

114
1956



მედიუმები

6

ნაკვეთი



1956



ქოველთვიური ლიტერატურულ-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი

წელიწადი 33-ე

№ 6

ივნისი, 1956 წ.

საბართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

ზ ი ნ ა ა რ ს ი

თინა დონეშვილი — ალაზნის პირას, რომანი. დასასრული	83-93
მაქსიმ გორკი — შავი ზღვისპირეთში; თარგმანი გიორგი კალანდაძისა, ლეგენდა მარკოზე, თარგმანი სანდრო ფულა-ჭურჭიძისა	94-95
დავით სულიაშვილი — უცხო მხარეში, დასასრული	96-97
ოთარ მაჭოროია — ლაგანური, პოემა	98-99
არმენ ზურაბოვი — თანამგზავრები, მგზავრის ჩანახატები, თარგმანი კარლო ბერიშვილისა	100-104
დავით კვიციანი — ორდისევის ტყეში, პარტიზანის ჩანაწერებიდან	105-106

ქრიტიკა და პუბლიცისტიკა

გიორგი მარგველაშვილი — გორკი საბჭოთა მწერლის მორალური ბუნების შესახებ	114
ს. გრიგოლია — საქართველოს სსრ პოლიგრაფიული მრეწველობა მეექვსე ხუთწლედში	119
გიორგი ხუბაშვილი — ორი პოემა	123
ელგუჯა მაღრაძე — უილიამ შექსპირი	130
შალვა აღმაშენებელი — პენრიკ იბსენი	136
ვლადიმერ ზამბახიძე — ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების წარსულიდან	142

ლევო ქიანელი — მეგობრის მოგონება	149
სერგო კლდიაშვილი — შთაგონებული ზელოვანი	150
პროფ. ს. დანელია — მოგონება მოსკოვის უნივერსიტეტზე	152

მწერლის ტრიბუნა

გიორგი ჯიბლაძე — ესთეტიკური პროლეტარენები	156
რედაქციისათვის	171

ფოტოლოგის საკითხები

პროფ. მიხეილ ჩიქოვანი — კვლევა ამირანის შესახებ	175
---	-----

(იხ. მე-2 გვ.)

დავით ჩავეტაძე — ისტორიული ძეგლი უკიმეროინის გორაზე



წიგნების მიმოსხილვა

შალვა აფხაიძე — მელეა კახიძის ლექსები	185
აღ. ონიანი — ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი	187
აღ. კოკლავაშვილი — მნიშვნელოვანი მეცნიერული გამოკვლევა	190
ახალი წიგნები — გარეკანის მესამე გვერდი.	

თინა ღონაშვილი



აღაზნის პირას*

რომანი

კეძერაზი

ახმაურდა საუკუნო ძილში მყოფი
კეძერაანთ მიწა.

შეუპოვრად ებრძვიან გაუვალ კატა-
ბარდებს, ძეძენარისა და ნარცეცხლას
შამხნარს მძლავრი მუხლუხობიანი მან-
ქანები, თან ეწევიან საძირკვევ გუ-
თანს.

პირველი ტრაქტორის საჭეს ტარიელ
ჩოფიკაშვილი უზის. თითქოს მტრისა-
გან სწმენდს მიწას ტარიელი, დინ-
ჯად, თანმიმდევრობით ანთავისუფ-
ლებს მეტრს მეტრზე.

სკრიან, ლეწენ, ფლეთენ, სრესენ
ჭეწარმავალთა ბუდეს და ნიადაგისა-
თვის ყოველ უცხო სხეულს საოშავი
აგრეგატები.

სამ ტრაქტორს სამნი უსხედან: კო-
ტე, გაბო და ავთანდილი. წარამარა წინ
გამოხტება კოტეს ტრაქტორი. ისე მსუ-
ბუქად, მოხდენილად კლაქნის გზას, თი-
თქოს ტრაქტორი კი არა, ცეკვით გა-
ტაცებული ქალი მოვოგმანობსო.

ფაფარაყრილ ფრთოსან ლომების
მსგავსი სახნისები აბრუნებენ კუპრივით
შავსა და ერბოსავით ნოყიერ ბელტებს.
მიიმღერის დათო, ასე ჰგონია, რომ მისი
სახნისი მიწის გულს სწვდება. ხანგამო-
შვებით, ღონემოჭარბებული დასკყივ-
ლებს ხოლმე მასთან მწკრივში გამო-
სულ მიხას და სანდროს.

მოტორების გუგუნში, ლითონის
ღრქენაში, მუხლუხობების გრუხუნში,
მკაფიოდ გამოირჩევა წკრიალა ფოლა-
დის თრთოლვა.

გაფხვიერებული ხავერდოვანი ხო-
დაბუნები ერთიან ირგვლივ ცის კიდეს.

მიბნედილი მიწა ღრმად სუნთქავს, ავ-
სებს პაერს გაღმობრუნებული წიაღის
სურნელებით. მზად არის მიიღოს თეს-
ლი, ერთიასად გადაუხადოს ხალხს გა-
წეული ამაგი.

და ველარა სომოხს აქაურობას მა-
ნანა.

აქ, კეძერაზე უნახევრდება მანანას
ბრაზი. ოო, როგორ შესცდა იქ, იმ წყა-
როსთან?! რად გააცინა ის „უჯიშო მო-
ხევე“ თავისი სისულელით? მისი დამ-
ეინავი სიცილით გამოქედილი აქვს მა-
ნანას ყურები. მუხიანში ყველაფერი
აგონებს იმ სიცილს. კრების შემდეგ
ხალხი ხშირად ახსენებს ზაქროსაც, ბა-
ადურსაც. ლამის დაიწვას მანანა სირ-
ცხილით, ლამის ატირდეს ხოლმე და
უთხრას ყველას, რომ მანანა არც მოწო-
ნების და არც ყურადღების ღირსია,
რადგან ერთი სულელი, თავქარიანი
გოგო ყოფილა.

კეძერაზე მანანა თვალს ვერ აშო-
რებს გადახნულ მიწას, ვერ გამძღარა
მისი სურნელებით, ეფერება ორთქლიან
ბელტებს, ელაპარაკება და თითქოს
მიწა აწყნარებს თავისი სუნთქვით, სუ-
რნელებით, უსაზღვროებით.

მართალი რომ ითქვას, მეველე სუ-
ლაც არ იყო მანანას სტუმრობით კმა-
ყოფილი. ერთი მოხუცი კაცია მეველე.
მთელი დღე ფარდულში ეძინა ხოლმე.
მექანიზატორები პატივს თუ სცემდნენ,
თორემ რას შეაწუხებდნენ? საკმელ-
სასმელს კოლმეურნეობიდან უგზავნიდ-
ნენ, წყაროზე წყლის მოსატანად „უუ-
უსთან“ გასეირნება ხომ სიამოვნება
იყო.

* რომანის დასასრული.

ამ გიჟმა გოგომ კი დაუფრთხო ძილიც და მოსვენებაც.

წინათ, გატეხილ ყამირზე აქა-იქ რჩებოდა ხე და როცა ტრაქტორისტები მოიცილიდნენ, თვითონ გადაჰქონდათ ხოლმე ფარდული ახალ ადგილზე. ახლა კი მანანამ დააწესა და ყოველ სამიოდე ჰექტარზე მექანიზატორები თითო ლამაზ, ზმირფთოლიან ხეს სტოვებენ საჩრდილობლად და დასასვენებლად. მიდიან წინ, მიიკაფავენ ვზას მექანიზატორები და ფარდულიც თითქმის ფეხდაფეხ მისდევს მანქანებს. ი-იი, სად დარჩა ის პირველი კაკლის ხე, რომლის ქვეშ მოსვენებულად ცხოვრობდა მოხუცი მეველე!

„ეს გიჟი გოგო კატის კნუტივით დაათრევს ფარდულს. დასვენების ნაცვლად მე ეხლა ხან ბარგი-ბარხანა გადამაქვს ერთი ადგილიდან მეორეზე, ხან ფარდულსა ეშლი და ახლად ვაკეთებ ახალ ადგილზე...“ — ბუტბუტებს მოხუცი. ზურგს უკან მანანას „ზეკუციას“ ეძახის, მაგრამ თვითონაც ვერ გაუგია, რა უხარია. კაცმა რომ თქვას, იმ მოსვენებაშიც რა ყრია? დალილ მეველეს უფრო ტკბილად სძინავს ხოლმე და „ზეკუციაც“ ბავშვივით ანებივრებს ხან ტბილეულით, ხან სიმღერით, ხან წიგნს უკითხავს და მოთმინებით უხსნის გაუგებარ ადგილებს.

ახლა ფარდული შემალღებულ ახოს შუაგულშია, ცაცხვის ქვეშ. სამხრობაა. მანანამ მწვანეზე გაშალა სუფრა.

ორთვალაზე შედგმულ წყალსაზიდ კასრს შეიდი ყმაწვილი შემოჰხვევია. მხიარულად ჩქეფს კასრიდან აწყარა, ცივი ნაკადი. ბიჭები თან ხელ-პირს იბანენ, თან წყლის, მახვილი სიტყვის და სიცილის შეფერხს აფრქვევენ ირგვლივ.

„ჟუჟუჟი კი აჰყოლია მათ, იქვე მხიარულად დაკუნტრულობს.

მანანას გაეცინა მის დანახვაზე. როგორ არ უხდება დარბაისელ „ჟუჟუს“ ეს აცეტება!

— გოგო, სადილი რამ დააგვიანა? — შეეკითხა მანანას აეთანდილი და დამშეულმა შეავლო თვალი სუფრას.

— ნაყინის გაკეთებამ! — სერიოზულად უპასუხა კოტემ. *მარცხენა*

— ნაყინი? — დაიჯერა აეთონმა და ფარდულს მიუახლოვდა. — შეიძლება ვნახო?

— ხელი! — შექარით გადაეღობა დათო. — ჯერ არ აღუღებულა!

ბიჭებმა სიცილი დააყარეს გაწბილებულ აეთოს.

— რომელი ხარო მორიგე? რალას უყურებო, დამისხით კერძი რალა, სული მიმდის! — დაიყვირა გაჯავრებულმა აეთომ.

ეს მორიგეობაც მანანამ დააწესა, თავის მოვლას დაეჩვიეთო. ცხრილი შეადგინა და ფარდულის ბოძს მიაკრა. წესს ყველა ემორჩილება, თუმცა სამორიგეო რა ჰქონდათ, მანანა თვითონაც კარგად ასდიოდა საქმეს.

— დღეს კოტეა მორიგე! — გამოაცხადა მანანამ და წინსაფარი მიაწოდა კოტეს, რომელიც კასრის უკან მიყუებული სარკეში იხედებოდა. თვითონ სანტიმეტრებად დაყოფილი ჯოხი მოიმარჯვა და ველზე გავიდა.

— ეჰ, მე სადილზე სულაც უარს ვიტყვდი, ოღონდ ერთი ამ ცაცხვის ჩრდილში გამომაძინა! — მთქნარებით და ზმორებით თქვა გაბომ.

— მარტო, თუ კოხტა გოგოს გვერდით? — შეეკითხა სანდრო.

— თქვენს მტერს დაეძინოს კოხტა გოგოს გვერდით! — წამოიძახა კოტემ.

— ხო, კნიაზ-ჯან, შენ შთამომავლობით მოგდგამს გოგოებზე ნადირობა! — წასჩხელიტა კოტეს დათომ.

— მაშ ნაცარქექია ხომ არა ვარ, ცხონებას ძილი ვამჯობინო?!

— ძილზე მეტი ცხონება რა იქნება? — შეედავა გაბო.

— რა იქნება? აქამდე არ იცო? ვაი, შე უბედურო! — იხოცებოდნენ ბიჭები სიცილით.

— თქვენ იცინით და აბა გახედეთ მანანა რას აკეთებს? — თქვა ტარიელმა. ყველამ ველისკენ გაიხედა.

— ნეტა რასა ჩხირკედლობას, მიწას რასა სჩიქნის? — უკმაყოფილოდ წაიბუზღუნა დათომ და ველს ზურგი შეაქცია.

— რაო, წიწაქა ხომ არ გიჭამია? — დაცინებით შეეკითხა ავთო.

— რაო? რაო? — იკითხა კოტემ.

— ჯახრუ-ჯანაბაო! ეგ გოგო რასა ჩხირკედლობას მეთქი?

— ჩხირკედლობას გაჩვენებს, თუ არ მოეწონა, დაიცა! — გაეცინა ტარიელს.

— ოჰ, არ მოეწონა და...

— აბა, პირი ცხარე ძმრით გამოირეცხე, თორემ!.. — მოულოდნელად შეუტია სანდრომ.

— თორემ რაო? — გაშალა მხრები დათომ.

— ორიოდ კბილი დაგაყლდება სათვალავში! — შეკუმშა მუშტები სანდრომ.

— ჩააგეთ ხმლები ქარქაშში და მოირიკეთ მუხლი. დედოფალი ახლოვდება! — ხუმრობით ჩაუდგა მათ შუაში კოტე.

— ნეტა ქამას მაინც აცლიდეთ ადამიანს! — აბუზღუნდა ახლა ავთო და რაკი ყურადღებას არავინ აქცევდა, ჯამში ახლად გაივსო კერძით. — ჩემმა მზემ, თქვენთან პურის ქამას ლაზათი არა აქვს, ხელად ასთქვლეფავთ ხოლმე ქრთაყვებივით... — თანაც შოთის მოზრდილი ნაჭერი შუა გასჭრა, შიგ ყველი ჩადო და წინასწარ გამზადებულ სუფთა ქაღალდში შეახვია. ჯიბეში ჩაიტენა.

— აი, ის ნაკვეთი ვისია? — იკითხა ამ დროს შორიდან მანანამ და სწრაფად მოუახლოვდა ფარდულს, ყველანი შეათვალიერა. — რას გაჩუმდით, ვისია?

— ჩემი გახლავს... — ვითომ გულგრილად უპასუხა დათომ.

— შენი? აქი კარგი ტრაქტორისტი ვარა?

— რით ვერ გაამეთ, ამხანაგო კომორგო?

— არ ვარგა ხნული. ზერელეა.

— ჩემი ტრაქტორი მაგაზე უკეთ მუშაობდა.

— რატომ, გაფუქდა?

— გაფუქდა თუ გაკეთდა, მაგაზე უკეთ ვერა ხნავს, მორჩა და გათავდა.

— როგორ თუ „მორჩა და გათავდა?“ — მოიღუშა მანანა. — როგორ გამოგეპარა? მთელი ის ნაკვეთი ზერელედ არის მოხსნული.

— ჩვენ არაფერიც არ გამოგეპარება! — უდიერად უპასუხა დათომ. — აქაო და კომორგი ვარო, ყველას საქმეში უნდა ჩაერიო? შენ რომელი აგრონომი გაგვიხდი, მიწის გადახვნას ვინ გეკითხება?

— მე თვითონ ვკითხულობ, გესმის? — თავშეკავებით უთხრა მანანამ, მაგრამ თვალეში ბრაზიანი წერტილები აერივნენ. — იმიტომ გეკითხები, რომ მე უნდა დავეთესო, გაიგე, თუ აქამდე არ გაგიგია!

— ეგე მიწა და ეგე შენა! დათესე, მე როდის გიშლი?

— მიშლი ძალიანაც მიშლი! ასეთი განწყობილება თუ გექნება, რა გამოვა?

— მე ძალიან შესანიშნავი განწყობილება მაქვს და შენი რა მოგახსენო! — დაცინებით უთხრა დათომ, მხრები აიჩეჩა და წასვლა დააპირა.

ყველანი სულგანაბული უსმენდნენ მათ კამათს.

— ჩხუბი რომ გიყვარს, ეგ ვიცი, ამხანაგო დათო. „ჩხებიანი“ ტყუილად ხომ არ შეგარქვეს? მაგრამ უზრდელიაო, შენზე ეგ ჯერ არ გამიგია.

— ზრდილობა რა შუაშია? — აყვირდა დათო.

— შენ რომ ლაპარაკობდე და სხვამ ზურგი შეგაქციოს, მოგეწონება?

— მე დროს გაცდენა არ მინდა! — ცოტა დაუწია ხმას წამოწითლებულმა დათომ.

— მე კი არ გაცდენ, საქმეზე გელაპარაკები. შენი სამუშაო ცუდად არის შესრულებული. მაგას აგრონომი რად უნდა, ყველა გიტყვის. გიტყობა, შენ

სამუშაოს შესრულება გეჩქარება და ხარისხი სულაც არ გაინტერესებს!

— ახლა აღარც საქმე მაინტერესებს, უზრდელიცა ვარ, ჩხედიანიც! მაშინ რატომ არა ბრძანებდი ასე, როცა აქაურობა ძეძვნარითა და კატაბარდით იყო დაფარული? ვინ დაიჯერებს, რომ აქ ამ ხუთი დღის წინ კურდღლის დასაძვრენიც კი არსად იყო?! მაშინ კარგა დამდეგად — „დათო, შენი! ჭირიმე და გენაცვალეო?“ მეც ტუტუცივით დამადნო შენმა თილისმა ენამ. დღე და ღამე ტრაქტორიდან ფეხს არ ვიცვლიდი, მაშინ კარგი ვიყავი? ახლა ერბოსავით მოლივლივე ბელტებს უყურებ და მე აღარ ვეარგივარ?! ეეხ, აბა რა გელაპარაკო, ქალი ხარ და მაგით სარგებლობ.

— კაცების უპირატესობა უხეშად ლაპარაკია? — არ თმობდა მანანა.

— რა ექნა, მე ნაზ ლაპარაკს არა ვარ დანეხული!

— უნდა დაეჩვიო! ყველა ჩემსავით ხომ არ მოგითმენს? ნაზი ლაპარაკი უსათუოდ დაგპირდება ოდესმე.

— შენ არხეინად იყავი, როცა დამპირდება, მაშინ თავისთავად მოვა.

ყველამ გულიანად გადაიხარხარა.

— შენ ისე ლაპარაკობ, თითქოს ეს ყველაფერი მარტო შენი გაკეთებული იყოს. — უსაყვედურა მანანამ. — ესენი რომ არ ყოფილიყვნენ, ხუთ დღეს კი არა, ხუთ თვესაც ვერ გაართმევდი თავს.

— ახალი ამბავი! ეგენი რომ არა ყოფილიყვნენ, მე მარტო არც მოვიდოდი აქ.

— ჰოდა, ერთად იმუშავეთ, არა? მაშ სახელს ხომ არ გაუტეხავ შენს მეგობრებს? თუ არა და, რამდენ ხანს უნდა იყოყნო გაკეთებული საქმით? ვინ მოგახსენა, რომ რაკი ერთი საქმე კარგად გააკეთე, მეორე შეგიძლია მიაფუჩეო? იმ ნაკვეთზე მიწა ზერეღედ არის მოხნული, აბა დახედე სახაზავს, დახედე!

— სახაზავი შენა გპირდება, შენ ისედაც კარგადა ვხედავ! ^{გაქვს} დათოს სიტყვები ^{გაქვს} ჰარხარმა დაფარა.

— მოკლედ, დათო, გირჩევნია დროს ნუ დაკარგავ. წადი და მაგ ნაკვეთზე გუთანი მეორედ გაატარე! — მეგობრულად ურჩია ტარიელმა.

— თანაც დააჩქარე, ვიდრე ფირუზა არ ამოსულა, თორემ ვაი შენი ტყავის ბრალი! — უთხრა ავთომ.

— გაცდენილი დრო და დაოხრებული საწვავიც დააწერეთ, კეკუას ისწავლის შემდეგისათვის! — წამოსწია თავი და მთქნარებით დაუმატა გაბომ.

— განაჩენი სამართლიანია და დაუყოვნებლივ უნდა იქნას მოყვანილი სისრულეში! — გამოაცხადა კოტემ.

გამბრაზებულმა დათომ სხვას რომ ვერა დააკლო რა, თავიდან ნარმის ნაჭერი მოიგლიჯა, ნაფლეთებად აქცია და გადაყარა.

— თქვე ოჯახპორებო მე რას ამიყაყანდით? რა დაბალი ლოზე მნახეთ? ზოგი დროსაც აცდენს და... ბორანზე ქეიფი ვანა მე კი მაწყენდა?

— აა, შენ მაგაზე ხარ გულნაკლული? — გაოცდა ტარიელი და მოუტრიალდა ამხანაგებს. — ბიჭებო, კიდევ ვის გენატრებათ ზაქროსთან ქეიფი? თქვით, ნუ მოგერიდებთ. ვინც ძალად დაგაკავთ, შერცხვენილი იყოს! არც შრომადღეებს ჩამოგაწერთ, წადით, იქეიფეთ!

— აბა რას ამბობ? — იწყინა კოტემ. — შენ რა გგონია, ჩვენ აქ მარტო შრომადღეებისათვის ვმუშაობთ?

— ჩემმა მტერმა თქვას იმისთანა ქეიფი, კაცმა ლამის დარდით თავი დიხზროს ღვინოში... — ზმადებლა თქვა ავთომ.

— ოღონდ იმას გული მოუბრუნდეს და მუშაობა როგორი უნდა, დაინახეთ! — მთლად გაიღვიძა გაბომ.

— ჭირში უნდა გაიტანო კაცი, თორემ ლზინში ბანის მიცემა ყველას უხარია! — თქვა მიხამ.

— რა პირი ეცა? — გულზე გაარღვია ამხანაგების საყვედურმა დათო. — რა მოუხდა? თავმჯდომარეობა ხელწერილით ხომ არა ჰქონდა ჩაბარებული! რას იბუტება? დარდიანიაო... თუ ეგრეა და, აბა ჩემ გულშიც ჩამოიხედეთ! იქნება მეც დარდიანი ვარ და იმიტომ ვერ ვიმუშავე წესიერად?!

ტრაქტორისტები მზიარულად აყიკინდნენ.

— რაკი შენ თვითონ აღიარე, რომ წესიერად არ ვიმუშავებია, სხვა გზა აღარა გაქვს, საჩქაროდ უნდა გამოასწორო! — უთხრა ტარიელმა.

— და ზაქროც თავის საზღაურს გადაიხდის... — ხმადაბლა თქვა მანანამ და ნელა მოშორდა ტრაქტორისტებს.

— რას მეჩხუბებით? — გატყდა დათოს სიყრპე. — მე ყველაზე ძალიან მწყენის ზაქროს ამბავი. რა გააქირეთ საქმე? ან იმ ნაკვეთის გადახენა რა დიდი საქმეა?! უუხ, ვოვო, ვინც შენი ქება თქვა, ერთი ის ჩამივიარდებოდეს ხელში! — ლონივრად იკრა გულში მუშტი და ტრაქტორისტკენ წავიდა, მერე მოტრიალდა და დაიძახა: — მხოლოდ იცოდეთ, იმ ნაკვეთს მოვრჩები და წავალ ალაზანზე! რაც გინდათ ისა თქვით, მაინც წავალ, უნდა ვნახო ზაქრო! — დაიძახა და გაიქცა.

მალე ტრაქტორის გუგუნის და დათოს სტენა გაისმა. დანარჩენები ხის ქვეშ წამოწვნენ დასასვენებლად. მანანა კი ალაზნის ველს გაჰყურებდა.

აქედან სულ სხვა სურათი ეშლებოდა თვალწინ. ამ რამდენიმე დღეში ველს დაეკარგა ნაზი ელფერი, მაგრამ ჩამუჭებული ფერები უფრო ნათელყოფკნულ ერთი მეორისაგან განსხვავებას. ველას სჭარბობდა ღაღღადა, უხვი მწვანე. მწვანეში უფრო ბზინავდა ალაზნის ვერცხლი. მწვანეს უფრო უხდებოდა თავს წამომდგარი კავკასიონის აღმასების ელვარება. მკვეთრად გამოიყოფოდა ატეხილი ჭიანჭყე, ზურმუხტის ქოროცივით რომ დამაგრებოდა ალაზნის ველს მკერდზე.

„ზაქროც თავის საზღაურს გადაიხდის მეთქი... — ფიქრობდა მანანა, მაგრამ როდისლა? ნუთუ სულ ისიც მოსიყვარკაცობა, ხოხბებზე ნადირობა? ნუთუ მოჩვენებითი იყო მისი მამაცობაც და სიამაყეც? ნუთუ ღონე არ ეყოფა გამოასწოროს თავისი შეცდომები, გულისჯავრს აპყვება და დაიღუპავს თავს? ნეტავი მისი ცოლი მაჩვენა... მაღაპარაკა... უსათუოდ ვერცყოდი, აბა შენ როგორი მეგობარი ხარ, როგორი მეუღლე ხარ, თუ არ შეგიძლია კაცს დაეხმარომეთქი... ის საძაგელი კი, ის ვაებატონი ბააღური, ცოლს რომ შეიერთავს, მე სადმე შევხვდები იმ ქალს და ვერცვი: თქვენ შეგიძლიათ მშვიდად გეძინოთ, თქვენი ქმარი თვალდახუჭულიც მშვიდობით გაივლის ბეწვის ხილზე. ის ისეთი ჰქვიანი ბრძანდება, რომ წინასწარ განსაზღვრული აქვს ცხოვრებაში რა შეიძლება და რა არ შეიძლება. იცის, რას შეხვდება და რას უნდა აღუაროს გვერდი. დიახ, ქალბატონო, ის მეტისმეტად ჰქვიანია, და, ალბათ, დავეგმილი აქვს ვინ გახადოს ღირსი თავისი სიყვარულისა, რანაირი ცხვირი ან თვალუბის ფერი უნდა ჰქონდეს მისი სიყვარულით გაბედნიერებულ ქალს... სამაგიეროდ, იმან არ იცის ის, რაც სხვამ იცის. აი, მაგალითად, იმან არ იცის, რომ ხეხილმა უკვე დაიყვავილა და კვირტი გამოიღო; არ იცის, რომ მინდვრის სურნელუბას ფერიც აქვს, ათასნაირი ნაზი, ღამაზი ფერი, და ამ ფერების დასანახათ საჭიროა, რომ აღამიანს ძალიან, ძალიან უყვარდეს ეს ყველაფერი. ის კი იტყოდა, — კომკავშირის ხელმძღვანელს ფანტაზია არ გეკადრებათ, სისულელეა, რომ სურნელუბას ფერი აქვს, და მაგის თქმაც არ შეიძლებაო. „ის ღიღედა ჩემიკ არის“, კი, როგორ არა! რაც ქვეყანაზე კარგია, ყველაფერი თქვენი გეგონოთ, ვაებატონო... აი, სწორედ ამ ღამაზ ნაკვეთზე გადაიშლება ვარდების პლანტაცია, თქვენ კი არაფერ შუაში ხართ. მე ძია ფირუზა დამპირდა, ახალი ველის დაბადგებას აღვნიშნავთო, თქვენ არც ეს გეხებათ...“.

მანანას ფიქრი შეაწყვეტინა შორეულმა ყრუ ხმაურმა. მუხიანიდან კეკერაზე მომავალ გზას დააკვირდა, ორი სატვირთო მანქანა გააჩნია. იმავე წამს გადავიწყდა თავისი ჯავრი და გაბრაზება.

— ჩვენები მოდიან! — დაიძახა და გაქანდა მანქანების შესახვედრად.

— ჩვენები მოვიდნენ! — წამოცვიდნენ გახარებული ტრაქტორისტები.

— მანანა, ბიჭებო, გილოცავთ ახალი ველის დამადების დღეს! — დაიძახა პირველი მანქანიდან ფირუზამ და ქული პაერში შეათამაშა.

— მანანა! მანანა! — ყვიროდნენ ჩამოსული ახალგაზრდები დატყაპა-ტყუპით ზტეზოდნენ მანქანებიდან, მორბოდნენ რამდენიმე დღის უნახავ მეგობართან.

— დედა! დიდედაც ჩამოსულა! ძია თედოც! მთელი ბრიგადა აქ არის! დიდედა, ჩემო დიდედა!

ყველანი რაღაცას იძახდნენ, მხიარულად ესალმებოდნენ ერთმანეთს. მანქანის ქიშის დაწვეის მოლოდინში, ქალები ძირს ვერ ჩამოსულიყვნენ და ზევიდან ყვიროდნენ:

— ბრიგადირო! ფირუზ! ბიჭებო! ხელი მოგვაწოდეთ!

— გვიშველეთ ჩამოსვლა!

— გადმოხტი, ნუ გეშინია! — ზელს აშველებდნენ მათ ქვევიდან.

— ბოხჩა, ზალხო, ჩემი ბოხჩა რა იქნა? — გაჭიოდა ნენე.

— რა გაყვირებს, ადამიანო! აპა, დაიქი! — გადმოუგდეს ქალებმა მანქანიდან ნენეს ჭრელი ბოხჩა.

ვილაცამ სამი ცხვარი გადმოსვა და ველისკენ გარეკა.

საიდანაც ძაღლიც გაჩნდა. ძაღლმა ჯერ ფარდულს დაუარა, მერე ველისკენ გაქანდა, უცნობ ყუყუს მივარდა, იქაურობის ბატონ-პატრონივით გააღმასებულმა ყეფა აუტეხა.

შეშინებულმა ყუყუმ ყვირილი გააბა, ცდილობდა ტლინკებით მოეგერებინა

აბეზარი ძაღლი. შირიანი, ^{გაჩნდა} ~~ოქრო~~ და აჩიკო ყუყუს განსაცდელიდან დასაბხსნელად გაიქცნენ.

ქალებმა თან ჩამოყვანილ ქათმებს ფეხები შეუხსნეს და ძირს გადმოაფრინეს.

უფრო დამშვენდა, ახმაურდა, გამზია რულდა ველი.

კაცებმა კარვის დადგმა დაიწყეს.

— ის ბედოვლათი მიწას ზევ-ზევიდან რომ სჩიჩქნიდა, თქვენ თვალები ჯიბეში გეწყობო? — წაჰკრა მუჯღუგუნი ნენემ კოტეს.

— ზომები მიღებულია, ქალბატონო ნენე! — გადაჰპარებულთ თავაზიანობით მიუგო კოტემ. — ან რად სწუხდებით, ის ნაკვეთი თქვენია?

— ერთი ამ ძველ მებატონეს დამიხედეთ, გაგისკდა მიწა! შენი და ჩემი რომელია? მიდი ლთხარი წესიერად გადახანას, თორემ იმ ჩხებიან თავს ავანდასტაში დაეუნაყავ და შენც თან მიგაყოლებ, გაიგონე?

ახალგაზრდები სიცილ-ხარხარით შემოეხვივნენ მათ.

— ანიკა, აქ რამ ამოგიყვანა? — შეეგება ქალს გახარებული ტარიელი.

— საქმე მაქვს.

— როგორ მიდის შენი მუშაობა?

— კარგად...

— გამხდარხარა კია.

— გეჩვენება.

— მანანა არ გინახავს?

— ახლა ვნახავ...

— დაეუძახო?

— არა, მე თვითონ.

ამ დროს ტარიელი შოფერმა გაიხმო. ანიკა ქალებს შეერია.

ფირუზამ მანანა მანქანასთან მიიყვანა და აჩვენა სველ კილოზში ძირგახვეული აუთის ნერგები, რომლებითაც მანანა აპირებდა ვარდების პლანტაციის შემოფარგვლას.

მანანამ რამდენიმე ნერგი აიღო ფარდულში გადასატანად, მაგრამ გზად მისკენ წამოსულ ქალს შეეფეთა.

— აი როგორი ყოფილხარ, მანა-

ნა... — უთხრა ქალმა ნელა, თითქმის ჩურჩულთ.

— შაპატიეთ, ვერ გიცანით... — შეწითლდა უბერბულობისაგან მანანა. წელიწადი მოჰკრა თვალი: ეს ქალი ტარიელს ელაპარაკებოდა. ეგონა, შინდელი ან ორხეველი, ფირუზას ახლადჩამოყალიბებული ბრიგადის წევრიაო, მაგრამ დრო არა ჰქონდა ეკითხა ვისმესთვის. სხვათა შორის გაიფიქრა, ძია ფირუზას ბრიგადას ეს კარგი ქალიც შემოჰმეტებიაო.

— ანიკა ვარ... — ოდნავ გასაგონად თქვა ალელუებისაგან ფერწასულმა ქალმა.

— ანიკა! როგორ ვერ მიგხვდით, რომ თქვენ ანიკა ხართ? მე ვაპირებდი თქვენთან მოსვლას და ვერ... ვერ მოვიცალე. — ნამდვილად ასე ეგონა, რომ მხოლოდ მოუცლელობა უშლიდა მასთან მისვლას.

— თქვენ აპირებდით?

— დიახ, რად გაგიკვირდით? — თვითონვე გაუკვირდა მანანას, რომ გაეხარა ზაქროს ცოლის ასე მოულოდნელად გაცნობა. ხედავდა, ფერწასული ქალი ფეხზე ძლივს იდგა, მაგრამ აზრადაც არ მოსვლია, რომ ეს მდგომარეობა შეიძლება სწორედ ამ გაცნობით ყოფილიყო გამოწვეული. ამიტომ უთხრა თბილისი თანაგრძნობით: — თქვენ ალელუებული ჩანხართ. წავიდეთ, აქეთ გავიაროთ... მითხარით რა მოხდა...

— მანდ რა მინდა?! — უაზროდ შეეკითხა ანიკა. გულში სასტიკად უწყრებოდა თავისთავს, რომ ალელუებას ვერ ფარავდა, ამიტომ უფრო მეტად ლელავდა, წყრომაც კი გამოერია ხმაში: — მე დასამალი არაფერი მაქვს...

— თქვენი ნებაა, როგორც გსურთ... — უთხრა შეცბუნებულმა მანანამ. — მე მეგონა თქვენ ზაქროს ამბავი გაწუხებდით და...

მანანას სიტყვები ანიკას ყურას ისე მოხვდა, თითქოს ეს უცხო გოგონა აღარც ფარავდა თავის უფლებებს. სულ დაეკარგა ანიკას მოსაზრების უნარი.

— დიახ, მე ზაქროს ამბავი მაწუხებს,

მაგრამ... თქვენ რა? თქვენ რად უნდა გაწუხებდეთ სხვისი ქმრის ამბავი?

მანანას წყენისაგან სახეზე აღმოჩნდა აჰკრა, სწრაფად დაიბია უკან ერთი ნაბიჯით და ამაყად თავაწეულმა უბასუხა:

— თქვენი ქმრის ამბავი კი არა, ჩვენი მექანიზაციის ბრიგადირის ამბავი მაწუხებს!

— რა ჩაიღინა თქვენი მექანიზაციის ბრიგადირმა? — ჩახლეჩილი ხმით კითხა ერთ ადგილას მიღუქსმულმა ანიკამ და თვალეში შეაჩერდა მანანას.

— სამუშაოს აღარ გაეკარა! დროსაც აცდენს და სახელსაც იფუქებს. ყველაფერს საზღვარი აქვს. ხომ ხედავთ, რა ამბავია აქ, ის კი სადღაც იმალება! — ბრაზი უშლიდა ლაპარაკს, — ნაწყვეტ-ნაწყვეტად ისვრიდა სიტყვებს მანანა.

— იმალება?... თქვენ ძალიან გინდათ ზაქროს ნახვა?

— ძალიან!

— გეტყვით, სად შეიძლება მისი მოძებნა!

— არა. თქვენ მონახეთ და გადაეცით, რომ ცუდად ნუ ისარგებლებს ხალხის მოთმინებით და სიყვარულით. საქმეს მოხედოს, დროა!

— თქვენ როცა ნახავთ, რაც სათქმელი გაქვთ თვითონ უთხარი!

— ჩანს, თქვენც ზაქროსავეთ ავადმყოფურად განიცდით მის განთავისუფლებას თავმჯდომარეობიდან! — ეგონა რომ მიუხედავად ანიკას ალელუების მიზეზს, და ბრაზი დაუცხრა მანანას. ახლა უკვე სინანული გამოერია ხმაში. — მე კი თქვენზე იმდენი კარგი გამოგონია, ისეთი წარმოდგენა ჰქონდა თქვენზე, მე მეგონა, რომ...

— რა გეგონათ, რა?

მანანა სდუმდა. ვერ აეხსნა, რატომ მაშინვე არ მოშორდა ამ ქალს. თითქოს უკვე უთხრა, რაც სათქმელი ჰქონდა. თითქოს დარწმუნდა, რომ ანიკა სულაც არ იყო ისეთი, როგორსაც ამბობდნენ. იყო ერთი უტაქტო შეზღუდული გონების ქალი, რომელსაც, ღმერთმა უწყის, რა მოეჩვენა და... მიუხედავად ამისა, ვერ მოშორდა. ანიკას სახეში, ხმაში, მის

ათრთოლებულ ნიკაშში, ამოღამებულ თვლებში რაღაც იყო ისეთი აუხსნელი... რაღაცით იზიდავდა ეს ზაქროს ახლობელი, მისი მოსიყვარულე ქალი, რომელიც ასე უცნაურად, თითქმის მტრულად შეხვდა მას, მანანას. თან უნდოდა რაღაცა ეთქვა მისთვის ძალიან საწყენი, ეთქვა ის, რაც ახლა გაიფიქრა.

— რა კევონათ, რა? — გაიმეორა კითხვა ანიკამ.

— მეგონა, რომ თქვენ ზაქროს ღირსი ხართ!

— ო, ღმერთო ჩემო!.. — უნებურად იტაცა გულზე ხელი ანიკამ. — მაშ?.. ვინ გგონიათ მისი ღირსი?

— ვინც აფორიაქებულს დააწყნარებდა, წონასწორობადაკარგულს მეგობრობას გაუწევდა. თუ საჭირო იყო, დატუქსავდა კიდეც და თქვენ კი... თქვენ, ალბათ, სახლშიც აღარ შეუშვით — თავმჯდომარე აღარა ხართ...

— თქვენ... თქვენ გიყვარდით! — ნერვიულობისაგან მთლად წაერთვა ანიკას ხმა. — რას ამბობთ, რას?!

— რასაც ვფიქრობ, — შეუბრალებლად განაგრძობდა მანანა. — მე მეგონა, თქვენ დაარწმუნებდით თქვენს ქმარს, რომ ის ცდება...

— რაში ცდება?

— ხალხში! ამხანაგებში! მეგობრებში! ყველას ატყუებდა თურმე!

— თქვენ სულ არ იცნობთ ზაქროს, ზაქროს ტყუილი ვის გაუგონია?!

— აი თუ არ გაუგონია! ვითომ ოცნებობდა თავის სპეციალობაზე და როცა ამის საშუალება მიეცა, გაწყრა, ყველას დაემღრა. და მარტო ის კი არა, თურმე თქვენც... თუმცა რა საჭიროა ეს ლაპარაკი?! კარგად ბრძანდებოდით!.. — უთხრა და გაეცალა. ახლა ტარიელს შეეფეთა ველზე.

— რა გაცხარებული ლაპარაკობდით შენ და ანიკა? მე ვიცოდი, თქვენ გაიცნობდით ერთმანეთს და მაშინვე დამეგობრდებოდით! — უთხრა ტარიელმა კმაყოფილებით.

— შემცდარხარ. — მოკლედ მიუგო მანანამ და არც შეჩერებულა.

გაკვირვებულმა ტარიელმა ჯერ სწრაფად მიმავალ მანანას გააყურა თვალი, მერე თავჩალუნულ ანიკასთან მივიდა.

— რა იყო, ანიკა? მანანასთან ლაპარაკი მოგივიდა?

ანიკა სდუმდა.

— ზაქროს ძვირს იტყოდა რამეს. ნუ იწყენ ანიკა. ბევრია საქმე და გული საგულეს აღარა აქვს გოგოს...

— საქმეს ყველა მოუვლის... ზაქროც თავის ბოლმას მოერევა და მე კი... — ჩაჩუმდა.

— შენ რაღა? შენ ეგ სისუსტე რომ არ გინდება.

— სისუსტეა, თუ? — თითქოს თავის თავს ჩაეკითხა ანიკა და ისევ ჩაჩუმდა.

— რამ შეგაწყნო, რა გადარდებს, აღარ იტყვი?

ანიკამ თავი ასწია და უზომო სევდით გახვდა მანანას. თითქოს ტარიელს კი არა, მას ეუბნებოდა:

— აბა რა გითხრა, მეც ვერა გამიგია რა... სისუსტეა თუ აღამიანის თავმოყვარეობა ვანაცვალე გაავებული ქალის წვრილმან გულისყრას...

— არ მესმის, ანიკა, რაზე ამბობ მაგას?

— მეც არ მესმის, ტარიელ... თბოქოს რაღაცა ცუდი ჩავიდინე, რაღაც სისაძაგლე... ნულარაფერს შეკითხები...

როგორც მაშინ, ზაქროს ალაზანზე გაქცევის დღეს, ახლაც რაღაც ბუნდოვანი ეჭვი აღედგა ტარიელს, გაურკვეველად დაუკავშირა ანიკას დარდი მანანას, მაგრამ როგორც მაშინ, ახლაც არ მიიყვანა ეს აზრი ბოლომდე. აღარაფერი თქვა, თითქმის ძალით მიიყვანა ანიკა კარავთან, სადაც ხალხი შეკრებილიყო.

ამ დროს წვრილი ბილიკით სერზე სიღამონიძე და ნიკო ამოვიდნენ, ცაცხვთან გაჩერდნენ.

— ოხ, რა დიდებული სანახაობა ყოფილა აქედან! — აღტაცებით თქვა სიღამონიძემ და კარგა ხანს თვალი ვერ მოა-

შორა ალაზნის ველს. მერე ნიკოს შეხედა.

— რაღას გაჩუმიდით, ამხანაგო ნიკო?

— ეხ, აბა რაღა ვთქვა, ბალღივით ავტიტინდი ამხელა კაცი... — ჩაიქნია ხელი კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ. — საწყალი მამაჩემი მეუბნებოდა სიკვდილის წინ: იქნებ მე ველარ შევესწრო და რომ წამოიზრდებით, ამ გველეშის საბუდარ ეკლიან ჯარჯების ნაცვლად აქ ოდესმე თესლი ჩაიყრებო... ავიღადგა ეს დღეც. მარტო მამაჩემის ნატვრა რომ ყოფილიყო, განა ეს მოხდებოდა? ხალხის ნატვრა და ფიქრი იყო, ხალხის ფიქრსა და ოცნებას კი თვალისა აქვს და ყურითც...

სიღამონიძემ ცნობისმოყვარედ შეათვალღერა ნიკო. მის მეტყველ სახეს და ჰკვიან თვალებს ერთიანად ანათებდა ფარული სიხარული.

— თქვენგან ყოველთვის ახალს გავიგონებ ხოლმე, ამხანაგო ნიკო! ეგ შესანიშნავი თქმაა: ნატვრა, ოცნება!

— თათრები, ლეკები, მონღოლები, ვინ არა სწყვავდა და აოხრებდა აქაურობას, მაგრამ ვერ ეღირსა მტერი, ვერ ამოფხვრა მისი სახელი. ამოფხვრა კი არა, ფოლადივით იწრთობოდა გაჭირვებაში ეს პატარა კუთხე... — გრძნობით, ხმადაბლა ლაპარაკობდა ნიკო, — ეს დალოცვილი მიწა ღრმად ინახავდა სიცოცხლის ფესვებს... მალე აქ აღარ იქნება გამოუყენებელი მიწის არც ერთი გოჯი. მალე ხალხს დაავიწყდება, რომ ამ გავერანებულ, უკაცრიელ მიწას ჯაგნარი ამძიმებდა. აშრილდებდა თავთაგების ზღვა... კვლავინდებურად იყვავილებს ვაზი...

— და ვარდების სურნელება გააბრუებს კაცს... — ასევე გრძნობით დაამთავრა სიღამონიძემ და მზერა კარავზე გადაიტანა.

— რა ისმის ალაზნიდან? სიყმაშვილი არ აპირებს დაბრუნებას? — მცირე დუმის შემდეგ შეეკითხა სიღამონიძე ნიკოს.

— ბედად, ლუკა შეესწრო ამ ამბებს. ვთხოვე ალაზანზე გაეარა. იმან კარგად

იცის ამღვრეული გულის დაწმინდაება...

— ეგ კარგია, მაგრამ თქვენ თვითონ არ უნდა გენახათ?

— ბევრჯერ დავაპირე მისვლა... ძალიან აღელვებულია და ვაითუ სხვანაირად გაიგოს-მეთქი.

— მამისოდენა ამაგი გქონიათ გაწეული. როგორც არ უნდა შეგხვდეთ, თქვენსას მაინც ყველაზე უფრო დაიჯერებს... შეხეთ, რას აკეთებენ? — იკითხა სიღამონიძემ და ხელი გაიწოდა კარავისაკენ.

კარავთან, ელისაბედის და თედოს გარშემო შემოკრებილიყო ხალხი. მოხუცებულის წინ სათესლე ხორბლით სავსე საცალო იდო. თედომ ყალიონი ვილაცას შეაჩეჩა, თან მოტანილი ნახევრი გახსნა, ძველი თავთაგებისაგან გაკეთებული, ალისფერი ატლასის ნაჭრით შეკრული გვირგვინი ამოიღო.

— ჩემი შარშანდელი გვირგვინი! — შესძახა გაოცებულმა მანანამ.

თედომ ხელი დაადო მხარზე მანანას, ჩაახველა და დაიწყა:

— თქვენ ყველამ იცით, და ვინც არ იცის, იმანაც გაიგოს. შარშან მუხიანელებში პურის ყველაზე უხვი მოსავალი ხიმშიაშვილიანთ მანანამ აიღო თავისი ნაკეთიდან. მუხიანელებმა ერთიანი გულით და სულით არგულეს მანანას ეს, მოსავლის გვირგვინი. წელს სამი კოლმეურნეობა შეერთდა. მუხიანელები, შინდელელები და ორხეველები დაეძმობილდით. ახლა ყველამ ერთად უნდა გავზარდოთ და გავადიდოთ მოსავალი და ეს საქმე ვერ გაკეთდება, თუ ჩვენ დღიან-პატარაიანთ, ყველანი არ ჩავებმებით ერთგულ და ხალისიან შრომაში. ახლა, შვილებო, აი, ამ სანაქებო შრომის უნარი ნუ მოგაკლოთ ნურც ერთს უფალმა! — გვირგვინი დაფშვნა, ხორბალი, ხელის გულებზე დაანიადა და სათესლე მარცვლით სავსე საცალოში ჩაყარა, ხელით ამოურია.

— ხვავითა და ბარაქით აავსეთ ქვეყანა! მარჯვენა გიმავროთ უფალმა! ხალხის ბედნიერ დღისათვის საზრუნა-

ვად აივსეთ ღონით და სიხარულით! —
დაამთავრა თედომ.

— იცოცხლე ძია თედო!

— შენც მოგცეს სიცოცხლე და ჯან-
მრთელობა!

— იცოცხლე დიდხანს! — დაუძახა
ხალხმა.

ახლა დიდებდა წამოდგა. კაკალი და
დარჩეული ნიორი აურია საცალოში
ჩაყრილ სათესლეს.

— ამ ნივრისა და ამ კაკლის ტოლა
მარცვლი გამოელოს ამ ახლადშობილ
მიწაზე დათესილ პურს... ამ კაკალივით
და ამ ნიორივით საღი იყოს ამ მიწაზე
ჩაყრილი ვაზი... ერთითასად დაგიბრუ-
ნით მიწამ სარჩო-საბადებელი... ერთი-
ათასად დაფასდეს მამულისათვის თქვე-
ნი შრომა და ამაგი!... — დალოცა დიდე-
დამ ხალხი.

„ერთითასად დაფასდეს
ჩვენი შრომა და ამაგიო!..“

გაისმა მანანას წყრიალა ხმა.

„ერთითასად დაფასდეს
ჩვენი შრომა და ამაგიო!..“

დასქექეს ბიჭებმა.

„ერთითასად დაფასდეს
ხალხის შრომა და ამაგიო!..“

აყვალეს ხმა დანარჩენებმაც და ამ
გამამხნევებელი, იმედიანი გუგუნით
გაიქედა ველი. მარიამმა პირი გაუქერა
საცალოს.

— ეს რა ძველი და ლამაზი ადამი
შემონახულა! — მოწონებით თქვა სიდა-
მონიძემ და სწრაფად წამოვიდა კარავი-
საყენ.

— უი, სიღამონიძე მოსულა, ხალ-
ხო! — დაიძახა ნენემ.

კარავთან ჩოჩქოლი ატყდა. კაცებმა
ხალათების ბოლო დაიწიეს, ქაშკაშები
შეისწორეს. ქალებმა კალთები შემოი-
ბერტყეს, ზოგმა თავშალი, ზოგმა თმა
გაისწორა, მორიდებით დაიხიეს უკან.

— გამარჯობათ, ამხანაგებო! — მიე-
სალმა მათ სიღამონიძე.

— გამარჯვება ნუ მოგეშალოს!

— იცოცხლე! — უპასუხეს ერთხმად.

— რა ამბებია?

— მშვიდობა და სიკეთე! — უპასუ-
ხეს ისევ ერთხმად.

— ძია თედო რა იქნა? — ლიონიკა
ხალხმა მიიწი-მოიწია, უკან მდგომი
მოხუცი გამოაჩინა.

— ამხანაგო თედო, როგორა გგო-
ნიათ, ეს ძველი ადამი რომ მოიშვე-
ლიეთ, ეს გაადიდებს მოსავალს? — შეე-
კითხა სიღამონიძე და ხელი მაგრად ჩა-
მოართვა.

თედომ ყალიონი დააკაუნა ყავარ-
ჯენზე, მერე მიწას დააცქერდა და ნელა
დაიწყო:

— ხალხი რომ წინ მიდის, რაც ბნე-
ლია და უსარგებლო, იმას გადაადგდეს
ხოლმე, რაც კიდევ კარგია და სასარ-
გებლო, იმას შეინახავს და გაუფრ-
თხილდება... მოსავალს ჩვენ ყველამ ვი-
ციტ რაცა ზრდის, მაგრამ დალოცვა
ადამია ჩვენში და...

— თუ ლოცვა-კურთხევა გწამთ, მა-
შინ სხვა საქმეა!

თედომ ჩაიციხა და ეშმაკურად შეხე-
და სიღამონიძეს.

— თქვენაა, ამ განათლებულმა ხალხ-
მა, როცა განათლება მიიღეთ, მაშინ გა-
დაადგეთ ლოცვა-კურთხევა და ჩვენ
კი... გაუნათლებელმა ხალხმა წიგნე-
ბით კი არა, ზურგის ტყავით ვიცოდით,
რომ ღმერთი, მღვდელი და ლოცვა სა-
წყალი ხალხის საჩუქრად მიიღებრეს
მდიდრებმა. შენა, შეილო, გგონია რაც
აქ დღეს მოიხილე ცრუმორწმუნეობა?
ადამი და ცრუმორწმუნეობა შორი-
შორს ერთმანეთისგან! ჩვენ ეს ველი და
თესლი რომ დავლოცეთ, ადამია ჩვენი.
კეთილი გულის მილოცვა და გამარჯ-
ვება ვთქვით. აი ამ ჯელებიდან ჩვენ
სწორს რომ მოიყრებიან, ვინმე დალო-
ცავს მომავალ ახალგაზრდებს, დალო-
ცავს და ადამს შეინახავს, მომავალ
თაობასაც გადასცემს!..

დაამთავრა თედომ და თითქოს მოწი-
ნაალმდგეს აჯობაო, კმაყოფილი ღიმი-
ლით გაავსო ყალიონი თუთუნით.

სიღამონიძემ ელისაბედს გახედა. მა-
ნანას მკლავზე დაყრდნობილი დიდებდა
ველს გასცქეროდა.

— პატივცემულო ელისაბედ, გული რას გეუბნებათ, ამ ყამირებს როგორი პირი უჩანს?

— აბა, მე რაღა ვთქვა, შვილო, არ გეყურება? მიწა თავათ იძახის თავისას... — ჩუმად თქვა დიდებამ ისეთი უძირო-უსაზღვრო გრძნობით, რომ სიღამონიძემ გაიფიქრა: „აი რამ შეანახვინა მშობლიურ მიწას სიცოცხლის ფესვებით“.

აღელვებულმა სიღამონიძემ გაიარა გამოიარა და მერე მარიამის წინ შეჩერდა. შეატყუო რიდაცის თქმა უნდოდა ელისაბედის რძალს.

მარიამმა ნაადრევი ქალაჩით შემოიბოლი შეგვერდმანი სახე ასწია, ცას შეხედდა და თქვა:

— აი, მარტო მანქანებს არ დავენდეთ, მოველით, რომ ეს ამოდენა მიწა ბრინჯივით გადაფარჩიოთ, შიგ არა შეჰყვეს რა. ეს ახალი მიწა ძვირფასია და ჩვენც არ დავიშურებთ ჩვენს ძალღონეს, მაგრამ... არ მოვა დროზე წვიმა, დედამიწა ლუკმა-ლუკმა დასკდება წყურვილისაგან და, უნდა შედონდეს გული... უწინდელ ხალხს მუხლის კვერები დაცვეთილი ჰქონდა წვიმის სავედრებლად ელიას მთაზე ხოხვით...

— ელია იმას და იმის თავს! — ვერ მოითმინა, ჩაერია ნენე, — აკი თვალის მოეთხარა, მოიხსნა თანამდებობიდან! ახლა, ამხანაგო ნიკოლოზ, მარიამი იმას იძახის, რომ არხი გეჭირდებაო...

— მართალი ხართ, არხი საჭიროა აქაც, შირაქშიც... — თქვა სიღამონიძემ.

— ჰოდა, თუ მთავრობა დაადგენს, რომ საჭიროა, წინ რაღა დაუდგება, ხალხო? — დაიძახა ნენემ. სიღამონიძეს გაეცინა. მერე კარვის დამდგმელებს გამოეღაპარა. ნიკომ განცალკევებით მდგომ ანიკას შეასწრო თვალი, მასთან მივიდა. მხარზე ხელი დაადო და მზრუნველობით ჰკითხა:

— შენ რა განცალკევებული ხარ, რამ მოგაწყინა?

— რა ვქნა, გულს ვეღარა მოვუხერხებ რა... დაიღია მოლოდინში... — თქვა

ანიკამ და შერცხვა, რომ უნებურად გაანდო დარდი.

— მაგ ფიქრს თავი დამხე. შენ გამსწავლიდი, შენ თვითონ რომ არ იცოდე დარდის უებარი წამალი.

— ვიცი და არც ვიტოვებ თავისუფალ საათს, მაგრამ... — უცხად მიხვდა ანიკა, რომ რაღაც ისევ ჩივილის მსგავსი უნდა ეთქვა და გაჩერდა, სულ სხვა ჰკითხა: — იქნებ შემდღურით, იქნებ ცუდად ვასრულებ დავალებულ საქმეს?

— კარგად მუშაობ, ანიკა... აი, ამხანაგ ნიკოლოზსაც კი გაუყვირდა, სხვა ერთ თვეს მოუწოდებოდა, რაც მაგან ერთ კვირაში გააკეთაო. კარგად მუშაობ, მაგრამ მეც არ ვიცი, როგორ გითხრა. ახლა ხალხი სულ სხვანაირია, ანიკა... მარტო კარგი მუშაობა გულს აღარ აჯერებს. როცა შრომაში სიხარული ცოტაა, მაშინ სევდა იოლად იპოვნის გულში ადგილს... — შეამჩნია, რომ ანიკა შორიდან თვალს ადევნებდა მანანას. — აგერა ხედავ? რამ შეაყვარა ხალხს ის გოგო?

— არ ვიცი... რა ვიცი, რად უყვარს ყველას...

— ლამაზიც ბევრია ჩვენში, ბეჯითი და მარჯვეც ბევრია, მაგრამ ეგ სულ სხვაა. მაგის შრომას სიხარული აცხებს და ალამაზებს. რით აიყოლიებს ხოლმე დიდსა და პატარას? დაგიგდია ყური? ისეთი სიხარულით ლაპარაკობს ვარდის პლანტაციებზე, რომ ვინ არ მიჰყევდა? სიხარულზე ხარბია ადამიანი, ანიკა... ხალხი იმას მიჰყევდა, ვინც სიხარულს აგრძნობინებს!...

— მე სად ვიპოვნო ეგ ძალა, ან ეგ სიხარული?... — ხმადამლა, თითქოს თავისთავს შეეკითხა ანიკა.

— მაგას ძებნა არ უნდა! — ღიმილით უთხრა ნიკომ. — სიხარული თავისთავად მოვა. შენ ცდილობ შენი საქმე მალე და კარგად შეასრულო. შეიძლება ეგ საქმე შენზე კარგად და მალე მეორემაც შეასრულოს, მესამემაც, მეათემაც. შენ ამ საქმეში ისეთი რამ უნდა შეიტანო, რომ თქვან — ეტყობა, ეს ანიკამ გააკეთაო. მეორეც და მეათეც

კარგად გააკეთებდა, მგრამ ასე, ანიკასებურად კი ვერაო... გაიგე?

— მაგას, ალბათ, სხვა ნიჭი და უნარი უნდა!

— არა! შენ ეგ ნიჭი და უნარი ბლომად გაქვს, მაგრამ მოლოდინში გინდა გააწყალო...

განცვიფრებული, გაბარებული თუ ღონემომატებული ანიკა ნიკოს რალაც მხსნელივით მიაჩერდა.

— ... მოლოდინი და ეგ საკითხები დროს მინდებ, ანიკავ... — განაგრძობდა ნიკო. — დრო დინჯი გადამწყვეტია ყოველგვარი გაურკვევლობისა. შენ კი რად იზღუდავ თავს? გაიშალე, გასწორდი. რას ჩავილუნავს თავი?! საფრთხეც რომ დანიახო, თავი არ დახარო, პირდაპირ შეხედე ცხოვრებას... განა დარდი სხვას არ დასტეხია?...

ისე თბილად, ისეთი სიყვარულით უთხრა ნიკომ ეს, თითქოს შშობელი მამა ყოფილიყოს. და განა არ იცოდა ანიკამ, რამდენი დარდი დაატყდა თავს ნიკოს? განა არ იცოდა, რამდენ ჰირსა და ეარამს, რამდენ სიძნელეს და გაპირვებას გაუძლო ნიკომ თავის საქმიანობაშიც და პირად ცხოვრებაშიც? მაგრამ ვინმეს უნახავს ის თავდახრილი, მხრებდაშვებული? კვლავინდებურზე დიდი პატივისცემით, რიდით შეხედა ქალმა ქმრის მამობილს და ისე ნაზად გაუღიმა, ანიკასებურად, თითქოს გამოხარება იამ მზეს შესცინაო...

ნიკომ ფრთხილად მოხვია ქალს მხრებზე ხელი და კარავთან მიიყვანა, სადაც ხალხი შემოხვეოდა სიღამონიძეს და სამ პიონერს.

— ამხანაგო მერგოლურო, ამ სამში რომელი უფრო მარჯვე მუშაა? — ვითომდა სერიოზულად ეკითხებოდა სიღამონიძე მანანას.

— ძნელია მაგის თქმა, — შეიკავა ღმილი მანანანაც, — თითო საქმეს სამად იყოფენ. ერთად კარგი გამოდის და რომელი ნაწილი რომლის გაკეთებულია ვერ გამოიგია ხოლმე!

ბავშვებს გულზე მოეშვათ.

— ეს რა ყოჩაღი ვაჟაკები ყოფი-

ლან! — გაიკვირვა სიღამონიძემ — ტრაქტორი რომელმა უფრო უკეთესი?

— ოქრომ! — უყოყმანოდ დაუთმეს აჩიკომ და მირიანმა პირველობა მეგობარს.

— იმიტომ, რომ მე დედა ყოველთვის მიშვებს ტრაქტორისტებთან! — მოიბოდიშა ოქროპირმა.

— მირიანს არ გაემტყუნება, შინ ბავშვები ჰყავს გასაზრდელი, მაგრამ აჩიკოსი მიკვირს. ალბათ, ამხანაგი ნიკო უშლის ხელს მოქალაქეს ტექნიკის დაუფლებას.

— არაფერიც! — აიღეწა აჩიკო და მამას დიდ ხელში ჩაუღო ხელი. — იქ დილა-ბნელზეა საჭირო მისვლა და მე დამეზარება ხოლმე ადრე ადგომა, მამა კი არ მიშლის!

— ო, რა ხალხია, სიტყვას არ შეგარჩენენ! — ვითომ საყვედურით თქვა სიღამონიძემ და ველარ მოითმინა, მხიარულად გაიცინა. ასევე მხიარულად მიესალმა ანიკას და მერე ჰკითხა:

— თქვენ კეთერაზეც ეძებთ გამფლანკელებს?

— მე შემთხვევით ვისარგებლე, წამოვედი. ეს ველიც არ მენახა და... მანანასთანაც საქმე მქონდა.

მანანა გაშრა. „რას იტყვის?“ — გაუელვა აზრმა და ტარიელს ისე გადახედა, თითქოს დახმარებას სთხოვდა, მაგრამ ტარიელიც შემკრთალი იყო. შეეშინდა, წელან უცნაურ ხასიათზე იყო ანიკაო.

მარიამმა ჯერ ანიკას შეხედა, მერე შვილს დააკვირდა. შეატყო, რომ ორივენი გაფითრებული და აღელვებული იყვნენ. უცბად თვალწინ ზაქრო წარმოუდგა, მოაგონდა მისი აღელვებული სახე, მაშინ იქ, წყაროსთან რომ ელაპარაკებოდა. დედამთილს გახედა მარიამმა და გული ჩაეწურა. მოხუცი კარავს ზურგით მიყრდნობოდა, ხელებს ისრესდა, როგორც სჩვეოდა უკიდურესი აღელვების დროს.

ნენე შიმისგან გაშეშდა. ეგონა, ანიკა ახლა საჯაროდ გაიმეორებდა მის ნათქვამს და სადღა გაქცეულიყო სირცხვი-

ლისაგან? კინალამ ზევწნით მივარდა ანიკას, მაგრამ ველარ გაბედა.

დანარჩენები იცდიდნენ, რას იტყოდა ანიკა.

ანიკა სდუმდა. აქ მოსვლის პირველი წუთიდან თვალს ადევნებდა მანანას. თითქოს ეჯავებოდა, სწყინდა, რომ ის ასეთი კარგი იყო, თითქოს რწმუნდებოდა, რომ მოუსვენარი, საქმიანი გოგონა უსათუოდ უნდა მოსწონებოდა „სხვა-სადა“, და გულს ამ ბოლო დროს შეჩვეული სიცივე ეპარებოდა. თითქოს მზად იყო ამ ხალხში ეყვira — ეგ არის ჩემი უბედურების მიზეზიო, მაგრამ აკვირდებოდა მანანას. გრძნობდა, რომ რაღაცაში სცდებოდა, რომ სიმართლე არც ნენეს ნათქვამში იყო, არც იმაში, რაც თვითონ ეგონა. გრძნობდა, რომ ამ გიჟ-მაჟ გოგოსაც თავისი დარდი ჰქონდა გულში და...

დუმბილი აუტანელი გახდა.

— გავიაროთ, ვარდებისათვის ნაკვეთი ავარჩიოთ! — დარღვია ეს დუმბილი მანანას წყრიალა ხმამ.

„ეგ ამბავი დრომ უნდა გადაწყვიტოს... — გაუელეა ანიკას ნიკოს ნათქვამმა. — არ შეიძლება თავის მოხრა. არც ეს თვალციმციმა მანანა და მანანავე, რომ ასეთი კარგია... მანანა, უდაბნო, ყველაფერი აერია ერთმანეთში, გაუკვირდა, თავისი ხმა რომ გაიგონა:

— მე სწორედ ვარდებზე უნდა მეტქვა...

ყველაფერი უცვლელად დარჩა. ჯერ ვერაფერს მიხვდა, რის თქმას აპირებდა ანიკა.

„მე, ვიცი, ვიცი, რასაც ვიტყვი...“ — გაუნათა სიხარულმა სახე ანიკას. ხმა გაუმაგრდა, წამოიწია წინ.

— ვარდების მოშენება აქ, კეჟერაზე, მე შეგონია, არ იქნება მიზანშეწონილი...

— როგორ? — მოსწყდა ადგილს მანანა, ანიკას მიუახლოვდა.

— თქვენც ნაკვეთი გენანებათ? — საყვედურით დაუძახა დარბამ ანიკას და მანანას გვერდით გაჩნდა.

— თქვენცა გგონიათ, რომ „ვარდები ვერ გაამარტებენ ჩვენი ქვეყნის ძლიე-

რებას? — გაჩნდა მანანას მეორე გვერდით ზურა.

— თქვენ ნაკვეთების რეკვიზიტს დაგვალეს? — შემოიყარა ლინჯი სულხანმა.

— დამაცათ! — გახედა ანიკამ ახალგაზრდებს და ისეთი წყნარი ღიმილით გაუღიმა, რომ მათ შერცხვათ თავისი მოუთმენლობის. — აქ მართლაც კაკლის ტოლა მარცვალს გაიკეთებს თავთავიც და ვაზიც, მაგრამ ვარდებს ხომ სულ სხვა მოვლა უნდა და, რაც მთავარია, წყალი სჭირია?!

— ეგ ჭიციტ!

— წყალს არ მოვაცლებთ!

— ყველაფერს გავაკეთებთ, რაც საჭიროა!

ისევ ახმაურდნენ ახალგაზრდები. მხოლოდ მანანა იღვკა გაჩუმებული. განვლილი შიშისაგან გაფერმკრთალებული, ბეჯითად უსმენდა ანიკას ყოველ სიტყვას. კეჟერაზე რომ პლანტაციას უწყლობა შეაწუხებდა, ამაზე მანანასაც ბევრი უფიქრია, მაგრამ სხვა გამოსავალი თითქოს არ იყო. ანიკას სიტყვებზე მანანას გულში რაღაცა იმედით დაეზადა, თუმცა ვერ მიმხვდარიყო, რას შესთავაზებდა ის კეჟერას სამაგიეროდ.

— თქვენ რას გვირჩევთ? — სერიოზულად შეეკითხა ანიკას.

— თქვენ, ალბათ, ყველამ იცით, გინახიათ შინდას ბოლოს რომ მინდობია...

— რად ვარგა?

— უდაბნოა!

— მწირია ის მინდორი! შეუერთეს ახალგაზრდებს თავისი ხმა უფროსებმაც.

— მწირი ვინ დაუძახა იმ ორმოც ჰექტარ მიწას? — იკითხა ანიკამ. — ედემიც უდაბნოდ იქცევა, თუ კაცმა ხელი არ მიაკარა. განა სათაკილო არ იქნება, რომ ჩვენი დიდი და მდიდარი კოლმეურნეობის ცენტრში ორმოცი ჰექტარი უდაბნო ეგდოს?..

მოერია, დასძლია! როგორც ხის მორაში ჩაჭედილი სოლი, ისე ამოაძრო ანიკამ ეჭვი, შუა რომ უბობდა გულს. ჩვეული სიმშვიდით გალამაზებულმა თავ-

ლისფერი თვალებით შესცინა ახალი საფიქრალით შუბლშეკრულ მანანას.

— მანანა, იქ, იმ უდაბნოში, სადაც დღეს სიცოცხლის ნიშანწყალი არ მოიპოვება, სადაც კრიჰინას ხმაც კი არ ისმის, იქ ააყვავოთ ვარდები, სწორედ ეს იქნება დიდი და კეთილი საქმე... ალაზნაიც იქვეა, იმ ადგილას ვიწრო და ღრმა...

სხვას მხოლოდ სიტყვები ესმოდა ანიკას, მანანას კი მის ხმაში ესმოდა რაღაც ისეთი, რაც უხსნიდა ამ სიტყვების სულ სხვა მნიშვნელობას. ანგარიშ-მიუცემლად მიუახლოვდა, დააკვირდა ანიკას და უეცრად განსაცვიფრებელი სიზუსტით წარმოიდგინა ის ძნელი გზა, რომელსაც მიჰყავდა ანიკა უდაბნოში, ალაზნთან, ამოიყვანა აქ, შეახვედრა მასთან და...

მანანამ კიდევ გადაადგა ორიოდე ნაბიჯი, ფარულად შეეხო, მიუალერსა ანიკას კაბის კალთას. „ანიკა, ანიკა, აი, როგორი ყოფილხარ... უდაბნოში ვარდებს მოვიყვანო, ჩვენ ხომ აღამიანები ვართ!“ და რაღა თქმა უნდა, ვერაფერი მიუხვდებოდა, რა გრძნობამ ააცახცახა მისი ხმა, როცა გამოაცხადა:

— ანიკა მართალია. ჩვენი სირცხვილი, რომ აქამდე ვგ არავის არ მოსვლია აზრად. თუ ის მინდორი მართლა მწირია, ვუწამლოთ რომ ივარგოს...

ტყუილი დროს დაკარგვა იქნება, მეტი არაფერი! — გაჯავრდა ფირუზა. — თქვენ ახლა იმ უდაბნოს გადაყვევებით, ღმერთმა იცის, გამოვა რამე თუ არა, და აქაც წაახდენთ საქმეს! დაგვიწყდათ სიტყვა, ხალხს რომ მიეცით კრებაზე? პირი-პირია, ქვების ძირი ხომ არ არის, ცეცხლზე დგას და იმიტომ არის გამურულიო?!

— ჩვენი პირობა, პირობად რჩება, ძია ფირუზ! — დააწყნარა მანანამ ბრიგადირი, როცა ფირუზას მოულოდნელი ბრაზით გამოწვეული სიცილი დაწვავდა.

— ჰოოოდა, რათ უშლი, ფირუზ? რა გინდა? სასახელო საქმეს გააყეთებენ! — ახმაურდნენ ანიკას წინადადების მომხრენი.

— ნუ გეშინია, ძია ფირუზ, ჩვენ ყველაფერს მოვასწრებთ! — შემთხვევით ახალგაზრდები ბრიგადირს.

— აბა ამათთან რა გაეწყობა კაცს? — თანაგრძნობისათვის მიმართა ფირუზამ სილამონიძეს.

— არაფერი! ერთი გამოსავალია. დაგრჩენიათ, ხელი შეუწყეთ! — ვითომ თანაგრძნობით მიუგო სილამონიძემ, თვალჭბი მოიჩრდილა, ევლს გახედა და მოულოდნელად ტარიელს მიმართა, შორს მომუშავე ტრაქტორზე აჩვენა ხელით:

— ის მარტო რათა მუშაობს, რატომ არ ისვენებს?

ტარიელი სდუმდა.

— ის დამკვრელია! — წამოიძახა კოტემ.

— აა... ყოჩალი ყოფილა, მაგრამ უთხარით, რომ დასვენების დროს დაისვენოს და მუშაობის დროს კი კეთილსინდისიერად შეასრულოს დავალება.

კოტეს ერჩია, რომ ფეხქვეშ მიწა გასცდომოდა, ისე შერცხვა თავისი ტყუილისა. — ვაი, რა ტუტუცი ვარ! — შემოიკრა თავში, კარავს ამოფარებულმა. — მეგონა, ქალაქელი კაცია, რას გაიგებს-მეთქი და დახეთ, როგორ შევრცხვი!

— ახლა უნდა გამოგეთხოვოთ, ამხანაგებო! — თქვა სილამონიძემ.

— მიღის სილამონიძეო, — წაშში მოვლო ხმა მთელ ბრიგადას. ხალხი შემოეხვია სტუმარს.

— მანანა, ხელადაში არაფერია? მოიტა თათარიხანად გზა დაველოცოთ სტუმარს! — დაიძახა ფირუზამ.

დატრიალდნენ ქალები. დღის სარჩო ყველას ჰქონდა წამოღებული, წაშში ცაცხვის ქვეშ გულუხვი სუფრა გაშალა.

— ეებს, წახვალთ და დაგვიწყდებით!

— ვინ იცის როდისღა ჩამოხვალთ?! — მიმართეს სტუმარს აქეთ-იქიდან.

— შეიძლება მალე ვერ გინახულობ, ეს მარტო ჩემს სურვილზე არ არის დამოკიდებული, მაგრამ დავიწყებით კი,

ვერასოდეს ვერ დაგივიწყებთ! — განშორების წრფელი სინანულით თქვა სიღამონიძემ.

— აბა, ვაღლეგრძელოთ ჩვენი სტუმარი! — დაიძახა ნიკომ და ასწია ჰიქა. — ვაღლეგრძელოთ ჩვენი სტუმარი და მეგობარი. ამხანაგი ნიკოლოზი სოფელს გულით მიენდო, და სოფელმაც ამიტომ მიიჩნია თავისიანად. ჩვენი აღათრ ასეთია: ვინც ღირსი არ არის, იმასთან პურს არც ვავტეხთ, ხომ აგრეა, ხალხო?

— აგრეა, აგრე! — ერთხმად დაუდასტურა ხალხმა.

— ამ მოკლე ხანში, — განაგრძო ნიკომ, — ამხანაგმა ნიკოლოზმა ბევრი რამ გვასწავლა, ბევრი გვიშველა და გაგვიცეთა. ვუსურვოთ, რომ ისე, როგორც ჩვენთან, ყველგან, სადაც კი ფეხი დაედგას, კეთილი კვალი დაემჩნიოს. ყველასთან, ვისთანაც კი საუბარი შეხვედროდეს, როგორც ჩვენს გულში, ისე ყველას გულში სამუდამო ადგილი დაემკვიდრებინოს!.. იცოცხლეთ!

— კეთილი იყოს შენი გზა, შეილო! — უთხრა თედომ. — აი, რაც ნიკომამ თქვა, მეც იმას ვიტყოდი. ბევრი რამ გაგიცეთე, ბევრი რამ გვასწავლე, მაგრამ შენ შენი ღმერთი, გულზე ხელი დაიდო და ისე თქვი, ჩვენგანაც ხო ბევრი ისწავლე? ჩვენც ხო ბევრჯერ გადინეთ ჰიარის ოფლი? ხო გაამდიდრე შენი გული და გონება?

— მართალი ბრძანდები, ძია თედო, ჭეშმარიტი სიტყვაა! — სერიოზულად უპასუხა სიღამონიძემ.

— ჰო და, გენაცვალე მაგ სიტყვაში, გენაცვალე ვაკეცობაში! ვენაცვალე ჩვენს პარტიას, რომ შენისთანა თვეკეები ჰყავს! — გადაჰკრა თედომ ჰიქა, ულვაშებზე ხელის ზურგი ჩამოისვა და ჰიქა გადამრუნებული დადო სუფრაზე.

— იცოცხლეთ დიდხანს! ჯანმრთელად და ბედნიერად! მშვიდობის მგზავრობა მოგცეთ! იხაროს შენმა გამზრდელმა! მრავალს დაგასწროს! სიხარული ნუ მოგაკლოს! იცოცხლე! — ისმოდა აქეთ-იქიდან.

აღელვებული სიღამონიძე უსიტყვოდ გამოხატავდა მადლობას. აქეთ-იქიდან სათითაოდ ყველას ვთხოვნიყვით, თითქმის უნდოდა უკეთ დაემახსოვრებინა მათი სახეები.

— მე მოხარული ვარ, რომ გაგიცანით, — თქვა მან აღელვებით, — მადლობელი ვარ, მეგობრებო, კეთილი სურვილებისათვის. მეც გისურვებთ თქვენ ყველას სიცოცხლეს, კარგად ყოფნას, გამარჯვებას ყოველგვარ პატიოსან, სამართლიან ბრძოლაში. უნდა გჯეროდეთ, რომ ის, რაც დღეს ვერ არის ჯერ მოწესრიგებული, რაც ხელს უშლის და აფერხებს ჩვენს წინსვლას, გამოსწორებული იქნება!

ამაღრებელი ხალხით შემოხვეული სიღამონიძე მანქანისაკენ წავიდა. წასასვლელად მანანაც გაემზადა, ეჩქარებოდა უდაბნოს ნიადაგის სინჯის წაღება ლაბორატორიაში.

— ეგ რომ მიბრძანდება, ვითომ რაო? — შეუბღვეშიდან ადევნებდა მანანას თვალს სახელეწილი სანდრო.

— შენ ვინ გეკითხება, რა შენი საქმეა? — შეუბღვირა ნენემ.

— განა მართლა მიწის სინჯი აწუხებს? მე ვიცი, რაც ეჩქარება...

— რაზე იძახი, ბიჭო? — შეეკითხა ნენე გაავებულ ტრაქტორისტს, მიუხედავად გულისყრას და ხელი წაავლო, განზე გაიყვანა.

— ი! — შეიცხადა ნენემ, როცა სანდრომ რაღაცა წასჩურჩულა. — იცოდე, თუ ეგ შენი მოჩამხულია, გაჩენის დღეს გაწყველინებ!

— ჩემი თვალთ რომ არ მენახა, რად გამოვიგონებდი? — ჩუმად უპასუხა სანდრომ და თვალი აარიდა ნენეს.

— რათა და იმათ, რომ მგელივით უბრალებ თვალებს და ის კი ზედაც არ გიყურებს, ჰიარმა და ხორველამ ჩაგხედოს მაგ მუზმუზელა თვალებში!

— ვინ მოგახსენა, ზედაც არ მიყურებსო? სხვისი ნასუფრალი მე რაღად მინდა?.. — გაუელვა ღვარძლმა სანდროს წამიერ გამოხედვაში, თავი მხრებში ჩასწია, მოშორდა ნენეს. ორივენი

ცალ-ცალკე შეუერთდნენ მანქანასთან მისულ ხალხს.

სიღამონიძე, ნიკო, ანიკა და მანანა ჩასხდნენ მანქანაში.

ხალხის გუგუნი და შეძახილები დიდხანს მისდევდნენ მანქანას.

დიდება, თედო, მარიამი და სხვა ხანდაშულები ველისკენ წავიდნენ ლაპარაკით.

— ჩვენ სამუშაოდ ამოვედით და ის კი მანქანით წავრიალდა! — დაიძახა გაჯაერებულმა ნენემ.

— ვინა? ვიზე იძახი? — შემოეხვიენენ ქალები ნენეს.

— ვინა და ის თქვენი მანანა!

— შეგშურდა? წაბრძანებულყავი, ვინ დაგიშალა?

— მე ისე არ მელოლიავებიან, როგორც ზოგიერთებს!

— მაშ არა ყოფილხარ ღირსი! — განწრახ გამოეკამათნენ ახალგაზრდები, ვერა გრძნობდნენ, რომ ნენეს ზორკლიანი ენის საბელი გაწყვეტაზე იყო.

— რა მანანას ქვალი გადგია ერთთავად? — გაუწყრა ნენეს ცალთვალა თებრო.

— ისეთი ქვალი დაგდგომით, რომ თან გაგიტანოთ! — მიაყვირა ნენემ.

— ახ, ტა-ტა-ტა! რატო შენი პატრონი არა ვარ?! ემაგ ენას დილა-სალამოს მახათით დაგიჩხვლეტავდი! — მიძახა ავთანდილმა ნენეს და გაიქცა, ველისკენ წასულ ტრაქტორისტებს დაეწია.

— შურიანო! შურიანო! შურიანო! — დაუძახეს ველისკენ მიმავალ ახალგაზრდებმაც.

ნენემ აუშვა ენა.

— მეხი კი დაგაყარეთ მაგ გამოთავანებულ თავებზე! ისე წამოესარჩლებით ზოღმე, გეგონებათ იმ ქალბატონს ბუზიც არ აჰფრენია! ქვეყანას თვალებს უხვევს, ვმუშაობო და თურმე ღამეებს კი ბიჭებთან ათენებს!

— სტყუი, შე საძაგელო! — ისეთი აღშფოთებით წამოიწია მისკენ ფირუზამ, რომ შემინებულმა ქვრივმა უკან დაიხია.

— საძაგელო! ენაქარტალა! ჭორიკა-

ნა! — ეძახდნენ ველისკენ მიმავალ ქალები.

— რა კბილი დაადგია იმ გოგოს? — წყრომით უთხრა თებრომ ნენეს, — იმ დღესაც წყაროსთან რაები არ დასწამე. შენ თუ კაი სული ხარ, რატომ მარიამთან და ელისაბედთან ვერა ბედავ მაგვების თქმას?

— წამო, წამოშავდი, აგერა მარიამსა ხედავ? წამოდი, იმასთანა თქვი ეგა! — ჩაავლო ზელი ნენეს მარიამის მეზობელმა ლიზამ.

— იჩიოთ! — გამოსტაცა ხელი ნენემ. — მე თუ ვტყუი, აბა იმასა ჰკითხეთ! — აჩვენა ფარდულთან მდგომ სანდროზე. — თითონ უნახავს თავისი თავალი!

— ხალხო, აი საჯაროდ ვაცხადებ, მოქალაქე ნენე ჯარიაშვილმა ხვეწნით შემაბეზრა, მიმიღე შენს ბრიგადაშიო. მეც გავბრძოვედი, მივიღე, კარგი მუშა ქალია-მეთქი. მაგრამ ახლა ვაცხადებ, მე ამისთანა სარეველას ჩემს ბრიგადაში არ ვაბოგინებ! სადაც გინდა წადი, მე სამუშაოზე არ დაგიშვებ! მოშორდი აქედან! — თქვა გაცეცხლებულმა ფირუზამ და ნენეს ზურგი შეაქცია, თვალში მოხვდა ფარდულთან თავჩაქინდრული სანდრო.

— შენ აქ რაღას დაჰბოდილობ? ვაჟკაცს საქმე გამოგელია, ფუი, შეგიტყუა ვაჟკაცობა და სეინდისი! წაერთიე აქედან, შენ საქმეს მიხედე, თორემ!.. — დაუყვირა და მოშორდა იქაურობას, ველისკენ წავიდა.

დანარჩენებიც უხმოდ გაჰყვნენ ფირუზას.

გონს მოსული ნენე სანდროსთან მიიჭრა.

— ეი, ეშმაკის მაშხალასავით რომ დაგობრიალებია ეგ მიწით ამოსავსები თვალები! ან თავი ქვას ახალე, დაამტკიცე რაცა სთქვი, ან ცოცხალი არ გადმირჩები, იცოდე!

უთხრა და ხელი ჰკრა, გააგდო. თვითონ კი დაჯდა ფარდულთან და ლოყაზე იტყია ხელი. თავის თავზე გაბრაზებულს ლაპა-ღუბით სდიოდა ცრემლები.

ალაზანზე



ვერხეთა მთათოლგარე ფოთლებს შუა გზა გაიკვლია კისკასა სხივმა, ნაბაღში გახვეულ, მძინარე ზაქროს დაუარა და თვალეზში ჩაანათა.

როგორ უყვარდა ზაქროს გათენების პირველი სხივი! იქაც კი, ომის ქერამუხში, ბედნაერი იყო, თუ შავბნელ ცაზე ცისკარს მოჰკრავდა თვალს, პირველ სხივს შეეგებებოდა. თითქმის მეორე შეხვედრისთვის სიცოცხლის ძალას დაესესხებოდა ზოლმე...

მკლავების ერთი მოქნევით ნაზდის ორივე კალთა განზე გადაიგდო, მსუბუქად აწიდა ტანი გამჟღავნებელ, გრილი ჰაერით ხარბად ჩაისუნთქა, სიამოვნების ერთნატივალისაგან შეიშმუნა, მიმოიხედდა.

ალაზნისა კი ეძინა ისევ. მღორე მდინარე დიდ ტბასა ჰგავდა და არც დუდუნი ისმოდა მისი. გაღმა-გამოღმა ნაპირებზე ატეხილ ჰალებში ფერწყმული ბინდი ჯერ კიდევ ელამუნებოდა ზის ძირებს, და მათ აშოლტილ გვირგვინებზე კი მზე უკვე ნაირფერებით აელვარებდა ფოთოლთ ხელთუქმნელ მაქმანს. ალაზნის ბუნდოვან სარკეში თავს იწონებდა, კიკვიკით დასრიალებდა მკერდქათათა მერცხალი. სადღაც ხულ ახლოს კოდალამ საქმიანად დაუკაეტნა ხეს. ნამძინარეებმა ოფოფმა შეშინებული „ოფ-ოფით“ შეიფრთხილა, ჩხიკვი სიცილით გადაფიჩინდა. აქეთ პრიკინამ სიმები დაჭიმა საჭრიჭინოზე, გულდაგულ მოუსინჯა ხმა, მას შორიდან მეორე გაეჯიბრა...

წამიც არ იყო საჭირო, რომ ზაქროს მთელი სხეულით შეეგრძნო გარემოს გამოღვიძება. სახეზე ნათელი ღიმილი გადაეშალა, რაც თავი ახსოვდა, ახალ დღესთან ერთად იღვიძებდა. იქიდანვე იყო დაჩვეული, ადრიან დილის ხმებს თავის ღიღინსაც უერთებდა ზოლმე.

„დილით ჯერ შენ შეგხარი, მერე მზეს ამომავალსა...“ ანაზად ამოი-

ღერა აკვიატებული ჰანგამი მანძილის დაინახა, ვისაც გულში განუწყვეტლად უმღეროდა ამ სიტყვებს.

და თავისივე ხმამ გამოარკვია. გულს ელდა ეცა. თავზარდაცემული გაეშადა. ყველაფერი მოაგონდა.

— ხა, ხა, ხა... გადაყენებული თავმჯდომარე...

ბოლმამ თაღით დაფარა წამის წინ ნაირფერებად მოხასხასე არე-მარე. აჯანყებულმა გულისცემამ ყურთასმენა დაუხშო, უმწეო სიმარჯემ ღიმილი ჩამოურცხა, თვალეზი ჩაულამა.

— გადაყენებული თავმჯდომარე!... — გაიმეორა და დასწვდა ხელადას. ასჩულდა ტურიას წადილი.

წუხელ, როცა ბოლმით და ღვინით დამთვრალ ზაქროს ჩაეძინა, ტურიამ იქვე მხარმარჯვნივ ღვინით სავსე ხელადა მიუმარჯვა. გრძნობდა, რომ ფხიზელ ფიქრებით ზაქროს დიდი ხნით დატოვება არ შეიძლებოდა. ფხიზელი ზაქრო ტურიასადმი სიძულვილს ვერ ფარავდა, ტურიას კი ზაქროსთან მეგობრობა სწადდა. მეგობრობისა რა ესმოდა ტურიას. მაგრამ გრძნობდა, რომ მის პარპაშს საფრთხე ელოდა. ანგარიშის საქმე იყო. ანგარიშით კი, ვარაუდებს თუ თავის დაღუპვა არ უნდოდა, ვერც ზაქროს დაღუპავდა, და თუ ზაქრო წამოღებოდა, მაშინ ტურიას საქმეც კარგად იქნებოდა. საქმეში ჩახედული იყო ტურია. იცოდა, რომ კომუნისტები საერთო საქმის წახედნას არავის შეარჩენდნენ, ზოლო თუ ვარაუდებს ბევრი რამ შერჩა აქამდე, ჩანს, სადღაც ზევით იჯდა მისი მოსარჩლე და მხარდამჭერი. „ღმერთმა კარგად ამყოფოს ვინც არის, — ვარაუდობდა ტურია. — მე იმათ ჩრდილში ვიქნები, ვინ რას დამაკლებსო?!“

ფხიზლად იყო ტურია. აქამდე თავმჯდომარე, ახლა გზაუცდენილ ვაჟაკს თვალ-წარბში შეჰყურებდა. ცდილობდა

მისი ფიჭრი და გუნება გაეგო, ესია-
მოენებინა, გაეხრებინა...

ზაქრომ სულმოუთქმელად გამოსცა-
ლა შემპარავი ქინძმარაულით სავსე
ხელადა და დარეტიანებულმა მიმოიხე-
ლა. ფიცრულის წინ, მაგიდაზე გაშხ-
ლართული ტურია მოხვდა თვალში.
ძველი გასიპული საბნის ნაგლეჯი გა-
დახდოდა, ტურასავით ძარღვიან მხრებ-
სა და გულმკერდს უჩენდა. ძვლებზე
ვადკიმული შავი, ნაყვავილარი კანი
წაწვეტილ ყვრიმალეზე, კეხიან
ცხვირზე და ამოჩრილ ხეანხზე მუქ
ლაქებად დაჰკეროდა. წვრილი, გაცრე-
ცილი ტურის კუთხიდან ღუფი სდიოდა.
მაგიდა მოკლე იყო გრძელი ტურიასა-
თვის. ტიტველი, გამხმარი კანში ჰაერში
დარჩენოდა. ტერფის ძვლებს შუა
შევეთრად ამოხაზულ მყესებს მოძრაო-
ბაში მოჰყავდათ მოკაუქებულ ფრჩხი-
ლებიანი თითები. ნადირის თათსა ჰგავ-
და ტურიას ტერფი.

— ამის კერძად დამაგდეთ? — ჩურ-
ჩულით შეეკითხა ზაქრო უხილავ
მტრებს — სატრფოს, კოლექტივს, მა-
მომილს, საკუთარ ცოლსაც... მთელ
ქვეყანას მის საწინააღმდეგოდ შეეკრა
პირი, გული ჯავრისაგან უნდა გან-
ტვირთულიყო, თორემ გასკდომაზე
იყო.

— ამის კერძად დამაგდეთ და... —
ორიოდე ნაბიჯი გადადგა მძინარესაკენ,
დამიზნებული ხელადა მოიქნია... მაგ-
რამ სადღაც კიდევ დაუღანდავად
შერჩენილმა გონების ხმამ შეაჩერა.
მხერა მოსწყვიტა საძულველ ტურიას,
ხელადა მთელი ძალ-ღონით ხეს დაახა-
ლა, ათას ნატეხად აქცია.

მძინარეს გაეღვიძა. დამფრთხალ ტუ-
რასავით მაგიდაზე ისე საოცრად მოი-
კუნტა, თითქოს დაიკეცა კაციო. შიში-
საგან წამხდარ ტურიას დანახვაზე ზაქ-
როს ზიზღით ჩაეცინა. ტურია დაწყნარ-
და, გაიშალა, ფეხები მაგიდიდან ჩამოს-
წია და გააქანქარა.

— ვაახ! რა ზორბად ვიქეიფეთ წუ-
ხელ?! შენ ძალიან მოიღზინე, შენი გუ-

ლისა!.. — უთხრა ლაქუციტ და მაგი-
დიდან ჩამოვიდა, საბანი იფლიაში ამო-
იჩარა, ფიცრულის კარზე შეაღწია და
მეგონა სძინავს-მეთქი ამ ოხრისშვილს,
სად წასულა? — დაიძახა გოაცებულმა
და მდინარესთან მივიდა, ნაპირები შეა-
თვალიერა. თვალი მოჰკრა, ბორანს ზე-
ვით, ტირიფის ქვეშ იჯდა დათო, ბადე
ალაზანში გადაეშვა. ტურიას გაუხარდა.

„ერთი-ორი დღეც რომ დარჩეს, ისე
მოითრიმლებ, როგორც ტყავი კარგი
დაბალის ხელში“, — გაიფიქრა კმაყო-
ფილებით და ხმამაღლა გასძახა:

— ამა, დავით, ერთი დიდი ლოქო
შენზეა!

თავშენახულმა ტურიამ ნაცარში და-
მარხული ნაკვერჩხლები გამოქექა,
ცეცხლი დაანთო, ქვაბით წყალი შემო-
დგა საცეცხლურზე. ცხვრის ხორცი
სავსე ქილა გამოიტანა ფიცრულიდან,
ჩვეული მოძრაობით სწრაფად ააცე-
კანგაინ შამფურზე სამწვადე.

ციბრუტევიტ ტრიალებდა ტურია.
უხაროდა, რომ ზაქრო დაბეჯითებით
ადევნებდა თვალს და თავს აწონებდა.
არ კი იცოდა, რომ ზაქრო მას ვერც ხე-
დავდა. სულ სხვაგან, ძალიან შორს იყო
აქედან მისი გონების თვალი.

— იფ, იფ, იფ! ეხლავე ცოცხალ-
ცოცხალ ლოქოს მოგართმევ ძმრიდა და
ქინძით! მწვადის სუნიც მადას გაგი-
ღვიძებს, შენი გულისა! ისეთი ღზინი
გავაჩაღოთ, ზაქრო-ჯან, რომ...

— ლუკა რა იქნა? — მოულოდნე-
ლად დაუბრუნდა იქაურობას ზაქრო.

— ეშმაკმა იცის იმის თავი და ტა-
ნი! — ჩამბურღლუნა თავისთვის ტუ-
რიამ. ხმამაღლა ამის თქმა ვერ გაბე-
და. — იქით იქნება სადმე. ხომ იცი,
ცხვარში გაზრდილ კაცს ფეხდგომელა
სძინავს!

ამ დროს, თითქოს ზაქროს გამოეპა-
სუხაო, საღამურის ხმა მოისმა შორით.
ხმა თანდათან ახლოვდებოდა. საოცრად
შეზამებულ იყო ამ ნაზად მთრთოლე-
რე არემარესთან საღამური და მერე
ლუკას ვეჟაკური ხმა.

...ვინ მოსთვლის რაც მე სიძნელე და უბედობა მინახავს, რა შავი დღე და ვაება, რა საფრთხე გადამილახავს...

ცხვარს დავდე, გული მიხარის — ხალხის ნდობით ვარ მდიდარი, განა-ლა რამეს დამაყლებს ხიფათი, დრო და ავდარი...

ფეხით მაქვს ცხვართან მოვლილი ჩვენი ლამაზი მთა-ბარი, მკერდითაც მიტარებია ბატკანი სუნთქვით გამთბარი...

სიკვდილზე ფიქრი არ მინდა, ნეტავი შეიძლებოდეს, რომ ხალხის სამსახურისთვის ათასჯერ გავცოცხლებოდე...

მღეროდა ლუკა. უსმენდა ზაქრო. უსმენდა ტირიფის ქვეშ განაბული დათო. უსმენდა გელარენილი ტურიატ. უსმენდა ათრთოლქმული გარემო.

ფიცრულთან მოსულმა ლუკამ სიმღერა შეწყვიტა. დაინახა გარინდებული ზაქრო და გაღიმებული ნელა წამოვიდა მისკენ.

— მშვიდობის დილა გაგთენებია, კაცო! რას მოგიწყენია? არ გეამება აქაურობა, გამეღელ-გამომღელლთან, საქმიან და უსაქმო ხალხთან ლხინი? — შესძახა მხიარულად და გვერდით მიუჯდა, დააკვირდა.

— ზაქრო სდუმდა. მერე თმაზე ხელი გადაისვა და ლუკას შეხედა.

— გუშინაც კეთილ და არ მიპასუხე. აქ რამ მოგიყვანა?

— გზამ, — მოკლედ მოუტრა ლუკამ.

— მერე, აქ რათ გაითენე? განა არ იცი, შენი დანახვა გულს მიღონებს.

— რადა?

— მოგონება ტვინს მიღრღნის, მოსვენებას აღარ მაძლევს... შენც იყავი ჩემი დამცირების მოწმე!

— სხვისი დამცირების გულგრილი მოწმე თავათ გლახაა, უღირსი კაცი... — მშვიდად თქვა ლუკამ. — ან იქნებ გგო-

ნია, იმ დღეს ერთობლიან უღირსთა შეკრებულობა იყო? სთქვი, ასე იყო?

— არ ვიცი. იქ ნათქვამს თუ არა, სიტყვა კი გულს მიდაღავს და... ის მაინც ის...

— ვინ?

— შენი ნათლული... — ზაქროს ტყვილი დაეხატა სახეზე, ვერხვის ძირს მიაყრდნო თავი, მიესვენა. თვალდახუჭული, ფერმკრთალი, ხმადაბლა, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად ლაპარაკობდა, თითქოს ბოდავდა. — ცეცხლივით ჰქონდა ანთებული თვალები... მეგონა, ზღაპარში რომ ამბობენ ხოლმე, ისეთ სიყვარულს მპირდებოდნენ და ის კი... მეგონა... რად მეგონა, რომ ის ციმციმა ციციანთელა ბედნიერებას მპირდებოდა, რად?...

ლუკა განცვიფრებული და შემკრთალი აკვირდებოდა თვალდახუჭულ ზაქროს. „მანანა? მანანა მპირდებოდა სიყვარულს? არა. ავად არის ეს ვაჟი. ეგ არ ეგების, არა!“ — გაუელვა თავში და გულის კანკალით, თუმცა წყნარი ხმით ჰკითხა:

— შენი გულის ნადები უთხარი იმას, ვინეც ავ ფიქრებს გაუტაცებარ?

— ავ ფიქრებსო?! — გამოერკვია უცბად ზაქრო, ფართოდ გახელილი თვალებით ჩააცქერდა მოხუცს და მერე ხელი ჩაიჭნია, ისევ თვალდახუჭული, უარესად გაფითრებული მიესვენა ხეს. — ეეხ, შენც ვერა გაგიგია რა ჩემი! „ავ ფიქრებსო“... ნეტა, თუ გამოიგონებს კაცი სიტყვას, შიგ რომ სიყვარულის ძალა გამოიხატოს?... ისეთ სიტყვას, რომ არც ყურს ეწყინოს და არც გულს ეტყინოს?... მე რაც სიტყვა დამებადა გულში, ვერც ერთი ვერ შევკადრე... როცა ვხედავ, ენა მებმის... რომ ვუყურებ, თვალი მეკრება... აი, მთავი ხომ გინახავს აჭლად მოსული თოვლი, უმტვერო, სპეტაკი, ისე სკრის თვალს... ასე მეგონა, სიტყვას ვეტყვი, ხელს შევახებ და დადნება მეთქი... რა სიტყვებით უნდა მეთქვა, რომ უჩინარი შუქით, როგორც ჯაჭვებით ისე შემკრა... განა დამცალდა ეს გამემხილა იმისთვისაც?

— არ დაგცალდა და, მადლი უფალს! — გაიხარა ლუკამ, შევებით ამოისუნთქა, შუბლიდან კირის ოფლი გადმოწმინდა.

ზაქრომ წამოიწია, სახე მიუახლოვა ლუკას, სიბრაზისაგან ჩაშავებული გუგები დაეწირვებოდა, ცხვირის ნესტოები გაფართოებოდა.

— რად გაგიხარდა? — ჰკითხა კუმტად.

— იმად, რომ თქვენს მეგობრობას ჩრდილი არც რამ ჩამოსწოლია, ვაჟო! — სახეგანათებულმა, თბილი ღიმილით უპასუხა ლუკამ. — განა ჩემს ნათლულს სიტყვებით ან ქცევით შენთვის ტრფიალების დასტური უთქვამს? — ჰკითხა უშიშრად, რადგან მიხვდა, მანანასაგან ოდნავი მანძიკი პირი რომ ჰქონოდა, ზაქროს თავის გრძნობების გამოსათქმელად სიტყვასაც ადვილად მონახავდა. წელან, უცბად გულს შემოწოლილი ბოლმა რომ გადაიყარა, ჩვეულებრივად თბილი და ზამო სასაუბრო გახდა ლუკა. ახლა უფრო ნათლად იგრძნო ზაქროს ტკივილი და უსაზღვროდ შეეცოდა, ვაჟაცურად უთანაგრძნო.

— დასტური? — ისევ მიეყრდნო ხეს ზაქრო და ჩაფიქრდა, მერე ჩუმად, უსაზღვრო სინანულით თქვა: — გულს უნდოდა და ყველაფერს დასტურად სთვლიდა... დასტური მეგონა უკანასკნელ წუთამდე, როცა სახალზოდ გამოაცხადა, ჭალაქს აღარ მივდივარო. მეგონა, რომ ჩვენ ორნი ერთად... ეეს, მოხუცო, რა იცი, რა დიდ საქმისკენ მიწევდა გული...

— და ის დიდი საქმე უნდა გაკეთდეს, ვაჟო! ახლა ხომ გესმის რატომ არ წავიდა მანანა ჭალაქს. დიდ საქმეს გაბედულად გაუსწორა თვალი და ღონე. ორმაგი საქმე იყისრა. ქვეყნის საკეთილდღეო საქმეს ვინ რა წვლილი დასდო, უმჯველად შეგკითხება შთამომავლობა. ზოგზე იტყვიან, საკუთარი გული ცეცხლად დაუნთო ზალხის ბედნიერებასო. ზოგზე იტყვიან, თავის მცირედ გრძნობას ანაცვალა გულიც და ვაჟკა-

კობაცო... დამიჯერე, ვაჟო... დაწოდებული მუხლზე თავჩალუნულ, შემოქმედრად მკდომ ზაქროს. *მეგობრობა*

— პაპ, პაპ, პაპ! შენი გულისა! მოვიდა ცხელ-ცხელი სუკი! დაგეძინა ზაქრო? — ყვირილით და შამფურების ტრიალით გამოქანდა მათკენ ტურია.

— სალდაა ჩემთვის ძილი? — ასწავა ზაქრომ გაწამებული სახე, შინდისკენ მიმავალ გზას თვალი გააყოლა.

ტურიას გული გაუსკდა. აღრენილმა შეზედა ლუკას წყნარ, განათებულ სახეს, გულში მაგრად შეუკურთხა. მოლზე დააგდო ერთი-ორი თეფში, შამფურს მწვადი ჩამოაცალა, ხელადებით ღვინო მოარბენინა, ვეებერთელა სასმისი შეაჩეჩა ზაქროს.

— დაიჭი და გადაჰყარი! გუნებაზე მოგიყვანს, შენი გულისა! შენი გამარჯვებისა იყოს, დალი!

— ძალიან მიმარჯვებ, ტურიაგ, მაგრამ აღარც ეს ტიალი სასმელი მათრობს. ვსვამ და მინც ღამის დამახრჩოვ წყურვილმა... — ნაღვლიანად ჩაილაპარაკა ზაქრომ და შეუსმელი ჭიქა დაღვა სუფრაზე.

— კაცო, არ მესმის შენი გულისყრა! სათაბალა საქმეს გადაურჩი და მადლობის მაგიერ ღამის თავი ყულფში ამოკყო! შე კაი კაცო, წადი, განა არ მიგიღებენ? ბრიგადირადაც თუ არ ივარგე, კრებას დაუძახებენ და მერგოლურად დაგნიშნავენ! — წაუსისინა ზაქროს ტურია და კბილებდაკრეჭილმა გადახედა ლუკას.

— ჩუმად! — შეპყვირა ზაქრომ და ჭიქა აიღო, გამოსცალა, ისევ გაუწოდა ტურიას, — დასახი!

— მიირთვი, ეგრე არა სჯობია? ბერიკაცო, შენ ერთი ჩაპერე მაგ საკრავში, მზიარული დასძახე რამე. ეპეი, დავით, წყალი აღუღდა, ლოქოს უცდის, ჩქარა, შე ნაცარქექია, ვერ დაიჭირე ვერაფერი? — აქეთ-იქით ტრიალებდა, მასპინძლობდა ტურია, გული უწუხდა, დღის დაღევას ჩქარობდა, საღამოს ელოდა მოუთმენლად.

სიკვდილზე ფიქრი არ მინდა, ნეტავი შეიძლებოდეს, რომ ხალხის სამსახურისთვის ათასჯერ გავცოცხლებოდე...

მღეროდა ლუკა.

შიშხინებდა ნაკვერჩხლებზე ჩამოღვენილი ცხვრის ქონი, ატრიალებდა აფორიაქებული ტურია შამფურებს.

გაუნძრევლად იჯდა თავჩაღუნული ზაქრო.

გარინდებული უსმენდა დათო ლუკას.

დაამთავრა ლუკამ სიმღერა.

ტურიამ შამფურები გადადო და ტირიფისკენ წავიდა.

დათომ ბაღე ამოსწია. შიგ ვერცხლის ბზრიალასავით დატრიალდა თევზი, დაიფართხალა და პირდაღებული მიყუჩნდა.

— ვახ, ეგ რამოდენა ლოქო დაგიჟერია, ქოი!.. ნაპირზე, ბაღე ნაპირზე, ჩქარა, ამოხტება! — შეძრა იქაურობა ტურიას ყვირილმა.

დათომ ლოქო ამოიყვანა ბადიდან, ხელში შეატრიალა და მოულოდნელად შუა მდინარეში გადაისროლა.

— ჯანდაბამდე გზა გქონია! — მიიძახა თან.

— ვახ, ტუტუც, ეგ რა ჰქენი? — შეჰყვირა სახტად დარჩენილმა ტურიამ და კინალამ წყალში ისეკუპა, დაინახა, რომ დათომ ბაღეც მიიყოლა თევზს.

— ბაღე! ჩემი ბაღე! — გაჰყვიროდა ტურია. შარვლის ტოტები დაიკაიწა, მაგრამ წყალში შესვლა ვერ გაებედა, ნაპირზე ხტოდა, უყურებდა, არა სჯეროდა, რომ ბაღე თანდათან შორდებოდა მას, წყალს მიჰქონდა საჩუქრად ქვევით, სადმე ალაზანზე გამოსულ მეთევზეებთან. ჰაერში მღმტებს იქნევდა გაასპიტებული, უწმამურად ივინებოდა, მაგრამ დათომ ისეთი რისხვით დაუბრიალა თვალები, რომ ხმა ჩაუწყდა.

— ვაი, რა ბაღე დამიღუპა, ამ დამთხვეულმა... — ჩუმი მოთქმით დაჯდა ტირიფის ქვეშ ტურია.

დათო კი ზაქროსთან მიიჭრა.

— ზაქრო, ძმაო, აქ რა გაძლებინებს? კირსაც წაუღია ეს ალაზნის დუღუნით, შაშვების სტვენაც, თევზაობაც... დღეა აქა ვარ და ლამის გავგიჟდე! წავიდე, შენი კირიმი, წავიდე აქედან!

— სად? — ყრულ იკითხა ზაქრომ.

— როგორ თუ სად? სახლში! ხალხში! გამოყვრუვდი კაცი! მარტო ერთი ნენეს წყევლა და ვაი-ვიშიც კი მიჩვენია მთლად აქაურობას. მეც მეგონა, რას იძახიან ზაქრო ალაზანზე ქეიფობსო?! ეგეთი ქეიფი ჩემ მტერსა და ღუშმანს! ლხინი საყოველთაოდ თუ არ არის გაჩაღებული, მარტო ხო სახლშიც მიუჯდება კაცი ქოცოს, რა კირად მინდა? ადე, წამოდი, წავიდე ამ ეშმაკის საბუღარიდან!

ზაქრო სდუმდა.

ფიცრულისკენ წამოსულმა ტურიამ დათოს უკანასკნელ სიტყვებს მოჰკრა ყური და დაბღვერილმა გახედა ზაქროს. „არ წამივიდეს ხელიდან, დაღამებამდე დარჩეს როგორმე, ვიდრე ის კაცი მოვა და...“ გულგახეთქილმა სუფრას მიაშურა, დათოს შეუბუზღუნა:

— ნეტა სად ეპატიები? მიბრძანდი, გზა ხსნილი გაქვს. რაც მალე წახვალ, ჩვენც ის გვინდა! მიდი, ვნახოთ, მუშაობის გაცდენისათვის როგორ დაგიკოცნიან ტუჩებს, შე უბედურო!

— უბედური შენა ხარ, ტურასავით რომ ემალები ხალხს!

— მიდი, მიდი! ნახავ ტყავს რომ გაგძრობენ!

— ახია ჩემზე! თუკი დამსჯიან, ღირსიც ვიქნები, ჰქუა მომემატება! კაცმა მკითხოს, აქ რა მომზარბენინებდა? მეწყინა, იმ თითისტოლა გოგომ როგორ შემარცხვინა-მეთქი! განა მე თვალები დათხრილი მქონდა? ვერა ვხედავდი, რომ ნაკვეთი ცუდად იყო მოხსული? სიმართლე იმის მხარეზე იყო და მე რა მქონდა გასაწყრომი?

— სიმართლე! დაგავიწყდა, იმ შენმა „თითისტოლა გოგომ“ როგორა ბრძანა, ნიკო გვინდაო?

— არაფერიც არ დამივიწყდა! წამო, ზაქრო, შენი კირიმი, ახლა იმისთანა

მეჭანიზაცია დავატრიალოთ, მტერს ანგელოზები დაუფრთხოთ, წამოდი! ის ამბავი გათავდა, ეხლა რაღა დროსია?!

— გათავდა, დიახ, ვერ მოგართევს! — ნიშნის მოგებით წამოსცდა ტურიას.

— შენ ეი, რა გულზე ხარ? ჩასაფრებულხარ აქა და მორიელივით შხამავ ხალხს, ფუი!... — გადაფურთხა დათომ ტურიას მხარეს და ისევ ზაქროს მიმართა. — აბა ამასთან რა საქმე გაქვს? აქ რა გინდა, ხალხს ათას კორს ათქმევინებ...

ზაქრო წამოდგა, ორივე ხელი მხრებზე დაადო დათოს.

— წადი. შენ წადი, დროს ნუ კარგავ. შენ შენი გზა ნახე და იმ „თითისტოლა გოგოსაც“ ნამდვილი ძმობა და ამხანაგობა გაუწიე. წადი!

— შენა?

— მე იქით დასაბრუნებელი გზა აღარა მაქვს... — ყრუდ თქვა ზაქრომ.

— რას იძახი, ზაქრო? ვინ აგირძალა ის გზა? იცი, როგორ გელოდებიან?

— მე თავი დამანებე, შენ წად. დროს ნუ კარგავ-მეთქი, წადი...

— ჰოდა, რა ექნა, ზაქრო... ნუ მიწყენ... მე აქ წუთითაც ვეღარ დავდგები... უნდა წავიდე. ჰოდა, წავედი, ნახვამდის...

დათომ გზას გახედა, ორიოდ ნაბიჯი გადადგა, პერე შეეყოყმანდა, ახევ ზაქროსთან დაბრუნდა. არ უნდოდა მისი დატოვება. სიტყვაგამწყვდარა ხევწინით უყურებდა, მაგრამ ზაქროს თითქოს დაევიწყდა მისი არსებობა. მძიმე ფიქრებში წასულიყო, გაუნძრევლად იდგა. დათოს რაღაცამ ჩაუჩხანა ყელი, ერთიორჯერ ჩაახველა, მაგრამ ახლოს მისვლა ვეღარ გახედა, ხელი ჩაიჭინა და წავიდა, ჯერ ნელა, ფეხი უკან რჩებოდა, მაგრამ თანდათან აუჩქარა ნაბიჯს და წავიდა, უკან აღარ მოუხედია. მალე მისი ფეხის ხმაც მიწყდა. სიჩუმემ გამოაფხიზლა ზაქრო, თავი ასწია, მიმოიხედა.

— წასულა... — ტკივილიც იყო ამ სიტყვაში, საყვედურიც, მოწონებაც და

რაღაც განწირულება. ნელა დაუბრუნდა ვერხვის ძირს, დაჯდა, ჩუმად თქვა: — დათოც წავიდა. *დათოც წავიდა*

— შენა? — ასევე ჩუმად ჰკითხა აქამდე მდუმარე ლექამ. — შენ რაღასა იქ?

— მეე? ახლა რაღა ჩემი ფასი? იძახი, მცირედ წყენას ანაცვალა გული და ვაეკაცობო... ჰმ, მცირედ წყენას... მაშ რაღა ჩემი ფასი?

— გახსოვს, ვაჟო, ყმაწვილი იყავ, ზოფრად დასდიოდი და ერთხელ ხრამის პირს მანქანა დალუპვას გადაარჩინე?

— თქვენც იყავით იმ მანქანაში? — გამოცოცხლდა ზაქრო, გული აუჩქროლა ამ მოგონებამ.

— მეც იქ ვიყავი და ეს ამბავი ლექსად ეუამზე ხალხს... — ლექამ მცირე ხანს აცალა და მერე წყნარად განაგრძო: — მერე დაეკეცა, ფრთები შეისხი. ცის რისხვასავით დაატყდი მტერს თავს. ტანკით დასერე ფაშისტების ზურგი, ხალხი დარბევას გადაარჩინე. ისევ ლექსი აღაპარაკდა შენისთანებზე.

ზაქრო მოიღუმა.

— დაფლეთილ-დაღწილი დაებრუნდი და... ახლა აღარ ვეარგივარ საქმისათვის...

— მეგონა ახლაც იტყოდნენ ლექსს შენს გმირობაზე!

— რამდენჯერ გკითხე და არ მიპასუხე, ახლა რაღა ჩემი ფასი? განა არ ვიცი, რად გაჩუმდი ამ კითხვაზე?

— არ იცი, ვაჟო. უმალ გულს მისდევ, ვიდრე გონებას და გული კი, ფიცხი გული გაქვს... ყური მიგდევ. კმევრანთ მიწაში თესლი ჩაიყრება და იმ პურის ზღვაში შენ პირველი უნდა შესცურდე შენი კომბანით... გუშინ ზომ გესმოდა, დათომ გიაშბო, ვარდის ბაღნარად უნდა აქციონ მწირი უღაბნო ახალგაზრდებმაო, და იმ უღაბნოსაც უნდა შეეღა...

— შენ ეი! — ვეღარ მოითმინა გაგულისებულმა ტურიამ, — გეყო ამდენი ლაპარაკი. შენი წასვლის დროა. უნდა დავკეტო კომერატივი!

ლუკა წამოდგა, ტურიასთვის ყურადღება არც მიუქცევია, ისევ ზაქროს მიმართა.

— არ გეთხოვები, ვაჟო, ნახვამდის... მხოლოდ გულთან იქნებ ისიც მიიტანო, რომ ჩვენი შეყრის ადგილი სხვა უნდა იყოს, აქ არ ივარგებს... — უთხრა თითქმის მოფერებით და ტურიას მიუბრუნდა. — რა გერგება ჩემგან? მიიღე.

— ბევრი შერგება, მაგრამ შენი ფეშქაში იყოს. თქვენებს ხმა დაუდღიათ, ტურია მეცხვარეებს ატყავებსო. წადი და უთხარი, ტყუილია, ტურიამ მუქთად მასვა-მაჭამა-თქო!

— გეშლება. მუქთათ სმა-ქამას ვერ დაეჩვევა მშრომელი კაცი. ფასები თავათაც ვიცი. აი, მიიღე!

— შენი იყოს-მეთქი, არ გესმის? გზაში გამოვადგება, ან ახალ სალამურს აყიდა.

— გული გაქვს მწირი, იმად არ იცი, რომ ფულით ნაყიდ სალამურს ხმა არ უვარგა.

ლუკამ მაგიდაზე დადო ფული და გაატრიალდა, ნელა წავიდა. ზაქრო თითქოს ახლა მიხვდა, რომ მწყემსიც მიდიოდა და ის აქ, ტურიასთან მარტო უნდა დარჩენილიყო. ტანში შეზარა. ლუკას წამოეწია.

— მოიცა! სად გეჩქარება? — სთხოვა მორიდებით.

ლუკა შეჩერდა. არც მას უნდოდა აქ, ალაზნის პირს ზაქროს დატოვება ტურიასთან, მაგრამ გულის სიღრმეში სჯეროდა, რომ ზაქრო თავის თავს მოერეოდა, უნდოდა, რომ ვაჟკაცს თვითონვე გამოენახა საამისო ძალა, წასვლა გადაწყვიტა.

ლუკას წამიერი ყოყმანი ტურიამ თავისებურად ახსნა. შეეშინდა, რომ მწყემსის დარჩენა ხელს შეუშლიდა მოახლოებულ შეხვედრას. ლაპარაკში ჩაერია.

— ეჩქარება. ნათლულს ინახულებს. შენგან მოკითხვას წაუღებს მანანას...

— შენ ეი! — მოულოდნელად გაასპიტებული ჩააფრინდა მკლავში ზაქრო ტურიას, თითქოს ეს-ეს არის ლუკმა-

ლუკმა დაგლეჯავსო, — ეგ სახელი ერთხელ გიხსენებია და სამუდამოდ დაგიწყე, თორემ...

გეგლეჯავსო

— დაეხსენ, ვაჟო, — გონს მოიყვანა ლუკას წყნარმა ხმამ, — გლახგულის პატრონს, ტურიას, თავს უყადრი, არ გეკადრება!..

ზაქრომ ხელი შეუშვა ტურიას და ლუკას გაჰყვა.

— ცოტაც დაგეცადა! სად გეჩქარება? — გაუმეორა თხოვნა.

— მთა მომენატრა, ვაჟო, მწყემსები, ცხვარი. ქვეყნის სამსახურში მეც პატარა წვლილი მაქვს. სპექსს მივხედავ, — უთხრა თბილი ღიმილით.

— მოიცა... გეთქვა კიდევ რამე...

— ბოლოსათქმელს ჯერ დავიტოვებ, ერთს-ღა გეტყვი, ვაჟო... ახლადმოსულ თოვლივით სპეტაკ სახეს ნუ ასტრუსავ აფხორცულ ცეცხლზე. ცხოვრების გზაზე ვაჟკაცი გულში ბევრ სიმდიდრეს დამარხავს... ეგ შენი მეგობრობაც გულში წმინდად შეინახე... — თქვა და სწრაფად წავიდა.

— ჰეი, რა სულძალი ბებერია! — მიაძახა ტურიამ.

— ჰა? ვინა? რა სიტყვი? — ახლადგადვილებულივით შეეკითხა ზაქრო ტურიას.

— არაფერი, — შეეშინდა ტურიას. — მწყემსია-მეთქი და გუდასავით გატენილია ლათაიებით.

— ვინა?

— ეჰ, რა ვიცი, ვინა. აქ ათასნაირი ხალხი მიდი-მოდის! შენ რასა სჯავრობ, შენი გულისა? ან ყურს რას უგდებ გადაკრულ სიტყვებს? იქიდან იმიტომ არ გამოიქვით, რომ თავისუფლად სუნთქვა მინდო? ისუნთქე. დალიე. მოილხინე. მეც მიმსახურე, შენი გულისა!

— სტყუი, ტურიაც, რამ მომაღბინოს? მე აქ სუნთქვა მეხუთება. უსაქმობამ ძილი დამიფრთხო. ეს შენი ქინძ-მარაულიც წყლად იქცა ჩემთვის!

— ცოტაც მოითმინე, შენი გულისა, ნუ იჯავრებ. ნახავ, რომ ქვეყანა შენ შემოგნატროდეს. ახლა ხომ ხედავ, ყვე-

ლანი მიდიან შენგან, მარტო გტოვებენ. მაშინ მოვლენ, დაგესევინ. ისე გაამებენ, იქნება საწყალი ტურია დაგავიწყდეს კიდევაც. მაშინ იქნება დაგავიწყდეს, რომ გაჭირებაში შენი ერთადერთი მხარის დამკერი მე ვიყავი, დანარჩენებმა კი ფეხი დაგაპირეს... ცოტა დაისვენე, წამოწევი. მალე ის კაცი მოვა და გაგახარებს... ძალიან ეჩქარებოდა შენი ნახვა, მაგრამ ჭალაქს წამსვლელს მილიონი საქმე აქვს, თანაც ათას მოცლილს უნდა გასცეს პასუხი. შენ იმის მოსვლამდე გამოძინე, მხიარულად დახვდი, შენი გულისა...

ტურიას ყბედობას ვეღარ იტანდა ზაქრო. არც ეძინებოდა. ბორონი აუშვა და ალაზნის მეორე ნაპირზე გადავიდა. ატეხილ ჭალას მისცა თავი.

ბინდისას დაბრუნდა დაღლილ-დაქანცული. ვერხვის ქვეშ, მოლზე მიაგდო ნაბადი, ზედ წამოწვა.

ტურია ფანარი აანთო. სუფრა აავსო სასმელ-საქმელთ და უთხრა ზაქროს:

— მე წავალ, შევეგებები. ბნელაში გზა არ აერიოს...

ზაქრო არ განძრეულა, თითქოს არც გაუგია ტურიას სიტყვები, მხოლოდ როცა ტურია ალაზნის ზედაპირს ნიჩაბი დაჰყრა, მაშინ წამოიწია. გაუკვირდა, რომ ტურია ვარამაძის შესახვედრად მარცხენა ნაპირს გადადიოდა. რად უვლიდა ასე შორიდან ვარამაძე? თვითონ ემალებოდა ვინმეს, თუ ზაქროსთან შეხვედრას უმაღავდა სხვას? უკვირდა ზაქროს. რისთვის მოდიოდა აქ ვარამაძე? რა უნდოდა?

მართალია, ახლაც ყველაფერში თავისთვის ამტყუნებდა ზაქრო, მართალია, არც ახლა სთვლიდა თავის დამარცხების მიზეზად ვარამაძეს, მაგრამ ამ კაცის მიმართ განსაკუთრებული წყენით იყო სავსე. თავს არიდებდა ყველაფერ ამაზე ფიქრს. ხელოვნურად, შეძლებული ღვინის საშუალებით, შემთხვევით შემოსწრებულ ხალხთან უღიმღამო დროს ტარებაში ცდილობდა გაეწყალებინა ეს ფიქრები, მაგრამ არაფერი

შეელოდა. მკვეთრად გრძნობდა თავისი შეცდომების მიზეზებს, გრძნობდა, რომ ვარამაძე აღარ იყო სამდგომარეობაში.

მხოლოდ ამაზე ფიქრის და, მით უმეტეს, ხმადალა თქმის უფლებას არ აძლევდა ზაქრო თავის თავს. როცა დრო იყო, მაშინ ბრმასავით მიეყვებოდი, მიხაროდა მასთან შეგობრობა, მისი მხარდაჭერა და ახლა? ახლა რაღა ფასი აქვს გულადრეხილ, გადაყენებულ თავმჯდომარის თქმასო — გაუელვებდა ხოლმე მწარე ფიქრი, რომელსაც ისევ ღვინოში და ისევ უღიმღამო დროს ტარებაში აწყალებდა.

გულამღვრელი, დაეშვებული გაჰყურებდა თანდათან დაშორებულ ფანარის მკრთალ შუქს და იქვე ახლოს გამხმარი ჩხრიმალების ტყავა-ტყუი გაისმა. ვიღაცა თამამად მოაბიჯებდა მისკენ. მალე ხეებს ჩრდილი გამოეყო. ზაქრომ შორიდანვე იცნო მამობილი. გული უცხოდ აუხმაურდა. ნაბიჯიც კი გადადგა, უნდოდა შეგებებოდა, გადახვეოდა, მისი მოსიყვარულე და იმედოვანი მარჯვენა ეგრძნო თავის ხელში, მაგრამ შესდგა. ისევ გორბობამ სძლია. გულის სიღრმიდან წამოსული სითბო და სიხარული დათრგუნა. გაუნძრევლად მდგომი შეხედა ნიკო ხელაშვილს.

— გამარჯობა შენი, ზაქრო! — შესძახა ნიკომ.

— მე ყაჩაღი მეგონეთ, ამხანაგო თავმჯდომარე! — საღამზე პასუხის ნაცვლად კუშტად წაილაპარაკა ზაქრომ.

ნიკომ არ იწყინა ამგვარი დახვედრა. გარეგნული აღუშფოთველობა შეინარჩუნა, თუმცა კენესა ძლივს დაიმავრა, როცა გამხდარი, თვალუბამილამებული, წვერმოშვებული, უპატრონოსავით მიგდებული დაინახა ზაქრო. იგრძნო, რომ ზაქროსთან ლაპარაკი გაცილებით ძნელი იქნებოდა, ვიდრე მას ეგონა.

— რა უშავს, ბინდში ადვილად შესცდება კაცი, თუმცა... კარგი კი არის, ჩემო ზაქრო, როცა ადამიანი ჯურღმულშიც გაარჩევს მტერ-მოყვარეს, — უთხრა დაყვავებით.

— მაგის გასარჩევად არა ღირს თავის შეწუხება, ყველას ერთი ფასი აქვს, — განზე ცქერით, ღრუჯულ უპასუხა ზაქრომ.

— არც ისა ღირს, რომ კაცი თავის შეცდომის სიმართლეს უმტკიცებდეს ქვეყანას! — უკვე დასძლია შინაგან სურვილს და საქმიანად უთხრა ნიკომ.

— არც პაექრობაზე დროს დაკარგვა ღირს! — გადაჰკრით სთქვა ზაქრომ და ლაპარაკი დამთავრებულად ჩასთვალა, ნაბადს დასწვდა, აცეცა, წასვლა დააპირა;

— დაიცა, ზაქრო! — მკაცრად მიმართა ნიკომ, — მე თუ მოვიცალე ამ სიმორეზე შენთან ჩამოსასვლელად, შენც არა გიჟიხარა, ცოტა დრო დაკარგო ჩემთან სალაპარაკოდ.

— არ მინდა, — მოკვეთა ზაქრომ და მთელი ძალღონით ნაბადი ხეს შემოჰკრა.

ნიკომ გაიღიმა და მაგრად ჩაავლო მკლავში ხელი.

— ღონე გინდა გამოსცადო? მე შემეძლია. გახსოვს, ყრმობას გიყვარდა ჩემთან ქიდაობა?

ო, რა უეცრად გადატყორცნა ამ უბრალო სიტყვებში ზაქრო ყრმობის გარდასულ ბედნიერებაში. ო, რა ძალიან უყვარდა მუხასავით ბრგე მამობილთან შექცეობა. თითონაც მაგარი, ღონიერი და მოქნილი, პირველი მოჯირითე და მოქიდავე, სიხარულით ცას ეწვოდა, თუ დაღლილ-დაქანცულ ძია ნიკოს ადგილიდან ფეხს მაინც მოაცვლევინებდა. ყოველთვის სჯობნიდა მამობილს და ეს ახარებდა მაშინ. სხვებთან თავისი გამარჯვება ახარებდა, ძია ნიკოსთან კი... რაც უფრო მოწადინებული გაექანებოდა მისკენ, რაც უფრო მეტ მოქნილობას და ხერხს მიმართავდა, რაც უფრო ცხარე ქიდაობაში დამარცხდებოდა, ის ახარებდა. გული სიამაყით ეცესებოდა, რომ ასეთი მამობილი, ნათლია, ძია ნიკო ჰყავდა.

ახლა ორივეს ის გაახსენდა.

ერთხანს გაღიმებული იდგნენ პირისპირ.

— რა გინდათ ჩემგან? — თვალს აარიდა ზაქრომ, კვლავ გამოცანა დაუბლი.

— შენი სიცოცხლე დაკარგავდი ყოფნა.

— მაღლობელი ვარ. მაინც რა გინდათ ჩემგან?

— ვაჟკაცთან მოესულვარ, ზაქრო, ვაჟკაცურად ვილაპარაკოთ.

— გვიან მოგვინებიათ, რომ მეც ვაჟკაცი ვარ და ქული მხურავს!

— უწინ მკვდარი მენახე, ვირჩევდი, ვიდრე დაევიჯერებდე, რომ შენი ვაჟკაცობა თავმჯდომარეობასთან ერთად ვათავდა, ამოიწურა!

— რა გინდა ჩემგან რა, თქვი და მორჩი, გაათავე!

ნიკომ გაიარ-გამოიარა, შემთხვევით სწორედ იმ ხის ძირას დაჯდა, სადაც ზაქროს უყვარდა ჯდომა და მცირე ხანს ჩუმიდ გაჰყვა მოგონებას, მერე დაილაპარაკა ოდნავ გასაგონად:

— ერთად იზრდებოდით შენ და ჩემი არჩილი...

— მაგას რად მაგონებ? — ასევე ოდნავ გასაგონად შეაწყვეტინა ზაქრომ. — ჰაი-ჰაი, არჩილი ყველაზე მეტად მე დამაყვდა. მხარში აღარ მიდგას ძმასავით.

— ბაღლობიდანვე ჯიქური იყავ მამაშენივით, — სძლია მწუხარებას და განაგრძო ნიკომ, — ბევრჯერ შენ იყავი დამნაშავე და არჩილსა ვტუქსავდით. შენ გიფრთხილდებოდით, ობოლია და არ დაიჩაგროს-მეთქი...

თავჩალუნულმა ზაქრომ თითების ნერვიული თამაში შესწყვიტა, ნიკოს დააცქერდა.

— ერთად წახვედით საომრად, — განაგრძობდა ნიკო, — ტყვიამ იმსხვერპლა ჩემი არჩილი. მაგრამ შენ დაგვიბრუნდი და ის ტიალი ელდის უწყება თითქოს არასდროს არ გვენახოს... შენი იმედი გვეკონდა... ანთქა? — მოულოდნელად ფეხზე წამოდგა, მოულოდნელად დაუნდობელი და სასტიკი კილოთი განაგრძო. — ანთქა! შენი წონა ზრუნვა დახარჯა ანთქამ შენზე. ლამის სიცოცხლე დაგიგო ფეხქვეშ... იმასაც შენი იმედი ჰქონდა, ყველას გვეკონდა შენი იმედი...

და შენა? შენა გგონია ვინმეს ეპატიება ბაღის იმედის გაცრუება? შენ გინდა ყველაფერი წყალში ჩაყარო?

— რა შემოძლია?... ახლა რაღა ჩემი ფასი?... ჩემად სთქვა ზაქრომ, — ვფიქრობ და ვერ გამიგია...

— კარგად უნდა იფიქრო და გაიგო! შენ ფიქრს უნიადაგო გაავება აბნელებს. დასთმე ეგ სიავე, ასპიტობა, გულგორიზობა და ისე იფიქრე! პასუხს მეც მოგთხოვ და ის ხალხიც, ვინც მაგ ბილეთის ღირსი გაგხდა. პარტია მოგთხოვს პასუხს და რას აპირებ? რა უნდა უთხრა?... გეკითხები, რას გაჩუმებულხარ?

— რა მაქვს სათქმელი? ან იქ, იმ კრებაზე მე რაღა მქონდა სათქმელი...

— დიახ. ხალხი მართალი იყო, და შენ სათქმელი არა გქონდა რა. მაშ რაღა გწყინს? საკვირველი ხარ... სამართლიან ომში ივანკაცე და მშვიდობის დროს სამართლიანობას აუჯანყდი... რჩევას მიიღებ?

— ხალხი სულგრძელიაო, ამას მირჩევ? შენ ხომ სიბრალული გალაპარაკებს?!

— გლახას შეიბრალებენ და გზად ჩაუვლიან...

— მე კი ქუჩაში ბაღლიც წამოძახებს, — წამოხტა და ისევ გაავებულმა შეაწყვეტინა, — გადაყენებული თავმჯდომარეო!

— დიახ, იქნებ ეგეც მოხდეს! — ოდნავ აუწია ხმას ნიკომ, — იქნებ ეგეც მოხდეს... დიღია, ზაქრო, დიღია შენი დანაშაული და ღონეც დიდი გვირდება, რომ კვლავ ამაღლდე. ხელ-გულ გაშლით ხალხიც მაშინ მიგიღებს, თვითონვე შემოგეშველება, როცა დაწვრილმანებულს კი არა, ამაღლებულს დაგინახავს, მათი ზრახვების მოზარეს...

— ვინ დამიჯერებს? ან როგორ უნდა დამიჯერონ?... ისეთი ტყვილით, ისეთი ნატანჯი ხმით სთქვა ზაქრომ, რომ ნიკოს შეაზრაილა.

ო, რომ შეიძლებოდეს, ახლა პატარა არჩილივით ჩაიკრავდა გულში, მოეფერებოდა, დაუყვავებდა, კეჟას დაარი-

გებდა, მის ტყვილს თვითონ აიტყებდა, სამშვიდობოზე გაიყვანდა და მის საფრთხეს თვითონ გაუშვალვდებოდა... მაგრამ ნიკო არც თავად დანებდა სიბრალულს, არც ზაქროს გულის გაღზობა მოინდომა მამაშვილური გრძნობით. მაგის დრო არ იყო ახლა.

— დაგიჯერებენ! შენ ხალხის სისხლხორცი ხარ. იოლად ვერ ეპატიებენ და ვერც იოლად გადაგადებენ. შენ პასუხს იმტკიომ მოგთხოვენ, რომ საზღაური გადაიხადო და ღირსეული ადგილს დაიმკვიდრო... შესარიგებლად სხვა გზა არა მაქვს და შეურიგებლად სიცოცხლეც არა ღირს, ფასი არა აქვს.

— სთქვი, მითხარი, რა შემოძლია... — თითქოს ინატრა რაღაცა ზაქრომ.

— შენი ხელი და ცოდნა გვეკირია, ზაქრო. ჩემი თქმა რად გინდა, თავად იცი მექანიაციის ფასი, მით უმეტეს ახლა.

— ვიცი. მაგრამ თქვენც გამიგეთ! — შეაწყვეტინა ზაქრომ. — გამიგეთ, რომ ახლა იქ წამოსვლა... არა, არა, არ შემოძლია! — თითქოს უცბად სიცხე მისცაო, სახე აეწვა, თვალები აუპრიალდა, ტანის ცანცახს ძლივს იმორჩილებდა. — იმ ხალხთან დამნაშავე ვარ. ნებით თუ უნებურად მე ისინი დავტანჯე, ვიცი. სიცოცხლე რომ იყოს საჭირო, სიცოცხლეს ვანაცვალებდი, მაგრამ წამოსვლა... ახლა. ასე პირშავს. არა, არა. იმათ რომ შემირიგონ, მე მაინც ვერა. ასე ერთბაშად ვერა, გამიგე...

— დაგვიანება უფრო დამძიმებს შენს დანაშაულს, — წყნარად, სიყვარულით უთხრა ნიკომ და ხელი მოჰკიდა, თვალებში ჩახედა, — წამოდი, სახლშიც გიცდიან...

— სახლშიც მიცდიან? — ზაქრომ მიიხედ-მოიხედა. რაღა თქმა უნდა, ნერვიულობამ ავადაც გახადა, თორემ რამ გააკვირვებ? გაუკვირდა, აქ რა მინდაო. ჯერ ხელზე დახედა ნიკოს, მერე შეხედა, უნდოდა ეთქვა, წავიდეთ აქედან ჩქარაო, მაგრამ დაძაბულმა სმენამ დაიჭირა შორეული საყვირის ხმა. ბო-

რანს გახედა. ნიკოს ხელი შეუშვა. აბორგდა.

— კარგი, ძია ნიკო... მაშ კარგი. დამაცა, გონს მოვალ. წადი, მე მოვალ...

— ელი ვინმეს?

— ჰო, ა... არა... — აარიდა თვალი ზაქრომ. — ცოტა მაცალეთ, სულ ცოტა. ვიფიქრებ და...

— კეთილი. მე ხელს არ შეგიშლი. ნახვამდის! დროს ნულარ კარგავ, ზაქრო... — უთხრა ნიკომ და წავიდა, სწრაფად მიეფარა ხეების ჩრდილს.

ზაქრომ რამდენიმე ნაბიჯი გადადგა, უნდა გაჰყიდებოდა, გაჰყოლოდა, გაჰცეულიყო აქედან, მაგრამ შეჩერდა. ნიკოს მოსვლაც, მასთან ლაპარაკიც სიზმარი ეგონა. თვალეზზე ხელი გადაისვა, ტყუეს გახედა, მერე იმ ადგილს დააკვირდა, სადაც ახლახანს ნიკო იდგა. თვითუღო სიტყვა გაახსენდა, ყველაფერი იწამა და დაიჯერა.

— ნახვამდის, ძია ნიკო... ნახვამდის, შენი გამჩენის ჰირომე, შენი... — ჩურჩულებდა თითქოს ნასიცხარი ტუჩებით. აი, ახლავე აიღებს ნაბაღს, მოსძებნის საბალახოზე მიშვებულ გორდას და ნიკოს დაეწევა. ნიკოს დაუთმობს ცხენს, თვითონ კი გვერდით გაჰყვება ლაპარაკით. ოო, რამდენია სალაპარაკო, რამდენი ავგარგი, მომავალი, ფიქრი...

„გორდაა! ეჭვი, გორდა, სადა ხარ? წავიდეთ შინ!...“

ეს უნდა დაეძახა, მაგრამ გაღმა ჭალაში მანქანა გაჩერდა. ფანრის შექმა დაარხია ჩრდილები. ბორანს ორი კაცი მოადგა. დაიცადა ზაქრომ. უყურებდა, ხედავდა ფანრის მოახლოებულ შექს და მოსულის სალამი მაინც მოულოდნელი იყო. სიტყვა ვერ იპოვნა საპასუხოდ.

— ვიცოდი, რომ ასე შემხედებოდი. ცუდი მასპინძელი კი ყოფილხარ, მე უნდა შეგთავაზო დამბრძნდი. — ყრულ გაიცინა ვარამაძემ.

ნერვებდაძებულ ზაქროს უსიამოვნოდ შეაერტოლა ვარამაძის ნაძალადევმა სიცილმა, მისმა ხმამ, მისმა გამოხედვამ. მონუსხულრევით დაეშვა მის პირდაპირ.

მხოლოდ ტურია ვერა გრძნობდა ევრაფერს. გახარებული იყო მანძილზე. ზის ძირში ერთად შეჯდომნის რომ დაინახა, თავისთავს უთხრა: „რა ჰკვირნი ხარ, შენი გულისა. კარგია, რომ ზაქროს წინააღმდეგ ხმა არ მიეციო“. ეგონა, მომავალი ღვთის წყალობა უკვე ხელთა ჰქონდა, აცეტებულმა სუფრა განაახლა, ჰიქები ღვინით აავსო და თავის საყვარელ საქმეს მიაშურა, მწვადები აამოშინა.

ვარამაძე დაფინებით უყურებდა ცეცხლის პირას ჩაცუცქებულ ტურიას. სახე ემანჭებოდა ნაკვერჩხლებზე ჩამოღვრილი დამწვარი ქონის სუნისგან. მერე ცეცხლს თვალი აარიდა, ჰიქა ასწია და გახანგრძლივებული ღუმელი დაარღვია.

— ბედნიერი ხარ, ისვენებ, ადგილიც შესანიშნავი გიპოვნია, მე კი... დავლიოთ ჩვენი მეგობრობისა...

ჰიქა ტუჩებთან მიიტანა, ეტყობოდა ღვინო სულაც არ ესიამოვნებოდა, მაგრამ თავს ძალა დაატანა, ნელა გამოცალა და ზაქროს შეხედა.

— რატომ არა სვამ?

— არაფერი არ მესმის... — პირველად ამოიღო ხმა ზაქრომ ვარამაძის მოსვლის შემდეგ და პირსავეს ჰიქა უკანვე დადგა სუფრაზე.

— მიწყრები? — წელანდელივით გაიცინა ვარამაძემ და წელანდელივით უსიამოვნოდ შეაერტოლა ზაქროს. — მე მეგონა შენ ყველაფერს მიხვდი. განა იმ წუთებში შეიძლებოდა სხვანაირად მოქცევა? მე რომ ერთი სიტყვა მეთქვა შენს დასაცავად, ისინი უფრო გაბოროტდებოდნენ, უარესად აგიმხედრდებოდნენ. ახლა კი... არაფერია...

— არაფერია?!

— არაფერი. შენ არაფერი არ დაგეპართა. შენ ზომ ისინი ძალიან გიყვარს? ნუთუ ვერ აპატიებ, რომ ცოტა იხმაურონ, თუკი უნდათ? მაშ მეგობრობისას არა სვამ? კეთილი! აბა, ეს წარმატებისა იყოს! — კვლავ აივსო ჰიქა ვარამაძემ და დალია, მერე საქმელს მიეძალა, მიუხედავად იმისა, რომ სასმელ-საქმელი

შეუგრძნობლად უმანჭავდა სახეს. — არც წარმატებისა დალიე? მე კი მოვედი, რომ გამოგეთხოვო...

— როგორ? უკვე? — წამოიწია ზაქრო.

— რა „უკვე“? — შეკრთა ვარამაძე და მერე ისევ თითქოს წყნარად სთქვა: — დილაზე თბილისში მივდივარ ახალი დანიშნულების მისაღებად...

ტურიამ შამფურები დაალაგა მის წინ, ვითომდა მორიდების გამო ფიცრულში შევიდა. ყოველ შემთხვევისათვის, ფიცრულის კუთხეში ჩამარხული სიმდიდრე ხელსატაც ადგილზე გადმოიტანა და მერე კარს ყური მიუგდო, შეეცადა გაეგონა რას ლაპარაკობდნენ ის ორნი.

— რა დიდებული ღვინოა, — ნელა ასწია ხელადა ვარამაძემ და მთელი გულისყური ხელადის ყელიდან რაქრაკით წამოსულ ღვინის წვრილ ნაკადზე გადაიტანა, — წასვლა რომ გადაეწყვიტე, მაშინ მივხვდი, რომ მივდივარ სამუდამოდ. და მაშინ ვიგრძენი, როგორ მიმძიმს შენთან დაშორება... თურმე ძალიან შეგეჩვიე... — ლაპარაკობდა ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, ისევ უყურებდა ხელადიდან მომდინარე ღვინის ნაკადს, ღვინო კი გაესებული ჭიქიდან სუფრაზე იღვრებოდა.

„რა ემართება? როგორ გამოცვლილა. რად მოხდა ასე, რად?“ — გაიფიქრა ზაქრომ, ფრთხილად გამოაცალა ვარამაძეს ხელადა, თან ცდილობდა ჩაეხშო გულში აღძრული სიბრაღული.

ვარამაძემ ასწია თავი, გაულიმა ზაქროს, მაგრამ ჩანდა ერთბაშად ვერ გამოერეკვია მწარე ფიქრებიდან, ღიმილი უცნაური, ტყვილნარევი, უსიხარულო იყო.

— მე მოვედი, რომ მოგელაპარაკო, — განაგრძო ვარამაძემ და ახლა სუფრას დააკვირდა, რომელზედაც სისხლის ლაქასავით იშლებოდა დაღვრილი ღვინო, — მე ბევრს ვფიქრობდი შენზე... შენ აუცილებლად უნდა ისწავლო... მინდოდა მეთქვა, კარგი იქნებოდა, რომ

ჩემთან გემუშავნა ქალაქში... იმე შენებდი და ისწავლიდი, მაგრამ... — ჩემი შეხვედრა ალბათ და...

— არა, მაგას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. შენ გაჯავრებული ხარ ჩემზე. ეგ მალე გაივლის. შენ განცდიბის კაცი ხარ, არ შეგიძლია მათი დამორჩილება. მე ასეთს დაგიმეგობრდი, როგორიცა ხარ... მაშ წარმატებისა არ დალიე? — საყვედურით ჰკითხა მან ზაქროს. — კარგი, მაშ ალაზანი ვადლეგრძელოთ, მთვარე, ტური... მომიწყურდა საშინლად...

ზაქრო ხედავდა, რომ ღვინო არ მოქმედებდა ვარამაძეზე და ჭიქისაკენ წამდაუწუმ გაწვდილი ხელი უთრთოდა უზომო დამბულობისაგან. ზაქრომ იგრძნო მისი აუტანელი ტყვილი და სულეიერი აფორიაქება. იგრძნო, როგორ უძლიერდებოდა სიბრაღული კაცისადმი, რომელიც მას ყოველთვის წარმოდგენილი ჰყავდა თავის სიმაართლეში დარწმუნებულ, მტკიცე, სასურველ ხელმძღვანელად.

— მინდოდა წამოსულიყავი ჩემთან, მაგრამ... — გაიმეორა ვარამაძემ.

— იფიქრეთ, რად მინდა განთავისუფლებული თავმჯდომარეო?! — დასცინა თავისთავსაც და ვარამაძესაც ზაქრომ.

— სისულელეა! — წყენით შეეკრა შუბლი ვარამაძეს. — როგორ არ გეცმის ჩემი... — დაუმატა ჩუმად და ზაქროს მიაჩერდა.

ზაქრომ ვერ აიტანა მისი გამოხედვა, ვეღარ უყურა მის, თითქოს დიდხნის მძიმე ავადმყოფობის შედეგად შეცვლილ სახეს და თვალი აარიდა.

„არა, მე არ მინდა, მე არ უნდა მეზრალეზოდეს. — არწმუნებდა ზაქრო თავისთვის. — მე სულ სხვა მინდა. მე მინდა, რომ მან ახლა მზინც თქვას სავირო, მართებული სიტყვა. თუ მაგისათვის მოვიდა აქ, მე დავიფიქრებ წყენას, შემეძლება ისევ მიყვარდეს და პატივსაც ეცემდე. ო, თუ ასეა, მაშინ ჩვენ აქედან ერთად წავალთ. ნეტა ასე იყო! რად ეძნელება იმ რაღაცა „მაგრამის“ დაბო-

ლავება? დანიშნულება მივიღეო. მერე რა! თუ ასე მწვავედ განიცდის მუხიან-ში მომხდარ ამბავს, ჯერ ხომ თავისთვის უნდა ნახოს გამოსავალი? ხომ არ შეიძლება თან ათრიოს ეს ტვირთი, ეს სიმწარე? ასე ხომ ვერ იცხოვრებს ადამიანი? რად მოხდა ეს საშინელება, რად?"

იმისათვის, რომ შეჭკითხებოდა, იმისათვის, რომ გაეგონა მისგან ის საჭირო, მართებული სიტყვები, იმისათვის, რომ ორივეს დაენახა გამოსავალი, ზაქრომ შეხედა ვარამაძეს.

ვარამაძეს თავი ისე დაეხარა, რომ ზაქრომ მხოლოდ მისი ზშირი, ახლა აწეწილი თმა, მოხრილი მხრები და მუხლებიდან უმწეოდ გადმოჰქედებული ხელები დაინახა. სიბრაღელი, რომელსაც ზაქრომ ცდილობდა ჩაეხშო, დაუკითხავად მიერია, ყელს მოეხვინა.

„ო, როგორ მინდოდა წამოსულიყავი ჩემთან — თბილისში, — ელაპარაკებოდა ვარამაძე გულში ზაქროს, — მაგრამ მე მოგატყუე. დანიშნულების მისაღებად კი არ მივდივარ. არ ვიცი რა მომელის თბილისში. მე მოვედი, რომ შენთვის გამეზიარებინა ჩემი დარდი, მაგრამ აქ დავინახე, რომ სწორედ შენ ვერ გელაპარაკები იმის შესახებ. შენ გეგონება, რომ მე ამბობდი იმ საშინელმა სიტყვამ, რომელიც იმათ გამოიხედეს. ის ბოდვა, გადარეული ხალხის ბოდვა. მაგრამ მე შეშინიან შენთან იმათზე ელაპარაკე. ვითუ, შენ იმათ უთანაგრძნობ, იზიარებ იმათ აზრს, შენც მიიხრა, რომ მე... მაშინ რაღა ვქნა? გაიგე, მე არ შემოძლია შენც დაგკარგო. არ შემოძლია დავთმო ეს უკანასკნელი, რაც დამრჩა — შენი მეგობრობა. ეს არ უნდა მოხდეს. არ შეიძლება. მიმიხვდები ამას?...“

ვარამაძემ ნელა ასწია თავი, საყელო შეიხსნა.

„თქვენ ხომ ჰყვიათ კაცი ხართ, — ევედრებოდა გულში ზაქრო, — თქვენ ჰყვიათ ხართ ყველაზე, ვისაც კი მე ვიცნობ. რაკი თქვენ ასე განიცდით იმას, მაშ თქვენ დაინახეთ ყველაფერი, უკე

იცით რა არის საჭირო, რომ შეიძლება დეს ცხოვრება, მუშაობა, სუნთქვა... ამხანაგო გედონ, წავიდეთ აქედან, წავიდეთ!“ — ძლივს შეიკავა მან ძახილი.

— შენ აბორებ იქ დაბრუნებას? — ხმადაბლა შეეკითხა ვარამაძე.

— ძნელი იქნება, მაგრამ დიას, დავბრუნდები! — ასევე ხმადაბლა სთქვა ზაქრომ.

— ძნელიო? არა, ზაქრო, ძნელი კი არა, ეგ სრულიად შეუძლებელია. სიკვდილი სჯობია იქ დაბრუნებას.

— კი... იქნებ სიკვდილი უფრო ადვილი იყოს, მაგრამ ხსნა მხოლოდ იქ დაბრუნებაშია.

— შენ ასე ფიქრობ? — ხმადაბლა გაიკინა ვარამაძემ ისევ იმ უსიხარულო სიტყვით. — „რა არის ეს? რა მაცდუნებს?“ — შეეშინდა თვითონვე, ზაქროს დახეული გამოხედვა რომ დაინახა.

— და თქვენ კი ასე არა ფიქრობთ? — მშვიდად იკითხა ზაქრომ. უძალიანდებოდა თავისი შეცდომის გააზრებას, ეშინოდა, არ უნდოდა ამ შეცდომის შეგრძნება.

— განა საკითხავია?

— მინდოდა კარგად გამეგო... — კვლავ მშვიდად სთქვა ზაქრომ. მაინც ვერა სთმობდა იმედს, მაინც ეგონა გაიგონებდა იმას, რაზეც ახლახანს ნატრობდა, ოცნებობდა, ემუდარებოდა გულში.

— როგორ მოგივიდა თავში ეგ აზრი, რომ მე შემოძლია იმათთან დაბრუნება?

— განა იმათ დააშავეს რამე? — უხეშად იკითხა იმედის საბოლოოდ დაკარგვით უცბად გაბოროტებულმა ზაქრომ.

— დააშავესო? — წამისწამით გაძლიერებული აღშფოთებისგან ჩახლეჩილი ხმით იკითხა ვარამაძემ. — მე მათთვის არა ვხოვავდი ჩემს ძალ-ღონეს, მე მთელი სიცოცხლე შევალე მათ და ისინი კი... — „რა არის? რისთვის?“ განა ეს მინდოდა მეთქვა? — გაუელვა გონებაში გედონს, მაგრამ აზრების ორომტრიალში ველარაფერს არკვევდა, თითქოს ფიზიკურად გრძნობდა ამ ორომტრიალს. ადგილზე გაუნძრევლად იჯდა და გული კი თითქოს გიჟური რბენის-

გან უძგერდა. ვერც წარმოდგინა რა მოპყვებოდა ამას, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად განაგრძო: — დააშავესო? ისინი სულელები, თავხედები, ბოროტმოქმედნი არიან!..

— არ გაბედოთ! აღარაფერი თქვათ! — შეაწყვეტინა ზაქრომ ყვირილით. უკანასკნელი დღეების მანძილზე შეკავებულმა გააფთრებამ გადმოხეთქა. მწვავე სირცხვილმა, რომ ახლახანს ებრალებოდა, ილტვოდა მისკენ ადამიანური თანაგრძნობით, მათრახივით აუწვა ზურგი. შეკუმშული მუშტებით წამოიჭრა, სუფრას წამოსდო ფეხი, მეგობრობაზე დაუცლელი ჭიქა გადააბრუნა.

— თ-თხ, რა ბრმა ვყოფილვარ! — უსაზღვრო ზიზღი უზუზავდა ზაქროს გულს. ხელი ასწია, უნდოდა თვალეზე აეფარებინა, რომ აღარ დაენახა რაღაც საზარელი სანახაობა. — ბრმა, ბრმა! და მე კი პირველს უნდა დამენახა, რომ ეს მართლაც გადაგვა...

— ჩუმად! არ დაამთავრო! — წამოიჭრა ვარაძაძე ყვირილით, ეცა ზაქროს, ხელი სტაცა მის თვალეზე აფარებულ ხელს და წამით მათი მრავალჯერ მეგობრულად შეხვედრილი ხელები, ახლა მტრულად შეხვდნენ ერთმანეთს.

მეორე წამს ზაქრომ უფრო მეტი ზიზღით დაიხია. უკან და მთელ სხეულში უცნაურად მოდუნებული ზის ძირს მიყრდნო.

გედეონმა უაზროდ გადახედა ანგრეულ სუფრას, უილაჯოდ ჩაიქნია ხელი და ნელა წავიდა ბორნისკენ წელში გატეხილი, მოხრილი, უეცრად ჩამოხრეხული.

ფიცრულიდან ტურია გამოვიდა პატარა ბოხნიტ ხელში, კარს დიდი ბოქლომი დაადო და ბორნისკენ წავიდა, გაჰყვა გედეონ ვარაძაძეს.

— ბრმა მოვედი მე აქ, ამ დუქანთან... ბრმასავით ნდობამ შენდამი გამომატარა ეს გზა... ყოველდღე, ყოველ საათს მატყუებდი იმიტომ, რომ ყოველი ჩემი საათი სავსე იყო შენდამი ნდობით. შენ კი მძარცვავდი, დამცინოდი და მე ბრმა ვიყავი...

შეშლილივით გაჰყურებდა ზაქრომ ვარაძაძის გზას და, როცა გზაზე ნაწირობდა მისწყდა ხმა, როცა არე-მარეში თითქოს სუნთქვა შეიკრა და მიინახა, ზაქროს მუხლებმა უსუსტეს, ვეღარ შეიმარგეს.

ეგდო ნაბაღზე. შორიდან უახლოვდებოდა აუხსნელი ხმაური. უცბად, ღრთაშად ახმაურდნენ გაღმა-გამოღმა ქალები. ყვიროდა ყოველი ხე, ფოთოლი, ბალახი, ალაზნის წვეთი. გაიღვიძეს ტყეში მობინადრე მხეცებმა და ნადირებმა, ჩიტებმა და მწერებმა. რაღაც ბანჯგვლიანი, საზარელი ურჩხულები ხარხარით, თქარათქერით, სტვენით, ღრქენით, ზრიალით უახლოვდებოდნენ, ემუქრებოდნენ და ხსნა არსიდან იყო.

— ანიკაა!.. ანიკაუ-უუ!.. მიშველე!!!

ეგონა დაიძახა მთელი ძალღონით, მაგრამ ენა ვერ მოატრიალა. გაგაყვებული სამყარო სწრაფად, ხმაურით უახლოვდებოდა, ავიწროვებდა ალყას მის გარშემო და აი... გულზე დაწვა, ქვეშ დაიტანა...

შეღონებულს აღარ ესმოდა, რომ ალაზნის-პირას დასადგურებული საოცარი სიჩუმე გაარღვია შორეულმა ძახილმა:

— საითა ხარ, ხმა გამე, ზაქრო-ო-ი!!!

მაგრამ ზაქროს არ ესმოდა არც ეს ძახილი, არც გორდას გახარებული ქიზვინი.

ვიღაცა მიიჭრა ფიცრულთან, პაერში აიტაცა ანთებული ფანარი, გაანათა იქაურობა. მერე ფანარი მიწაზე დაეცა და ჩაქრა. ვიღაცამ ჩუმად, უსიტყვოდ ჩაიკეცა ზაქროსთან, ხელი დაადო მის გავარვარებულ შუბლს. ფრთხილად, სათუთად ახსნა მარწუხები თავიდან, ააცალა მეკრდზე დაწოლილი ურჩხულები.

დამშვიდებულმა იგრძნო ნაცნობი, მოსიყვარული ხელი. თვალდახუჭულმა ჩუმად ამოიკვნესა:

— ანიკა... შენ მოხვედი?..

— მოვედი!

— აღარ წახვიდი!

— არ წავალ!

— აღარ დამტოვო მარტო...

— არ დაგტოვებ!
 — იქნები ჩემთან?... სულ იქნები ჩემ-
 თან?..

— ყოველთვის შენთან ვიქნები, ძვირ-
 ფასო!..

საქართველო
 ბელაშოვის

ბოროტი ხელი

იმ სამახსოვრო კრების შემდეგ გაერ-
 თიანებული კოლმეურნეობის ყველა
 კუთხეს, ყოველ უბანს მკვეთრად დაე-
 ტყო განახლება.

აპრილი იდგა. ყველაზე მეტ ყურად-
 ლებას ვაზი ითხოვდა, ხალხი ვენახებს
 მოედო. ვაზს ტირილით გული ეჯერე-
 ბინა, კვირტების გამოფურჩქვნა დაწ-
 ყებულობო. გასაკვირია, რა სათუთად
 და ფრთხილად უვლიან კანდახეთშილი,
 კოჭრიანი თითები საყვარელ მცენარეს!
 არ მოაკლებენ — დროზე მიართმევენ
 ფესვებს სასუქს, რომ აივსოს ვაზის ტა-
 ნი ჯან-ლონით. არ დაუგვიანებენ —
 დროით შეწამლავენ, რომ არ დაჩაგროს
 ავადმყოფობამ. დროით „ცას გაუხს-
 ნიან“, განტვირთავენ ზედმეტი ნაზარ-
 დისაგან, რომ მზემ და პაერმა დახედოს
 მარცვალს...

და ალბათ დედის რძესთან გადმოდის,
 იქლინება შთამომავლობა ამ მამაპა-
 პეული სიყვარულით ვაზისადმი... მანა-
 ნამ და მისმა მეგობრებმა წელს მთელ
 რაიონში გააჩანაგეს საშრობის მარაგი.
 ადრე გაზაფხულზე ყინვამ დაჰკრა და
 ატირებულ ვაზს ფრთხილად უშრობ-
 დნენ ცრემლებს... ცრემლი სხვლით მი-
 ყენებული ჭრილობიდან სდის ვაზის
 რქას და შესაძლოა კურცხალი კვირტს
 დაეკიდოს. კვირტი კი ამ დროს ისე პა-
 ტარაა და საცოდავი, რომ მომავალი
 ფოთლის ილღიაში ჩამალული არც კი
 ჩანს, გულქვა ავდარი იმ კურცხალს ზედ
 მიაყინავს, დაახჩიობს, დაღუბავს.

ხალხის ნაწილი მინდვრებს მოსდე-
 ბია. მებაღეები ხეხილს სხლავენ ბა-
 ლებში. ბოსტნებში სათბურებიდან გა-
 მოტანილ ჩითილებს რგავენ. მეფუტ-
 კრემ საზამთროდ შეფუთვნილი სკები
 გაწმინდა, ფიჭები შეასწორა, საფრენე-
 ბი გააფართოვა და, თვითონაც ფუტკა-
 რივით დაუღალავი, მთელი დღე ეზუზუ-
 ნება თავის ფრთოსან მეგობრებს.

კოლმეურნეობის ეზოს ბოლოში კი,
 თითქოს ზამთარიო, თოვლის ფეხადგ-
 მული გუნდებივით დაგორავენ ინკუბა-
 ტორში გამოყვანილი წიწილები.

მზეზე ნებივრობს გაზაფხულის ნამა-
 ტი. განუყრელნი არიან ახლადშობილი
 ბოჩოლები, ზაქები, კეიკები; ვერსაით
 ემალებიან აბეზარ, ხმაურიან გოჭებს.

გაერთიანებული კოლმეურნეობის
 შუაგულში ამოჰყო თავი შინდვლების
 ძეგლმა საწყობმა. ახლა იქ ახალი სა-
 წყობი და ბელელი შენდება, ხშირ ბინ-
 დამდე ისმის ხალისიანი კაკუნი.

ნიკო ხელაშვილი, ტარიელი და ლე-
 ვან მაყაშვილი ლელიანში გაიწვიეს.
 ბექაური ადრევე გაიხმო სიღამონიძემ,
 იძახდნენ, რაიონის დათვალეირებაში
 მონაწილეობის მისაღებადო. ლელიანში
 იყო მანანაც. „უდაბნოს“ ნიადაგის სინ-
 ჯი წაიღო ლაბორატორიაში.

მათი წასვლაც იყო და, ვილაციის
 ბოროტმა ხელმა გამეტებით აურიო ასე
 კარგად და ახლებურად აწყობილი
 ცხოვრება. კოლმეურნეობის კანტორაში
 მოვიდა ვრცელი უსახელო წერილი.

წერილში ამხელდნენ სტალინის სა-
 ხელობის კოლმეურნეობაში ფეხმოკი-
 დებულ მრავალ „ბოროტმოქმედებას“.

წერილში ეწერა, რომ ნიკო ხელა-
 შვილმა თავზე მოახვია კოლმეურნეობას
 თავისთვის სასურველი სარევიზიო კო-
 მისიის თავმჯდომარე, რათა მიჩქმალოს
 საკუთარი ცოდვები და თავისი შვილო-
 ბილის, ზაქარია სიყმაშვილის, ბოროტ-
 მოქმედებამო; ხელაშვილი უღირსებს
 აწინაურებს ბრიგადირებად, ესენი კი
 ბრიგადის წევრებს უდიერად ექცევი-
 ნო; საწყობის ვამგემ, სიკო თარსლა-
 შვილმა, ნიკო ხელაშვილის მფარველო-
 ბით, კოლექტივის ქონება გაანიადა და,
 დასჯის ნაცვლად, ბრიგადირად წამოს-
 ვესო.

მანანა ხიმშიაშვილს, მერგოლურად რომ არის, მისმა მფარველებმა შეუძლებელი ვალდებულება აკისრებინეს, რათა მთავრობას თვალი აუხვიონ და გმირობა მიაღებინათ; ლელიანში ჩამოსული ცენტრალური კომიტეტის წარმომადგენელი ნიკოლოზ სიღამონიძე კეყერაზე ქეიფს უნდებოდა, საეჭვო სადღეგრძელოებს ყურს უგდებდა და თვითონაც ამბობდაო.

იმავე დღეს თითო წერილი მიიღეს ორხეველებმა და შინდელუბმაც. ხმა გაერცელდა: წერილებში მოყვანილი „ფაქტები“ უცნობებით ცენტრალური კომიტეტისთვისაც და თბილისიდან კომისია წამოსულაო.

კოლმეურნეობაში ერთდროულად იბადებოდა ერთიმეორეზე საწყენი ამბები. ის აზრი, რომ მათ კოლექტივში იყვნენ ადამიანები, რომელნიც წინდაუხედავად და ხელაღებით ჩირქს სცებდნენ პარტიოსან ხალხს, ანერვიულებდა, შეუარაცხოფდა მათ. განსაკუთრებით სიღამონიძის რიდი ჰქონდათ. უსახელო წერილში მოყვანილი ვითომდა ობიექტური „ფაქტები“ უნებურად, მაგრამ მაინც ახდენდა ხალხზე გავლენას. წერილებში გამოთქმულმა აზრმა, რომ მუხიანელებს მუქთა მუშახელი უნდოდათ და იმიტომ შეგვიერთესო, ბევრს აუცრუა გული მუშაობაზე. აქა-იქ წალაპარაკდნენ, აქა-იქ იჩხუბეს, აქა-იქ ერთმანეთის გამოსაჯავრებლად სამუშაოზე აღარ გამოვიდნენ. ზოგი ყალბაბანდი კი ამით სარგებლობდა, თავისი სიზარმაცის და უხეირობის გამოსაბოღიშებლად ამ უნდობლობას და ეჭვებს აღვივებდა.

სამი დღის განმავლობაში დაუსრულებელი მითქმა-მოთქმით შებენებელი და აღშფოთებული ახალგაზრდობა მეოთხე საღამოს კლუბში შეიკრიბა. აქ კიდეც მოვიდა უსახელო წერილი, ამჯერად სულხანის სახელზე.

წერილში ღარიას აფრთხილებდნენ: მანანა ხიმშიაშვილთან მეგობრობა შენც გაგიტეხს სახელსო.

სულხანს დასცინოდნენ: ბრმა ხარ, გულუბრყვილო, შენ წელს იწყებტ მუშაობით, სახელი და გამოჩენა კი სხვის რჩებაო.

ზურას უსაყვედურებდნენ: რა კომკავშირელი ხარ, მანანას ჩრდილივით დასდევ, მისი სამარცხვინო ყოფა-ქცევა კი ვერ დაგინახავსო.

წაიკითხეს ახალგაზრდებმა ეს წერილი და გულდაწყვეტილებს სიტყვა გაუწყდათ. მანანა რომ მუხიანში ყოფილიყო, ახლავე მასთან მიიტანდნენ ამ წერილს, მაგრამ მანანა არსადა ჩანდა.

„მართლაც-და, რას აკეთებს ლელიანში ამდენ ხანს? რად იგვიანებს?“ — სწორედ ამაზე ლაპარაკობდა წერილის ავტორი. მანანას პარტიოსანი ქალიშვილისათვის შეუფერებელ საქციელს ამხელდა.

მეორე დღეს, თითქოს ცეცხლზე ნავთი დაასხესო, ვიღაცამ ჩამოიტანა მუხიანში ამბავი: მანანამ ამხანაგებთან შეუთანხმებლად, ვარდის პლანტაციის ვარდა, კეყერაზე ვენახის გაშენება იკისრა და ამასაც არ დასჯერდაო, თავი გამოუდგია, ნაცვლად საერთო გადაწყვეტილებისა, პურის მოსავლის ახალი, უფრო დიდი, ვალდებულება უკისრიაო.

ეს ხმა მაშინვე მისწვდა კეყერასაც. აღშფოთებული ტრაქტორისტები მუხიანში წამოვიდნენ. გადაწყვეტეს, კომკავშირელები შეეკრიბათ, ეთათბირათ და ლელიანში გასაგზავნად აერჩიათ ვინმე.

კომკავშირელების შეკრებაზე დროს დაკარგვა აღარ დასკირვებიათ. ამათ უკვე მოეყარათ თავი კლუბში.

კამათსა და ჩხუბში დაათენდათ.

ამ დროს, სად იყო და სად არა, ჩიორა გამოჩნდა.

ჩიორას უნდოდა კლუბის წინ ჩაექროლა, მაგრამ სანდრომ შეაჩერა.

— ლელიანში ახალი რა ისმის? — შეეკითხა შოფერს.

— ახალი? — ვითომ გაიკვირვა ჩიორამ, — ახალი აქედან თუ არ წამოვიდა, ჩვენ იქ რას ვავიგონებთ?

— რალაცა კომისია მოდისო.

— არ ვიცი, მე კომისიებისა არა მეკითხება რა.

— მაშ არ გაგიგია, რალაცეები მიუწერიათ ცეკაში და კომისია მოდისო?

— არ ვიცი, არა, მე რას მეკითხებით!

— რა არა-მარა ავტიყდა?! მანანა ხიმშიაშვილი არ გინახავს ლელიანში? — ჩააცივდა სანდრო.

— ვახ! — ჩაიფრუტუნა ჩიორამ, — მინახავსო? მინახავს კიდეცა და მანქანითაც მიტარებია!

— მიქარვას თავი დაანებე! ჩააფრინდა მკლავში დათო, — შენთან სამასლაათოდ არა გვცალია. თუ იცი რამე, თქვი!

— ხელი აიღე, შენ გეუბნებიან, აილე ხელი! — გაიწია ჩიორამ, — მიექარავ თუ არა, ის მე ვიცი, — თქვა ესა, შეაგინა, მანქანისკენ დაიხია, სწრაფად შევარდა შიგ და დასმარა მთელი სიჩქარით.

ახალგაზრდებმა უხმოდ გააყოლეს თვალი მანქანას. სწორედ ამ წუთს შენიშნეს, რომ კლუბის ჰიშკარს ნენე მოსდგომოდა.

ნენე ეზოში შემოვიდა. ამბავი მოიტანა: მანანა დაბრუნებულა ლელიანიდანო.

მანანა მართლაც დაბრუნდა იმ ღამეს. ისეთი გახარებული და აღფრთოვანებული იყო, რომ ღამითვე უნდოდა თავისი მეგობრების ნახვა, მაგრამ დედამ დაუშალა. გრძნობდა მარიამი, რომ ეს შეხვედრა არ იქნებოდა სასიხარულო და შეეცოდა შვილი, სთხოვა — დროამდე მოითმინე, დალილეები არიან, ნუ გააღვიძებ, შენც ნამგზავრი ხარ, დაისვენეო. მანანამ დაუჯერა დედას, თუმცა რა დაჯერება იყო? თვალიც არ მოუხუჭავს, ისე მოუთმენლად ელოდა გათენებას. ღელავდა, ეგონა ვერ მოასწრებდა ყველაფრის გაკეთებას, რაც იმ დღისათვის ჰქონდა განზრახული.

ტრიალებდა ლოგინში, ძილდამდრთხალი ელაპარაკებოდა გულში მეგობრებს: „მართალია, მე ცოტა დამაგვიანდა ლელიანში, მაგრამ, სამაგიეროდ, გაგახარებთ ლაბორატორიაში მიღებული პასუხით და კიდეც სხვა ამბებით. მე

გულმა ვერ მომიტმინა, თვითონ ვესწრებოდი ანალიზების გაკეთებას. თან ბლომად ჩანაწერებიც ჩამოვიტანე, აგრეთვე რონომის მითითებაც ჩავწერე „უღბანოს“ ნიადაგის სრული გაჯანსაღებისათვის...

მე ახლავე თვალწინ მიდგას ვარდების ზღვა... კიდეც იცით რა უნდა გახართ? ჩვენ გვანდობენ კეთერაზე საცდელი ვენახის გაშენებას!.. და კიდეც... ჩვენ ჰექტარზე ოცდაშვიდი ცენტნერი პური უნდა ავიღოთ. ნუ მეჩხუბებით! სხვა კოლმეურნეობის კომკავშირელებს აუღიათ ასეთი ვალდებულება, და ჩვენ ვიზე რა ნაკლები ვართ?.. მერე მე ანიკას უნდა ვთხოვო ალაზანზე წამომყვეს. სანატორიუმი ხომ არ გახსნილა იმ ალაზანზე, როდემდე უნდა იყოს იქ ზაქრო“...

ტრიალებდა ლოგინში მანანა. მომავალი ცხარე საქმიანობა აღელვებდა. იცოდა, რომ ჯერ აქ მისი მეგობრები და მერე იქ, კეთერაზე, ტრაქტორისტები დავიდარაბას აუტეხდნენ. იცოდა: რაც უფრო მოეწონებოდათ ეს ამბავი, მით უფრო ცხარე იქნებოდა დავა და კამათი. ფიქრობდა, როგორ მოეხერხებინა, რომ ყველანი ერთად შეეკრიბა და ეს დავიდარაბა ორჯერ კი არა, ერთხელ გადახდნოდა.

ინათა თუ არა, მანანა ფეხზე იყო. წყაროს ყინულივით ცივ წყალში დაბანილმა, ახლად გარეცხილი, დაუთოვებული, საყვარელი თეთრი კაბა ჩაიცვა. გადაჯვარდინებული ნაწნავები საფეთქლებთან დაიმაგრა, თმებში შროშანა გაიბნია და წასასვლელად მოემზადა.

ამ დროს მარიამმა თვალი მოჰკრა ეზოს გადღმა სულებს და დათოს. მალე დარწმუნდა, რომ სხვებიც მოსულიყვნენ, მაგრამ შინ შემოსვლას არ აპირებდნენ. მიხვდა მარიამი, რომ მის წასვლას უცდიდნენ, მიხვდა, რომ უკეთესია, თუ არავინ შეუშლიდა ხელს შეხვედროდა ამხანაგებს, რალაცა მოიმჩნეზა, დედამთილიც თან წაიყვანა და გაასწრო მანანას, წავიდა.

— მივიდეთ! — ჩუმად დაუძახა ამხანაგებს დათომ, მისწყდა თუ არა ორლობეში მარიამის და დიდელას ხმა.

ხმაურობაზე მანანამ გამოიხედა. დაინახა მოსულები და გახარებული გამოქანდა, ორიოდ საფეხური ჩამოიბრინა, მაგრამ... ჩვეულებრივი მხიარული მისალმების ნაცვლად, სიჩუმე შეაგებეს. ჯერ ამ უსიამოვნო სიჩუმემ შეაკრთო მანანა, მერე ამხანაგების უცხო, გაუგებარმა გამოხედვამ. რაღაც წინაგრძნობამ შეზარა. თვალი არ მოუშორებია ამხანაგებისათვის, ისე დაინია უკან, აიარა საფეხურები და კიბის თავზე შეჩერდა.

სახე ჰქონდა ისეთი, თეთრი კაბა უხდებოდა თუ თმაში გაბნეული შროშანა, რას გაარკვევდნენ აფორიაქებული ახალგაზრდები, მხოლოდ ხედავდნენ კიბის თავზე მანანა იდგა, სწორედ ისეთი მანანა, როგორიც მათ უყვარდათ — მართალი და ფაქიზი. სიჩუმის დარღვევა ყველას გაუძნელდა.

— რა იყო? — ძლივს მოახერხა მანანამ ხმის ამოღება. თითქოს თავი დაუშვამდო, ოდნე გვერდზე გადახარა, სვეტს მიაყრდნო.

პასუხი არავის გაუცია. ყველა თავჩალუნული იდგა. ამან კიდევ უფრო შეაშფოთა მანანა.

— სულხან, შენ მაინც მითხარი, რა იყო? რა მოხდა? — შეეკითხა მანანა წყნარად.

— ვინ გითხრა, რამე მოხდაო? ...ისე მოვედით! — თავი არ აუწევია, მიუგო სულხანმა.

— ლელიანში რეები ჩაგიდენია? — ხმამალა უხეშად შეეკითხა სანდრო. მანანას გულზე მოეშვა.

„ჩემო კარგებო, ვიცოდი რომ ჩხუბს ამიტხავდით, ასლა ყველაფერს გაიგებთ და...“ გაიფიქრა და მხიარულად გადაიხარხარა, მაგრამ...

— ჩანს, ყველაფერი მართალია! — ისევ უხეშად დაიძახა სანდრომ.

„ჩანს ყველაფერი მართალიაო? რა არის მართალი! აქ სხვა რაღაცაა, სხვანაირად არიან აღელვებულნი“, გაუ-

ელვა მანანას ფიქრმა. ღიმილი ჩაუქრა, საფეთქლებისკენ გაქცეულ ფარბებში შეეკრა. თვალები დაუბაცდა თქვენი ყად ასწია.

— განა მე ისეთი რა ჩაივლინე?

— ამხანაგო დათო, შენ ყველაზე გულადი ბრძანდები. რატომ პირდაპირ არ იტყვი, რა მოხდა? — იკითხა თითქმის გამომწვევად.

— არა! ჯერ შენა თქვი! ვინ მოგცანება, რომ იქ რაღაცა ახალი ვალდებულება აგლია? რას აკეთებდი ლელიანში ამდენ ხანს? — ისევ დაიქუხა სანდრომ.

— როგორ მეკითხები, პროკურორით! კრება დავნიშნოთ, საღამოზე კლუბში მობრძანდით და მოისმინეთ. მე რაც სათქმელი მაქვს, კრებაზე მოგახსენებთ, ბარემ ახალი კომორგიც აირჩიეთ. ვისაც ენდობით, ის აირჩიეთ!

— კრება იყოს, მაგრამ ჩვენ აქ გვინდა შენთან ლაპარაკი, — წამოიძახა დათომ უჩვეულო სიმკაცრით.

— მე კი არ მინდა. გაიგეთ?

— სახელს უტეხს კომკავშირს და კიდევ დიდგულზე! — ჩაილაპარაკა სანდრომ.

— ეგ ქარაგმული მე მეხება? — იკითხა გაფთხებულმა მანანამ. იმდენი საყვედური იყო მის გამოხედვაში, ისეთი წყენა და გულისტყვილი იყო მის ხმაში, რომ ამხანაგებმა თვალი აარიდეს.

— ყველას ისე გვიყვარდი... დაიწყოს სულხანმა. — როგორც ყველაზე დიდს, ისე გიგდებდით ყურს, როგორც ყველაზე პატარას, ისე გიფრთხილდებოდით. შენ კი...

— დანებეთ თავი! მიქარგა ყველაფერი! — დაიძახა გამწარებულმა კოტემ და მოშორდა კიბეს.

— უნდა გვითხრას! მანანა, გვეტყვი სიმართლეს? — გაისმა აქეთ-იქიდან.

— ეგრე რატომ მეკითხებით? განა მე როდესმე მითქვამს ტყუილი? ან თქვენგან დაფარული მქონია რამე?..

— რა ღმერთი გიწყუბნათ? კაცს ეგონება, ჩლუნგი დანით ჯიჯგნიან ადამიანსო! — ჩაერია მოულოდნელად

ნენე, რომელიც ამ დროს სრულიად მოულოდნელად აღმოჩნდა კიბეზე. მან გაუწოდა მანანას გადაშლილი წერილი, თვითონ გვერდ-გვერდ ჩამობრუნდა ძირს.

ყველანი მანანას მიაჩერდნენ.

ნიავე თუ იყო მის ხელში ქაღალდს რომ ათამაშებდა, გაუგებრად თუ იყო დაწერილი, თვალეზაფართოებული დასცქეროდა წერილს. თავი თუ სტკიოდა, შუბლი და წარბები მოუსვენრად უთამაშებდნენ. წაიკითხა წერილი. ხელი ჩამოუვარდა. თავდახრილი იდგა. აგონდებოდა: ლელიანში ნიკო და სიდიამონიძე ეუბნებოდნენ: სისულელეს ყუარადლება არ მიაქციო, ყოჩაღად იყავი... მაშ, ეს წერილი წაიკითხული ექნებოდათ. ქვეყანამ წაიკითხა ეს წერილი...

— შენ ტყუილს ვერ იტყვი მანანა. რასაც იტყვი, დაგიჯერებთ, იყო შენთან ვინმე ღამით ამ წყაროსთან? — ედღარ ფარავდა აღელვებას ნენე.

— იყო... — ამოიკვნესა მანანამ.

— ეგე! თქვენ კი ტყუილი გეგონათ! — თითქოს გაუხარდა სანდროს.

ამ შეძახილმა მოიყვანა მანანა გონს.

— ჩუმად! აღარ გაბედოთ არც ერთი სიტყვა! თქვენ დაიჯერეთ ეს სისაძაგლე? — დაჰმუშვნილი წერილი ესროლა ამხანაგებს. — მომშორდით! არ მინდა თქვენი დანახვა. მეზიზღებით, მეზიზღებით! — დაიყვრა და შეტრიალდა, კიბე აირბინა, ოთახში შევარდა.

სახტად დარჩენილებმა ერთმანეთს გადახედეს და ფეხაკრეფით დატოვეს ეზო, მუხასთან შეჩერდნენ.

— ხომ გითხარით, თავი დაანებეთ-მეთქი მოჩმახულია ეს ყველაფერი, — დაარღვია სიჩუმე კოტემ.

— მეც არა მჯერა ეს! — ჩაფიქრებით თქვა ავთომ.

— სულ თქვენი ბრალია! — წამოიწროლა აწითლებულმა სულხანმა და ტრაქტორისტებს ზურგი შეაქცია.

— ვაიმე, ეს რა მოგვივიდა. — იმდუღრებოდა დარია.

ყველაზე მეტ დანაშაულს სულხანი,

დარია, მიშიკო, ზურა და კოწო გრძნობდნენ. წყაროსთან ერთად ისხდნენ. გაჩუმებულნი, სირცხვილსაგან ერთმანეთს თვალს არიდებდნენ. ვერ გარკვეულიყვნენ, როგორ დაიჯერეს მანანაზე ასეთი საძაგელი ქორი.

— მარჯვენა მოსტყდეს ძირში მაგის დამწერს. გვარს რომ არ მოაწერს თავის დაწერილს, საგვარეულოში გამოერჩიოს ის საკაცზე გასაქარავი... — ხმადაბლა იწყევლებოდა ნენე.

— იცით რას გეტყვით? — შემოიკრიბა დათომ ამხანაგები თავის გარშემო, — მტერს ნუ ვახარებთ, საქმეს დავუბრუნდეთ. საღამოს კლუბში შევიკრიბნეთ...

— წადით, მე კი მანანას ვინახულებ. იქნებ ცოტა მაინც დავაწყნარო...

წყაროსთან მარტოდ დარჩენილმა ნენემ მიმოიხედა. ჯერ წყაროს გაღავანს დაუარა, მერე მუხას. ზევითაც კი აიხედა. ადგილს ეძებდა საზვერადად. ბოლოს ისევ მუხის ძირს ამოეფარა და თვალი აღარ მოაშორა ხიმშიაშვილების ეზოში ქოლგასავით გაშლილ ვაშლის ხეს. წედან შეასწრო თვალი ნენემ, რომ სანდრო ამხანაგების უჩუმრად ეზოში შეიპარა და ვაშლის ხეს ამოეფარა. ნენე გუშანით ხედებოდა, რაც ამოქმედებდა ტრაქტორისტს და საგონებელში იყო ჩავარდნილი. არ იცოდა, ჰქონდა თუ არა ამას რაიმე კავშირი ახლახან მომხდარ ამბებთან. ამის გაგება უნდოდა.

...გული გადაუტრიალდა ნენეს. მოულოდნელი დაბრკოლება შეხვდა. დიდება უახლოვდებოდა წყაროს. ნენე სანდროს არაფრად აგდებდა, მაგრამ დიდებასათვის რა უნდა ეთქვა, აქ რას ვაკეთებო? დიდებამ სახლს გახედა. ალბათ ეგონა, არავინ იყო შინ და წყაროსთან ქვაზე ჩამოვდა. გაილურსა ნენე. ინატრა, იმ მუხის ქერქად ქცეულიყო, რომ ზედ აკევროდა და ამ სირცხვილში არ ჩავარდნილიყო ელისაბედთან.

ალბათ სანდრომაც დაინახა დიდება, ეზოდან გამოვიდა, წყაროს მიუახლოვ-

და, უჩვეულო მოწიწებით ჩამოართვა ხელი დიდდას და დაჯდა.

დიდდას თითქოს არ გაჰყვრებია, ტრაქტორისტი რომ გამოვიდა მათი ეზოდან, არც ლაპარაკის ხალისი ეტყობოდა.

ელისაბედმა ადგომა დააპირა, მაგრამ სანდრომ შეაჩერა.

— საქმეზე ვარ მოსული, დიდდა, ელისაბედ!

— საქმეზე? — გამოეპასუხა დიდდა.

— მანანას თაობაზე ვარ.

დიდდა შეკრთა. ბეჯითად შეათვალიერა ტრაქტორისტი, იქნებ სწორედ იმიტომ, რომ სანდრო სულ განზე აპარებდა თვალებს, არ მოეწონა მისი კოპებიანი შუბლი, მხრებში ჩავარდნილი თავი და გრძელი ხელები. სიტყვა მაინც არ შეაწყვეტინა და თუმცა ხმას დამახასიათებელი სიტბო აკლდა, მაინც ყურადღებით ჰკითხა:

— რა გინდოდა?

— გაიგებდით... ცუდი ხმები დადის თქვენს შვილიშვილზე... ნამდვილი ყოფილა. ღამეც ბევრჯერ უნახავთო... თვითონაცა თქვა. მაგრამ...

კინალამ გაუსკდა ელისაბედს მოხუცი გული. კიდევ კარგი რომ ეს ღვთის გლახა თვალებს არიდებდა, მის შეუმჩნევლად დაისვენა წყაროზე ათრთოლებული ხელი და გულზე დაიდო.

— ...მაგრამ—განაგრძო სანდრომ,— ჩემთვის მაგას მნიშვნელობა არ ექნება. სხვა არ აპატიებს და მე... არა უშავს რა, რაც იყო, ის მიპატიებია... გამატანეთ და...

დიდდას უცებ გადაუარა გულისტკივილმა. ახლა ის ძლივს იკავებდა მანანასებურ მზიარულ სიცილს.

— თვითონ იმას ელაპარაკე? — ჰკითხა ვაჟს.

წამით ასწია სანდრომ ჟანგისფერი თვალები, დიდდას ხმაში უცებ ისეთი ცოცხალი, მანანასებური დამცინავი კილო მოესმა, რომ კიდევ გაუევირდა, თვალები რომ მოხუცს შეანათა.

— თვითონ არ იქნება უარზე, სხვა ხომ არავინ წაიყვანს ეგრე სახელგატეხილს...

— იცი, რას გეტყვი? — დაიპიჯა მოხუცმა მასთან ჯდომა, მისი ლაპარაკის მოსმენა და წამოდგა, — შენ პატიოსნებით სავსე ყოფილხარ და სახელგატეხილი გოგო არ გეკადრება. შენი ღირსი და ტოლი მონახე!

თქვა ეს და ისე სწრაფად, წავიდა სახლისაკენ, თითქოს სულ ცოტა სამოციოდე წელი გადაეყარათ.

ძლივს შეიკავა თავი ნენემ, კინალამ გამოეცა ელისაბედს და გადაკოცნა.

— გამოგსკდა თვალი? — მოულოდნელად წამოდგა თავს გაოგნებულ ტრაქტორისტს.

— ტარმოტეხილი კოვზით დაერკობი ხოლმე ყველგან! — დაიღრიალა სანდრო და წასვლა დააპირა. ნენეს თავისი განზრახვა ჰქონდა, იმიტომ სანდროს საკადრისი პასუხი კი არ გასცა, პირიქით, დამტკბარმა მხარზე დააღო ხელი. — ნუ იზღვირები. დაეძქი. შენი წამალი მე ვიცი.

— ჰა? — შენ რას მიშველი! ემაგ, გოგოს თუ არ გამატანენ, თავს არ ვიცოცხლებ და ის არის.

— ბიჭო, შენ არ იძახდი, სხვისი ნასუფრალი რად მინდაო?

— ნასუფრალი კი არა!

— იი, შე ეშმაკო. გაგიხმეს ეგ გოგრა! ახლა მიგიხვდი!

— რას მიმიხვდი?

— შენ ძველებურ ყაიდაზე გამოსტყერი: გეგონა სახელგატეხილი ქალი სიხარულით გაჰყვება, თუკი ვინმემ ითხოვაო. გაგიხმეს ეგ გოგრა... — იმიტომ მოსდებ ქვეყანას ის წერილები?

— ჩემდა, აბა რას ამბობ? რა წერილები, გაგიყდა?

— მე რას მიმალავ! მე შენგენ, შენ კი ეშმაკისეკნო. შენ მარტო რომ არ დასწერდი, ეს კი ვიცი, შენ ხელს ყველა იცნობდა, მაგრამ... იცი, როგორ მწყინს? თუკი სხვას ენდობოდი, მე რაღას მიმალავ? მაქანკალის ენა ძალიანია, არ იცი?

— ჰა? მართლა დამიდგები მაქან-კლად?

— საქმე გავაფუჭებია და ეხლა ძნელია — ამოიოხრა ნენემ.

— რა გავაფუჭე, ამ ბებერს რომ ველაპარაკე?

— ოხ, როგორ გაუჭირდა ნენეს მოთმენა, ხელეები ექავებოდა, ისე უნდოდა თავში წაერთყა უზრდელისათვის, მაგრამ ნენე რალა ნენე იქნებოდა, თუ თავისას არ მიაღწევდა.

— ბებერს რა ჰქუა აქვს, ბიჭო? მე რა ვიცი, რა ბნელ საქმეში ხარ შენ ახლა გაბმული?! იმ გოგოს ცოდვას ვერ დავიდებ...

— არაფერ ცოდვას არ დავიდებ, ნენე! არაფერ ბნელ საქმეში მე არა ვარ გაბმული!

— ბაღლი ხომ არა ვარ, რომ მატყუებ. მაშ ვინც წერილები დავიწერა, იმას სამაგიერო პატივისცემა არ დასჭირდებოდა?

— არც კი ვიცნობ, ვინ არიან. ფული მივეცი...

— უყურეთ ამ ვირეშმაკას! ფული! მაშ ფულით ისევ იმათ გაგიკეთონ ეს საქმე!

ნენემ წამოდგომა დააპირა, მაგრამ სანდრო ჩააფრინდა მკლავში.

— ისეთს რასა მთხოვ ქვეყანაზე, რომ არ შეგისრულო?

— დამანებე თავი, ბიჭო! რა უნდა ვთხოვო? ვერა, გეთყუა, ვერა! გითხარი, ამათ ცოდვას ვერ დავიდებ-მეთქი, მე რა ვიცი, შენ ვისთანა გაქვს საქმე, ვინ რას გავალეს? თავი დამანებე, ხათბალაში არ გამჩიო, თვალი შენც დაგიდგა და შენ სიყვარულსაც! — თქვა ნენემ და წამოდგა.

— არაფერს არ მავალდებენ, ღმერთი, რჯული! ერთი-ორჯერ წერილი მოვიტანე, ეგ იყო და ეგა! არც კი ვიცოდი, შიგ რა ეწერა, ვიდრე საქვეყნო არ გახდა.

— წერილებს მეც დავარიგებდი, ეგ რა დიდი საქმეა?! მეგობრისათვის ყველაფერს იკისრებს ადამიანი, მაგრამ... აბა შენ იმაში, არც კი ვიცნობ იმათაო.

რა იცი, დღეს წერილებიო, ხვალ იქნება ბომბა მოგცენ, ეს მიფუტე ხალხსო. ათასი ოხერია ამ ქვეყანაზე! ~~მარცხი~~ არა, არა, შორს ჩემგან — ვითომ შეეშინდა ნენეს და გაბუსხუსდა ორლობისაკენ, მაგრამ სანდრო წამოეწია მუდართით.

— დაიცა ნენე. მიშველე რამე. ოხრის ნაშიერებთან მე რა ხელი მაქვს?

— დამეხსენ, ბიჭო, რას ჩამაცივდი? თუ არ იცნობ, საიდან გეცოდინება, რა-ნი არიან!

— ეგ რა აიტხნე... ჩემი მეგობარია, ჩიორა...

ნენეს ეგონა, რომ გული მუცელში ჩაუვარდა. კრინტი ველარ დმსძრა.

— ეგე! ხომ გაიგე, არც ახლა? — ფინიასავით შეჰყურებდა ნენეს სანდრო.

ნენემ სული ძლივს მოიბრუნა, ნამდვილად გახარებულმა მოწონებით გაუღიმა.

— იი, შენ არ იყავ! წელანგე იტყოდი. ან მე რათ ჩამაგდე ექვებში, ან შენი თავი რად გაიწვალე?

— ნენე, იცოდე, ჩემი სული ახლა შენს ხელშია. თუ ვინმემ გაიგო...

— რა იყო, ბიჭო, ჩიორამ შეგაშინა?

— ჩიორამ კი არა, თუ ვინმემ გაიგო... თუ გაიგო... ზომ იცი.

— შენ დაუშინებიახარ, თორემ მე ჩიორა ისე მიყვარს, იმის გულისთვის ცეცხლში ჩავდებები!

— ჰოოო, შენ კი ისეთი მიაშიტი გეგონე, თითქოს არც ვიცოდე, ვისთან შეიძლება საქმის დაჭერა და ვისთან არა, ახლა ყველაფერი იცი. მიშველო?

— ეგ საქმე გაჩარხულად ჩათვალე! ოლონდ თვალიდან დამეყარა, ამ სოფელში ორიოდ დღე აღარავინა გნახოს...

— ოხ, ნენე, ჩემი ხატი და საფიცარი იქნები...

— წადი, წადი! — შეაწყვეტინა ნენემ.

მაგრამ ავხორცული ზრახვებით შეპყრობილი და პატიოსნებაზე ბუნდოვანი წარმოდგენის ყმაწვილი თავად ეხვეოდა ისეთი გამოუცდელი მებაღურის ბაღშიც კი, როგორიც ნენე იყო.

— ჯერ ვერ წავალ, ნენე, საქმე მაქვს. წერილი...

— მე ხომ არ გამჩენიხარ, ბიჭო, ყველაფერს მე რომ მიხდი თავში სახლულს. მომეცი, მე მივიტან, სადაც საჭიროა, შენ კი გასწი კეჭერაზე.

სანდრომ მიიხედ-მოიხედა, დარწმუნდა, რომ ახლომახლო არავინ იყო და უბიძგან წერილები ამოიღო.

— აჰა... აჰა... დამალე, შეაზვიე.

— დავმალავ. შევინახავ. ნუ გეშინია... — ეჩურჩულებოდა ნენე. თავიდან ხილბანდი მოიგლიჯა, ძვირფასი განძივით შეაზვია შიგ წერილები და სანდროს ხელი ჰკრა.

— შენ იქით წადი, მოკლე გზით წადი კეჭერაზე! — უთხრა და თვითონ მოპირდაპირე გზით წავიდა.

ელისაბედი კი ამ დროს ეზოში შევიდა, გულის დასაწყნარებლად ჯერ ბაღში გაიარა, მწვანელი მოკრიფა, წიწილებს გამოელაპარაკა, წინდის ორიოდე ჩხირი ამოიღო და გარეგნულად მაინც დამშვიდებული შინ შევიდა, მანანას ოთახში შეიხედა. კარზე მიდგმული ტახტი დაინახა, ტახტზე — მავიდა და სკამები. აკანკალებული მუხლები ძლივს დაიმორჩილა, სწრაფად მივიდა საწოლთან.

— რა გემართება, მანანო, გოგო?

— დიდედ, მოხვედი? აქამდე სად იყავი? ისინი სად არიან, წავიდნენ?

— აქ არავინ არის, ჩვენს მეტი, დაწყნარდი, გენაცვალოს დიდედა. სსუ, აბა რა გატირებს, ბაღი ხო არა ხარ? — გადაუსვა დასიებული სახეზე ათრთოლებული ხელები.

— დიდედ, იცი, რა იყო?... მე ყველაფერს გეტყვი. შენ ხომ დამიჯერებ?... რაღა ხარ გაჩუმებული, მითხარი, შენ მაინც გჯერა ჩემი?

დიდედა გაჩუმებული იყო, იმიტომ

რომ მიხვდა. მარტო სანდროს ამბავი მანანას სიცილად არ ეყოფოდა, მოაგონდა მანანას ამხანაგების მორიდებულობა, მოაგონდა, რომ დილას მარიამმა თითქოს განზრახ მოაშორა სახლს. მიხვდა დიდედა, რომ საძაგელმა ცილისწამებამ გველისნაკებნივით მოშხამა მისი ანკარა, მართალი შეილიშვილი, აი ესა, ფრთამოტეხილ ჩიტივით რომ ეკვრება, თვალებში რომ უყურებს და ეკითხება:

— მითხარი, შენ მაინც გჯერა ჩემი?

— როგორ არა მჯერა შენი, ჩემო გვრიტო? როგორ შეიძლება, არა მჯეროდეს შენი?

— მითხარი, წავიდნენ ისინი, წავიდნენ?

— აკი გითხარი, წავიდნენ-მეთქი. არავინ არის, — უპასუხა დიდედამ, ტახტი თავის ადგილს მიაცურა, კარის ორივე ნახევარი ფართოდ გამოაღო. — აი, შენ თვითონ დაინახე, არავინ არის. რა გადარდებს, ხომ იცი, რომ ყველაფერი გამოირკვევა?

— მანამდე რა ექნა?

— შენი საქმე უნდა აკეთო.

— სიხარული თუ აღარ არის, როგორ ვაკეთო საქმე?

— მანანო, მე აგრე მგონია, გიცნობ-მეთქი, როგორც მარტო ბებერი დიდედა კი არა, როგორც დიდი დედაც, შენი ტოლიც და ამხანაგიც. აგრე მგონია: სულნათელი მამაშენივით, დედაშენი მარიამივით, როცა გიმძიშს, ძალა და ღონე მაშინ გამოგაჩნდება-მეთქი. სიძნელის, სიბოროტისა და ორგულობის დამლევის სიხარულზე დიდი სიხარული რა უნდა იყოს?... სსუ, არა გრცხვენია, ბაღლივით ატირებულხარ. კაბაც დაგისრესია... ადექი, უთო გაახურე და დააუთოე. ადექი, დედაშენმა ასე არა განხოს. ცოდოა, გული დაეჩაგრება... ადე, ჩემო გვრიტო, ჩემო ლამაზო, ჩემო ნარნარავ...

იზივე გოგონა ხელი

იმ დილას ანიკაც ადრე გამოვიდა სახლიდან. კანტორაში ეჩქარებოდა, სახერხი ქარხნიდან ხალხი ჰყავდა დაბარებული.

გულიყო ალბათ დადარაჯებული იყო. დაინახა თუ არა ეზოდან გამოსული მეზობელი, ხელი სტაცა ბეჯითად შეკ-

რული შემნახველი სალაროს წიგნაკების დასტას და მისკენ გამოჰყანდა.

— სად იყავი წუხელ? გვიან დამემდე გიცადე და მერე დამეძინა. ჩემმა დედამთილმა მითხრა, გათენებისას ერთად დაბრუნდნენ ანიკა და ზაქროო. მართალია? მეც იმიტომ აღარ შეგაწუხე. აი ეს წიგნაკები ლელიანიდან გამოუგზავნიათ. მე გამოვართვი. ესეც შენ დაგაკისრეს, ანიკა? აი ახლა კი მართალი იქნება ზაქროო რომ გაგიწყრეს! ამდენ საქმეს როგორ აუხედავ, სახლისთვის როდის-ღა მოიცლი? — ეჩქარებოდა გულიკოს ყველაფრის თქმა.

— მოვიცილი, გულო, ყველაფრისათვის მოვიცილი! — ისე მხიარულად თქვა ანიკამ, რომ გულოს სახე გაუბრწყინდა. რა ხანია ანიკა ასე მხიარული აღარ ენახა.

— მომეცი, ამას ბარემ კანტორაში წავიღებ! — ჩამოართვა ანიკამ გულოს წიგნაკები, ალერსით მოუთათუნა მხარზე ხელი და კანტორისაკენ გასწია, მაგრამ გულოს შეეცვლებაზე მობრუნდა.

— ვაი, დედილო, შენი ჭირიმი! მიშველეთ, გავგიცდები სიხარულისგან! — დაიძახა გულომ, ხელი ხელს შემოჰკრა, თვალები დაიმრგვალა.

— რა დაგეშართა? — დააძირა ანიკამ დაბრუნება, მაგრამ გულომ ისევ შეჰკივლა:

— დაიცა! მანდ იყავი! დადექი, კარგად დაგინახო! უი... მე კი არ ვუჯერებდი ჩემს დედამთილს! იმას რამეს გამოაპარებ? — გადაიხარხარა გულომ და ანიკას მივარდა, საოცარი სიფრთხილით გადაეხვია, დაუკოცნა თვალები, ლოყები და ალერსიანი საყვედურით უთხრა: — არა გრცხვენია, მე რად მიმაღავდი?

ანიკა გაუწმრევლად, ხმაამოტულებლად იდგა, გულო კი მიხვდა, რომ ანიკასათვის სრულიად ახალი ამბავი იყო ის, რაც მისი და მისი დედამთილის კამათის საგნად ქცეულიყო.

თანდათანობით გამოერკვა ანიკა, წხენაკების დასტა მიწაზე დაუშვა, ანგარიშმოეტყმელი სიფრთხილით ჩამოისვა

გვერდებზე ხელი, ნელა გამობრუნდა სახლისკენ, ეზოში შევიდა და ზრუნველის ხეივანში მერხზე ჩამოჯდა. გულოცო რაღაცას ელაპარაკებოდა. მას კი ერთი სიტყვაც არ ესმოდა. წელში არაბუნებრივად გასწორებული იჯდა. გადაფითებულ სახეზე მოყავისფრო ლაქები დააჩნდა. გულიკო მის წინ ჩაიყვცა, ნიკაბი მუხლებზე დაადო, ქვემოდან ახედა.

— არ იცოდი? — ჰკითხა ჩუმად, თუმცა კითხვა რაღა საჭირო იყო.

— არ ვიცოდი, გულო... — ჩუმადვე უპასუხა ანიკამ და ხმის ამოღების უმალვე ფერიც ნელნელა დაუბრუნდა, — აღარა მქონდა იმედი... რაღაცას კი ვატყობდი, მაგრამ მეგონა ავად ვიყავი და ყურადღებას არ ვაქცევდი...

— უი, რა ბედნიერებაა. ზაქრო გაგიცდება. სად არის?

— მომაცილა და ლელიანში წავიდა, საქმე მაქვსო...

— იცოდე, მე! შენ არ უთხრა, მე უნდა ვახარო! ანიკამ ჩუმად ჩაიცინა.

— ანო, როგორ გიხდება სიცოცხლე! შენს ადგილზე სულ ვიცინებდი! გიას აკვანს გათხოვებს! ხომ ხედავ, რა ვაჟაკი გაიზარდა შიგ, ენაცვალოს დედა! ანო, შენი ჭირიმი, გოგო, უსათუოდ გოგო უნდა იყოს! ჩემი გია უკვე სამი წლისაა, სწორედ შესაფერისი იქნებიან! შენ არ გინდა დაგმოყვრდეთ? ზაქრო და ლევანი მძახლები გახდებიან, ხა, ხა, ხა... მე წავალ ახლა, დედამთილს ვახარებ! ნიძლევი წავაგე, მაგრამ ისე გამახარა იმისმა მოგებად, რომ თავის დღეში აღარ გავაჯავრებ!

გულო შინისაკენ გაექანა, მაგრამ კარებში კანტორის დარაჯს შეეფეთა. დარაჯმა რაღაცა ქალაღლი მიაწოდა. გულომ სწრაფად გადაიკითხა ქალაღლი, დაბნეულმა შეხედა დარაჯს.

— რა იყო ძია ვანო? ჩემთან გამოგზავნენ? მოვდივარ! — დაიძახა ანიკამ, დარაჯი რომ დაინახა და წამოდგა, მსუბუქი ნაბიჯით, გაღიმებული მიუახლოვდა ჭიშკარს. ჯერ კიდევ ისე იყო სავსე საკუთარი ბედნიერების განცდით,

რომ ვერ შეატყო კიშკართან მყოფთა უხერხულობა, მერე გულოს ხელში ქალღი დაინახა, გამოართვა და წაიქიბა. ერთხელ, მეორედ, მესამედ წაიქიბა და თავი ასწია, ორივეს შეხედა.

— ვიცოდი, რომ ასე იქნებოდა... — თქვა ჩუმი და მოღრუბლული დაბრუნდა ეზოში. გულომ ხელი მოუწერა ღარაჯს დაეთარში და ანიკას დაედევნა, გული ჩაუკვდა, რომ დაინახა, ახლანის სიხარულით განათებული ქალი, მოცელილივით დაეშვა ისევ იმ მერხზე.

— ახლა მაგაზე გულს ნუ გაიხეთქავ! — უთხრა ხევწინით.

— რომ იცოდე, გულო, რა ძნელია ეს დაუმსახურებელი სასჯელი. რომ იცოდე, რა საწყენია ეგ უნდობლობა...

— რა შუაშია უნდობლობა? ქალაქში ვიღაცა აწერს ხელს ამ ქალღი, რას გიცნობს? რა იცი, რით არის გამოწვეული? შენ დაწყნარდი და ყველაფერი გამოირკვევა.

— ბევრი საწყენი შემხვდა ამ ბოლო დროს, გულო, ბევრი... მაგრამ ამისთანა?.. ეს საქვეყნოდ გამოცხადებული უნდობლობა... რა დავაშავე? რით დაემსახურე?

— ისე ლაპარაკობ, თითქოს არ იცოდე! ალბათ ეგაც უსახელო წერილების წყალობაა. ხომ გაიგე, რას სწერენ ძიანიკოზე, ლევანზე? მეც ძალიან მეწყინა, მაგრამ დედამთლი გამოიჯავრდა, პატროსანი კაცი უსახელო წერილს არ დასწერს და არამზადების გულისთვის

თავი კი არ უნდა დაიჩაგრე, პირიქითო...

— მაშ, რად უჯერებენ არამზადებს, რად?..

— აკი კვიანია ანიკაო?! მაშ რა კნან? არ უნდა შეამოწმონ? ანიკა, ჩემო ანი, ნუ გავიწყდება, რომ შენ ახლა უფლებაც აღარა გაქვს შემოასკდე შენს გულს! წამოდი ჩვენთან. ჩეროში დაგაწვენ, მოგველი. წამოდი...

— არა, გულო, თქვენთან მერე მოვალ, ახლა კი მაინც წავალ კანტორაში. იქნებ ცნობა დასკირდეთ, ან იქნებ დახმარება იყოს საჭირო. მივალ, ვნახავ...

ანიკას კანტორაში დახვდა თბილისიდან ჩამოსული სახელმწიფო კონტროლის კომისია. კომისიის წევრებმა ზრდილობიანად, მაგრამ გადაჭრით უთხრეს უარი ყოველგვარ დახმარებაზე. შენიშნეს, როგორი ნაწყენი და დარდიანი იყო ანიკა და ზოგიერთი მათგანი დარწმუნდა, რომ კოლმეურნეობიდან მოსული სიგნალები არ არის საფუძველს მოკლებული. ამაში დარწმუნებულნი, განსაკუთრებული გულისყურით შეუდგნენ ჩვენიას. იბარებდნენ ხალხს, რაღაცას იკვლევდნენ, რაღაცას ეძებდნენ. რას პოულობდნენ ან რა დასკვნებს აკეთებდნენ, არავინ იცოდა, არც არაფერი იცვლებოდა.

აპრილი იწურებოდა. ბუნება ხარობდა გაზაფხულის სითბოთი და სურნელებით, სოფელი კი მოუსვენრობას მოეცვა.

განაშტანება

ზაქრო მთელ დღეს გრიგალივით დაქროდა სიღამონიძის კვალდაკვალ. სალამოს სასტუმროში შეიჭრა. მასთან პირისპირ უნდოდა ლაპარაკი და შეცბა, ოთახში თავმოყრილი ხალხი რომ დაინახა.

სიღამონიძე, თითქოს ზაქროს უცდიდაო, ფეხზე ამდგარი თავაზიანად მიესალმა. თან დააკვირდა, უნდოდა მიმხედარიყო, რა განწყობილებით მოვიდა მასთან სიყმაშვილი.

ოთახში მყოფთა იგრძნეს, რომ საჭი-

რო იყო მათი მარტო დატოვება და არაშალნენ. ზაქროს აქ მოსვლით გახარებულმა ლევანმა მაყაშვილმა ნიკოს გამოსდო ხელი და კარისკენ წაიყვანა. ნიკომ და ლევანმა უსიტყვოდ გაუგეს ერთმანეთს. დარწმუნებული იყვნენ, რომ ზაქროსათვის სიღამონიძესთან შეხვედრას და გულახდილ ლაპარაკს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნებოდა.

ოთახიდან გამოსულები დაიშალნენ. ლევანმა კიბეზე ჩააცოლა ნიკო და რაღაცა მოიმიზეზა, უკანვე დაბრუნდა.

სიღამონიძის ოთახის წინ, ღერეფანში დაჯდა, რათა არავის ხელი არ შეეშალა სიღამონიძისა და ზაქროს საუბრისათვის. ქვევით, შემოსასვლელში კი ტარიელი იჯდა, გულისფანცქალით ელოდებოდა ზაქროს გამოსვლას.

— შეუდექით მუშაობას? — შეეკითხა სიღამონიძე ზაქროს, როცა ღერეფანში ხალხის ხმაური და ფეხის ხმა მიწყდა.

— ჯერ არა.

— რატომ არ დაჯდებით? — ინაცვლა ადგილი სიღამონიძემ, სავარძელზე ჩამოჯდა, მეორე სავარძელზე თვალით ანიშნა ზაქროს, ზაქრო ისევ ისე გაუნძრევლად იდგა.

— ალაზანი არ მოგხდომია, ამხანაგო ზაქრო, გამხდარხარ. ღვინოსაც ვერ დაუწყწარებია, ნერვეულობა გეტყობათ... — ღიმილით მიმართა სიღამონიძემ.

საყვედური და საქმიაინი დაცინვა ჩაქსოვილიყო მის კილოში.

— ღვინო ვერ დააწყწარებს ამღვრეულ გულს. ამაში სამუდამოდ დავრწმუნდი, ამხანაგო ნიკოლოზ... — ყრუდ უპასუხა ზაქრომ და მცირე პაუზის შემდეგ დაუმატა: — ალაზანზე ყოფნა კი ძალიან მომიხდა... წერილი გამოგზავნეს... წყალს ამღვრევენ... — მოულოდნელად დაუმატა მან და წუთით კიდევ იყუჩა. არ იფიქროთ, რომ მე მაგან მომიყვანა აქ... მართალია, მაგ წერილში ჩემი გულისათვის სხევისაც აყენებენ ჩრდილს, მაგრამ... მაგას, ალბათ შეამოწმებენ, გაიგებენ... ღმერთმაც იცის და კაცმაც, რომ მე ხალხის შურიც არ დამიხარჯავს პირადი სიამოვნებისათვის... მე სხვა ვალი მმართებს ხალხისა... ბოროტი ხელი ათას ბრალდებას დამიწერს, მაგრამ რას გაიგებს ჩემს ნამდვილ დანაშაულს? მე სულ სხვა დანაშაული დამაწვა მხრებზე. ეს მინდა გითხრათ. დრო გაქვთ, რომ მომისმინოთ?

— რამდენიც გსურთ! — სწრაფად უპასუხა სიღამონიძემ სათვალე მო-

იხსნა, თითქმის მთლად მოხუჭული ბეცი თვალებით მიაჩერდა.

— ...პატარა ვიყავ, ცერტდენსისიზ მარივით ჩამრჩა მესსიერებაში ჩვენს სოფელში მოსული პირველი ტრაქტორი. გაქირვებისაგან წელში გამწყდარმა მამაჩემმა რომ დანახა ის ტრაქტორი ყანაში, მუხლებზე დაეცა, პირჯვარი გადაიწერა და თქვა: „ახლა კი ვხედავ, გლეხეცის მზე ამოსულაო“. ბოგანო გლეხების ბედ-ილბალი იმან შეკრა პირველ არტელში, და ამასვე შეეწირა. დედაჩემი ადრევე იყო ლოგინად ჩავარდნილი. სიკვდილის წინ მეუბნებოდა, გახსოვდეს შვილო, ამ ქვეყნიდან გარდა სიყვარულისა ვერაფერს წაიღებო. მამაშენივით გიყვარდეს. ადამიანი, ხალხი გიყვარდესო... ამას მერე ნიკო მეუბნებოდა, ხელაშვილი, ჩემი მამობილი. სიტყვით კი არა, დღემუდამ საქმით მასწავლიდა ამას. ამასვე მასწავლიდა სოფელი და... განა მე არ მიყვარდა ჩემი ხალხი?..

ზაქრომ მიმოიხედა, თითქმის ახლა შეატყო, რომ ოთახში მხოლოდ ორნი იყვნენ, ესიამოვნა. სიღამონიძესთან მეტი სიახლოვე იგრძნო, სავარძელი უფრო ახლოს მისწია მასთან, დაჯდა. ხმა-დბლა, ნერველად განაგრძო:

— ...მაგრამ მე საღალაოა შეცვდი. ჯერ პატარა იყო ეს შეცდომა და ვერ შევნიშნე. როცა ნამდვილად კეთილისმდომმა ადამიანებმა მიმიტოვეს, ვიწყინე. როცა სხვებმა დამაარხენინეს, გამეხარდა, ისინი მივიჩნიე კეთილისმდომად, მათ მივენდე. თანდათან გაიზარდა ის პატარა შეცდომა. თანდათან წაუყრე გონიერ ხმას, და იოლ გზას აგყვე, თურმე აცდენილ გზას. ერთ მხარეს ხალხი დამრჩა, მათი სიმაართლის სიმწარეს თავი ავარიდე, მეორე მხარეს დავენდე, იქ მეგულებოდა ვითომ მოსიყვარულე ამხანაგები და მომდუნებელი სიამე. მწამდა, ვიდრე...

ზაქრომ შუბლი მოისრისა, თავი გააქნია და ისევ ყრუდ განაგრძო:

— ...რა მაქვს სათქმელი? თქვენ ესწრებოდით იმ კრებას. იმ კრებაზე მეც

ვიჯექი. მესმოდა, რასაც ამბობდნენ და მე მაინც ჩემსას ვფიქრობდი. დამოუკრეთ... თავმჯდომარეობა იმიტომ კი არა მწყუროდა, რომ თავი მომწონდა, არა. ჯიუტად მივდედვი მცდარ გზას, მაგრამ გული კი, გზის იქით დარჩენილ ხალხთან მქონდა. არა ვტყულებოდი, მაგრამ ვიცოდი იმათი სიმართლე... ვიცოდი, დავარგე დედ-მამის ანდერძი... დავკარგე ხალხის სიყვარული და მეგობრა, რომ თავმჯდომარეობა მიხსნიდა. ნეტავი ამას დამოუკრებდეთ, და მეტი მე არაფერი მინდა... მეგონა, სხვა გზა არ იყო, მხოლოდ ამით შეიძლებოდა საქმის გამოსწორება... თქვენ იცით, რით დასრულდა ის კრება ჩემთვის. მერე... ალაზნზე გავექეცი... თქვენ გახსოვთ მოხუცი მწყემსი ლუა? ის მოვიდა. გახსოვთ, კეფერაზე რომ იყავით, იქ ერთი ტრაქტორისტი თურმე მეორედ ხნავდა ნაკვეთს. აი, ის ტრაქტორისტიც იყო. მერე ძია ნიკოც მოვიდა. ო, რომ იცოდეთ, როგორ მინდოდა წამოვყოლოდი, მაგრამ...

ზაქრო დაჩუმიდა. თავგადაწეული, თვალდახუჭული იჯდა. თითქოს ფიზიკურ ტკივილს დაეტოვებინა მკვეთრი კვალი მის ფერმკრთალ სახეზე. ღუმდა ზაქრო.

გრძნობდა სიღამონიძე, რომ ადამიანი მიაღდა ყველაზე ძნელად დასაძლევ ზღუდეს. რომ ეს ძნელად დასაძლევ ზღუდე ზაქროსათვის დაბრუნება იყო, აქ მოსვლა იყო, ეს ლამაზაქი იყო...

ლელიანში ყოფნა გაუზანგრძლივდა სიღამონიძეს, მაგრამ არ აჩქარდა. იცოდა, რომ ერთი სასწრაფო საქმის გამო მეორის მიფუჩჩეობა არ ივარგებდა.

ცენტრალურ კომიტეტში შემოსული წერილებიდან სიღამონიძის და მისი უახლოესი ამხანაგების ყურადღება მიიქცია შინდის კოლმეურნეობის პარტორგის ბაადურ ბექაურის მოხსენებებში ბარათმა. საქმის ცოდნით, განზოგადების უნარიანობით დაწერილი ბარათი დასაბუთებულად და პრინცი-

პულად აკრიტიკებდა რაიონში არსებულ მდგომარეობას.

ლელიანში ჩამოსვლის პარტია დღესვე გაიცნო სიღამონიძემ ბექაური. რამდენიმე დღის მანძილზე მასთან ერთად შემოიარა კოლმეურნეობები, შეუმჩნევლად ადევნებდა თვალს მის ურთიერთობას ხალხთან, მის საქმიანობას.

უმართლდებოდა სიღამონიძეს პირველი შთაბეჭდილება; მხოლოდ ის აფიქრებდა, რომ ბექაური მეტად ახალგაზრდა იყო, თანაც მოსწონდა, რომ ბაადურის სიცოცხლით საეცე თვალები ყოველთვის აშკარად ამხელდნენ მის ჯერ ისევ ყმაწვილურ განცდებს.

პარტიული აქტივის კრებაზე, რომელზედაც ბექაური თანამოხსენებით გამოვიდა, საბოლოოდ განმტკიცდა სიღამონიძის აზრი მის შესახებ. ის დარწმუნდა, რომ ბაადური კარგად იცნობდა რაიონის მეცხოველეობას, რომელსაც მჭიდროდ და განუყოფელად აკავშირებდა ყველა სხვა სახის საქმიანობასთან, რაიონის საერთო მდგომარეობასთან. არსებულ ნაკლს ბექაური ერთი ადამიანის ცუდი ხელმძღვანელობით როდი ხსნიდა, ეძიებდა და პოულობდა ამ ნაკლის წარმოშობ და ხელისშემწყობ მიზეზებს.

საჭირობორტო საკითხების გარჩევის შემდეგ არსებული ნაკლის აღმოსაფხვრელად ბაადურმა წამოაყენა მთელი რიგი გონივრული, კარგად გააზრებული და საყურადღებო ღონისძიებანი.

თათბირის დამთავრების შემდეგ საქმიანი კამათი გავრძელდა სიღამონიძესთან სასტუმროში შეკრებილ ვიწრო წრეში. სიღამონიძემ დამსწრეთ გაუზიარა თავისი აზრი ბექაურის შესახებ და გაეხარდა, როცა დარწმუნდა, რომ მისი აზრი სავსებით ეთანხმებოდა რაიონის მოწინავე ადამიანების სურვილს.

შუალამე გადასული იყო, როცა სიღამონიძემ გააცილა თავისი სტუმრები. მხოლოდ ახლა, მარტოდ დარჩენილმა, მისცა თავის თავს ნება ეფიქრა იმაზე, რაც დღეს დილიდანვე აწუხებდა, მაგ-

რამ ზმამალა ვინმესთან ამაზე ლაპარაკი ეჩოთებოდა. მას წაქითხული ჰქონდა რაიკომში შემოსული უსახელო წერილები, იცოდა, რომ ვილაცას განეზრახა მისთვისაც მიეყენებინა ჩრდილი... სიღამონიძე გულით უმადლოდა ლელიანელებს იმის გამო, რომ არც ერთ მათგანს არ უხსენებია წერილები, არ წამოუწყია ლაპარაკი ამ არასასიამოვნო საგანზე. მოსწონდა სიღამონიძეს, რომ არც ნიკო ხელაშვილმა მიაქცია ყურადღება მის მიმართ შეთხზულ ცილისწამებას, თვითონაც ასე მოიქცეოდა, დაეწყებას მისცემდა ამ სისაძაგლეს, მაგრამ...

ამ დილას კორნელი ლოლაძემ დაურეკა თბილისიდან. თითქოს სხვათაშორის ახსენა, რომ ცენტრალურ კომიტეტში პირადად მისი, ლოლაძის სახელზე შემოსულია წერილები და ეკიფებოდა, საქირა თუ არა მათი შემოწმებაო.

თვით ეს შეკითხვა, თუნდაც მრავალსიტყვიანი შესავალით შერბილებული, აიძულებდა სიღამონიძეს შეეცვალა თავისი დამოკიდებულება ამ თითქოს წერილმანი, სათაყლო ამბისადმი. რა უნდა ებასუხა ამაზე სიღამონიძეს? ცხადია, აუცილებელია წერილებში მოყვანილ ბრალდებათა შემოწმება. რაკი ვილაცას დასკირდა სიღამონიძისადმი ეჭვის აღძვრა და ვილაცას თითქოს მართლაც აღძვრა ეჭვი, შემოწმება აუცილებელი ზღებოდა, რომ სიღამონიძის სახელი დაუჩრდილავი დარჩენილიყო...

ფიქრებმა დაუფრთხეს ძილი სიღამონიძეს. მისთვის ნათელი გახდა, რომ „უსახელო წერილების კომპანია“ არ იყო გამოწვეული მხოლოდ შურით, კინკლაობით, ერთი-ორი ადამიანისადმი ზიანის მიყენების სურვილით, არა!

მის მოუსვენარ, დაძაბულ ფიქრებში მოულოდნელად ვარამაძის სახე შემოიქრა. სიღამონიძეს გაახსენდა რაიკომის მდივნების პირველი ომისშემდგომი თათბირი. სწორედ იმ თათბირის შეფასებაში ჩაისახა უთანხმოება კორნელი

ლოლაძესა და მის უახლოეს თანამშრომლებს შორის. გაახსენდა, როგორი დაჟინებით იცავდა კორნელი ლელიანე თავის მცდარ აზრს ამხანაგების წინაშე და ცდილობდა ამ გაუმართლებელ დაცვისათვის მიეცა პრინციპულობის ხასიათი. ახლა ვარამაძეზე ფიქრებთან დაკავშირებით სიღამონიძე კვლავ დარწმუნდა თავის სიმართლეში, დარწმუნდა, რომ კორნელი ლოლაძესთან დაეაში მართალი იყო თვითონაც და მისი ამხანაგებიც.

მერე?

სიღამონიძე ისევ წერილებს დაუბრუნდა, დიახ, საესებით ცხადი და ნათელი იყო. მათი ავტორების მიზანია — დაარღვიონ, შეარყიონ რაიონის მტკიცე, მოწინავე ადამიანების ავტორიტეტი, შეარყიონ იმისათვის, რომ შეინარჩუნონ ზმას აცდენილი, მათთვის სასურველი რაიკომის მდივანი.

ამ დასკვნამდე რომ მივიდა სიღამონიძე, შემდეგი უფრო ადვილი გასაგები და ნათელი გახდა. მისი, სიღამონიძის, პიროვნება კი არ აინტერესებდათ იმ უსახელო წერილების დამწერთ, არა. მათ სჭირდებოდათ ცენტრალური კომიტეტის წარმომადგენლის ავტორიტეტის შელახვა, რათა აეცილებინათ ვარამაძისათვის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი „საფრთხე“.

— ნუთუ ამას ვერ მიხვდება კორნელი ლოლაძე? ნუთუ არ მოისურვებს, რომ მოისმინოს და გაიგოს ეს? რაღას ეუცდი გათენებას? ახლავ უნდა გავემგზავრო თბილისს! — გადაწყვიტა სიღამონიძემ, სასტუმროს მორიგე იხმო, ბაადურ ბექაურის მოძებნა დაევა და წასასვლელად მზადებას შეუდგა. მან წამითაც ვერ შეწყვიტა თავისი ფიქრები, ვერც ვარამაძის სახე მოიშორა თვალიდან.

ვარამაძე არ დასწრებია პარტიული აქტივის კრებას. ჭალაქს გაემგზავრა. წასვლის წინ მოვიდა სიღამონიძის სახავეად, მაგრამ მასთან ბევრი ხალხი იყო და უკან გაბრუნება აძულებოდა.

— მომეჩვენა, თუ ნამდვილად ასე

უცებ მობერდა ვარამაძე? — გაუელვა სიღამონიძეს, — ავადმყოფს ჰგავდა, მძიმე ავადმყოფს... მომეჩვენა, თუ ნამდვილად უნდოდა მას ჩემთან ლაპარაკი?..

კვლავ გაახსენდა ზაქროს ნაამბობი სიღამონიძეს და განსაკუთრებული სიმწვავეთ იგრძნო, რომ ჩიხში მომწყვდეულ ადამიანს შველა სჭირდებოდა...

და რატომღაც შეერთა სიღამონიძე. მოეჩვენა, რომ შველა დაგვიანებული იყო...

სიღამონიძის გაცილების შემდეგ ნიკოც აჩქარდა. ჩქარობდა შინ დაბრუნებას, მაგრამ შორი გზით წაიყვანა თავისი „მოსკვიჩი“, უნდოდა გზადაგზა დეთვალერებინა სამუშაოები, ენახა, რა გაცეთდა ამ კვირის განმავლობაში. ჯერ კვეერაზე გადაიარა. გაოცდა, როცა მეველის მეტი იქ არავინ დაუხვდა.

— რა ვიცი, შენი პირიმი, — უთხრა მეველემ, — მიანებებს თავი მანქანებს ბიჭებმა, არც მითხრეს, სად მივდივართო, არც ისა თქვეს, რამდენი ხნით მივდივართო. სოფლიდანაც აღარავინ ამოვიდა. პურიც კი გამომელა, მაგრამ აბა, ამ მანქანებს უპატრონოდ ხო ვერ დავყრიდი...

ქვედა მინდვრებისაკენ წავიდა ნიკო. დაიარა ყანები, რომლებიც კარგად იყო მოვლილი, მაგრამ ალაგ-ალაგ მაინც შეჰპარვოდა სარეველა, ვერც იქ შეხვდა ვინმეს. ახლა ზვრები გადმოიარა ნიკომ. ხალხი არ ჩანდა. აქა-იქ იარაღი ნახა, ახლანახა მიტოვებული, ზედ მიკრული მიწა ჯერაც არ გამხმარიყო.

მერე ფირუზას და მარიამის ბრიგადების ნაკვეთებში შევიდა. ცოტა დამყნარდა. ერთი კვირის წინ პაწაწინა ფოთლები წამოზრდილიყვნენ, მაგრამ ჯერ კიდევ ისეთი ნაზი და სათუთი იყვნენ, რომ ოდნავ საგრძნობი ნიაეიც კი ათროლებდა და აკანკალებდა მათ. მევთულზე მწყრივად აკრული ვაზი საუცხოო თარგით მოხატულ შპალერად გადაჭიმულიყო. უხვად პატივსაცემი, მოკრიალებული მიწა შავად მშხინავ ზო-

ლად გასდევდა მწვანე მწყრივებს. საღალაც შორს კი ეს მწვანე და შავი ზოლები ერთმანეთს ერთვოდნენ, ერთად იკარგებოდნენ თვალუწვდენელში.

— ყვავილობაც მალე დაიწყება. ხალხი შეწამვლაზე უნდა გადმოვიყვანოთ. — გაიფიქრა ნიკომ და მანქანასთან დაბრუნება დააპირა, მაგრამ უეცრად ქრელ თავსაფარს მოჰკრა თვალი. შეჩერდა, დააკვირდა, მანანა იცნო. ეგონა, გამოიქცეოდა მისკენ მანანა, თვითონაც წავიდა შესახვედრად, მაგრამ გაოცდა. თავსაფარი სწრაფად დაშორდა, მწვანეში ჩაიკარგა. აშკარა იყო, მანანამ დაინახა კოლმეურნეობის თავმჯდომარე და რატომღაც გაქცევა დააპირა.

— მანანა! — დაძახა ნიკომ, თუმცა დაექცდა: თუ მანანა იყო, რად გაექცეოდა?

დაძახებაზე ქალიშვილი მოტრიალდა და ნელა წამოვიდა მისკენ. ნამდვილად მანანა იყო, მაგრამ აღარც მანანას ჰგავდა. გოცნებული უყურებდა ნიკო თანდათან მოახლოებულ გოგონას. თვალს არ უჯერებდა, თითქოს გამოეცვალათ მანანა. სამი დღის წინ გამოაცილა ლელიანიდან გიჟმაყი, სიცოცხლით საესე. ახლა კი... რალაც დარღს გაუშრია მისი უნაბისფერი თვალები...

„რა მოუვიდა? ავად არის! — გაიფიქრა ნიკომ, — როგორ ვერ შეატყო მარიამმა, რად გამოუშვა სამუშაოდ?!“

— მანანა, შენ ვინა და ასეთი დარბაისლური სალაში? რა დაგეშართა? — მიუახლოვდა ნიკო, როგორც კი ქალიშვილმა თავი დაუკრა.

— ...არაფერი. დავიღალე...

— როგორ თუ არაფერი! ავად ხომ არა ხარ? წამოდი, შინ მიგიყვან.

— არა, რა დროს შინ წასვლა. ნაკვეთი უნდა დავიარო.

— დანარჩენები საღლა არიან?

— იქით. — გადააქნია თავი მანანამ შინდელების ვენახებისკენ.

— მერე შენ რაღა გინდა აქ მარტო. რა დათვალერება უნდა ამ ნაკვეთს, წამოდი, წავიდეთ.

— არა! — თითქოს შეეშინდა მანანას და ხელი გაითავისუფლა. — არ მინდა მე აქ საქმე მაქვს.

ნიკომ თელი გაადევნა უკანვე გარუნებულ მანანას. ატეხილ ფიქრებში წასულმა, შეუმჩნევლად გაიარა გზა მუხიანამდე. მის კაბინეტშიც, ბუხალტერიაშიც სახელმწიფო კომისია მუშაობდა. კომისიები მუშაობდნენ საწყობებში, ამოწმებდნენ კოლმეურნეობის ფინანსურ და მატერიალურ მდგომარეობას, მიმოწერას.

ნიკომ, სხვათაშორის, შეიტყო, რომ კომისიას დროებით შეეჩერებინა მარცვლეულის და ფულადი ავანსის გაცემა. უფრო ჩაფიქრებული წამოვიდა ნიკო კანტორიდან. გზაში სკოლიდან გამოსულ ბავშვებს შეხვდა. მის დანახვაზე ბავშვებმა უცხად შეწყვიტეს კრიკო-მული და გაჩერდნენ. აჩიკომ ჩანთა შიდაგდო ამხანაგებს და გამოქანდა ნიკოსაკენ. ნიკოს ჩვეულებრივი მხიარული შეძახილით კი არ შეხვდა, გზა გადაუღობა და საყვედურით სავესე თვალები შეანათა.

— სადა ხარ აქამდე, მამი? — ჰკითხა წყენით.

— მოგენატრე? — სძლია ნიკომ გულისტკივილს და გაჩერდა, ღიმილით მოუთათუნა ბავშვს ლოყაზე ხელი.

— სუ აირ-დაირია აქაურობა...

— რადა, შეილო?.. — სერიოზულად ჰკითხა ნიკომ.

— რადა და მე რა ვიცი... დეიდა ანიკა მოხსნეს, ძია ზაქრო დაიჭირესო, თავმჯდომარე გაათავისუფლესო, და კიდევ მე რა ვიცი... მითხარი, მართლა მოხსნეს? — ინაცვლა ფეხი აღელვებულმა აჩიკომ.

ნიკოს უნებურად გაეცინა.

— რას იტყვი? მითხარი, მოხსნეს? — მოუთმენლად გაუშეორა აჩიკომ კითხვა.

— არა, ბიჭო, არა! — ისევ სერიოზულად უპასუხა ნიკომ. — ძია ზაქროზეც ტყუილი უთქვამთ. ძია ზაქრო და ტარიელი საცაა დაბრუნდებიან ემტეხიდან. დეიდა ანიკაც მალე ისევ იმუ-

შავეებს და ხალხიც კარგ გუნებაზე იქნება, გაიგე? გაიქეცი ამხანაგებთან და უთხარი, რომ ყველაფერი ტყუილია, ყველაფერი ისევ დალაგდება-თქო, კარგი?

— მართლა, მამი? — სხვა ველარა მოახერხა რა განარებულმა ბიჭმა, თორემ პასუხი არ უნდოდა, რასაც მამა იტყოდა, ის ყოველთვის მართალი იყო. აჩიკომ ახლა კი ჩაბლუჯა მამის ხელი, მოწონების ნიშნად ზევიდან შეორე ხელით დაუტყაპუნა და გაიქცა.

ნიკო წუთით შერჩა ადგილს. მიყუჩებულ სოფელში ბავშვების მხიარული ყივილ-ხივილი საამოდ მოხვდა ყურს. რატომღაც უფრო დაწყყნარებულად შეხვდა საქმეს. თავისი თავი დატუქსა, რომ ლელიანში ხეირიანად არც კი მიუტყევიდა ყურადღება იმ უსახელო წერილებისათვის, რომ სწორად ვერ შეაფასა მტრული ხელის ნამოქმედარი.

მხოლოდ ახლა მიხვდა, რა შედეგი შეიძლება მოჰყოლოდა ბოროტი ადამიანების განზრახვას. ახლა მიხვდა, როგორ იმოქმედებდა ეს ყველაფერი ხალხზე. გაახსენდა თავმინებებული კეყერა, ყანები, ვენახები, განმარტოებული, თითქოს დარდისაგან გამშრალი გოგონა... და შერცხვა. შერცხვა, რომ რამდენიმე წუთით მაინც სძლია სისუსტემ, კინალამ თავი მიანება ყველაფერს სწორედ ახლა, როცა არ შეიძლებოდა არც ერთი წუთით ხალხის დატოვება.

სახლთან მისული გამოტრიალდა. ახლა ხალხთან შეხვედრა ეჩქარებოდა. უნდოდა მათთან ერთად გადაეტანა, დემატრებიანა ეს სულისა და გულის მღრღნელი განწყობილება.

საჭირო იყო თუ არა ახლა, ამ მოულოდნელად დატრიალებულ ამბებზე ხალხთან ლაპარაკი, თუ სჯობდა დაეცადა, ვიდრე ეს კომისიები დაამთავრებდნენ მუშაობას, ვიდრე ყველა გაიგებდა შედეგებს? უნდა ეთქვა რაიმე ხელოვნურად აღძრულ ექვემბუთ, თუ დაეცადა, ვიდრე დაექვემდებარებოდა თვითონ არ განთავისუფლდებოდნენ ამ ექვემბუთსაგან?..

ფიქრობდა ნიკო, მაგრამ ამ კითხვებზე წინასწარ პასუხის გაცემა გაუძნელდა. დარწმუნდა, რომ საჭირო იყო ხალხს შეხვედროდა, მათ განწყობილებაში მოენახა სწორი გამოსავალი.

გზად კლუბში შეიარა, რადისტს დაავალა ბრიგადირები მშენებლობაზე მოეწყვა.

წყენაც, გულის ზადიც, სიმწარეც გადაიყარა და მშენებლობასთან მისული ხმაძალდა მიესალმა მუშებს.

სიკოს ყურებდაპირილი აფთარა, აღბათ შეებზრებული ამდენი უჩვეულო შთაბეჭდილებებით, უკმაყოფილოდ უღრენდა ლეღვის ხეს. ნიკომ შეხედა ხეს და გაეცინა. საფრთხოვებელა თავდაყირა დაკიდებულყო. კრელჭრულა ძონძებში გახვეული ქანჭარით აფთარას აგულისებდა.

თითქოს დაძახებას უცდიდნენო, სწრაფად გამოჩნდნენ ბრიგადირები. მარტო ბრიგადირები კი არა, ეტყობა, დაძახებას ყველა ელოდა. გასაკვირი იყო, რამდენს გამოსჩენოდა ერთდროულად საქმე მშენებლობაზე! მათ მოკრძალებულ სალამში, დაძახული კითხვით სავსე გამოხედვაში ნიკო გრძნობდა, რა მოუთმენლად ელოდნენ მას, როგორ სწყუროდათ მისგან ავკარგის გაგება.

რალაც ორიოდ უმნიშვნელო შეკითხვის, მცირეოდენი გამოლაპარაკების შემდეგ ნიკო წამოდგა, მოსულები შეათვალიერა. დაინახა, რომ ეზოში ახალგაზრდები შემობროდნენ, ტრაქტორისტებიც მათთან იყვნენ. ისე ჩქარობდნენ, თითქოს შეკრებაზე უგვიანდებოთ. მათ არ ესიამოვნათ ამდენი ხალხის დანახვა, შორიახლოს, ჯგუფად გაიერდნენ.

ნიკომ ისევ ბრიგადირები შეათვალიერა.

— ამხანაგო ბრიგადირებო, კეთებაზე მეთვალყურეობა ვისა ჰქონდა თქვენში დავალებული?

— მე, — წამოდგა წინ შინდელი ბაილო.

— რას უყურებდი, ამხანაგო ბაილო? მექანიზატორები სოფელში რად არიან? რად შეგიჩერებიათ მუშაობა? ის მშენებლები მშვიერ-მწყურვალნი რომ მიგიტოვებიათ, რაღა? დასჯილია? დააშავა რამე?

ბაილო თავდახრილი სდუმდა. არც სხვები იღებდნენ ხმას. ზოგიერთები მოუსვენრად შეჰყურებდნენ ხან ბაილოს, ხან მექანიზატორებს, ხან ნიკოს.

— ძია ნიკო, ჩვენ... — წამოდგა წინ დათო, რალაცის თქმა დააპირა, მაგრამ ნიკომ მკაცრად შეაწყვეტინა:

— მე თქვენთან ცალკე მაქვს სალაპარაკო. მოითმინეთ! ამხანაგო როსტომ, თქვენც, ილო, სერგო, გიორგი, ახალი ხომ არადერი მოგიფიქრებიათ? იქნებ გადასწყვიტეთ, რომ თქვენს ნაკვეთებზე პურის მაგიერ სარეველა მოიყვანოთ? რას აკეთებთ, ხალხი სადა გყავთ?

ბრიგადირებს რალაც უნდოდათ ეთქვათ, მაგრამ ნიკო არ უცდიდა მათ პასუხს. არ უნდოდა არავითარი პასუხი.

— მეხილეები სად არიან? ოპ, კაკალას ვახლავარ! რაო, ნერგები სათბურებს დაამწყრალებ? იქნებ ფიქრობთ, ხეხილებს ისინი გაგზორდიან, ხილსაც მოგიკრეფავენ და შინ ლანგრიტ მოგართმევენ? ქიტეს, ზაალ, თქვენგან კი ჰალიან მიკვირს, მე და ჩემმა ღმერთმა! თქვენ ხომ ძველი მევენახეები ხართ?! ახალგაზრდების რგოლი უნდა მოგვეცა თქვენთვის, ვაზის სიყვარულს ასწავლიან-მეთქი და თქვენა? თავად დაგვიწყებიათ ვაზის ყადრი. რა გულმა გიყარნახათ, ვაზის შემობარვას თავი მიანებეთ, იარალიც იქვე დაყარეთ ქანგის კერძადო? ყვავილობა რომ არ დაგიცდით, როდისლა მოასწრებთ შეწამვლას?!

— ამხანაგო. დიმიტრი! — მიუტრიალდა ნიკო ახლა ორხველ ლაფიაშვილს, რომელიც საერთო კრებაში აირჩია თავმჯდომარის მოადგილედ. — მე მეგონა ჩვენ საემარისად ეილაპარაკეთ მოადგილის მოვალეობაზე. თუ ვერ გაიგე, გთქვა, ლალოცვილო, კიდევ გველაპარაკე!

კა. ვთქვამთ, თავმჯდომარე ავად გახდა, ან წავიდა სადმე, ან წერილობით შეგატყობინეს, რომ თავმჯდომარე ხალხის ორგულს და არამზადაა, მოადგილეს უნდა გაეხარდეს და დასვენება გაიმართოს, თუ ერთიორად იტვირთოს კოლმეურნეობის ავ-კარგი? ეს მშენებლობა რომ კიანურდება, რას უყურებ? თქვენ არ იბახდით, რომ მაისში ბედელი და საწყობი მზად იქნებაო?! მზად საიდან იქნება? მაისი კარზე მოგვადგა და თქვენ კი მთელი კვირა გაგიცდენიათ!

— ფირუზ, მარიამ! თქვენ რაღას უყურებდით? ვერ დაეხმარეთ დიმიტრის? თქვენ ზომ გაიგეთ, რომ საწყობიდან დროებით შეაჩერეს ავანსის გაცემა, კომისიას ანგარიში არ აერიოსო, ვერ მოახერხეთ სხვა გზა გენახათ, ხალხს დახმარებოდით, გამოსულიყავით მდგომარეობიდან? მუხიანელებო! შარშანდელი მოსავლიდან ზომ დაგრჩათ მარცვლეული, ზორბალი დაგრჩათ?

— ზორბლის მეტი რა გვაქვს! — გაისმა მუხიანელების ხმა.

— რა გაქვთ და, თქვე დალოცვილებო, რა ვისიმე თქმა გინდათ? ძმა ძმისთვისო, შვი დღისთვისო. თქვენ ზომ არ აგერევთ ერთმანეთში ანგარიში? ვისაც არა აქვს, იმათ ხელი გაუმართეთ და ახალი მოსავლიდან გასწორდით, არ ენდობით ერთმანეთს? ხალხო, რა გულებო დაგვიკრფით, რა მოხდა? იქნება და შეერთება გწყინთ? იქნება უცმაყოფილო ხარო რამეზე? სჯობს თავიდანვე გაეარკვიოთ, რომ ხინჯი არაფერი დარჩეს ჩვენს შორის! ან იქნება პირიქით, გაერთიანების სიხარულით გადავიწყვეტით დასვენება? ადრეა ჯერ, ამხანაგებო! რა დროს დასვენება? სწორედ ახლაა საჭირო გარჯა, რომ დასვენება მოვიწავროთ. გაურჯელად ვინ დაგვასვენებს?

სული მოითქვა ნიკომ, ერთი წუთით გაჩერდა და მაშინვე ახმაურდა ხალხი.

— აბა, რა დროს დასვენებაა?

— დასვენებას რა თავში ვიხლით?

— რა ვიცით, ვინ თხერ-ტიალი გვიმღვრევს წყალს?!

უსახელო წერილიც ახსენეს. ნიკო კვლავ ივისო გულისწყრომით, ეჭვარებითა, არ უნდოდა ამაზე ლაპარაკი მხატვრულ თქმა საჭირო იყო.

და ამ დროს პირამდე დატვირთული ემტევის სატვირთო მანქანა გაჩერდა გზაზე. კაბინიდან ზაქრო გადმოხტა. საექსთან მჯდომმა ტარიელმა ხალხს მხიარულად დაუქნია ხელი და მანქანა მექანიზატორების ეზოსკენ წაიყვანა.

— ძია ნიკო, მივიღეთ, ყველა საჭირო ნაწილები მივიღეთ! — მხიარულად დაიძახა შორიდანვე ზაქრომ და სწრაფად წამოვიდა მშენებლობისაკენ.

მოღიმარე ზაქროს დანახვამ საოცრად იმოქმედა აქ შეკრებილებზე. გაგონილი ჰქონდათ, რომ ზაქრო ლელიანში დაიქირეს და ქალაქს გაგზავნესო. ზაქრო კი გახარებული, ძველებურად, მისთვის ჩვეული ღიმილით უახლოვდებოდა მათ! გაოცებისაგან ვეღარა მოახერხეს რა, გაჩუმებული იცდიდნენ. ტრაქტორისტებმა იდაყვებით გაიკვლიეს ხალხში გზა, რაღაცა შეძახილებით შემოეხვივნენ ზაქროს, მაგრამ მათი დანახვა ზაქროს სულაც არ გახარებია.

— თქვენ აქ რა გინდათ, აქ რას აკეთებთ? — იკითხა გაკვირვებით და უცხრად იგრძნო, რომ ყველა გაჩუმებული იყო და მას შეჰყურებდა. ბიჭებს თავი მიაწება, ნელ-ნელა გაუქრა ღიმილი.

— რას გაჩუმდით, ხალხო?... აი, მე აქ ვარ... ისევ თქვენთანა ვარ...

ნიკომ გულში დალოცა ზაქროს მოსვლის წუთი, მაგრამ ახლა მისი აღელვება გადაედო, სუნთქვაშეკრული ადევნებდა თვალს ამ გადამწყვეტ შეხვედრას.

— რად გაჩუმდით, ხალხო?... — დაიძახა ზაქრომ. — აკი ვაქცატურად ილაპარაკეთ ჩემზე სიმართლე, ბარემ ეგეც მითხარით, იქნება არ გინდათ ჩემი მიღება?

ხალხიდან ღინჯად გამოვიდა მარიამი, ზაქროს მიუახლოვდა, მხარზე დაადო ხელი.

— შენი მიღება როგორ არ გვინდა, ზაქრო, მაგრამ... იმ დღესაც, იმ კრებაზე ხმა არ ამოგიღია. არა გითქვამს რა

და ჩვენც არ ვიცით, რა გზას დასდგომიხარ, რა გაქვს გულში?

— რა უნდა გითხრაო?... — ჩუმად დაარღვია ზაქრომ დაძაბული სიჩუმე, — განა სათქმელი რომ მქონოდა, იმ დღეს კი არ ვიყვირებდი?... თქვენს სიმართლესთან მე რა მაქვს სათქმელი?... ახლაც არ მესმის, რად ამბობდით იმ დღეს ჩემზე იმდენ კარგს? რით დავიმსახურე? ახლაც არ ვიცი, რაღა გყვარებდით, მაგრამ... — უცხად წელანდელივით გაუნათა სახე ძველებურმა მიაშიტმა დიმილმა. — ნუ დამაყვედრით ამ სიყვარულს... აჰა, მაღლობით მოველი თქვენთან! მარიამ, ძვირფასო მარიამ, იმიტომ მოველი, რომ თქვენს იქით მე გზა არა მაქვს! მეკითხები, გულში რა გაქვსო? თქვენთან დაბრუნების სიხარული!.. აი, ჩვენი თავმჯდომარე იქ იყო, ჩვენი პარტოზიკი ესწრებოდა. მე პარტიამ მკაცრი და სამართლიანი სასჯელი დამდო და... თხოვნაც შემისრულა, ისევ აქ, ისევ თქვენთან გამოიმგზავნა და ჩემი სიხარული ის იქნება, თუ ჩემი მარჯვენაც ჩვენს საერთო საქმეს გამოადგება. თუ მიმიღებთ-მეთქი...

ზაქროს უყანასკნელი სიტყვები გუგუნმა და ჟრიამულმა დაჰფარა. თითქოს ყველაფერი გარკვეული იყო, მაგრამ გახარებული ხალხი ხმაურით და შეკითხვებით შემოეხეცა ზაქროს. ზაქრომ, მათი სიახლოვე რომ იგრძნო, მათი გაღიმებული სახეები რომ დინახა, მხრები გაშალა.

— იქნებ იმიტომ შემხვდით ექვით, რომ იმ ვილაცა ეშმაკების ნაჯღაბნი მოსდებია სოფელს? ჰოდა, დაე, თვითონვე დაიხრწონ თავის ღვარძლში და შხამში, ჩვენც ხომ ეგ გვინდა?!

სადღა დარჩა ექვისთვის ადგილი? აღარც მათ უნდოდათ ამაზე ლაპარაკი. ყველანი მორიდებით უვლიდნენ გვერდს ნიკოს. ყველას თავთავის უბანზე მიეჩქარებოდა. ისინი, ვინც ამჟამად არც ყანაში იყვნენ წასასვლელები და არც ვენახში, ჭიანჭველასავით დაესივნენ ხარაჩოებს.

— საქმე გვაქვს შენთან... — დასწიეს სახელოზე ზაქროს ტრანქვილიზატორმა და განზე გაიყვანეს, იქით, სადაც იცდიდნენ დანარჩენი ახალგაზრდები.

— ანიკა მოდის. — დაიძახა ამ დროს ვილაცამ.

ანიკასაც გაეგო ნიკოს დაბრუნება, მის სანახავად აჩქარებულიყო.

— ძია ნიკო! — დაიძახა შორიდან-ვე, — გაიგეთ? გაიგეთ, რა მოხდა?

— გვიგე, ანიკა, არა უშავს, იმათაც გააკეთონ რევიზია, რამ აგაღელვა? — შეეგება მას ნიკო.

— განა მე იმათი რევიზიის წინააღმდეგი ვარ?! პირიქით. მე შინდოდა დავხმარებოდი, მაგრამ უარი მითხრეს. ყველაფერი თავიდან დაიწყეს, იმიტომ, რომ არ მენდობიან. რაღა? მე რით დავიმსახურე ეს უნდობლობა? — ძლიერ იჯავებდა ცრემლებს ანიკა.

— შენ კი არა, საჭიროა და მეც მამოწმებენ, ზაქროსაც. პატარა მოითმინე და ყველაფერი გამოირკვევა...

— გაუშვი არკვიონ, ანიკა! — დაუძახეს ქალებმა სიცილით. — შენ კიდევ მანამდე დაჯექი და ბავშვის მზითვეი გაამზადე!

— ჰა?... რაო?... — დაიძახა აქამდე განზრახ ზეს ამოფარებულმა ზაქრომ და ისეთი დაბნეული სახით წამოვიდა ანიკასაკენ, რომ ყოველი მხრიდან სიცილი დაეყარეს.

ანიკამ ახლა დაინახა ზაქრო, გახარებულმა გაიწია მისკენ, მაგრამ ჩვეულმა მოკრძალებამ გააჩერა, გაწითლებული სახე ხელებში ჩაშალა.

ზაქრო ნელა მიუახლოვდა, ფრთხილად ჩამოუწია ხელები და, რადგან ანიკა ისევ თავდახრბილი იდგა, ზაქრომ ასევე ფრთხილად მოჰკიდა ნიკაზე ხელი, თავი აუწია, თვალებში ჩახედა.

— თვალებში რას უყურებ, ბიჭო? ვერა ხედავ, წელზე ქამარი ველარა სწვდება? — დაუძახეს ქალებმა და სიცილ-ხარხარით წავიდ-წამოვიდნენ. ყველამ რაღაც მოიმინუნა, თვალი აარიდა ცოლ-ქმარს.

ზაქრომ ხელი შეუშვა ანიკას. სიხარულისაგან გაოგნებული წაბარბაცდა. მერე ელვასავით გადაუარა გონებაში უკანასკნელი დღეების მოგონებამ, ალაზანი გაახსენდა. დაგვიანებულმა შიშმა თავზარი დასცა.

— თუ აგრეა, ანიკა, ფრთხილად რატომ არა ხარ?.. — უთხრა ჩურჩულით და ანგარიშმოცილებლად მკლავზე მოჰკიდა ხელი, ნაშორთან მიიყვანა, ჯიბიდან ცხვირსახოცი ამოიღო ნაშორის გადასაწმენდად, მაგრამ... ცხვირსახოცი ისევ ის იყო, დასრესილი, ქუქყიანი, გამოწასკეული ცალი ყურიით. ჰაერშივე შერჩა ხელი.

— მიხაკის თესლი მიშოვნე? — ლიმილით შეეკითხა ანიკა და ცხვირსახოცი გამოაცალა ხელიდან, თავის ხელჩანთაში ჩასდო.

— დამავიწყდა... — წაუბოროძიდა ენა ზაქროს. ახლადგაღვიძებულივით მიმოიხედა. სიხმარი იყო თუ ცხადი? ახლახანს იყო თუ ასი წლის წინ? აი, ამ ეზოში თავმოყრილი ხალხი, თვითონ გორდაზე. თვალით ეძებდა, ეძებდა ანიკას, ეს ცხვირსახოცი ხელში ეჭირა და... ანიკა არსად იყო.

ზაქრომ ახლაც მიმოიხედა. ეზო მზეს გაენათებინა. ანიკას მისი ხელი ეჭირა და გაღიმებული, ჰკვიანი თვალებით უყურებდა, თითქოს საყვარელ წიგნს კითხულობდა. წიგნში კი არა, ანიკა მის გულში იხედებოდა. თუნდ ხელისგულზე დაიდებდა ზაქრო თავის გულს. არა, არ იყო შიგ არც ერთი კენჭული, რომლის დაფარვა სდომებოდა... „მიყურე, ანი, ნუ მომაშორებ თვალს“, — შეეხვეწა უსიტყვოდ და თუმცა ირგვლივ ხალხი ფუსფუსებდა, თუმცა მშენებლობის ხმაურს აეგსო იქაურობა, მათ ყველამ უჩუმრად მოიტაცეს ეს ერთი წამი, ერთად დაინახეს ცა, პატარ-პატარა ცისარტყელებით დაფარული!..

და მერე ერთად დაუგდეს ყური.

ახალგაზრდები უყვებოდნენ ნიკოს მანანასთან შეხვედრის ამბავს.

ნიკო ჩაფიქრებული იდგა. „ნეტა ვინ არის ის არამზადა, ასე უღმობლად რომ გაუთელია ამ ბავშვების გული? მე რით ვუშველო? ამით მხოლოდ მანანა უშველით. ის ენატრებათ, ხალისიანი და მხიარული. რა გაამხიარულებს ახლამანანას?.. ესენი ბალები არიან. ამათში ზოგს დარიგება სჭირია, ან დატუქსვა, ზოგს მოფერება, ან დახმარება, და მანანას?.. მამამისმა ტყვიამფრქვევს დააკლა თავი, უკან არ დაიხია. დედამისი დარღმა გულთანთან მიიყვანა. ეს გოგოც შრომაში ცდილობს დარღის ჩაქვლას, იმიტომ უტრიალებს თავის საფერავს... სამუშაოს ადვილად მოერევა, მაგრამ დარღს როგორ მოერევა პატარა გოგო...“

აღშფოთებული ზაქრო საყვედურით დაატყდა ახალგაზრდებს. როგორც კეთენილს, ხმამოუღებლად ისმენდნენ ისინი საყვედურის მწარე სიტყვებს. სასჯელსაც მიიღებდნენ, თუკი ამით საქმეს ეშველებოდა.

მისთვის სრულიად უცხო, უჩვეულო სიბრაზე მოეხდინა ყელში ანიკას. „ნეტა რაღა ჰქვია ადამიანი ისეთ კაცს, რომელიც მხეცზე უფრო ტლანქად, უხეშად გაამწარებს მანანასთან თვალციმიკმა გოგონას?“

ანიკას მანანას სახე დაუდგა თვალწინ, სწორედ ისეთი, როგორიც ნიკომ ნახა დღეს ვენახში, და უცებ რაღაცა აზრმა გაუელვა, წამოიწია.

— მე ვიცი, რა გაახარებს მანანას! — დაიძახა აღელვებულმა და გარსშემოხვეულ ახალგაზრდებს გაუზიარა თავისი განაფიქრი. მიუხედავად იმისა, რომ ანიკას წინადადება ძნელი შესასრულებელი იყო, ახალგაზრდებმა უყოყმანოდ მიიღეს და გადაწყვიტეს, ჯერ საიდუმლოდ შეენახათ მანანასათვის „საჩუქრის“ მომზადება.

თამარი თამარი თამარი..



გაყვანილობა

მართალი იყო სიღამონიძე. ვარამაძემ დაკარგა თავდაცვის უნარი. იქ, ალაზანზე, ზაქროსთან ლაპარაკის დასასრულს მოერიო, სძლია, გასრისა ჭიამკამელა, მაგრამ... გაშიშვლებული სინამდვილე მაშინვე ისეთი ძალით წარმოუდგა თვალწინ, რომ გედეონმა ვერ გაუძლო. მან სინდისის წინაშე დახარა თავი...

ორიოდე წუთი, ვიდრე ბორანი გადაიყვანდა ერთი ნაპირიდან მეორეზე, თვალი არ მოუშორებია მდინარისათვის. ჩაშავებული, გრილი, ყრუდ მოღუდუნე ალაზანი იზიდავდა თავისკენ და თითქოს ეშმაკი იცინოდა გედეონის სულში.

„შენ არამზადა გახდი, პატარა და კარგო ბიჭო? — ჩასძახოდა ვიღაც გედეონს, — რამ დაგივსო ეგ ოდესღაც გამჭრიახი თვალები? ისე დაგივსო, რომ გზააბნეული, გადაგვარებული მოგიყვანა აქ. ხომ მითლე კუთვნილი? ასეც გინდა. აღარ გაბედო შენი სიცოცხლის ნათელი დღეების მოგონება. არ გაბედო!“

უცნაური განწყობილებით დაბრუნდა ლელიანში. მისი მეხსიერებიდან ამოვარდა დღეები, შეხვედრები, მოვლენები და მათი თანმიმდევრობა. აღარ ახსოვდა, როდის შეხვდა, ან როგორ გამოეთხოვა სიღამონიძეს, როდის, ან როგორ დატოვა ლელიანი. აღარც ის ახსოვდა, როგორ გამოიარა გზა ქალაქამდე, როგორ შეხვდა თავისიანებს, რას აკეთებდნენ მის სახლში ფერაძე და დემურიშვილი...

და ამიტომ გაღვიძებისას ვერ გაერკვია გარემოში.

— სადა ვარ? — შეეკითხა თავის თავს უხმოდ. უხალისოდ გაახილა თვალები, მიმოიხედა. მარტო იყო მდიდრულად მორთულ ოთახში. განიერ, მოვარაყებულ საწოლში იწვა. აბრეშუმის ჩინური საბანი ეხურა. კედლიდან ვიღაც უყურებდა, ძვირფას ჩაჩჩოში ჩასმული.

გულისამრევი დამწვრთხენი აწუხებდა. შიშხინიც კი შემოესმა. ისევ დახუჭა თვალები... გავერვარებულ ნაკვერჩხლებს ისევ დასტრიალებდა ტურია... მაგრამ ძვირფას ჩაჩჩოში ჩასმული პორტრეტის დაგვიანებულმა ანარეკლმა მოულოდნელად დაუშანთა ტვინი. გამწარებულმა უცებ წამოიწია ლოგინიდან, პორტრეტს შეხედა. ნამდვილად ის იყო — ახალგაზრდა, ლამაზი დოფინე, მაცდური ღიმილით. აა... ნაკვერჩხლებზე თურმე თავად იწვა. აბრეშუმის ნაცვლად, ზედაც ნაკვერჩხლები ეყარა. აა... აი, რა ყოფილა დამწვრის სუნი, შიშხინიც. ტურია თურმე მის სხეულს სწვავდა...

— თამარ, სადა ხარ? მიშველე, თამარ!..

და ავადმყოფურმა წინაგრძნობამ გონებას უკუუბრუნა სიტყვები:

— შეელა თამარს სკირია!

ყველაფერი სადღაც ჩაიძირა. ალაზანი, ლელიანი, ტურია, ის ლაპარაკი ზაქროსთან, ეს მყვირალა სიმდიდრით მორთული ოთახი. ალაზაფერი არსებობდა, გარდა:

— სადა ხარ, თამარ? სად გიპოვნო?..

და გაცილებით გვიან, როცა დაწყნარებული გედეონი აჯამებდა განვლილს და განცდილს, აღმოჩნდა, რომ ამ წუთიდან დამწვებული მოგონების ნათლეთები-ლა შერჩენოდა...

...დიდი სარკიდან უყურებდა მაღალი კაცი. თეთრად დაკლავილი ზოლები თმის ზეინში. ოდნავი ნადველი თვალებში. ოდნავ მოხრილი მხრები. მოხდენილი კოსტუმი და კოსტუმით დაფარული გული, გული, რომელიც საგულეში კი არა, მარცხენა ბეჭთან, თუ მარცხენა მკლავში ფეთქავდა მტკივნეულად. მერე მეორე ოთახი. ჩინურ ხალათში ჩაქვდილი, შეშინებული დოფინე ტაფამწვარიტ ხელში. მეორე, ახალგაზრდა დოფინეს თუ ლიანას მხიარული ხარზბარი და ქუჩები, ქუჩები, ქუჩები... საქალაქთაშორისო ტელეფონის

სადგური. ტელეგრაფი. სასწრაფო ლა-
პარაკი ლელიანთან. სასწრაფო დეპეშა
ლელიანში. წუთების თუ საათების ზო-
ზინი. აუტანელი, გამაგიჟებელი ლოდი-
ნი და... ტელეფონში იგივე პასუხი, რაც
დეპეშით: „თამარის მამა სასწრაფოდ
დაუბარებიათ ქალაქში. მისამართს
დადგენისთანავე გაცნობებთ“. ქუჩები,
ქუჩები, ქუჩები... სამისამართო მაგიდა.
ისევ ტელეგრაფი, ისევ ტელეფონი, თა-
მარის მისამართი არავინ იცის. სასწრა-
ფო დახმარების საავადმყოფო. სხვადა-
სხვა საავადმყოფო, პასუხი ერთნაირი:
„არა, თამარ ვარდიაშვილი ჩვენთან არ
მოუყვანიათ“. კოშმარული დამეგები
სასტუმროში. უფრო კოშმარული დღე-
ები ქუჩებში. ნაცნობი სახეები. ამხანა-
გები. ხმაურიანი სალამი. კითხვა-მო-
კითხვა. მხიარული საუბარი. „დროს
ცოტა მოუსრესიხარ, გედონ!“ ეუბნე-
ბა ვიღაცა და იცინის გედონი. საგუ-
ლედან ამოვარდნილი, მარცხენა ბეჭთან
გადანაცვლებული გული მტკივნეულად
ფეთქავს. ისევ კოშმარი. სულ ერთი და
იგივე:

— სად გეძებო, სად? სად დაგკარგე,
თამარ?..

და უბედ პატარა, გაუბედავი იმე-
დი. საკუთარი ტელეფონის ნომრის
ძებნა წიგნაკში.

— ჩემთან არავის დაურეკავს ლე-
ლიანიდან?

— სად დაიკარგე, გენცვა? რას გვე-
ბუტები? ცეკადან რეკავენ, ლოლაძეს-
თან ხარ დაბარე...

— ეგ ვიცი. ლელიანიდან არავის
დაურეკავს?

— ოხ, ღმერთო ჩემო! რა დროს ლე-
ლიანია! ლამის დამბლა დამეცეს სიხა-
რულისაგან!

— დოფა, ჩემო დოფა, დაწყნარდი
და მიპასუხე. მე არავის ვუკითხივარ?

— აგვიკლო, ბატონო, ვიღაც ბებერი
რეკავს წარამარა!

— ვინ? ვინ არის? რა გვარია?

— რა ვიცი. რაღაც სასწრაფო
თხოვნა მაქვსო...

— წყეულიმც იყავ! გაფიქვ, ვერა ჩრის.
მისამართი გამიგე. გვატელეფონე...

— სახლში აღარ აპირებ მობრძა...

რვა საათზე ლოლაძესთან.

— ...მამ ასე, ამხანაგო გედონ. ცო-
ტა ხანს მინისტრის მოადგილედ, სულ
ცოტა ხანს და მერე... რა დაგეშართათ?
ცუდად ზომ არა ხართ?

— არა. მაპატიეთ, არაფერია. გუ-
ლი... გაიარა.

— ხვალვე მიიღეთ კისლოვოდსკის
ორი საგზური. თქვენ და თქვენს მეუღ-
ლეს... იმკურნალეთ. ისე იმკურნალეთ,
რომ სიხარულმა აღარ გატყინოთ გუ-
ლი! გისურვებთ კარგად დასვენებას!

მანძილი ლოლაძის კაბინეტიდან უახ-
ლოეს ავტომატურ ტელეფონამდე.

„გვიან გაგახსენდით, ამხანაგო კორ-
ნელი. ვარაუდით გათავდა. მინისტრობა
არ მინდა. არც კისლოვოდსკი მინდა.
დაუჯერეთ სიღამონიძეს. მე გადაგვა-
რებული კომუნისტი ვარ. ეგ ნამდვი-
ლია. თქვენს სმენას არ სიამოვნებს ამ-
გვარი ზუსტი გამოთქმა?.. არა უშავს
რა, მოისმინეთ! თქვენ რომის პაპივით
ხართ. მე სხვა დროს აგიხსენით, რატომ
მაგონებთ რომის პაპს“...

— ალო, დოფინე, დარეკა იმ კაცმა?

— გედე, ჩემი გედე! რაო ლოლაძემ?
მოუთმენლობამ გაშთავა! მართლა მო-
გილოცა მინისტრობა?

— დარეკა იმ კაცმა?

— რას გადაეკიდე იმ ვიღაც ჩერ-
ჩეტს? უსინდისობაა, რომ არ მოდი-
ხარ სახლში, არ მაცნობებ ამბავს. ნერ-
ვებს მიშლი! ბოლოსდაბოლოს, მე მო-
ვითხოვ...

— ჩემო დოფა, ჩემო ძვირფასო, კარ-
გო, საყვარელო დოფა, მე მოვალ სახლ-
ში, ახლავე მოვალ, მხოლოდ მითხარი,
რა უნდოდა იმ კაცს? მე ეს მჭირდება,
გესმის, ძვირფასო?

— მე იმ ჩერჩეტს უკვე ვუპასუხე,
რაც საჭირო იყო. ვაგონი მინდაო, რკი-
ნიგზის ვაგონი...

— მისამართი?

— არ მიკითხავს, გენცვა მიცვალებული უნდა წავსვენოო ლელიანში...

ღზინ! ღზინ! წყარო... ტელეფონის კაბინა დაიმსხვრა, თუ სისხლმა გაარღვია გელეონის გულის კედელი?..

სპეცსამკურნალო — სანატორიული სამმართველოს საავადმყოფო. თვალდაბრუნებული, გაუნძრევლად წევს გელეონი, თითქოს აღარაფერი აწუხებს. აი ახლა, დაწყნარებული აჯამებს განვლილს და განცდილს, მაგრამ რა შეაჯამოს, თუ აღაზნის ბორნის აქეთ მოგონების ნაფლეთები-ლა შერჩენია?! და კიდევ ხელს უშლიან მის პალატაში, მის გონებაში გარედან შემოსული ხმები. დერეფანში ჩურჩულებენ:

— სს, ჩუმაღ! აქ უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი, სოციალისტური შრომის გმირი, მრავალგზის ორდენოსანი, ლელიანის რაიკომის მდივანი წევს. ტელეფონის კაბინაში დაემართა გულის ინფარქტი. ახლა კარგად არის. ამხანაგი ლოლაძე ბრძანდებოდა მის სანახავად. სს...

პროფესორები, ექიმები, ექთანები, ნემსები, წამლები, ისევ ნემსები. მკაცრი ბრძანება:

— იწექით გაუნძრევლად!

„სხეულს შეგიძლიათ უბრძანოთ და შებოროტოთ, მაგრამ გრნებას? რას მოუხერხებთ გონებას, თუნდაც ისეთს დახშულს და პატარას, როგორიც მე მაქვს? თქვენ ჭომ ვერ ზედავთ, როგორ ფუთფუთებენ აზრები და ფიქრები... გულის ინფარქტი დაემართა? მერე რა? რაც უნდა დაემართოს, ოღონდ შიგ ცოცხლობდეს ის პატარა იმედი. პატარა იმედი, რომ ის მოხუცი, რომელსაც დოფინემ არა ჰკითხა გვარი, თამარის მამა არ იყო. თავში საიდან მოგვივიდა ეს, გელეონ? რად უნდა თამარს, ან მამამისს მთელი ვაჟონი? საიდან მოგვივიდა ეგ აზრი?.. მე აქამდე ვიპოვნიდი თამარს, მაგ სულელურ აზრს რომ არ გაეტება ტელეფონის კაბინა... სადა ხარ, თამარ, სად? არ მოხვალ, არ მინახულებ?..“

— იშვიათი მზრუნველი მეუღლე გაყავთ. ქალბატონ დოფინეს მოვლამ და ყურადღებამ გადაგარჩინათ! — უმლის ხელს გელეონს ექიმის ხმა.

— გელე... ნუ გაინძრევო, გენცვა. ბალიშს მე გავისწორებ.

+ თქვენი ქალიშვილი ხომ საოცრებაა პირდაპირ! ასეთი მოსიყვარულე ბავშვი მეორე არ მოიძებნება!

— მამიკო, როგორ შეგვაშინე... ჩემო კარგო, გლაზა მამიკო...

„უუფ... რა უცნაურია ბუნება. რად უნდა, რომ ასეთ ლამაზ ქურქს შემოახვევს ფლიდს, აესულს, ურჩხულს, სატანას?.. მიყურეთ, ახლა მე თქვენ ყველას მოგატყუებთ, ყველას. მე მინდა გავიგო, ვინ იყო ის მოხუცი, რომელსაც ჩემმა „მზრუნველმა მეუღლემ“ არა ჰკითხა გვარი. უნდა გავიგო. მიყურეთ, მე ვიღივები და სრულიად კარგად ვარ...“

— ექიმო, კმაყოფილი ხართ, რომ ასე ყოჩაღად მოვერიე ჩემს გულს?

— ოო, პატივცემულო გელეონ, თქვენ მართლაც ძალიან ყოჩაღად იქცევით. ეს თქვენი გამარჯვებაა! ეს ქალბატონ დოფინეს გამარჯვებაა და ცოტა, სულ ცოტა, ჩვენი გამარჯვებაც არის! ქალბატონო დოფინე, პატივცემულ გელეონს ახლა არა უქირს რა. თქვენ წაბრძანდით შინ, დაისვენეთ, აქ ექთანი ჯარჩება.

— ოო, რასა ბრძანებთ? მე ვერ დავტოვებ გელეს! სახლში რა მომასვენებს, ან გელე როგორ იქნება უჩემოდ?

— ექიმო, დოფინე დაიქანცა, მაგრამ ხუთი წუთი... ხუთი წუთის შემდეგ მე გავისტუმრებ...

— კეთილი. მაგრამ თქვენ თავს ნუ დაიღლით ლაპარაკით. ცოტაც მოითმინეთ და მალე თქვენს მოხსენებას დავესტუმრებით.

ავადმყოფის კარგი მდგომარეობით კმაყოფილი ექიმი პალატიდან გავიდა.

„შენ უკვე მოტყუვდი“ — უსაზღვრო სევდით გააყოლა მას ფიქრი გელეონმა და თვალდაბრუნებულმა დოფინეს მინათა:

დაჯექი ჩემთან.

— ნუ ლაპარაკობ, დაიდლები, გენცვა.

— მომენატრა... შენთან ლაპარაკი მომენატრა. თანაგრძნობის დებეშა გაგზავნე?

— ვისთან?

— ლელიანში.

— არა, მე შეგონა, რომ არ არის საჭირო.

— საჭიროა... იქ ბევრია ჩემი უყმაყოფილო... მემდურის ხალხი...

— იმ ხალხთან შენ აღარაფერი გაქვს საერთო. მე ამხანაგმა ლოლაძემ მითხრა, რომ...

— დოფა!

— ასე ნუ აღელდები, გენცვა, თორემ მე წავალ.

— არ ავლელდები. შენ ჰკვიანი ქალი ხარ. საჭიროა, გესმის? მინისტრობა ძნელია, თუ ბევრია უკმაყოფილო.

— მთავარია კორნელი გეჭეოდეც კარგად, დანარჩენს რა მნიშვნელობა აქვს?

— სცდები, დოფა. იმათი მომადლიერებაც არის საჭირო. რა უშავს, დებეშა ხომ იაფია? აილე ქაღალდი, გიკარნახებ...

დოფამ ზურმუხტისფერი ჩანთიდან დაინანთებული ნივთები ამოალაგა. ფანქარს ეძებდა, თან ლაპარაკობდა:

— სახელიც არ ვიცი, თუმცა გვარიც საკმარისია. ერთდროულად ორი ვარდიანების ოჯახში ხომ არ იქნება მიცვალებული?! ფოსტა გაარკვევს. გიდე, დაგეძინა? ჰა, მიკარნახე! თუ მაინცადამაინც საჭიროა დებეშა, დაგვეცადა. ეგებ სხვა, წესიერი ვინმე, მომკვდარიყო, თორემ ფი... ვილაც გაუთხოვარი, ფეხმძიმე გომბიო მანქანის ქვეშ შევარდნილა და...

გედეონმა ზარის ღილს დააჭირა თითი. ექთანი შემოვიდა.

— გააცილებთ ეს... — თვლები არ აუხელია, ისე უთხრა გედეონმა ექთანს და დაუმატა: — არავინ შემოუშვით. მეძინება...

ექთანმა გახარებული დოფანზე გაატარა, კარი გაიხურა.

„იმ ვაგონით შენ წაწველი, მანქანა? შენ მილალატე?...“

გედეონმა წამოიწია. ყური დაუგდო თავის გულს. გული თითქოს სდუმდა, არც აწუხებდა, არც მოძრაობას უშლიდა.

„მე აღარა ვარ ღირსი, რომ მისმინოთ, მაგრამ მათქმევინეთ. მე მხოლოდ იმაში კი არა ვარ დამანაშავე, რაც თქვენ იცით, არა. მე მკვლელობა ვარ. მკვლელობა, და მერე ვისი, იცით?... მე, მე ვკარგი ხელი აღამიანს, მე ჩავაგდე მანქანის ქვეშ ის, იცით ვინ? თამარი!.. მე ვერ გავიგე, რად იყო სევედა მის თვლებში. ვერ გავიგე იმიტომ, რომ დამაწიფყდა, რა არის ნამდვილი სიყვარული. დამაწიფყდა იმიტომ, რომ შემეშინდა, კორნელი ლოლაძეს ეს არ მოეწონებოდა...“

გედეონმა ცალი ხელით მოისხა მხრებზე ხალათი, ფეხი გაუყარა ფოსტლებში, წამოდგა.

„ამხანაგო კორნელი, იცით, რით მაგონებთ რომის პაპს? აღამიანისადმი გულგრილობით, მოწმინდანობით. თქვენ არ იცით აღამიანის დაუწერელი, მაგრამ ნამდვილი დანაშაულის დანახვა იმიტომ, რომ თქვენ ვერა ხედავთ საკუთარ დანაშაულს. თქვენ ფარისევლურად იცავთ კანონს, სასტიკად სჯობთ იმათ, ვინც დაარღვია კანონი, თუნდაც ამ კანონმა შეცდომით შეკრა ორი აღამიანი და ეს შეცდომა ღუბავს ერთ მათგანს. თქვენ დაშლას აღებთ აღამიანს თქვენი დოგმებიდან სულ მცირე გაღიხვევისათვის, სამაგიეროდ, თქვენ მფარველობთ დამანაშავეს, რომელიც იცავს თქვენს დოგმებს. თქვენ გპირებით გარეგნული წესიერება, გამალაშინებული, ბრწყვიალა, საზეიმო. თქვენ მოწყალეობა გგონიათ, როცა შეცდომების ქსელში ახვევთ აღამიანს და ახრჩობთ, ღიახ, მოწყალეობა გგონიათ, იმიტომ, რომ თქვენ არ გიყვართ აღამიანი“.

გედეონი ნელა მივიდა ფანჯარასთან. დასასრულის წინამორბედი შეებნელი სევედა გაუძლიერდა.

— მაისობაა გარეთ. მზეა გარეთ. საყვარელ მაისობას ზეიმობს ხალხი... ლელიანში კი მოხუცი ვარდიანშვილი დასტირის თავის ქალიშვილს... მისი მკვლელი ფანჯარასთან დგას, მზეს უყურებს, აღისფერ აღმებს უყურებს... ამხანაგო ლოლაძე, საჭირო იყო იმ სპეტაკი გოგონას მოკვლა, რომ მე და თქვენ დაგვენახა ჩვენი გადაგვარება? თქვენ მარწმუნებდით, რომ ბელადს ხალხი არ სჭირია. თქვენ ჩამომაცილეთ ხალხს, რომელიც მე ისე მიყვარდა. თქვენ დამცინეთ, არ დაიჯერეთ, რომ ხალხს მოწყვეტილი ზელმძღვანელი თავს წააგებს. მე და თქვენ კინალამ ზაქროც დავლუპეთ. ნუთუ თქვენ კიდევ იმსხვერპლებით ბევრს? არა. ზაქრო ხალხმა გადაარჩინა. თქვენი კაბინეტის კედლები სქელია, მაგრამ თქვენც მოგწვდებოდა ხალხის სამართლიანი ხმა... მე ვილაცამ მითხრა: დროს მოუსრესიხარო. არა, დრომ კი არა, მე სულ სხვა რამემ მომსრისა... გამანადგურა...“

მძიმედ დატრიალდა გედეონის თვალწინ ვიებერთელა დოლაბი. რაღაცა იფქვევა და მოხუცი ვარდიანშვილი აგროვებს ნაფქვევს დაინანთებულ მწვანე ჩანთაში... უცბად მოხუცმა, არა, მოხუცმა კი არა, ახალგაზრდა, ლამაზმა დოფინემ ჩანთიდან ქანგიანი ნაჯახი ამოიღო.

იცნო გედეონმა ზურმუხტისფერი ჩანთა. ისიც იცნო ნაჯახით ხელში, ძვირფასი ჩარჩოიდან გადმოსული პორტრეტი...

არავითარი ტკივილი. მხოლოდ ხელით ეპოტინება ჰაერს გედეონი. დაბინდებულ გონებას მზემ მიაშუქა.

— გარეთ მაისობაა, თამარ, თამარ, თამარ!...

.....

სამშვიდობიან მანქანის საეარძელზე მისვენებული დოფა კი დაქრის საპირველ-მაისოდ მორთულ ქალაქში. „ახ, რა კარგი და გულისხმიერია ამხანაგი კორნელი! რა კარგია ეს ხმაურობა ქუჩებში, განსაკუთრებით იმ პალატის სამა-

რისებური სიჩუმის შემდეგ. შეიძლება გაიცინო, ილაპარაკო, მაწმამაწმამა წაგონო-მეგობრებს. აი, კიდევ „წაგონა“! რაღაცას მეკითხებიან. შეიძლება ხმამალა, მხიარულად ვუპასუხო“.

— ერთ წუთს გააჩერეთ მანქანა! გმადლობთ! დიდი მადლობა! გედეონი დღეს სულ კარგად არის. დიახ, ისევ მალე შეუდგება თავის თათბირებს და მოხსენებებს! ოო, რომ იცოდეთ, ვერ წარმოიდგენთ, როგორ შევშინდი. პირდაპირ თავხარი დაგვცა მისმა მოულოდნელმა ავადმყოფობამ. გმადლობთ, გენცვა, გვინახულეთ! ამ დღეებში გედეს სახლში წამოვიყვანთ!..

უცბად დოფინეს ხასიათი წაუხდა. საათს დახედა. ფერადი და დემურისშვილი უცდიან სახლში. „ღმერთო ჩემო, როგორ შემაწუხეს და მომაბეზრეს თავი. — ბუზღუნებდა გულში დოფინე. — მე აღარ მჭირია ისინი! გედეონს ლელიანში აღარაფერი დარჩენია. თავი იტებონ ახლა ლელიანელებმა. ასეც მოუხდებათ. იწვნიონ. ფერადის ხელი! — გედეონი რბილი კაცია, ვერაფრით ვერ დავითანხმე, თვარა ნახევარი რაიონი დასაქვრია და გასასახლებელი“. ახლა დააქვრინოს ვინც უნდა! მე კი დაპირება შემისრულოს, თვარა... იმ ალიაქოთის ატეხისათვის თავზე ხელს არ გადაუსვამენ. რა დიდი ამბავია, ხელაშვილის ნაცვლად დემურისშვილის დანიშვნა?! კოლმეურნეობის თავმჯდომარეს ხალხი თვითონ ირჩევსო, ფი!... ერთი-ორი დაუცაცხანონ იმ ხალხს და დემურისშვილს კი არა, მასზე უარესს აირჩევენ! ოხ. რამდენი საქმე მაქვს დღეს. სამ ადგილას უნდა გავგზავნო საჩუქარი, სამ თამარასთან. ეს საჭირო თამარები არიან, დანარჩენებს კი ბოდიშიც ეყოფათ. ზომ იციან, რომ გედე ავად არის და მე ისე ვიყავი შეწუხებული, რომ...“

— კმარა, ჩემო... — შეახო ხელი დოფინემ შოფერს. — მე ცოტა დავისვენე და დავმშვიდდი, მიმიყვანეთ სახლში... რა ბედნიერი ხარო თქვენ. ერთი მანქანა გაბარიათ და მე კი? ღმერთო ჩემო,

სულ იმას ვნატრობ, ერთი წუთით დამსვენა-თქო. ხომ იცით, ამხანაგი გედონი ყოველთვის ხელმძღვანელ სამუშაოზეა, გადაღლილია, ნერვებში-

ლილია და განსაკუთრებული ხელის შეწყობა სჭირია...
ორიოდე წუთით ჩაჩუმებული გულ-მაგიწი დოფინე კვლავ ატიკტიკდა.

ნენის მოგზაურობა

ო, როგორ იყო აწრიალებული ნენე. სანდროს წერილებიც კი დასტყუა მაგრამ რა გამოვიდა? აღარ იცოდა, როგორ მოქცეულიყო, გული უწუხდა, ახალგაზრდებს ემალებოდა. იცოდა, ვერ მოითმენდა, გაუმხელდა საიდუმლოს და ეშინოდა. როგორც ადიდებულ დურუჯს, იმათ ველარა დააკვეთდნენ, შავ დღეს დააყრიან სანდროსო. სანდროს კი არ უფრთხილდებოდა ნენე, არც თვითონ იყო მისი დანდობის გუნებაზე, მაგრამ ეშინოდა, რომ სანდროს დააფრთხობდნენ და ბოროტების სათავეს მიგნებაც გაძნელებოდა. სურვილმა, რაღაც არ უნდა დასჯდომოდა, მიეგნო და გაეგო, სად იყო დამარხული ძალის თავი, ისე შეიპყრო ნენე, რომ დღე და ღამ მხოლოდ ამაზე ფიქრობდა.

გამზდარი და ფერდაკარგული გაპყრებდა ნენე ლელიანის გზას, როცა მის სახლთან სატვირთო მანქანა გაჩერდა და შოფერმა სთხოვა, წყალი დამალევინეო. ლაპარაკის ხალისდაკარგულმა ნენემ უსიტყვოდ გამოუტანა წყალი. შოფერმა წყურვილი დაიცხრო და მადლობით უთხრა: რამდენი წვეთი წყალია ამ კოკაში, იმდენ წელიწადს იცოცხლეო. მერე შეათვალიერა დიასახლისი და დაუმატა: — ლელიანში საქმე ხომ არა გაქვთ რა დაჯექი, ხელად ჩაგაქროლებო.

ნენეს არც აცია, არც აცხელა, ერთი კი შეტრიალდა ეზოში, მეზობელს გასძახა, თუ დამაგვიანდეს, საღამოზე ძროხას მოუარეო, და როგორც იყო ქუჩაში გამოსული, ისევე მიუჯდა შოფერს.

„მე ველარ დავიცდი. თუ ვნახე ნიკო ლელიანში, ხომ კარგი, თუ არა და მე თვითონ გამოვბამ თავს ამ საქმეს...“ დაიწყო ფიქრი ნენემ, დაიძრა თუ არა

მანქანა, მაგრამ რაღაც უხერხულობა იგრძნო. გაიხედ-გამოიხედა, შეატყუო, რომ შოფერს ცალი თვალი მისკენ ეკი-რა, სწორედ ეს ცერა გამოხედვა უშლიდა თურმე დინჯად ფიქრს და მოულოდნელად გაასპიტებული მოუტრიალდა შოფერს:

— შენ ეი! იქნება არ იცი და თავიდანვე გაფრთხილებ. მე ნენეს მეძახიან, ჯარიაშვილს! ლელიანში რომ ჩავალთ, შენს ხელს მანეთს იქ მოგაშვებ, ახლა კი ორივე თვალი მაგ საქმეზე დაიჭი, თორემ დაგჩიჩქნი მაგ გომმეშოსავით გამოყლაყულ თვალებს!

შეშინებულმა შოფერმა თვალიც მოარიდა, განზეც გაიწია. შეუშინევლად კარიც კი შეამოწმა, იქნებ გზაში მანქანიდან გადმოხტომაც დამპირდესო, მაგრამ დანარჩენი გზა მშვიდობით გაიარეს. მხოლოდ შიგ ლელიანში მათ მანქანას კინალამ დაეჯახა მოსახვევიდან აკრძალული სიჩქარით გამოქანებული ყვითელი „პობედა“.

ნენემ კაბინიდან გააყილა წყევლა-კრულვა „პობედას“, შოფერმა კი უიმედოდ ჩაიქნია ხელი.

— მაგას, ჩემო დო, ვერც წყევლა დააკლებს რამეს და ვერც კანონი...

— ვითომ რატომო? ეგ რა, წითელი კოჭია? — აბუზღუნდა ნენე.

— ჰმ, წითელი კოჭი!... — მწარედ ჩაიციანა შოფერმა. — სიცოცხლე გვაქვს მაგისაგან გამწარებული. ეგ „წითელი კოჭი“ ჩიორაა... ჯერ ვარამაძისა იყო, ახლა ფერაძის მოუჯდა გვერდში.

ნენეს ყელი გაუშრა. ხმა აღარ ამოუღია. მალე შოფერს შეპირებული ხუთი მანეთი გადაუხადა და მისთვის უჩვეულო ნელი ნაბიჯით შევიდა რაიკოში.

შეწუხდა ნენე, როცა გაიგო, რომ ნიკოს გზაში ასცდნოდა. ჩაფიქრებული მიადგა თავის შორეულ ნათესავებს.

უზომოდ გაუქვირდათ ნათესავეებს ჩაჩუმებული და დადინჯებული ნენეს დანახვა. გადაწყვიტეს, ავად გამხდარა და საექიმოდ ჩამოსულა ლელიანშიო. მაგრამ, ჯერ-ერთი, სტალინის სახელობის კოლმეურნეობაში ისეთი კარგი ექიმი იყო, რომ ბევრი ლელიანიდანაც იქ მიდიოდა, მეორეც, ნენეს ეჭიმები ყასი-დადაც არ უკითხავს, რატომღაც ფერადის და მისი შოფრის გზა-კვალი აინტერესებდა.

მეორე დღეს ნათესავეების გაკვირვება გულისწყრომამ შესცვალა. პატარა ქალაქში არც ამბავი დაიმალება და არც ამბის გავრცელებას სკირდება დიდი დრო. მეორე დღესვე შეიტყვეს ნათესავეებმა, რომ ნენე ყვითელი „პოხედით“ დაქრიალებდა ლელიანში. ამრეზილები შეხვდნენ სალამოს შინ დაბრუნებულ ნენეს, მაგრამ ვერაფრის თქმა ვერ გაუხდეს, ნენეს დანა კბილს არ უხსნიდა. თავის ტკივილი მოიმიზნა, უკმელ-უსმელი მიეგდო ლოგინზე.

მეორე დღე უღამდებოდა ნენეს ლელიანში და აბა რა გააკეთა? აღარც დროს დაკარგვას მოერიდა, აღარც საკუთარი თავმოყვარეობა დაინდო. გუშინ ერთი-ორჯერ ვითომ შემთხვევით დახვდა ყვითელ „პოხედას“. თავზედ ჩიორას სილა კი არა სტიკა გაღლაბუცებისათვის, აპყვა, გაუცინა, დაიხმედა. დღეს სირცხვილით იწვებოდა, ყვითელი მანქანით რომ დასეირნობდა. როგორ დაიტანჯა! ვინ მიხვდებოდა, როგორ ეზიზღებოდა ნენეს ჩიორასთან ერთ მანქანაში ჯდომა, ან როგორ უძნელდებოდა აქავებული ხელებისა და ენის დამორჩილება, მაგრამ რა გამოვიდა? ფრთხილად იყო ჩიორას: სანდროსავით ადვილად კი არ წამოეგო ანკესს. ერთს კი მიაღწია ნენემ, — საცხებით დარწმუნდა, რომ არც ყალბაბანდი და გაოხრებული ჩიორა იყო იმ წერილების დამწერი, ისიც სხვისი დავალებით მოქმედებდა.

„იქნება სჯობდეს, ვუამბო ვინმეს, რაც შევიტყვე. ვინ იცის, რასა ფიქრობენ ჩემზე. აქ ხომ თავი მომეჭრა. ამ

ჩემს ნათესავეებს რა ვუთხრა, რა საქმე მაქვს-მეთქი იმ მიწადანწყვეტულ ჩიორასთან? პაემანი დამინიშნა? რატომ მიწა არ გაგისკდება, ნენე, და თან არ ჩაგიტანს?! პაემანზე რა მინდა, ხალხო, და მერე ვისთან? იმისთანა უნაფუტოსთან? იმ მიიმუნთან?.. ხეალ ვნახავ. ან გავიგებ რამეს, ან არა-და, ამ გაცეცხლებულ გულზე ისე მოვეჯეჯგავ, რომ ძვლებს რბილად ვუქცევ!“

მეორე დღეს, დანიშნულ დროს, ჩიორამ თვალი რომ მოჰკრა პროლატარეზიან, მომღიმარე ნენეს, გულის აღგილას ბაგაბუგი აუტყდა. მანქანაში მომარაგებული ჰქონდა პურ-მარილი, ტყისკენ ამირებდა ლამაზი ქვრივის გატაცებას. ციმფია კატასავით მინაბულმა შეათვალიერა ბრახისაგან შეწითლებული ქალი.

ცუღლუტ ჩიორას ტყისკენ მიეჩქარებოდა, მაგრამ სურვილი ვერ შეიკავა, გულზე გაეხეთქა ნაცნობები. ერთი-ორჯერ მთავარ ქუჩას ჩაუქროლა, რომ ეჩვენებინა მიუჯარებელ ქვრივზე თავისი „გამარჯვება“.

როგორც იქნა, ჩიორამ მანქანა ლელიანიდან თემშარაზე გაიყვანა. კრიჭა-შეკრული ნენე თვალს არ ამორებდა ჯერ ძალიან დაშორებული ტყის შავ ზოლს.

„რას შერები? — ფიქრობდა შემფოთებული ნენე, — სად ეშმაკებში მივეთრევი? ქვეყანაში როგორღა უნდა გამოვჩნდე?.. მაგრამ რა ვქნა, ხალხო, თქვენი ჭირის სანაცვლო იყოს ჩემი თავი“.

მანქანა გაშმაგებით მიაქროლებდათ. ნენე უცბად აწრიალდა.

— დააყე, ბიჭო, ცოტა ხანს მანქანა, საქმე მაქვს! — მიმართა მან სიამოვნების მოლოდინით გამოთაყვანებულ შოფერს.

— გაგიჭირდა? — გაიღრიალა ჩიორა და ახლობელ ბუჩქებთან შეაჩერა მანქანა.

ნენე ვითომ ვერ მიხვდა, რაზე დაკრიჭა კბილები ჩიორამ და ხმა დაიტკბო.

— ახლა იმას ვფიქრობდი, სადაურია-მეთქი ამ დღისით — მზისით ტყისავე ჩენი წამოსვლა: ქვეყანა მიდი-მოდის, რას იტყვიან?

— ფეხებზე მკიდია, რაც უნდა, ისა თქვან! — გაიციან ჩიორამ. იმას სწორედ ის უხაროდა, ქვეყანა დაინახავს ჩემს ვეჯაცობასო. მანქანა უნდოდა დაეძრა, მაგრამ ნენემ ხელი დაადო სა-ქვს.

— შენ იზარალებ, თორემ განა მე ჩემი დარდი მაქვს, ერთი თავისუფალი ქვრივ-ოხერი ვარ.

— მე რას ვიზარალებ?

— შენ არ იცი: რაც ამ რაიონში შოფრები არიან, შურით სკდებიან. გამოუგონიათ, ჩიორამ, რა არის, ფერა-ქეს ასიამოვნოს, მატორი მოიპარა, იმის მანქანას დაუღგაო...

— ვინ იყო? ვინა თქვა? — ცქვიტა ყურები ჩიორამ.

— აბა რა ვიცი, სახელა არ უთქვამს თავისი და გვარი. რომ მცოდნოდა, ასე დაგიაზღოვდებოდი, ყველაფერს გამოე-კითხავდი, მაგრამ... ერთმა კიდე თქვა, რომ... ლელიანში არა გამოდის რა, ძლიერი მფარველები ჰყავს ჩიორასო. რაც საჩივრებია, ყველა მოვავროვე და ქალაქს წაიღებ, იქ ვერ უშველიან მფარველებიო. იპ, მაგისტანებს ბევრს იძახიან, აკი გეუბნები, შურით გიმწვი-ტინებენ, შენი დაღუპვა უნდათ.

— არაფერი გამოუვათ! — ყოყონუ-რად თქვა ჩიორამ, მაგრამ ეტყობოდა, რომ ნენეს ნათქვამი არ ექაშნოდა.

— ჰოდა, მეც იმას ვიძახი, არაფერი გამოუვათ-მეთქი. ქალაქს კი არა, ტრაპეზუნდშიც რომ გიჩივლებს, ჩივილით არა გამოუვათ რა, მაგრამ...

— ჰო, რა იყო? კიდე გაიგე რამე?

— ერთმა მითხრა, გვარი არც იმისა ვიცი, ნიშანდობლზე მახსოვს, შენ სი-მალღეა, შენსავით მოყვანილი, ლოყა-ზეც პატარა ხალი აქვს. ჰოდა, აი, იმანა თქვა: მე ჩიორამ ისეთი საქმე მიყო, სა-მაგიერო თუ არ გადაეუხადე, სიყმე და-მიბნელდესო. კანონით თუ ვერა გა-ეაწყდ რა იმასთან, სადმე ჩაიხილეთებო.

წარამარა მანქანას ტყე-ღრე დაათრეს, დაეუღარაჯებ, ჩამივარდებნ, ზეცხმონ...

ბაქია და ყოყონა ჩიორას გულსაღმბას იქ იჩენდა, სადაც მაგარი ზურგი ეგუ-ლებოდა. აქ კი, მინდორში, საგონებელს მიეცა. თან ქვრივი არ ეთმობოდა, თან ფერფური მისდიოდა. კარგად ახსოვდა მუჭარა, ტყავს გაგაძრობთ, თუ სადმე უკაცრიელ ადგილას წაგაწყდებითო. ამ ტყეში ასეთი უსიამოვნო შეხვედრა მით უფრო შესაძლებელი იყო. ჩიორას წინასწარ დაეკეცა — ქალი მიმყავს ტყეშიო.

ისევე ნენე მიეშველა:

— მე კარგი რამ მოვიფიქრე: ჩემს ნა-თესავებთან მიგიყვან. ერთი კარგად ვი-ჭეიფოთ. მერე ისინი მთვრალეები მიი-ძინებენ და... ტახტი და მოედანი ჩვენ დაგვრჩება.

ნენეს სიტყვები ჰკუთნი დაუჯდა ჩი-ორას, მაგრამ ერთხანს თავი დაიძვია, გაიბრანვა, ვითომ მისი სტუმრობა დი-დი წყალობა იყო, თან გული უსკდებო-და, ნენეს სერიოზულად არ მიეღო მი-სი გაჯანჯლება. ბოლოს, ვითომ ქალის მოქარგულმა ენამ სძლია, მანქანა მოა-ტრიალა.

ახლა ის გაუბდა ნენეს საფიქრალი, იმ ჩემმა ნათესავებმა კეტი არ დაარტყან ჩიორას და მეც ზედ არ მიმეყოლონო. ჩიორა მანქანით ქიშკართან გააჩერა, თვითონ შინ შევარდა, ალელებულმა, ფიცის ქვეშ, ჩურჩულით გაანდო ოჯა-ხის უფროსებს თავისი საიდუმლო და დახმარება სთხოვა.

ახლა კი დატრიალდნენ ნათესავეები. გულუხვი მასპინძლობა გაუწიეს ჩიო-რას. ყოველ ახალ სადღეგრძელოზე ახალ, უფრო მოზრდილ ყანწს აწოდებ-დნენ. შეხარბოშებულ ყბებს, როგორც მოსალოდნელი იყო, მალე გაეხსნა ენა. ჯერ კვებნა-ბაქიობის კორიანტელი და-აყენა — ცოტაც მიყურეთ, ნახავთ, რა ვიქნებით, მალე ჩემი ხაზეინი იაკობ ფერაძე ლელიანის თავი და თავი უფ-როსი იქნება და მე კი მისი მარჯვენა ხელიო... მერე, უკვე გონებაარეულს უსათუოდ უნდოდა დაემტკიცებინა მას-

ბინძვებისათვის და თვალეში გაორებული ნენესათვის, რომ ის უკვე არის თავისი ხაზინის მარჯვენა ხელი. დაბოლოს, უკვე მთლად გონებადაკარგულმა მანქანიდან გამოაძვრინა პატარა ჩანთა...

საწყალ ჩიორას მეორე დღეს შავი პირველმისი გაუთენდა. აღარ ახსოვდა, რაღა ჰქონდა მთელი ტანი დაბეილი, როგორ გაჩნდა გარეში, რად ეძინა მანქანაში, სად დაკარგა ფერადეს გამოტანებული ჩანთა. თავქუდმოგლეჯილმა მიაკითხა ნენეს, მაგრამ ნენეს ნათესავეებმა შინ არ შეუშვეს, უთხრეს: წუხანდელი წვეულების შემდეგ ნენე უქეიფოდ არის და ახლა სძინავს.

მწარე პირველმისი გაუთენდა ნენესაც. ჩანთაში მართლაც სხედასხვა მისამართით დასაგზავნი წერილები ნახა, მაგრამ რა წერილები, ვინმეს რომ დაეჯერებინა ამ წერილებისათვის, ლელიანის რაიონის საუკეთესო ადამიანები აქედან ასაყრელები იყვნენ. თვით ამ წერილების მიხედვით, ყველაზე დიდი სასჯელი ვარამძეს ეკუთვნოდა.

თავგზა აღუბნია, ნენეს ყოველივე ამის წაკითხვამ. ვერაფრით ვერ გაეგო, რად აკეთებდა ამას ფერადე.

ოთახში ველარ გასძლო. ერთი კი არა, ასი ჩიორასთან ყაჩაღი რომ დასდევნებოდა, თავცოცხალი უკან აღარ დაიხევდა.

მატარებელი ქალაქისაგან საღამოს გადიოდა. ნენე მზად იყო დროისთვის მუჯღუფუნე წაეყრა, რომ ჩქარა წასულიყო. უაზროდ ედებოდა ქუჩებს. უცერად გლოვის და ზარის ხმა შემოესმა. ყური ჰქონდა მოკრული, ამ დილას ქალაქიდან მიცვალებული ჩამოასვენესო. ფეხს აუჩქარა, მოტირლებს მიუახლოვდა. მთელი ლელიანი იქ იყო. ზალხში გზა გაიკვლია ნენემ, კუბოს მიუახლოვდა. დახედა გოგონას, რომელსაც თითქოს სევდიან ფიქრებში ჩასძინებოდა. მოხუცი ვარდიშვილი დასტიროდა თამარს. ნენეს ისე დაენანა უდროოდ დაღუპული გოგონა, მისი დაობლებული მამა, რომ გულ-ღვიძლში ცეცხლი

დაუტრიალდა. თან წუხანდელმა ბოღმა-მაც გამოსავალი ნახა, მდუღარე ცრემლად გადმოხეთქა. - ტირილმა აიყოლია. ისე გულამომჯდარი ქვითინებდა, ისე იტანჯებოდა, რომ ამდენ ხალხში იმისთანა მგლოვიარე მეორე არა ჩანდა.

ალბათ იმიტომ სწორედ მასთან მივიდა ერთი უცნობი კაცი და ცალკე სალაპარაკოდ გაიწვია. ისეთი უსაზღვრო მწუხარება იყო აღბეჭდილი უცნობის სახეზეც, რომ ნენეს ჭირისუფალი ეგონა, მაშინვე გაჰყვა.

— ბოდიში, ასეთ დროს გაწუხებთ, მაგრამ... მითხარით, თუ აქ არის, მაჩვენეთ რომელია გედეონ ვარამაძე.

— ჩვენი რაიკომის მდივანი? — გაუკვირდა ნენეს.

— რაიკომის მდივანია? — ნენეზე უფრო მეტად გაუკვირდა უცნობს.

— მე ერთი ვარამაძე-ვიცი, რაიკომის მდივანია. აქ საიდან იქნება, ქალაქშია წასულიო.

უსაზღვროდ შეწუხდა უცნობი. ისე ჩაფიქრდა, თითქოს ნენე უკვე აღარ ახსოვსო. კარგა ხნის შემდეგ, უფრო გაფითრებულმა და უფრო დამწუხრებულმა, ხმადაბლა თქვა:

— მე ახლაც კბრუნდები ქალაქში. ვეცდები იქ მოვნახო, მაგრამ არ ვიცი, მექნება თუ არა ამის საშუალება. უნდა მოვნახო, სიტყვა მივეცი...

— ვისა? — აღარაფერი არ ესმოდა ნენეს.

— ამას... მიცვალებულს... სიტყვა მივეცი. თქვენ ამის ნათესავი ხართ უთუოდ და გაგიმეღვენებთ ამის უკანასკნელ სურვილს. მთხოვა, „ნახეთ გედეონ ვარამაძე და უთხარით, თამარი სიკვდილის წინ საღამს გიგზავნიდაო“. აი, ეს უნდა გადაეცე იმ კაცს. — უცნობმა სიტყვა გაწყვიტა, ეტყობოდა, ყველაფრის თქმე არ უნდოდა.

მაინც არ ესმოდა ნენეს, ვინ იყო ეს კაცი, რას დაემწუხრებინა ასე მწარედ, და ან ვარამაძე რა შუაში იყო. დააბირა შეკითხვოდა, მაგრამ რატომღაც მოერიდა: გულით მიუხვდა, რომ მისი თანამოსაუბრისათვის ამ დავალების შეს-

რულება ისევე აუცილებელი იყო, როგორც თამარისათვის იყო აუცილებელი უკანასკნელი სალამის თქმა და... ვინ იცის? იქნებ ვარამაძისათვისაც აუცილებელი იყო ამ სალამის მიღება?..

საოცარი რამ დაემართა ნენეს. წინათ ამ უცნობს პირდაპირ მიახლოდა, მაგაზე ნუ სწუხდები, ვარამაძე არ არის ღირსი ამ უცოდველი გოგოს სალამისაო, მაგრამ ახლა სულ სხვა განწყობილებაზე იყო. იმ გარემოებაში, რომ სხვებთან ერთად რაიკომის მდივანსაც სწამებდნენ საშინელ ცილს, მასაც საფრთხე მოელოდა, როგორცაა შეარჩევა ნენე ვარამაძესთან. დაბოლოს, ეს გარემოება ხსნიდა ექვსაც კი თითქოს ამ წერილების შედგენაში ვარამაძესაც მიეღოს მონაწილეობა. უფრო მეტიც. ვარამაძის ცუდი ხელმძღვანელობის მიზეზი ნენეს ახლა სადღაც სხვაგან ეგულებოდა, თუმცა, რაღა თქმა უნდა, ვერ ახსნიდა, სად და რა იყო ეს მიზეზი.

ამიტომ მოეჩვენა ნენეს, რომ ვარამაძესაც ძალიან სჭირდებოდა ამ სალამის მიღება. მცირე დუმილის შემდეგ უცნობს შეხედა:

— იცი რა, ჩემო ძმაო? მეც დღეს მივდივარ ქალაქში. იქნება იქ გიშველოთ იმ კაცის მონახვა...

— თქვენ მოდიხართ? — სწრაფად იკითხა უცნობმა. — მე მანქანით ვარ, სატვირთო მანქანით, და თუ გსურთ...

— ძალიან მაღლობელი ვიქნები! — აღარ დაამთავრებინა ნენემ, რადგან მანქანა ერთიორად ამცირებდა გზას და ღროს.

— მაგრამ მე ახლაც უნდა წავიდე. ჩემი დრო მე აღარ მეკუთვნის... — ყრუდ თქვა უცნობმა.

— წავიდეთ.

— გასვენებას არ დაუცდით? ამათი ახლო ნათესავი არა ხართ?

— ყველა კაი ადამიანი ადამიანის ახლობელია, უძველესად ნათესავი ზომ არ უნდა იყოს? — თითქოს ეწყინა ნენეს უცნობის შეკითხვა.

— თუ წამოხვალთ, წავიდეთ. უსათუოდ წამოვალთ. — ხვეწნით ჭაუბნობდა

უცნობმა, გაიხედა თამარისაკენ, გულში უხმოდ გამოეთხოვა და სწრაფად დატოვა იქაურობა.

მცირე ხნის შემდეგ მანქანა დაადგა ქალაქის გზას.

ისევ კაბინაში იჯდა ნენე. ერთი პატარა ჩემოდანი მიჰქონდა ქალაქს. ჩემოდანი მუხლებზე ედო, თან ორივე ხელით მაგრად ეჭირა. სიცოცხლის ფასად არ დასთმობდა ამ ჩემოდანს, თუმცა დარწმუნებული იყო, რომ არც მას, არც მის ჩემოდანს არავითარი საფრთხე არ მოელოდა. ამ ორიოდ დღეში, მესამე შოფრის გვერდით იჯდა ნენე კაბინაში, მაგრამ ეს მესამე სულ სხვა იყო. ეს შუახნის კაცი, რომლისთვისაც მწუხარებას ღრმა დაღი დაესვა, რიდაცით აგონებდა შორეულ ძმას, გულით უთანაგრძნობდა, თუმცა ჯერ არ იცოდა მისი მწუხარების მიზეზი და ვერც ბედავდა მისი დუმილის დარღვევას.

დიდხანს იარეს ჩუმად, მაგრამ როცა მზე გადაიწვერა და მანქანა გომბორის ტყეების ნაადრევ ბინდში შეიჭრა, შოფერმა თვითონ დაიწყო ლაპარაკი, თითქოსდა, ანგარიშმიუცემლად ეძებს დარღის გამზიარებელსო.

— შენ ისეთი სიტყვა მითხარი, ყველა კაი ადამიანი, ადამიანის ახლობელიაო, რომ ღვიძლ დაზე ახლობლად მიმანინიხარ. ყური დამიგდე, იქნებ ცოტა მომეშვას გულზე..."

„ოცი წელია, შოფრად ვმუშაობ. ჩემი ხელობის კაცს განსაკუთრებული თვისებები მოეთხოვება. არ ვიცი მქონდა მე ეს თვისებები, თუ არა, მაგრამ ოცი წლის განმავლობაში სუფთა სინილისით კი დავდიოდი. ათასნაირი მანქანა მიტარებია — მსუბუქიც, სატვირთოც, სამხედროც. არც ერთი შენიშვნა არ მიმიღია, არც ერთი უფროსი ჩემზე ნაწყენი ხრ დარჩენილა..."

„იმ წყველ დილას ჩვეულებრივ შევუდექი მუშაობას. ისეთ კარგ გუნებაზე ვიყავი, თვითონ მიკვირდა. რამდენჯერ შევეკითხე ჩემს თავს, რა გახარებს-მეთქი და... რა ვიცი. წინა დღეს ჩემმა ცოლმა (საექიმოზე სწავლობს),

გამოცდა ჩააბარა ხუთიანზე. ჩემმა ბიჭ-
მაც სწორედ იმ დღეს ხუთიანი მოიტანა
სკოლიდან. ის სიხარული ჩამჩნა გულ-
ში, თუ სხვა რამ მიზეზი იყო, არ ვიცი.
მთელი დღე მემღერებოდა, ვაი იმ
დღეს...

„მოსალამოვდა. უკანასკნელ რეისს
ვაკეთებდო. ქარხნიდან მავთულები მი-
ვიღე, რადიოსადგურში მიმქონდა. თან
ვფიქრობდი, მანქანას დავაბინავებ,
ცოლ-შვილს საჩუქარს ვუყიდი, გავაზა-
რებ-მეთქი. ნავთულებიდან ხელმარცხ-
ნივ ქუჩა მიდის რადიოსადგურისაკენ.
იმ ქუჩაზე სამხედრო ჰოსპიტალია...
ჰოსპიტალთან ქუჩა მუხლივით მოღუ-
ნულია და ცოტა დაქანებული. ყოველ-
თვის ფრთხილად დავდევარ იმ ქუჩაზე.
რა ვიცი, გულმა მიგრძნო თუ რა იყო,
საყვირიც უფრო ხანგრძლივად მივეცი,
სვლაც შევანელე...“

„თურმე რა მახარებს ან რა მამლე-
რებს, შავი დღე გამოენებია. ქუჩის ერ-
თი მხრიდან მეორეზე ქალი გადადის,
ჩაფიქრებული, თავდახრილი. ისეთი
განგაში ატეხე, რომ ქვეყანა შეიყარა.
ისე დავამუხრუქე, რომ მანქანა კინალამ
ყალყზე შედგა, მაგრამ...“

შოფერი დადუმდა. ნენე შემკრთალი
შეჰყურებდა მის გაქვავებულ სახეს.

„პირველი მევე მივევარი იმ საცო-
დავს... — ამოიკენესა შოფერმა და თით-
ქმის ჩურჩულოთ განაგრძო: — ძლივს-
ლა ფეთქავდა. სრულ ჰკუპზე აღარ ვი-
ყავი. ეეჰ, რას არ შეზღუბა ადამიანი?...
თვითონ ძლივს-ლა ფეთქავდა-მეთქი და
მე მანუგეშა. ისე გამიღიმა, რომ ცეცხ-
ლი წამიკიდა, დამწვა, ამბავდავლა ამხე-
ლა კაცი. ჩემი თავი აღარ მახსოვდა. რა
მომელოდა, არც კი დავფიქრებდვარ
იმას. ის-ლა მახსოვდა, რომ ჰოსპიტალ-
თან ვართ. ავითაცე ხელში და ჰიშკარს
მივაღექი...“

„მგონი გითხარი, იმ ქუჩაზე სამხედ-
რო ჰოსპიტალია. მოქალაქეებს არ ილე-
ბენ, მაგრამ სულთმობრძავი ქალით
ხელში, რომ დამინახეს, მაშინვე კარი გა-
მიღეს. იმ საკოდავს ექიმები დაესივნენ.

უფროსი იქნებოდა, იმან ბრძანა საოპე-
რაციოდ წაიყვანეთო და...“

შოფერმა ქვედა ტუტს კბილებით და-
ჭირა, კენესა გულშივე ჩაიბრუნა. თით-
ქოს ხმა ჩაუწყდა. რამდენიმე წუთი
თვალდაუხამხამებლად მიჰყავდა მანქა-
ნა. ისეთი გაქვავებული სახე ჰქონდა,
რომ ნენე ვერაფრით ვერ მოერია ატე-
ხილ ძიგძიგს. ეჩვენებოდა, რომ ეს უმო-
ძრაო, გაქვავებული სახე სხვას ეკუთვ-
ნოდა, მხოლოდ საკეზე მოძრავი ხელე-
ბი სხვისი იყო. თითქოს ცოცხალი კა-
ცის ხელები ქვად ქცეულ ადამიანისა-
თვის მიუტერებიათო. შეერთა, როცა
კარგა ხნის შემდეგ შოფერმა კვლავ
დაარღვია დუმილი.

„აი, ვიდრე საოპერაციოში წაიყვან-
დნენ, მაშინ მითხრა... ლაო, არ უნდა
გეუბნებოდე მის ნათქვამს, მაგრამ ბედ-
ზე შემხვდი. მე ვერა ვნახავ იმ კაცს და
შენ უთხარი, შენ განდობ იმ უბედურის
უკანასკნელ სიტყვას. უნდა გენახა, რო-
გორი სევდით ჰქონდა თვალები სავსე.
მე რა ვიცი, სიკვდილის სევდა იყო თუ
მანამდეც ჰქონდა ის სევდა გულში...
მითხრა, ნახეთ გედღონ ვარამაძე და გა-
დაეცით, თამარი უკანასკნელ სალამს
შენ გიგზავნიდა-თქო. უთხარით, შენთ-
ვის სიკვდილს არ დავინანებდი, შენი
შვილი რომ არ ილუპებოდეს ჩემთან
ერთადო...“

დიდი ხანია ტიროდა ნენე. არასდროს
თავის სიცოცხლეში ასე ჩუმად და ასე
მწარედ არ ეტირა. თამარი ეცოდებო-
და, ეს კაცი ეცოდებოდა, რომელსაც
მწუხარებამ კანი სახის ძვლებს მიაკრა
და ის... გედღონი ეცოდებოდა, რომელ-
მაც ასეთი სიყვარული დაკარგა...

„მე მოვტყუედი... — განაგრძობდა
შოფერი. — ეს ისე მშვილად მითხრა,
რომ მოვტყუედი. მეგონა ექიმები დახ-
მარებას აღმოუჩენენ, კარგად გახდება
და ბედნიერი იქნება-მეთქი. დამიჯერებ
თუ არა, არ ვიცი, ამის მეტი მე არაფე-
რი მენატრებოდა. თურმე საოპერაციოს
კართან დალია სული... პასპორტი თან
აღმოაჩნდა. უბედური მისი მამა დაიბა-
რეს. მე დაკავებული ვიყავი მილიცია-

ში. ჩემმა ცოლმა გამიგო მოხუცის ჩამოსვლა. თავდების ქვეშ გამომიშვეს ორი დღით. ვაგონი ვერ ეშვინა მოხუცს და მე ვსთხოვე ჩემს უფროსებს, ეს მანქანა მათხოვეს. ამით მაინც დავეხმარე... ჩემი ვინაობა კი არ მითქვამს იმისთვის. მეშინოდა, უარს მეტყოდნენ ამ პატარა სამსახურზე. დილაზე მითადებდა ვადა. მილიციაში უნდა გამოვეცხადდე. იმიტომ გეუბნებოდი, იქნება მე ველარა ვნახო-მეთქი ის კაცი, გედეონ ვარამაძე... ახლა შენ იცი და შენმა ადამიანობამ...”

ქალაქში გაიყარა მათი გზები. შოფერმა მიიყვანა ნენე მის ნაცნობებთან. თავისი მისამართი დაუტოვა. სთხოვა, ჩემს ცოლს გადაეცი ნახე თუ არა ის კაციო, თვითონ კი გარაქს მიაშურა.

მეორე დილა რომ გათენდა, ნენემ პირველად სწორედ „იმ კაცის“ სიკვდილი შეიტყო. მთელი დღე ისე იყო გაოგნებული, რომ ნაცნობებმა ძალად გაიყვანეს ქუჩაში, მაგრამ ნენეს არც შეუნიშნავს სამაისოდ მორთული ქალაქი. საღამოს პანაშვიდზე წავიდა. გზაზე იები იყიდა, თან წაიღო.

ნელა მიმავალ ხალხს აპყვა ნენე კიბეზე, ბინაში შევიდა. ორკესტრი უკრავდა სამგლოვიარო მელოდიას. დიდ ოთახში, გაბღღრიალებული ბროლის ქალის ქვეშ, ყვავილებში ჩაფლული იწვა გედეონი. კედლებზე ეკიდა ლამაზი გვირგვინები. ძვირფასად დათალბული იჯდა მანდილოსნებით შემოხვეული ქვრივი. ნენემ კარგა ხანი ადევნა მას თვალი. ყოველ ახლად შემოსულის დანახვაზე ქვრივი ცივი ხმით შესწივლებდა ხოლმე. კაცებს უღონოდ აწვდიდა ფუნთუშა ხელებს, ქალებს ჰკოცნიდა, გამოეშვრალ თვალებზე იფარებდა შავი აბრეშუმის ცხვირსახოცს.

ნენემ მეორე ოთახშიც შეიხედა. ახალგაზრდა, ლამაზ ქალს, ამხანაგები წარამარა რალაც წვეთებს სსრიდნენ. ქალი ცხვირბზულებული წრუპავდა წამალს.

ნენე ისევ დიდ ოთახში გამოვიდა. უსიამოვნოდ მოხვდა მის ყურს ქვრივის ცივი შეკივლები:

— მიხედეთ ჩემს ობლად დარჩენილ შვილს! ჩემს ერთადერთ შვილს!...

„ნეტა რა აყვირებს? — გაიფიქრა ნენემ, — საპყარი ზომ არა ჰყავს ეს შვილი, იტიროს მამა, რა ჭირი მოუვა?!“

გულნატყენი ნენე ნელა მიუახლოვდა კუბოს. ყვავილები ფრთხილად გასწია, თან მოტანილი იები ჩაუღო ხელში გედეონს და ჩურჩულით უთხრა:

— ეს თამარისაგან მიიღე, შე უბედურო. იმის მეტს არც არავისა ჰყვარებია!..

თქვა და ცრემლი ჩამოუვარდა, გედეონის სახელოს დაეცა.

ნელა გამოტრიალდა ნენე, დერეფნისკენ წამოვიდა. შინ წასვლა დააპირა, მაგრამ უცბად მუხლები აუქანკალდა, ჭინაღამ გული შეუღონდა. დერეფანში კოლმეურნეობის ბუხსალტერი დემურ-იშვილი და იაკობ ფერაძე დინახა. ისინი სახლიკაცებივით თადარიგს ეწეოდნენ.

— ღმერთო, რატომ მეხს არ დააყრი თავზე ამისთანა არამზადებს... — ჩუმად ამოაყოლა ნენემ კენესას და, ვინ იცის, რას მოიმოქმედებდა, მაგრამ მიცვალე-ბულისადმი პატივისცემით თავი შეიკავა, ჩუმად გამოვიდა ბინიდან, სიამოვნებით ჩაისუნთქა გრილი ჰაერი და ჩაფიქრებული გაჰყვა მორთულ-მოკაზმულ პროსპექტს.

ამდენი შეხვედრებით და განცდებით დაღინჯებული და დაფიქრებული ნენე კითხვა-კითხვით მივიდა ცენტრალურ კომიტეტში, მიიხედ-მოიხედა, გულს ელდა ეცა. ახლა გაახსენდა, რომ თან პირადობის მოწმობა არა ჰქონდა. როგორც მოსაცდელში მყოფმა ხალხმა ასწავლა, ისეც მოიქცა. დარეკა და ამხანაგი სიღამონიძე მოითხოვა.

— რა საქმეზე ბრძანდებით? — შეკითხა თვალთ უჩინარი ქალის ხმა.

— გეთაყვათ! საიდან სად ჩამოვსულვარ და ჩემი საქმე როგორ გითხრა,

ვერც კი გხედავ, ვინა ხარ?! — გაიკვირ-
ვა ნენემ.

ქალს გაეცინა ტელეფონში.

— ამბავს ნუ მეტყვით, მხოლოდ ის
მითხარით, რას ეხება თქვენი საქმე,
რომ მოვახსენო.

— შენს თავს შემოვევლე, ასე უთხა-
რი, ლელიანის არაინიდან ნენე ჯა-
რიაშვილია-თქო. ქალიც, შენი ჭირიმე,
არ დაგავიწყდეს, ისიც უთხარი, პას-
პორტი სახლში დარჩენია-თქო.

ცოტა ხნის შემდეგ მოსაცდელში მო-
იყვითხეს ნენე ჯარიაშვილი, მიაცილეს
სიღამონიძის მდივანთან. მდივანი ქალი,
რომელიც ტელეფონით ელაპარაკა, თა-
ვანიანად შეეგება ნენეს, სიღამონიძის
კაბინეტთან მიიყვანა და კარი გამოა-
ღო. იქ თვალი მოჰკრა, რომ მართლაც
ძველი მეგობრებივით შეხვდნენ ერთ-
მანეთს შინდელი ნენე ჯარიაშვილი და
ნიკოლოზ სიღამონიძე.

დიდხანს ალაპარაკა ნენემ.

არც ერთი სიტყვით ან მოძრაობით
არ გაუმეღავნებია სიღამონიძეს თავისი
სულისკვეთება, მხოლოდ შიგადაშიგ,
თითქოს დაიღალაო, მაგიდაზე დადე-
ბულ ხელეზე დააყრდნობდა ზოლმე
შუბლს. ასეთ წუთს ნენე ჩუმად იჯდა.
ხმამალა თქმული ამბავი ახლებურად
ხვდებოდა მის გულისყურსაც. მასაც
სჭირდებოდა ეს მცირე შესვენება, რომ
ზრები მოეკრიბა, უფრო დალაგებით
ელაპარაკა, უფრო მეტი მნიშვნელობა
მეცა თავისი ნათქვამისათვის.

მცირე დუმილის შემდეგ სიღამონიძე
თავს ასწევდა ზოლმე, მოკლედ იტყოდა:

— განაგრძეთ, ამხანაგო ნენე.

და ნენე განაგრძობდა. თავლმოუცი-
ლებლად აკვირდებოდა სიღამონიძის
შუბლს, რომელზედაც ყოველი ამისთა-
ნა დუმილის შემდეგ უფრო და უფრო
ღრმად აჩნდებოდა წარბებს შუა ჩაკე-
ცილი ნაოჭი. სიღამონიძე ფარავდა თა-
ვის სულისკვეთებას, მაგრამ ნენე კარ-
გად ხედავდა იმ დარდიან ნაოჭსაც
შუბლზე და მისი ხელების თრთოლვა-
საც, როცა ნენეს მოტანილ წერილებს
ათვალიერებდა...

— აი, მე ყველაფერი ვთქვი, რაც ვი-
ციდი და რაც ვიფიქრე, და ამბავი
ნენემ ამბავი. — ახლა თქვენსავე ხმად.
მოაშორეთ სოფელს ეს მორიგელები.

ნენეს რისხვით უელვარებდა კროლა
თვალეები. რისხვას ცეცხლი წაეციდები-
ნა მისი ლოყებისათვის.

მდუმარედ უყურებდა მას სიღამონი-
ძე. აუხსნელმა თბილმა გრძნობამ შესე-
ვალა მისი დარდი და ზოლმა.

— ამხანაგო ნენე, კარგია რომ თქვენს
კოლექტივში სხვას არავის მოსეღია აზ-
რად აქ ჩამოსვლა, ჩემთან! — თქვა ზო-
ლოს.

— მე ვინ დამაცლიდა აქ მოსვლას? —
წრფელად გაიოცა ნენემ. — აქ ისე წა-
მოვედი, სოფელში კრინტიც არ დამიძ-
რავს, გაპარვასავით გამოვიდა. სხვა რომ
წამოსულიყო, ჩემზე დალაგებულად
გეტყოდათ ყველაფერს, მე იმდენი შრო-
სადა მაქვს?!

ნენემ იგრძნო, რომ ბევრი დრო დაე-
ხარჯა სიღამონიძეს მასთან ლაპარაკში
და წამოდგომა დააპირა, თუმცა არ ეთ-
მობოდა აქაურობა.

— ამხანაგო ნენე, პირადად თქვენ-
თვის თხოვნა არაფერი გაქვთ? არაფერი
არა გპირით?

— მე რაცა მჭირია, აი, ამ ხელებით
მოვინაგრებ! — სიამაყით დახედა ნენემ
თავის ხელებს, რომლებსაც ღრმად აჩნ-
და ახლახანს გადარგული თამბაქოს ჩი-
თილების კვალნი. — მე კი არაფერი მჭი-
რია, მაგრამ თუ იმდენ სიყვთეს იზამთ,
ცოტა ხანს კიდევ დამიგდებთ ყურს...

ნენე ახლა თამარის დაღუპვის ამბავს
მოუყვია. სათუთად აუარა გვერდი მის
დამოკიდებულებას გედონთან, მხო-
ლოდ თვალზე ცრემლს ვერ იკავებდა,
ხმაც უკანკალებდა.

— ჰოდა, ამხანაგო ნიკოლოზ, ეს მინ-
და გთხოვოთ. იმ შოფერს დაქერა და
სასჯელი აღარა სჭირია. იმისი სიმწარე
ას კაცს დააზრხოვდა, რალა დაქერა უნ-
და?

— ეგ რომ ჩემზე არ არის დამოკიდე-
ბული? მაგას გააჩევენ, ძვირფასო ნე-
ნე, კანონი არსებობს...

— ჩვენი კანონი მეფის კანონი ხომ არ არის? — ვერ შენიშნა გაცხარებულმა ნენემ, რომ სიტყვა შეაწყვეტინა სილამონიმეს. — ნეტა ერთი ხუთი წუთი დრო გეპოვნათ იმ უბედურისათვის, კანონივით ჩაიხედავდით იმის გულში. ზოგი შოფერი მარტო იმისათვისაც არის დასაყრი, რომ უადგილო-ადგილას დააყვირებს მანქანას თავის გასართობად, ეს კი...

ნენე გაჩუმდა, რადგან შენიშნა, რომ სილამონიმემ ქალაღზე რაღაცა ჩაიწერა. ახლა კი ნამდვილად წამოდგა.

— ერთიც რა უნდა მეთქვა, იქნება ჩემი შეუგნებლობით ვიძახი, ამისათვის ნუ დამძრახავთ. წელან, ვიდრე მოსაცილელში ვიყავი, მიღების ხალხი ენახე. გამეზარდა, ეტყობოდა, ჩემსავით ყველამ იცის, რომ აქ დაადგება საშველი, ჰოდა, ტელეფონით ეკითხებიან ყველას, რა საქმეზე ხარ მოსული? მუხიანში ერთი მოხუცი გვყავს, ელისაბედი. ოთხმოც წელს გადასცილდა, ნამდვილი ბრძენია. აი, სწორედ იმ მანანა ხიმშიაშვილის დიდებდა. თუ ვინმე დაელაპარაკა ისე, რომ თვალებში არ უყურებს, პასუხს არ გასცემს, გულს არ აჩვენებს, მღვრიე გული აქვსო. აბა, აქ მოსულმა აღამიანმა ტელეფონით როგორ უნდა უთხრას თავისი დარდი იმას, ვისაც ვერა ხედავს? აქ ტყუილუბრალოდ ხომ

არავენ მოვა. ალბათ გაცივრებამ მოიყვანა და იმაზე ძვირფასი სტეკერე შემწება, რომ ხალხს მოუსმინებდა.

პირველად გაიგონა ნენემ სილამონიმის სიცილი. „მადლობა შენდა, ღმერთო, ეს რა კაცია, გაიცინა, იტყვი, სახე გაუთეთრდაო“, გაიფიქრა და უცბად კიდევ რაღაცა გაახსენდა.

— შარშანდელ ჯილდოს მალე მიიღებენ მუხიანელები? — იკითხა ჩაფიქრებით.

— ეგ საქმე უკვე გამოკვეთილია და სულ მალე, ამ დღეებში, ჩამოვლენ თქვენთან იმ ჯილდოების დასარიგებლად.

— იქნება იმ გოგოს ჯილდომ მაინც გაუხსნას გული... ხიმშიაშანთ მანანაზე ვამბობ. დიდალა ვარ იმასთან დამნაშავე და, სანამ ის ძველებურად არ გამხიარულდება, ვერ მოვისვენებ!.. აგერა, ჩემთვისაც თხოვნა. მათქმევინეთ... — მოულოდნელად დაირცხვინა ნენემ და კარისკენ წავიდა.

— ისინი კი მიიღებენ კუთვნილს, მაგრამ თქვენა? თქვენ როდის დაიშახურობთ ჯილდოს? — ჰკითხა სილამონიმემ.

— მეც ვეცდები, მომავალში მათ აღარ ჩამოვრჩე...

სილამონიმე იღიმებოდა, ნენე რომ კაბინეტიდან გამოვიდა.

ეს სოფ პაადური?!

საოცრად გამოცვლილი დაბრუნდა ნენე კოლმეურნეობაში. მხოლოდ ნიკოს უამბო დაწვრილებით თავისი მოგზაურობის ამბავი. სხვა თუ ვინმე შეეკითხებოდა, სად იყავით. მოკლედ უპასუხებდა — ლელიანში ნათესავები ვინახულეთ.

შინ დაბრუნებით გაბარებული ნენე დამშეულივით ეკვეთა საქმეს.

მაისის ყუეუნა წვიმებმა ტანი აუყარეს ჯეჯილს.

ცხვარმა გაიარა საზატხულო იალალებზე.

ფარცხვა-თესვის წინ ისვენებდა კეჟერას გულგაღებული მიწა.

5. „მნათობი“, № 6.

მექანიზატორები მკისათვის ემზადებოდნენ. ერთი რამ კი ვერ გაეგო და უკვირდა ხალხს. ტრაქტორისტები ღამით სადღაც იკარგებოდნენ. დღით დალილი-დაქანცულები, საიდუმლო გამომეტყველებით უბრუნდებოდნენ მანქანების გაწმენდა-შეკეთებას.

კოლმეურნეობაში რამდენი კაცი იყო, იმდენი დურგალი, მკედელი, კალატონი... ყოველ თავისუფალ საათს ისინი მშენებლობაზე ატარებდნენ, ხალისითა და მონდომებით ახმარებდნენ ხელს საწყობისა და ბელის მშენებლობას.

მხოლოდ ახალგაზრდების მოწყენილი სახეები აღონებდა ნენეს. ენატრებოდა

მათი მზიარული სიმღერა, მათი ჟრია-მელის გაგონება.

სწორედ ერთსა და იმავე დღეს, მაისის თოთხმეტს, დამთავრდა სტალინის სახელობის კოლმეურნეობაში მშენებლობა და ლელიანში რაიკომის მორიგი პლენუმი.

იმ თოთხმეტი მაისის შუადღეს სტალინელების რადიოკანძიდან გაისმა ხმა:

— ყველას, ყველას, ყველას!.. დიდი და პატარა, ქალი და კაცი დაუყოვნებლივ შეგროვდით ახალი საწყობის ეზოში! ლელიანიდან გამოვიდნენ ძია ნიკო, რაიკომის ახალი მდივანი და ქალაქელი სტუმრები. ჯილდოზე წარდგენილებო, მოეშადეთ ჯილდოს მისაღებად... — აჭიანურებენ რადიომოწყვარულნი გადმოცემას. ეცინებათ მსმენელებს...

რა საჭიროა მაისის ნათელი ღლის აღწერა?

მაისი მაისობდა და ხალხის გულშიც მაისი ჩამდგარიყო.

ბაღებიდან, ყანებიდან, ვენახებიდან, სათბურებიდან, ფერმებიდან, პლანტაციებიდან მოდიოდა ხალხი საწყობისაკენ.

ჯარასავით ტრიალებდა თავმჯდომარის მოადგილე დიმიტრი ლაფიაშვილი.

სწრაფად გაიწმინდა და გასუფთავდა საწყობის ეზო. სააღმშენებლო მასალის ნარჩენებიდან სწრაფად გააკეთეს პატარა მაგიდა, ათიოდე მერხი. ღობე მწვანემ დაფარა. ვილაცამ საწყობისა და ბელის თავზე დროშა დამაგრა. ვილაცამ ლელის ხეზე საფრთხობელა გაასწორა, ახალი ქრელი ხალათი ჩააცვა. ვილაცამ თქვა, ეს აფთარა მოვაშორეთ აქედანო, მაგრამ სიკო გამოესარჩლა თავის ძველ მეგობარს, არავის ერჩის, გაუშვით, ეგეც იყოს ღლეწანდელი ზეიმის მოწმეო.

საწყობისაკენ დაიძრა სკოლაც. თეთრებში გამოწყობილ პირველკლასელებს ანეტო მასწავლებელი მიუძღვოდა. მათ საზეიმო სვლას აბოლოებდნენ ფორმაში გამოწყობილი მეთერთმეტე კლასელები.

დიმიტრი ლაფიაშვილი რაღაცა სიას ამოწმებდა. ყველანი აქრყვენენ: „მხოლოდ მანანა ვერ ეპოვნათო... კანკაშენო იყოს, რადიოს ხმა ვერ მისწვდა?“ — ლელავენ ახალგაზრდები. დაჯილდოების სიხარული მაინც შეარიგებს მანანას მათთან. მაგრამ სად არის მანანა? წელან ვილაცას მოუყრავს თვალი, მწვანედ შეღებილი ორკაპიანი სარები მიჰქონდა ვენახშიო. ეთქვა, ატმების ტოტებს უნდა შევუყენოო. მიქბნელები დაბრუნდნენ ვენახიდან. სარები ზეხილებს შეყენებული აქვს, მანანა კი ვერ ვიპოვნეთო...

მაისობს მაისი.

სასიხარულო მოლოდინშია ხალხი.

რადიო დროდადრო იმეორებს: ყველას, ყველას, ყველას!

განა არ ესმის მანანას ეს ხმა? წელან, პირველად რომ მოესმა ეს ძახილი, გულმა დაუკითხავად გასწია იქით, სადაც უხმოებენ ხალხს, მაგრამ...

„როგორ მივიღე? ქვეყანა იქ იქნება, — ფიქრობდა მანანა, — ქვეყანამ წაიკითხა ის წერილები. დაიჯერეს. თითოთ საწვევებელი გაეხდები...“

ხან წიგნს კითხულობს თავისი ხელით გაკეთებულ ჩაღურში, ხან რაღაცა საქმეს ეკიდება, მაგრამ არაფერი შევლის. ახლა, როცა რადიო ასე მზიარულად და ასე დაფინებით იწვევს ყველას, მანანა უფრო ძლიერ გრძნობს სიმარტოვეს და გულისტყვილს. თვალიდან ვერ მოუშორებია ის სურათი — კიბესთან მოსული ამზანაგები.

ის პირველი ტყვილი, ის სამწინელი დღე რომ გაგრძელებულიყო, მანანას ეგონა ან გაგიჟებოდა ან გადაყვებოდა იმ ტყვილს, მაგრამ გავიდა ერთი, ორი, სამი დღე... ის მძაფრი, უსახლგრო ტყვილი დაყუჩდა, დარდად იქცა, დარდად, რომელიც ღრუბელივით ჩამოაწვა მის შუბლს, წარბ-წაშწამს, გაუშრო თვალები. ისეთი აუტანელი იყო ეს განმარტობა, რომ ერთხელ გადაწყვიტა კიდევაც, მოშორებოდა აქაურობას, წასულიყო თბილისში სასწავლებლად, მაგრამ... განა გულისტყვილს დაუთ-

მობდა კეფერაზე ვენახის გაშენებას, ვარდების პლანტაციას, ვალდებულების შესრულებას?

და ახლა, როცა მთელი ქვეყანა მშენებლობაზე ეგულება, ეს სიმართლევეც აუტანელი გახდა, ეს ახლად გამაფრებული ტყვილიც.

რამდენი ზანია ჩაჩუმდა რადიო. რამდენი ზანია დაიწყო ზეიმი. რა ამბები ხდება იქ, და მანანამ კი არაფერი იცის. თავის საფარში ნამჯაზე პირქვე დამხო-ბილა და ლამის პატარა, პატარა ბალღით ატირდეს მწარედ...

ჩალურს სამი ბიჭუნა მიაღდა ფეხაჩრეფით.

— აქ იქნება... — ჩურჩულებენ ისინი და ქურდულად, ფრთხილად ზევრავენ ჩალურს.

— აქ არის! — დაიყვირეს ერთხმად.

აჩიკოს, ოქროპირს და მირიანს სიფრთხილე გადაავიწყდათ. სამივეს ერთად უნდოდა ჩალურში შესვლა, გაიჭედნენ შესავალში, სივიწროვისგან ფეხი გამო-სდეს სუსტად დამაგრებულ ძელს და მოთქრებაც ვერ მოასწრეს, რა მოხდა, აფრთხალდნენ თავზე დანგრეული ჩალურის ქვეშ.

აბა როგორ შეიკავებდა თავს მანანა, ისეთი სასაცილონი იყვნენ ეს დაუდგარი, ჩალაბულაში ამოგანგლული ბიჭები!

ყურთასმენის წამლებად გაპყვირიან ბიჭები რაღაცას და სოფლისკენ ეწევიან მანანას. თითქოს არ უნდა, მაგრამ უნებურად მისდევს მათ მანანა.

ბიჭები ერთმანეთს არ აცლიან ლაპარაკს. ყველა გელოდებო, ორდენები ქალაქელმა ძიამ დაარიგაო; არა, ქალაქელი ძია კი არა, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარეო, — უსწორებს მეორე...

— ისეთი ტამის გრილი იყო, გეგონება, ზარბაზნებს ისერიანო!

— ჩქარა! ჩქარა! ჩქარა! — არ აცლიან ბიჭები ერთმანეთს, თან აჩქარებენ მანანას, თუმცა სირბილში ვერც ერთი ვერ ასწრებს.

— ახალი ბელელია გაიხსნა უკვე!

— ყველამ თითო მუტა ხორბალი ჩაყარა შიგ ბარაქისათვის!

— აბა, ნანა, შენც ჩაყარე! — ეწევიან აჩიკო პატარა ცხვირსახოცში გამოკრულ ერთ მუტა ხორბალს.

— ჩვენსას მოვაკელით ცოტ-ცოტა და შენ მოგიგროვეთ!

იცის მანანამ, რა მსხვერპლი გაუღია ამ სამ ბიჭს. სადმე ჭაიმე ხდებოდა და ესენი იქ პირველები არ იყვნენ?! რის ფასად მიიტოვეს საწყობის ეზო და მის საძებნელად ჩამოვიდნენ? თან ერთი მუტა ხორბალიც შემოუნახეს?! ძალიან უნდა მანანას დაუკოცნოს ამ ბიჭუნებს თვალებიც და ლოყებიც, მაგრამ...

— ახალი რაიკომის მდივანიც ჩამოვიდა!

— ბაადურ ბექაური!

— მოხვევ რაო!

— ჰა?.. რაო?.. — გადაუტრიალდა გული მანანას.

— წინათ რა შინდელების პარტორგი იყო!

— ახლა რაიკომის მდივანად აურჩევიათ!

— ვინა? ბაადურ ბექაური?

— ჰო, ჰო, ჰო! ჩქარა, ჩქარა, ჩქარა!

მანანას გაუძნელდა ნაბიჯის გადადგმა. შედგა.

• — ბავშვებო, მე დიდი ვარ, ჩემთვის სირბილი სირცხვილია. თქვენ გაიქეცით, მე ნელა წამოვალ.

— მამი-ი! — გარბის ყვირილით აჩიკო, უკან მისდევნენ მირიანი და ოქროპირი. — ვიპოვნეთ! მოდის მანანა!..

„რა გასაკვირია, რომ რაიკომის მდივანად აირჩიეს? კაცმა, რომელმაც ყოველთვის წინასწარ იცის — რა შეიძლება და რა არ შეიძლება, რომელიც ყველას კეთას ასწავლის, რომელიც ასეთი დინჯი და დარბაისელია, რომელსაც არაადრეს არაფერი არ შეეშლება... ასეთი კაცი, რაღა თქმა უნდა, ღირსია, რომ აირჩიონ. ალბათ ახლა წინასწარ დაზეპირებულ სიტყვებს მეტყვის: „რაკი ლენინის ორდენის ღირსი გახდი, ორდენოსან მანანა ხიმშიაშვილს მით უმეტეს აღარ გეპატიება შეცდომა. არ

უნდა გეგონოს, რომ ყველა ახალგაზრდა ვაჟს აუცილებლად შენ უყვარხარ...”

საიდანღაც კვლავ შემოესმა წყაროსთან გაგონილი საშინელი ხარხარი. ბრაზმა კინალამ დაახრჩო. „მერე რა, რომ რაიკომის მდივანია?! უჯიშოა, უჯიშო, დიახ, უჯიშო! და ჩემი უბედურების მიზეზი!..“

ვითომ სჯერა მანანას, რომ უბედურია, რომ აქვეყანაზე თავმოჭრილს აღარც არავისზე გაბრაზების უფლება აქვს, ვითომ არ უნდა, ეზარება საწყობის ეზოში შესვლა, მაგრამ სხვა გზა არა აქვს. უკვე დაინახეს და ელოდებიან.

მართლა ელოდებიან მანანას.

რაიკომის მდივანს გაზეთი „კომუნისტი“ უჭირავს ხელში და იცდის.

ხალხმა ვიწრო ბილიკი გაუხსნა მანანას და მისკენ წამოსულ ხელაშვილს. ეილაკამ გადააძრო მანანას ქრელი თავსაფარი. ჰო, თმა არა ჰქონია, დამაგრებული, ნაწნავები მელნის ღელეებივით ჩაუსრიალდნენ წელზე.

— არა უშავს რა, გოგო, ეგრე უფრო კარგი ხარ! — ჩურჩულით უკეთებენ გულს ქალები, მაგრამ მანანას აღარაფერი ესმის, ძია ნიკოს უყურებს. რა ხანია მის ქვეიან თვალებში არ დაუნახავს ასეთი სიხარული.

„მართალია, ძია ნიკო ბედნიერია, რომ ოქროს ვარსკვლავი უკეთია გულზე, მაგრამ რატომ ვერა ხედავს რა უბედური ვარ მე?!“ — ფიქრობს მანანა და იკაევებს სურვილს გადაეხეიოს, მოულოცოს. უხმოლ მისდევს თავმჯდომარეს.

„ქალავ, სად არის შენი ფიქრი, შენი ღიმილი? რამ დაგიმგლოვია რა ეგ შუბლი? ან რამ დააბა ეგ შენი გაფრენილი წარბები?“

სულაც არ იცნობს თურმე მანანა ბაადურს. „წინასწარ დაზეპირებული სიტყვები“ კი არა, ბაადურმა არ იცის, რა თქვას, როგორ შეხედეს, როგორ აიტანოს, თუ ზაქროს დანახვაზე გაუბრაწყინდება სახე მანანას...

თურმე სცდება მანანა. ბაადურს ისიც კი არა სცოდნია, რატომ უყვარხარ, რომელშიც ამდენი ხალხის სიწარული სწერია, არ შეიძლება დაიჭმუქნოს ერთი გაკერებული გოგოს გულისათვის...

ეს გოგო კი ვერ მიშხვდარა, რას ეუბნება უცნობი თბილისელი კაცი, რამ ატება ხმაური და ტაში. თავდახრილი ღვას. ხედავს მხოლოდ ხელს, რომელიც აწვდის პატარა, ლამაზ კოლოფს, ხედავს თავის ხელს, რომელიც იღებს ამ კოლოფს, გრძნობს უცნობი ხელის მოჭერას და მერე დედის ნაცნობ სითბოს.

ეხევეა მარიამი, თან ჩასჩურჩულებს: „რა გემართება, მანანა, შეილო?“

„არაფერი. მე არ დაგიჩრდილავ სიხარულს, დედაჩემო“, — უპასუხებს გულში მანანა და გარშემო იხედება. ხალხი გუგუნებს. ულოცავს დედაშვილს. მანანას ჰგონია, რომ იღიმება, ყურებში კი აკვიტებული სიცილი ესმის. ხედავს, შორიახლოს უტრიალებენ მეგობრები. ჰგონია, რომ უღიმის მათ, მაგრამ „თქვენ ხომ დაიჯერეთ, რაღას მილოცავთ?...“ — და სიხარულის ნაცვლად საყვედური უვსებს თვალებს.

ამასობაში ბაადურმა დასძლია თავისი მღელვარება და გაშალა გაზეთი. კითხულობს. სულგანებული უსმენს ხალხი. ნელ-ნელა აღწევს მანანას გონებას გაგონილი სიტყვების აზრი.

...თურმე იმ საზიზღარ იაკობ ფერაძეს მიზნად დაუსახავს ლელიანის რაიონის ხელმძღვანელობის ხელში ჩაგდება!..

...თურმე ამ მდაბალი მიზნის მისაღწევად ის იყენებდა ბაგრატ დემურიშვილს, იმ მუშაშუკელ ტრაქტორისტ სანდროს, ნაყაჩაღარ ტურიას, მუქთახორა ჩიორას და სხვა მათ მსგავს ნაძირალებს.

...თურმე ფერაძის უახლოეს მეგობარს — ბაგრატ დემურიშვილს სდომებია სტალინის სახელობის კოლმეურნეობის თავმჯდომარეობა. ღმერთო ჩემო, ეს ქურდბაცაცა სულ გამოსულელებულა სიხარბისაგან!

...აი, თურმე რისთვის ცდილობდნენ ისინი პატიოსანი, ბრძოლისუნარიანი აღაშინების გაშვებას!

...აი, როგორ გამოუყენებია იმ გაბრწილ იაკობ ფერაძეს ვარამაძის სისუსტე... დაღუპა აღაშინი..

მანანას შეაეროლა. გახედა მასავით კეთილშობილი რისხვით ანთებულ ხალხს. ვერ შეატყო, როდის გაუქრა პირადი წყენის გრძნობა. ისმენდა ბაადურის სიტყვებს. იაკობ ფერაძე და მისი დამკაშები სამართალში არიან მიცემული...

მანანამ ახლა ახლა თავი კოლოფს. ახლა პირველად შეიგრძნო დაჯილდოების ნამდვილი სიხარული. გაბრწყინებულმა თვალით მოსძებნა მეგობრები და მათკენ გაიწია. ისინიც მისკენ მოიკვლეოდნენ გზას.

— ხალხო!.. — ერთი სიტყვა მეც მათქმევინეთ, ხალხო! — დაფარა გულნი ქალის ხმამ. ნენე იყო. ნენე მაგიდისაკენ მიდიოდა, თავისთავს აღარა ჰგავდა.

ყველამ მას გააყოლა თვალი.

— მე ცოტა მწყინდა, რომ ყველაზე მეტად მანანას ენდობოდნენ, — დაიწყო ნენემ, როცა მიხვდა ყველა სმენად არის გადაქცეული, — პურიც ყველაზე მეტი მაგან მოიყვანოსო, ვარდების პლანტაციაც მაგან გააშენოსო, კევერაზე ეაზიც მაგან ჩაყაროსო... არც იმდენადა მშურდა, რაც ამ ჩემმა არდასაყენებელმა ენამ აღარ დამაყენა. იმ პირშავმა, იმ საყაცეზე გასაკრავმა, მუხზეულა სანდრომაც დრო მიპოვნა. კრახანასავით ჩამხეზოდა — მანანას რად ენდობიან, ხალხს ატყუებსო. მეც ჯერ გულ-ცხელზე ეს ერთი-ორგან გავიმეორე, მაგრამ ეს ამბები წყალდიდობასავით რომ წამოვიდა, მაშინ კი მივხვდი, რომ საქმე სხვანაირად არის. ვთქვი, რაც მომივა, მომივიდეს, მივყვები ამ ამბავს, ვნახავ, სად მიმიყვანს-მეთქი. რაც მე დავიდარბა გადამხდა სხვა დროს გეტყვით. ახლა კი მიშველეთ, ხალხო, ვიწვები, ტანისამოსიანად ვიხრაკები, რომ ჩემი ენით მე იმ ავაზაკებს,

გველ-ბაყაყებით რომ ჰქონიათ სავეგული, მე იმათ სამსახური გავუწიო.

— დიდება შენდა, სამსახურს მისცა ლე! — პირველად გადაისახა ძია თედომ და მანანასთან მივიდა. — შვილო, შენს სახელს ისიც ეყოფა, ნენე რომ მოგვითვინიერე. ღმერთმა გიშველოს!..

— ყოჩაღ, ნენე! — დაიძახა დათომ. — გეტყობა, ჰკუა მოგიკრეფია, სინდისს სამურაბე წენგოსავით დაუჩხვლეტიხარ, ახლა დააყენებ ენას. ამხანაგებო, მივიღოთ ნენე ახალგაზრდების არტელში?

— მივიღოთ! — დაიძახეს ახალგაზრდებმა.

— არა! ჯერ გვიამბოს, რას აკეთებდა ლელიანში! — დაიძახა ვილაცამ და ახალგაზრდები ყრიამულთ შემოეხვივნენ ნენეს.

ბაადური კი ამ დროს სიცილით უყვებოდა თავის გარშემო მყოფ ხალხს იმას, რაც ნენემ არ იცოდა.

რა იცოდა ნენემ, რომ ჩიორას უკან დევნაში ერთხანს თავისი თავიც დააყენა ეპვის ქვეშ, მაგრამ სწრაფმა და შეუმჩნეველმა გამოძიებამ ნათელყო ნენეს ალალ-მართლობა. არც ის იცოდა ნენემ, რომ სწორედ იმ წუთს, როცა ის მანქანით გაუდგა თბილისის გზას, ჩიორა შეიპყრეს, ხელში ბანდეროლი ეჭირა. და კიდევ არ იცოდა ნენემ, რომ ცენტრალურ კომიტეტში მისი მისვლის რამდენიმე წუთით ადრე სიღამონიძემ მოისმინა მოხსენება საგანგებო კომისიისა, რომელსაც დავალებული ჰქონდა ფერაძის „საქმიანობის“ გამოკვლევა.

— ეს ჩვენთვის, ყველასათვის კარგი გაცვეთილია, მეგობრებო! — თქვა ბაადურმა, და მორიდებით შეხედა ნიკოს, თითქმის უხმოდ იხდიდა ბოდის ყველა იმ უსიამოვნებისათვის, რომელიც ასე მოულოდნელად დაატყდა სტალინის სახელობის კოლმეურნეობას.

— ჰო, მართლა — უცბად გაახსენდა ბაადურს — დემურიშვილს ჩამოერთვა კოლმეურნეობიდან მიტაცებული ფულით აგებული სასახლე. ახლა

ამ სახლში ახალი საბავშვო ბაგა გაიხსნება.

სიტყვა აღარ დაამთავრებინეს, ტაშით მოუწონეს ნათქვამი.

— ამხანაგო მდივანო! — დაიძახა ხალხიდან გულიკომ, — ამხანაგო მდივანო, მე პედაგოგიური ტექნიკური მაქვს დამთავრებული. იმ საბავშვო ბაგას მე მოვაწყობ...

— გულიკო!.. — დაიძახა შეშფოთებული მდივანი.

გულოს გული გადაუტრიალდა. იცოდა, რომ მოხუცი დედამთილი ვერ იტანდა მისი სახლიდან გასვლას ერთი საათითაც კი. ეგონა, რომ ამ შეშფოთებული ყვირით დედამთილი პროტესტს აცხადებდა.

— გულიკო!.. რატომ უფროსებს არაფერს შეეცითხები? — უწყრებრდა რძალს მძხუცი დედამთილი. — შენ ხომ არ იცი, რომ იმ ძალთაპირის, იმ უსსენებელის სამყოფელო ჯერ ნაკურთხი წყალით უნდა შეინამოს?! ჩველი ბალები იქ არ შეიყვანო, ავი თვალი ეცემათ! — ვერ მიხვდა მოხუცი, რაზე ახარხარდა ხალხი. გახარებული გულიკო მაგრად გადაეხვია დედამთილს.

— კიდევ რა უნდა გითხრათ, — განაგრძო ბაბუღრმა, როცა გახარებული შეძახილები და ყვირინი დანელდა. — კომისია, რომელიც აქ იყო კოლმეურნეობის მუშაობის შესამოწმებლად, ერთსულოვნად იზიარებს თქვენს სიხარულს გაზეთში გამოქვეყნებული ცნობის გამო. დღეიდან თქვენი კოლმეურნეობის საქმიანობა ჩადგება თავის კალაპოტში. ანიკა, თქვენ შეგიძლიათ დღეიდანვე განაგრძოთ თქვენი საქმე.

სიტყვა ვერ მონახა ანიკამ. ქალის სათნო სახეზე წყნარი, ბედნიერი ღიმილი გადაიშალა.

ამასობაში ახალგაზრდებმა შეუმჩინებლად გამოიყვანეს მანანა ეზოდან. აქ მანქანაში ჩასვეს და გზას გაუყვეს. როცა მანქანა გაჩერდა, მაშინ შემოეცალნენ და მანანამ მანქანიდანვე დაიხახა „საჩუქარი“.

მართალი თქვა ანიკამ, მე ვიცი, რაც გაახარებს მანანასო. სტუდენტობიდან ენა ვერ მოატრიალა მანანამ და შევად ბზინავდა გაწმენდილი, დატყევიერებული, პატივსაცემი „უღბანო“. ვეებერთელა მინდორი თითქოს უცდიდა ვარდის ნერგებს.

„როდის? რა ხელმა მოასწრო ამდენი ქვა და ყორის გაზიდვა აქედან? რა გულმა დაუშვა ეს მართლაც დაუფასებელი საჩუქარი? ჩემო კარგებო! განა ღირსი ვარ თქვენი ასეთი სიყვარულისა? არა ვარ, მაგრამ უთუოდ გაეხდები ღირსი, ჩემო ძვირფასებო...“

აღელვებისაგან გაფითრებული გადმოხტა მანქანიდან, პეშვით აიღო მიწა, გასიჩჯა. თითქოს ბურანში ესმოდა ტარიელის სიტყვები.

— აქედან მდინარემდე გაქიმა ზაქრომ ორთა ბრეზენტი. დიზელი დადგა. ჯონეიკრივით აამუშავა ბრეზენტის ღარი. ჩვენ ბრეზენტზე ვყრიდით ქვას, ქვიშას და მოძრავი ღარი მდინარეში ყრიდა ყველაფერს. ახლა ხელად იქ რა არის? წყალსაქაჩავს აქეთებს ზაქრო...

„ამას ყველაფერს მერე ვნახავ, მერე... ზაქრო სად არის? — მიმოიხედა, ვერ დაინახა, მიხვდა, იქ დარჩებოდა, საწყობის ეზოში და მანქანისკენ გაიქცა, ყველანი გაიყოლა თან, — ჩქარა! — შეეხვეწა. შოფერს. — ჩქარა საწყობთან!

ბაბუღრი რაღაცას ელაპარაკებოდა ხალხს, როცა ეზოში გრიგალივით შემოიჭრა მანანა. ვიღაცა მოძებნა თვალით. წარბები შეუკავებლად უთამაშებდა. გადატყევილი შტბლიც კი უცინოდა. დაინახა ის, ვისაც ეძებდა. ბაბუღრის გვერდით იდგა და მას უღიმოდა შორიდან.

— ზაქრო! ძმა არა მყავდა, მთელი სიცოცხლე კი მენატრებოდა! — დაიძახა მანანამ ვერცხლის ზარივით წკრიალა ხმით, მივარდა, გადაეხვია და მაგრად აკოცა. თვალებიდან სიხარულის ცრემლები გადაიწმინდა. — ანიკა, ჩემო ანიკა, მე არ ვიცოდი, რად მომიწონდი, ძალიან კი მომიწევდა შენსკენ გუ-

ლი. ახლა ვიცი. შენ ისე კარგად იგრძენი ჩემი ოცნება, შენ ისე კარგად გამოიგე, იმიტომ, რომ შენ შეგიძლია ნამდვილად, კარგად გიყვარდეს ადამიანი. ღმერთო ჩემო, რა კარგია, რა კარგია!..

რა იყო კარგი, ვერ იტყობა. ძველებურად სიცოცხლეთ სავსეს, გეჰმავს, დღუდეგარს ყველაფერი უყვარდა, ყველაფერი ახარებდა.

— წავიდეთ, ხალხო, წავიდეთ! ყველამ ერთად ვნახოთ ის „უდაბნო!“ — დაიძახა მანანამ.

— წავიდეთ, ვნახოთ! — გამოთქვეს ხურვილი თბილისელმა სტუმრებმაც და, თითქოს კაშხალი გაირღვაო, დაიძრა ხალხი საწყობის ეზოდან.

მხოლოდ აფთარა აღრინდა. იქნებ გწყინა, რომ ხალხი მიდიოდა, ის კი

მარტო რჩებოდა, ან შეიძლება გრძელობდა, რომ ყველანი წასულიყვნენ, მოსვენებით მარტო დარჩენილყო, ვინ გაიგებდა მის სურვილს? იღრინებოდა კი, საშინელ, ჩაყვითლებულ. ეშვებს აჩენდა. მოულოდნელად გამოქანდა, ჯაჭვი ისე დაჭიმა, კინაღამ გაწყვიტა. ბრაზიანი ყეფა გააყოლა ყველაზე უკან, ნელა მიმავალ კაცს.

საიდანღაც მანანა გაჩნდა. აფთარასთან მიიბრინა, უშიშრად დაადო თავზე ხელი. დაჭრილი ყურების ძირში მოუთათუნა და თითი დაუჭნია, ჩუმად უთხრა:

— ცუზგო, ცუზგო, რა გაბრაზებს, შე სულელო? ეს ზომ ბაადურია, ბაადურ ბეჭაური, ვერ იცანი?..

დაუმთავრებელი თავი...

სოფელი ხმაურობდა. დაჯილდოებულინი ერთმანეთს ეცილებოდნენ მასპინძლობაში. ზან სოფლის თავში, ზან ბოლოში გაისმოდა ხმაშეწყობილი სიმღერა. ქარივით დაქროდა მთელ დღეს მანანა. ყველგან იყო, ყველგან ასწრებდა.

სიხარულისაგან მოქანცულმა ერთი წუთით მიიბრინა წყაროსთან, მხოლოდ ერთი წუთით, მაგრამ...

მზე ეთხოვება მთებს. კავკასიონის ქედი და სივრცე მის უკან თვალდათვალ იცვლის ფერებს. სუსტი ყვითელი სწრაფად მუქდება, იისფერი ხდება, მერე მწვანე, მერე წარინჯისფერი... ეს ისე სწრაფად ხდება, რომ არ შეიძლება თუნდაც წამით მოაშორო თვალი. აი, უეცრად ყველა ფერი იქარგება... სიჩუმეს არღვევს წყაროს შეუწყვეტელი ნანინა, წყრილა, ალერსიანი ნანინა ალაზნისპირა უმანკო ღამეში...

აი, ახლა კი წავა მანანა, მაგრამ ახლა მთის წვერს რქებით წამოედო ბაჯაღლო ოქროსაგან ნაჭედი ახალი მთვარე. თითქოს ხელებით მისწვდნენ მანანას დევ-გმირი მთები, დაიჭირეს და მუხას მიიკრეს. არ ეწინააღმდეგება მანანა მათ ხურვილს. მუხას მიყრდნობილი ისევ

გასცქერის ველს. სხვას საიდუმლოებით მოცული ეგონება მთვარის მკრთალი შუქით განათებული ალაზნის ველი, მაგრამ მანანასათვის ისეთი ნაცნობია ეს ყველაფერი! იცის, სად რომელი ბუჩქის ან ზის ჩრდილი ჰქსოვს ამ საიდუმლოებას, იცის, სად არის ჩამალული ის ბებერი ქედანი, ტყილად რომ ღულუნებს, ღულუნებს...

— გული მიმღერის, „არ კი ვიცი, რას? იქნება მღერის იმიტომ, რომ რამდენიმე საათის შემდეგ გაიფურჩნება ვენახში პირველი ყვავილი? იქნება იმიტომ, რომ მერმის ამ ღროს ვარდი გადაიშლება უდაბნოში? ან იქნება იმიტომ, რომ ეცეკრა მაზარებს? მე არ ვიცი... მე დღეს დილას უბედური მეგონა ჩემი თავი. ჩანს, ვერ გაივლის ცხოვრების გზას ადამიანი, რომ სიმწარე არ შეხვდეს. იქნება არც იყოს საყვარელი სიცოცხლე, რომ სიმღერას ზან კენესაც არ გამოერიოს და სიცილს ტირილი?!

ვერ იტყობდა მანანა, თურმე მღეროდა. მღეროდა დიდ სიხარულზე, რომელიც ველარ ეტეოდა მის გულში.

— საითა ხარ, ახტაჯანავ? — მოისმა ამ ღროს დიდუდას ხმა.

— მოდი, აქ, დიდედ! მოდი, ცოტა ხანს დაეჯდეთ აქ! უკუთრე, ხედავ, რა ლამაზია ალაზნის ველი?

— ლამაზია, გენაცვალოს შენი ბებერი დიდედა.

— ნუ იძახი, ბებერიო! რამდენი წლისაა ეს მუხა? ათის? ასის? ვინ იცის! არც შენ გეტყობა წლოვანება და სიბერე. მეც გაგხდები შენხელა და ეს მუხა ისევ ასეთი იქნება და აქ ჩემისთანა გოგო იჯდება. ვინ გაიგებს, რამდენი წლისაა ან ეს მუხა, ან ჩვენი უძლეველი შოდგმა?..

მათე მყუდრო ღუმილი დაარღვია მრავალხმოვანმა სიმღერამ. ახალგაზრდები ჟრამულით შემოეხვივნენ ელისაბედს.

— რა ხანია ზღაპარი აღარ გიამბია!

— გვიამბე, დიდედ, გეხვეწებით!

— შენ ხომ დაგვპირდი?

— აი, მუხაც აქ არის, მთვარეც, ჩვენც, გვიამბე კარგო-კარგო დიდედ!

— აბა, რა გიამბოთ, გენაცვალეთ თქვენი დიდედა... — თქვა ელისაბედმა, მაგრამ ახალგაზრდებმა შენიშნეს, რომ დიდედამ კრიალანის მარცვლა დაიწყო. მაშ იტყოდა ზღაპარს! მასთან ახლოს დაჯდომასში შეეცდილენ ერთმანეთს. მანანაც მიუჯდა დიდედას გვერდით და ყველანი მიყუჩდნენ.

„იყო და არა იყო რა, — დაიწყო დიდედამ და გასანთლულ ძაფზე ასხმული ქარვის ორი მარცვლი გაატარა თითებს შუა. — აბა, ისეთი რა იქნებოდა, რომ ამ გასაყვირ ჩვენს ქვეყანაში ვინმეს რამე გაჰყვირებოდა?.. იყო ერთი სალი კლდე. ამ კლდეზე უთვალავი ფრინველი ბუდობდა. საამური სტენი-გალობით თავიანთ საქმეს აკეთებდნენ დაუღალავად... ამ კლდის ძირში კი ავსულები ცხოვრობდნენ. ის ავსულები დიდედამ იმის ოცნებაში იყვნენ, რომ კლდეზე ასულიყვნენ, ფრინველები დაეხოცათ ან გალიაში დაემწყვდიათ და მათი გალობით დამტკბარიყვნენ... მაგრამ ამ კლდეს არწივები დარაჯობდნენ, მუდამ თავს დასტრიალებდნენ, ფრინვე-

ლების საქმიან ფუსფუსს ხელს უწყობდნენ...“

დიდედამ თვალი შეეცვლა, სტენი-გალობს მსმენელებს, თითებს შუა კიდევ ორი მარცვლი ქარვა გაატარა და განაგრძო:

„ერთ დღეს არწივებმა თვალი მოჰკრეს, რომ ავსულები დარაჯმულიყვნენ, გამაყრუებელი ყიჟინით კლდეს შესდგმოდნენ. დახოცილი ფრინველების სისხლი კლდის ნაპრალებს წვეთლად ღებავდა, დატყვევებულნი კი გალიაში ხმას არ იღებდნენ, კლდის მწვერვალს შეჰყურებდნენ და ხსნის იმედს გულში ინახავდნენ...“

„ყური მიგდეთ, გვრიტებო, გიტყვით, მერე რა მოხდა... არწივები გაიცეცხლდნენ, მედგარი ძახილით ფრთები გაშალეს და მტერს შეესივნენ. ბევრი იომეს, მტერს მუსრი გაავლეს, კლდის დაპყრობილი ადგილები დააცლევინეს და უკუ-ავლეს, ჩაყარეს ქვევით, სადაც უმანკო ფრინველების სისხლი ავსულების დამღუპველ მორევად გადაქცეულიყო... მაგრამ, ყური მიგდეთ, ბელურებო... ერთი არწივი ავსულებმა მიიმიდ დაქრეს. დაფლეთილი ეგდო, სისხლისაგან დაცლილი, მომაცვდავი, მაგრამ განთავისუფლებულმა ჩიტუნებმა მოძებნეს. თავისი მადლიერი გულიდან თითო წვეთი სისხლი ჩაუსხეს, თავისი ნაზი ფრთებით დასერილი შუბლი გაუვრიალეს, კრილობები გადაუხვიეს, ნაირნაირი სიმღერები უგალობეს და ის არწივი სიკვდილს ხელიდან გამოსტაცეს...“

ამ დროს ამისი მეგობარი არწივი კლდის წვერზე იჯდა. მწარედ გლოვობდა ტოლის დაკარგვას... არწივთან ავსულებმა ყვავი გაგზავნეს ჯამუშად. მიფრინდა ყვავი არწივთან, უთხრა:

— არწივო, ტოლი მოგიკლეს, ყვა, ყვაა...

არწივი შემფოთდა, მაგრამ ისე იყო დამწყურებული, რომ ძალა აღარ ჰქონდა, პასუხი გაეცა ყვავისათვის.

— არწივო, მე მიტოლე, კარგად მოგივლი! — კიდევ დასჩხავლა გათამამე-

ბულმა ყვავმა და თავს შემოევლო, ბუზ-პეპლები მოუზიდა, მოუარა, ეგონა, ამით მოვინადირებ არწივის გულსო...

გავიდა ქაში... დაქრილმა არწივმა ფრთებში ძალა იგრძნო და ღალად გასცურა ცაში, თავის სწორისკენ წავიდა. იმ დაღონებულმა არწივმა შორიდანვე გაიგო ნაცნობი ფრთების ბარტყული, თავი ასწია, თვალბში ძველებური ჩინი ჩაუდგა, გულში დაფერფლილი კეცხლი აენთო. დაციწვით ჩაჰყრა ყვავს ნისკარტი და თავის ტოლს შეეგება...

კედებოდა მარტოდ დარჩენილი ყვავი. თვალი მოჰყრა არწივებს, უფრო ფხიზლად რომ დასტრიალებდნენ სალ კლდეს და ბეჩაჲმა სიკვდილის წინ იგრძნო ერთგულების, სიამაყისა და სილამაზის ძალა..."

— აი, გვრიტებო, ჩემი ზღაპარი. ვი-საც ენიშნა, იმან იმღეროს ახლა...

და ერთხმად დასძახეს ახალგაზრდებმა ხმაშეწყობილი, ლამაზი სიმღერა.

სიმღერას ცეკვა მოჰყვა, ცეკვას შაირები, შაირებს თამაში, ცხარე კამათი და... რა შეუძლია მაისის ღამეს?

ჯერ უჩინარმა მნათობმა კაბადონის რომელიღაც წერტილს ესროლა ისარი და პირველ მწვერავს გააყოლა უთვალავი სხივი, დაატყვევა იალბუზი. კარგა ხანს ფლობდა ბნელ გარემოს ეს ერთადერთი აბჰყვიალებული მწვერვალი, თითქოს სივრცეში ვილაცას დაეკარგა სამკაული. მერე სხივებმა თანდათან გაანათეს იალბუზის მეზობლებიც. თითქოს მოქიშვე ღევეები შეჰკრეს ბრძყვი-ალა ჯაქვით.

— უყურეთ, ჩუ, უყურეთ! — ჩურჩულით დაიძახა მანანამ და გაშალა ხელები.

სიბნელიდან ვილაცამ ამოისროლა უშველებელი, გავარვარებული ბურთი. ისე ახლოს არის ის ბურთი, თითქოს შეიძლება მისი დაქერა, მაგრამ ბურთი დაუსხლტა მანანას ხელიდან და გაგორდა თავისი არჩეული გზით...

მუხის ქვეშ ჯერ ისევ ბნელა, გათენება ნელ-ნელა ახლოვდება. სიკვდილის ქედზე პირველად გახიფხილეს წერტილიდან. მოდის გათენება და თან მოაქვს რაღაც უთვალავი, უსახელო ფერები. ცა და ღედამიწა იყრებინან. სხივები თამამად ხაზავენ ძირს დაფენილ ალაზნის ველს...

— ვენახში! — დაიძახა მანანამ.

— ვენახში! — წამოიშალნენ ყველანი და გაიქცნენ.

საცაა იფეთქებს ვაზის პირველი ყვავილი!

ამ გარიტრაჲზე მანქანა მიაქროლებს სილამონიძეს აეროდრომისაკენ. წუხელ კრემლი ელაპარაკებოდა. სასწრაფოდ იწვევდნენ მას მოსკოვში.

ჩაფიტრებული მიქრის აეროდრომისკენ სილამონიძე. თვალწინ უდგას კრემლი და მუხიანი, ტრიბუნაზე გამოსული გოგონა, მისი მეტყველი შუბლი, მოუხვეწარი წარბები. „ადამიანებს ერთმანეთი რომ უყვარდეთ, ერთი ბეწო შეცდომასაც არ აპატიებდნენ, დროზე მიეშველებოდნენო...“ ეს სასტაკი და დაუნდობელი ბრალდება იყო ჩვენ მიმართ. იმიტომ შემზარა გედეონ ვარამაძის სიკვდილმა. უგუნური მხარდაქერის ნაცვლად, დროზე რომ მიეშველებოდით, ჩვენს რიგებს ასე უდროოდ არ გაჰოაკლდებოდა ერთი კარგი და ნამღვილი კომუნისტი. ზაქრო სიყმაშვილი გედეონ ვარამაძის ზუსტი ორეული იქნებოდა, მას რომ ხალხი არ მიშველებოდა დროზე. ხალხმა აპოვინა მას თავისი თავი, ხალხის სიყვარულმა გაუნათა და გამოიყვანა სწორ გზაზე... და მხოლოდ ხალხთან სიახლოვე ასწავლის ადამიანს ადამიანის სიყვარულს. და რა ბედნიერებაა, როცა ახლოს ხარ მათთან, რომელთა შორის იბადება, იზრდება და ძლიერდება ეს სიყვარული..."

... მიწყდა გაქცეული ახალგაზრდების ხმა.

წყაროსთან მარტო დარჩა ელისაბედი. მუხის ქვეშ იჯდა მანანას მხნე და ბრძენი ღიღედა. მუხას მიყრდნობილი ფიქრობდა:

„ნეტავი მაჩვენა, როგორ ივლის ჩემი გიჟმატი გოგო ცხოვრების ძნელსა და გრძელ გზაზე. ნეტავი შემასწროს მანანას ბედნიერებას, შვილიშვილის შვილის დაბადებას...“

„ნეტავი მაჩვენა, როგორ გაუძღვება ეს ახალგაზრდა ბაადურ ბეჭაური ლელიანს?..“

„ნეტავი მაჩვენა, როგორ მანანას გამოივონებს ზაქრო... როგორ გულუბნებს დაზრდის გულიყო... როგორ დაიყვავილებს კეძერაზე პირველი ვაზი...“

„ნეტავი გამაგებინა, კიდევ რამდენ შვილიშვილს, ნათლულსა და შვილობილს გაუზრდის ქვეყანას ჩვენი ნიკო...“

...და თითქოს წლების გადაღმა იხედებო, ადამიანის სიყვარულით სავსე დიდი ღედას ჩაეძინა წყნარ, მშვიდი ძილით...

(დასასრული)

მეხსიერება



დ ე ქ ს ე ბ ი

შავზღვისპირეთში

სანაპირო ღუმს და ბრწყინავს,
შორს, მზის ბულში შავ ზღვას ძინავს,
ნაპირიდან წუშმა ჩრდილი
ლურჯ ტალღებზე გადაფინა
და ჩინარის ტოტი ჩვილი
ტალღამ მკლავზე გადიწვინა.
და თეთრ ქაფში ლურჯი ჩრდილი
ისე მოჩანს, ვით ღიმილი —
ვით ღიმილი მაღალ მთათა,
ლაყვარდში რომ აღუმართავთ
თვალუწვდენი მწვერვალები,
მოუბუჩავთ ნისლის ფარდა
და პირქუშად ღვანან მთები.

მდუმარედ და დინჯად ღვანან,
თავშეხვეულ ღვეებს ჰგვანან.
ზევით ცაა, — ძირს ზღვა შფოთავს
და აშინებს ფიქრს და მზერას
ზღვისკენ კლდოვან ციკაბოთა
დაკიდება აღმატყრად.
მთის მწვერვალებს როდი ესმით,
მთის ძირას რომ ტალღა კენესის —
როდი არღვევს სუნთქვა ზღვისა
მაღალ მთათა მყუდროებას.
ტალღა ქაფის ფაფარს ისხამს,
ტინის კედელს ეჯახება.
მაგრამ სდუმან შეუბღმევრულნი
მთანი ცამდე აზიდულნი,
ოთქოს განძი დაფარული
საიდუმლოდ შეუნახავთ;
არ გვიმხევენ ფიქრს და სურვილს,
მოუბუჩავთ ნისლი თალზად.
საუცუნეს საუცუნე
სცელის და ტალღა კვლავ გუგუნებს,
ოთქოს ზღაპრულ სირინოზთა
სამშური ისმის ზმები.

მთებს ღუმილის ნისლი მოსავთ
და გრანიტის დევეკებზე
არ იწვდიან ზღვისკენ ხელებს,
საიდუმლოს არ ამხევენ.

ზავსმოდებულ დამსკდარ ქვებში
ყვავილების გუნდი ჩანდა,
ვარდი ქალწულს ჰგავდა ეშხით,
მარგალიტის შხეფებს სვამდა
და ზღვისკენ დახრილ კლდიდან
იგი სურნელს უგზავნიდა
ზეცას, ზღვას და კლდეთა ღიბოს,
სადაც თეთრი თოლიები
სხედან ბასრი ნისკარტებით
და ელიან ძვირფას ჯილდოს:
რომ მომსკდარი ზღვიდან ტალღა
მკლავს გაშლის და ფრთოსნებს ლაღად
გადმოუყრის წვრილ-წვრილ თევზებს;
მაგრამ ტალღა ონავარი
ისერის მხოლოდ ბროლის შხეფებს
და დუღუნებს დაუმცხრალი.
ჩან ბავშვით იწყებს ტიტინს,
ფერად-ფერად მარგალიტის
კენჭებს ისერის ნაპირისკენ;
ისმენს კლდიდან სვავის კივილს
და კვლავ უკან ძველ გზას მისდევს, —
ზღვას უამბობს გულისტკივილს,
ბორბავს აშლილ-აქოჩრილი,
საჯირითოდ მხრებგაშლილი.

ლურჯი ნისლი ფარდებს კეცავს,
თვლემს შავი ზღვა და მზის ბულში
გადმობრუნდა, თითქოს, ზეცა
და შთაინთქა ზღვის უფსკრულში —
და იმ ზეცის ფერებია,
ზღვის ტალღებს რომ შერევია,
თითქოს, ორი ეს ტიტანი

ჩაპხვევიან ერთურთს მტყიცედ
და არ უჩანს სივრცე-განი
არც ზღვისა და არც ცის სივრცეს.

მეც იქ ვიყავ, იმ მხარეში,
ზღვის და ზეცის მწვევდა ეშხი,

სამხრეთის მზის მწვევდა სითბო;
ცაში ვპერეტდი მქროლავ ღრუბლებს —
ოცნებათა გირლიანდებებს —
და სიზმარში ვიყავ თითქოს.

თარგმანი გიორგი კალანდარიძისა.

ლევანდა მარკოზი

ტყეში, მდინარის პირად ცხოვრობდა
ერთი ფერია ტურფა, ლამაზი,
იქ, მდინარეში ის ბანაობდა,
*აჯადოებდა ზვირთებს სინაზით...
და ერთხელ — როცა მდინარის ტალღებს
გაუთამამდა, — აცდა სიფხიზლეს,
მან რა იცოდა, — ელოდა მახე...
და გახვეული ბადეში ნახეს.
მეთევზეები მისი მნახველი
შეშინდნენ, — ხოლო ქაბუკმა მარკომ
ლამაზ ფერიას დატაცა ხელი,
ვინც სიყვარული მის გულში დარგო
და ვისაც კოცნა არგუნა ცხელი.
მოქნილი ტოტის მსგავსად ფერია
იგრინებოდა მარკოს ხელეში,
ვის თვალეზშიაც მას ჩაეფრქვია
ნათელი შუქი და ეშხი მწველი.
ეფერებოდა ფერია მარკოს,
ვიდრე მიწაზე ჩამოწვა ღამე,
შემდეგ ის გაქრა და მან ჩააქრო
ქაბუკის გულში ტრფობის სიამე.
და მარკოს სული დასევდიანდა,
ღღე-ღამით დადის ღუნაის პირად,

კენესის და ოხრავს ქცეული დარდად:
„ეგებ ფერია წყალმა დასძირა?
ზვირთებო, მითხარ სად არის, სადა?
ესმის სიცილი: „არ ვიცი, არა!“
და მარკო ყვირის: მატყულებ, ვარა!
თქვენთან თამაშობს ფერია, თქვენთან!
მანახეთ იგი, მანახეთ ჩქარა!..
და კიდეც რაღაც მას უნდა ეთქვა,
მაგრამ ღუნაის ზვირთებმა შთანთქმეს
ლამაზ ფერიას ძებნაში მარკო.

ფერია ზვირთთა შორის ფრთებს არხევს,
ღუნაის ფსკერზე მას ეძებს სატრფო.
მარკო არ არის, მაგრამ სიმღერას
მასზე ამ ქვეყნად ვერვინ ჩააქრობს.

თქვენ კი ამ ქვეყნად იცოცხლებთ,
მაგრამ
იცოცხლებთ ისე, როგორც ჭიები,
თქვენზე არავინ არ იტყვის ზღაპარს,
არ შეითხზება არც სიმღერები.

თარგმანი სანდრო მუხლი-მუხლიძისა

შეცო მხარეში*

დაბრუნება

ათი დღეც არ იყო გასული მეფის ტახტის დამხობის შემდეგ, რომ ქვეყანაში ღვინის ღებემა მოვიდა. სამშობლოში დაბრუნების მსურველ ემიგრანტებს ურბედა მასთან ერთად რუსეთში გამგზავრებას.

ეს იყო 1917 წელს. თუმცა მას შემდეგ დიდი ხანია, ზანდაზან ისიც კი მგონია, თითქმის ეს გუშინ ან წასულ კვირამი მომხდარიყო. ღვინის-საკან უფრო ვრცელი ღებემა მიიღო ვ. ა. კარპინსკიმ. გამგზავრებისწინა ზეენი შეკრება ზერნში ინიშნებოდა.

ვინაიდან საფრანგეთზე გავლით ემიგრანტების რუსეთში დაბრუნება შეუძლებელი გახდა და სხვა გზა რევოლუციამი მონაწილეობის მისაღებად არ არსებობდა, — როგორც მოწყურებული ირემი იკლევს გზას ცივი წყაროს მისაგნებად. ისე ღვინიც ზვერს ფიქრებდა და გაბედულ გვემებს აწყობდა, რათა რუსეთის რევოლუციურ განვითარებას სათავეში ჩასდგომოდა. მთელი ცხოვრებით, მთელი არსებით რევოლუციისათვის მებრძოლი, მისი მესამე, მისი ნამდვილი ხელმძღვანელი, — შორს იმყოფებოდა რუსეთიდან და ვერ ისვენებდა. აპირებდა პაეროლანით რუსეთში გადღერებას, მაგრამ მაშინ არც კერძო პაეროლანო, არც პილოტი არ მოიპოვებოდა, რომ ეს ნაბიჯი გადაედგა.

ამის შემდეგ წამოიჭრა აზრი, რომ გერმანელი ამხანაგების დახმარებით მოწყობილიყო რუსეთში გასვლა.

გამგზავრება

ქვეყნიდან ზერნში ხუთი თუ ექვსი წადიდით. მათ შორის ორი კართელი — მისა ცხაკაია და მე. ზვერი ამხანაგი დარჩა. ამ დარჩენილებმა საგანგებო კრება გამართეს. კრებაზე დაუნიდობლად კიცხადენენ ყველა იმას, ვინც ღვინის გაკეცებოდა. ეს გზა მიუღებლად მიანდათ.

მაგრამ გადაწყვეტილება უკვე მიღებული იყო. გაათავდა! ბოლო ეღებოდა ათი წლის ემიგრანტობას. ხელახლა დაეუბარნდებოდი მონატრებულ მშობლ ქვეყანას...

ზარკის ჩასაწყობად ერთი ზემოდანი ვიყავდე. ვარცე ნივთებს — წიგნებს, ხელნაწერებს, სურათებს... „რა წადილო? რა დატრეო? მე ხომ რევოლუციის გამაჩუკების შემდეგ კვლავ ჩამო-

განზრახვის სისრულეში მოყვანა თავს იღეს შევიცარიის სოციალ-დემოკრატიკმა, რომლებიც უნდა მოლაპარაკებოდნენ გერმანელ ამხანაგებს.

გერმანიის ტერიტორიაზე გავლის პირობები ასეთი შეიქმნა: 1) გასვლა შეუძლია ყველა ემიგრანტი, მიუხედავად ომისაღმი დამოკიდებულებისა; 2) იმ ვაგონში, რომლითაც ემიგრანტები წადენ, არაფერ არა აქვს უნებართვოდ შესვლის უფლება; 3) კონტროლი არც პასპორტზე, არც ზარგზე არ შეიძლება გერმანიაში გასვლის დროს; 4) წამწელენი ვალდებული არიან ავტოტაცია გასწიონ რუსეთში, რათა იქიდანაც გამოემგზავრონ იმდენივე გერმანელი სამხედრო ტყვე, რამდენიც ჩვენ ვიყავით.

გამგზავრების წინ დაიწერა ოქმი, რასაც ხელი მოაწერეს სხვადასხვა ქვეყნის სოციალ-დემოკრატიული პარტიების წარმომადგენლებმა. ამ ოქმში სხვათა შორის ნათქვამი იყო: რუსეთის ინტერნაციონალისტებს შეუძლია ააჯანყონ პროლეტარიატი თავისი მოთხოვნის წინააღმდეგ, რუსეთის პროლეტარიატის გმირული ბრძოლა მაგალითი იქნება სხვა ქვეყნებისათვისაც. ამიტომ ჩვენ, ქვემოთ ჩამოთვლილი სახელმწიფოების ინტერნაციონალისტები, — საფრანგეთისა, შვეიცარიისა, პოლონეთისა და გერმანიისა, — ვთვლით არა მარტო უფლებად, არამედ ვალდებულად რუს ამხანაგებისათვის, რათა მათ ისარგებლონ იმ შესაძლებლობით, რომელიც მათ რუსეთში მიხელთ ეძლევათ.

ვალ ქვეყანაში! მაშინ კი, როგორც თავისუფალი მოქალაქე ღირსეული რესპუბლიკისა, გავიღო ქვეყნის ქერებს. ზემს დიასახლისთან მოვალ და დატოვებულ წიგნებს, სურათებს და ნივთებს მაშინ წადიდებ. ახლა კი... — და ჩემოდანში ვაწყობ საცვლებს, ორითდე ხელნაწერს... ხელში ნინოს წერილი მომხდება. დადბნას გატრიალუ... სად არის ახლა ნინო? სად არის ტანია? გამახსენდა ლიპციკი, პირველი ქალაქი, რომელიც ზემი ემიგრანტობის გაირიგაგზე ვნახე.

როდის იყო ეს? გუშინ, თუ ათეული წელია მას შემდეგ, რაც პატარა ჩამოდნით ზელში, ვადმოვლავ საზღვარი. იქით დავტოვე თვითმყრობელური რუსეთი — მეფის განდარმბობა, ცხსეუბითა, ბორკილებითა და ცივი ციშბირით. პატარა შევიცარიას შეიფარე თავი. ლიპციკი...

* დასასრული. იხ. მათობი № 2, 3, 4, 5.

მეზუთე სართულის მანსარდში მოთავსებული კუბოსავით ვრძელი ოთახი. მერე ციურბიბი... შიმშილი და ტანჯვა... ქენება... ჩემი პირველი ნაწარმოების დაბეჭდვა... მერე ომი, გიგის მოვლა და „მწერის ტარხანა“... სხეული მითრათის, გული ჩტროლავს. გაწელილი წლები, როგორც გასწრაფებულ მატარებლის ფანჯრიდან მხედველობაში აღბეჭდილი სურათები, — გამაღვებით გაირბენენ და ისევე გაქრებიან მესხიერებაში. გამოურყვევლმა სევდამ შევცალა სიხარული. შეჩვეულ ქვეყანას ვტოვებდი, მივდიოდი განახლებულ, რევოლუციით მოცულ რუსეთში. რა მომელოდა იქ? რას ვეტყოდი ჩემს საშობალოს, ან როგორ მიმიღებდა ის?...

ჩემი ოთახის კარზე კაცური გაისმის. დასახლის მორძალებით შემოიხედავს, ჩემს ფიქრებს არღვევს. ფაქიზად შეკრულ ქაღალდში გახვეწულ პუტერბროდებს მაწვდის.

— წაიდეთ! გზაში გამოვადგებით. ხომ ჩამოხვალთ ისევ? გვანახებლებთ?

— უსათუოდ. უსათუოდ. — ქონი პარეტო!... ვეშვიდობები ჩემს კარგ დიასახლისს.

— ჩაბოვალ, უსათუოდ ჩამოვალ!... — კიდევ ემიჯნებოდა და თვალზე ცრემლი მერევა.

მერე ავტომობილი, გზა სადგურისაკენ...

ვშორდები ნაცნობ ადგილებს, — ავჯერ პლენალე, ემიგრანტების შესაკრები, საღაუბო და საკამათო მწევანე მოედანი. უნივერსიტეტის მაღალ-სართულადანი შენობა. ბასტიონი, კორატური... განსაკუთრებული კუნძული, ფენების ტბა... ბევრი მწერად და ნაღვლიანი დღე გამიტარებია ამ ტბის ნაპირად...

სწრაფად მიქრის ტაქსი, ნაცნობი ქუჩები უკან რჩება...

სადგურზე უკვე თავი მოეყარათ წამსვლელებს და გამცილებლებს.

— ძაღვს ეიპოვებ მინა! — მეუბნება ერთი ამხანაგი მინა ცხაკაიაზე. — რომ არ გეპოვია, დარჩებოდა...

— როგორ, არ იყოფა?

— კი, წასასვლელად მზად იყო. მაგრამ თუ ამ მატარებლით წაგიდოდით, არ იყოფა.

— მერე?

— ბევრი ვეძებთ. შენ არ იყო! პარტი მის დაუყოთხავად შეგვარით. მალე მიხავ მოიფინებს.

ბერი

— დაჯექი! რას უყურებ ასე დაკინებით! — მეუბნება მინა ცხაკაია. — დღეს ილინს ვნახეთ. კი ხანია აღარ შეგხვდრივარ!

— ნეტავი მალე შეიდექი! — ნატვრით ჩაეურთო მე.

მატარებელი კი მიქრობდა ისე, როგორც კინოსერიაში, ფანჯარაში წამისწამ გაიქროლებდნენ ტყით მოსილი პატარა გორაკები, მინდვრები, სოფლები.

კუკლინის ბიბლიოთეკაში ყოფილიყო წიგნების ჩასაბარებლად. ფიქრობდა, ვმწერებოდა წიგნებს და ვუტოვო, გაიყო დროზე ანუ ჩამოვარდნილი სულაც არ მიიტანონ ბიბლიოთეკაში და შევრცხვეო... რომ შემოვიდა, ოთახში მიიხედავდა. ძველი კალაშნიკი დაინახა. შეკრული ჩემოდანი ისევ გაგვასწევინა და კალაშნიკი შევჩავედებინა. ოთახი კიდევ შეათვალიერა, ხომ არაფერი მჩამოვარდნილი. ზევს გვექცაჩებოდა. მინა ავტოში ჩავსვით და აქ მოვიყვანეთ. ახლაც ვერ მოსულა გონს. ფიქრობს, — მართლა მივდივართ თუ სიზმარიო.

მინა ცხაკაია მოგვიხსნა, ჩვეულებისამებრ პენსზე წამოკოსებინა ცხაკაზე, სახე უღიმოდა, ხელში მოკაბუჭებული უოხი ეჭირა.

— მამ მივდივართ, მინა! — გუბნები გახარებული.

თვალები მოუჭრა. გამიღმინა.

ირგვლივ გამცილებლები ფრსფრებენ. ზოგს ბარგი მაქვს, ზოგი ბილეთებს უადულობს, ვაგონში ამოვალა, რაღაცას გვაპარებენ... ისე შეგვინება, თითქმის სადგურში, ჩამწკრივებული ვაგონებიც, მაგვრებენ და ვეღვა გამცილებელი ჩვენს ბედნიერებას იზიარებს...

— Envoit! — დიპაბა კონდუქტორმა.

ვიდრე მატარებელი დაიჭროდა, ერთმა გამცილებელმა უბიდან წითელი აბრეშუმის მაღაღი ამოიღო. უერ თვითონ ეჭირა ხელში, როგორც აფრიანებული წითელი დროშა, მერე ჩვენ გადმოგვცა და როცა მატარებელი დაიჭრა, მაღაღი ფანჯარაზე გადმოფიანეთ დროშასავით.

— ვაშა ვაშა! — შეხმარეს გამცილებლებმა.

— გაუშარჯოს რუსეთის რევოლუციას! ვაშა! ვაშა! — ეიპახოდით ჩვენს.

მატარებელი მიქრობდა. ფანჯარაზე წითელი დროშა ფრიალებდა, უცხო მზრიდან საღამს უძღვნიდა, უღიმოდა რუსეთის რევოლუციას.

მატარებელი მოსივლდა სადგურს. ყოვანა შეწყდა ვეშვრე ფენების მაღალ შენობებს, სახურავებს, ტელეფონისა და ტელეგრაფის მავთულებს. თავზრუდამხვევი სისწრაფით ვცილდებით მათ. უკვე შორს, ქაღალდზე დაღვრილი მელანით მოჩანს ქენების ტბა. მის იქით ინტლისური პალი. ფოთლოვანმოცვენილი ხეები და სულ შორს, შორს, ღურჯ სიერცეში ამჟღავნა ამართული თეთრი მონღალი.

— რატომ ასე ცოტა მივდივართ? — კითხულობს მინა და იქვე უმატებს: — ვერ ვაბეჭდქი სირცხელი მათ რევოლუციონერობას. ბოლოს ძალიანაც ინანებენ, მაგრამ გვიან-და იქნება!

— არამცოლ ვერ ვაბეჭდქ, ვაგვიკესებს კიდევ! — ჩაილაპარაკა ჩვენთან ერთად მომავალმა ბუნდელმა ქაღალდმა, რომელსაც ოთხი წლის პაემო მოჰყავდა თან.

— მე დარწმუნებული ვარ, ყველაფერი უკარგად ჩაივლის! — თქვა მიხამ.

— მოვესწრებით კი თბილისის ნახვას? — ფარად ვთქვამ. —

— არა, ჯერ პეტროგრადში დავრჩებით! — მაღნიანებს მიხამ.

— მე კი პირდაპირ საქართველოსაკენ ვაქცევ!

ლამის ათი საათი იქნებოდა, ბერძნულ რაიონში ჩავდივით. სადგურზე დაგვხვდნენ ამხანაგები. ჩვენთვის დაქირავებულ სასტუმროს ოთახებში წავგვიყვანეს.

ლენინი იმ ღამეს ვერ ენახეთ. თათბირი პეტროგრადში იმდენად პარტიულ ამხანაგებთან.

მიხამ ცხაკაია და მე ერთ ნომარში მოვთავსდით. დადღივები ვიყავით და მალე დავწყობით. დაწოლის წინ სასტუმროს მსახურმა ანკეტა შემოიტანა. ანკეტა საკუთარი ხელით უნდა შეგვეცნო.

კონსპირაციის ნიშნული მიხამ წერხულით შეკრებულ:

— რას შერებო, ნამდვილ გვარსა სწერ?

— მაშ რა უნდა დავწერო? ვანა ზენ ახლა თვითნებური მოქალაქეა არა ვართ?

— პო, კარგი, დაწერე ჟურნალისტი ესა და ეს, ოღონდ იმას ნუ დასწერ, რომ რუსეთში მივდივართ! რა საჭიროა!

— კი, მაგრამ... კარგი გვრე იყოს, — დავთანხმე.

— საზოგადოდ არაა აუცილებელი, რომ იცოდნენ ვინ ვართ, სად მივდივართ, რისთვის მივდივართ, — მეუბნება მიხამ.

დილას რომ ავიდეთ, შეგვაცნობიან, — წამსწვლად თორმეტ საათზე შეიკრიბეთ სადგურზე. ლენინსაც იქ ვნახავდით.

თორმეტ საათისათვის მე და მიხამ ჩვენი პატარა ჩემოდნები შევკარით ხელახლა და სადგურისაკენ ვავიწით. თალიანი მოსაძეული დარბაზის ერთ კუთხეში ამხანაგებს მოვკარით თვალი.

— აგერ კრუცკაია! — წამჩურჩულა მიხამ.

ლენინი ჯერ არ მოსულა.

— იცით, ამხანაგო მიხამ, რომ ილიჩმა ამ დღითი დღეში მიიღო გენგენიდან, ჟურნალისტი ვიცადეთ, ჩვენც ვადაწვევით, წამსწვლად ვუბნება კრუცკაია მიხამ.

— მართლა? შერე რა თქვა?

— ახლა თანდათან გონს მოვლენ, ბევრიც გადაწყვეტს წამოსვლას, მაგრამ მე რომ იმათ ვუცადო, დავიანდებო.

— მაშ არ ვუვლით?

— არა, რასაკერძეოდ!

ლენინი ხომ ისე ჩქარობდა რუსეთში მისვლას, რომ მისთვის ყოველი წუთი ძვირფასი იყო.

კრუცკაიის შემდეგ, ჩქარი ნაბიჯით მოგვიანდებოდა ლენინი.

— როგორ არის საქმე? ბილეთები აღებულა? — იკითხა. ყველას ხელი ჩამოგვართვა, მიხამს განსაკუთრებით მიესალმა. გაოთლიანებული მაღალი შეზღი თეთრი ცხვირსახოცით მოიწმინდა.

ლენინი დღეაგდა. ხან კრუცკაიას მიმართავდა, ხან რომელიმე ამხანაგს დაეკლებოდა, გაეგო რამდენი წუთი აქადა კიდევ მატარებლის გასვლას, ხან მიხამს შეეკითხებოდა გენგენში დარჩენილ რომელიმე ამხანაგის შესახებ.

მოვლი ღამე არ სძინებია. წახვლის პროექტს ადგენდა, რომელსაც იმ ღამეს ყველა წამსვლელმა მოაწერა ხელი.

მატარებელი დგრილით მამოდდა. მგზავრები ერთმანეთში აირივნენ. ჩვენც ჩვენ ბარგს დაეტაცეთ ხელი და ლენინის გაჩემო შევერდით.

— რაღას ვუვლით? დავსხდეთ! — თქვა მან, როცა მოსულელები ჩამოლაგდნენ ვაგონებიდან.

ყველანი მას აყვავით. გენგენელები ავირეთ ბერძნულ ამხანაგებში. გენგენოზი ერთმანეთს, უკანასკნელ საღამს გუძლიდით იურის მოებს, მატარებელი კი მიქროდა, გვამორებდა შევიცარიის გორაკთან პეზაგებს.

ფანჯარაში კვლავ ავაფრიალეთ გენგენიდან წამოღებული პაწაწინა წითელი დროშა.

მალე ციურებში მივდივით. იქ რამდენიმე საათი მოგვადგა მოვლა. მატარებლის გასვლამდე ჩემი ნაძნობი ქაღალტის დასათვალიერებლად გავეყვი ტუჩებს.

საზღვარი

შვეიცარიის საზღვარზე ჩვენს ვაგონში შვეიცარიის საბაგოს მოხელეები შემოვიყვანდნენ და ბარგს დაუწყეს ჩხრეკა. ყოველი ახალი ნივთის დანახვზე დავას გვიტეხდნენ. სამგზავროდ წამოღებული ზორაგაც კი წაგვართვეს.

საღამო იყო. ზინდი თანდათან იჭრებოდა სადგურის კუნძულებში. ბოღმა და სევდა აწევა გულის. მსოფლიო იმპერიალისტური ომის აღმშენებელი ქვეყნის საშინელი მდგომარეობა ეთრქმინ. როგორც გვირგვინი მამაკალი მატარებელი დაიხუთება უპაერობით, ასე ვიყავით მთელი ღამე. ვიდრე გათენებამს ბერლინი არ შევდივით. ჩაფიქრებული, კოპებშეკრული ლენინი დერეფანში მიმოდრიდა.

ჩვენი ვაგონი მატარებელს მოხსნეს და თითქმის საღამომდე ბერლინის სადგურში ვაგვანერეს. ფანჯარიდან გხედავდით, როგორი ნელი, მოდუნებული ნაბიჯით გაივლიდა ორთაღე ფერმართალი მგზავრი ბაქანზე, ან ტვირთშიდავები დაქიმული ძარღვებით როგორ მიავსებდნენ

ბარვით გაქედილ პატარა ვაგონებს. სადღა იყო ზერლენის ცოცხალი, მოძრავი, ამქარებული მგზავრების ჭივილ-ზივილი, ღაჟაღა ღოყებიანი ბურქების ღიმილი და გადამხილ-გადმოსახილი ყველა დაღვრემილი, ჩაფიცრებული მიდო-

და, თითქმის კუბოს ასდევნიდნენ გარდაცვალებულის ნათესავები.

მხოლოდ საღამოთი მივადქვით ჰაჭტატას ქუჩის ერთ-ერთ პატარა ნაფისაყულეს. აქედან კი ზღვით უნდა განგვევარდო გზა.

გამეზა

გემით ბირველად გმზავრობდი. ბაქანზე ფეხი შევდგი თუ არა, ცნობისმოყვარეობამ მძლია და პაწინე გემის დასათვალიერებლად გავეშურე. როგორც იქნა დიძრა-გეში, ტაბატი მოსცილდა ნავსადგურის ზღუდეს.

ბაქანზე შეკრბილი ზღვის უსაზღვრო სივრცეს გაქცევილი. გემი ტალღებს ებრძოდა, ქანაობდა, შორგავდა. შეუსოვარი ტალღები ხტოდნენ, ყირავდებოდნენ, ყალუხე დგებოდნენ.

— ვიმღეროთ! — დაიძახა ერთმა ვილაცამ გაბმულად დაიწყო:

Много песен слышал
Я в родной стороне,
Не про радость,
Про горе в них пели,
Но из песней всех тех
В память врезалась мне
Эта песня!..

ახლა სხვებშიც დაიწყეს მკერდიდან ამომავალი გუგუნო:

Эх, дубинушка, да ухнем
Эх, улетай сама пойдет...

სტოკჰოლმი

რამდენიმე საათის შემდეგ, შეღამებისას, შვეციის სანაპირო ქალაქ მალმეს მივადექით. გემის რწევა და ქანაობა შეწყდა. იგი წელი რხევით შევიდა ნავსადგურში. ჩვენც ჩვენი ბარვით რკინისგზის სადგურისაკენ გავეშურეთ. მეორე დღით უკვე სტოკჰოლმში ვიყავით.

სადგურზე დაგვხდნენ ადგილობრივი მემარცხენე სოციალ-დემოკრატები და იქ მყოფი ჩვენი პარტიული ამანაგები. ახლა ჩვენს ბარვს მზარუნელები გამოუჩნდნენ, ჩვენ კი ფეხით შევუდებით აღმართთან ქუჩას.

საგანგებოდ მომზადებულ სასტუმროს ნომრებში მიგვიღეს. აქ ალბათ მრავალჯერ მოსულან სხვა ევროპელი მგზავრები — ფიორი გახამებული ზურგანგებანია. მანკეტებითა და ძირფასის პალსტუხებით მორთულანი. ხოლო ჩვენ, გაოცებით გვიშვრდნენ დამნდური ოფიციატები — გერ გაეკოთ, რომელი ბენედიკან მოვედით, რატომ ასე უზრალთ ვიყავით გამოწყობილი.

ხელპირის დაპანისა და გასუფთავების შემდეგ, სასადილო ოთახში შევევსატყვე. დიდი და გრძელი მაგიდა, ცხელი და ცივი საჭმელებით საგსე. — როდეს იყო სკამებით გამოწყობილი.

გემი მიამოსს ტალღებს. ირწყევა, ქანაობს, ახალგაზრდული ხმები კი ერთმანეთს ერწყმის. მუშერ სიმღერას მარსელიოზა მიჰყვება, მარსელიოზას კარმანიოლა, კარმანიოლას ვარშავული. მერე ინტერნაციონალი.

ლენინი გემის ქიშკ იდგა. ღურჯ სივრცეს გასცქეროდა, ცალი ხელი პიჯაკის ჯიბეში ჩადო, მეორეთი თავზე ქუდს იმაგრებდა. ძლიერი ქარი პალტოს კალთებს უფრიალებდა.

მძლავრი ქარისაგან ზღვის ზეფები გემის ბაქანზე ამოცვიდნენ. აგერ ლენინიც დაასველეს.

— ესეც თქვენ, ამხანაგო ილინ!.. ეს რუსეთთან მოგორებული რევოლუციური ტალღაა, რომელიც გესალმებათ და ამშობის. გიძღვით! — იხუმრა ერთმა.

ლენინი იცინოდა, ცხვირისახოვით იმრობდა წვეთებს.

როცა ის იცინოდა, სიღრმეში წასული თვალები, მალად ილულებოდნენ. მოკლე ხაზად ციმციმიდნენ წინ წამოწეული შუბლის ქვეშ.

რწევით, ქანაობით მარადვედა გემი აგორავებულ ტალღებს. ქარბუქებით ავარდნილა, თოვლის კორიანტელივით გაფანტული ტალღების შვეფები გამეტყვით ეყვებოდნენ გემის მალა რკინის კედლებს და იმზებოდნენ.

ბრჭყვიალა ქალები, სარკიანი კედლები და ზეტერმეიანი ფანჯრები ზინავდნენ. ფრაკებში გამოწყობილი ოფიციატები იდგნენ და ჩვენ ბრძანების უცდიდნენ.

ერთმანეთს სცვილია შემწვარი თუ მოხრაცული. სუფთა თევზები და დანა-ჩინგალი იქვე კედელთან მიდგმულ მაგიდაზე ელავა. მაგიდას გარშემო ვუვლიდით, კერძს ჩანგლით თევზზე გადმოვუღებდით და იქვე ზეზეულად გემამდით. მადა ქამში მოღისო, ნათქვამია, და ჩვენც გემრიელად ვილუქმულობთ.

მინა ცხაკაია და მე ერთმანეთს არ ვეილდებოდით. ის ყველაზე მეტად ჰგავდა ემიგრანტს თავისი ჩაქმითა და ზეუებით. ამიტომ ყველაზე მეტ ყურადღებას იქცევდა. ზელში თევზი და ჩანგალი ეპირბ, ხოლო მიღწეულ მკლავზე ქოლვა და კაუქიანი ჯოხი ჩამოყიდნა. ზონრიანი პენსე ცხვირის კეხზე დაყირავებოდა. საშემეღებში ყველაზე მეტად მაიონეზი მოეწონა. სხვას არაფერს ევარებოდა. ჩამოვუღიდა გრძელ მაგიდას და სადაც მაიონეზს შეამწედა, თავის თევზზე გადმოეჭოდა.

„ძალიან მიყვარს თევზელობა“ — ამბობდა.

საუზმის შემდეგ დიდ დარბაზში გავედით. აქ გვიყვებოდნენ ადგილობრივი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მემარცხენე ფრთის წევრები და გაზეთების რეპორტიორები. საგარეოებაში ჩამოვრჩევით, ხალხებთან და ფარდაცემით დავეხმარეთ დარბაზში გაიმართა ბანკეტი. ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციების წარმომადგენლებმა სიტყვით მიმართეს ლენინს. ულუაყედნენ ცარიზმის დამპყრობის, უსწრებდნენ რევოლუციის გამარჯვებას და კეთილ მგზავრობას.

ლენინის შეზღუდვით გაიყვანდნენ. თვალეუი გაუბრწყინდა. მაგრამ მაინც არ ცილდებოდა რაღაც მოსუვენრობის იერი. მან მოკლე სიტყვით უბასუბა დამხედურებს და მოკლედვე გააცნო თავისი რევოლუციური მოქმედების გეგმა.

ბანკეტის დამთავრების შემდეგ, კორესპონდენტები იშვრდნენ ზოგიერთი ჩვენგანის ბიოგრაფიის. იმ დღეს სტოკჰოლმის გაზეთებმა ლენინის სურათი და ბიოგრაფია მოათავეს.

ლენინთან ერთად

მაშინდელს განზრახული ჰქონდათ იმ დამეს ჩვენი იქ დატოვება. დასვენეთ და ზეალ დილით წადითო, გვეუბნებოდნენ. მაგრამ ლენინი უარზე იდგა. იმ დღესვე გამგზავრება მოითხოვა.

ჩქარი ნაპიჯით დადიოდა დარბაზში. მაგიდასთან მივიდოდნენ, რუსეთიდან მოსულ გაზეთებს ათვალერებდა. აშანაგებს აფალებდა, არ დაუგვიანებინათ და მალე მოეწყობა მისი სტოკჰოლმიდან გამგზავრება.

ჩვენ გაგვაფრთხილეს, რომ ხელნაწერების წაღება რუსეთში არ შეიძლებოდა. მაშინ მეც დავტოვე იქ ერთი ჩემი პატარა მოთხრობა, ჩვენი რედაქციის მისამართი შეიქცრა, მაგრამ ეს ზეზნაწერი დღესაც არ მიმიღია.

ადგილობრივმა ამხანაგებმა ლენინის თხოვნა შესრულებს და იმ დღესვე საღამოს გამთავისტუმრეს სტოკჰოლმიდან.

შევიცის რედაქტორადან დამით გამიყვადით. პატარაველი უცხად ჩამოვდა. ყველას ჩემოდნები გვეჭირა ხელში. ჩვენთვის განკუთვნილ რბილ ეავონისაყენ გავხმართო. უცხად შევამჩნიე, რომ ლენინს თვითონვე მოჰქონდა თვისი ჩემოდანი. ჩემოდანი ძალით ჩამოფართოვ. არ მაძლევდა, იძახდა:

— რატომ? რატომ? არ შეიძლება! მაგრამ მე ზემოდნით ხელში კიბე ავირბინე. კუბში შევედი.

— ჩვეთან დარბაზი — მითხრა. — ხომ იცნობ? — მიუბრუნდა მეუღლეს, რომელიც ამ დროს კუბში შემოდიოდა.

— როგორ არა! — თქვა და იმანაც შემოთავაზა მათ კუბში დარჩენა. ზემო ჩემოდანაც იქ ავიტანე.

ოთხ ადგილიან კუბში ოთხი მოვთავსდით. — ლენინი, კრუსკაია, ინესა არმანი და მე. ინესა არმანი მამის გავიციანი. ხანში სესული, ფერმრთალი, მიმზიდველი, კეთილი ხასის ადამიანი.

გერმანულად მოლაპარაკე კორესპონდენტი ძალიან მიიზიდა მისა ცხაკაიის გარეგნობამ და წერილებით უნდოდა გავყო მისი ბიოგრაფია. მისმა გერმანული არ იცოდა. მისი შეხატული კრცლად ვუბამობდი კორესპონდენტს მისას ბიოგრაფიას. ხშირად ვახსენებდი საქართველოს. ვეუბნებოდი, რომ ის არის საქართველოს სოც-დემოკრატიული პარტიის ფუძემდებელი, ძველი რევოლუციონერი, მეფის მოავრობისაყან მრავალგზის დატუსაღებული, პარტიული ყრილობების თავმჯდომარე, რომელიც ათეული წელიწადი იმყოფებოდა შვეიცარიამი და ახლა კი ისევ საქართველოში ბრუნდება, რათა სათავეში ჩაუდგეს რევოლუციას და სხვა. მისა ცხაკაიამ ყური მოსწია, რომ საქართველოს ხშირად ვახსენებდი და შემინინა:

— აჰა, რა საქართველოს იმის თქმა, საქართველოში მივდივარ. თუ სად? ხომ ვითხარი, ზედმეტი ლაპარაკი ზიანის მეტს არაფერს მოიტანს.

ინესა ლენინის უახლოესი მეგობარი იყო.

ზევათა საწოლზე მოვთავსდით ლენინი და მე. ქვეითებზე კრუსკაია და ინესა არმანი.

სადგურს გავცდით თუ არა, ლენინმა გაიძრო პიჯაკი, საწოლზე წამოწვა, ჯიბეებიდან ამოიღო რუსული გაზეთები და ელექტროს ლამფაზე იწყო კითხვა. მატარებელი ფინეთის საზღვარს გვახლოვებდა.

— ვალოდა, უბეჯყოდ ხარ. გაცრდები, — შეინინა მეუღლემ. უნდოდა საბანი წამოესერა, მაგრამ ლენინმა არ დაანება, მსცხლათ.

მის პირდაპირ საწოლზე წამოწოლილი თვალებს ეადევნებდი, როგორი გაფაცუკებით კითხულობდა ლენინი გაზეთებს.

იმ დღესვე გადავიარეთ შვეიცის საზღვარი. გაყინული, თოვლით მოფენილ მდინარე ტორნეოზე ცუგებით გავდიდით. ფინეთის რკინიგზის სადგურში შევედით. აქ შეგვხდნენ პირველად რუსის ჯარის ოფიცრები, რომელთაც ჩვენი ბარგი და ვიზები განიჯეს. გავიარებოდი მათ და სახის მშეშინებარებაზე ვამჩნივედი, რომ მტრულად აყვნენ ჩვენთან განწყობილი. მხოლოდ ორიოდე ახალგაზრდა ოფიცერი გვიღიმოდა, ვიზებსაც გამოუკითხავად გვიბრუნებდა.

ცოტა ხანი სადგურის დიდ დარბაზში მოვცადით. ციოდა. შეხედრაც ცივი იყო. დადლიდებოც ვყავით და განწყობილება მოედნდა. ლენინი დუმდა. მალე მატარებელი მოვბოდა და ჩვენ ისევ კუბში მოვთავსდით.

როცა სადგურიდან გავედით, ცოტა ხნის შემდეგ ლენინმა მითხრა:

— ჩამოუარეთ ყველა კუბს და უთხარიან ამხანაგებს დერეფანში მოგროვდნენ.

უაყენ დავბრუნდი თუ არა, ლენინი შემეკითხა:

— რა ქენი, უთხარიან?

— ყველა ვფიქრობ, მაგრამ რატომ არ გამოდის არ ვიცო!

— მერე, როგორ ვერ უთხარით ისე, რომ გამოვლინდეთ? — მოთხრა ლენინმა.

მაინც ჩამოვუარე ხელმოკრულად. უფრო ხმა-მალა და დაკნინებით მოვიძებოვე გამოდით-მეთქი.

მალე ყველა დერეფანში გამოვიდა. მაშინ ლენინმა განვეცხადებ, როგორ უნდა გველაპარაკა საპარლამენტოში, უკეთეს დროებითი მთავრობა გაგვადგა ჩვენ დატუსაღებს. ჩვენ სიტყვებს უნდა პქონიოდა შემტევი ხასიათი. დროებითი მთავრობა უნდა გვემხილებინა იმაში, რომ მათ არ ისრუნეს ჩვენზე, რათა რევოლუციურ რუსეთში დაგვარდნით მოგვადგო.

პელსინგროსის მახლობლად ჩვენი მატარებლის ერთი ვაგონი ჯარისკაცებით გაივსო. მათთან ვაგონში შედიოდნენ აშხანავები, გვითხებოდნენ, რა განიცადეს ფრონტზე, როცა შეფის ტახტი დაეშვა, როგორ შეხედნენ რევოლუციას, რა მონაწილეობა მიიღეს გადატრიალებაში. ისინიც ხალხით უამბობდნენ ფრონტზე მომადარაშტებს.

მათ გავიცეს, რომ იმავე მატარებლით ლენინი მოდიოდა. ყველას თვლები გაუბრწყინდა. გვითხეს, იქნებ ლენინი მოვიდეს ჩვენიანო. როგორც კი ლენინი შეატყობინეს ჯარისკაცების ხორცილი, ის მყისვე წამოდგა და მათ ვაგონში გამოვიდა.

როგორი აღფრთოვანებით შეხვდა ჯარისკაცებს ლენინი! ჯარისკაცებში თვალებ-გაბრწყინებული შესტეპროდნენ მას.

საღამოებთან პასის შემდეგ ლენინი ვაგონის ვიწრო დერეფანში დადიოდა წინ და უკან. მთავრობით მოცულს შუბლი გაბრწყინებოდა, სახე უღამოდა.

ისე ეგრძნობდა, თითქმის შემაწკანუ დიდი სი-სწრაფით იმითომ მიჰქანებდა მატარებელს, რომ მალე ჩაეყვანა ლენინი რევოლუციურ პეტროგრადში, სადაც მას, როგორც დიდ გემს, გაშლილი ზღვა მოელოდა. იქნებ იყოდა შემაწკანუ, რომ მის მატარებელში იმყოფებოდა ის, რომელმაც შემდეგ ქვეყნიერება შესწარა... იქნებ იყოდა?

მატარებელი გამალებული მიჰქროდა. ჩვენი ვაგონის ფანჯარაში წითელი დროშა ფრიალებდა.

— არა! ვერ გაბედავს! ვერ გაბედავს დროებითი მთავრობა ჩვენს დატუსაღებს! და თუ გა-

ბედავს, მთ უარესი მისთვის! — შეუხებია მის ცხაკაია.

ამ დროს ჩვენი მატარებელი პეტროგრადში სადგურში შევრიალდა. შევრიალდა და... თულის არსებით სურათი წარმოუდგა: დაემოყრნა მრავალი მუშა პაქანზე დგას, წითელი დროშები მოუტანიათ, ვიღაცს უცდიან. მატარებელი ჩერდება. აზიდული წითელი დროშებით ჩვენი დროშისაკენ მოიჭკარინ. გაისმის შესახილვები:

— გაუმარჯოს რევოლუციას! გაუმარჯოს ლენინს!

ფანჯრებს მიცვივდით. მოულოდნელი შეხედრით დაბნეულნი, სიხარულისაგან აცრემ-ლებულნი, ჩვენს გაეძახოდით:

— გაუმარჯოს რევოლუციას, აშხანავებო! გაუმარჯოს რევოლუციას! ეამა ეამა!

მივხედი, რომ მუშები და მეზღაურები ჩვენს შესახედრად სადგურზე გამოსულიყვნენ; მივხედი, რომ პროლეტარიატს ხელში აეღო ლენინის დაცვა, მივხედი, რომ საშინაოობა ჩვენი დატუსაღებისა აცილებული იყო.

განცვიფრებულნი და დაბნეულნი გაეცვივრ-დით პაქანზე წითელი დროშებით მოსულ მუშებს.

ლენინი ფანჯარაზე გადაყვდა. ტიტველი თა-ვი უზზინავს, ხელში კები უჭირავს, მალა სწევს და ისიც იძახის:

— გაუმარჯოს რევოლუციას, აშხანავებო. გაუმარჯოს რევოლუციას!

მუშების რგოლი მჭიდროვდება. ჩვენს ვაგონ-თან იყრის თავს. მარქსისა და ენგელსის სურათები, ოქრას ასოზიანი სიტყვები: „პროლეტარები, ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“ — აფრიალებულ დროშის ნაოქებში რომ პზინავენ, ვგა-თართლებს, გვიტაცებს.

ქუდებს იბდიდნენ, პერში ისროდნენ.

— გაუმარჯოს ლენინს! — იძახდნენ.

ერთი აშხანავი კიბეზე დგება, ლენინის მაგიერ მადლობას უბღბს შეხედრისათვის, მისასაღმე-ბელ სიტყვას ეუბნება მათ.

მატარებლის წასასვლელად შესაშე ზარი რეკს, როცა ვაგონის კიბეზე შეატრის პრეტ-მაშაყი ამოვიდა. დინჯი ნაბიჯით გრძელი დერეფანი გაიარა და იმ კუბში შევიდა, სადაც ლენინი იჯდა აშხანავებით. როცა ლენინი და ის, მოსული, — ერთმანეთს მიესალმნენ, მაშინდა ვიცანით.

— სტალინი, — წამწერულა მისა ცხაკაია.

ფინეთის სადგური

სიხარულითა და აღტაცებით სახე რევოლუ-ციური ვაგონი მალე გრილით შევარდა ფინეთის სადგურზე პეტროგრადში. შევარდა და შედგა, მაგრამ იმ სიხარულსა და აღფრთოვანებას რო-გორ აღწერს კალამი, ჩვენ რომ ვიგრძნობთ, როცა თვლი მოვყარით ლენინის შესახედრად მოსულ ხალხს. ჩირქოლი, მიმოხედა, გაფაცვი-ბული თვალები, შემქმადრებული მხრები. დამ-

დრებმა უცხად თვლი მოპრეს იმ ვაგონს, ფანჯარაზე პატარა წითელი დროშა რომ ფრია-ლებდა და გაისმა ძახილი. — „გაუმარჯოს რე-ვოლუციას! გაუმარჯოს ლენინს!“

ყველა ჩვენი ვაგონისკენ ეშურება, მორბან, ერთმანეთს მეუღლენს პერავენ, პვინტებზე დგებან ლენინის შესახედრად მოსული შეი-არაღებულ მუშები, მეზღაურები და ჯარისკა-

ცემა. თოფებს მხრებზე მოიმარჯვებენ და ვაგონის წინ ჩამწკრივდებიან, იძახიან: „გაუმარჯოს რევოლუციას, გაუმარჯოს ლენინს!“

ვაგონის ფარგლებიდან ვუცქერთო ამ სანახაობას ამქროლებული გულის ძვრებით, სიხანაოებას აცრემლებული თვალებით. გონება ვერ ასწრებს აითვისოს ნახული. ელექტროს ლამპითნებით გაშირალდებული სადგური სადღესასწაულო ელფერს აძლევს ამ შეხვედრას. ამოთქოთებული ხალხის აურზაური, ძახილი, ზრიალი დობანს არ წყნარდება. არ იციან არც დამხდურებში, არც მოსულმა, რით ან როგორ უნდა გამოიხატოს შეხვედრა. ერთი წუთით სიჩუმე ჩამოგარდება. სწორედ ამ დროს გაისმის შეზახილი: „Ленина давите нам сюда, Ленина!“. შემედროვებულ რიგებს გამოეყო ამის მთქმელი, გზა გააჩლია, ჩვეს ვაგონში ამოვიდა. ლენინა და სტალინს ჰელაქში ხელი მოჰკიდა და ბაქნზე ჩაიყვანა.

მოხდევებული ხალხის მხრები ორ წყებად იძიება. ლენინს შეაში ატარებენ. მეჩე იჯივე სმა პრძანებას იძლევა და ჯარისკაცები, მეზღაურები და შეიარაღებული მუშები შუბლის წინ ამართავენ შუბანებს, როგორც ალღუმის დროს. ლენინი მწკრივების წინ გაივლის.

ამქრებული, მელეარე და მომდომარე ლენინი, რომლის მაგალი, ფართე შებლი და ტიტველი თავი ელექტრონის შექვე ბზინავს, თვალში კი სიღრმეში ციმციმებენ, წინ მიიწეეს. „ვაშა ლენინს! გაუმარჯოს ლენინს!“ — იძახიან მუშები. აფორთაქებული ხალხის რიგებს უცაბდ ერთი ქალი გამოვიდა. ლენინსაჲენ გამომართა, ყვაელები კონა ჩაუღო ხელში. ლენინს მარჯვენა

პატროზრადის მუშები

მუშებმა მალე გაიგეს ლენინის ჩამოსვლა და ის პირველი დრზა, სადგურზე რომ გაისმა, ფაბრიკა-ქარხნში მასიურ მოთხოვნობად გადაიქცა. ყოველ მუშათა უზნიდან, ქარხნებიდან და ფაბრიკებიდან ისმოდა: „Ленина давите нам сюда, Ленина!“

და ეს ძახილი მოდიოდა ახლა არა როგორც ერთეული მოთხოვნა, ეს იყო მრავალრიცხოვანი მუშური მასის წყურვილი, რათა გაერკვიათ ნამდვილი გზა, მოესპათ დამჩაგრელები და თვითონ გამხდარიყვნენ მღვამარეობის ბატონ-პატრონი...

ლენინსაც ეს უნდოდა. მუშები მოითხოვდნენ და ის კი არ წყვიდოდა? მუშები საპროუბდნენ წინამძღოლს და ლენინი დაიზარება?

მეორე დღეს, სპათაშირის ყოფილ შენობაში, სადაც ყველა პარტიას თავისი ოთახი ჰქონდა, ლენინს შეხვედრა. რომ შემოსმება, გააღმა. რაღაც უნდოდა ეტყა. ამ დროს ჯრთმა ამანანაგმა მას ქალაღის ნაქუწი მაწოდა. ლენინი ნაწერს დაწწა, წაიკითხა, მყისვე წერილის მომტანს მამართა: „აჲა, წაიკეთა!“. ასღაც არ ვიცი, ვის გაჟუა, ან რა ეწერა იმ ქალაღის ნაქუწზე.

ხელში ქედი ჰქონდა ჩაბღუჯული, მარტხენაით თაიგული მიეკრა მკერდზე. მაღლა აწეული ყვაელების ღეროები ლენინს მკერდზე ეალერსებიან, ციალებენ. აღფრთოვანებასა და სიხანარულს არა აქვს საზღვარი.

დაბოლოს, ჩოჩქოლი რომ შეწედა, ჩვენც გამოვედით ვაგონიდან. ჩვენი პატარა დროშაც დაეკეცო, მიტოვებული წიწილებივით ერთმანეთში ავირიეთ. სადგურის მეორე მხარეს გავედით.

ლენინი და სტალინიც სადგურის დიდ დარბაზში შეიყვანეს, სადაც მათ ქარხნებიდან მოსული მუშები ელოდნენ.

მოულოდნელად ლენინმა შეაშინა, რომ შესახველ კარებთან მის წინ ჩხეიძე იდგა, რომელმაც მას მისასაღმებელი სიტყვით მიმართა, მიუღოცა რუსეთში დაბრუნება და თქვა, რომ ახლა საჭირო ადარია ცალკე მოქმედება. მუშებმა ახლა დააცადეს მას სიტყვის დამთავრება. ლენინი ხელში აიტაცეს და სადგურის მეორე მხარეს ტეჩაში გაიჟანეს. იქ მას უამრავი ხალხი უცდიდა. ლენინი ჯაქმინა ატოშობილზე ავიდა, აქედან წარმოთქვა მან ისტორიული სიტყვა, რომელშიც მოყვდა განმარტა თავისი თეზისები რევოლუციის მშველლობისა და მისი განვითარების შესახებ.

ქუშები და შესახვევები საფხე იყო აღტაცებული და აღფრთოვანებული ხალხით. მალაღა და ღია ფანქრებიდან მოქალაქენი იტქარებოდნენ, გაშას იძახდნენ, ცხვირსახოცებს აფრიალებდნენ.

პროლტარიატი ელოდა თავის ხელმძღვანელს და აგერ მოვიდა ისიც.

დიღანს არ შეწყვეტილა ქეჩაში ჩოჩქოლი.

ტავრილის სასახლეში (ყოფილი სახელმწიფო სათათბირო), რომელშიც მაშინ მუშათა, გლეხთა და ჯარისკაცთა საბჭოს სხდომები ეწყობოდა, ლენინმა პირველად განმარტა თავისი აპრილის თეზისები.

ზევით, ბოლშევიკების ოთახში ვისხედით გრძელი მაგიდის გარშემო და ვესმენდით ლენინს. მაგიდასთან იჯდა დიდი ლენინი. მის გვერდით პეტროგრადის კომიტეტის წევრები და მოწვეული ამანაგები.

ადგილობრივი და პერიფერიებიდან ჩამოსული ამანაგები ლენინს უამბობდნენ პეტროგრადში და სხვა ქალაქებში მომხდარ გადართალებზე. ლენინი მათ გულდასმით უსმენდა. წინ გაშლილი ჰქონდა ქალაღების დაწერილი თუ დაწერილი ნაქუწები. მათ ნაამბობს აღფრთოვანებით იწერდა და როცა მათი ნალაპარაკებიდან თავისი თეზისების ისეთ განძინა მასალას მოჰკრავდა ყურს, რაც მისი დუხვლების განვითარებისა და განმტკიცებისათვის იყო საჭირო, აღტაცებით მიმართავდა მსმენელებს და ყურადღების მისაქცევად ჩაურთავდა: „უსმინეთ! უსმინეთ!“. მსმენელებიც ყურს სცქვამდნენ, თვალეს აფართოვდნენ და

ლენინს შესტყროდნენ, თითქოს ეკითხებოდნენ: — „რაა, რაშია საქმე?“. ილაპარაკებს ლენინი და მაშინ ყველაფერი გამორჩევა.

მოუთმენლად ევლოდით ლენინის განმარტებას, რომელიც ამხანაგების ნაიმოხს აგვიხსნიდა, გაგვაგნიებდა, თავის დებულებებსაც გაგვაცნობდა.

და აი ლენინი იღებს სიტყვას: სკამები შეინძრება, ეუბნები მდგარნი მაგდისაკენ იწვევენ, ჯვუფდებიან, პაპიროსის ნაშვავებს საფარფლზე ყრბან, სულს განაზავენ და გაფართოებული თვალებით უცქერიან მას.

მისი დებულებანი მამულებისათვის ჯერ გაურკვეველი რჩება, მხოლოდ შემდეგში თანდათან ცხადი და ნათელი ხდება.

ამხანაგების მცირე წრეში ის გვესაუბრებოდა, როგორც თანატოლი; წინა ორატორის ნალაპარაკევი გააჩნია, გაარკვია, დასკვნები გამოიყვანა და შეგვეკითხა: „განა ამაზე ორი პასუხის მიცემა შეიძლება?“

ლენინს სიტყვა არ ჰქონდა დამთავრებული, როცა ოთახში შემოვიდა ორი ამხანაგი და განაცხადა:

— ლენინს საბოლოო ჩამოვიყვანე ძველით, დიდ დარბაზში და იქ სხდომაზე წაიყვანოს თავისი ნიშნები.

ლენინსაც ეს სურდა: დიდ გემს დიდი ზღვა უნდა.

ალარ დაუყოვნებია. ნაწერ ფურცლებს წამოაეღო ხელი, ტიტველ თავზე კუბი დაიჭარა, პალტო მხარზე წამოიგდო და მალალ კბეზე დაეშვა.

სათათბიროს სხდომათა დიდი დარბაზი საღეს იყო ადგილობრივი და პროვინციიდან ჩამოსული დეპუტატებით.

გრძელი მაგიდის გარშემო ისხდნენ პრეზიდიუმის წევრები კ. ჩხეიძის თავმჯდომარეობით.

პირველი რიგების წინ გაიარა ლენინმა. კ. ჩხეიძემ ტრიბუნასთან მიიმალტა. ჩვენ იქვე დაესხებოდა პარტიურს.

ვიდრე ლენინი ტრიბუნაზე აიმაჩთებოდა, გარეთ გასულმა დეპუტატებმა, რაკილა ლენინის ტრიბუნაზე ასვლა გაიგეს, პაპიროსის წევას და მუსიკის თავი ანებეს. მიხურული ქარებები აახმაურეს და ფაცაფცით, აჩქარებით შემოცუცუდნენ დარბაზში.

ლენინმა დარბაზს გადახედა. სიწუმე ჩამოვარდა და ორატორმა დაიწყო...

მისი სიტყვები მოდიოდნენ, როგორც მთის კოდურზე ვარდნილ წყაროს ჩხრიალი. დებულება მისდევდა დებულებას ურყველი ლოგკით.

ლაპარაკის დროს წინ წამოხრდილა ლენინი

და ამიტომ უფრო გარკვევით მოსჩანს მისი ტიტველი თავი და ფართო, განიერ, მუხტურ ხელები ლაპარაკის დროს მოსუხერხებელ ხელს მუხტად იყუმებდა, ხან კი გაშლილი სიგრძეში აფარებდა. ამ მოძრაობაში არის რწმენა, იმედი და რკინისებური სიმტკიცე.

ტრიბუნაზე გაისმის მოვეთილი მისი ღრზა: „პროლეტარიატის დიქტატურა ძირფესვიანად აღმოფხვრის ამ ბურჟუაზიულ წუმბეს“. მსმენელთა ერთი ნაწილი პირდადებული და თვალბეზრებული შეხტება; მეორე ნაწილი მქუბარე ტამით შეხედება და ამ ტანს არა აქვს დასასრული. ახლა ლენინი წელში ცალკე გასწორდება, ხელებს უბეჭდში ჩაიწყობს და ერთი წუთით შეჩერდება, მთელ მას სხეულში, სახის ნაკეთებზე, განიერ ტუჩებში და თვალებში გამოსხივების დიდი რწმენა თავისი სიტყვების სიმართლისა და გამარჯვებისა.

პარტიის თვისებში, რომლებიც პარტიის ბრძოლის გენიალურ გეგმას იმლეოდნენ, რომლებიც დადებდნენ ბურჟუაზიული დემოკრატიული რევოლუციიდან სოციალისტურ რევოლუციაზე გადასვლის აუცილებლობას — დიდი გამოძახილი მათვეს მუშათა მსახურში.

როგორც ოთახის დახუთულ ჰერს შეარხებს გაღებულ ფანჯრიდან უფროად შევარდნილი ქარმზალი, ისე ლენინის სიტყვები გაისმა სახელმწიფო სათათბიროს შენობაში და შეარყია მთელი რუსეთი, არა მარტო რუსეთი, მთელი მსოფლიო.

როცა გაათავა, მის ოპონენტად გამოვიდა კაცი წერეთელი.

მწმევიების ლიდერი საცოდავი და უმწუროყო ლენინის წინაშე. ძალიან ცდილობდა მარქსისა და ენგელსის ციტატებით დემიტკიცებინა წინააღმდეგი, მაგრამ ამ ციტატებში თვითონვე იბნებოდა; სიტყვა კაცი წერეთელმა მინც დაამთავრა. ლენინს მისთვის პასუხი არ გაუცია.

რევოლუციისათვის საჭირო იყო ძლიერი გონების, გამტრიახი და გეკიანი პიროვნება, რომ დახალადად მდგომარეობაში სწრაფად გარკვეულიყო და შეუდგომლად წაეყვანა პროლეტარიატი მახლობელ მიზნისაკენ. საჭირო იყო უჩვეულო ნებისყოფის რევოლუციონერი, რომ ამოძრავებელი მასებშიათვის სწორი გზა ეჩვენებინა, საჭირო იყო პროლეტარიატის ამოცანების მეცნიერულად შეგნებელი, ბრძოლაში გამოსცდილი და ენერგიული ადამიანი, რომ რევოლუციას წინ გაძლიოდა.

ასეთი იყო ლენინი.

იგი აღფრთოვანებით დადიოდა პეტროგრადის მუშათა უბნებში და ადგილებდა იმ კოცონს, შემდეგში რომ ხანძრად გადაიქცა.

ჩემი თბილისი

ერთი კვირა დავრბი პეტროგრადში. გეშურებითი სამშობლოში წასვლას. ათი წლის ემიგრაციაში ყოფნის შემდეგ. პეტროგრადიდან თბი-

ლისისკენ მიმავროლებდა მატარებელი. „მოვდივარ, მამ!“ — გვძახდა მშობლიურ მხარეს.

ოთხი დღის მგზავრობის შემდეგ, სემსტორობან

თბილისის სადგურის მიაკივლა ორთქლმავალმა. ფანჯრიდან გაუცქერი ნისლით მოფენილ თბილისის მიდამოებს. დილაა. ჯერ კიდევ შუის სხივებს არ გაურღვევია შენობების სახურავებზე მოფენილი მოღვლევი ლენაქი. მხოლოდ მამადავით-ზე თეთრი მტრადივით ჩამომჯდარი, თეთრკედ-ლებიანი ეკლესია ნაზად გამოჩენილი. აგერ შეტე-ხის ციხე! სიგრცეში აზიდული გუმბათები და ჯვრები! აელაბარი და ნარყალას მღვდლობი!

მალე გადალახა მატარებელმა თასმუხივით გა-დაქაზილი ლინდაგის ისრები და სადგურის დაბურულ ზაქანში შეიჭრა. შედგა. ჩოჩქოლი, ჯურჯური, მიმოსვლა და ზმურთი.

ჩემი გული, როგორც წინათ, ემიგრაციაში, ახ-ლაც მძლავრად ძვრს. ლამის საგულედან ამო-ვარდეს იგი. რა ზილეა, რა ამბები მომეღის!.. აგერ ჩემი მოედუნე მტკვარი, ვერცხს აღმართი, პროსპექტი, ტაშვითი და სენიწარა, სადაც ესწავლობდი.

მალე ისევ უკან ვბრუნდები. ისევ სადგური, მე ხომ სურამში უნდა წავიდე დღესვე, ვინაშელი ჩემი მომლოდინე, რომლებიც ათა წელი ელოდნენ ჩემს ნახვას, ვინაშელი სურამის ციხე.

„სურამისა ციხეო,
სურვილითა განაყო“.

ორი ხათის შემდეგ გავიდა სურამისაკენ მიმავალი მატარებელი. და მაშინ, როცა სადგურიდან დაიძრა იგი და ჩემ წინ შიხანი თბილისის შე-ნობებს გადაიშალნენ, როცა დიდებულ გავებზე-მცხოვარს მივსახლოვდი და ბუჩქნარიდან გორაკ-ქეზის ძირში, მტკერის პირად მატარებელმა გაი-ქროლა, — მეც არ ვიცო, როგორ მოხდა ეს, — დაწვეში ჯერ სიმწარე ვიგრძენი, თითქმის რაღა-ცამ დამწვია, მერე ხინესტე დაგროვდა, ცრემლი გადმომვარდა, ორი ერთად გული აქროლდა და უცვლელად წავიდა წამოვიდა. თვალზე ჭედ ჩამოვფარე, რომ არავის დაენახა ეს უც-ნაური სიხარულის ცრემლები. გული ამო-მოვდა. მთელი სხეულივით ვითრთოდი. ბუჩქნარსა და მტკვარს გავცქეროდა. დადბანს ვიგედი რა-ჯარასთან და მერე თვალები გამაწვინდნენ, შე-ვა ვიგრძენი. მინდოდა ვინმესთვის გამეზარე-ბინა ჩემი სიხარული, როგორც მაშინ რუსეთის საზღვარს რომ გავცილდი და უცხოეთში გადავი-კარგე, მაგრამ მაშინაც მარტო ვიყავი და ახლაც. მატარებელი კი მცხოვრს გასცილდა, მტკერის ნა-პირს მიჰყვებოდა. მგზავრები ერთმანეთს ენასე-ზოდნენ. შინაურ ამბებს ყვებოდნენ. ერთი პაწა-წინა ბიჭუნა, დედის მუხლებთან რომ იდგა და ტიტკვებდა, უცხად მოსწყდა ალაგს და გა-სახალღის მიაწყდა. დედაც ვერც კი შენიშნა. მე კი ზავშეს გამოვუდგე, დავიჭირე, ხელში ავიყვანე და ვიძრე დედასთან მივიყვანდი, ისე მხურვალედ, მძლავრად გაკოცე, რომ ზავშემა ყვირილი დაიწყო. ამ დროს დედაც წამოფარდა ფეხზე და ზავშეი ჩამომარია. გამწყვრილი თვა-

ლებით შემომხედა პატარამ და დედას მკერდში ჩაეკრა.

აგერ გორი! გორის ციხე! აქ ჩემი ბავშვობის შვიდი წელი გამიტარებია. გორის სასულიერო სასწავლებელში რომ ესწავლობდი. აგერ ნაცნო-ბი ლიანბი, მტკვარს რომ გიყვით ტალღებით ერთვის. რამდენჯერ შემეცურავს აქროლებულ ზვირთებში და კინაღამ დაუღვრნავივარ დაუდ-გროშელს, რომ მტკერის დადინჯებულ მდინა-რებას არ გადავერჩინე. აი, თრიალეთის მთები და მის კალთებზე მიყვრული სოფლები, ქართლის სოფლები, მალე ზამურხაც გავედი და... ეს აი, სურამის ციხეც!.. მოვიდვარ! „ჩემი ზურაბი ხომ კარგად შემიწახე?“ როგორი სიყვარულით მიც-ქერის იგი შორიდანვე — პარმომცინარი, პა-ტოხანა, მიწის წილიდან მუშტავით ავარდნი-ლი, ბიტალი კლდეზე აზიდული — მალაღი, ამაყი, მიწიხდელი. ქარიშხლიან საუცუნეებგაუფილი. ზეიდად გასცქერის იგი ლიხის მთის მწვერვა-ლებს და იტრიახს დაბურულ ტყეებს.

სურამის შესასვლელში მატარებელი მოუხ-ვევს და გულში მუხუტებათ ნაყთობი ზაღები, ჩვენი ღელე, ზოგირი, ეზო და ჩემი ოსსართუ-ლიანი რიკულიანი სახლი. აი, ჩვენი ალუბლები, ქლიავები, ვენახი და კაკლის ხე... მამა! ჩემი მო-ხუცი მამა!.. მოფხუფეს დედა! ჩემი და, ჩემი ძმები!.. რამხელბი გაზრდილანი!.. მაგრამ ეს ეზო თითქმის დიდი იყო! იქნებ მამინ, ჩემს ყმა-წეილობისას მერყენებოდა იგი უფრო ფართოდ, ახლა კი დაპატარავებულა!..

და აი, კვლავ გიხილე ჩემი სამშობლოც...

— საღამო შენდა, დიდებულო ჩემო! კურთხე-ული იყავ შენ, რამეთუ შენ ზარ მკურნალი ჩემი, გამაცოცხლებელი და სულის ჩამდგელი. შენ ხარ სიყვარული ჩემი.

აღლინდი, ჩემი გული. და უმღეროდე მხო-ლოდ მას. გიყვარდეს იგი მუდამგამს და გმირად ხდებოდე მისთვის საჭირო წამს... მთელი შენი ნებისყოფით ემსახურებოდე მას...

საღამო შენდა, ჩემი სხეულის გამაქარებელი! კვლავ შენთან ვარ! კვლავ გიხილე, დიდებულო ჩემო, აღმაფრთოვანებელი და მაშინდელი...

რატომ არ ვიციდი მე, ბედვრულმა იმ ჩემი მარტოობის დროს, შენგან მოწყვეტილმა — დევნილმა, როცა სასოწარკვეთილი, დაგრძოში-ლი, დაეცემილვარ ძირს, როცა არავინ იყო გამაშინებელი, ხმის გამცემი, რომ კვლავ შენ გიხილავდი ჩემო წარმტაცო...

ახლა, როცა მშობლიური მთის კალთები ნაზად მიმიწვევს თავის კალთებზე დასასვენებლად. რო-ცა მოგდურტლულ ნიტბის ტივილ-ხივილი გარს მომგდებია, როცა შენი დედობრივი აღერსი კვლავ ტპილ იმედებს აღმიძრავს გულში, ხომ სიდავ, რა ამაყი, რა ძლიერი ვარ, დიდებულო ჩემო!

და ეფიცავ შენს ფატიზ გულს, ეფიცავ შენს მშალად მთებს, მოჩხრალე მდინარეებით დახე-

როდეს, შენს სხეულს მდელის, მოზიზინე ყანებით დაშვენიებულს, ჩემს ნაცნობ დედუნით მომდინარე მტკვარს, რომ მცოდნოდა თუ კვლავ შენ გიხილავდი, ურთხელად არ დაეგმობდი ჩემი გაჩენის დღეს, არ დაეწყევლიდი ჩემ ბედს!

ვფიცავ საიდუმლოებით მოცულ გმირთა აკლდამებს, ვფიცავ მათ მიერ დატოვებულ ანდერძის ძაღს, ვფიცავ წინაპართ მიერ სისხლის კალოდ ქვეულ ივერის მშვენიებას, რომ შენს კეთილდღეობას შეეწირო ჩემი კვლავ აღზნებული გულად.

მაშ კვლავ გამიცნე შენი მზარეული თვალებით, სულზე უტყუარსო, შემოწვევით თავს შენი ამწვანებული, ტყით დაფენილი გორაკები, ჩამიხუტე გულში, რომ ბედურულმა თავმა ფიქრი შეწყვიტოს ყოველივეზე, გარეშე შენისა.

მიიღე შენს უბეში განდგომილი შეილი, გულში ჩაიკარი მისი დამაშვრალი თავი, რომ დილის ცვარსავით განიზანოს იგი, შენს ბროღსავით გულმკერდში...

აახმარე შენი გიგმაგი მდინარეები, მაღალი მთებიდან კლდესა და ღრეს რომ ეჯახებიან, ააჭიკჭიკე შენი ფრინველნი, ტყეში რომ მხიარულად დანავარდობენ, შრიადი აუწყენ შენს ვერხვას ფოთლებს და ზღაპრული ტიკტიკით გული ჩემი დამაბე.

გამაგონე დილის რიტრაქზე ურმულის ხმა, რომ ხმენა ჩემი განსხეტაცდეს და არა ისმინოს რა, გარეშე შენი ბედნიერებისა.

დილის ცისკართ თვალზე ბინდი მომაცლიე, რომ კვლავ მთლიანად ვიხილო მშვენიება შენი!

გული წარფული დაბადე ჩემთან დიდებული და სული ჩემი აამაღლე.

ახლა როცა შენს უბეში კვლავ მომიგნია ტყობი ბინა, როცა უკვე ვიხილე ნისრენ შენს დიდობისა, შენ გიგალობ, ჩემს დიდებულს მამულს ჩემო!..

კვლავ შენთან ვარ, ჩემო სულის ჩამდგმელო, გაიზარე ჩემო გულში!..

რამდენჯერ სასოწარკვეთილი დაეცემულვარ ძირს, მშვენიერების ძებნაში, — მუხლმოდრეკილს ხელები მაღლა აღმიპყრია და ამ ღრის — გაწა შენი მშობლიური ტყილი ხმა არ იყო, რომ იღუმალებით ყურში ჩამესმოდა, მაშხნეცხდა?

განა ვერ ვხედავდი, რომ გადაკარგულს, სიზარულად არ შემეძლო შენი ხელი მშობლიური სასოებით თავს თუ არ მომეცლებოდა?

მოწიწებით და გულის ძვრით მოვსულვარ შენს სანაპიროზე, მტკვარო, ზურმუხტ-ნაპირიანო და მინდა ფიქრები ჩემი გაგვიზიარო, ზრახვანი ჩემნი გაგანდო.

რა საამოა შენი ალერსი, შენი ნიავი ყურში წყნარად ნეტარ ამბებს რომ ჩამშურჩულებს, რა მამეებელაა ჩიტების ჭიკჭიკი, მანულებულ გრძნობებს რომ აღვიძებს...

მაგრამ შენ რატომ მოგწყენია, ჩემო მტკვარო, სამშობლოს ბედის გამზიარებულო, რისთვის შეტბორებულხარ, მდინარეა შენი შევიწერებია! დუდილი და ვარამი გულში ჩაგახვეცია!

კმარა კვლად აღედდი და იმეწნარე, ნაკადო სამშობლოს ცრემლებსა! ფიქნითა და ღრიალით, სამშობლოს მიდამოები გამოაღვიძე! ქვეყანას ამცენ სახელოვანო, რომ არ მომეცდარა, მხოლოდ სძინავს და ისევ გაიღვიძებს!..

კვლად შენთან ვარ, დიდებული ჩემო!

(დასასრული)

მთავარი მანუალი



ლ ა ჯ ა ნ შ რ ი

პოემა

1

ზეცის მაღალ თაღებიდან V
მოჩანს შუქის შემოვლებით,
თითქოს თეთრი კარვებია
სტუდენტების შენობები. V
იქნებ შეგხედეს მოსახლეც,
როცა კარებს გამოსცდები,
ჭადრის ხენი მოგძახებენ,
დამთავრდაო გამოსცდები.
ასმის მათი შრიალი და
ეს სიმღერა აღარ ცხრება,
მათაც ჩრდილი შეალიეს
სტუდენტების დაკაცებას.
ღამეა და დაღლილობით,
ვახტანგ, იქნებ დაგეძინოს...
მთვარე მიდის მაყრიონით
ლაქვარდებში საქორწილოდ. I
ჰექს რადიომიმღები და
გააყოლე ჰანგს ფიქრები,
იშხნელები იმღერაინ:
„მაღლა ცაში აფერინდები“...
აჰა, უკვე ფანჯარასთან,
ხიმღერები დაცხრა ნელა,
და გაისმის ახალგაზრდა
პატრიოტთა განცხადება.
აბა როგორ გაიოცებ
შენი გვარის გაგონებას,
როცა უკვე დაგილოცეს
გზა კაშაშა მნათობებმაც.
ხმა ლაქანურს გადაეგლო
და ორბელის მაღალ მთებსა.
ახლა შენი საღვთვარელო
იქ ქაღალა მამამ შესვია...
სურს გიორგის შენი ნახვა
მასაც ესმის ეს ხმა ტკბილი,
თავს იწონებს შვილით ახლა
მოწინავე ბრიგადირი.
შენ კი შინ ხარ ფიქრში ისევ,

ყაზახეთში წასვლის ამბავს
აქ, თბილისში, ალბათ, ისმენს
ერთი ქალი შეთვალწარბა... ✓
ნეტავ რად არ გეძინება,
ჩაიძინეს მნათობებმა,
ნუთუ ასე გეძინება
ხვალ თბილისის დატოვება.
აი, ქარი შემოიჭრა,
სიმღერით და შარიშურით.
აქნებ ისიც მიჯნურია,
იქნებ ელის დანიშნული.
ახლა შენი ოცნებებიც
გაშლილია აფრებებით,
ქარზე უფრო შორსმკვრეტელი,
არწივით გაფრენილი.

უკვე მთაზე გადავიდა,
ფეხაკრეფით ტოვებს თბილისს.
ღამე მიდის ქალაქიდან,
ვით თემიდან მოკვეთილი. I
მტკვარზე სხივი აციმციმდა,
ნაირფერი, ყვავილებად.
ცისკარს მოჰყვა მთაწმინდიდან
გაზაფხულის გაღიმება.
მიდი, თავი გაუყადრე,
ხეც კაცივით კეთილია.
თბილისი რომ არ უყვარდეს,
აქ რა უნდა წყნეთის ნიავს?!
მერცხალს ხელი გაუწოდე,
ქველ ბუდეში რომ მკვიდრდება.
ამ მზის ეშხით არ იწვოდეს,
ისე როგორ მოფრინდება?!
ზეცას მკერდი გადუხსენი,
მერე გზაზე გატრიალდი,
გაგაცილებს ვარდისფერი

უბილისური განთიადი.
 ფესვი თუ არ დაუოცნე
 ამწვანებულ რძიან რტოებს,
 თასით თუ არ დაილოცე,
 ტოლებს როგორ მიატოვებ?!
 სიკვამლეც ქარიშხლიანს
 და ყვავილებს ალისფერებს
 ფრთები ისე გაუშლიათ,
 მათი ეშხით არ ისვენებ.
 თუ ვერ მიხვალ შოთას ძეგლთან
 და არ გაჩნდი მთაწმინდაზე,
 მტკვრის სიმღერის მოსასმენად
 შეჩერდები მაინც გზაზე.
 ლექციაზე მისვლის წუთი
 კიდეც თუ არ გაიხსენე,
 და სასოფლო ინსტიტუტი
 აღარ ნახე ამის მერე.
 როგორ წახვალ, ერთხელ მაინც
 ერთხელ მაინც აღარ ნახე,
 ზამთარივით თეთრი ქალი,
 ეშხიანი მისი სახე.
 როგორ წახვალ, თუ შავთვალას
 ვარდები არ მიათოვე?!
 საქართველოს დედაქალაქს
 ისე როგორ მიატოვებ?!
 გული მაშინ გაცეცხლდება,
 ფიქრი ავა ღრუბლებამდის,
 თუ ვერ ნახე ტანწერწერა,
 კოცნას რომ ვერ უბედავდი.
 თუ გაწვილდა ეს სურვილი,
 ოცნება თუ დაგენისლა
 და არ წაგყვა მეგზურივით
 შექი მზიას თვალებისა.
 მატარებლის ფანჯრებიდან
 ვარდის სახეს ენაცვლები,
 მობრუნდები ავკალიდან
 მცხეთას მაინც ვერ გასცდები.

ცაზე ლაქვარდი გადადის,
 მიწაზე ფეთქავს მაისი,
 ქალბაა დედაქალაქი
 აცილებს სიღარბაისლით.
 ვარდით მოფენილ ბაქანზე
 ხალხი მოლეღავს ზღვასავით,
 სხივჩაუმქრალი კამეაშვებს
 საღგურის კოშკზე ვარსკვლავი.
 უარყოფს გადაშლილ ბაქანზე

წასვლის სიმღერამ იქვეა,
 ქალებმა ტბილად დასაძახეს,
 ბანი შეუწყვეს ბიჭებმა.
 რვაჯერ დარეკა საათმა,
 ვახტანგი უფრო აღელდა,
 ოფლში გაღვრილი ხალათი
 მკერდზე დაკერია ნახევრად.
 ვერ ზედავს თვალებშუქიანს,
 ეს დარდი სადღა დატოვს?!
 გასვლამდე ორი წუთია...
 ხმა აიმაღლა რადიომ.
 წავიდა, წინ გზა განაგრძო,
 ფიქრები ნისლად იშლება.
 და გულმა მაინც დაასწრო:
 — საღ არის დალაღიშერა?!
 აჰა, გამოჩნდა შორიდან,
 ვისაც ვახტანგი მოეღის,
 მოდის კი არა, მოფრინავს
 სიმღერა ჩემი პოემის.
 აჩქარის ირმის ნაბიჯით,
 აწითლებია ღაწვები,
 საროსტანიან ქალიშვილს
 გზას უთმობს ამის დამწერიც.
 გაზაფხულივით მოცურავს,
 მოისმის კაბის შრიალი,
 შორიდან იცნო მოსულმა
 ვაქცაცი მხარბეკიანი.
 ტანს ლერწამივით მიარბევს,
 თითქოსღა ნიავეკარია,
 ზოგს ეტყვის: — ვერ დაგინახეთ!
 ზოგს: — მეჩქარება ძალიან!
 მიდის და ირგვლივ გაშლია,
 ცისა და მიწის ღიმილი,
 ვერ ამჩნევს გურამ დაშნიანს,
 არ ესმის მისი ტყვილი.
 ვერ ამჩნევს თავის მეზობელს,
 ვაჟს უცნობივით გაშორდა.
 გურამი ღვას და იგონებს
 ტბილ მოსაგონარ ბავშვობას.
 ჰე, გულთ, გულს მიაგენი,
 არ დაშვრი ვახტანგ ამაოდ,
 ჩაკოცნა მზიას ბაგენი
 და წამწამების მარაოც.
 თან გაჰყვა თმების სურნელი
 დაუფიწყარი მარადის,
 მკერდს ჩაურინდა სათუთად,
 როგორც პირველი ბარათი.
 ასეც მოესმა ტბილი ხმა,



გულში ჩამწვდომი ლექსივით:
— არ დაგავიწყდეს თბილისი
და ცხრა ნომერი ბესიკის!.. V
ყივინა ატყდა ზღაპრული,
ხმამ შეარყია ბოძები,
თვალს მიეფარა საღგური
გაშლილი ცხვირსახოცებით...
გურამი ღელავს, მძვინვარებს...
ელის გასასვლელ კარებთან,
მოვარდნილ ხალხის მდინარეს
გაჰყვა და სულ არ დანებდა.
— არ დაგავიწყდეს! — კვლავ ესმის,
ჩაესმის მზიას ძახილი,
წუთი იმათი ალერსის
გულს მოხვდა, როგორც მახვილი.
თამბაქოს ბოლში იღრჩობა,
სხვა ხსნა არ არის არსაით,
— რაღა ჩემი ბიჭობა?! II
თქვა და შეირბა ნასვამი.
ნაღვლიან თვალთა ციაგი
ხალხისკენ გადაისროლა.
გამოჩნდა ქალი ზვიადი,
გურამს რომ აღარ იცნობდა;
და მოშვილდული წარბები
შეკრა. წავიდა მდუმარი,
როგორც ხე ქარით ნარბევი,
ბაქანზე დარჩა გურამი.

გასცქერის და გზა შორიდან
იხატება მკრთალი სხივით.
თითქოს გულზე გაწოლილა
მატარებლის შავი ჩრდილი.
თავდახრილი ქუჩას მისდევს,
სევდიანი ფიქრში ცურავს
და მანქანა თითქოს ჯიბრზე
არ შემოხვდა გზაზე გურამს.
კვლავ დაიძრა ხალხის ტალღა,
საიდანო, გაიოცებს.
გვიან მიხვდა რომ მის გარდა
ყველა იყო სტადიონზე.
უცებ ტაქსის თვალი ჰკიდა,
თითქოს უკან ნისლი არი,
შეატრა და სარკმელიდან
შემოიჭრა მტკვრის ნიაგი.
გაიქროლა ელვასავით,
მტკვარს ზარივით მიაძახა,
წყალი მოჩანს მზენასვამი
(თუ უცქერის მზიაც ახლა),

თითქოს ფეხი მოიკიდა,
ხიდზე ისე შეიმართა.
მერე ძალა მოიკრიბა
და მიეჭრა ვერის აღმართს.
წინ დაეგო ალისფერი,
გადაშლილი გზა ნოზივით.
და ღულუნებს აღმრიცხველი
ახალ ღვინის ამბოხივით.
ქრიაშული ადის ცაში,
ორივ მზრიდან მოვარდნილი
და პროსპექტი ღამის ზღვაში
ანთებულა ხომალდივით.
აქ ჩიტების ევთილშიაც
შენ სიმღერას გაიგონებ,
თუკი გულით თბილისში ხარ
და თუ ვინმეს არ იგონებ.
თუკი ეტრფი იმის ღიმილს,
ვისაც გული შეუცვლია...
შენს საყვარელ ღამაშ თბილისს
ნუგეშიც არ შეუძლია.
მოდის, მაგრამ ქრიაშული
არ ახარებს ჭაბუკების,
უნდა შეხვდე მხიარული,
ნაცნობს ხომ ვერ გადუღგები.
თითქოს ირგვლივ ღუმელია,
ყველას ისე დაივიწყებს,
ისე მოვლა წყურვილი, რომ
არც გახედა „ლალიძის წყლებს“.
თვალი ღამეს შეაჩვია,
გზას გასცქერის დადინჯებით,
თითქოს ვერც კი შეამჩნია
„დარიალთან“ ძმაბიჭები.
სახლს გასცილდა უხალისოდ,
მოედნამდე ვერც კი მიხვდა,
მძლოლს გასძახა: — უკან ისევ,
ცხრა ნომერი ბესიკისა!

მოვიდა, მამის ოთახში
არც შეიხვდა სრულიად.
მსუსხავი ფიქრი თუ დაგსჯის,
გულს მარტოობა სწყურია.
შუქიც არ ჩართო, ვინ აცის
ჰკითხოვს:
— მოწყენით რაღა ხარ?
ბნელ ოთახიდან თბილისი
უფრო კარგია ამაღამ.
ღრუბლები გაწვრილებულან,
გარეთ ისეთი დარია,

და მთვარეც აწითლებულა,
გაფიცებული დაირა.
თითქოს სახლები ტალღებად.
შორს ღამის ზღვაში გაიზნა,
როცა მოწყენით გახელდა
მის წინ ანთებულ აივანს,
ხელავს და გაუჩინარდა
ოთახში მუქი ლანდები,
მზიას რად დააგვიანდა? —
აღბათ კითხულობს გამდელი.
გულს მოგონება გასერავს
ენტება ერთი ასადა...
ის იყო ეზოს არსენა,
ზარს სცემდა ბოროტ ფარსადანს.
ზის სატყვართ, ისრითა
ბატონს ესხმოდა თამამი,
როცა ქალს გამოიხსნიდა,
უკან მოსდევდა ზაალი.
მზია კი ჯოხის ცხენიანს,
ეკვროდა, აღარ ნაღვლობდა
ეპა, რამდენი წელია
გაფრინდა მათი ბაღლობა!
დღეს იგი შორი მზე არი,
სულ სხვა ზეცაზე აენთო...
ახლა ეზო აქვთ ზიარი,
სხვა არაფერი საერთო.
ჩვენში ამბობენ, გულისთქმა
ახლო მყოფს უნდა ესმოდეს;
როგორ გაგიგებს წუხილს სხვა,
როცა არ ესმის მეზობელს...
მობრუნდა, კედელს გახელდა
და ჩაბნელებულ ბინაში
შედგა, საწოლთან გახევდა
დედის აჩრდილის წინაშე...
ხელავს სიცხიანს, ფერმიხდილს
აქ რომ სუნთქავდა ოდესღაც...
დაეშხო მუხლმოკვეთილი,
ბნელში დედის ხმა მოესმა...
თითქოს და ახლაც ლოგინზე
მოცვივა ბაგეს ცეცხლიანს:
„წყალი დამიდგი, რომ მიეწვედ,
შენ ნუ გააცდენ ლექციას“...
ეს მოგონება გულსა წვავს,
სითბო იღვრება იმდენი,
თითქოს თმა გადაუფარცხნა
დედამ გამხდარი თითებით...
კარი გაიღო, მოვარდა
ოთახში მუქი კანკალით

და, როცა მამა მოლანდებოდა,
წამოდგა ელდანაკრავი
თითქოს გაეხსნა იარა,
სევდას სინათლე მოერთვის.
მშობელი გაეხმინა,
იცრუა: „ახლა მოვედი!“
ნაღველი ყელს მიბჯენილი
უმაღ ღიმილით დაჩრდილა,
წუხილის გამცემ ცრემლივით
თვალზე არ გამოაჩინა.
სარკმელს მოაწყდა ქალის ხმა,
გულზე ცეცხლივით მკვესავი,
როგორც სუსხიან ქარისგან
დაფეთებული მერცხალი.
მამა მიუხვდა გუშანით,
შვილს რა სახმილი ტანჯავდა.
რატომ შეირბა გურამი?...
რად გამოაღო ფანჯარა?!
გავიდა, მარტო დატოვა,
ისევე მიუჯდა მაგიდას,
ნაწერი რაც გასწორა,
გადაიკითხა თავიდან.
როცა მოფრინდნენ ეზოდან
ძილის ფრთოსნები ურიცხვად,
შვილს კვლავ სიმღერა ესმოდა,
მამას კი — შვილის გულისხმა...

2

ვიდრე ვაქვს აივლიდე,
ვიდრე წინ გზას გაიშლიდე,
ნახავ ღამაზე აივნიდან
წამონთებულ ქალიშვილებს.
აი, უკვე მედიცინის
ღირსეული მონაგარი...
ერთს თვალეში მზე უცინის
და სამშობლოს მომავალი.
მისი ნატვრა ერთადერთი
ამით არის გამსკვალული,
ან ველები ყაზახეთის,
ან მშფოთვარე ლაჯანური.
ფეკრობს, ახლა თუ ახდება
ეს ოცნება, ის სიზმარი...
სიხარულის ქრუანტელად
შემოენთო მისი გვარი.
გულში სიტყვოც ჩაგიკვდება,
თუ სიხარულს სხვას არ ეტყვი.
ირგვლივ ყველა ეკითხება:
— თბილისი თუ ყაზახეთი?

მოხვევია ირგვლივ ყველა,
დერეფანში დარაჯულნი,
მზია ტყბილად ილიმება
ჩემად ამბობს: — ლაჯანური!
აი, ქუჩა ბესიკისა,
აი, სახლი ცხრა ნომერი.
დაულოცეს კეთილი გზა
ლურჯამივით ტანმოლერილს.
ფიქრობს, მიწა შეინძრევა
მზიას სახლის მიტოვებით.
— აბა, როგორ შეიძლება, —
წასვლას შენ თუ ინდომებდი.
თორემ ისე თბილისიდან
არ გეტყვიან, გადიკარგო.
სხვებმა უფრო მიგიზიდეს,
გიჯავრდები, ჩემო კარგო.
წუხს გამდელი, გული წყდება:
— არ იქნება ჩვენთან ერთად...
სათვალეზე წყვილად ცრემლმა
სანთელივით ჩამოღვენთა.
— შევსთხოვე და შენს ოჯახში
რომ არ გტოვებს, ღმერთს ვემდურა...
და ბუზღუნით ჩემოდანში
ჩაულაგა თეთრეული.
დღეა ჩადგა მათ შორის და
მოხუცს უთხრა დაყვავებით:
— გახსოვს? მამულს ბავშვობისას
ზღაპრებით რომ აყვარებდი.
მზია წიგნებს გადასინჯავს,
ვით მეგობრებს, ეკონება,
მათთან დარჩა სტუდენტობა
ვით ძვირფასი მოგონება...

გული, გრძნობების აცვანი,
კვლავ მოგონების ალშია,
მზია... ის დამე... ბაქანი...
აწვალებს გურამ დაშნიანს.
ნეტავ სად არის, რად არ ჩანს,
(გუშინაც ასე ნატრობდა),
თუმცა ქალაქში რა დარჩა,
წავიდა, ალბათ, დასტოვა.
წავიდა, აბა რას იზამ!

მაღე თბილისში დაცხება,
ან ჩრდილს გაიშლის ნაძვისას,
ან ზღვის კენჭებში გაწევება.
ვერ მოიცილა აქამდე
მზიას თვალების ხანძარი,
სხვისთვის ნათქვამი „ნახვამდის“

გულს სერავს, როგორც მანუალი...
ეზო ხმაურობს, მიდიან,
ის კი ბინიდან არ გადის.
თითქოს კედელზე ჰკილია
ისრებდამდგარი საათი.
მამაც სახლიდან გავიდა,
მეზობელს გაეხმაურა
და ყური მოჰკრა მაღლიდან
ეზოში გაბმულ საუბარს:
— წასვლა უნდოდა ყაზახეთს,
სულ სხვაგან გაიანაწილეს,
წავიდა, განა ურჩია?
მშვიდად ვიქნები აწი მეც,
ახლოა, ლაჯანურშია.
„ახლოა, ლაჯანურშია“,
ყურებში დიდხანს ესმოდა,
თითქოს ამ სიტყვებს გულშიაც
მტერი საფრიდან ესროდა...
თითქოს მოსძახის მთა-ბარი.
— გამოდი, მზეზე გაბრწყინდი.
სახლში დარჩება ჯაბანი,
მთებში იქროლებს არწივი.
თითქოს კედლიდან შოთამაც
წაიჩურჩულა: სწორია!
სჯობს საყვარელსა უჩვენო
საქმენი საგმირონია.
ექებს და ახლავ იპოვის,
უჯრებს მოედო ცეცხლივით,
აქ დამწყვდეულა დიპლომი,
მტრედღივით ფრთებაკეცილი,
ნაზა და ყდაზე აკოცა,
არწივის ფრთები მოისხა.
არსენალის მთას გახედა,
თითქოს იქიდან მოისმა
შორს ინსტიტუტის თაღების
კუგუნე: „გზა მშვიდობისა!“
ოცნება, მძივად ასხმული,
ღიმილით მოსწყდა ბაგესა
და ლაჯანურის საგზური
თითქოს დიპლომში ჩაქეცა.

3

ხმას იმაღლებს ცაგერიდან
ცხენზე სწრაფი ცხენისწყალი,
არ ისვენებს თაღებიან
ციხეების შერისხევამდის.
მერე მაღალ მთას ჩაუვლის,
ოქროსფერი მზე რომ დნება,

მთის გადაღმა ლაჯანური
 ღვიძლ ძმასავით ელოდებო.
 როცა ღამე ზეფირის უფრთხის,
 როცა მთვარე ამძივდება,
 ნათქვამია — ერთი წუთით
 წყალმაც იცის წაძინება.
 ცხენისწყალი თუ ჩაყვინთავს
 ტანზე ტალღებგაუზღვლად,
 გაიღვიძებს, უმაღ გკითხავს,
 სიზმარი თუ აუხდება;
 ლაჯანურის ნახვა უნდა,
 იქნებ მაშინ დაისვენოს,
 ახლაც მიტომ ახმაურდა:
 — მთაო, მკერდი გადმიხსენო!
 ლაჯანურიც არხევეს ჯგებირს
 რაშს მიაგავს ფაფარაშლილს,
 ძველი ხიდის ნაგლეჯები
 ზათქით მიაქვს აღმანაში.
 გზას ტალღები მოსძახიან:
 — ნახვას რატომ ვგვიანდებით!
 ხმას გამოსცემს მთელი ძალით,
 მთად შექრილი გვირაბები.
 ხმას გამოსცემს მთელის ძალით
 ნახვა განა გვიანდება?
 ლაჯანურში ცხენისწყალი
 მალე შემოგრიალდება,
 და ამ ხმაზე ლალეშებიც
 კლდეს ისერიან ნაფლეთებად,
 დარტყმის ხმაზე გაყრუდები,
 ვერ გაუძლებ აფეთქებას.
 როგორც მუხის ხის ტოტები,
 მთა ისეა მოხელილი
 და ძირს ჰყრია კლდის ლოდები
 ყბებდახლეჩილ ლომებივით.
 იქ, გვირაბის მაღალ ჰერში,
 დაჯახების აღის ხმები,
 შეშინებულ ჩიტებივით
 ფრთხილდებიან ნათურები.
 აკეცება ფენაფენად
 კლდე ფოლადის შერკინებით
 და ბურღების ნაპერწკლებში
 გახვეულან დევებივით.
 მკრთალი სხივით იფარჩება
 ცა ლაქვარდით დადაფნული
 და გვირაბის მისასვლელთან
 ჰექს სიმღერა გადამშული.
 შუბის ტარზე გადახრილი
 მზე მთებშია განაბული.

ისმის დოღის მოძახილი,
 პირველს ამბობს სალაშქრო
 თითქოს ისმენს საჰიდლოს,
 ტორზე დგება ლაჯანური;
 — აბა, გასკერ, მკლავის ძაღო,
 ნუ დარჩები დაჯანული.
 თენგიზს დაჰკრეს უმაღ ხელი
 მეხეტონე დევებივით.
 მას მბურღავი თუხარელი
 აი, აქაც ერკინება.
 წამოვიდა მთელი ძალით
 და მოაფრქვევს მაღდურ ღიმილს,
 წამს მკლავები ცეცხლიანი
 შემოაქლო მარწუხივით.
 თენგიზი კი წახდა თითქოს,
 შემოტევას აცლის კიდეც,
 და ჰა, ზურგზე წამოიგდო,
 ვით გოდორი სასიმინდე.
 მალა შეჰკრა კამარა და
 მოღუშარი დასცა მხრებით.
 — გაიმარჯვა! — ხმა ავარდა
 მეხეტონე ვაჟაკების.
 ბექდაკრული თუხარელი
 გივიმ მოღუშე გაიწვია,
 — აბა, მიდი, ნულარ ელი,
 ახლა შენი სამიზნეა!
 ახი არის, რომ ჩაგქოლოს,
 კიდეც თუკი დაეცემა.
 ერთი სარმა, ოჯახქორო,
 ანდა სულაც დაეხსენი!
 ჰა, გაისმა საჰიდოც,
 წამოვიდნენ ატოტებით,
 დოღზე ხელი ისე ჩქარობს,
 თითქოს ცეცხა ნაფოტები.
 ჯერ შეებენ ჩოქვით განზე,
 ახლა წრეში ერთდებიან,
 შემომსკდარი ოფლი ტანზე,
 თითქოს წვიმის წვეთებია.
 წინ გიორგი ენაშვებობს,
 გივის ეტყვის გაღიმებით:
 — წაგივია სანაძლეო,
 თუმცა ზეიმს აპირებდი!
 — ბოლოს გეტყვა, არ გიჯობდა!
 ბექზე ნიშანს გადაშლიდი,
 როცა თვალწინ გაგიშოლტავს
 შენს ფალავანს ლავაშით.
 თუხარელმა დაიხია,
 შერცხვა ისევ გაწილებს.

მისწედა წელზე, დაეხვია
როგორც ხარდანს რქაწითელი.
უცებ მოსდო მძლე კაური,
მოარყია ერთიანად

და თენგიზი ბექდავრული
ძირს მორიგით შეტრიალდა.
მბურღავებმა ხმა გამოსცეს
— გაგელეწოს ასე კალოც!..
ბიჭებმა კი გადაკოცნეს
და გაიჭრნენ საცეცვაოდ...
თითქოს წრეში შემოვარდა
მოშვილდული ცხენოსანი,
წერტილივით შორს მოჩანდა
ლაჯანაში შემოსვლამდი.

ცხენი შედგა დაქანცული
მოლზე, კისერდანაღერი,
მკერდი უჩანს დაქაწრული
მთის ველური ბალახებით.
და მხედარმა აქ მდგომ ბიჭებს
გადეწოდა ცხელი ხელი.
— ცაგერიდან გამოვიჭერ,
გადმოვლაზე ცხენით ხევი.
საჭურვს დავცხეტ დილით
და მგონია ზღვარს შევცილდით,
ქვებით არის ჩახერგილი
მურის ხილთან გზატკეცილი!..
ჩამოშლია გიშრის თმები,
ხელში ფურცელს აშრიანებს,

— ცვლის უფროსი ინტენერ
სად არისო დაშინანი? საქართველო
საზღვროეთება

4

წვიმა მოასკდა ზანჯრებს ჯიქურად,
ელვამ გაკვესა ზეცის თალები,
ადგა გურამი, შემოიხურა
სვეტს მოჯახუნე ღია სარკმელი.
ზეცა გაიხსნა, წვიმა კი არა,
ჩანჩქერი მოსკდა თითქოს ქუხილით.
და როცა ზარმა გაიწვრიალა,
ხელში აიღო უმაღ ყურმილი.
ეძახდა მისი დიდი უბანი,
შორით უხმოზდა ახლა ნათელაც
და იმ ადგილას გაჩნდა გურამი,
სადაც მრავალი ღამე ათენა,
მოვარდა ტალღის დარად გურამი,
ნახა უბანში მთელი კრებული,
შეხვდა გიორგი გლეხურ გუმანით,
ნათელაც ჩანდა აღელვებული.
ღამის ცვლა იდგა გაღმა ჯებირთან,
წყალი კი ზღუდარს ისევ არხევდა.
ველარ მოასწრეს, კიდევ შებინდდა
და ლაჯანური უფრო გახელდა.
ჯებირთან ორთაბრძოლა გაჩაღდა,
არ ებუება ჩქერი სრულებით.
უკვე სპათაგორს, ორბელს, ლაჯანას
ირგვლივ ეკვრიან ელნათურები.

(გაგრძელება იქნება)



თანამგზავრები

(მგზავრის ჩანახატები)

I

მატარებელი გაგრას უახლოვდებოდა. თბილი დღე იყო. მოულოდნელად წვიმა წამოვიდა... მერე ერთბაშად ყველაფერი მიყუჩდა და წვიმით დანამულ მწვანე მდელოზე ზღვისა და გაზაფხულის პირველი ყვავილების სურნელი დატრიალდა. ცამ ღრუბლები გადაიყარა და მტრედისფერი გახდა. შორს მშით განათებულმა კავკასიონის თოვლიანმა მწვერვალებმა გაიღევეს.

— რა მშვენიერებაა! — თქვა ჩემმა თანამგზავრმა, ოცდაათ წელს გადაცილებულმა, ჭერა, კოპწია ქალმა. სუხუმიდან იგი მოაგარაკეთა მხიარულმა საზოგადოებამ გამოაცილა და ჯერ ისევ აგზნებულ გუნებაზე იყო.

— რა მშვენიერებაა! — გაიმეორა მან და დაწყებული საუბარი განაგრძო:

— არა, მე მაინც ჩემსას ვიტყვი, ადამიანს ცხოვრების საშუალება ერთხელ ეძლევა და სიცოცხლით დატყობა აქ არა სჯობს, ვიდრე ყაზახეთში?..

პასუხიც ვერ მოვასწარი, კუბეში, ნორჩი ტანწერწერტა, ისე, ოცდასთოი წლის ქალიშვილი შემოვიარდა.

— გამარჯობათ! აქ სადღაც ჩემი ადგილია...

ხმა სუფთა, წერიალა ჰქონდა. კბილები თოვლივით თეთრი, თვალები ცისფერი. ხშირ თმაში, — თეთრი ეასმინები ჩაებნია.

პატარა ჩემოდანი თავისუფალ სკამზე დააგდო და ისეა დიგრეფანში გაბრუნდა.

— დედიკო, გენაცვალე! ყველაფერი კარგადაა, ქვედა ადგილია, არაჩვეულებრივი მგზავრები. სულაც ნუ იჯავრებ.

ყველაფერი კარგად იქნება!.. ალიოშა, ძვირფასო!.. ოღონდ თვალები დახუჭე. აი ასე... მე შენ ძალიან, ძალიან მიყვარხარ! ხომ გესმის?.. ძალიან! სანამ ცოცხალი ვარ, შენს მოლოდინში ვიქნები! ხომ გესმის?..

— გაიმეორე!

ვისაც ეს ქალი ელაპარაკებოდა, იქვე, ფანჯარასთან, იდგა.

მატარებელი დაიძრა.

ფანჯრის გადაღმა ქალის შეშინებული ხმა გაისმა:

— კბილის ფხვნილი ჩემოდანშია, მარჯვნივ!

— დედა, ნახვამდის!.. ალიოშა, დიბლომის ამბავი დაწერილებით გამაგებინე!

მატარებელმა, სიჩქარეს უმატა.

ვიღაც შორბოდა ვაგონის გვერდით, ძლივსა სუნთქავდა და სხაპასუხით ამბობდა:

— ყველაფერი მომწერე, ქანი... ხომ გაიგე?.. აუცილებლად. ყველაფერი... არაფერი დამიშალა!.. თუ რაიმე ისეთი მოხდა... ისიც მომწერე... ნუ შემოიცოდე! ხომ გაიგე?..

— სულელი! — გოგონა თითქმის ჩუჩილულებდა. — ჩემი სულელი!

მერე თმიდან ყვავილი მოიგლიჯა, გაიღიმა და ღია ფანჯარაში გადაისროლა.

— ბედნიერებას გისურვებ!

მატარებელი ისრებს გასცდა.

... გოგონა დიბხანს არ მობრუნებულა, ფანჯარასთან იდგა. მერე, როცა ქალაქის უკანასკნელი სახლი უკან მოვიტოვეთ, კუბეში შემოვიდა. რბილ სავარძელზე მსუბუქად დაეშვა, ამოიოხრა და თქვა:

— ესეც ასე!... მივდივარ...
 — შორს მიდიხართ? — შევევითხე.
 — ალტაიზე.
 — ღმერთო ჩემო! — აღმოხდა ჩემს წეღანდელ თანამოსაუბრეს. — გაგრიდან ალტაიზე მიდიხართ?!

— დიახ, რა მოხდა მერე?
 — ვერაფერი გამოვიდა.
 — მე სამუდამოდ მივდივარ და არა მშვეზე გასამაგებლად.

ქალმა გოგონას ახედ-დახედა და და-მაჯერებლად უთხრა:

— გაიქირდებით.
 — გმადლობთ დარიგებისათვის, მაგრამ ყველაფერი მაინც კარგად მოეწყო-ბა. თუ გაიქირდა, არც მისი შემეშინდება.

— ჩემო კარგო, რატომ ეტანებით გა-ქირვებას, იოლი ცხოვრება არა სჯობს?!

გოგონას წვრილი წარბები მშვილდე-ბივით დაეჭიმა, გაიღიმა და უპასუხა:

— მართო იოლი ცხოვრება არ კმა-რა. მე მჯერა ენერგიის შენარჩუნების კანონი.

— ეჰ, რა დროს კანონებზეა ლაპარა-კი! ახალგაზრდობა, ჯანმრთელობა — ყველა უპირატესობა ხელთ გაქვთ, ცხო-ვრებას კი გაუბრუნდით...

— მომისმინეთ, — გააწყვეტინა გო-გონამ. — თუ ამას სერიოზულად ამ-ბობთ, მაშინ თქვენ არაფერი გესმით ცხოვრებისა.

— რატომ? — დაიბნა ქალი.

— პოლიტეკონომია არა გცოდნიათ. ყოველი ნივთის ღირებულება შრომაა. ცხოვრების ღირებულებაც ხომ შრო-მაა. რაც უფრო მეტი შრომაა გაწეული, ცხოვრება მით უფრო ძვირია. ეს კა-ნონია.

— თქვენთვის ყველაფერი კანო-ნია. — გაიღიმა ქალმა. — სიყმაწვილის ბრალია, კანონისა კი არა.

— დე, ასე იყოს! — ენამ თვალები ცბიერად მოწყურა. — მერე რით არის ცუდი სიყმაწვილე?..

დონბასის ტრამალებზე მივქრევართ.

... ირგვლივ მინდვრებია, შავი ხნუ-

ლი. ლეგა-რძისფერი დაბალი ცხ. ... ნოვოკრამატორსკის „ქარხანათა ქარ-ხანა“, ტერიტორიის უზარმაზარი მფე-პირამიდები. კენწეროვებზე ცლიან ვაგო-ნეტებს, რომლებიც ნისკარტოკაუჭე-ბულ ფრინველებს უფრო ჰგვანან.

... მუშათა დაბები განუწყვეტლივ მი-სდევნენ ერთი მეორეს. მიწაყრილის გას-წვრივ ტრამეის ვაგონებს გააქვთ ხრ-ვინი...

— იყო დრო, როცა აქაც სიცარიელე სუფევდა... — ამბობს ენა. იგი ჩემ გვერდით დგას ფანჯარასთან. სულ ერ-თი დღეა, ერთმანეთს ვიცნობთ და უკ-ვე დავმეგობრდით. აი, რა შემთხვევა მოგვიყვით მის გარშემო: ენა თხუთმე-ტი წლისა იყო, როცა მამა ფრონტზე დაეღუპა. და-ძმა მარტონი დარჩნენ: დედა ავად გაუხდათ და ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში დააწვინეს. ძმა ათი წლისა დარჩა. ენამ სწავლას თავი და-ნება და ქარხანაში მოეწყო. ზეინკლობა ისწავლა. ორი წლის შემდეგ მუ-შა-ახალგაზრდათა სკოლა დაამთავრა. მერე უეცრად ხმა აღმოაჩნდა და საღამოობით მუსიკალურ სასწავლე-ბელში დაიწყო სიარული. სწორედ ბერ-ლინის აღების დღეს ხმა ჩაუწყდა... ომის შემდეგ ქარხანა დახურეს და ენა რე-ნიგზელთა საბავშვო სახლში გადავიდა. ერთი წლის შემდეგ კი დედა საავად-მყოფოდან გამოეწერა და მუშაობას მოჰკიდა ხელი; ძმა ტექნიკუმში შევიდა ენამაც სწავლა განაგრძო მოსკოვის პე-დაგოგიურ ინსტიტუტში. ინსტიტუტი წარმატებით დაამთავრა. პარტიაშიც მიიღეს. ოღონდ ასპირანტურაში დარ-ჩენა აღარ მოისურვა და აი ახლა ალტა-იზე მიემგზავრება.

გუშინ სოჭში ენას იმ საბავშვო სახ-ლის აღსაზრდელები შეხვდნენ, სადაც იგი ხუთი წლის წინათ მსახურობდა.

— სრული სიცალიერე სუფევდა, — გაიმეორა ენამ ისე, რომ ფანჯარას არ მოსცილებია. — რა უცნაურია... ადა-მიანები ხშირად იმაზე მსჯელობენ, რაც არ არსებობს, იმას კი, რაც ცხვირწინა აქვთ, ვერა ხედავენ. ამაში კი დიდი

სიბრძნეა, ეს არის ყველაზე მთავარი ცხოვრებაში, არა? ირგვლივ არაფერია, — შენ შრომობ და ჩნდება — გზები, არხები, ქარხნები, ქალაქები, ადამიანები და ყოველივე ეს შენ გეკუთვნის. კარგია, არა?!

— დიდებულია! — ეუბასუხე. — ესაა ცხოვრება.

ერთი პირობა ისევ გადაიშალა გაზაფხულის სიმწვანით მოხატული მინდორი. მის ერთ კიდეზე, მიწაყრილთან ახლოს, კოხტად გამოკვეთილ ჩარჩოში, მურაფერის მიწაზე, თეთრი ქვებით წარწერა გაეკეთებინათ: „მშვიდობა მსოფლიოს!“

— რა კარგია! ხმადაბლა, თითქმის ჩურჩულით წარმოთქვა უცებ ქანამ.

— რაზე ამბობთ? — შევეკითხე.

— ყველაფერზე! აი! გაიხედეთ! დედა-მიწა, ცაში არწივი ნავარდობს... ჩვენც... უსასრულო სივრცეში მიეჭრებიან; არ ვიცით, რა მოგველის, ველით რაღაცას და ცხოვრებისაგან ძალიან ბევრს მოვითხოვთ... კარგია, არა? იცით, შერე, რატომბა კარგი? მე ასე ვფიქრობ... თუკი გამოიგებთ, სამყაროში ყოველივე მზისაგან წარმოდგება — გამოდის, რომ ყოველივე საოცრად ერთნაირია, არა? გამოდის, რომ ყვავილიც, ქვაც, ფრინველიც, მინდორიც, ცაც, მთებიც, ზღვაც, ჩვენი ყველანი — ერთნი ვართ, ძალიან დიდი და ძალიან ბრძენი. ხომ გამოიგებთ? ეჰ, თქვენ ვერაფერიც ვერ გაიგებთ!

ქანამ უეცრად სახე ფანჯარას მიუახლოვა, მთელი გულით ამოისუნთქა და დაორთქლილ მინას თითი სწრაფად გადაუსვა. მწვანე მინდორზე, შავ ხეულზე და მიწისა და ცის უსასრულო სივრცეზე გადაიარა გამჭვირვალე, ქალწულურივე უმწიკვლო ამოსუნთქვით წარმოშობილმა მოკლე სიტყვამ: „მიყვარს!“

და ასე მომეჩვენა, თითქმის ქანა ჩურჩულებდა:

— ალიოშა, ძვირფასო!.. ოღონდ თვალები დახუჭე... აი ასე! მე შენ ძალიან მიყვარხარ! ხომ გესმის? ძალიან! სანამ

ცოცხალი ვარ, შენს მოლოდინში ვიქნები! ხომ გესმის? დაგელაღებ...
... ლოზოვოიდან ლიხაჩოვსკი, გზის ორივე მხარეს, ერთი მეორეს მისდევენ იასამნის უხვად აყვავებული ბუჩქები.

II

ურალი.

ტყეები. ამათი სიმძიმე თითქმის დედამიწას დასწოლია და ისედაც დაბალი მთები ერთი მეორეზე მიუყრავს. მზე ეს-ესაა ჩავიდა. ირგვლივ ყველაფერი ვერცხლისაგან ჩამოსხმული გვეგონებოდა, ტყეებიც, მთებიც, ცაც კი ასეთია...

ვაგონის ტამბურში ვდგავარ. ჩემს გვერდით, ხის დიდ ჩემოდანზე ახალგაზრდა ქალი და ექვსიოდე წლის ბიჭი სხედან. ისინი ჩასასვლელად მოემზადნენ. საოცარი სახე აქვს ამ ქალს: შეიძლება ლამაზადაც ჩასთვალო, მაგრამ ეს ძალიან მცირეა იმისათვის, რომ მისი სახის კეთილი და სევდიანი გამოხედვა გადმოსცე. თაფლისფერ თვალებში ციმციმებს ცრემლივით მთრთოლვარე ნაპერწკალი, რომელიც თითქმის სადაცაა მოსწყდება და ლოყაზე ჩამოუვარდება... თხელი, მაგრად მოკუმული ტუჩების კუთხეებში მორცხვი და ტანჯვის გამომხატველი ნაკეციები ემჩნევა.

მატარებელი გაჩერდა. ბავშვიანი ქალი ჩავიდა...

— კარგად იცი, რომ ზერეთი უშნია? — შეეკითხა გამყოლი ქალი (ჩვენი ვაგონი ბოლოა და სადგურის შენობა არა ჩანს).

ქალი უხმოდ თავს უქნევს.

— დროა, ვიცოდე...

გვერდით ჩავვიარა თეთრთავშლიანმა დედაბერმა, რომელსაც ქათმი და დიდი ზომის კირზის ჩექმები ეცვა.

— ჰეი, დეიდა, რა სადგურია?

დედაბერი ზანტად მობრუნდა, ჩაფიქრდა და ბოლოს მშვიდი, დაბალი ხმით უბასუხა:

— ნუ ღრიალებ... რა გაღრიალებს?

— რა სადგურია-მეთქი?

— ყურს კი არ მაქლია... ბრიყვი!

მერე, როცა რამდენიმე ნაბიჯი გადადგა, არ მობრუნებულა, ხმამაღლა, ბუნლუნით დაუმატა:

— სადგური ედინოვებია.

მე და გამყოლმა ქალმა ბავშვიანი ქალი საჩქაროდ ვაგონში ამოვიყვანეთ.

— რა დაგეშართა, დოყლაბია ვილა-ცა! — გალანძლა გამყოლმა ქალმა. — შეკითხვისა ხომ არ გეშინია?

— ავი ხალხია აქაურები, — მშვიდად წარმოთქვა ელდნაცემმა ქალმა. მეშინია.

— „მეშინია!“ — გააჯავრა გამყოლმა. — თან კი ბავშვით ღონბასიდან ბერდიაუში მივხეტება. ამისთანები მატარებელშიც არ უნდა შემოუშვა. „მეშინია!“

ქალმა დაბნეულად გაიღიმა, ჩემოდანზე უსიტყვოდ ჩამოჯდა, ბავშვს თავზე ხელი მოჰხვია და მის ლოყას თავისი ლოყა მიადო.

უეცრად ბავშვის ლოყაზე ცრემლები ჩამოგორდა.

გამყოლმა შეკრთა, ქალი წამოაყენა და მოხვია:

— რა დაგეშართა, ჩემო კარგო? ნუ იზამ! ბავშვია... წამოდი ჩემთან. წავიდეთ... შენ გეუბნებიან, წამოდი-მეთქი! ბავშვს მიხედავენ, ნუ გეშინია.

გამყოლმა ქალი თავის კუბეში შეიყვანა. ქალმა სახე მოაბრუნა და მუდართით შემომხედა... მე ბავშვი ხელში ავიყვანე.

— აბა, ვაეკაცო, რა გქვია?

— ვოვკა.

— აი, ჩემო ვოვკა, დედაშენი ცოტა შეუძლოდ გახდა...

სიტყვა გამაწყვეტინა:

— დედიკო ტირის!

— თუმცა შენ მართალი ხარ, — დავეთანხმე. — დედიკო ტირის... პო... გული სტყევა...

— არაფერიც! მამამ სცემა და იმითმ!

— რა სთქვი?

— მამაჩემი სულ სცემდა დედიკოს. მთვრალი მოვიდოდა, სცემდა, მერე დაიღლებოდა და დაიძინებდა. ჩვენი წა-

მოსვლის წინ კი ბოთლი ისე გაატყა, რომ... წინათ ბოთლის გარტყმა მომიწუ-
და.

— ვოვკა, შენ გეშლება, — ვუთხარი სერიოზულად. — მამა ალბათ ხუმრობდა.

— არაფერიც, მართლა გაატყა. ერთი ისეთი გაატყა, რომ... — დედიკო მაგიდის ქვეშ შევარდა და ატირდა. მაგიდა წაიქცა. თეთვები ძირს ჩამოცვივდა. მე ავდექი და მამაჩემს ხელზე ვუკბინე. იმან კი მეც ისე გამისროლა, რომ... მერე წამოვედით. ბიძაჩემმა — ძია საშამ შემოგვითვალა, ჩემთან ჩამოდიოთ, ყამარ მიწაზე.

— ყამარ მიწაზე! — გავუსწორე.

— არაფერიც! ყამარ მიწაზე! ჩვენ ახალ ცხოვრებას დაგვიწყებთ. მაგრამ ჯერ ბერდიაუში უნდა შევიაროთ, დიდელასთან. მე იქ დამტოვებენ. დედიკო კი წავა ძია საშასთან, მაგრამ სულ ერთია, მეც წავალ. ოღონდ ჯერ არა...

... როცა მატარებელი გაჩერდა, ჩამო-
ბნელებული იყო. დედა და შვილი ჩავიდ-
ნენ. მე მივეშველე და ცოტახეც გავა-
ცილე. უკან რომ ვბრუნდებოდი, გამ-
ყოლმა ქალმა შორიდანვე დამიყვირა:

— დაბრუნდი! ეს ბერდიაუში არა ყოფილა. ბერდიაუში შემდეგია.

გაისმა ორთქლმავლის საყვირის ხმა. რა უნდა მექნა? ისინი ალბათ ქალაქში გავიდნენ უკვე...

უეცრად შევნიშნე: დედა და შვილი ბაქანზე ხელიხელჩაკიდებული მორბოდნენ. ხის მძიმე ჩემოდანს ქალი თითქმის მიწაზე მოათრევდა. მატარებელი დაიძრა. ქალი შეჩერდა ჩვენი ვაგონის პირდაპირ, ბიჭი გულზე მიიკრა და ყრუდ შეგვევედრა:

— გააჩერეთ! გააჩერეთ! ღმერთო ჩემო!...

— ზღვაში ადამიანია! — მხიარულად დაიძახა ტამბურში მღვარამა ვილაც მგზავრმა.

მე ჩამოვხტი და ქალთან მივირბინე.

— ნუ გეშინიათ, — ვუთხარი. — მოვასწრებთ! წაივით!

... რამდენიმე ხელმა ერთად აიტაცა ქალი კიბეზე. მე ბავშვი მივაწოდე, ჩემოდანი ტაშბურში. შევავადე და საფეხურზე შევხტი.

... ქალი მოკრძალებით ილიმებოდა, თან ირგვლივ შეკრებილ ხალხს ათვალიერებდა. მერე უცებ გაახსენდა და თქვა:

— გმადლობთ:

— არათერს! მაგრამ ჩამორჩენის უფლებას კი ვერ მოგცემთ!

თვალზე მოციმციმე ცრემლი მოსწყდა და ძირს, ქვიშაზე დაცა. ქალმა უფრო გაბედულად გახსნა წარბი, მერე კი ერთი გულიანად გაიცინა და გაიმეორა:

— გმადლობთ!

მატარებელმა სიჩქარეს უმატა.

III

ესეც ყაზახეთი...

ვღვათარ ვაგონის ფანჯარასთან და გავეირვებული გავცქერი მოყვითალო-ნაცრისფერ გლუვ მიწას — თითქოს ზედ უზარმაზარი უთო გადაატარეს და ისე ამოსწვეს ყველაფერი — ზედ არცერთი ნოჰი არ დასტოვესო.

— მალღიანი მიწაა, არა?..

უკან მოვიხედე. ჩემს წინ მალღი მიხარბეკიანი, ბრგე მოყვანილობის მამაკაცი იდგა. ეს რა სახე აქვს!... თითქოს სისხამ დილით მზემ თავისი სხივები სტყორცნა და სამუდამოდ ასე დატოვაო. სქელი, ღია ოქროსფერი გრუზა თმა ღამაზე შუბლზე ჩამოსცეცნია, თვალებიდან წმინდა სილურჯე გამოუკრთის და სალი კბილები თეთრად უკამყამებს.

„მგონი სადღაც მინახავს?..“ — გამოივლევა.

— მალღიანი მიწაა! — გაიმეორა მან და ჩემს პასუხს აღარ დაელოდა: — ნორჩი, ზელუხლებელი, ჯერ ღარებიც არ ამჩნევია.

ჭერა მამაკაცი ილიმება. ცალი ზელით მხრებიდან ჩამოცურებულ უსამხრეებო კიტელს ისწორებს. კიტელზე, გულთან გვარდიელის ნიშანი უკეთია.

— დიახ, გაშლილი ვაყა, — გუპასუხე ბოლოს. — თუმცა იმდენად გაშლილი, რომ მოსაწყენიცაა. *მოსაწყენი*

— თქვენ ზომ ეგზოტიკის გარეშე არ შეგიძლიათ: მთები, ტყე... თქვენ უნდა ნახოთ ეს მიწა ივლისში, პირდაპირ ოქროს ზღვაა, იმდენი ენერგიაა შიგნით, რომ ასეული საუკუნეები გვეყოფა.

— ძალიან გყვარებით ეს მხარე, — გაეწყვეტინე სიტყვა, — აქაური ბრძანლებით?

— არა, მოსკოველი. ერთი წელია, რაც ჩამოვედი.

„მაგრამ სად მინახავს?“ — მაწვალბდა ისევე ეს კითხვა.

... ვაგონის დერეფანში შუატანის, შავხალათიანი ჯგუზი კაცი შემოვიდა. ცალ ზელში ქუდი უკირავს... მეორე ხელის მაგივრად მოკლე — ენთოვანი მონაჭერი მოუჩანს. გამოუშვერია ხალათის გაბეული საკინძიდან და კანკალებს.

ეს კაცი ყურთასმენის წამლებად გაპყვირის:

— სალაში მზიურ ყაზახეთის მშენებლებს!

„რ“-ს არასასიამოვნოდ აგრძელებს და რატომღაც ბარბაცებს. აღბაჟ მთვრალია.

— ესეც ნაგლეჯი ჩემი ავტობიოგრაფიიდან: შორეულ წარსულში — სტუდენტი. მერე — ინჟინერი. სამშულო ომის დროს სამშობლოსათვის ვიბრძოდი. ინვალიდი. ლექსი — ჩემია...

სულმოუთქმელად, ერთი ინტონაციით, ნაჩქარევად წაიკითხა, უწმაწური ლექსები დაღუბული ახალგაზრდობის შესახებ, მერე ქუდი გამოიშვირა და თამამად დაიწყო:

— ლექსებისათვის არა გთხოვთ. ჩემი უბედობისათვის გამოიმეტეთ...

ქუდში ფულები ცვივა.

როცა ჩვენ მოგვიახლოვდა, ჩემმა ნაცნობმა კიტელის გულისჯიბე გაიხსნა. სახეზე ვატყობ, — ჯიბე ცარიელია. წამით ჩაფიქრდა, მერე ცალხელას მოუტრიალდა და მეორე ჯიბეზე მიუთითა:

— აქედან ამოიღე. ამოიღე, რამდენსაც ნახავ.

ცალხელა შეჩერდა, გაკვირვებით შემტერდა სახეში, უცერად წარბები აძგობა, შუბლი ას ნაოქად აიკეცა და ხმა-მალლა, მთელი ვაგონის გასაგონად დაიყვირა:

— მე სხვის ჯიბეში ხელს არ-რ-ავყოფ!

წასვლა დააპირა. ღონიერი ხელი მის ერთადერთ ხელს მარწყუხვით ჩაეჭიდა და შეაჩერა:

— ყური დამიგდე!..

კარგად ვხედავ, როგორ დაებინდა ჩემს თანამგზავრს თვალები.

— გამიშვი, ღვთის გულისათვის! — არ მინდა შენი ფული! — ამბობს რატომღაც შეშინებული ცალხელა და გასაზღვრებას ცდილობს.

აქამდე ღერეფანში მყოფი რომელმაც მგზავრი ჩაერია:

— თუ მიცემა გინდათ, მიეცით, რა საჭიროა ეს ფოკუსები?..

ჩემმა მოსაუბრემ უკან მოიხედა. კისერზე ძარღვები წითლად დაებერა. კრდევე წამი და მას ალბათ სული შეეხუთებოდა.

— ყური დამიგდე! ნუ გეშინია!

მის ხმაში ვედრებაცაა, სასოწარკვე-რაიც, წყენაც...

ცალხელა კვლავ გასასვლელისაკენ მიიწევს.

მაშინ მან ხელი გაუშვა, უცერად მკვეთრი მოძრაობით მხრებიდან კიტე-ლი გადაიგდო, ჯიბე გაიხსნა და ფული ამოიღო.

... ცალხელამ უკან დაიხია, მოიკუნტა, ანგარიშშიუცემლად ქუდი დაიხურა. ქუდიდან ფული ჩხრიალით ჩამოცვივდა. მან ეს ვერც კი შენიშნა. ძვირფასი მოსაპერი ხალათის ქვეშ ამოიჩარა და უსიტყვოდ გასასვლელისაკენ წავიდა.

— საით?! — მიაყოლეს ხმა.

უკან არ მოუხედავს, ისე მიიშალა.

ჩემმა ნაცნობმა კიტელი სწრაფად მოიხურა, თუმცა უკვე გვიანი იყო: მე-ცა და მათაც. ვინც ღერეფანში იღვან, თვალი შევასწარიტ: მარჯვენა ხელის

მაგიერ ასეთივე მოკლე და მაგარი მონა-ჭერი ჰქონდა, როგორიც იმდენადვე, სწორედ ახლა რომ გავიდა...

... უცერად გამახსენდა, სად მქონდა ნახული ეს სახე. გაზეთში! როგორ გადა-მავეიწყდა? სურათის ქვეშ წარწერა იყო: „პიანისტი — მებრძოლი — აგრო-ნომი“.

IV

აკმოლინსკი...

მინდვრები, ქარი, მიწაზე განრთხმუ-ლი დაბალი სახლები, ახალშენებლო-ბათა ხარაჩოები, უასფალტო ქუჩები... მტვერში ჩაძირული ქალაქი მოჩვენება გეგონებათ...

ქარბორია ავტობუსის დახურულ ფან-ჯრებშიც ატანს და მგზავრებს სქელი, ყავისფერი მტვრიფა ჰფარავს. მანქანა-ში ათი მგზავრია, მათ შორის ჩემი წე-ლანდელი თანამგზავრები: ახლად დაქო-რწინებული ცოლ-ქმარი ურალიდან, მოსკოვიდან მოვლინებული ქირურგი და ერთი კურსკელი აყლაყულა, მოუხე-შავი ახალგაზრდა.

კურსკელი ბიჭი გაუთავებლად ლაპა-რაკობს, ზუმრობს, იცინის და სხვებსაც აცინებს. იგი აღზნებულია. ეტყობა, რალაც უნარია.

— საექიმო შემოწმება გავიარე. — ჰყვება იგი, — ჯანმრთელადა მცნეს, სა-მივლინებო ჩავიჯიბე და იტოცლე! მარჯვენა ხელზე კი სამი თითი მაკლია.

— მაშ რალად ჩამოხვედით? — ეკი-თხება შლაპიანი ქირურგი.

— რატომაც არა? არ გამოვდგები? ერთი საექიმო კომისიაში გავძერე და, ტრაქტორამდე მივალწვე თუ არა — გიყვარდეს! მერე გაზეთებში მეძებეთ...

მის პირდაპირ მძიმე ოქროსფერნაწ-ნავიანი ქალიშვილი მობრუნდა და დამ-ცინავად აათვალიერა-ჩათვალიერა:

— მოდი, ახლავე დაგიმასოვრებ, თორემ მერე გაზეთში გნახავ და ველარ გიცნობ.

— დამიმასოვრე, ლამაზო, გამოგად-გები.

— უბედურებაც ისაა, დასამახსოვრებელი არაფერი გაქვს...

მგზავრებს სიცილი წასვდათ.

აყლაყულა ყველაზე ხმა მაღლა იცინოდა.

— გოგოც ასეთი უნდა, შუაქაცებს გიგზავნი?

— ეჰ, ჩემო კარგო, — უთხრა გვერდით მჯდომმა დედაბერმა, — შენზე უკეთესებმა სცადეს. არა შერება.

— ვინ არის, დედილო, ის ჩემზე უკეთესი?

— აი, თუ გინდა... თვითონ მტს-ის დირექტორმა სცადა.

— თვითონ დირექტორმა?

— ზო!

— მერე არ გაჰყვა?

— არ გაჰყვა.

— არა მჯერა!

— ნუ დაიჯერებ! — მოჯღუგუნე გაკრა დედაბერმა, — არ გაჰყვა-მეთქი მორჩა და გათავდა...

— აი ეს მესმის!

— ამბობენ, საქმრო უნდა ჩამოუვიდესო. ჰოდა, ქალიც იმას ელოდება. მთელი წელიწადი გავიდა, ეს კი ისევ ელოდება.

— მაშ მთელი წელია, რაც ელოდებო? დავიჯერო, ლამაზო, მთელი წლის განმავლობაში აქ არაფერ მოგეწონა?

ნაწნავიანმა გოგონამ უსიტყვოდ გაილიმა.

— მკაცრია ძალიან, — განაგრძო დედაბერმა. — სასახელო ქალი გახდა. გავხეთშიც გაწერეს, სიყვარული კი არ ეყარება.

— სიყვარული არ ეყარება?! შეხედე ერთი!.. ეს ზომ ნამდვილი მავნებლობა! გულმოკლული კურსკელი თავს იქნევს:

— ლამაზო, თუ არც მე შემოიყვარებ, იცოდე, სასამართლოში გიჩივლებ.

— მაშ, კარგი! — წამოღვა გოგონა, თან ეშმაკურად იცინის. აყლაყულას ხელი მოჰკიდა. — წავიდეთ!.. ჩვენი გაჩერება.

აყლაყულამაც გაიციინა და სახტად დაჩინილ დედაბერს თვალი ჩაუტკრა.

— დედავ, დედილოო, სასამართლოთი დავაშინე, ღმერთმანო!

ჩემოდანი აიღო, გოგონას ჩაუხვდა და უკვე ფანჯრიდან დაიძახა:

— დედილო! მე ვარ ამისი საქმრო, მაღლობელი ვარ, კარგი ამბები რომ მიიხარო.

— ღმერთო! საქმროო?! ჩამოსულა... — დედაბერი ნიკაპით თითის წვერებს დაეყრდნო და უეცრად აკისკისდა. დანარჩენმა მგზავრებმაც გაიციინეს.

ავტობუსი დაიძრა. ახალგაზრდები ხელს გვიქნევენ და ისინიც იცინიან. დედაბერმა თავშალი მოიფარა და სხვების შეუმჩნევლად იმათ ჯვარი გადასწერა, თან ოდნავ გასაგონად წაიბუტბუტა:

— ღმერთმა გადღეგრძელოთ, კარგებო! ღმერთმა გადღეგრძელოთ!

ისინი კი მტკვერში გაერივნენ და მალე სულაც გაუჩინარდნენ:

საღამოზე იმათ ისევ შევხვდი. სასტუმროში დავბინავდი და, როცა სიბხლისაგან მოშრიალე, ქათქათა ლოგინში კარგად მოვისვენე, ქალაქის დასათვალიერებლად გავეშურე.

მზე ის იყო ჩავიდა. ქარი და მასთან ერთად მტვერიც ჩაღვა. ქუჩებში ხალხმა იწყო გამოსვლა. მე პირველსავე მერხზე ჩამოვჯექი. მერხზე ორნი ისხდნენ: შუახნის, საკმაოდ მოტეხილი, ჯმუხა მამაკაცი და ოცდათხუთმეტიოდე წლის ვარდისფერკანიანი ლამაზი, სანდომიანი სახის ქალი. მამაკაცს სახე წამდაუწუმ ეღმიჭებოდა. ქალს თვალები შემოფოთებული და გულისყურიანი ჰქონდა:

— ავტობუსს ელოდებით? — შემეკითხა ქალი.

თურმე ავტობუსის გაჩერებაზე აღმოვჩნდი. ერთმანეთს გამოველაპარაკეთ. ვკითხე, რამდენი ხანია, რაც აქ იმყოფები-მეთქი.

— მე სულ ერთი თვეა, ეს კი უკვე მეოთხე იქნება. — მიპასუხა ქალმა.

— აქა ცხოვრობთ?

— როგორ ვითხრათ... ოთახი აქა გვაქვს, სამუშაო კი მინდორში, ქალაქი-

დან ორას კილომეტრზე, — ასე რომ, ცხოვრებითაც მინდორში ვცხოვრობთ, მარცვლეულის საბჭოთა მეურნეობაში.

— ოჯახი, ბავშვები სადღა გყავთ?

— შორს არიან, ყირიშში.

— ორი ბავშვი და მოხუცები — ამისი და ჩემი, — ჩაერია მამაკაცი. — მე აქ აკრონომად ჩამოვედი მარცვლეულის საბჭოთა მეურნეობაში. ეს მერე ჩამოვიდა... ასეა! ბავშვები და მოხუცები მიატოვა და ჩამოვიდა.

— ახლა ერთად ვმუშაობთ, — თქვა ქალმა და მამაკაცს მხარზე ხელი დაადო.

— კმაყოფილი ხართ? — შევეკითხე პირდაპირ.

— დიას, — მამაკაცმა თვალები მოხუჭა და გაიმეორა: — დიას, კმაყოფილი ვარ!

— ცოტა ძნელია, რა თქმა უნდა, — მორცხვად გამოტყდა ქალი, — მაგრამ უყურებ, სხვები როგორა მუშაობენ და..

— როგორ მუშაობენ? — შევაწყვეტინე.

— მთებსა სძრავენ! საკვირველი ხალხია! თქვენზე ახალგაზრდები კი არიან. მაგრამ პირდაპირ საოცარი ხალხია, როგორ მუშაობენ! დილიდან საღამომდე!.. საღამოობით კი დასხდებიან და მღერაიან. არა, მათ შორის ისეთებიც არიან, სულ რომ სძინავთ, მაგრამ მაგნაირები აქ დიდხანს ვერა სძლებენ. ასე გასინჯეთ, აქ ერთგვარი ბუნებრივი შეჩვევა ხდება: მაგრები რჩებიან, წიდა კი იფანტება.

ქალი დადუმდა, მერე რატომღაც დაუმატა:

— ჩვენც მარტო დღესა ვართ აქ, ქალაქში, რაიკოში გამოგვიძახეს, ღამე კი ისევ მინდორში ვიქნებით...

რამდენიმე ახალგაზრდამ გვერდით ჩაჯიარა. ჩემი ახალი ნაცნობები დაინახეს თუ არა, შორიდანვე ერთხმად აღაპარაკდნენ:

— მთელი საათი გელოდებით! სახლში ვიყავით, რაიკოშიც შევიარეთ...

— ხომ არაფერი მომხდარა?! — შევაწყვეტინა მამაკაცმა და თვალები მოხუჭა.

— ბიჭები გველოდებიან! ყველაფერი მზადაა!

— ჩამოვიდა?! — გაუხარდა ქალი.

— ჩამოვიდა, ჩამოვიდა! მმანშიც იყვნენ!.. ახლა კი კაფეში შევიპყროთ და თქვენ-ღა გელოდებით.

— მართლა? — თქვა მამაკაცმა.

— წავიდეთ! — გაიღმა ქალმა და წამოდგა, — ოღონდ ვიჩქაროთ! სამი საათის შემდეგ მანქანები მეურნეობაში წავლენ.

მამაკაცი წამოდგა:

— სამი საათი ქორწილისათვის, მართალია, არ კმარა, მაგრამ არაფერია. მომავალ კვირას განვაგრძოთ.

— მართლა! — წამოიძახა უეცრად ქალმა და მე მომიბრუნდა — მოდი, თქვენც წამოდი? მოწყენილი ჩანხართ, ჩვენ კი ქორწილი გვაქვს. აბა, წავიდეთ! ... მე, რა თქმა უნდა, იოლად დამიყოლიეს.

პირველად, მისვლისთანავე კურსკელი აყლაყულდა დავინახე. სუფრის თავში იჯდა, მის გვერდით კი ოქროსფერ ნაწნავიანი გოგონა მოჩანდა. ქალიშვილის თავზე თეთრი ყვავილების გვირგვინი ედგა და თვითონაც დილის მზის გულზე გაშლილ ნაზ ყვავილს დამსგავსებოდა. ცერის მაგვარი საყურეები ისე ეკიდა, თითქოს საცაა მოსწყდებიან და ჩამოვარდებიანო, თუმცა არცა სწყდებოდნენ და არც ვარდებოდნენ.

ჩემს ახალ ნაცნობებს ხმაურით და დილის პატივისცემით შეხედნენ. სიძე გააცნეს.

— ამას ვის ვხედავ!.. გენაცვალე!.. აი მესმის შეხედრა! — უეცრად დაიძახა ნეტემ.

მიცნო! წამოხტა, ჩემთან მოირბინა და გადამეხვია.

— გაიცანით! შესანიშნავი ბიჭია! ერთად ვიმგზავრეთ! ნოდარ გიორგიევიჩი, თქვენებურია!

მომცრო ტანის ხშირულვაშიანი შავგვრემანი კაცი წამოდგა, ჩემთან მოვიდა, თოვლივით თეთრი კბილები გამოაჩინა და ხელი მაგრად ჩამომაართვა.

— კეთილი იყოს ჩვენი გაცნობა!

— ჩვენი მტს-ის ღირეპტორია! — მითხრა საქმრომ. — ეს არის, ჩემს ლენკას თხოვას რომ აპირებდა.

— მოდი და ამის შემდეგ ხალხს სიკეთე უყავი! — დარცხვენით იხუმრა შავგვრემანმა, — მე ამ ქალის ერთგულებით გამოგცადე, ეს კი მაღლობის მაგიერ...

— მოდი, ბიჭებო, თანამემამულეთა შეხვედრას გაუმარჯოს!..

კორფლიანმა ქერა ბიჭმა გარმონის თასმა მხარზე მოიგდო და ჩვენსკენ წამოვიდა, თან ფეხებს მკვირცხლად უტყავუნებდა:

— «Калинка, малинка моя,
В саду ягодка, малинка моя!..»

გოგონებიც წამოხტნენ, მზისაგან დამწვარი მკლავები ფრთებივით გაშალეს და მეგარმონის ირგვლივ დატრიალდნენ:

— И-и-эх-эх-эх!..

«Уж ты мать ли, моя матушка.
Ты начто меня хорошу родила!..»

— «Калинка, малинка моя,
В саду ягодка, малинка моя!..»

ქერა ბიჭმა ჩაბუქნა და ისე გეგონებოდათ, გარმონი კი არა, მისი ფეხები გამოსცემდნენ მძაფრ ხმებს. ვილაცამ სტევნა დაიწყო. საქმრომ ხელი ჩასწიდა მტს-ის ღირეპტორს და ბუქნით, ისე რომ ერთმანეთისათვის ხელი არ გაუშვიოთ, მეგარმონისაკენ წავიდნენ:

— «Калинка, малинка моя...»

— ალენკა! — ყვიროდა საქმრო. — ალენკა ჩემო ძვირფასო!

პატარძალი წამოდგა და ღიმილით გაბადრული მარჯვედ აჰყვა მუსიკას!

— «Ты начто меня хорошу родила,
Что пригожую счастливую?»

— აი, ჩემი სიცოცხლე!.. რაო, ძმაო, გენაცვალე, ხომ კარგია ცხოვრება?..

— «Калинка, малинка моя,
В саду ягодка малинка моя!..»

ვილაცამ ძლიერი ტაშის ცემა ატეხა. მეგარმონე ბიჭმა ფეხი დაიწყო და დაჰყრა და გარმონი მოკეცა.

— მოიცა! მერე მანქანა იქნება?..

— იქნება! მაგიდასთან მოვიდეთ! ვილაცამ ისევ ჩაიმღერა:

— Эх чарочка — касаточка моя...»

მე ჩვენებურთან დამსვეს.

როცა ყველანი მოეწყენენ, იგი წამოდგა და ქიქა ასწია:

— აი, რა მინდა გითხრათ, ამხანაგებო! ეს კურსკელი «არამზადა» დღეს ჩამოვიდა და უკვე ჩვენი ამხანაგი გახდა, ამასთან მიიღო ის, რასაც ბევრი ჩვენთაგანი მთელი წლის განმავლობაში ვერ ეღირსა — ჩვენი ალენკას გული.

— უ-უ, დუშმანო! — დაიბლავლა ქერა ბიჭმა და ნეფეს ხუმრობით მუშტი მოუღერა.

— «ერთი წლის განმავლობაშიო!..» — კარგი მადა კი გქონიათ! — თქვა ნეფემ, — ამის გულისათვის ექვსი წელი ვიბრძოდი...

— ამხანაგებო, — განაგრძო მტს-ის ღირეპტორმა. — ალენკა ჩვენი ვეღის ყვავილია ყველაზე უკეთესი, ყველაზე ლამაზი და ყველაზე სურნელოვანი!

— ეს ახლა კავკასიურად მთელ მოხსენებას გააკეთებს! — მოუხვეწრად შენიშნა კორფლიანმა ქაბუქმა და გარმონს წამოავლო ხელი.

— ანდრეი, დამაცადე!.. აი რა მინდა გითხრათ: დღეს ჩვენთან იმყოფებიან ჩვენი მეურნეობის ორი ყველაზე უფრო პატივსაცემი ადამიანი. ყველამ ვიცით, როგორ უყვართ მათ ერთმანეთი! ყველას გვახსოვს ის მძიმე დრო, როცა ბენზინის საცავის აფეთქების შემდეგ სემიონ სემიონთიჩი მძიმე ავადმყოფი იწვა კარავში და ჩვენ ყველანი, — ახლარაღა დასამალია, — ვფიქრობდით, რომ ვეღარ გადარჩებოდა. ყველას გვახსოვს, როცა ერთ საღამოს შორს, უკუენთში ერთი ავტომანქანის სინათლეები გამოჩნდნენ და ლამაზი, ღამითაც კი ნათელსახიანი ქალი ჩამოხტა მანქანის საფეხურიდან და ავადმყოფთან მიიბრინა.

ქალს არც დაუყვირია და არც ცრემლი დაუღვრია. დაიხარა, დედობრივი სიფაქიზით ეამბოროა და მშვიდად უთხრა: „გამარჯობათ, სიმონ! აი, ჩვენ ისევ ერთად ვართ...“

მრავალი ასეული კილომეტრი გამოიარა ამ ქალმა, რომ ქმართან მისულიყო, მიატოვა შეილები და ნათესაეები, მიატოვა სამუშაო... მაგრამ იმისათვის მოვიდა, რომ ქმარი ესენა და იხსნა კიდეც. სიყვარულით, გულით, ქალმა აიძულა იცოცხლეო და აცოცხლა კიდეც.

აღარ გაგაგრძელებ, ამხანაგებო. ჩვენს ახალდაქორწინებულთ ვუსურვებ ისე უყვარდეთ ერთმანეთი, როგორც უყვართ სემიონ სემიონოვიჩსა და მარია

არკადიევნას. მეტი ბედნიერება მე აღარ ვიცი!

საერთო შეძახილმა საბლს სანსარი დააწყებინა. ყველა ტაშსა სცემდა.

— ..საუცხოოა ძმებო! საუცხოო! — ყვიროდა ჭორფლიანი ქაბუცი და რაკი რასაც ფიქრობდა, სიტყვით ვერ გამოთქვა, გარმონი მძაფრად გაჭიმა და სიმღერამაც იჭექა!..

... სამი საათის შემდეგ, შუალამისას, მანქანები მოვიდნენ. ყველანი გაემგზავრნენ და ღამის წყვდიადში კიდეც დიდხანს ისმოდა მათი საქორწინო ჟრია-მული.

თარგმანი აპარლო გირიშვილისა.



დავით კვიფიძე



ორღიზების ტყეში

პარტიზანის ჩანაწერებიდან

კარგად მახსოვს იმის დაწყების წინა ღამე. ჩვენი ნაწილი ბელაუსტოკში იდგა, ქალაქის აღმოსავლეთით, ხშირ ნაძვანარში. აქ ვცხოვრობდით, ვშეცადინებოდით, ვისვენებდით. შესანიშნავად მოწყობილი სტადიონი გვექონდა.

ყოველ კვირასალამოს წითელარმიელები ეზოში გამოეფინებოდნენ. აქ რომ შეჯიბრება იმართებოდა, საცუკავო მოედანზე სასულე ორკესტრი უკრავდა.

ის საღამოც ასე ჩვეულებრივად გაატარეთ. მე ქალაქში ვცხოვრობდი, მაგრამ იმ საღამოს ცუკვას გადავწყვი და ჩვენი ბატარეაში ზემდეგის საწოლზე დავიძინე. თვითმფრინავების გუგუნმა და ბომბების აფეთქების ხმამ ფეხზე დააყენა მთელი დივიზიონი.

ოთახებში და დერეფნებში მხოლოდ „განგამი, განგამი“ ისმოდა.

ჯარისკაცები და მეთაურები სასწრაფოდ იცვამდნენ და ეზოში ჩარბოდნენ. მიწოდდა ყველასთვის ჩამოშვსწრო, მაგრამ ჯერ ფეხსაბეჭევი გაშენა, მერე ხალათის მარჯვენა სახელოში ზელი ვერ გაეფუარე.

დილის ხუთი საათი იქნებოდა. ყაზარმების თავზე კრახანავიტი ირთოდნენ თვითმფრინავები: ნაძვანარიდან ჩვენმა ქვეშეუბნამაც დაიგუგუნეს. გერაგეს გაგვეგო რა მოხდა, ასე მზაკერულად თავს ვინ დავუვსხა. ჩვენი საარტილერიო დივიზიონი მოედანზე იდგა.

დავუბარით. წესი არ არის მწყობრში იდგე და აქეთ-იქით აცუცებდე თვალს, მაგრამ ცნობის-მოყვარეობა სხვებსაც ალბათ ჩემსავით ჰქვავდა.

მე ვხედავდი, როგორ სკდებოდა ბომბები ჩვენი ყაზარმების სახურავებზე, როგორ ინგრეოდა და პარტახტებოდა აქაურობა.

იმ წუთში ყოველგვარი ბრძანებისა და ახსნა-განმარტების გარეშე ისეთი რამ მოხდა, რაც არასოდეს არ დამავიწყდება.

ოთქოს უბრძანესო, მთელი დივიზიონი ალაყაფის კართან პირალმა გაწეა. ჯარისკაცებმა მტრის თვითმფრინავებს შაშხანების ცუცხლი დაუშინეს.

შაშხანით ამა ვინ რას დააყლბდა ჯავშანში გახვეულ ბომბდამშენებს, მაგრამ მაინც ესროდნენ, ხან კანტაუნტად, ხან ბათქით. თანდათან გარკვევით ვარჩევდით ცაზე გაფანტულ თვით-

მფრინავებს, ვხედავდით მათ ფრთებზე მიხატულ ჯერებს.

დივიზიონის მეთაურის ბრძანებით წამოვდექით და ქალაქის ერთ-ერთი ქუჩით ტყისაკენ წავიდით. რამდენიმე კილომეტრის გავლის შემდეგ ხშირ ნაძვანარში განლაგდა ჩვენი დივიზიონი.

მეთაურის მოადგილემ სასწრაფოდ შეკრიბა დანაყოფების პოლიტმშენაკები და მდგომარეობა გააცნო.

ფაშისტური ჯარების მოულოდნელი თავდასხმის ამჟამი სწრაფად გავრცელდა ჯარისკაცებში...

მთელი დღე მივდიოდით. შესვენებებზე ორმოებს ვთხრიდით ჩვენივის და ქვეშეუბნისთვის. პირველი შეტაკება შედამებისას მოხდა.

ჯერ თვითმფრინავებმა გადმოგაყარეს ბომბები, მერე სატანკო ნაწილიც გამოჩნდა. ბატარეებმა ცეცხლი დაუშინეს, ზოგი სრულებით არ უშინებდა, ისე ისროდა, ალაღებდნენ.

ნახევარი საათის ბრძოლის შედეგად ჩვენს წინ ორი აყირაგებული ტანკი დარჩა, დანარჩენებმა პირი აბრუნეს.

ისევ დავიძარით. თვითველ ჩვენგანს უნდოდა ახლო ენახა ფაშისტური მანქანა, მაგრამ ამის დრო აღარ იყო. ფაშისტები, ცოცხალი ფაშისტები მანევრ ვერ ენახეთ, ორი კილომეტრიც არ გვექონდა გავლილი, თვითმფრინავების მთელი ესკადრილია დავუვსხა თავს. პურის ფანში გავწეკით ქვეშეუბნის მახლობლად. ბომბების გადმოყრის შემდეგ თვითმფრინავებმა ცაში წრე შემოახსენს და ღრიალით დაეშვნენ ჩვენს თავზე.

როცა ყველაფერი მიწწნარდა, წამოვიწიე, მაგრამ ვერაგინ დავინახე. „ნუთუ აღარაგინ დარჩა ცოცხალი“ — გაეთფიქრე და ყვირილი აეტებე მახლობელ ყანდან თავი წამოყვას ჯარისკაცებმა. თუმცე არც ისე წვიმდა, როგორც ჰქვავდა.

დაგრძელებს სწრაფად შევუხვეით პრილოზე და კვლავ დავიძარით. მეორე დღეს ბარანოვიჩისაკენ მიმავალ გზაზე პირისპირ შევეჩხეთ მტრის შეჭინაზებულ ნაწილს. ამის შემდეგ ყოველდღე რამდენჯერმე გვიხდებოდა ფაშისტებთან ბრძოლა.

უკან ვიხევიდით, მაგრამ მტერი დიდ დანაკლისს განიცდიდა. საინტერესო ამ დღეებში ერთი რამ იყო: ჩვენი მებრძოლები დღითიდღე რწმუნდებოდნენ, რომ შესაძლო იყო მტერთან ბრძოლა, მისი ტანკების შეჭრება, განადგურება, თვითმფრინავის წამოვდება, გამარჯვება.

უკან ვიხევიდით მინსკისაკენ.

ჩვენს დივიზიონს მთელი დივიზიონის უკანდასვლის უზრუნველყოფა ჰქონდა დაელოებული. დივიზიონის ჩვენი ბატარეა იცავდა. სამი დღე თითქმის შეუფერხებლად ვიარეთ.

დივიზიონის მეთაურთან ყოველ ათ წუთში ვზავნიდა ჯარისკაცს ახალი ცნობების მისაღებად. წინ, რამდენიმე კილომეტრის მანძილზე ერთ დღეს სროლა ატყდა. საღამო ხანი იყო, გამანათლებელი ტყეები დაქროდნენ ირგვლივ. მივხვდით: მთავარი ნაწილები ბრძოლაში ჩაებნენ. ჩვენი მოგეშაადეთ.

დივიზიონის მეთაურთან გაგზავნილმა მკავშირემ დაიგვიანა. ვეღვაფი. ამასობაში დაღამდა კიდეც. ორი ჯარისკაცი კიდეც გაგზავნა. აღარც ისინი გაშიშვლდნენ. გადაწყვეტილების მიღება ძნელი იყო. მხოლოდნაად დავგვიშინეს ტყეები. ამ დროისათვის უკვე საკმაოდ გამოცდილები ვიყავით და სროლას სროლითვე ვესაუხეთ.

უცებ ჩემ გვერდით მდგომმა ჯარისკაცმა შაშხანი ზევით აისროლა, შერე ხელები გაასავსება და დაეცა. უმაღლე მივხვდი, რომ ტყეა ახლა სულ სხვა მხრიდან მოდიოდა.

დანაყოფს ჩამოვრბინე. ოცეულის მეთაურები გაუფრთხილეს. მალე დაეწმუნდი, რომ ჩემი შიში სამართლიანი იყო. ყოველი მხრიდან გვესროდნენ. ახლა გვეკი აღარ მებაგრებოდა, რომ ალყა შემოვრტყმული ვიყავით.

გადაწყვეტილ, რკალი გაგვერდებოდა. გაგვიძნელდა, მაგრამ მაინც გავედით და ამოვასუნთქეთ.

ხან მივრბოდით, ხან მივდიოდით მთელი ღამე, საით? არც ერთმა ჩვენთაგანმა არ იცოდა. გვიან აღმოსავლეთისაკენ გვექონდა, მაგრამ შეუძლებელი იყო იმის წინასწარ ცოდნა, თუ ვის გადავუყრებოდით ამ უკუნეთ ღამეში.

მთელი ღამე ვიარეთ. დილით, ცოტა შევიყენეთ და კვლავ განვაგრძეთ გზა, მიზანი ერთი იყო: შევრტყმოდით ჩვენს დივიზიონს, ან წითელი არმიის რომელიმე ნაწილს.

მისკის მისაღვამებთან შევიყენეთ. ქალაქში შევზავნე სამი ჯარისკაცი, რომელთაგანაც შევიტყვე, რომ ეს მშვენიერი ქალაქი უკვე მტერს ჩაეგდო ხელში. კვლავ უგზოუკვლოდ განვაგრძეთ გზა. მოსკოვ-მისკის გზატკეცილზე განუწყვეტლევ მიმოდიოდნენ გერმანელთა მანქანები აღმოსავლეთისაკენ.

ზორისოვს მახლობლად, ტყეში, რამდენიმე დღე დაეყავით. საშირო იყო მოლოტოვმა, რა უნდა გაგვეკეთებინა, შემდეგისთვის როგორ მოგვეულოყავით. წინსვლა დანდათან უფრო ძნელი ხდებოდა.

ივლისის ერთ ღამეს ოცეულის მეთაურმა ანტონ სუხოლოვოვმა გამაღვიძა.

— გესმის, ჩვენი თვითმფრინავის ხმა...!

სწრაფ გადავიტყვე. ამ დროისათვის ძნელი არ იყო მოტორის ხმაურზე გაგვერბინა ჩვენი თვითმფრინავი მტრის თვითმფრინავებისაგან.

— ჩვენია, ჩვენია, ანტონ!

თვითმფრინავმა ტყის თავზე წრე შემოაზა და მიიმაღა.

დილით იოლად ვიპოვეთ საბჭოთა მფრინავის მთარ ღამით ჩამოყრილი ფურცლები. ამ ფურცლებშია გადაწყვეტა ჩვენი ზედი.

ჯარისკაცები ხმამაღლა კითხულობდნენ წითელი არმიის პოლიტსამმართველოს მოწოდებას:

„შეპრძოლებს, მეთაურებს და პოლიტმუშაეებს, რომლებიც დროებით ოკუპირებულ ტერიტორიაზე იმრძებიან.“

ჩვენი ქვეყნის სიღრმეში გერმანელი ფაშისტების არმიის წინსვლა შეჩერებულია.

როგორც საკუთარ ყურებს, ისე ვერ იხილავს მტერი ვერც მოსკოვს, ვერც ლენინგრადს.

ამანაგო ჯარისკაცები, მეთაურები და პოლიტმუშაეები დროებით ოკუპირებულ ტერიტორიაზე შექმენით პარტიზანული რაზმები, ანაგვრეთ მტრის კომუნიკაცია. დაე, მშობლიური ბედლორსიის მიწაც კი იწვოდეს მტრის ფეხქვეშ.

წითელი არმიის პოლიტსამმართველო.

მეთაური ვიგორებდით ამ სიტყვებს, ჩვენს თვლებში იმედისა და სიხარულის ცრემლები ბრწყინავდა.

მოსკოვი ცოცხლობს, ჩვენი ქვეყანა ცოცხლობს, ჩვენი არმია იმრძები, ჩვენც შეიძლება ვიბრძოლოთ!

მე ცოტა რამ წაითხული და გაკონილი მქონდა ძველ პარტიზანებზე. ეიცოდი დენის დავიდოვის საგმირო საქმეები, მაგრამ რატომღაც არ მეგონა, თუ ასეთ რაიმეს ჩვენც შეგძლებოდა — ახალგაზრდობი, ცხოვრებაში და ბრძოლაში არცთუ ისე გამოცდილები.

მთელი ღამე არ გვიძინია. ერთმანეთს ვუამბობდით პარტიზანების შესახებ. ზოგის მამა სამოქალაქო ომის პარტიზანი ყოფილა, ზოგსაც სადალაც წაეკითხა პარტიზანულ ბრძოლებზე. დიეტეულის მოსაყოლი ძვირფას შენაძენად მიგვაჩნდა.

ანტონ სუხოლოვოვი ბელორუსია, ვიტებსკის ოლქიდან. ჩვენს შორის კიდეც სამი აღმოჩნდა იტაური.

ახლა ვიტებსკისაკენ ავიღეთ გზა.

სუხოლოვოვის აზრით, იქ შეიძლებოდა არსებობა, ბრძოლა. და აი, სამოქალაქო კაცისაგან შემდგარი ჩვენი ჯგუფი ვიტებსკისაკენ დაიძრა.

ახლაც თვალწინ მიდგას გადაწყვეტი, დაფრთხილი სოფლები, ცეცხლსა და კვამლში გაბეწული ვიტებსკის ოლქი.

ბოგოშევსკის რაიონში ორდინაციის ტყის შეფარებით თავი. ადგილობრივ მოსახლეობას შეუმჩნეველი არ დაჩვენია ჩვენი გამოჩენა.

ერთ საღამოს ჩვენს ბანაკში ორი ამხანაგი მოვიდა. პირველი, რომელმაც ჩემი ყურადღება მიიქცია, შუახნის ქალაქმცხოვრებული კაცი იყო. გავიცინით ერთმანეთს. მე, ახალგაზრდამ და მან, ათას ქრისა და ეარაში გამოცდილმა, მალე გავუგეთ ერთმანეთს.

ამხანაგი ალექსი ველიკანოვი პარტიის ბოგუშევსკის რაიონული კომიტეტიდან იყო.

მისგან შეიტყვეთ, რომ მთელი ოლქი ფეხზე იდგა.

...ამ დღიდან დაწყებული იზრდებოდა ჩვენი ჯგუფი, რომელიც შემდეგ მოზრდილ პარტიზანულ რაზმად იქცა. ჩვენი ზაინტერესო რამ მოხდა, გოდრე ეს ჯგუფი თავის საბრძოლო სახეს მიიღებდა.

მე მინდა ტყეში გასვლის შემდეგ ფაშისტებთან პირველი შეხვედრა მოეგონო და მერე უპირალოდ მოვეყვანე ჩვენი რაზმის ცხოვრებისა და ბრძოლის ამბავი.

ბელორუსიის ტყეებში ზმირად გვხვდებოდა ტყეები. მე და ანტონ სუხოდოლოვი ერთ დღეს გზატყვევალზე გამოვედით. ნაძვს მოფარებულნი, დიდხანს ვუთვალიყავით გერმანელთა მანქანებს.

ანტონი ტანად დაბალი იყო, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდას თმა აქა-იქ შეჩენილია თავზე. წვერილი თვალები ჰქონდა. ლაპარაკს რომ დაიწყო, ძველ ტურის კვინტა იყოფა. კბილები სულ ლითონისა ჰქონდა ჩასმული. ბავშვობისას ყინულზე სრიალის დროს დაცემულიყო.

...ჩვეგან ცოტა მოშორებით ფაშისტებით საესე მანქანამ ტყეში შეუხვია. გავეყვით. იქვე მახლობლად, ტბასთან ნახევრად ტიტველი ფაშისტები მანქანიდან ჩამოხტნენ, თოვლები მოღზე დააწყვეს, ტანთ გაიხადეს და ტბაში შეცურდნენ. ჩვენ ავტომობილები გვექონდა. ორმოციოდე მტრის ჯარისკაცთან შეიძლება ვებრძოდა. მაგრამ ვერ გაგზავნო და მანქანასკენ გავიქცეთ. მაღელ ამ მებრძოლთან ერთად უკან დავბრუნდით და შეუძნელობად მივხიზნით ტბასთან.

მინდოდა, რაც შეიძლება მშველად გამეცა პრაქტიკა, მაგრამ მე თვითონ შესაძლოა მეში ხმის კანკალი. ანტონი ორ მებრძოლთან ერთად თოვლები-საკენ გავეურდა. დანარჩენებმა სულ ახლოს მივიწვიეთ ტბასთან. დაწყება შეიძლება, მაგრამ წამოდგომა არ გინდა?..

როგორც იქნა, ძალია მოვიკრიბე და ფეხზე წამოდგე. ყველანი მაშინვე წამოდგნენ. ავტომობილი მომარჯვებულნი ასე ვიდრე ერთ რამდენიმე წამს. ფაშისტები, დავკინებთ თუ არა, დაიხიზნნენ აქეთ-იქით მოაწყდნენ.

გავუშვი პირველი ჯერი, ამყვნენ სხვებიც. უფროსი სერგენტი მისმა ლიზნოვი ისე გაერთო, რომ ერთ ფაშისტს, რომელმაც ტბის გადაცურება მოინდომა, გამოუდგა, წელამდე წყალში შევიდა და მანამ არ მოეშვა, სანამ არ ჩაიძრა.

ანტონმა მანქანას ბენზინის ზაკი გაუხვრიატა და ცეცხლი გაუჭიდა.

...ამაყად მოვაბრუნდით ბანაკისაკენ. ადგილზე მიუხდენი მეთაურე ვუყვებოდით ბანაკში დარჩენილებს გადახდილი ბრძოლის ამბავს. ყველას უნდოდა იმ წუთშივე მიეღო მონაწილეობა მტერთან ბრძოლაში.

და ასე, უკვე პარტიზანები ვართ. მტერსაც შეხვედრებოდა პირისპირ, ვაცოცხლებდით და ვგაგებდით. როგორც უნდა ვიბრძოდით. ორდღიშევის ტყე... მოშრილი ნაძვები, ფიჭეები, არყის ხეები. ნაძვის ძირას მკრთალი კოცონი და დაჭრილი პარტიზანის სიმკვრა. ღამის გულშეების შემასილები, ხის ტოტებისაგან გაკეთებული სახელდახელო კარგები. დროდადრო კანტიკუნტად ისმის თოფის ხმა... პრაქტიკაში წასულ მეგობრებზე ფიქრი. მიუღ რაზმზე ერთი პაპროსი. ღამის მყოფდროებაში სამკოთა თვითმფრინავის გუგუნე, რაშენა სამშობლოს განთავისუფლებასა, — ამ როგორი იყო ჩვენი პარტიზანული ბანაკი!..



ვიტებსკიდან ორმოცი კილომეტრის დაშორებით დაბა ბოგუშევსკის მახლობლად სენოსკენ მიმავალ გზატყვევლის მარჯვენა მხარეზე იყო ბანაკებული ჩვენი რაზმი.

იგლისის სიციხიანი დღე იწყებოდა. სულტი ნიაგი ამრიალდება არყის ხის ფოთლებს, ნაძვების კენჭირობზე ოდნავ ჩხეოდნენ. სახელდახელოდ გაკეთებული კაფებიდან პარტიზანების ლაპარაკი ისმოდა. ზოგი იარაღს წმენდდა. ზოგი ფეხსაცმელს ეკერებდა, ზოგიც სვედაშერეულ სიმღერას ირთობდა თავს.

ორი ოცეული საბრძოლო ოპერაციაზე იყო წასული. მეთაურთა კარავი, რომელშიც რაზმის მეთაური ივანე საველის-ძე შერევიცი, კომისარი გახალი გრიგოლის-ძე სტელმახი და მე ცხვოვრობდით, პატარა ფერდობის ძირას იდგა, ფერდობზე განმარტებული მუხის ქვეშ.

დანარჩენი კარგები ნაძვებზე იყო მიდგმული. ბანაკის "შეაგულში" „ლაზარეთი“ გვექონდა მოწყობილი. ჩვენი პარტიზანული „ლაზარეთი“ თავის სახელწოდებას მხოლოდ იმით ამართლებდა, რომ ხანდახან ამ კარგიდან დაჭრილის კვება ისმოდა. ჭრილობის შესახვევად, პირველი დახმარების აღმოსაჩენად, არავითარი საშუალება არ გვექონდა, მაგრამ დაჭრილს უპატრონოდ ვინ ტყეებში. ხან პერანგის სახელს მოიხვედნენ ბიჭები, ხან ცხვირსაბოლოთ ამ სხვა რამით შეუხვედნენ ერთმანეთს ჭრილობას.

გზატყვევლისაკენ პატარა ბილიკი მიდიოდა. ეს სურათი ახლაც თვალწინ მდგას.

მუხის ძირას მეთაური და კომისარი დგანან.

ივანე შერევიცი მისცელა. ტანად მაღალი, თმაბუტუტა, თაფლისფერი ცოცხალი თვალები უეცრად, შედამ დაფიქრებულია, თან სიტყვაძეორი. ახალგაზრდა იყო შერევიცი, მაგრამ სახეზე უკვე ღარები დასწნულია. პრაქტიკის დაწყებამდე ღინჯი იყო. აუჩქარებელი, ყველაფერს ზომავდა და სწონიდა წინასწარ, მაგრამ ბრძოლაში რომ აიწყებოდა სწორად მოულოდნელი ნაბიჯის გადადგმა იყო.

„დაბადებიდან პარტიზანულია“ — იტყობდა ხოლმე ივანეს ხსენებისას ვასილ გრიგოლისძე სტალინს.

კომისარი პარტიის სენოს რაიონული კომიტეტის მუშაკია. რაზმში ყველაზე მოხუცი, მაგრამ გულთი ყველაზე ახალგაზრდა. ტანად ისიც მაღალია. თუმცა საკმაოდ მოხრილია ბეჭებში, მაგრამ სიარული მაინც ვაკუიური იყის. მოლად ოთხი, ხქელი უღაგებო უფრო მიმწოდებელს ხდის მის ისედაც კეთილ სახეს. კომისარი განსაკუთრებული სიყვარულით სარგებლობს პარტიზანებში.

კარგიდან გამოვლი და მათკენ გავეშარეთ.

— გზატყევილისკენ გავიარეთ — მისვლის უმაღლესი მეთაურმა. სამივე ტყის ვიწრო ბილიკს გავყვეთ.

კარგა ხანს უსიტყვოდ მივამჩნევდით. უკანასკნელ სამეთვალყურეო წერტილს რომ მივუახლოვდით, შეტყეობდნენ იმამ მორდგინოვი მეთაურისაკენ პარტიის მისამართად წამოვიდა. შერევილი ხელით ანიშნა, საჭირო არ არის.

ცოტაც გავიარეთ.

ჩვენი ბანაკის საზღვარი რომ ჩავათავეთ, ვუბრუნებოდა ნაძვიდან შერკა შორევის, რაზმის ყველაზე ახალგაზრდა წევრის ხმა მოგვსმა.

ნაძვის ტოტებიდან მხოლოდ მისი ქორიან თაგვი მოჩანდა. კაცო იფიქრებდა, ხეზე რომელიდაც დედ ფრინველს ბუდე გაუყოფია.

შერკას მამა, პავლე შორევი სოფელ ბუდის სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარედ მუშაობდა. იგი თავის სამუშაო ოთახში დაუხვრტობათ ფაშისტებს. მისი ისედაც აგადმყოფი დედა ორი დღის შემდეგ გარდაიცვალა. მარტოდ დარჩენილი შერკა სოფელში ადარ გაჩერებულა. ჩვენმა პარტიზანებმა ხის ძარას იპოვნეს მძინარე. მალე ყველამ შეიყვარა ობოლი ბიჭუნა.

— ამხანაგო მეთაურო! — ნაძვის ხიდან გადმოვვსახა მამ.

— რაო, შერკა?

— სენოდან ბოგუმეფისისაკენ მტრის კოლონები განუწყვეტლევ მოძრაობენ.

— ყოზად, შერკა, კარგი შეთვალყურე ხარ. — გაუღიმა მეთაურმა და გზა განაგრძო.

გზატყევილიდან ოცდაათილევ მტრის დაშორებით ნაძვის ხესთან შეგჩერდით ხელახლა.

კარგად მოჩანდნენ მტრის ავტომანქანები, რომლებიც სწრაფად მოდიოდნენ ვიტებისკენ. შერევილი დიდხანს უძებრდა მათ, ხანდახან ამოიხიზნებდა, ბოლოს მომხრუნდა და მიიხრა: — ხვალსათვის სწორედ ამ გზაზე მოვაწყობთ ბანაკურება, სპაშ.

— მოვაწყობთ.

— ორ-სამ ადგილზე.

— შეიძლება ორ-სამ ადგილზედაც...

ახლა გზის გასწვრივ მივყვეთ ტყეს, ერთ კოლომეტრამდე გავიარეთ. შევიჩერდით. ახლა კომისარს მოუბრუნდა მეთაური.

— ვასილ გრიგოლინ, გთხოვთ რაზმში დაბრუნდეთ. მე და სპაშ ცოტახანს დავჩვევით.

— შენ რაო, ჩემს მოსტყუებულთან ვარდები?

— დაბრუნდი გრიგოლინ!

კომისარმა აღარაფერი უთხრა. მე გადმოხედა, მერე იმავე ბილიკს წყნარად გავესა უკან და მალე თვალს მოვიფარა.

— სპაშ, გზის მეორე მხარეს უნდა გადახვიდე.

ჩემდა უნებურად გზატყევილს გავხედე. მტრის კოლონები კვლავ განუწყვეტლევ მოძრაობდნენ და მეორე მხარეს გადასვლა არც ისე იოლი საქმე იყო.

— გადავალ.

— ოღონდ ფრთხილად!

— შენც ფრთხილად იმოქმედე, ვანია, იცოდე, არ აუბოო შენებურად.

თბილის გავყვედით.

ცოტად გამოვდი. ნაძვის ნახევრად მოფარებული კარგა ხანს ვარჩევდა შესაფერ დროს, რომ შეუმჩნევლად გადავებინა ეს ორმოციოდე მეტრი.

მანქანების ხმაური წითელ შეწყდა. დაყვანება აღარ შეიძლებოდა. წელში მოხრილი პირდაპირ მეორე მხარისაკენ გაფიცეთ. გადახვერი თუ არა გზა, იქვე წაყვით. „ტეტა“ ქაშარში გაფიცა და ხელუფმარა მოვიმარჯვე. ცოტა ხნის შემდეგ წამოვდექი და გზას ფრთხილად გავხედე. შორის მტრის სატვირთო მანქანა შევინახე; ნელა გვიახლოვდებოდა. გერმანელები ოთხრიგად ისხდნენ მანქანაზე. ზოგი მათგანი წელს ზევით ტიტევილი იყო. ერთი ტურის „გარმოშვას“ აყვრებდა, მეორე ზამბილა მღეროდა მის გვერდით. ზოგი ფეხზე იდგა და ტყისაკენ იცქირებოდა, ზოგიც მადიანად ილუქებოდა. მანქანას მარცხენა მხარეს კარი შეჭყულტოდა, მეორე კარი სრულიად ჩამოვარდნილიყო. სახელდაბულოდ მივამჩნევდით და ახლა გამაყრებლად ვდარბებოდა.

შერევილისკენ გავიხედე, იგი ცოტა წინ წამოსულიყო და მანქანის მოახლოებას ელოდებოდა. ხელუფმარა ხელში შევებრუნე და ის-იყო უნდა გადავმედი, რომ შერევილის ხელუფმარამაც იგრიალა. ასაფრთხილად გამაღებოლო ყუშპარის ხელში გაჩერება შეუძლებელი იყო და სწრაფად გავისროლე. მანქანა დაღუშდა. ფაშისტები მიწაზე გადმოვიდნენ. ბევრი მათგანი ყუშპარამ დაფითა, ზოგი გადარბა. ნახევრად ტრევილშია მხოლოდ ოთხების აივანა მასწვრეს.

ის ჯარისკაცი, რომელიც ტურის „გარმოშვას“ აყვრებდა, პირდაპირ ჩემსკენ წამოვიდა. მის უკან ერთი ამხანაგ ოფიცერი მოაბოტებდა. ხელში პისტოლეტი ეჭირა. ოფიცერს დაეუბნო, სანამ გავისროდი, დაეცა. ალბათ ივანემ დამასწრო მეთქი, გავიფიქრე, მაგრამ იქვე დაგიხანე ჩვენი სერჟანტი მიშა ლიუნოვი, რომელმაც მშვიდად აართვა საბუთები და იარაღი მოკლულ ოფიცერს. ჩემკენ მომავალი ჯარისკაცო საოცარი სისწრა-

ფით შეეარდა ტყეში. ლიზუნოვი მას გამოუდგა. გზატყეველზე გამოვიდა. მეთაური მანქანას მოუარებოდა და ტყეში გახვეულ ფაშისტებს ესროდა.

— მანქანა მოდის, მანქანა! — გაისმა ამ დროს ლიზუნოვის ხმა.

სამივე ტყეში შეეცვიდით. მანქანა გვიანდლოვდებოდა. ფაშისტებმა შეკვნინეს. სწრაფად გაიმალნენ.

— შენ აქ საიდან გახვდი, ლიზუნოვ?

— დაზვერვიდან ვბრუნდებოდი, ამხანაგო მეოფრო.

— აბა, სწრაფად, ნერვიუს ხიდისაკენ, ისინი დამხმარე ძალებსათვის გაგზავნიან ვისმეს, ხიდთან დაუხვდით და, რაღაც უნდა დაგეგმეს, არ გაუშვია.

— არის! — სწრაფად მიპასუხა მიშამ და გაიქცა.

ახლა ქნელი იყო მათთან ბრძოლა. გაცლა სჯობდა, მაგრამ ამას მე ვერ ვიტყოდი. ფაშისტები სრული საბრძოლო წესრიგით მოიწყდნენ წინ.

— რამდენი ვუმბარა დაგრაჩა, საშა?

— ერთი.

— ორიც მე მაქვს და გვეყოფა.

ჩაეწყვიტო.

გამოდებოდა ისროდნენ ფაშისტები, თავის აღება შეუძლებელი იყო. მაგრამ ყუმაზების გასროლას მაინც ვაზერებდით და ზოებით ტყის სიღრმისაკენ მივდიოდით. ცოტა ხნის შემდეგ წამოვდებით და წელში მოხრილებმა სირბილით გაანგაგრქეთ გზა.

ჩვენდა გასაოცრად წინ კომისარი შემოგვხვდა ბანაკში დარჩენილ პარტიზანებთან ერთად.

— ყოჩაღ, კომისარი! — სიხარულით შესძახა შერშევიციმ და გზატყეველისაკენ ვიბრუნეთ პირი. შერშევიციმ პირველმა შენიშნა ბოვუშე-სკისაკე მიმავალი მანქანა. გზატყეველი შეგაფალიერეთ. ჩვენ მიერ აფეთქებული მანქანა ევლო მხოლოდ.

რაზის ბანაკში შესვლისას იაშა მორჯიანოვის მაგიერ სტუფანე გრიშინი დაგვხვდა.

— ვინ მოდის?!

კომისარმა ხმადაბლა უპასუხა.

— კომისარი გულშისუღია. ახლა შენთან და ნოტატივების კითხვას დაიწყებ. შენ წამომეშველე, საშა, გესმის? — მითხრა შერშევიციმ კარავში რომ შევიდით.

— რას იყინი? არ იცი მისი ამბავი!

— კარგი, ვანია, თუ დაგვირდა მოვეშველები.

კომისარი მართლაც შემოვიდა. მეთაური წასასვლელად მოეშადა.

— საით? — შეკითხა ამხანაგი სტელმახი.

— ცოტას გავივლი, სული მეზუფა.

— მოიცადე პატარა საქმე მაქვს.

ვანამ გადმომხედა.

— მაშინ არაფერი ვითხარი, ახლა კი უნდა გისაყვედრო.

შენ მეთაური ხარ, ამდენი შერშევიციმ-გახარია და უფლება არა გაქვს წინდაუხედავად მოიქცე. ეს ჩემი მამამეფილი თხოვნაა და გახსოვდეს!

შერშევიციმ დუშა. მას, მართლაც, როგორც საკუთარი მამისა, ისე სჯეროდა ამ მოხუცის.

გასილ სტელმახი შერშევიციმ ოცდახუთი წლით უფროსი მაინც იყო. ივანე ოცდაშვიდი ოცდაჩუგა წლისა იქნებოდა.

ვანია იდგა კომისარის წინ, როგორც რაზმის მეთაური და როგორც შვილი, რომელმაც პატარა „მეფრომა“ დაუშვა.

— შემდეგისათვის გავითვალისწინებ, უსათუოდ გავითვალისწინებ. რაც მოხდა, მოხდა, წარსულს ვეღარ დააბრუნებ, გრიგორი...

— საშა, სწოლოლოვი და გრებელნიკოვი ამაღამ უნდა მოვიდნენ, არა?

— ამდამ უნდა მოვიდნენ.

— ხელისათვის ორი ჩასაფრება მაინც მოეწყოთ.

— დამე გავეცი განკარგულება, შაბა იქნებოდა.

— ლიზუნოვი რომ არ ჩანს?

— ხომ იცი მიშას ამბავი, არასგზით არ მოვეშველო.

ეს ვაჭვი, მაგრამ მიშაზე დარდი მაინც არ მაქვსებდა.

ლიზუნოვი გვიან ღამით დაბრუნდა.

შერშევიციმ ნაბრძანები პქონდა, იმ წუთასვე ეცნობებინათ მისი მოსვლა.

— იმ მამაძალმა სენომდე მარბუნინ — დაიწყო მიშამ.

— როგორ, ხიდთან ვერ მოესწარი?

— მივუსწარი, ამხანაგო მეთაურო. მაგრამ თავი კინაღამ გამიხერცა წვეულმა. შენიშნა, მესროლა და გაიქცა. მირბოდა, მედევდი. ვერც მე დავეწიე და ვერც ტყვია დავაწიე. ასეთი მორბენალი ჯერ არ მინახავს.

— გაგასწრო?

— გზატყეველზე გამოვიტყუე კინაღამ დამსწრო, აფეთქებულ ტანკს ამოვეფარე. ერთი ვესროლე და დაედუშა. ალბათ იფიქრა, ტყვია გამოელიაო და გამოძვრა ავტომატის ჯერი დამაყრა, მე კი არა, ტანკს და გზა განავრძო. მაშინ ვიხელეთ დრო. აი, მისი ავტომატი.

ავტომატის გარდა, ლიზუნოვს კიდევ ექვთარა რაღაც ხელში.

— ეს რაღაა, მიშა? — შევეკითხე.

— ტურის „გარმოშვა“, ამხანაგო შტაბის უფროსო. — ჩაიცინა მიშამ და ფრთხილად ჩაბერა. — ტყე-ტყე მოვდიოდი და ჩემად ვუკრავდი. არც ერთი სიმღერა არ გამომივიდა, მაგრამ გულს მაინც ვაყოლებდი.

— დაიხვეწე, მიშა, მადლობელი ვარ. — უთხრა მეთაურმა, მხარზე ხელი მოხედა და კარგიდან გამოაცალა.

გილილი



განთავიდა ახლოდებოდა. წარმტაცია ტყე ამ დროს: გრილი ნიაფი უზარმაზარ ნაძვის კენწე-როებს არხებს და აცოცხლებს.

საერთოდ თბილი დღეები იდგა, მაგრამ რი-ჩაქზე მაინც გრილოდა. სწორედ სიგრილემ გა-მიშალეობა. კარავს თვალს მოვაელე. სანთელი დაღუეულიყო. წამოდგები და გარეთ გამოვადე..

ვასილ სტელმახის ხმა მომესმა და მისკენ გა-ვეშურე. მუხის ძირას ოცეულის მეთაური გიორგი გრუზელნიკოვი და კომისარა საუბრობდნენ, იქვე იდგნენ ამ ოცეულის მებრძოლები.

გრუზელნიკოვი ტანკისტია, უმცროსი ლეიტე-ნანტი. რაზმში შედარებით გვიან მოვიდა. თა-ვისი საბრძოლო ბიოგრაფია მოკლედ და უბრა-ლოდ გვიამბო:

„ჩემს ტანკს ფანისტებმა ცეცხლი გაუჩინეს, ტანკში გამოწეხს ამოძრომა ვარჩიე. ხელყუმბა-რებით ვიგერიებდი მტერს. ვიწვალე, მაგრამ როგორღაც გადავრჩი, დიდხანს დავსტეხალაზობდი ტყე-ტყე. სანამ თქვენთან ვივლიდი“.

რაზმში მოსვლის შემდეგ გიორგიმ მალე ყვე-ლას სიფარული და პატივისცემა დაიმსახურა, როგორც უწიშარმა მეთაურმა და გულთბილმა მეგობარმა.

ტანკად მალაღი იყო გიორგი. შევევრებნა, ხა-ლისიანი, მუდამ სახე უცინოდა.

— აბა დაიწყე, გუფოთა სიცილი, ამდენი აღარ მცალია — უთხრა კომისარმა გრუზელნიკოს.

— ვასილ გრიგორიევიჩ, ჩემი ბიჭები მაინცდა-მაინც დაღლილი არ არიან. ჩვენც შევევძლო ჩა-საფრებაზე შევადე.

— შენ რასაც გუფუნებან ის გააკეთე. ჩასაფ-რებაზე დორიანის ოცეული წავიდა.

გიორგი წამოდგა, მუხას ზურვით მიეყრდნო და დაიწყო:

— სოფელ ნერეშის რომ მიუთალოდით, მჭევრავები გავგზავნე. ისინი მალე დაბრუნდნენ. ტყე-ტყე აღარ გვოვლია, შარავგას დაეადგეთ. ანთოში პირდაპირ შესვლას მაინც მოვედრე და სოფელს მარჯვნიდან შემოვარეთ. „სოფელ-ში უარაგი გერმანელია“, მამიძენეს ამბავი მჭევრავებმა. მინდოდა გამომეცოცხლებინა ისინი, მაგრამ ვაცოდი, ანთოე ანტრეშა სუბოდილოვის ლუკმა იყო. დილით ორმავიტების გზატკეცილ-ზე გავედით. ოცეული ვაგებადგე. მალე მეთვალ-ურემ მანქანების მოახლოება გვაცნობდა. მოვემ-ზადეთ. ხეს მოფარებულმა კარგად გვაგრიე ორი ჯაგშინი მანქანა, რომლებსაც რახარბიო ჩავიარეს. მათ უკან მსუბუქი ავტომანქანა მოს-რიალებდა. დაყვნება არ შეიძლებოდა და ნი-შანი მივეცა. გზატკეცილის ორივე მხრიდან ტყეაშფრქვევები ამუშავდა. ატა-იქ ყუშბარების ხმაც გაისმა. ახშურდა ტყეც. ყველაფერი ერთ-მანეთში აირია. ოდნავ წინ წასული ჯაგშინი მანქანა ზანტად შემობრუნდა, კარბუშეს და კომ-ლოფს გუბრძანე ჯაგშინისანისათვის მოველო.

ორივე სირბილით წავიდა დაეძებნენ მტერს. მალე გავიგონეთ აფეთქების ძლიერი ხმა. ერთი ჯაგშინიან დადგოდა, მეორემ ცეცხ-ლი დავეინა.

კორპუსები ხოხვით წამოვარა ზურგიდან და ტანკსაწინააღმდეგო ყუშბარა ესროლა. გზატკე-ცილზე ბიჭების შეძახილი ისმოდა.

„არბეა, გაიტეა, დაედეგეთ, არ გაგვისხლტეს!“

მსუბუქმა მანქანამ გაძრომა სცადა, მძლომა მთელი სისწრაფით გააქანა იგი. მაგრამ აქ მე ჩავერიე და შეეჩერე..

— მანქანაში ვიღაც მალაღი წოდების ფა-შისტი იჯდა, — ჩაერია საუბარში ზემდგვი კარ-ბუსები.

— სულმალმა, ალბათ, შეატყო, ვეღარ გა-ვევძეოდა, ვაღმოვიდა და პისტოლეტმომარჯვე-ბული ტყისკენ გაქანა, რამდენჯერმე გაისროლა და. ის-ის იყო უნდა მიმალულიყო, რომ მას ჩვე-ნი მეთაური წამოეწია. ყველა გიორგის მივა-ქარდით, იგი ისევ უწეწრად იღიმებოდა.

— ხეზე ვიყავი მოფარებული. გავიბედე და შევინიშნე, ვიღაც ახმახი ოფიცერი მოსროდა, მკერდადაღებული იყო. შიშით თვალზეს აქეთ-აქით აივრებდა, შემამჩნია, მესროლა. კინაღამ შეზლი გამისვრიტა. სროლაზე არ ვუპასუხე, დაედეგე, კარგად გვაგრიე მარჯვენა მხარეზე ესეხელის ნიშანი ჰქონდა. ოთ, ამის გაშეება არ შეიძლება-მეთი გავიფიქრე და ფეხებში ვესრო-ლე, დავატყდი, მაგრამ სროლის ხმაზე შედგა და ხეს მოფარა.

დიდხანს ვუთვალთვალედიტ ერთმანეთს. ორ-ჯერ კინაღამ მომახედრა ტყეცა. ასეთმა კენწე-ლაზე კარგა ხანს გასტანა. ჯიქურ გამიჩინა არ შემიძლო, რადგან კარგად გვარწმობდი, ვისთა-ნაც მჭონდა საქმე. თავს გამოვყუდდი თუ არა, ტყეცა პირდაპირ ცხვირის წინ გაიწვლედა. ბო-ლოს მგონი ვაზნები გამოვლია. სროლა შეს-წვიტა. „იქნებ მატყუება-მეთი“ — გამივლდა. მაგრამ მაინც სულმა წამოხლა და მისკდე ვესტე-ბე. ახლა ტყეცა კი არა, თვით იარაღი მესრო-ლა, მესროლა ისე ზუსტად, რომ, აი, შეხედეთ! შივ სახეში მომარტყა. მაშინ კი ხელდახელ ვე-გრე.

...წამატყა, ყვლიმ ხელები ჩამავლო და ჩემს იარაღს წაუბრინა. როგორ წამოვადგე, არ მახ-სოვს, ქვეშ მოვიტყე. კბილებით ჩამაფრინდა მკლავში, პირდაპირ ზორცი ამომეკა. მღუფხდი: ტყვედ ჩაყარდნას სიყვდილი ერჩია ესეხელს. არ ჰქნა, არ დამწებდა. რომ ვეღარაფერს გახდა, აიღო და სახეში შემომასფრტობა.

სახეში შემაფრტობა შეგვინებულმა. მეც ვეღარ გავუძელი მეტს. ტყეცა შეზლი დაეახალე, სა-ჭუთები ივანე საველის-მეს გადავეცი.

„დიდი ფანისტი ყოფილა“, მითხრა მეთაურ-მა. ალბათ ასეა. მე მისთვის ჩინი არ მკითხავს!—

პინკ ღიმილით დაამთავრა გიორგიმ, მერე ვას-
წორდა და კომისარს უბატავა:

— ოთხი სატიერთო მანქანა, ორი ჯავშანი და
ოცდაათი ფანსიტა დეტოვეთ ორშა-ვიტებსის
ვზატყვილზე, ჩვენგან ორი მებრძოლია დაჭ-
რილი.

— მიიმეღ? — უცხად შეეკითხა კომისარი.

— არა, საშიში არაფერია. შეეუხეიეთ ჭრალო-
ბები, ახლა ისვენებენ კარავში.

სასამართლო

— ანტონ სუხოლოვს ყველა სოფელში
პაუტადა ნაწილობრივობები. ამიტომ იმ დამეს
ყველაზე რთული ოპერაცია სუხოლოვს
ოცეულს ზღადა წილად. ადგილმდებარეობა თეი-
თონ დაზერა წინა ღამით. დაზერედიან დაბ-
რუნებული ჩემთან მოვიდა და მიიხრა.

— საინტერესო საქმე გამოიჭანა, საშა.

დავინტერესდი. შერშეიციკის ვიზოზე. მე გავე-
შეი ამ „ოპერაციაზე“, მაგრამ არ დამეოანხმა.
ახლა ანტონი ჩვენს წინ დგას და იღიმება.
მას რატომღაც უნდება კიდევ ფოლადის კბაღე-
ბი.

— აბა სად არიან შენი გერმანელი ტყე-
ვნი? — ჰკითხა კომისარმა.

— სწორედ ის არის საოცარი, რომ სუხოლო-
ვს მიერ მოყვანილი ტყვეები გერმანელები
არ არიან. — მოვეცემა ამ დროს მეთაურის
ხმა. იგი ნელა მოვეცხლოვდა და ჩამოვდა.

სუხოლოვმა გვიანხმ ღამით ჩატარებული
პროცესის ამბავი.

„პოლიციელთა რაზმის განადგურების შემდეგ
ხელში მამა-შვილი ჩავარდნილათ. უცნაურია
სწორედ! მამა — თვედორე ესტატის-ძე კრუპე-
ნინი ოდესღაც ატყუარი მემამულე ყოფილა. სპირ-
ტის სახელით ქარხანა ჰქონია გაიმართული. ახლა,
რაც ეს ადგილები გერმანელებმა დაიკავეს, გა-
ფიშვილი წამოუყვანია და წამოსულა. ქონში და-
უქერიათ სწორედ იმ ქარხნის ახლოს.

ხელშეწყრული ტყვეები ხის ძირს იწვნენ,
როცა რაზმის მეთაურთან ერთად ჩვენს მივე-
დით. იქვე პეტია კამლიოვი იდგა და ოხუნჯობ-
და.

— პეი პან, რა ეშმაკი მოგატრედა აქეთ?
სპირტი მოინდა? ოპო, სპირტი კარგი რამ არ-
ის, არც ჩვენს მიტებს აწყენს, მაგრამ ფანსიტე-
მა შენანდობს.

დავინახა თუ არა, პეტია მაშინვე ჩვენსკენ გა-
მოქანდა. იგი მეთაურის წინ გაიერდა და და-
მარცვლა:

— ამანაყო მეთაურო, პან მემამულეებს არც
ღასარაკი შეუძლია. თ. არც ყურში ესმით. მოვა-
სენაბთ პარტიაში პეტია კამლიოვი.

შერშეიციკი პეტიას გაუღიმა და უთხრა:

— წადი, ამანაყო კომლიოვი. დავინერვი!

— სუხოლოვს სძინავს? — იკითხა ვასილი
გრიგოლის-ძემ.

— მიწვა, აღმათ სძინავს. — დაუძინა ტატარკი
და დაუძინა — სუხოლოვს ტატარკი ტყვეს
მოყვანილი, ამანაყო კომისარი.

— ტყვეები?

— რაღაც საოცარი პერსონები არიან.

— დავინერვი, ამანაგვსო! — უთხრა ამანაგვა
ვასილი მებრძოლებს და მე მომიბრუნდა:

— წაიდე, საშა, სუხოლოვები ენახათ.

— არის, დავინერვი! — სხარტად წიფო პე-
ტია, მერე ერთხელ კიდევ მოავლო თვალი მე-
მამულეებს! და წაიდა.

ტყვეები წამოვდნენ. ივანე თვალი შეაჩერა
მათ გაყრულ ხელებზე და სუხოლოვს ციფად
ვადახედა. „სხვანაირად არ შეშვდლო“ ჩაილაპა-
რაკა ანტულამ თავისთვის და ტყვეებს ხელები
გაუხსნა.

ნაძვის მსხვილ ფეხზე ჩამოვედქით.

— გეარო! — შეეკითხა ივანე მოხუცს, მოხუცი
შეკრთა, თითქოს საპასუხოდ. მოეშადა, მაგრამ
არაფერი თქვა. — გეარო! — ახლა შეატრად გაუ-
ჭიროა მეთაურმა.

— კრუპენინი, თვედორე ესტატის-ძე კრუპენი-
ნი. — წერალი, ქალური ხმით ამოთქვა მან.

— ვინ ხართ, აქ საიდან გაშნდით?

ბეზერმა შეიღს გადახედა, თითქოს გეიტებო-
და, ყველაფერი ვთქვა თუ არაო, პოლის და-
იწყო:

— ეს ადგილები მე შეკუთვნილთა, სპირტის
ქარხანაც... რევოლუციის დროს დამატოვებინეს.
შერშეიციკის ხელი უკანკალედა, მას საერ-
თოდ არ უყვარდა ბევრა ღაპარაკი, ახლაც თი-
ქოს რაღაც გადამწყვეტილებს იღებდა, მაგრამ
კომისარმა დაასწრო:

— ეს ადგილები არასოდეს არ ყოფილა შენი.
ბეზერო! ეს ადგილები ყოველთვის ხალხისა იყო,
ბუღორუსი ხალხის. ეს შენი შეილია?

— ჩემი შეილია. აქ დიანადა; ვარშავაში იზრ-
დებოდა და დასწრო.

— რატომ ჩამოხვედით?

— გერმანელებმა ჩვენი ადგილ-მამულის ჩაბა-
რება ვიბრძანეს, ჩვენც წამოვედით.

კომისარი მეთაურისაკენ დაიხარა და ყურში
რაღაც ჩასწარმოვლა. მეთაურმა თანხმობის ნიშ-
ნად თავი დაუქნია და წამოვდა.

— მცველი დაუყენეთ! — თქვა ეს და კარვისა-
კენ გაივიდნა.

— ერთი რამ მოვიფიქრე. დაიწყო კარავში
შეგვლისას კომისარმა. — რა იქნება, რომ ეს
გარკურები ხალხის წინ გავისამართლოთ. დავ.
განაჩენი თვით ხალხმა გამოუტანოს.

— ჩანებული აჩრბა. — ერთად წამოვამხებთ
მე და ივანემ. ივანე კარვადან გამოვიდა და რა-

მელიდაც შებრძოლს ტკანეკოს მოყვანა დააფიქრა.

— თქვენს ბრძანებით ამხანაგო მეოთხე — შემოიშარათა კარავში ტკანეკო.

— შემოდი, დაეცე, — უთხრა მეოთხემა და გვერდით მოიხსია.

ოთხს დაწყებამდე ქალაქ ზელოსტოკში სახელმწიფო უშიშროების განყოფილებაში მუშაობდა ფედიკა ტკანეკო. — წოდებით სახელმწიფო უშიშროების ლეიტენანტი იყო.

ჩვენი ჯარების მიერ ზელოსტოკის დატოვების შემდეგ ფედიკა რომელიმე წამილს შეუერთდა, მინასამდე მისულა, მაგრამ შემდეგ გვლარ გაურღვევია ალუკა. ჩვენი რაზმმა მოსელისთანვე მიიტყა ყველას ყურადღება. სულ მალე რაზმის დახვედრის უფროსად დაინიშნა.

— ერთი სერაოზული საფიქროს უნდა მოამზადო, ამხანაგო ტკანეკო, საქმე შეეხება ორ საინტერესო ადამიანს, აქაურ მემამულეებს.

— აქ არიან, ამხანაგო კომისარო?

— პო, ახლა ისინი ჩვენი ტყვეები არიან! წადი, დაეცე, საქმე შეადგინე, დანარჩენს შემდეგ მტყუნი.

ტკანეკომ ჩინებულად შეასრულა დავალება. სასამართლო დაინიშნა სოფელ კაბიშჩიკში. ეს სოფელი იანოვოდან ორი კილომეტრით არის დაშორებული, სოფლის ზოლოში პატარა მდინარე მოხსხიხებებს, დასავლეთ ღვინის შენაკადი. სამი მხრიდან ტყე აკრავს კაბიშჩიკს. მდინარის ახლოს პატარა მინდორია, აქა-იქ დაბალი ზუპუნარი ფარავს ამ მინდორს. სწორედ აქ მოეწყო მემამულეების გასამართლება. თუმცა გერმანელი უპრესტების მიერ განმარტებული სოფლებში ხალხი ნაკლებად მოიძებნებოდა, ამ დღისათვის მაინც ბევრი შეგროვდა.

დანიშნულ ადგილზე ორი ოცეული დაეწყო. ელდაცას სამი დანჯღრეული სკამი და ერთი მაგიდა მოეტანა.

— სასამართლო მოდის! — დაიძახა პეტია კომლოვმა და ხალხი წამოდგა.

ფედიკა ტკანეკო მაგიდას მიუახლოვდა, შეკრებილთ გადახედა და დაჯდა. ერთი მხრიდან შერშევიცა დაუჯდა, მეორედან შე. ვახალი სტელმახმა ხალხში ყოფნა აჩინა.

— შემოიყვანეთ! — ბრძანა ტკანეკომ.

საფლავი ტბის პირას

სოფელი მიწა რაზმის პანაკიდან ოთხი-ხუთი კილომეტრით იყო დაშორებული. სახლები პირდაპირ რკინიგზის გასწვრივ წამწკრივებულიყვნენ. თუმცა ახლა მათთან მხოლოდ ავტრის ზუზრები დაბრუნდებიყო. ნათელარაი საშინელ სანახაობას წარმოადგენდა. ერთადერთი შენობა, რომელიც დაწყეს გადარჩენილმა, სოფლის ზოლოში სასახლეაგვით მოჩანდა. ადამიანებმა მაინც ეერ დეტრეს ეს ადგილი. ზოგი იქვე ნახაქლართან დასახლდა, ზოგმა ოდნავ შეიცვალა ადგილი.

ტყვეები შემოიყვანეს. ტკანეკომ ხალხს მიმართა:

— ამხანაგებო, ვიტყვის ოღონდ! ვახალი რაზმის სახელობის პარტიზანული რაზმი დღეს აწყობს ორი დამნაშავეს გასამართლებას: ამ ვაჟბატონებს აქ მამულები ჰქონიათ ოღესდაც...

— ერთი წუთით. — გაისმა ამ დროს ხალხში.

ფედიკა გაჩემდა. ხალხს ჯობზე დატრფობილი ღრმა მოხუცი გამოეყო. იგი ნელა მიუახლოვდა ტყვეებს. ჯობზე დატრფობით ფეხის წვერებზე აიწია და კრუპინებს კარგახანს უძებროდა თვალებში.

— მე ვინცო ამათ, წლოზით მიწასაბრია მათ სახლში. — სვერებ-სვენებით დაიწყო მოხუცმა, შეკრ მავიდას მიუახლოვდა და პირდაპირ ტკანეკოს მიმართა:

— ამხანაგო, შეილო, ამათ მართლაც ჰქონდათ ადგილები აქ. სპირტის ქარხანაც ამათი დროსამი დღის წინ გერმანელებს თანსლებით ჩამოიარა და თავისი ყოფილი მამული დათავალიერია. ჩემი სახლი ოდესღაც მის კუფელი ეწოდა აგე-ზული. მოვიდა და გვიბრძანა ორ დღეში დავეგვრია სახლები და წაქსლფიფავით, სად? ეს არ ეთქვამს.

— სწორია, სწორია—გაისმა შეძახილები ხალხიდან.

— როცა პატონებს გადაიქვლებმა ცოტა ხმა ავიმალეთ იმ ვაჟბატონმა (მოხუცმა ახალგაზრდა კრუპინისაყენ ჯობი გაიშვარა) მთრახიო აგევიერდა ზურგი. ახლა თქვენ იყოდე! — ეს თქვა და ისევ ნელა გაიმართა ხალხისაყენ.

— თქვენი ვერა? — ეთხვა დამწვა ფედიკამ.

— ბარვენკო, ტროფიმ ბარვენკო.

— დანარჩენით, ამხანაგო ბარვენკო!

ფედიკა კრუპინებს მიუბრუნდა, უნდოდა რაკაცა ეკითხა, მაგრამ ამ დროს ეგორ კრუპინიმა, რომელიც მთელი ამ პროცესის განმავლობაში სადღაც იქტირებოდა, წამოიყვარა:

— ყველას დაგვერეტო ძლევიმოსილი გერმანიის არმია!

აქ ფედიკა ხელის აწევამ გვლარაფერი უშველა. ხალხი ახსოვდა, წინ მოაწეულენ ჯობებით, ნაჯახებით, მოთხოვდენ მათ სიკვდილს.

განაშენი თვითთავად გამოტანილი იყო.

ღამღამოზით ზოლი ზუზრებიდან თუ არა, კართოფლის ორმოებიდან მაინც ამოდიოდა.

პარტიზანები ამ სოფლის ხშირი სტუმრები იყვნენ. ერთადერთი მიხვეულ-მოხვეული ქუჩა მოწმობდა, რომ ეს სოფელი ოდესღაც კარგად მოზრდილი და საყმაოდ ღამაზე უნდა ყოფილიყო.

მტრის მატარებლის ასაფეთქებლად წასვლას დროს პარტიზანები მიიქის მცხოვრებლებისაგან წინასწარ იღებდენ უტყუარ ენობებს. ფამის ტყავს ხშირად დადიოლენ მაჩუკში.

ერთხელ, იმას გამო, რომ ორმა-ვიტებსკის რკინიგზა პირდაპირ სოფელზე გადიოდა, მცხოვრებლების გადსახლება კი მოინდომეს.

...გამოთქმისას ტყვიამფრქვევებს რამდენიმე ჯერ-მა და ნაღმის აფეთქების ხმამ ფეხზე დააყენა რაზმი.

ოცეულის მეთაურს — გენია ღორონინს მაღალ ნახტევზე მოქსწრო ახელა და მიჩნისავენ იცქირებოდა.

— რა არის, გენია? — კარგა ხმაშაღლა შეკითხვა კომისარი ღორონინს.

— მიაქვია ფანისტები მცხოვრებლებს აწითებენ!

რამდენიმე წუთში რაზმი მზად იყო საღამურად.

შერევილი პარტიზანებს მიჩნისავენ მიუძღოდა.

ბანაკიდან ნახევარი კილომეტრის მანძილზე მდებარე ტბის ნაპირს თითქმის სიზრილით გაყენენ, სოფლიდან ტყვიამფრქვევის კაკანი მოისმოდა. ტყის ნაპირიდან კვამლში გაბევილი სოფელი გამოჩნდა.

— დაიგვიანეთ, დაიგვიანეთ, — ჩაილაპარაკა მეთაურმა და მომბრუნდა: — აბა, სწრაფად! უკან მოვიბრუნდეთ იქვე იდგნენ ჩემი განუყოფელი მეგობრები — მიშა ლიზუნოვი და კოლა მასლენკოვი. სოფლისაკენ სირბილით გაქცეულნი. ცეცხლში გახვეულ სახლს შემოფარეთ და რკინიგზაზე გავედით. ცეცხლის ალზე ვარჯიდი ჯგუფ-ჯგუფად მოხეტიალე გერმანელებს. მესმოდა მათი შეძახილები. სოფლის ბოლოში მტრის ავტომანქანას მიეებარეთ და ორ-ორი ყუმბარა დაუბაღეთ. ლიზუნოვი საღად გაქცა, ძებნის დროც არ იყო. მე და კოლა სახლის ნანგრევებს ვიყავით მოფარებული და ავტომანქანიდან ტყვიას ვუშენდით მტრის ჯარისკაცებს.

ზუზრის კედელთან ისე მოფიქვით, რომ ერთ-მანეთთან ვიცავდით და საქმესაც ვაკეთებდით. ხანდახან მივიხდებოდით, კოლის გადგეძახვები და ისევ ვისრავდა.

სოფლის ბოლოში ჩვენების შეშახილი მომცხმა.

რკინიგზიდან ქვეშესმა დაიქუბა.

გათენდა, უკვე შეიძლება კაცის გარჩევა. პარტიზანების მოვლოდნელი შეტევით დაბნეული დამყარებლები რკინიგზას მოაწყდნენ, პირდაპირ ჩვენსკენ წამოვიდნენ. ზუზრის კედელი უკვე ჩამოინგრა, ახლაც არ ვიცო რა მოხდა. მე ფეხი დამიზინდა, კოლის რამდენიმე აგური დაეცა ზურგზე.

აღვიწიეს შეცვლაც აღარ ზერხებოდა, მაქვს კი, კოლის აბა ჩაწოლა რაღად სჭირებოდა. ჩამარხული იყო აგურებში და დამალვის მაგიერ ამოძრომისათვის წყალობდა.

უკვე საშინელი ხმაური გაისმა, რამაც არათუ ჩვენ, მტერიც კი გააჩერა წუთით. ჩემდაღუწეულად წამოვიწიე და ხმურის მიმართულებით გა-

ვიხედე. ეს იყო წამით. რაღაც საგნები მაქვს ფრანგდნენ და მაწაზე ეშვებოდნენ. რა ღელა მომეძარჩო? — გავიფიქრე და ვიფიქრე. ნოვი გამახსენდა. რკინიგზისაკენ წამოვდიხარ, რომ უკვე კოლის ახლო ფანისტი შევინმნე.

— კოლა, უკან მიიხედე, სწრაფად შევეყირე და ავტომანქანა შევმართე, მაგრამ თურმე არც მე და არც კოლის ტყვია აღარ დაგვრჩნოდა.

მასლენკოვი საოცარი სისწრაფით დასწვდა აგურის ნატებს და გერმანელს ესროლა ქვა პირდაპირ საფეთქელში მოხვდა ფანისტი.

სოფელში ჩვენების გაბნეული „ემა“ ისმოდა. როგორც იქნა, შეუშინველად გაეჭვებით საფარიდან და დამწვარი სახლისაკენ სირბილით წამოვალ პარტიზანებს შევეხვედით.

ესელებს მცხოვრებლები სწორედ იმ გადარჩენილ სახლში დაემწყვდიათ, კარები და ფანჯრები ჩაუკეტით და ცეცხლი წაყვებინათ. უკვე გვიან იყო. გერმანელები რკინიგზისკენ იხვედნენ ჩვენ კვალდაკვალ მივყვებოდით.

კარგა გაუთენებული იყო, როცა მთელი რაზმი აფეთქებულ ჯგუფსთან მატარებელთან შეგროვდა.

რკინიგზის მეორე მხრიდან ცოცხალმყვადი ლიზუნოვი ამოხობდა, მეთაურთან ლაშასით მივიდა, ნელა შებრუნდა ჯგუფთან მატარებლისაკენ და ჩაიკცა. პირველი დახმარება აღმოუჩინეთ, მერე ოთხი მებრძოლის თანხლებით ზანაკასკენ გაგზავნეთ.

რკინიგზაზე შერევივით მივყავით დატოვა. რაზმი სოფელში გაიშალა.

მიტაკში ატყვით სულეირი აღარ იყო. დამწვარ-დანაკრულ სახლებს შორის დადუმებული მივამოვებოდით.

კომისრის ხმა მოგვსმა და მასთან მივედი. ანტონ სუხოფლოვმა ზუთი-ტყის წლის ბიჭუნა მიაჩვენა, — ერთადერთი ცოცხალი ადამიანი ამ სოფლიდან.

— კარტოფილის ორმოდან ამოვიყვანე, ამხანაგო მეთაურო, დაქირვია, — მოგვავება ანტონმა.

— რა გქვია, ბიჭო? — აღერსიანად შეკითხა მეთაური ბავშვს.

ბავშვმა ცოტა ხანს უქცია ივანეს, მერე ნელა, მისუსტებული ხმით თქვა:

— გენია...
თავმჯდომარე ბავშვი კომისარმა სუხოფლოვს გამართა.

გენია ღორონინის ოცეულს სახელდახელო საკაცზე დაწვინილი ორი დაქირვებული პარტიზანი მოსყავდა.

ბანაკისაკენ ნელა მივდიოდით.

პატარა გენია კომისარს მიღებული ხმით ეტატინებოდა:

— იცა, ძია, მე ფრიცები მოგატყუე! ჯერ დე-

დუკოს კაბის ქვეშ დაეიმალე, მერე როცა დედამ ხმა არ გამოა, გამოეჩერა და კარტოფილის ორ-მოსაყენ გაეცემო. ორმოში ჩასვლისას თავში რაღაცა დამსვა ზევიდან, ისეთი დიდი, დიდი რა-ღაცა...

სტელმა მთელი დღე არ მოშორებია პატარას, ნაშუადღევს სიცხემ უმატა, აბრუნდა.

— დედა, დედაცო, ფრიცები, ფრიცები! გაეცე-გეთ! — ღუღღღუღუღა საცოდავად.

გენიო საღამო ხანს გარდაიცვალა. უბრალო ფიცრის ნაჭრები მაინც იშოვებს პარტიზანებმა და მისთვის პატარა კუბო შეკრეს. მწვანე ფოთლე-ბით და მინდვრის ყვავილეებით შევსებული ცხელა-რი. ტბის პირას, არყის ხეხანა პატარა სამარე გავსობარეთ.

ანი ბელკოსკაია

საშუალო საწვავლებელი სწორედ ომის წინ დაამთავრა ანია ბელკოსკაიამ. გადწვევითი პიონერ ვიტებსკი მიეღო უმაღლესი განათლება. კომკავშირის რიგებში ახლად მიღებული იყო. ვიტებსკის ოლქის ოკუპირება რომ დაიწყო, მისაბულოვამ ევაკუირება არჩია, ჯერ ვიტებსკი-სკენ მიდიოდნენ, მერე უფრო ღრმად, ზურგში.

ანი და დედამისი ბოგოშევსკი ცხოვრობ-ნენ. ანიას მამა ომის დაწყების პირველ დღიდან-ვე ფრონტზე იყო. ევაკუირება დედა-შვილმაც გადაწყვიტა. ანიას დედა ჩია ტანის, პატარა ქა-ლი ოთახიდან-ოთახში დადიოდა, დარდისაგან ლაპარაკის უნარი წართმეოდა, ენაზეობდა მოზუ-ცებულს წლების მანძილზე შექმნილი ოჯახის მი-ტოვება გამგზავრება მაინც გადაწყვიტეს.

უკანასკნელად მოუწია ანიას ბოგოშევსკის შემოღება, შეერულ ზარგთან დედა დატოვა და ავითონ რაიონის ცენტრისაკენ წავიდა.

კომკავშირის რაიონის მდივნის ოთახიდან გაცხარებული საუბარი ისმოდა. ანია შეერდა და ყრის დაუფლო. ვიღაც ხმამაღლა ლაპარაკობ-და, ვიღაც პასუხობდა, თითქმის შეერის კიდევ ეს ხმა, გულმა ცემას უმატა. ძალა გაუორკიდა. მახვდა ქალიშვილი, რომ იქ, მდივნის ოთახში მტერთან საბრძოლო გეგმები შემაჯავრობდა.

„შვიდე თუ არა“ — გაიფიქრა მან და შე-რულ ზარგთან ჩაუცქერდა დედა დაუფლა ოვალში.

ნელა აყვა კიბეებს, კარებთან შეერდა.

„შვიდე თუ არა?“ — ერთხელ კიდევ გაიფიქ-რა, ერთხელ კიდევ დაიანა თავისი მომდინარე დედა და კარბივ წყნარად შეადო.

მდივნის ოთახში ოცამდე ახალგაზრდა შეერ-ბოლოყო, ბელკოსკაიამ ბევრი მათგანი იცნო და გაეზარდა.

არასოდეს არ დამევიწყებდა ეს საღამო, საფ-ლავის წინ ვიდევით და ვრემს ვეღარ ვეცა-ვებოდი.

— ჩვენი საყვარელი სამშობლოსათვის, გადამ-წერის და აზრებული ქალაქებისა და სოფლე-ბისათვის, ჩვენი დედების, ცოლების, შვილების გამწვარებისათვის, შევეციეთ ამ წმინდა საფ-ლავს, მეგობრებო! — ისმოდა ვასილი სტელმახის სიტყვა.

— შევეციეთ, რომ არც ერთი დღე, არც ერთი ღამე, არც ერთი წუთი მოსვენება არ მივცეთ ჩვენს მიწაზე მტერს!

— ვფიცავთ! ვფიცავთ! ვფიცავთ!
ტბიდან მომავრ ნიავს შორს, შორს მიქონდა ეს ხმა.

ველაზე მისკენ მიიხედა. ანია გაწითლდა, მცირე ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა.

— მე რაიონიდან წასვლა არ მინდა, დედაც ეარზა... იქნებ რაშეში მეც გაეხვე საქართ... მდივანი წამოვდა, ანიასთან მივიდა და მცირე ხნით დავეცირებოდი უცქერდა.

— ხანამ ვეიან არ არის, უნდა გაემგზავროთ, თქვენთვის ძნელი იქნება მტრის ზურგში დარ-ჩენა, — ეს უთხრა და ისევ თავის ადგილზე დაჯდა.

— თქვენ, თქვენ რად არ მიდიხართ? — მის-დაუნებურად წამოცდა ქალიშვილს.

— ჩვენ აქ ჯერჯერობით საქმე გვაქვს, — მშვიდად მოუწო მან.

— თუ შეიძლება მეც თქვენთან დავრჩები, მე ყველაფრის გაკეთება შემიძლია, გთხოვთ...

ეს სიტყვები ისე წარუვლდა იყო წარმოთქმული, რომ ყველას შეეზარადა ახალგაზრდა ქალიშვილი.

— ბელკოსკაიას კარგად ვიცნობთ, ამხანაგო მდივანო, შეიძლება დარჩეს.

ანიამ ამ სიტყვების მოქმედს მადლობის თვა-ლით შესვდა. იგი არ იცნობდა მას, თუმცა სკო-ლაში ბევრჯერ ენახა.

— გახსოვდეთ, ამხანაგო ბელკოსკაია, მტრის ზურგში დამკერობთა წინააღმდეგ საბრძოლველად ვრჩებით, ეს შეტად ძნელი საქმეა, კიდევ დაფიქრ-დით, — ისევ მშვიდად მიმართა ანიას მდივანმა.

ანიამ მდივანს შესცქეროდა, მერე სული ამოიღო ქვა და გაბედულად, ცოტა უფრო ხმამაღლა უთხრა:

— მე კომკავშირელი ვარ. საგაღმებულოა იქ იყო, სადაც მტე სარგებლობს მოუტან სამ-შობლოს.

ტელეფონის ზარმა გაიწერიადა, მდივანმა ყურმილი აიღო. ყველა გაიანა.

(გაგრძელება იქნება)

მორავი მარკვალაშვილი



მორავი საბჭოთა მწერლის მორალური ბუნების შესახებ

ერთ-ერთ თავის წერილში გორკიმ სოციალისტურ რეალიზმს „საბჭოთა ლიტერატურის ესთეტიკა და ეთიკა“ უწოდა. მეტად ღრმად ამ ლაქონიური განსაზღვრის აზრი. საბჭოთა ლიტერატურის ფუნქციონირებას კარგად ესმოდა, რომ სოციალისტური რეალიზმის დამკვიდრება ლიტერატურაში სრულიად იმ ნიშნავდა მხოლოდ ახალი ლიტერატურული მეთოდის და, მით უმეტეს, ამა თუ იმ ლიტერატურულ ზეგნით კომპლექსის გამომწვევებს, მან კარგად იცოდა, თუ რა გადამწყვეტი როლი უნდა მიიღებოდა ახალი ლიტერატურის ფორმირების პროცესში როგორც თავით მწერლის სუბიექტურ თვისებებს — მის მსოფლმხედველობასა და მსოფლმეგობრებას, მის ზნეობრივ და ესთეტიკურ მრწამსს — ისე, აქედან გამომდინარე, მის ნაწარმოებთა იდეურ და ეთიკურ პათოსს. შემთხვევითი როდია, რომ ახალი ტიპის მწერლის დახასიათებისას გორკი პირველ რიგში ხაზს უსვამდა მის ისეთ თვისებებს, როგორცაა „აქტიური სიძულვილი ყველაფრისადმი, რაც ჩაგრავს ადამიანს როგორც გარეგან, ისე შიგნითან“, „პატივისცემა ადამიანისადმი, როგორც შემოქმედებითი შრომის წყაროსადმი“, მწერლის მიერ „კოლექტიური შრომის პოეტუზაცია“, მის მიერ „ქალის შეფასება არა მხოლოდ როგორც ფიზიოლოგიური ტიპობის წყაროსი, არამედ როგორც ცხოვრების მძიმე საქმეში ერთგული ამხანაგის და თანამშრომლის“. დამოკიდებულება „ბავშვებისადმი, როგორც აღმზარდებისადმი, რომელთა წინაშე ჩვენ პასუხისმგებელი ვართ ყველაფერში, რასაც ვაფუძვლებთ“ და ა. შ. რა თქმა უნდა, ყველა ეს თვისება ისეთ თვისებებთან დაკავშირებული იყო წარსულის საკუთრების ზეგონებითაა, მაგრამ ისიც ცხადი იყო, რომ მანამდე ლიტერატურის წინაშე არასოდეს არ იდგა ისეთი დიდი იდეურ-აღმშრდებლობითი ამოცანები, არასოდეს მანამდე მწერლობა, — არც თავისი ხასიათის მიხედვით, არც მისთვის საზოგადოებაში გაცემულ როლის მიხედვით, — არც იყო მოწოდებული ისეთი ფართო საზოგადოებრივი ამოცანების გადასაწყვეტად, როგორც ეს წინააღმდეგადაა საბჭოთა ლიტერატურას. და გორკის ღრმად სწამდა, რომ ამ ახალი ამოცანების გადა-

წყვეტა შეეძლო მხოლოდ ახალი ტიპის მწერალს, რომელიც მთელი თავისი არსებით — გონებითა და გრძნობებით, ზნეობითა და გემოვნებით, საზოგადოებრივი მისწრაფებითა და ადამიანური თვისებებით — დაკავშირებული იქნებოდა თავის ეპოქასთან, თავის ხალხთან, თავის კლასთან. და გასაგებია, რომ, რაც უფრო დიდი ისტორიული ვალდებულება ექნებოდა დაკისრებული ეპოქას, რაც უფრო აქტიური ისტორიული შემოქმედებისკენ იქნებოდა მოწოდებული ხალხი, მით უფრო რთული და მაღალი ამოცანები უნდა დასახულიყო მწერლობის წინაშე.

იმის გასაგებად, თუ რა დიდ, თითქმის გადამწყვეტ, როლს აუთუფნებდა გორკი საბჭოთა მწერლის სუბიექტურ თვისებებს, მეტად მნიშვნელოვანია მისი შენიშვნები ე. წ. „ემოციონალური ცოდნის“ შესახებ. ლიტერატურაში შეიძლება კარგად და კეთილსინდისიერად შეისწავლოს ცხოვრება, მას შეიძლება საესტეტიკო გულწრფელად ჰქონდეს გაზიარებული საბჭოთა, კომუნისტური იდეოლოგია, მას შეიძლება ჰქონდეს მარიტი ლიტერატურული ნიჭი გაიანდეს და პროფესიული ისტატიკა, მაგრამ ყოველივე ეს არ იქნება საკმარისი, თუ იგი „ემოციონალურად უეცია“, თუ მისი „კლასობრივი, რევოლუციური თვითშეგნება“ ჩვენი კიდევ არ „გადაიზარდა ემოციაში, უტეხ ნებისყოფაში“, არ გადაიქცა „ისეთივე ინსტინქტად, როგორც შიშ-შილი და სიყვარული“. საბჭოთა მწერლებში გორკი ხედავდა „ისეთ ადამიანებსაც, რომელთა თვითშეგნება თითქმის მათი ცოდნის ზედაპირზე ძევს“, რომელთა „ემოციონალური საწყისი ისწრაფვის წარსულისაკენ, ინტელექტუალური — მომავლისაკენ“. გორკი ასეთ გათვრებას ხსნიდა იმით, რომ „ჩვენა ემოციები ჩვენს ინტელექტზე ხნიერნი არიან“, რომ „ჩვენს ემოციებში ბევრია მემკვიდრეობით მიღებული და ეს მემკვიდრეობა მტრულ წინააღმდეგობაშია ვრწმუნის ჩვენებთან“. იგი ხედავდა ასეთ ლიტერატურებს და მთელი გუზუნბარებით იმართებოდა იმისათვის, რათა ყოველი საბჭოთა მწერალში ორგანულად ყოფილიყო შერწყმული მისი იდეურ-პოლიტიკური შეხედულებები, ემოციურ-ზნეობრივი სწრაფვა და ესთეტიკური პრინციპები. „თქვენ ლაპარაკობთ „ესთეტიკური პრინ-

ცაბების პოლიტიკური მიზნშეწონილობის მო-
ტენებთან შეთანხმების" სიძნელეზე. — წერდა
გორკი ერთ თავის კორესპონდენტს, — ძვირფა-
სო ჩემო, ამ სიძნელეს არ ექნებოდა ადგილი,
რომ ვგარანდებოთ ცხოვრების განსაკუთრებ-
ულ, სულისდამთუთვეულ მშვენიერებას, სი-
ცოცხლისა და შემოქმედების ველანერ ამო-
ფეთქების ჩვენს ქვეყანაში, დასავლეთისა და
მთელი მსოფლიოს ბურჟუაზიის მღვამარეობის
საზიზღარ ტრაგიზმს... ესთეტიკის პრინციპები"
მშვენიერად შეერწყმოდნენ "პოლიტიკურ მი-
ზნშეწონილობას", ჩვენ რომ გავგანდეს რევი-
ლუციური სიძულვილი თუნდაც იმ დოზით,
რომლითაც ის ჰქონდათ ვერპარსს და ბოდლერ-
საც კი... ერთბაშად მივიღოთ მეშინაობისაგან,
ჰაგრამ გავდარბავთ და გავავრცელოთ სიძულ-
ვილი მთელს ჩვენთვის მტრულ სამყაროზე, —
ეს არ გვეხერხება. თანამედროვე პოეზიაში არ
აქვს სიძულვილის მესიკა, იცოდა მისი ადელ-
რება მხოლოდ მაიაკოვსკიში..."

რა თქმა უნდა, მხოლოდ ბრმა დაინახავს გორ-
კის ამ სიტყვებში საერთოდ სიძულვილის ქადა-
გებას. აქ ლაპარაკია მხოლოდ იმ სიძულვილზე,
რომელიც, გორკის უზრით, როგორც უკვე
ვთქვით, აუცილებლად უნდა ახასიათებდეს ახა-
ლი ტიპის მწერალს "ყველაფრისადმი, რაც ჩა-
რავს ადამიანს როგორც გაჯრდნ, ისე შიგნი-
დან", იმ სიძულვილზე, რომლითაც მაიაკოვსკის
ათვის თავშიაც კი სძულდა ძველი ემოციების
რელიგიუზობა და რის გამოც ის ხანდახან "სა-
კუთარ სიძულვრასაც კი სწედებოდა ზოლმე ყელ-
ში", იმ სიძულვილზე, რომლითაც თავით გორ-
კის ასეთი უნახავი გაშმაგებით სძულდა მეშინ-
აობა მის ყოველნაირ გამოვლენაში.

გორკის განსაკუთრებით აწუხებდა ის გარე-
შობა, რომ თანამედროვე ლიტერატურული
პროდუქციის საგრძნობი ნაწილი ხასიათდებო-
და ცივი გონიერლობით, რაციონალისტურო-
ბით, მოკლებული იყო ქეშმარიტ შთაგონებასა
და პათოსს, მწერლის "გულწრფელ შეგრძნა-
თაის თემსთან", ასეთი ანემიური ლიტერატუ-
რის წინააღმდეგ გორკი ილაშქრებდა დიდი სიმ-
კაცით. იი, მგავლითად, როგორი ენერგიული
გამოთქმებით აფასებს იგი მსგავს ლიტერატუ-
რულ პროდუქციას "ცივი ლეკვებს წერენ ჩვენ-
ში. მეტად უსულგლოია ეს ბავაყური პოეზია.
და მაშინაც კი, როდესაც წერენ რევოლუციურ
ერექციებზე, გრძნობ, რომ ამას წერენ პოლიტი-
კური იმპოტენტები".

გორკი ხედავდა, თუ რამდენად გაიზარდა ჩვე-
ნი მთავრული, რომ ზირი შემთხვევაში ის უფ-
რო მდიდარი იყო "ემოციონალური ცოდნით",
ვიდრე ზოგიერთი მწერალი, რომ ასეთი მკიდ-
რით, უშუალო კავშირი მკითხველისა მწერალ-
თან არასოდეს, არსად არ უოფილა, და რომ იმ
ფაქტშია... ჩვენი ბედნიერება, რომლის დაფა-
სება ჩვენ ჯერ ვერ ვისწავლეთ". გორკი განსა-

კუთრებულ ყურადღებას უთმობდა და საგანგე-
ბო მნიშვნელობას ანიჭებდა "მკითხველს" და
მწერლის ამ ისტორიულად ახალი ტიპის ურთი-
ერთობის ფაქტს, რადგან მან იცოდა, რომ "ქეშ-
მარიტი ხელოვნება იქმნება იქ, სადაც მკითხველ-
სა და ავტორს შორის მყარდება გულისათვი
ურთიერთობა", რომ "მწერლის საქმეა —
გადმოღვაროს ცხოვრებაში, ზალში ყოველივე
ის, რითაც აღსავსაა მის შთაბეჭდილებათა სა-
ცავი, სულად წოდებული, და როდესაც მწერა-
ლი "სულის და გულის", ააოროც საუკეთესო
მეგობრის წინაშე, ლაპარაკობს ჩვენი ცხოვრ-
ების სიხარულზე და ტკივილზე, ავზე და კარგზე,
სასაცილოზე და მდამალზე, — მკითხველი გუ-
ფებს მას და სცნობს თავის მეგობრად". მაგრამ
იმისათვის, რომ მწერალმა შეძლოს რაიმეს
"გადმოღვრა ცხოვრებაში" — ის სულიერად მდი-
დარი და სპეტაკი უნდა იყოს, მას ძალში და
რბილში უნდა ჰქონდეს გამჯდარი დამოკიდებუ-
ლება ლიტერატურისადმი არა როგორც თავისი
პირადი საქმისადმი, არამედ "ეპოქისა და ზალ-
ხის" საქმისადმი. "მხოლოდ სსაფლავ არ არის
ჩემი ტრიაუნა!" — თქვა ერთხელ გორკიმ და,
მართლაც, არ მოიპოვებოდა ლიტერატურული და
საზოგადოებრივი მოღვაწეობის არც ერთი უბა-
ნი, არც ერთი ფორმა, სადაც გორკის მზრუნვე-
ლი, მოსიყვარულე, ყაბათიანი ხელი არ გამო-
ჩენილიყო, სადაც მას არ აღებეჭდოს თავისი
წარუშლელი კვალი.

შეიღისადმი მიწერილ ერთ-ერთ ბარათში
გორკი აღნიშნავდა, "ყოველთვის ბევრად
მეტ სიამოვნებას განიცდი, როდესაც გას-
ცემ, ვიდრე როდესაც ლებულობ" (ეს სი-
ტყვები საოცრად ეხმარებოდა ჩვენი რუს-
თაველის ერთ-ერთ ყველაზე ბრძნულ და
ბრწყინვალე აფორიზმს). და იგი, მართლაც,
შეიძლება ითქვას, შეპყრობილი იყო "გაცემის"
მანით. მსოფლიო ლიტერატურას არ ახსავს
არც ერთი მწერალი, რომელიც ასეთი ენთუ-
ზიაზმითა და მზადყოფნით, ასეთი დაუღალავი
ენერგიითა და მზრუნველობით ეკიდებოდა
ახალგაზრდა (და არა მარტო ახალგაზრდას)
მწერლების აღზრდისა და დარაზმების საქმეს.
პ. პავლენკოს თქმით, არ არის არც ერთი ნი-
ქიერი კაცი რუსეთში, რომელიც წერს და
აღწევს ზალხის მომავლისათვის ან ზალხის წრე-
დან არის გამოსული, რომელთა ბედი შორს ყო-
ფილიაყოს გორკის გავლენისაგან. ის იყო თითქ-
მის ყველა დამწეუბი მწერლის "ნათლია". მე-
ზღვაური ნოვოკოპობითი, გლეხი ივან ვოლნო-
ვი, მეცნიერი მუშაკი მიხეილ პრიშვინი, მასწავ-
ლებელი კონსტანტინე ტრენიოვი — თავისი პირ-
ველი ნაბიჯებით ლიტერატურაში დაეაღებულნი
არიან გორკის წინაშე. იქვე შეგვემოლ დაგვე-
სახელებინა ვლადიმერ მაიაკოვსკი, რომელსაც
პირველმა გორკიმ მიიქცა ყურადღება, მისიკ
სათაფლო შეფასება და გაუწია პრაქტიკული
დახმარება (რომ არაფერი ვთქვათ უღიდეს

იდეურ-შემოქმედებითს გავლენაზე), ალექსი ტოლსტოი, რომლის ნიჭის ძალასა და თავისებურებას აგრეთვე გორკიმ აუღო პირველმა ალლო. გორკი მეგობრულ დახმარებას უწევდა ისეთ უკვე ცნობილ და დაოსტატებულ მწერს, რომელიც, როგორც იყვნენ ლუონიდ ანდრეევი, ეტორი, სერგეი-ცესკი და მრავალი სხვა. ჩვეულების შემდეგ მისი ლიტერატურულ-აღმზრდელითი მუშაობა კიდევ უფრო დიდი გაქანებით ჩასათადგება. მისი ყურადღების ცენტრშია ისეთი მწერლები, როგორც არიან პრიშვინი, ჩაიკინი, ლუონოვი, ფედინი, ფადეევი, შოლოხოვი, ვს. ივანოვი, გლადკოვი, კატაევი, ტიხონოვი, ოლშა, აფინოგენოვი, ზაბელი, პოგოდინი, ნიკოლინი, ეპოხოვი, ბუნიშინი, ნუტკინი, კოლცოვი, და მრავალი სხვა. ის ადევნებს თავსუფრის მათ შემოქმედებას, კითხულობს მათ ზღაპრებს, აძლევს რჩევას, აწარმოებს მათთან გაუზიარებელ მიწერ-მოწერას, ესაუბრება, ერთი სიტყვით, ყველა შესაძლებელი საშუალებით ეხმარება მათ.

„გორკი, — გორკის კონსტანტინე ფედინი, — იყო ჩემთვის მასწავლებელი, მეგობარი, ამხანაგი — ყველაზე დიდი მათ შორის, ვინც გარდაიცვალა და ვინც ცოცხალია. მე მასთან მაკავშირებს თექვსმეტწლიანი ურთიერთობა, რომლის პანაშიზეც გორკიმ მრავალჯერ გამოიმწიოდა თანაგრძნობის, სიმპათიის, დახმარების ზედიზე და ორჯერ გადამარჩინა სიკვდილის. დარწმუნებული ვარ, რომ მრავალი სხვა საბჭოთა მწერალი ჩემზე არა ნაკლებ არის დავალებული გორკისადმი. მთელი ჩვენი ლიტერატურა გრძნობდა მის თვალს, მის ხმას, მის ხელს“. ლუონიდ ლუონოვიც აღიარებს: „გადმოცემებულ შემთხვევაში ვთქვით, რომ ჩვენ ყველა, დღევანდელი ლიტერატურული გენერაცია, გამოცემული გორკის ფართო სახელმძღვანელო“. რომელი მგალითის მოყვანა შეიძლება, როდესაც გორკი აწვდიდა მწერლებს თქმებს, ეხმარებოდა მათ საინტერესო პრობლემების გამოძიებაში, ჩანაფიქრის გადარჩევაში, ნაწარმოებების საბოლოო დახვეწაში. რა მოკლესაც არ უნდა გასცნობდა გორკი, რა საინტერესო ფაქტსაც არ უნდა წაწყდომოდა, იგი ყოველთვის ითვალისწინებდა, თუ რომელი ახალგაზრდა მწერლისთვის ღირდა ამ მასალის მიწოდება, ვისი ნიჭისთვის იქნებოდა ეს თემა უფრო ოპერატიული. განსაკუთრებულ ყურადღებასა და მზრუნველობას იჩენდა გორკი დამწერები, ჯერ კიდევ სრულად გამოუცდილი, ავტორების მიმართ, მათ უმეტეს, თუ ისინი ზალხის წრიდან იყვნენ გამოსული. ერთხელ, როდესაც ლუონოვმა უსაყვედურა გორკის, რომ ის ზედმეტ ყურადღებას უთმობდა დამწერებს ავტორების სუსტ ნაწარმოებებს, მან ასეთი პასუხი მიიღო: „არა, არ გეთანხმებით თქვენ, რომ „ტყუილად ვკითხულობ ყოველგვარ ნაგავს“. მე ვფიქრობ, ეს არის ჩემი ნამდვილი საქმე... მე მივყარს თვალს დევ-

ნება, თუ როგორ იზრდება ადამიანი“... კიდევ უფრო გარკვეული პასუხი გასცა ახალგაზრდა შენიშვნაზე გორკიმ ე. ზახუბრინს:

„რაც შეეხება თქვენს სიტყვებს ამ „აბეზარობაზე“, რომელსაც იხეწენ ჩემ მიმართ „ლიტერატურული ძუძუმწოვრები“, ნება მიბოძეთ, ამაზე მოგახსენოთ შემდეგ... მე არასოდეს არ გამოვიყუდება ჩემი თავი, როდესაც 12—16 წლის უცოდინარი ბიჭუნა ან ზღა 17—22 წლის გაუთვალე ბიჭი ვიყავი. ახლა მე 60 წლის ვარ და ამტკიცებ რაღაცას ვინმეზე, რაღაცათ ძვირფასი ვარ, ვიღაცას ვპირდება და რადგან მე ცოტაოდენად ვიცი კულტურის ისტორიას, არ შემიძლია შევხედო ჩემს შემთხვევას, როგორც კერძო შემთხვევას, მას ვუყურებ, როგორც ადამიანის ნების ერთ-ერთ მრავალთაგან გამოვლენებას. რომ იცოდეთ... ჩამდგენს შევხედვით ჩემს გზებზე შესანიშნავად ნიჭიერ ადამიანებს, რომლებიც დაიღუპნენ მხოლოდ იმიტომ, რომ მისწრაფებდნენ უმაღლეს დამბეღობის მომენტში ვერ იპოვეს საფრენი, დახმარება. იმჟამად წარმოდგება ჩემი დამოკიდებულება „ლიტერატურული ძუძუმწოვრებისადმი“... დარწმუნებით ველოდები რა უღიდესა და, თუნდაც, გენიალური მხატვრების გამოჩენას ჩვენს ქვეყანაში, მე არ მაეჭვებოდა, რომ ბუშკინი და ტოლსტოი იყვნენ ოდესღაც ძუძუმწოვრები“...

ერთი თავის ბარათში გორკიმ თავისთავს „გეზად“ უწოდა. მართლაც, თავის საქმეში თავდავითყვამდე შეუვარდები ნებადის მონდობით უფროდა გორკი ახალგაზრდა საბჭოთა ლიტერატურის ბაღს. ეს კი არ გამოირჩევა, არამედ უფროდ გულისხმობდა მის საგაოდ მკაცრ დამოკიდებულებას სარეველა მცენარეებისადმი. ის ხელდავა ზოგიერთი ახალგაზრდა მწერლის არა მარტო შემოქმედებით, არამედ მოქალაქეობრივ-პოლიტიკურ ნაკლავანებებს და ასწავლიდა მათ არა მარტო ლიტერატურულ ისტორიას, არამედ ზნეობრივ სიმშინდესაც — კოლექტივიზმის გრძნობას, თავმდაბლობას, მშრომის სიყვარულს. „თანამედროვე ახალგაზრდობა, — წერდა გორკი ვასილი კამენსკის, — მეტად ხარბია ქების მიმართ, ავადმყოფურად ხარბი, და თუ ახალგაზრდა ავტორს არ უთხარი, რომ ის თითქმის გოგოლია ან ცოტა უკლა, ჩიხბაძემდე, ის ნაწვენი დაჩიხბა“. გორკიმ კარგად იცოდა, თუ რა დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა ახალგაზრდა მწერლისათვის გადამეტებული პატივმოყვარეობა და განდიდების პანა, მან იცოდა, რომ ასეთ ფსიქოლოგიას არ შეეძლო არ დაემჩინა კვალ თუნდაც მეტად ნიჭიერი მწერლის შემოქმედებისათვის, მის თვალწინ არა ერთი კარგი მწერალი გადუქდა, ნარცისიზმის საწამლაკით მოწამლული. ამიტომ აფრთხილებდა იგი ახალგაზრდებს შწირი იბრანის გრძნობით: „დამწვევთა“ საყურადღებოდ უნდა ღთვებ, რომ დიდება — მღვრიე ფერის სითხეა, მომკვეთ გემოსი და დიდი რაოდენობით იგა-

ყოფილ მოქმედებს სუსტ თავებზე, იწვევს მის მუღალავებში სასტიკად დათრობას, რაც ლუდით დათრობას მოგვაცანებს. ამ მიქსტურის მიღება მეტად ფრთხილად უნდა წარმოებდეს, არა უმეტეს ერთი ჩაის კოვზისა წელიწადში; გაძლიერებული დოზები იწვევენ გულის სიმსუქნეს, ქედმაღლობას, მეტეორიზმს, ყოყმანობის, თავის თავზე განვითარებული წარმოდგენისა და მიუჯარებლობის სიმსივნეებს და საერთოდ ყოველგვარ ავადმყოფურ სიმპტომებს. მაგრამ რამდენადაც ენაშჩარე და დუნდობელი იყო გორკი წარმატებებით თავებულაბველთა მიმართ, იმდენად გულისხმიერი იყო იგი თავმდაბალი, შრომისმოყვარე ლიტერატორების მიმართ და ყოველთვის ამხნევებდა მათ წარუმატებლობის შეცდომების, მარცხის წუთებში. „მარცხი მწერლის მფარველი ანგელოსია, ის აძლევს მას ძალას დაღვრეს წყაროში მანებზე, მალა, იცავს თვითდაჯერების მტვერისაგან, თვითდაშურების ტალახისაგან და სხვა სიმსივნურთაგან“, — წერს გორკი ერთ-ერთ თავის კორესპონდენტს, ზოლო კ. ფედინს უსურვებს გაეცეთოს „ერთი კარგი შეცდომა, რომელიც, მოსპობს რა ნეტარებას გრძნობას, დავიბრუნებს უკმაყოფილებას და ახალ დაქვევებს თავის თავში, საკუთარ ძალებში. ეს უკომპანი კვლავ გაზრდის თქვენს ძალას, მოგანიჭებთ ახალ ნეტარებას, ახალ სიხარულს. ეს თითქმის კანონია, ყოველ შემთხვევაში — აუცილებელია რამ ყოველი პატიოსანი და ნიჭიერი მწერლისათვის, ყოველი ადამიანისათვის, რომელიც ცხოვრობს ღია თივლებით და საკუთარი სულის პაჩაზზე“.

საოცარი თვით გორკის თავმდაბლობა, რომელსაც იგი ბუნებრივად ათავსებდა თავისი კოლეგების შრომისადმი უადრეს პატივისცემასთან. გორკის ლიტერატურული წერილები და, განსაკუთრებით, მისი ვრცელი მიწერ-მოწერა ნათელყოფს, თუ რა გულწრფელი, ხანდახან პირდაპირ ექსტრაორტო სიხარული ეგებებოდა იგი თავის მეგობრებისა და მოწაფეების ყოველ ახალ გამარჯვებას. ასე, მაგალითად, იმ ხანებში, როდესაც გორკი გაცნო ა. ჩაიხინის „სტეფანე რაზინს“, ანდა პრიშვინისა და სერგეევ-ცენსკის ზოგიერთ ახალ ნაწარმოებს, თითქმის ყოველი მისი წერილი, უამრავი კორესპონდენტისადმი მიმართული, — დაწყებული რომენ როლანით და გათავებული გლადსტონ — აღსაცემა დაუფრავი სიხარულით ამ ნიჭიერ რუს მწერალთა შემოქმედებითი გამარჯვების გასამომდინარე დიდი იყო სიამაყის გრძნობა, რომელსაც განიცდიდა გორკი ამ შემთხვევაში, რომ იგი მზად იყო სრულიად გულწრფელად თავისი თავი მათზე დაბლა დაეყენებინა. აი, რას სწერდა იგი სერგენტოვს სერგეევ-ცენსკის ოცნების წლებების დასაწყისში: „ახლა რუსეთში სამი პირველხარისხოვანია“ ლიტერატორია: თქვენ, მიხეილ პრიშვინი და ალექსეი ჩაიხინი, რომლის რომანი მოიცებს და მახარებს მე... გარდა ამ სამისა,

არის კიდევ გორკი, მაგრამ იგი მოუსუსტებს და — საკმაოდ. ასე ეფიქტორება მანუშკინი, მე მოაძლევს, რა თქმა უნდა, პირდაპირად მდებარეობა, ახამედ თვითშეგნება და შეგნება იმისა, რომ იყო მეოთხე ამ რიგის ბოლოს — ფრთხილ საბატო ხედილი“.

საბჭოთა მწერლების პირველ საკავშირო ყრილობაზე გორკი, უდიდეს თეორიულ ხასიათის პრობლემთან ერთად, კვლავ შეიხო მწერალთა ეთიკის საკითხებს, კერძოდ, მან შეაქცია გილაშქრა თავისი საკუთარი ფიგურის განდიდების ცდების წინააღმდეგ.

„ეფიქრობ, რომ აქ, — განაცხადა გორკიმ, — გადაწყვეტით ხშირად წარმოთქმება გორკის სახელი სახში ეპითეტებითურთ: დიდი, მაღალი, გრძელი და ა. შ.“

მე გვინდა, რომ ხაზს ვუსვამთ რა და მაღლა ვწევთ ერთსა და იმავე ფიგურას, ჩვენ ამით ჩრდილს ვაყენებთ სხვების ზრდასა და მწიფელობას. დამიჯერეთ: მე არ ვიპარანტებო. მე სერიოზული მიზეზები მაძლევს ვილაპარაკო ამ თემაზე... მწერალთა სიმაღლის გაზომვა — მათხვედის საშუალება. ლიტერატურული ნაწარმოების საზოგადოებრივი მნიშვნელობის განმარტება კი — კრიტიკისა...

...რა თქმა უნდა, მე სრულიად არა მაქვს სურვილი „გათანაბრების“ ქაღალდებისა ქვეყანაში, რომელიც შობს ათასობით გიგანტს, ზოლო სატიროებს ასობით ათასებს. მაგრამ მე შეშინია, რომ ერთის გადაშენებული შექება მეორეში გამოიწვევს ჩვენი საერთო საქმისათვის, ჩვენი ლიტერატურის ნორმალური ზრდისათვის მანვე გრძნობებსა და განწყობილებებს“.

განსაკუთრებულ აღფრთოვანს იწვევდა გორკიში სახელმოხვეჭილ მწერალთა ქედმაღლური დამოკიდებულება ახალგაზრდებისადმი. გარდა მრავალი ცალკეული მათითებისა, მან ამ თემას სატეალური წერილიც კი უძღვნა მრავალსიმეტრული სათაურით: „განდიდებულთა და დამწყებთა“ შესახებ. გორკიმ მთელი პირდაპირობით განაცხადა ამ წერილში, რომ „აღიარებულთა და განდიდებულთა პრისტიკრიტიკულ დამოკიდებულებას დამწყებთაში“ იგი თვლის „მეშინაობად“ და ზედვს მასში „ლიტერატურული სინდისის შეცვლას პროფესიონალური შერით“... გორკი აღნიშნავდა, რომ იგი უწოდებდა „ლიტერატურულ სინდისს“ იმ კმაყოფილების გრძნობას, რომელიც წარმოიშობა ყოველთვის, როდესაც მშრომელთა მასა ბადებს და გამოყოფს თავისი წრიდან კიდევ ერთ ახალგაზრდას ნიჭიერების ნიშნებით“.

არა მარტო აღიარებულთა და დამწყებთა, არამედ საერთოდ ლიტერატორთა ურთიერთდამოკიდებულება, მწერალთა კოლექტივის ზნეობრივი კოდექსი, ლიტერატურული ეთიკის საკითხები — ყოველთვის იდგა გორკის უუჩადლების ცენტრში. გაცხოველებული შემოქმედებითი დისკუსიებისა და პრინციპულ

ლიტერატურული პოლემიკის მომხრე, გორკი მკაცრად ილაშქრებოდა ამ პოლემიკაში ლიტერატურული ეთიკის ნორმების ყოველგვარი დარღვევის წინააღმდეგ, იგი წერდა:

„შეიძლება ვასაყვირაო და სამწუხაროც, რომ კამათი აღმამიანებისა, რომლებიც მთავარში თანამოზრეები არიან, წარმოებს მტრული ტონით, გადატეხილითაა უტლანქისა პირადი გამომხატვებით და რომ ამ კამათში არ ჩანს ამხანაგობის გრძნობა, მთავარი ხაზის ერთიანობის შეგნება. ურთიერთსაყვედური აზრისა და სიტყვისაღმამი არაკეთილსინდისიერ დამოკიდებულებანი... შეუძლებელია გადატეხილი თქმები მის ჯუჯათამყუფილობის შესახებ და სიტყვეთა ბრძოლის სხვა გამანადგურებელი ხერხები—გუჯვობ, რომ შემფეროდეს და ესაქაროებოდეს აღმამიანებს, რომლებშიც პროფესიად იბრძვის „ცხოვრების მასწავლებლობა“ ქვეყანაში, სადაც შენდება სოციალისტური კულტურა“.

გორკის ეს სიტყვები ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქმის ის ოდნავ მაინც უკეთებდა ამინსტიას სუსტ ლიტერატურულ ნაწარმოებთ ან ლიტერატურათა საზოგადოებრივი მნიშვნელობის შეცდომებს. პირიქით, არაფერ არ იყო ისეთი მკაცრი ლიტერატურული წუნის მიმართ, როგორც გორკი იყო. ის მთელი პრედაპირობით აკრიტიკებდა თუნდაც სახელმწიფოში მწერლების ნაწარმოებებს, თუკი ისინი ამას იმსახურებდნენ, „შესაძლებელია თქვან, — ამბობდა გორკი, — რომ თვით მე ჩემს საკუთარ წერილებში ლიტერატურის შესახებ არ ვიჩენ სათანადო პატივისცემას მწერლის პიროვნებისადმი. ეს იქნებოდა უსამართლო საყუდური. მე პირადი ვლადიმერ კობაკი, მაგრამ არა მწერალზე, არამედ მის ნაშრომზე“. ეს შესანიშნავი სიტყვები დღეობად უნდა ჰქონდეს ყოველ მწერალს.

გორკი, რომელიც უდიდეს პატივს სცემდა ბეჭდვით სიტყვას და დიდად აფასებდა ლიტერატორის შრომას, არ იყო იმის მომხრე, რომ მწერალთა შორის ყოველგვარი პოლემიკა, თუკი იგი საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ მნიშვნელობას იქნებოდა მოკლებული, გამოტანილიყო პრესის ფურცლებზე. გორკის აზრით, დაბეჭდვის ღირსი იყო მხოლოდ ის, რაც ნამდვილად გადომავდა მკითხველის ცოდნას ან თუ იმ საკითხზე არ ხელს შეუწყობდა ან თუ იმ პრობლემის ნამდვილად გადაწყვეტას. გორკიმ იცოდა, რომ მწერალთა შორის პოლემიკა ყოველთვის როდეს იყო საინტერესო მკითხველთათვის და ამიტომ აღნიშნავდა, რომ, კერძოდ, „უთანხმოებანი კრიტიკოსებს შორის უფრო კარგად და უფრო წარმატებით გამოარკვევდნენ არა ქაღალდზე, არამედ უშუალო და პირადი კონტაქტის გზით... კონფერენციებზე, თათბარებზე, ყრილობებზე“. არც ეს მითი-

თება უნდა დაგვიწყნოთ ჩვენს ყოველდღიურ ლიტერატურულ მუშაობაში.

გორკი ხანდახან ლიტერატურულ ყოფის ისეთ წერილმანებასაც აქცევდა ყურადღებას, რომლებსაც თითქმის დიდი მნიშვნელობა არ ჰქონდათ, მაგრამ რომლებიც სინამდვილეში, საბოლოო შედეგში, გარკვეულ დღეს ასეაღმდნენ მწერლის ზნეობას და ეანგივით კამდნენ მის ტალანტსაც. იმ, რას ამბობდა, მაგალითად, გორკი მწერალთა ყოფა-ცხოვრების ერთ-ერთ „წერილმან“ საკითხზე: „ჩვენი მწერლები ეკიდებიან სინამდვილეს რაღაც ჩემთვის გაუგებარი გულგრილობით, და მე ვაფასებ ამ გულგრილობას, როგორც სერიოზული დავადების ნიშანს... მწერლები არასოდეს არ სარგებლობდნენ მთავრობისა და მკითხველის ასეთი ყურადღებით... მწერლებს უშუალოდ სახლებს — ისინი კი კაპრიზობენ და მოითხოვენ, რომ სახლები და აგარაკები ააშენონ ისე, როგორც მათ სურთ. ერთმა მწერალმა ქალმა, ამბობენ, განაცხადა: ან ისე, როგორც მე მინდა, ან ცეცხლს წავუვრებ სახლს. შეიძლება ეს ტყუილია, მაგრამ ვიცი იმ ლიტერატორებს, რომელთა წრეში თუნდაც ასეთი ტყუილია შესაძლებელი!“

განა დღესაც იშვიათია ჩვენი შემთხვევა, როდესაც მწერალი, რომელიც სამარცხვინო გულგრილობას იჩენს საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხებისადმი, საოცარ ენებათაღელვას ამტკიცებს ზოლზე, თუ საქმე შეეხო მის პირად კეთილდღეობას?

ჩვენ შევიჩრდით მაქსიმ გორკის მხოლოდ ზოგიერთ მითითებაზე საბჭოთა მწერლის პირადური ბუნების შესახებ. მაგრამ ამ მცირე მასალადაც კი ნათლად ჩანს, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამ საკითხს საბჭოთა ლიტერატურის ფუძემდებელი. ის თვით აძლევდა მწერლებს იმის საუკეთესო მაგალითს, თუ როგორ უნდა იყოს ახალი ტიპის ლიტერატორი — თავისი ღირსი და თავისი ხალხის ღირსეული შეილი. ქართველ მწერლებსაც, ისე როგორც ჩვენი ქვეყნის ყველა ლიტერატორს, მუდამ უნდა ახსოვდეთ თავიანთი მამამთავრის ეს შესანიშნავი მაგალითი და ყოველთვის უნდა ხელმძღვანელობდნენ მისი ნააღმდრებელი:

„წინ და მალა—ეს ყველა ჩვენთაგანის გზაა, ამხანაგებო, ჩვენი ქვეყნის აღმამიანებისათვის, ჩვენი ეპოქისათვის, ერთადერთი შესაფერისი გზა. რას ნიშნავს — მალა? ეს ნიშნავს უნდა ვიდგეთ წვრილმან, პირადი კინკლაობაზე მალა, პატივმოყვარეობაზე მალა, პირველობისათვის ბრძოლაზე მალა, ურთიერთობებთანებადობის სურვილზე მალა, — ყველაფერზე მალა, რაც კი მეგვიდნეობად დავჩინა წარსულის უამაობისა და სისუღელისაგან. ჩვენ ჩამბუნნი ვართ უდიდეს საქმეში, მსოფლიო მნიშვნელობის საქმეში და ჩვენ პირადად უნდა ვიყოთ ღირსი მივილით მასში მონაწილეობა“.



საქართველოს სსრ პოლიგრაფიული მრეწველობა მეექვსე ხუთწლედში

საბჭოთა ხალხი კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით მტკიცე ნაბიჯით მიდის წინ სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის შემდგომი მძლავრი აღმავლობისაკენ. უდიდესი მიღწევები სოციალისტური ეკონომიკისა და კულტურული მშენებლობის დარგში ნათლად მეტყველებენ ჩვენი ხალხის შემოქმედებითი ძალის ცხოველყოფილობაზე.

საბჭოთა მთავრობა განუხრელად ახორციელებს მშვიდობიან პოლიტიკას, რომელიც საესებით შესაბამება ხალხთა სასიცოცხლო ინტერესებს. ეს პოლიტიკა მიმართულია მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, მეცნიერების, ტექნიკის განვითარებისა და საბჭოთა ხალხის გიზრდილ მატერიალურ და კულტურულ მოახლოებათა დასაყმაყოფილად. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მე-20 ყრილობის დირექტივებში სახალხო მეურნეობის განვითარების შესახებ მე-20 ხუთწლედში დასახულებულია ჩვენი ქვეყნის სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის შემდგომი აღმავლობისა და ტექნიკური პროგრესის ძირითადი ამოცანები.

სახალხო მეურნეობის განვითარების მე-20 ხუთწლიანი გეგმა, მეურნეობის სხვა დარგებთან ერთად — ითვალისწინებს პოლიგრაფიული მრეწველობის უოველმზრივ ზრდასა და გაფართოებას.

პარტიის მე-20 ყრილობის დირექტივებში ნათქვამია: „მიღებული იქმნეს ღონისძიებანი წიგნის გამომცემლობის გაუმჯობესებისა და განვითარებისათვის. გადიდდეს წიგნების, ჟურნალებისა და გაზეთების გამოშვება, ამასთან ყურადღება მიექცეს გამოცემებისა და ტრიაჟების ზრდას. გაუმჯობესდეს გამოსაშვები წიგნების მხატვრული გაფორმება და პოლიგრაფიული შესრულება, გაფართოდდეს და განმტკიცდეს პოლიგრაფიული ბაზა, გადიდდეს სსრ კავშირის კულტურის სამინისტროს პოლიგრაფიული საწარმოთა სიმძლავრეები დაახლოებით 50%-ით, აღიჭურვოს სტამბები თანამედროვე მოწყობილობით, გაუმჯობესდეს საშროფტო მეურნეობა და პოლიგრაფიული საღებავების ზარისხი, გაფართოდდეს წიგნის ექპრობა, განსაუფრებოთ სოფელ ადგილებში“.

კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა მთავრობის დაუცხროველი ზრუნვის შედეგად წიგნის გამოცემის საქმეში უდიდესი წარმატებები გვაქვს, ამაზე ნათლად მეტყველებენ შემდეგი

მონაცემები: 1917 — 1954 წლებში საბჭოთა კავშირში გამოცემულია 1.210 ათასი წიგნი, ტირაჟით 17.153,3 მილიონი ეგზემპლარი, 122 ენაზე. თუ პირველ ათეულ წლებში (1918 — 1927 წ.წ.) გამოცემული იყო 1.286 მილიონი ეგზემპლარი წიგნი, მეორე ათეულ წელში (1928 — 1937 წ.წ.) 5.634 მილიონი ეგზემპლარი გამოვიდა, ხოლო უკანასკნელ შეიდი წლის განმავლობაში (1948 — 1954 წ.წ.) უკვე გამოშვებულია 5.667,3 მილიონი ეგზემპლარი წიგნი. გამომშვებული საწიგნო პროდუქციის მოცულობა ანაბეჭდ ფურცლებში უკანასკნელი 7 წლის განმავლობაში კარბობს ათი წლის განმავლობაში — 1938 — 1947 წ.წ. — გამომშვებული საწიგნო პროდუქციის მოცულობას. 1954 წელს გამოშვებული წიგნების რაოდენობა 11-ჯერ ილემატება 1913 წელს გამოშვებული წიგნების რაოდენობის, ხოლო 1946 წელს გამოცემული წიგნების რაოდენობა ორჯერ მეტია. საწიგნო პროდუქციის რაოდენობრივი ზრდისა და მისი ზარისხის მეკეთრად გაუმჯობესების საქმეში გაღმწყვეტი მნიშვნელობა აქვს განუწყვეტილ ტექნიკურ პროგრესს, პოლიგრაფიულ საწარმოთა აღჭურვას, ახალი მანქანა-აპარატებით და მათი სრული სიმძლავრით გამოყენებას. ამ მზრივ განსაუფრებოთ გამახვილებულია ყურადღება პარტიის მე-20 ყრილობის დირექტივებში. საკმარისია ითქვას, რომ მარტო 1955 წელს ჩვენი ქვეყნის პოლიგრაფიულმა საწარმოებმა მიიღეს და დადგეს წარმოებებში: 460 ახლი სააწყობო მანქანები, 935 როტაციული და ბრტყელი თეიბი-დამწიკრის საბეჭდო მანქანები, 80 ავსერტი და, აგრეთვე, 2900-ზე მეტი მანქანები და დაზგები საამქნაო წარმოებისათვის.

პოლიგრაფიულ საწარმოებში ახალი მძლავრი მანქანების დიდი რაოდენობით დადგამ საშუალება მოგვცა გავზარდა ძირითად სააწყობო და საბეჭდო საამქნოებში მექანიზებული პროცესების ზედრიობი წონა, რამაც უზრუნველყო სსრკ პოლიგრაფიული მრეწველობის მე-5 ხუთწლიანი გეგმის ვადამდე აღრე — 1955 წლის 19 ოქტომბრის — შესრულება.

მე-5 ხუთწლიანი გეგმის წარმატებით შესრულების შედეგად საბჭოთა პოლიგრაფიამ საბჭოთა ხალხს მისცა რამდენიმე მილიონი ეგზემპლარი წიგნი, გაზეთი, ჟურნალების დიდი რაოდენობა, პლაკატები, მხატვრული რეპროდუქციის დიდი რაოდენობა და სხვა სახის ბეჭდვითი

პროდუქცია. პოლიგრაფიული მრეწველობის ყველა სახის პროდუქციის ზრდა და მისი ზარისხის გაუმჯობესება მიღწეული იქნა პოლიგრაფიულ საწარმოთა ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე, საწარმოთა აღჭურვილ უბაღის მოწყობილობით — მანქანა-აპარატებით, არსებული საწარმოო ფართობების უკეთ და რაციონალური გამოყენებით, წარმოებაში ახალი ტექნოლოგიური პროცესებისა და მეშობის მოწინავე მეთოდების დანერგვით.

უბაღის წლებში ჩვეს რესპუბლიკაში ახალ პოლიგრაფიულ საწარმოთა მშენებლობის დამთავრებისა და არსებულ ძირითად საწარმოთა — ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატის, პირველი სტამბის, პეკომბინატ კომუნისტის, „ზარია ვოსტოკის“ სტამბის — რეკონსტრუქციისა და გაფართოების საფუძველზე საწარმო-საეურნალო პროდუქცია 100 მილიონ ანაბეჭდვით ფურცლიდან 200 მილიონ ანაბეჭდვით ფურცლამდე უნდა გაიზარდოს. მე-6 ხუთწლეულში დიდი და საპასუხისმგებლო ამოცანები დგას ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატის წინაშე. კომბინატმა მე-5 ხუთწლეულში საწარმო-საეურნალო პროდუქციის გამოშვების საქმეში მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია. საწარმო საეურნალო პროდუქციის ზრდა ხუთწლეულის განმავლობაში ასეთ სურათს იძლევა:

1951 წელს გამოშვებული იყო 37582,0 ანაბეჭდი ფურცელი, 1952 წელს გამოშვებული იყო 39832,0 ანაბეჭდი ფურცელი, 1953 წელს გამოშვებული იყო 42556,0 ანაბეჭდი ფურცელი, 1954 წელს გამოშვებული იყო 50351,0 ანაბეჭდი ფურცელი.

1956 წელს — მე-6 ხუთწლეულის პირველ წელს — ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატს საფუძველს უყრის მომავალი ხუთწლეულის წარმატებით შესრულების საქმეს.

საწარმო-საეურნალო პროდუქციის გამოშვების გეგმა ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატმა 1955 წლის 1 დეკემბრისათვის შეასრულა. 1955 წელს საგრძნობლად გაუმჯობესდა მხატვრული და პოლიტიკური ლიტერატურის მხატვრული გაფორმება და პოლიგრაფიული შესრულება.

პოლიგრაფიულად კარგად შესრულებულ გამოცემებს ეკუთვნის: ილ. კეკელიძის თხზულებათა მე-4 და მე-5 ტომები, კ. გამსახურდიას „ღვივთ აღმამეხეველ“, კ. ლორთქიფანიძის „კოლხიდის ცისკარი“, გ. ი. ლენინის თხზულებანი და ავტობიოგრაფია, პოლიტიკური გეონომიის სახელმძღვანელო და პოლიტიკური და მხატვრული ლიტერატურის სხვა გამოცემანი.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მე-20 ყრილობის რეზოლუციაში სკკპ ცენტრალურ კომიტეტის საანგარიშო მოხსენების გამო ნათქვამია: „მთელი სამრეწველო წარმოების შემდგომი ზრდის გადამწყვეტი პირობაა მისი გაწვევად ტექნიკური პროგრესი. საჭიროა მტკიცედ და გეგმაზომიერად ენერგულენტ მრე-

წველობაში და ტრანსპორტზე მეცნიერების, ტექნიკის და მოწინავე გამოცდილების უახლეს მიღწევებს, ვახორციელებდეთ მომწოდებლობის მოდერნიზაციას, გაუმჯობესებდეთ და სრულყოფდეთ შრომისა და წარმოების ორგანიზაციას, უფრო ფართოდ ვახორციელებდეთ სპეციალიზაციასა და კოოპერირებას მრეწველობაში, ამ საფუძველზე ვაღწევდეთ შრომის ნაყოფიერების სწრაფ გადიდებას, რომელიც წარმოების ზრდისა და ხალხის კეთილდღეობის შემდგომი გაუმჯობესების დავალებათა შესრულების გადამწყვეტი პირობაა“.

ყრილობის ამ ისტორიულ დადგენილებაში დასახულია სოციალისტური მრეწველობის ყველა დარგის განვითარების უდიდესი პროგრამა, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს პოლიგრაფიული მრეწველობის შემდგომი ზრდისა და გაფართოებისათვის, რადგან იგი კიდევ ბევრად ჩამორჩება ტექნიკის განვითარებით ჩვენი მრეწველობის მოწინავე დარგებს. ყრილობის დირექტივების შესაბამისად, მე-6 ხუთწლეულში გეგმის მიხედვით პოლიგრაფიულმა მრეწველობამ უნდა გადამწყვეტოს ფრიად საპასუხისმგებლო ამოცანები.

იონისწილი ღონისძიებანი ავალბენ პოლიგრაფიული მრეწველობის მუშაკებს — ზუსტად დასაზონ ტექნიკური პროგრესის გზები და მიმართულებანი, იზრატონ ტექნიკური პროგრესის გეგმის განხორციელებას შესრულებისათვის. ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატში უდიდესი ჯურაღლება ექცევა წარმოების მექანიზაციისა და მეშობის მოწინავე მეთოდების დანერგვის საქმეს.

უცანსეკელი სამი წლის განმავლობაში კომბინატში დამონტაჟებული და ექსპლუატაციაშია 30-მდე თვითდამწყობი მძლავრი საბეჭდო მანქანები, ლინოტიპის მანქანები, საყვარავი მანქანები, მიდრავლიერის მატრიცის წნეხები, წიგნის ჩამსმელი და სხვა სახის პოლიგრაფიული მანქანები. ამ მანქანა-აპარატების შეძენასა და დამონტაჟებაზე დახარჯულია ორი მილიონ მანეთზე მეტი.

თუკი ამ სამი წლის წინათ კომბინატის საბეჭდო სააპერს ორ ცვლაში 160 — 200000 ანაბეჭდვით ფურცელს იძლეოდა, ამჟამად იგი 270 — 330000 ანაბეჭდვით ფურცელს იძლევა ყოველდღიურად. საბეჭდო სააპერსის სიმძლავრე თითქმის 60 პროცენტით გაიზარდა. ასევე გაიზარდა სააპერსობა და საამიქნობა სააპერსობა სიმძლავრეები.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის 1955 წლის ივლისის პლენუმის დადგენილების საფუძველზე კომბინატში დასახული და განხორციელებული იქნა მთელი რიგი ტექნიკური ღონისძიებანი: ასე, მაგალითად, 1954 წელს კომბინატის მთელი ანაწილების 80%-ს ხელით ანაწილებს შეადგენდა, ხოლო ანაწილების 20%-ს — მანქანით ანაწილებდა.

მიმდინარე წლის პირველ კვარტალში მანქანით ანაწყოებმა 75%-ს მიაღწია.

საამწყოზო-საამქროსთან მოწოდებულია სასტერეოტაპო განყოფილება აუცილებელი საჭირო მანქანა-დანადგარებით, დაკომპლექტებულია კვალთვითი კადრებით სალინტიმო და სასტერეოტაპო განყოფილებები.

მასობრივად მიმდინარეობს პოლიტიკური, მხატვრული და სასწავლო პედაგოგიური ლიტერატურის მატრიცირება, რაც მნიშვნელოვნად უწყობს ზელს პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას, შრიფტისა და სახარვეზო მასალების განთავისუფლებას, მოცდენების შემცირებას და შრომის ნაყოფიერების ზრდას.

1955 წლის მეორე ნახევრიდან მატრიცირების სამუშაოებით განთავისუფლებულია და ხელახალ პრენეშია წასული დაახლოებით 17500 კილოგრამი ლითონი და შრიფტი. მიმდინარე წელს განზრახულია დამთავრდეს საამქრო-საამწყოზო უწყვეტი ნაკადი, დაიდგას და ექსპლუატაციაში გაიშვას წიგნის სარტაყო მანქანა, რომლის მონტაჟი ამჟამად მიმდინარეობს. 1956 წელსვე უნდა ჩატარდეს ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის საქმეში შემდეგი ღონისძიებანი: დაშლადეს მექანიზაციის საფუძველზე ნაკადური მეთოდით ორი მილიონი ეგზემპლარი წიგნი. აიწესოს მექანიზებულად ორი ათასი ფორმა საწიგნო საყურნალო პროდუქცია. უნდა დაიბეჭდოს ნახევრად ავტომატ მანქანებზე 600.000 ეგზემპლარ წიგნის ყდაზე. მანქანით კეცავს 1956 წელს 50.000.000 ანბეჭდულ ფურცელამდე უნდა მიაღწიოს. მნიშვნელოვნად უნდა გაფართოვდეს და გაუმჯობესდეს სახელმძღვანელოების, მხატვრული და პოლიტიკური ლიტერატურის მატრიცირება, დაკომპლექტდეს საჭირო ზელსაწყობა-იარაღებით კომპონატის საქარხნო ლაბორატორია, რომელიც მოასპარეზებას გაუწევს როგორც კომპონატს, ისე რესპუბლიკის ყველა პოლიგრაფიულ საწარმოს პოლიგრაფიული მასალების ქიმიური, ფიზიკური, მექანიკური და ტექნოლოგიური თვისებების განსაზღვრის საქმეში.

მიმდინარე წლის ბოლომდე უნდა დამთავრდეს, აგრეთვე საამწყოზო საამქროს რეკონსტრუქცია და ძველი ლინოტიპის მანქანები შეიცვალოს ახალი მანქანებით დაახლოებით 75%-ამდე. ამ ღონისძიებათა ჩატარება უზრუნველყოფს საწიგნო-საყურნალო პროდუქციის მნიშვნელოვნად გადიდებას, მისი ხარისხის მკვეთრად გაუმჯობესებას, შრომის ნაყოფიერების განუზრუნვლად ზრდასა და პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებას.

ზემათ აღნიშნული იყო ზოგიერთი პოლიტიკური და მხატვრული გამოცემის კარგი მხატვრული გაფორმება და პოლიგრაფიული შესრულება, მაგრამ ასეთი გამოცემები ერთეულებია. საერთოდ კი ზევნ მიერ გამოშვებული საწიგნო-საყურნალო პროდუქციის ხარისხი ჯერ კიდევ

ვერ უზახეხებს საბჭოთა მკითხველის გაზრდილ მოთხოვნილებას.

გამომცემლობისა და პოლიგრაფიული მრეწველობის მუშაეთა საქაფმრო და რესპუბლიკური ათათბირზე დასახული იყო მთელი რიგი ღონისძიებანი საწიგნო-საყურნალო პროდუქციის გადიდებათისა და მისი ხარისხის მკვეთრად გაუმჯობესებისათვის. თათბირის მომწოდებელთა მმართველში ზახგასმით იყო აღნიშნული ბრძოლა ვაჟოსაყემი წიგნების მხატვრული გაფორმებისა და პოლიგრაფიული შესრულების შემდგომი გაუმჯობესებისათვის. მართალია მხატვრული და პოლიტიკური ლიტერატურის გამოცემის საქმეში ერთგვარი მიღწევები გვაქვს, მაგრამ ვასაყეთებულა ჯერ კიდევ ბევრია.

განსაყურნობით დაბალ დონეზე დგას დამწვებითი და საშუალო სკოლების სტაბილური სახელმძღვანელოების მხატვრული გაფორმება და პოლიგრაფიული შესრულება. სახელმძღვანელოები თითქმის ყოველთვის ნაქარვეად იბეჭდება, გამოცემლობა სახელმძღვანელო წიგნებისათვის იყენებს უხარისხო და უსტანდარტობრივად და დამწმარე მასალებს; უხარისხო და უსტანდარტო მუშაის გამოყენება სახელმძღვანელოებისათვის საგრძნობლად აუარესებს აყინების ხარისხს.

სისტემატრად ირღვევა გამოცემლობის მიერ სახელმძღვანელოების გამოცემის გრადიკი. რედაქციის მოუწნელი მუშაობის გამო ზმირია შემთხვევა, როცა ერთი და იგივე წიგნი რამდენიმე თვის განმავლობაში იბეჭდება მანქანებზე.

ქართული ენის მე-17 კლასის სახელმძღვანელო სამი თვის განმავლობაში იბეჭდებოდა ნაწილ-ნაწილ, რადგან რედაქციამ ვერ უზრუნველყო თვის დროზე მისი რედაქტირება. ასევე რედაქციის დავიანების გამო 1956 წლის თებერვლიდან ამავე წლის 17 აპრილამდე იბეჭდებოდა პროფესორ გ. აბულედიანის რუსული ენის გრამატიკის მე-9 — 11 კლასების სახელმძღვანელო, მაშინ როდესაც მისი დაბეჭდვა შეიძლებოდა სამი დღის განმავლობაში სტავ წიგნებთან ერთად.

ყოველივე ამის გამო ირღვევა სახელმძღვანელოთა გამოცემის გრადიკით გათვალისწინებული ვადები.

აღნიშნულ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრისათვის საჭიროა სახელმწიფო გამომცემლობის მუშაობის პაფუქელიანი გარდაქმნა.

საწიგნო-საყურნალო პროდუქციის რაოდენობრივი ზრდისა და მისი ხარისხის გაუმჯობესებისათვის საჭიროა შემდეგ ღონისძიებათა ჩატარება.

სახელგამში სახელმძღვანელოების რედაქტირება ძირითადად უნდა შესრულდეს ადგილობრივი რედაქტორების მიერ და არა მიწვეულ რედაქტორებს, როცა ამის საჭიროა აუცილებლობა არ მოითხოვს. საჭიროა შევისწავლოთ სა-

კითხი, სასტამბო და საგამომცემლო კორექტურის გაერთიანებისა და ერთად თავმოყრის შესახებ, რაც თავის მხრივ გაზრდის მომუშავეთა პასუხისმგებლობას და დააჩქარებს წიგნების გამოცემის საქმეს. როგორც სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების მოწინავე პოლიგრაფიულ საწარმოებში, ისე ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატთან უნდა ჩამოყალიბდეს საწარმოო ტექნიკური განყოფილება და დაკომპლექტდეს იგი სათანადო შტატით, რომელიც ზღმძღვანელობას გაუწევს ტექნოლოგიური პროცესების ზუსტად ჩატარებას საამქროებში.

დიდი მნიშვნელობა აქვს პოლიგრაფიული მრეწველობის შემდგომი აღმავლობისა და მუშაობის გაუმჯობესებისათვის წარმოების სპეციალიზაციას და კოპერირებას. ამ ღონისძიების მიზანშეწონილობა ნათელაყვებს პოლიგრაფიული მრეწველობის და გამოცემლობათა სამეცნიერო-ტექნიკური საბჭოების მიერ ჩატარებულმა თათბირებმა ლენინგრადში, რიგაში, კიევი, ლვოვში, მოსკოვში და სხვა ქალაქებში. მათ გვიჩვენებს სრული მიზანშეწონილობა პოლიგრაფიულ საწარმოთა სპეციალიზაციის ჩატარებისა პროდუქციის სახეობისა და ტექნოლოგიური პროცესების მიხედვით. თათბირების მონაწილეებმა აზრი გამოთქვეს სპეციალიზებული ფორმების დამამზადებელი (საამწყობო-ციკლოგრაფიული ხასტრეოტიპო) ფაბრიკების შექმნის შესახებ. ისინი უზრუნველყოფენ საბეჭდო საამქროების მომარაგებას მზა საბეჭდო ფორმებით საშიგნო პროდუქციის გამოცემისათვის.

საქალაქო და რესპუბლიკური თათბირების

ჩატარება აუცილებელია ჩვენს რესპუბლიკაში. პოლიგრაფიული საწარმოთა, სპეციალიზაციისა და კოპერირების საკითხის დამატებითი განხილვას შეესწავლისათვის. ამ ღონისძიებათა ჩატარება არა მარტო გაადიდებს საწარმოთა სიმძლავრეს, არამედ გააუმჯობესებს გამოცემით მხატვრულ გაფორმებას და პოლიგრაფიულ შესრულებას.

პარტიის მე-20 ყრილობის დირექტივებში მე-6 პუნქტიანი გვემის შესახებ არა ერთხელ არის ხაზგასმული საწარმოთა ზრდის აუცილებლობა მოქმედ საწარმოთა უფრო რაციონალურად გამოყენების საშუალებით.

პარტიის ამ მითითებას დიდი მნიშვნელობა აქვს პოლიგრაფიული მრეწველობისთვისაც.

პარტიის მე-20 ყრილობის შედეგების განხილვამ ბეჭდვითი სიტყვის კოლექტივის ახალი საწარმოო აღმავლობა გამოიწვია. ამ კოლექტივმა იკისრა 1956 წლის საწარმოო გეგმის უფრო მაღივრების ვალდებულება ადრე და გადაჭარბებით შესრულება, საწარმოო საამქროთა გაფართოებისა და რეკონსტრუქციის დამთავრება, მიმდინარე წელს, წიგნის საროტაციო მანქანის დამონტაჟება და გაშვება და სხვა მრავალი ორგანიზაციულ-ტექნიკური ღონისძიების ჩატარება, რაც უზრუნველყოფს საშიგნო-საგერნალო პროდუქციის 20—25%-ით ზრდას.

გვეს გარეშეა, ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატი სხვა პოლიგრაფიულ წარმოებებთან ერთად ღირსეულად შეასრულებს ნაკისრ ვალდებულებებს და სათანადო აღვიდს დაიქვრს რესპუბლიკის მოწინავე საწარმოთა რიგებში.

ბიოგრაფიული



ორი პოემა

1955 წელი ეპიკურ ქანრში არ იყო მოსაგლბანი წელი. დაიბეჭდა მხოლოდ ორი პოემა: კ. კალაძის „შეეცეხის კვამლი ამოდითოდა“ (დაიბეჭდა „ლიტერატურულ გაზეთში“ და შემდეგ ცალკე წიგნად) და ო. ჭელიძის „ქიტესა“ (დაიბეჭდა ჟურნალ „მნათობში“).

კ. კალაძე პირველად როდი წერს პოემას. არაერთგზის მოუსინჯავს მას თავისი კალამი ეპიკურ ქანრში. ამდენად, ახლანდ ცალკე წიგნად გამოქვეყნებული პოემა (უფრო სწორედ, რომანი ლექსად) „შეეცეხის კვამლი ამოდითოდა“ შემთხვევითი არაა მის შემოქმედებაში. საერთოდ, კ. კალაძის ზოგიერთ ლექსსაც ეტყობა სწრაფვა ფართო, ეპიკური ფორმებისაკენ.

როდესაც ავტორი თავის პოეტურ ნაწარმოებებს რომანს უწოდებს, აშკარაა, რომ იგი მხატვრულად ამოცანად ისახავს ცხოვრების მრავალმხრივ გამოხატვას, ერთი ან რამდენიმე აღმავლის საინტერესო ბიოგრაფიის მხატვრულად გახსნას, ტიპების და ხასიათების შექმნას.

კლასიკურ პოემებში ხშირია ისეთი გადახვევები, რომლებშიც პოეტის იდეურ-მხატვრული კონცეფციაა გაშლავებული. მსგავსი რამ კ. კალაძის პოემაშიც გვხვდება. ეს ერთგვარი გასაღებია მთელი ნაწარმოებისა. „ათი წელია არ მიწერია, ათი წელია... ამ წუთის ექმედობა“, დასაწყისშივე წერს პოეტი და გრძელი, საინტერესო ამბის მოსასმენად ამზადებს მკითხველს. პირველი წიგნის შუა ნაწილში პოეტი კვლავ აფრთხილებს მკითხველს „ამბავი ისეც, ვატყობ, ვიცელობა“. პირველი წიგნის ფინალში ისევ ჩნდება მკითხველი „სახენათელი და მამხიდველი ჩვენი მკითხველიც ვნახე, აქ იდგა, აიღო ჩვენი წიგნი პატარა და საყვარელით გადმოკითხა“. ამ განცხადებამ მოსდევს მკითხველს, ცოტა არ იყოს, უცნაური გამოქვეყნება „მუშის, ინჟინერის, ხელოსანის, კალატოზის, თუ ჩემზე უკეთ იცნობს გიორგის და ვედების, — მაყარად — ვამეცამათოს“. ავტორი პირდაპირ აცხადებს, რომ, ვინც მის წიგნს ყურადღებით წაიკითხავს, დაინახავს მასში, „დღე ზღვინდელით თუ რომ გორ ფეშქავს“. კიდევ უფრო კატეგორიული ტონითაა ნათქვამი მომდევნო სტრიქონები: „არა, ქრანჯად ჩასთვლიონ არ მსურს, ის (ლაპარაკია საკუთარ წიგნზე. გ. ხ.) მხოლოდ წარსულს არ ასურთაობს“.

პოეტის სრული უფლება აქვს ილაპარაკოს საკუთარ ნაწარმოებზე, შემოქმედებითს განზრახვებზე, გამოთქვას ლირიკულ გადახვევებში თავისი თვალსაზრისი და მიზნები. აქ არაფერია

ცუდი. „ვეგენი ონგინის“ მიძღვნაში ა. პუშკინი პირდაპირ წერს, რომ სურს წარმოადგინოს ნიმუში „Поэзия живой и ясной, высоких дум и простоты“, ხოლო ვ. მაიაკოვსკისათვის ვეებნად არაგის ჩამოუტრთმევია სტრიქონი: „Мой стих трудом громаду лет прорвет“.

რამდენად მართალია კ. კალაძე თავისი პოემის შეფასებაში? პოემის სიუჟეტის, გმირთა ხასიათების, ურთიერთდამოკიდებულების, პოლოს, პოეტის სტილისა და მანერის ანალიზი იქნება პასუხი ამ კითხვაზე.

პოემის პირველი წიგნის დიდი ნაწილი ეთმობა სამამულო ომის ეპიზოდებს. სამამულო ომის თემა არცთუ ისე შორეულია დღევანდელი მწერლისათვის. მაგრამ ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ სამამულო ომის თემაზე დაწერილ ნაწარმოებს ახლა უკვე მოგონებანი უდევს საფუძვლად და არა ცოცხალი, უშუალო შთაბეჭდილება დღევანდელი დღისა. და როდესაც მკითხველს ვაპრუბრებთ სამამულო ომის მრისხანე დღეებთან, თუ მასში დღევანდლობის სულისკვეთება არ შეიჭრა, თუ მანაც არ დაიჭრა ადგილი ნაწარმოებში, რაც ასე გვაღელვებს და გვაფიქრებს დღეს, რაც ასე ძლიერად გვაკავშირებს გუშინდელ დღესთან, მართლაც ქრანჯა შეგვრჩება ხელთ, ნაცვლად ეპოქის ამსახველ წიგნსა.

ასეთი ჩანაფიქრი უდავოდ არის კ. კალაძის პოემის ექსპოზიციური. ავტორი - მკითხველს შეუშალდებად არ უჩვენებს თავის გმირებს სამამულო ომის დრამატულ სიტუაციაში. პოემა იწყება ახალგაზრდობასთან გულწრფელი საუბრით, პოეტი იფანებს იმ დღეებს, როდესაც „გადათხრილ სანგრებს ზელუშმარებით ჩვენმა ბიჭებმა ვადაუარეს“. წვიმიან ამინდში პოეტი ახალგაზრდობთან მოხვდა თბილისის ერთ-ერთ ქუჩაზე მდებარე სახლში. დასაწყისშივე მკითხველსათვის ნათელია, რომ მოქმედება, ამბავი ჩვენი დროში ხდება. აედარში ატეხილი გეგმა-ქუხილი იწვევს პოემის გმირში სამამულო ომის დღეების მოგონებებს და მთელი პოემა მოგონებების საფუძველზე ვითარდება, სანამ მოქმედება დღევანდელ დღემდე მოატანდეს. თვითონ პოეტი ამ ახალგაზრდობთან ერთად ერთ-ერთი მსმენელია მხოლოდ. მთელი ამბავი კი გიორგის პირითაა გადმოცემული; მის სახელს ავტორი მხოლოდ პირველი წიგნის დასასრულს გვიმტლავებს (პოემის ამბავი სრულიდაც არ საკმარისი მთელი წიგნის მანძილზე გმირის უსახელოდ ჩვენებას. არც რაიმე — ეფექტური,

არც სიუჟეტთან ეს არაა დაკავშირებული. რატომღაც ამისთვის ანგარიში არ გაუწევია ავტორს).

პოემის შესავალი ნაწილი გაკვირვებულთა. შესავალში პოეტს ნაადრევად სურს დავიხატოს მშენებლობის პეიზაჟი, მით უმეტეს, რომ ამას იგი უფრო კონკრეტულად და პლასტიკურად აკეთებს მეტორებზე თავში. ასე რომ, პოემის დასაწყისში თხრობა არ არის ლაქონიური. პოეტს რატომღაც არ აკმაყოფილებს ის, რაც ერთ-ორ ტაქში უკვე თქვა. თხრობის ინერციას ზოგჯერ იგი რატორიკაში გადაჰყავს. თანაც ასეთი სტრიქონებით — „ახალგაზრდობას უყვარს თბილისი, მისი ახალი მშენებელია“, „რჩეულია ჩვენი მისწრაფებანი“ შექმნილია მკითხველს რაიმე კონკრეტული წარმოდგენა შეუქმნა ახალგაზრდობაზე. პოეტური თხრობა ნამდვილად იწყება სტრიქონით: „თქმეა შემთხვევა რას არ ისურვებს: გასსოფთ? დიმილით ვამიღეთ კარი, როცა გამზირზე მომისწრა წვიმამ და თვითონ გახლდით გამზირზე მდგარი“. ამას მოსდევს ასეთი პოეტური სურათი თბილისის წვიმას: „ვის არ უნახავს თბილისის წვიმი, არ გადუღაბავს ფეხით აედარი და ნაადრავი კბენებამდე არ მიჰყოლია როგორც ძეთარი“. აქ ავტორი გვაცნობს თავის გმირს: „თანატოლები უხიზარი, — ირგვლივ, ყელმაღალს შვევს ღია საყვლა“, და ასაუბრებს რამდენიმე ახალგაზრდას: (ხათუნა, ნუნუ, გურამი, ზურაბი და ვაჟა). ცოტა არ იყოს, უცნაური გაცნობა გმირისა, არაჩვეულებრივი, რისთვის დასჭირდა ავტორს ამ სახელების ხსენება იგი მთავარი გმირის ვინაობას არ გვიჩვენებს და უბრალოდ ჩამოგვითვლის აღმამართა სახელებს, აღმამენებისა, რომელთაც პოემაში მხოლოდ მსმენელის ფუნქცია აქისრიათ. შესაძლოა ეს ახალგაზრდები მომავალში გახდებიან რომანის გმირები? ელქრობს, საჭირო არ იყო თვითმული მსმენელის პოზის ჩვენება ამ შესავალში. ლეიტმოტივი ამ წვიმის სურათში შემდეგი სტრიქონებია: „ჩვენ უფრო დიდი აედარი გვახსოვს და უფრო დიდი გაოლარება“. უკვე ამის დამკვიდრება შემზადებულია, მაგრამ პოეტი კვლავ მსჯელობს: „მანამ იარონ, აფთხალობს, ჩვენმა დღეებმა დროშა გმირული. ჩვენი მღვდლარე სიტყვა ისმოდა, თქვენი — შედგარი კომკავშირული“. პირველი თავის პირველი ნაწილი ისევ გაკვირვებული მსჯელობაა, სიტყვათმართობა (საერთო შესავალში პოეტი ბევრს მსჯელობს, ზოლო შემდეგ ამ „როლს“ მისი გმირი ასრულებს). ზუსტი, მხატვრულად მიგნებული და გამართლებული დეტალები რომანსაც ისე სჭირდება, როგორც პოემას, მაგრამ პოემისათვის მეტი ლაქონიზმი და მხატვრული დეტალების კონდენსირება საჭირო.

პოემის გმირი გიორგი იგონებს ფრონტელ მეგობარს არჩილ გუბაშეს, როგორც ნამდვილ ეპიკოსს, პატრიოტს და სახელოვან მებრძოლს. სანამ უშუალოდ ფრონტის ეპიზოდებს დავიხატო-

ტადეს მწერალი, იგი გვიჩვენებს ლამაზ ქალ-შვილს — ლალს, რომელიც ჩამოსულია კახილისში გიორგისთან, მშენებლობაზე მუშაობას იგი და დაინებებით ეკითხება: „ვის არის ინა?“ ამ სახელის უკან იმალება რაღაც ამბავი. აქ მთავარდება პოემის ექსპოზიცია. და აი, გიორგი იგონებს სამამულია ომის დაძაბულ დღეებს: „ნუ დავიწყებთ: ორმოცდაორის ბოლო თვე იყო, ზოლო თვის დილა“. გიორგი ფრონტზეა. გმირის მოქმედების დრო გარკვეულია. „ვიდექი მარტო მოწყვენი, ჩემთვის“, ამზობს გიორგი. მაგრამ სად იდგა, ვისთან იყო, რა ზღებოდა ირგვლივ, ამაზე პოეტი არაფერს გვეუბნება. ამ დროს მისთან მივიდა ქალი, რომელსაც „რუხი და უხეში ფარავა“ ეცვა და „მზებრელი ქაჩით გადაეხატა მალაღი მყერი“. მხოლოდ ამით გვეუბნება პოეტი, რომ ეს ქალი (ინა) მოწყვალისა და ყოფილა. ცოტა ქვემოთ პოეტი გვაცნობინებს, რომ გიორგი ფრონტზეა: „კავკასიის მთებთან მომწყვდეულს“ საზღვრისწვრივ დღე გასთენება თანამებრძოლებთან ერთად. ძალგდან წუხელ წამოსულს ოცელს შემოედანტა და მარტო დარჩა. იდგილი, სადაც ინა და გიორგი შეხედნენ ერთმანეთს, ყოფილა „ქუჩებათხილი პატარა დაბა“. მოხსენებულია პატარა წყარო, თერგი, კავკასიონის კალთები და ტბა. აქ საქმე გეოგრაფიული სახეულობების უზარალო ლაქსიათებაში კი არ არის, არამედ — გარემოს დასახატავად ყველაზე დამახასიათებელი, აუცილებელი დეტალების პოემაში. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მკითხველს უქნის წარმოდგენის გმირთა მოქმედების გარემო.

როგორც ინასკება გმირთა ურთიერთობა, როგორ მოხდა ინას და გიორგის გაცნობა?

წამყვანდხრილი მომთაბლოდ,
— თქვენ ქართული ხართ?

მკითხა ანაზად,
და შემკრთალ ტუჩებს უხერხულობით
მახსოვს დიმილი აუთამაშდა.

გზაბნეული მებრძოლი ენდო უცნობ ლამაზ ქალს, უფრო მეტიც, სატრფიალოდ განეწყო მისდამი. და სულ რამდენიმე წუთის ნაცნობობის შემდეგ ეს უცნობი ქალი „მიყუჩდა სულ მთლად და მთავიყუდა ჩემს ტყუილში მყოფი თითები“, „აი, ჩემისა და ვანაბულ თითებს თვით ხელისგული უაღრესდება“. ასე რომ, ქალ-ვაჟს შორის ინტიმური ძაფი მაშინვე გაიბა. და აი, ქალი სთხოვს ვაჟს, გაჰყვას საღდატ მკითხველი ჯერ არ იცნობს გიორგის ხასიათს. ავტორის განზრახვაში არ შედის დაუფიქრებელ მებრძოლად გვიჩვენოს გიორგი, ასე კი გამოდის. „ვთქვი: არაფერი არ დამავლება თუნდაც ამ უცნობ ურთიერთობით“ აღამარაყვას იგი თავის გმირს, მაგრამ ვანა ეს თავის მართლუბა? ინასა და გიორგისთან ერთად პოეტს ჩვეულებრივ, ქვეის კბენებით ბნელში“, როგორც ჩანს,

რომელიდაც შენობის სარდალში. გიორგიმ მხოლოდ ახლა იწინა: „როგორც მომეტა გონება, როგორ, ვიქცი — ვილატ გოგამ გადამოვიღა“.

მესამე თავში თხრობა მშვიდი და ნამდვილი ეპიკური ხდება. უცნობ ქართველ ვაჟაკს, რომელსაც შეხვდა გიორგი ფანჯარის სინათლით განათებულ ოთახში, ასე ვერცხობით: „ვილატ ვეება ვაჟაკი იღბა ფანჯარის ვეება ჩაბროში მარტოდა“; „იღბა აქ, თავის მჭედლი ბეჭებით, კაცად კი არა, შენობის ბურჯად“. გიორგი მიხვდა, რომ ეს უცნობი ვაჟაკი ქართველია. აქ გაჩვენდა კარგადაა დაბატული გმირი. ისაღდება კანხვა. რატომღა უცნობი ვაჟაკი ამ სახლში ეთმარებოდა? ცნობისმოყვარეობა ებადება პოემის გმირს გიორგის და, ბუნებრივია, მკითხველსაც. მარჯვენა ხელში მძიმედ დაჭრილი არჩილი. ასე ახასიათებს თავის მგლო-მარეობას: „ჩემი ყოფნა-არყოფნის ტალღებს ვარ ორივე ხელით ჩაქიდებული“. ცოტა მაღალ-ფარდოვნად გვეჩვენება აქ გმირთა მეტყველება. მოუცესინათ არჩილს. მისი ნაამბობიდან ვიგებთ, რომ თერგის ნაბიჯს დაჭრილი „პირქვე დაეცემოდა, როგორც ხე ტოტედასაღწევად“. იგი გამოიტანეს ბრძოლის ველიდან და დოსტაქრებმა გადაწყვიტეს, მოკვებით მარჯვენა. არჩილმა მკლავის მოჭრის გამოქცევა არჩია და, როგორც თვითონ ამბობს, „გამოიტაცა აქეთვე მისი ხორცი და ძვალი“. ამ უმისამართო სახლში იგი ინასთან ერთად მარტო დაჩენილი (თვითონ იწინა მან გადაარჩინა ოდესღაც და ამის შემდეგ ერთად არიან) გმირულად ებრძვის მტერს; არ ვიცით, მელიქინა რას იტყვის ამხვე; შეუძლებს თუ არა მკლავის ხმარება კაცს, მაშინ როდესაც ჭრილობა მისი მოკვითის აუტოტეხლობაზე მეტყველებს, ამიტომ გახეიადებულად ჩანს პოემაში არჩილის გმირობა. „გაგზედუ, ფანჯარის წინ გაშლილ დაბლობს — რაღამ გაეყლიტე ამ ავტომატით“. უფრო მეტიც: მას გერმანული „ვეფხი“ აუფეთქებია. აქ არის აშკარა თეატრალიზაცია:

სიკვდილმისჯილმა ჩემმა მარჯვენამ
თვითონ სიკვდილთან დამამშობილა, —
ასეთი მკაცრი, ასეთი მარჯვე
იგი არასდროს არა ყოფილა.

დაუჯერებელია! ფსიქოლოგიურად არა ზუსტია გმირის აგონია. თუ არჩილის მოქმედების და მისი სიტყვების (არა, არ ვევეარ სასოწარ-კეთილს“, „არა, აქ მტერი ვერ დავგამარცხებ!“) მხედველი განსჯილ, არცთუ ისე მძიმედ ყოფილა ის დაჭრილი. ორში ერთი: ან არჩილის გმირული თავდადება გახეიადებული, ან არა და უშეკარ დოსტაქრებს უსაფუძვლოდ განუზრახავი მისი მარჯვენის ამუტაცია. ამ უკანასკნელზე კი ავტორი დუმს. გაყვით ამბავს. არჩილსა და გიორგის შორის ასეთი დიალოგი იმართება:

თქვენ დაჭრილი ხართ!
ჩაერთეთ ფრთხილად,

თქვენ რომ აქ დარჩეთ, არ გაქვთ უფლება,
— არა ნუ მიჩნევ! — მიიხრამენ მჭერმალე,
უცებ შემართულ ცალი წახმამო...
არა, ნუ მიჩნევ, ჩემო კეთილო,
დავემორჩილო ავბედს არ მინდა.
მე ბრძოლის ველზე მასლავს ოცნება
ჩემი და ჩემი ამხანაგების
ვახსოვს? ომის წინ გეგმა სახალხო,
გეგმა სანატრელ ზალხის ბალებს.
ვახსოვს? გადამწეარ სამგორის ველებს
ყველა ამწეანებას რომ ებრძოდებოდით.
იმ დროს უცდიდა მარჯვენა ჩემი,
იმ დიდ ოცნებით მეც ვინებოდი!

ამ დიალოგის მეორე ნაწილი რამდენიმედ პლაკატურია. აქ პოეტის ტენდენცია გამოვლენილია და გმირის მეტყველებაში არ იგრძნობა ჯარისკაცებისათვის დამახასიათებელი ბუნებრივობა და უშუალოება, რითაც ვგზომ ბუნებრივად ელერს ვასილ ტოტოჩინის ყოველი ფრაზა, სამხედრო ტერმინოლოგია თუ ფრონტული ზეშრობა. ერთი მხრით, არჩილი თავგამწირვისათვის ემზადება, „ორ ცუცხლშუა გზაჩაყვრილი“, და გიორგის აბარებს — დედანგვს ამბავი მიუტანე საქართველოში. მეორე მხრით, იგი ზედმეტად რატონისტურია. აქ გმირის ხასიათს აცლია ფსიქოლოგიური სიმართლე.

მეექვსე თავში ერთი დეტალი საყურადღებოა: ანა გიორგის მიაკილებს, რათა მან დოსტაქარი მოიყვანოს და არჩილი გადაარჩინოს. ამ დროს ვახსენის საველე ჩანთას, ჩანთაში ბარათები აწყვია. ეს „არჩილის ბარათებია, როცა დაჭრილი კარავში იწვა, ფიქრთ გასართყვლად წერტლებს წერტბა“, ამბობს იწა. ამ ბარათებიდან „ზოგნი გაფრინდნენ, ზოგნი აქ სხედან ფრთებდაკეცილნი, როგორც ფრთოსნები“. მარცხენა ხელით რამდენი ბარათი დაწერა არჩილმა? თანაც, რატომ არ გაუგზავნა დედას ზოგი მათგანი იწაში? ეს ბარათები შემთხვევითი დეტალი როდია პოემაში. პირიქით, ამ უცნაურ ბარათებს ერთგვარი სიუჟეტური ფუნქცია დააკისრა ავტორმა. გიორგი დაბრუნდა, მერამ უკვე გვიანა. ის სახლად, რომელშიც არჩილი იმართოდა — მტრად ტყუელა. გიორგის სხვა არაფერი დარჩენია, თუ არა ის, რომ არჩილის დედას ომის დამთავრების შემდეგ შეიღოს დაღუპვის ამბავი აუწყოს. რას „მიჰყავს“ პოემის ამბავი ამის შემდეგ? შეასრულებს თუ არა გიორგი არჩილისადმი მიცემულ მხედრულ სიტყვას? ჩაუტრანსმის დედამისს? მწელია განსჯა იმისა, ამ საბაბით შეძლება თუ არა ავტორს განაგრძოს თხრობა. აქ გმირის მდგომარეობა არაა განსაკუთრებულად რთული. გავევთ პოემის ამბავს, არჩილის დედა წვეულებრივი გამარჯვებუ შეიღოს მომოდინე ქართველი დედაა. მას ყველაფერი აქვს დიდებისთვის დამახასიათებელი. სიმამიეროდ, არა აქვს ხასიათის რაღაც კერძო ნიშანი. ამიტომ იგი ჩვეულებრივ შეიღოს ქარ-

თველ მანდილოსნად გვესახება ამ პოემაში, „ზოგადი დედა“, რომელსაც შერეულები, ჩიბუხიანი პაპისა არ იყოს, ნაწარმოებდნენ ნაწარმოებში დაატარებენ და ტანსაცმელსაც კი არ შეუცვლიან. ამ შემთხვევაში შეიძლება არც პოეტობით პოეტს დედის სახის სრულყოფა, რადგან იგი ეპიზოდური გმირია და ნაწარმოების შთაბეჭდილებაზე ვერც დგას. შთაბეჭდილება აქ სხვაა. სანამ გიორგი შეილის დაღუპვის ამბავს შეატყობინებდეს არჩილის დედას, ეს უკანასკნელი დაასწრებს და ეტყვის, რომ არჩილის ბარათებს ვლადიკლავს და გახარებული ვარა. შეიხვედრი მოულოდნელობისაგან გაოგნებულია. იქნებ მართლაც გადარჩა არჩილი? ომის ქარცეცხლში მკვდრად მიჩნეული აღმოჩენები ზომ არა ერთხელ გამოჩენილან?

აი შეხვედრაც უკანასკნელი...

და ვატყობ ზმაც კი ამიკანკალდა.

უცებ დაშლილ მანქანებს თვითთან.

— „ეს იყო თერგის პირას, კავკავთან.

ეს იყო თერგის პირას, კავკავთან,

შემდეგ კი დონზე გასულა ბარად.

დედას მიუღია წერილი დონის მხრიდან. ამ ამბავს საყვებოთ ბუნებრივად მივიჩნევდით, პოეტს რომ ახალი მოულოდნელობით არ გავკიცხებთ. რამდენიმე ხნის შემდეგ ლაიმ (არჩილის საცოლემ) მიიღო ინას ბარათი, რომელშიც რუსი ქალიშვილი წერდა: „დედას დრო და დრო მე ვუგზავნიდი ხელთ შემორჩენილ შეილის ბარათებსა“. ეს გაუთავებული ბარათები ბერლინიდანაც კი იგზავნებოდა თურმე. აქ ბარათები უნდა ვუთხრათ პოეტს, რომ მთელი ეს ბარათების ისტორია შეთხზულია. მის შემდეგ კიდევ ერთი მოულოდნელობით განგვაკვივროს და გვითხრას: იგი ნამდვილად შეთხზულია ინას მიერ, რაც მეორე წიგნში გამოჩნდება. ძველი ავტორის ლაბორატორიაში დაეკითხავად შევითვით და ეწინასწარმეტყველო, საით განვიტარებდებო პოემის სიუჟეტი. ერთი რამ ცხადია: მის პირველ წიგნში შრავალ ეპიზოდს ესაუბრობდა პეტრე მოტეველი, შინაგან ლოგია. საერთოდ ავტორის ეტყობა მიდრეკილება ემუქრუარის სიუჟეტისაკენ. რომანის ეპიკური სტილისთვის ეს სახარბიელო როდია. გიორგი შეხვდა ვილდი უცნობ ქალს, რომელსაც მოულოდნელად უცნობ ქართველ ჯარისკაცთან მიიყვანა; უკან დაბრუნებულმა მოულოდნელად ყველაფერი მოწასთან გასწორებულად ნახა და დასცქნა არჩილის და ინას დაღუპვა. სოფელში არჩილის დედისაგან მოულოდნელად შეიტყო, რომ არჩილი ცოცხალია და ის მისგან წერილებს იღებდა. თბილისში მოულოდნელად ეწვია მას ლალი და აცნობდა, ინას წერილი მივიღე, თურმე ის იგზავნიდა არჩილის დაწერილ ბარათებსა და ა. შ. აქ ეფექტურობა უფრო მეტია, ვიდრე მოკლენათა განვითარებაში რეალისტური კანონზომიერება. კ. კალაძის ეს ნაწარმოები მთლიანად რეალისტ-

ტური თბილისით მანერითაა დაწერილი. თბილისი და სურათებიც გაიცოცხლეს. მწერლობა მწელობიანი ყოფის ეპიზოდებშიც კარგად დახატული თბილისის პეიზაჟია. თავის გმირზე ამბობს: „ამ შენობათა კვარცხლებზე იგი ცაში დგას როგორც ნაქანდაკარი“. მწერლობის მეტყველ სათაფლთან თბილისი ასეა დახატული: „როცა ქალაქი ათასთავლება მზეში ბრწყინავდა ვით ვარსკვლავითი“. „ჩემი შენობის ღია სახურავს, რომელი ზურთ როგორც კიდილი, ჩაყვრიტებდა, სცემდა ხელნის და სადარდელთ არა მქონდა რა“. კარგადაა გადმოცემული სოფლის სურათებიც. აქ ყოველი ნახატი უშუალო შთაბეჭდილებასაა შექმნილი და ცოცხალი დეტალებითაა ამოქვეყნებული. „გზებზე დახრილან წიფლის ხეები“, „ავერ მდინარე... ხიდი, წისკვილი და ავერ უკვე გზაზე ხევსვეთი: ჩიოთისკრანა სოფლის მეტეტი ტრიფის შტოზე აცემულ თევზებით“. კარგადაა დანახული ასევე ცოცხალად დახატული არჩილ გუბაძის კარბილი:

სახლს დილით ასდის ბოლი ნისლივით,
ქასთან ხელაფივით დგას ოწინარი,
განდებდა უცებ დიასახლისიცი
და გვეყვებოდა პირმოკანარი.

ამ სტიქიონების ავტორს შესწევს მოხდენილი სურათების, ლირიული პეიზაჟების ხატვის უნარი. ასევე მიგნებული ყოფაცხოვრებითი დეტალებითაა გააცოცხლებული არჩილ გუბაძის ოჯახი; ტბილი სასმელით სავსე სურა, ხმელი ხილი და არაყი, ტახტზე გაკრული ხალხი ვედების გუნდით, ზღვის ნიკარებით მოკვეთილი ფლოტ-სურათების ჩარჩოები, ბატონებულო წიგნების პარო, რეფერატებით სავსე რეველები... უკვლავური ეს პოეტური ასპექტშია წარმოდგენილი პოემაში.

სამუშაობროდ, პოეტის სახეები ყოველთვის ზუსტი და ნათელი როდია, ძნელია, მაგალითად, რამე გავივით ასეთი ტეპიდან:

გული კარნახით არ შეიცვლება, (?)

არ შეიძლება გულს რომ არ ენდოთ,

თითქოს რუსთველის კალმის ქვეშა ვართ (?)

ჩვენც ვერ ვძღვებთ ზოლმე უფრომანეთოდ

გაუგებარია, რა სურათებზეა ლაბარაქი. შემდეგ სტრიქონებშიც: „და ამოშავალ მზის სინათლეს ახალ ქვილს ინეს თეთრი კედელი“, „და ჩემი სული მწერებს ძრავის მედგარ გუგუტში და სუნთქვამში“, „მეტადრე სანდო სურათად ჩანდა“ (ინა. გ. ზ.): „გავეყვით ხალხით გაკრეფილ ქუჩებს“ „არტილერიის შავი გრივალის ქუჩა მისხანე ბატონის რიხით“ (არტილერიის გრივალის შედარება მისხანე ბატონთან უადგილოა); „პირველად ენახე, მსუბუქი შარფი სიქარით შერბებუ გადამეწნოდა“. „გულს მეტიც უნდა წარმოედგინა“; და ამ დროს ფეხზე წამოდგა ლალიც, თითქოს გასწია ზღვით ფიქ-

რები", თაობას კვალზე მისწევს თაობა; ამართულიყვენ ალევბი ღამით ფანჯრებთან როგორც სამხედროები".

კ. კალაძე კარგი მთხრობელია, მაგრამ მის სტრიქონებს ზშიად ამძიმებს, ბორკავს ნაცვალსაზღვრების უჩვეულო სიმრავლე, გართულებული სინტაქსი. პოეტის ხელი აუღია ათმარცვლიან ლექსში ჯგერადინ რითმებზე და მხოლოდ მეორე და მეოთხე სტრიქონები გაერთიანავს.

ძნელია დაუმთავრებელ ნაწარმოებზე საბოლოო მსჯავრის გამოტანა. ჩვენი შენიშვნები გამოწვეულია იმისთვის, რომ პოეტმა უფრო კრიტიკულად შეხედოს თავის ნაწარმოებს. ვიმედოვნებთ, რომ პოემის მეორე ნაწილზე მუშაობისას ავტორი შესძლებს თავისი ნაწილქრის მეტი მხატვრული სიძლიერით განხორციელებას.

ო. ჭელიძეს ემიჯურ ეანრში მუშაობის საყმაო გამოცდილება აქვს. იგი რამდენიმე პოემის ავტორია, მაგრამ, ვფიქრობ „ქიტესა“ ყველა მისი პოემებისაგან განირჩევა გმირის ხასიათის გამოყვეთილობით, პოეტური თხრობის დაბეჭვლობით, ემოციურობით. „ქიტესა“ არ არის უტრადიციო პოემა. მას ჰყავს ლიტერატურული წინაპრები ჩვენში. გ. ლორთქიას „ბერშოელის“, ხოლო რუსულ ლიტერატურაში ა. ტვარდოვსკის „ვასილ ტიორკინის“ სახით. კომპოზიციით, სიუჟეტური არქიტექტონიკით „ქიტესა“ უფრო „ვასილ ტიორკინს“ გვაგონებს. მეტიც: გმირის ხასიათის ჩვენების ზერხებით, ხალხური დიალოგებით, ინტონაციით, აღმანიებთან ურთიერთობით ქიტესა ქართული ვასილ ტიორკინია. მიმაჩო სამუთაო ზელოვნების უბრაყინვალეს ქმნილებას, ისწავლო დიდი ოსტატისაგან, როდია საძრახისი. ვინც გულისყურით წაიკითხავს ო. ჭელიძის ამ პოემას, დარწმუნდება, რომ იგი არ არის ბრმა მიმმაჟელობის ნაშუში, ო. ჭელიძეს გამოუყენებია ა. ტვარდოვსკის ინტონაციური თავისებურებანი, ფიგურალურად რომ ვთქვათ, ცნობილი ოსტატისაგან უთბოვია იაზრად თავისი გმირის სახის გამოხარდავიად.

უპირველეს ყოვლისა, მიმზიდველია პოემაში თხრობის ძალდაუტანელი ტონი. აზრად ისე ბუნებრივად მთხრობელი არ ყოფილა ო. ჭელიძე, როგორც „ქიტესაში“. მართალია, მრავალსიტყვანია ამძიმებს ამ ნაწარმოებზე, მაგრამ მთელ პოემაში იშვიათად იპოვით უხეშ პროზაულ ფრაზებს, გაცვეთილ შედარებებს, სინტაქსურად გართულებულ წინადადებებს. სწორადია გამოყენებული მთელი პოეტური აქსესუარი გმირის განცდების გამოსახატავად. აქვს ავტორი შესაეალშივე განსაზღვრავს თავის მხატვრულ ამოცანას:

ბევრი დადის მისი მზგავსი,
უხტავ სახეს სწორედ მისას,
ვინც ამდიდრებს დიდი აზრით
გზას მღელარე ცხოვრებისას.

პირველივე თავი — „შინ მოსელა“ შეთხველს იპყრობს დაბატული სურათის სიტყვებით. პირველსავე სტრიქონებში ზომიერადია განაწილებული შეჭარბილება, ერთი შეხედვით, უბრალო აღწერით კარგად მოფიქრებული პეიზაჟია ნაჩვენები:

მცხეთის ახლოს ვილაც საზლობს
მთის კალაზე უდგას სახლა,
ყვფა-ყვფით იცავს მალლობს
ერთი შავი კულა — ძაღლი.

თხრობის ასეთი ტონი ნაცნობია ჩვენივის კლასიკური პოემებიდან. გავიხსენოთ თუნდაც ა. წერეთლის „გაზრდელის“ დასაწყისი.

მოხდენიად დაბატული პეიზაჟის ფონზე ჩნდება პოემის გმირი, ამჯერად მის გარეგნობას გვაცნობს პოეტი:

შუა ზამთრის შუალამით
მალლობისკენ გზას დაადგა
ერთი ვილაც შუატანის
შებლმალაი ახალგაზრდა.
მაზარაში თავჩარგული
აპყვა იგი აღმართს ნელა.
მწარე დარდით დანაგრული
შედგა, მძიმედ ჩაახველა.
არც პასუხი დაგვიანდა,
ყვფა ატყდა ახლო მახლოს
იღმა შგზავრი, დარდიანად
გაპყურებდა საშოსახლოს.

აქ გმირს ნათლად ვხედავთ.

პოეტმა გვიჩვენა პეიზაჟიც, გარეგნულად გავაცნო გმირიც და ორიოდე დეტალით მის სულოერ მდგომარეობასაც გაუსვა ხაზი. ცოტა ჭვემოთ იგი უფრო ღრმად გვახედებს გმირის გულში.

უკენსოდა ვეცავს ევზომ
მწუხარებთ საფსე გულა
მის მოვლელი დახედა ეზო,
განა გაპარტახებული?

ჩვენს ლიტერატურაშიც ფორტელის დაბარუნება უმეტესად სახეიშო განწყობილებითია ნაჩვენები. აქ კი პოეტმა თავისი გმირი დანაღვლიანებული მოიყვანა დაცარიელებულ კერასთან. ამ სურათის დაბატვით პოეტი აღამიანის გულის უსათოფეს ენშულებს შეეზო, სიბრაღული და თანგატწნობა აღუჭრა მკითხველს უთვისტომოდ დარჩენილ, მრავალპირნახელ ჯერისკაცისაღში, დაინტერესა მისი ბედით.

ძალდაუტანებლად, ცხოვრების სიმართლითაა გაღმრეცული მეორე თავში — „გლეხის მარჯვენა“ ქიტესას საქმინობა. აქ ზომიერადაა გამოყენებული მთლიანი სურათის შესაქმნელად ყოფითი დეტალები:

ზის ასვენებს დაღლილ სხეულს,
ეფიცებუა ბუზარს ზურვით,
ხან თოფს დაშლის მამისეულს,
უპრიადებს ლულას ზუზმით.

ხან შალაშინს იღებს იგი,
რანდავს მუხის ახალ სკამებს,
იცის გლეხის თადარიგი
უქმად წოლა არ აწეაღებს.

ზენებრივია, რომ ჭიტესასთანა გლეხაკი შინ
ვერ დაიციდის. მისი ხასიათის კაცს ეხადება
ხალხში გასვლის სურვილიც ასევე გვევრება, რომ
ჭიტესაგან მოსალოდნელია ვაქცაიობა, კეთილ-
შობილი თავგამოდება, როდესაც რკინიგზაზე
ჩამოწოლილ მეწეურს ნახავს და სამგზავრო მა-
ტარებელს გააჩერებს, აღაშინებს იხსნის გან-
სიდგენსაგან. მძელი ეს ამბავი კარგადაა გა-
კეთებული. მაგრამ, ფეიქრობთ, ეს თავი მაინც
არ არის ორგანული ნაწარმოებისათვის. ჭიტე-
სას ადგილზე უბრალო პონერიც ასე მოიქ-
ცეოდა. ასე რომ, მძელი ებოზოდი ამ თავისე-
ბური ხასიათის კაცის რაიმე ახალ მხარეს არ
გვემოგვრება. აქ მხოლოდ ერთი დეტალია სა-
ყურადღებო. ატეხილ აურზაურში ჭიტესა შე-
უმნევლად გაიპარება მას არც სახელი აინტერე-
სებს, არც ჯილდოვს შეეძლო ჭიტესასთანა კაცს.
შეთოხე თავი საინტერესოა მით, რომ გმირს
მეგობრებში ეხედავო. კ პარველად იჩენს
თავს ხალხური იუმორი. გლეხაკური გონება-
მხეცილობა, ჯანსაღი გულიანი სიცილი ხშირად
ისმის პოემის მომდევნო თავებშიც. პოეტი
ამდღავნებს ფოლკლორის სწორად და ზომიერად
გამოყენების უნარს.

ჭიტესა მეგობრებშია. ისინი „მცხეთელ სწო-
რებს“ იგონებენ. „ვის შინ მოსვლა არ ედირსა,
ვინ მოზღოვის ველზე მოკლეს, ვინ ვარაშვის
აღუბისას“. ამას მოსდევს ჰუმანების და ქალი-
შვილების გაპატივების სცენა და პარველად
გვესმის ჭიტესას მოსწრებელი სიტყვაც:

— დედაშენი არ გათხოვებს?

უმაღლებს ქალი:

ჩაქრით!

— არა, დედა არ ათხოვებს, —

დაიძახებს ვიღაც გზაზე, —

რომ მოგთხოვდეს, რა აცხოვრებს,

შენი ცხვირის სიღამაზე?

თვალადობა, ტანადობა,

თუ ქოჩოჩი გაყოფილი?!

ქალმა გულში თქვა მადლობა,

დარჩა დიდად კმაყოფილი.

მართალია, იუმორი ზომიერადაა მიართმობ
განაწილებული მთელ პოემაში, იგი საგრძნობია
როგორც მთავარი, ისე ეპიზოდური გმირების
მეტყველებაში, მაგრამ არის გადაჭარბებაც.
პოემისთვის გაკვირვებულია, მაგალითად, მე-
ექვსე თავში მთიანეების პატივობა. თანაც,
ცოტა არ იყოს, ველაღერია ასეთი ზეშარბი:

მოუღიროდი ზედაზინდან

დაღლაღს ძილი მომინდო.

დავიძინე, დამესიზნა

ტილა, შენი ცოლისდაო.

თავისებური პოეზია შეაქვს ჭიტესას ცხოვ-
რებაში უცნობი ქალის ამბავს. ეჭვგარეშად,
პოეტი განგებ ავიანტრებს *მქალისი ვაქცაიობის*
გამხელას, აღაშინებს მკითხველის ცნობის-
მოღვაწეობას. აქ ეფექტი უდავოდ ბატონობს.
მხატვრულ სიმართლეზე. ციციოსა და ჭიტე-
სას უცნაურ სიყვარულს მაინც აქვს გამართლე-
ბა. იგი შეიძლება ასე ავსნათ: გულკეთილი
სოფლელი ქალიშვილი ჭიტესას მამის საყვარ-
ლის შემდეგ თანაგრძნობით განეწყო ჯარის-
კაცის დაბრუნებული ოჯახისადმი. მან თავისი
მადლიანი ხელი დაამწინა უკაცური ოჯახის
ყოველ ნივთს, ფარულ ზრუნვა-გარჯაში შეიფე-
რა, შეითბო ფრანტელის კედელ-ყურე, ოცნე-
ბაში ზარდა სათუთი გრძნობა, გულთ ატარა
მოლოდინი. იქნებ ციციონც ისეთივე ობოლი
აყო, როგორც ჭიტესა? მთელი ეს სიყვარული
ასეთი ფაქტიზი ძაღვებითაა მოქსოვილი, რომ
მკითხველი იჯერებს მას.

მაგრამ მართოდენ ამ უცნობი ქალი დაინ-
ტერესება ვერ წარმართავს ჭიტესას ცხოვრებას.
და აი, იგი ხელდება ყოფილი მეგობარს, ცუდი
კოლექტივის თავგადასარს, თავგერა, გულ-
არძინილ ადამიანს. მასთან საუბარში გულკე-
თილი და მზიარული ჭიტესა იქცევა მკაცრ და
დაპირუდებულ მსაჯულად. ჭიტესას სძულს ყვე-
ლა ის, ვინც დაძინებულს შრომას არ აფასებს,
ხალხს პატივს არ სცემს, გლეხაკის ოფლით.
მონაგარს ფლანგავს. აქ კვლავ ჩნდება ჭიტესას
ხასიათის ახალი მხარე. მკითხველის თვალში
იზრდება ეს გულკეთილი, ალაღ-მართალი
გლეხაკი. ასევე, ჭიტესას ბიოგრაფიის ერთ
მხარეს ანათებს და მის ჰუმანური ბუნებას
ააშკარავებს მეცხრე თავი — „ქიტესა და ივა-
ნე“, რომელშიც კონკრეტულად დახატულია
რუსი და ქართველი ხალხების მეგობრობა,
პრძოლში სისხლით განმტკიცებული და შრო-
მაში თფლით ჩაღებებული ერთობა.

ფეიქრობ, ნაკლებ გამოუვიდა პოეტს ის თა-
ვები, რომლებშიც ნაჩვენებია ჭიტესას შრომა
სამგონში და რუსთავეში. ჯერ-ერთი, რიტორიკა
ჰარბობს პოემის ამ ნაწილში, სადაც პოეტი
ციფობს გვიჩვენოს ჭიტესა როგორც უსაქმე-
რობის მტერი, უქნარების მოძულე („რუსთავე-
ლის პრისპექტზე“) და შემდეგ — როგორც
შვირდების აღმზრდელი. მეორეც, გაუმართ-
ლებელია მისი თბილისში ჩამოყვანაც გამოც-
დების ჩასაბრუნებლად, შემდეგ რუსთავეში ზე-
როდ მუშაობა და, ბოლოს, სამგონის მშენებ-
ლობაზე მისი გამოჩენა. ამ ნაწილში პოეტმა
დაარღვია ხასიათის გამოყვეთის სწორი გეზი,
რადგან მას ჭიტესა ჩაფიქრებული ჰქავს, რო-
გორც ქართველი მშრომელი ხალხის კრებელი
სახე. აქვე წმოიჭრა სექმატომის საფრთხე.
პოეტი აიღბათ ასე ფიქრობდა: რადგან ჭიტესა
ხალხის განზოგადებული სახეა, იგი ყველა სა-
ხალხო მშენებლობაზე უნდა გამოჩნდეს. სიუ-
ჟეტმა დაკარგა ერთიანობა. რუსთავესა და სამგო-

რის ეპიზოდების დაკავშირება ავტორმა საკმაოდ კარგად ვერ შეძლო. უდავოა, რომ ო. ჯელიძემ შეძლო დაეხატა გმირი, მაგრამ მისი ხასიათის სრულყოფისთვის პოეტმა ვერ გააღრმავა სიუჟეტი. ა. ტყეშელაშვილის „ვასილ ტიორკინსაჲ“ არა აქვს თანმიმდევრული სიუჟეტი. ავტორი თვითონვე ამბობს: „Словом, книга про бойца без начала без конца“, მაგრამ საქმე მართლა ასე როდია. „ვასილ ტიორკინის“ კომპოზიციური ჩარჩოები თვითონ ომის ხასიათითაა განსაზღვრული: სამამულო ომის განვითარება, მისი დამაწყისი, ბრძოლები და შემდეგ გამარჯვებით დამთავრება ამ პოემის სიუჟეტი. ასე რომ, ცენტრალური გმირის მოქმედების დრო და იდგილი სიუჟეტურად და კომპოზიციურად საკმარისით გარკვეულია რუსული სამშოთა ლიტერატურის ამ ბრწყინვალე ნაწარმოებში. უფრო მეტიც: „ვასილ ტიორკინის“ ერთიანი სიუჟეტი — ჯარისკაცის ფრანგული ცხოვრება დანაწევრებულია პოემაში ქვესიუჟეტებად. ესაა წიგნი ჯარისკაცზე და პოეტი არ ტოვებს არც ერთ ტიპურ სიტუაციას, არც ერთ დამახასიათებელ მოვლენას ჯარისკაცის ცხოვრებიდან. ჯარისკაცის ცხოვრება ფრანგულ აქ ღრმად დრამატულია. ხელხური იუმორი და ოპტიმიზმი თვით სიყვლილთან ბრძოლაშიც არ ტოვებს მის გმირს და ვასილი ტიორკინის ფიზიკური უკუდადება რუსი ხალხის უკუდადებაა განზოგადებული.

სულ სხვაა ამ მხრივ ო. ჯელიძის „ქიტესა“. ამ ნაწარმოებში ვლინდება, არ არის ისეთი გამართლებული ღრმად მნიშვნელოვანი სახალხო მოვლენა, როგორაცაა ომი, ჯარისკაცული ყოფა „ვასილ ტიორკინში“.

შვიდობიანი ცხოვრება, ისე ფართოდ აღებული, როგორც ეს ო. ჯელიძის „ქიტესაში“, არ შეიცავს მკაფიოდ გამომქვადებულ დინამიკას; ამიტომაც სტატიკური ამ პოემის სიუჟეტი მართალია, პოეტი სინამდვილის მრავალფეროვნებაში ისეთ მოვლენებს ირჩევს (რუსთაფის და სამგორის მშენებლობა. გ. ბ.), რომლებიც ხალხის ცხოვრებასთან ორგანულად აკავშირებენ გმირის ბიოგრაფიას, მაგრამ თვითონ ამ სტრუქტურაში გმირს არ ზღვდა რაიმე სერიალური დაბრკოლება, რომლის გადალახვაც მისი ხასიათის განვითარების საწინდარი გახდებოდა.

ო. ჯელიძემ თვითონაც მშვენივრად იგრძნო ეს. მეთერთმეტე თავში გახსნილია ავტორის დამოკიდებულება სწორედ ამ საკითხისადმი. პოეტი მკითხველს პირდაპირ ეუბნება: „გააკვირებ, ვაჟო, როდესაც უცხად როგორ ჩააბრა ჩემმა გმირმა გამოცდილი ასე როგორ მისდის საქმე, არსად ზღვდა დაბრკოლებას“; უფრო სიანტიკურს ისაა, თუ როგორ ხსნის ავტორი მკითხველის ამ მართლაც საფუძვლიან გაოცებას:

იწვა მკედლებთან, დაპრილებთან,
სიკვდილს გრძნობდა მუდამ ახლოს.
გმირმა კიდევ „გაპირებდა“
„დაბრკოლება“ უნდა ნახო!

ეს არ არის სწორი განმარტება. ამიტომ სამართლიანია მისი ეჭვი — სრულყოფილად დაეხატე თუ არა ჩემი გმირიო? „და ამიტომ მართლდ მართა მე მხოლოდ რებს ჩემი მარტო, ეგებ კარგად ვერ დაეხატე ბევრი, არა-ერთი კაცი“. ზუსტად ასეთი მოკრძალებული ტონით ამბობს ა. ტყეშელაშვილი „ვასილ ტიორკინის“ ფინალში: „Я сказать хотел иное, мой читатель друг и брат, как всегда перед тобою я должен быть виноват“. თუ ო. ჯელიძის ეჭვს მართლაც აქვს საფუძველი, ა. ტყეშელაშვილის ეს სიტყვები მხოლოდ თავმდაბლობად უნდა მივიჩნიოთ.

რადგან პოემაში ერთ გარკვეულ ამბავთან არა გვაქვს საქმე და იგი ერთმანეთთან ძველად დასაკავშირებელ ეპიზოდებისაგან შედგება, ნებისმიერად შეიძლება მისი შეწყვეტაც და გაგრძელება; რა თქმა უნდა, ასეთ შემთხვევაში ძველია ლოგიკური წერტილის პოვნა. პოეტმა მიიღო შეძლო ერთგვარი კომპოზიციური ჩარჩოები გამოეჩინა „ქიტესაში“ „ინკოგნიტო“ ქალიშვილის ამბით (მისი სახელი ციციონა ყოფილა, როგორც ნაწარმოების ბოლოს ჩანს). ბოლოსდაბოლოს ქიტესა ზეგდება სატრფოს — აქამდე იდუმალად რომ ეტრფოდა მას. ციტა არ აყოს, ახირებული სიყვარულის ისტორიამ პოვა თავისი ბედნიერი დასასრული.

„ქიტესა“ საკმაოდ დრამატულად იწყება. შინ დაბრუნებულ ქართველ ჯარისკაცს სახლში არაფერ ზღვდა. იგი მარტოდაპირტა ამქვეყნად. ქართველადმოვლილი გლეხკაცის ფიქრებში საგრძნობია მარტოხელობის სევდა. სწორია ისიც, რომ ამ სევდას, მარტოობას ქიტესა თავს აღწევს „ხალხში გასვლით“, იგი აღმანიშნებთან ერთად შრომაში პოულობს ცხოვრების აზრსა და სიხარულს. ეს მთელი პოემის ქვეტექსტშია გამჟღავნებული. მაგრამ სწორედ იმის გამო, რომ პოემის გმირს თითქმის არაფერი აწუხებს ამქვეყნად, წინ არაფერი ელბება, ნაწარმოების ოპტიმისტური ტონი, მშაბრული პათოსი მკითხველს ქიტესების ცხოვრებაზე იდილიურ წარმოდგენას უქმნის. აქ არის სინამდვილის ერთგვარი შელამაზების, გააოლებლის საფრთხე.

სიუჟეტის მონტაჟურ ხასიათს უნდა მიეწეროს ისიც, რომ გმირის ბუნება, მისი ბიოგრაფია უმეტესად ავტორისეულ რეპარტებშია გახსნილი. გმირის ხასიათი თუ სწორედ მაშინ მოიგებს, როდესაც იგი მოქმედებაში იხსნება და არა ავტორისეულ დახასიათებებში.

ასეთი ჩვენი შენიშვნები ამ ორი ნაწარმოების გარშემო.

აღმავალი



სილია შემსპირი

(გარდაცვალებიდან 340 წლის შესრულების გამო)

აღორძინების ეპოქის უდიდესი ტიტანის უილიამ შექსპირის სახელი ფართოდაა ცნობილი არა მარტო ინგლისში, არამედ მთელ მსოფლიოში. ამ გენიალური მთარგმნისა და დრამატურგის უკვდავი ქმნილებები სამუდამოდაა შესული მსოფლიო ლიტერატურის ოქროს ფონდში. მისი ტრაგედიები და კომედიები, მისი ისტორიული ქრონიკები და სონეტები არაერთგვარაა თარგმნილი მსოფლიოს ხალხთა მრავალ ენაზე. შექსპირის თხზულებებს არასოდეს არ დაუარავს დავიწყების ფერფლი.

უილიამ შექსპირი დაიბადა 1564 წლის 23 აპრილს. მამამისი ჯონ შექსპირი ფერმერი იყო, შემდეგ იგი მდინარე ევონზე მოთავსებულ პატარა ქალაქ სტრეტფორდში გადავიდა. საცხოვრებლად და იქ ერთხანს ქალაქის მერადაც კი იყო. ვაჭრობდა, ტყავს ამზადებდა და მუხელთათმანეობასაც კი ეწეოდა. 8 წელის მამა მალე გარდაიცვალა და 16 წლის შექსპირი იძულებული გახდა, თვითონ მოეპოვებინა ლუკმა პური. არის აზრი, რომ ის ამ დროს მუშაობდა საეკსპოზიო, სხვები ამტკიცებენ, რომ რეპეტიტორად იყო სოფლის სკოლაში. ყოველ შემთხვევაში, ცხადია, რომ მას თვითონვე უხდებოდა ზრუნვა თავისი არსებობისათვის. 18 წლის უილიამი ცოლად ირთავს მეზობელი ფერმერის ქალიშვილს, რომელიც გადმოცემის თანახმად, რამდენიმე წლით უფროსი იყო შექსპირზე. მაგრამ სოფლის ცხოვრება არ აკმაყოფილებს მას და ლონდონში მიემგზავრება ბედის საძიებლად. იქ ერთხანს თეატრში მოსული ჯენტლმენების ცხენების მფლობელურადაა, შემდეგ მსახიობად ეწყობა და ბოლოს დრამატურგობას ეძღვება. მატარებლის უკანასკნელ წლებში შექსპირმა თავის მშობლიურ სტრეტფორდში გაატარა და იქვე გარდაიცვალა 1616 წელს.

სტრეტფორდში გატარებულმა ბავშვობის წლებმა შექსპირს ამაოდ რიდი ჩაუარა, იქ მოსამინა მომავალი გენიალურმა დრამატურგმა ხალხური ზღაპრები და თქმულებები, იქ გაიცნო ლეგენდარული სახალხო გმირის რობინ ჰუდის ამბავი. აღბათ თვითონაც არა ერთხელ მიუღია მონაწილეობა რობინ ჰუდის პატავსავემად გამართულ პირველმისობაში, რაც სტრეტფორდის ახლობალთა მდებარე ტყეებში ტარდებოდა. ღარიბ-ღატაკთა ქომაგისა და მოსახლის ეს გუთლშიმბღერაი სახე სამუდამოდ აღიბეჭდა მომავალი ტიტანის გონებაში. სტრეტფორდის

ახლოს მდებარე პატარა ქალაქ ვარვიკთან იყო დაკავშირებული წითელსა და თეთრ ვარდებს შორის ომის ამბებზე შექმნილი მთელი რიგი ისტორიული ლეგენდებისა, რომლებიც ესოდენ ისტატურად გამოიყენა შექსპირმა თავის ცნობილ ისტორიულ ქრონიკებში.

შექსპირმა უაღრესად მდიდარი შემეცნებურ-ბა დიფერენცია.

1592 — 1609 წლებში შექსპირს დაწერილი აქვს 154 სონეტი, რომლებიც შესრულებულია უაღრესი მხატვრული ისტატობით. შექსპირის 37 დრამატული ნაწარმოებიდან ზოგიერთის შესპირისულობა ეჭვს ბადებს. შესაძლოა ისინი სხვა ავტორებისაა, მაგრამ შექსპირმა, როგორც იტყვიან, ერთგვარი შალაშინი გააკრა მათ.

შექსპირის კომედიების უმრავლესობა მისი შემოქმედების პირველ პერიოდში დაწერილი (1590 — 1601). მათში ცხოვრების სიხარულია მოცემული ნათელი ფერებით.

შექსპირის კომედიებში ხასიათთა მრავალფეროვნებას ვხვდებით. შექსპირის დიდი რაოდენობის ენააზვადები და დაწვეწვილია. მოქმედება მათში სწრაფად და ცოცხლად მიმდინარეობს, სწორედ ამიტომ აღნიშნავდა ფრიდრიხ ენგელსი, რომ თუნდაც „უნიტორელ მხიარულ ქალებშიც“ მეტი სიცოცხლე და მოძრაობა, ვიდრე მთელს გერმანულ ლიტერატურაშია.

შექსპირის კომედიებში იგრძნობა რწმენა ადამიანის მომავლისადმი. მაგრამ, ამავე დროს, თვით უველაზე მხიარულ კომედიებშიც ვხვდებით ტრაგედიალურ ელემენტებს. ასე, მაგალითად, ეკია კომედიაში „როგორც ვენებოთ“ ცხოვრების ბნელ მზარებს ხედავს და პიიტრამაი არის განწყობილი მეღაწილოთადა. თუ ტრაგედიების გმირები იბრძვიან საზოგადოებაში გათვით-ბული უკუღმართობის წინააღმდეგ, ეკია მხოლოდ და მხოლოდ მისი ქვეტრეითა და მსუბუქი გაყატებათ მავაუთილდება. მისთვის ქვეყნიერება თეატრია, იგი მისი პასიური მავურებელია:

მთელი მსოფლიო თეატრია. ყოველი კაცი და დედაკაცი მსახიობი არიან მხოლოდ. აქ თითოეულს შემოსევის და ვასელოს ეკია აქვს. და ცხოვრებაში, რაც იყოფა შეილ მოქმედებად, უთუოდ მრავალ როლს ასრულებს თითოეული... (თარგმანი მ. ქარნავასი).

შექსპირის ყველაზე სისხლიან ტრაგედიებშია არის უთუოდ კომიკური ელემენტები,

ცხოვრების მთელი სისასილთ ასახვის შექმნის მიხედვით ხელგანება მოითხოვს ცხოვრების ყველა მხარის ისტორიულად გადმოცემას და დიდ მხატვრულ სიმართლეს აყვანას. ცხოვრების მოვლენების ყოველმხრივი და სწორი ასახვის აუცილებლობაზე შექმნის არა ერთხელ მიუთითებს. ამ შემთხვევაში არ შეიძლება არ მოვეხოვროთ ჰამლეტის ის შესანიშნავი სიტყვები, რომლებითაც იგი მსახიობებს მომართავს და სადაც შექმნის მისი გენიისათვის დამახასიათებელი სისადავითა და სიტყვადით გვიჩვენებს ქვეყნის თეატრის უპირველეს მოვალეობასა და დანიშნულებას:

„მოქმედება სიტყვას შეუფერე და სიტყვა მოქმედებას. უფროთხილად, ჩვეულებრივს სიწყნარეს არ გადავიღო, თორემ თეატრის მნიშვნელობას ხელს შეუშლი. თეატრის აზრი უწინააღმდეგოა და დღესაც ის არის, რომ ბუნებას სარკედ გავუხედს, სათნოებას მისი სახის მეტყველება აჩვენოს, ბიჭიერებას მისი უმცირესობა, დროებასა და ხალხს მათი ვითარება და ნაკვალები. თუ ეს დანიშნულება ვერ შეასრულა, ან თუ გადაამეტა, იქნება რევერენტი გააცინოს, მაგრამ გავებულ ადამიანს კი შეაწყუბოს და ერთის გაგებულის შეხედულება უნდა გერჩიოს მთელის თეატრისას“ (თარგმანი ი. მაჩაბლისა).

შექმნის დროს ინგლისში ქალაქიდან ქალაქში დახეტიალობდა მსახიობთა მრავალი გუნდი, თავიდან რომ აეცილნათ მაწიწალებსათვის განკუთვნილი მკაცრი სასჯელი, ისინი იძულებული იყვნენ მიეღოთ პატიება ამა თუ იმ დიდებულისათვის, რომ წოდებულთაგან მათ მსახურებდა. მსახიობებს დღეინდღე აგრეთვე პერიტანებიც. პირველი მუდმივი თეატრი ლონდონში ააგო დურგალმა ჯეიმს ბერბეჯმა, სახელგანთქმულ რიჩარდ ბერბეჯის მამამ. მალე მუდმივი თეატრების რიცხვი გაიზარდა ყველაზე დიდი მათ შორის იყო იგივე ბერბეჯის მიერ აგებული „გლობუსი“ (1599 წ.). შექმნის სახელი სწორედ ამ თეატრთანაა დაკავშირებული. მისი თვისებებზეა იმაში მდგომარეობდა, რომ იგი ხელმისაწვდომი იყო ხალხის ფართო მასებისათვის, მაშინ, როცა სხვა თეატრებში მაღალი ფენის ადამიანების ვიწრო წრეებისათვის უყო განკუთვნილი.

დღისით-მოსილთ მიმდინარეობდა წარმოდგენა. დეკორაციები თითქმის არ იყო. შექმნისის შედეგი ქმნისებებზე უამრავ მაყურებელს იზიდავდა ისინი აღფრთოვანებულ მიდიოდნენ თეატრიდან. ცნობილია ერთი ფაქტი, რომელიც გვიჩვენებს, თუ როგორ გამოიყენეს დიდოფალ ჰლისაბედის წინააღმდეგ აჯანყებულებმა შექმნისის ისტორიული ქრონიკა „რიჩარდი II“. დიდოფალ ელისაბედის ფაგორიტმა გრაფმა ესქესმა შექმნისის მფარველ გრაფ საუთემპტონთან ერთად აჯანყება მოაწყო დიდოფლის წინააღმდეგ. აჯანყებამდე რამდენიმე დღით ადრე „გლობუსში“ გამოცხადდნენ არისტოკრატები და

მსახიობებს სთხოვეს 7 თებერვალს წარმოედგინათ შექმნისის პიესა „რიჩარდი II“. მსახიობები უარზე იდგნენ: პიესა მოძველებულმა და მოსაყალი არ გვექნება, მაგრამ აჯანყებულებმა თითონ გაიღეს განსაზღვრული თანხა და პიესა რამდენიმე რეპერტიუის შემდეგ დადგმულ იქნა. ეს პიესა იმდენად აირჩიეს, რომ იქ შედის ჩამოვსება ნაწევრები.

ჩანაირი გავლენაც არ უნდა მოეხდინა შექმნისზე ამ მოვლენას, ერთი რამ ცხადია გენიალური დრამატურგი იზიარებდა თავისი თანამემამულეების აზრს, რომ ფეოდალური გათიშულობა და ურთიერთობის შეშლილი დამოუკიდებელი ქვეყნისათვის. ამავე დროს, ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმ გარემოებას, რომ მის შემოქმედებაში სწორედ ამ პერიოდისაა შედგება რადიკალური გარდატეხა. კომედიების შეცვლა ტრაგედიებით. თუმცა, როგორც შარპოვი აღნიშნავს, მისი ცხოვრების ეს პერიოდი (1601 — 1608) გარეგნულად ყველაზე უფრო მშვიდად გვეჩვენება და ყველა სხვა პერიოდზე უფრო ნაყოფიერიც არის, რა მხრივაც არ უნდა განვიხილოთ იგი.

შექმნის ილუმინების ეპოქის უდიდესი ფიგურაა. ახასიათებს რა იმ ეპოქას, რომელშიც შექმნისის უძლეობდა მოღვაწეობა, ფრიდრიხ ენგელსი თავისი „ბუნების დიალექტიკის“ შესავალში ამბობს: „ეს იყო დრო, რომელშიც ბუნებრივები ესაზღვრებოდა და რომელშიც ბუნებრივები წარმოშვა, ბუნებრივები აზრის სიძლიერით, გზებითა და ხასიათით, მრავალმხრივობითა და განსწავლულობით“. შექმნისის ნაწარმოებები საკისრავით ასახავენ შექმნისის დროინდელი ინგლისის ცხოვრებას. „სადაც არ უნდა წადებოდეს მოქმედება მის პიესებში, — წერდა ფრიდრიხ ენგელსი, — იტალიაში, საფრანგეთში, თუ ნავარში, არსებობდა ჩვენს წინ ყოველთვის მზიარული ინგლისი, სამშობლო მისი უცნაური მდაბიანობისა, მისი მომბრუნო სკოლის მასწავლებლებისა, მისი კეთილი, უცნაური ქალებისა. ყველაფერში ჩანს, რომ მოქმედებას შეუძლია ხდებოდეს მხოლოდ ინგლისური ცის ქვეშ“. სწორედ ამ ინგლისური ცის ქვეშ მომზადდა შვედენი და ცხოვრების სინამდვილე ასახა შექმნისმა თავის ნაწარმოებებში. უნდა შევინიშნოთ, რომ მის ქრონიკებშიც, რომლებშიც სულ სხვა დროის ინგლისზეა ლაპარაკი, სულ სხვა დროის გამოცხადება გამოიყვანია, ფაქტიურად ჩვენ საქმე გვაქვს შექმნისის თანამედროვე ადამიანებთან. ის ტყვილი, რასაც შექმნისის გამოცხადება გვჩვენებს, შექმნისის დროინდელი ადამიანების ტყვილია. ამ თვალსაზრისითაც შეიძლება გახედულად ითქვას, რომ შექმნისი იყო და რჩება თავისი დროის ყველაზე დიდ თანამედროვე.

„რომეო და ჯულიეტა“ სიუჟეტი ძველი იტალიური ლეგენდიდანაა აღებული. ამ სიუჟეტზე შექმნისამდე მრავალ ავტორს უძლია თავისი

კალმის ძლიერება, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ მიუღწევია ისეთი განსაცდელთაგანად შედეგისათვის, როგორც შექსპირმა მიიღწია.

ერთგული სიყვარული, სიყვარული, რომლისთვისაც არ არსებობს არავითარი დაბრკოლება, არავითარი ზღუდე, სიყვარული, რომელიც შეუვარებულთა სიკვდილითაც არ კვდება — აი შექსპირის „რომეო და ჯულიეტა“ თემა.

სიყვარულის გრძნობამ აამბილა არა მარტო ჯულიეტა და რომეო, არამედ მთელი მათი გვარებიც: მონტეკებიც და კაპულეტებიც. შტრომა, რომლის მოსმობა ზმალს არავითარ შემთხვევაში არ შეეძლო, რომეოსა და ჯულიეტას სიყვარულმა საბოლოოდ აღმოფხვრა.

ახალგაზრდობა, სიყვარულის გაზაფხული, ცხოვრების უკეთესი განთიადი, — აი რა იგრძნობა ამ ტრაგედიაში. უდიდესი პუშკინისტის ეს უაღრესად ჰუმანური ნაწარმოები — ყველა ენაზე, რომელზედაც იგი თარგმნილია, მათ შორის ქართულ ენაზედაც, — სიყვარულის უკეთესი პიშია, პიში, რომელიც ყველასათვის ერთნაირი სიძლიერით ელერს.

„პაპლეს“ შექსპირის ქმნილებებს შორის სამართლიანად უპირატეს პირველ ადგილს. ეს ყოველმხრივ მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია, რომელიც შექსპირის უმოკლესდღის ნამდვილი და უდავო მწვერვალად უნდა მივიჩნიოთ, თავიდანვე იწვევდა, მკვლევარებს შორის განუწყვეტელ დავას. გასარკვევი იყო საკითხი: ძლიერი პიროვნებაა პაპლესი თუ სუსტი. ერთი იმ აზრისა იყენებდა, რომ პაპლესი უმოკლესდღის და სუსტი პიროვნებაა, იგი პასიური დამკვირვებელია მოვლენებისა, რაც თითქმის მის ყოველწამში შედგენდება. ასე, მგავალითად, გოეთეს აზრით, პაპლესის ტრაგედია იმაშია საძიებელი, რომ მას დაეკისრებოდა აქვს ისეთი მოვალეობა, რომლის შესრულებაც მის ძალ-ღონეს აღემატება. მეორე იმ აზრს ადგენდა, რომ პაპლესი ძლიერი პიროვნებაა, მაგრამ მას არ გააჩნია ნივთიერი მამხილებელი საბუთები, რათა მეფის დანაშაულის დარწმუნებულმა დაეკრებოდა და გახედულად იმოქმედოს. მაგრამ, როგორც საბჭოთა შექსპიროლოგი მორიზოვი აღნიშნავდა. პაპლესის წინაშე დგას ორი პრობლემა: ერთი მხრივ, მან შერი უნდა იძიოს მამამისის მკვლელობა, ხოლო, მეორე მხრივ, აღმოფხვრას ბოროტება, რომელიც მოდებული აქვს საზოგადოებას, ამ „გაუმარტავ ბაღს, სადაც ხარობს მხოლოდ ღვრამი, მყარალი ბაღი“. პაპლესის სისუსტეზე ლაპარაკიც ზედმეტია, მას გააჩნია სამოქმედო სურვილიც, ძალაც, ნებისყოფაც და გახედულებაც. ის კიდევაც კლავს უზურპატორს და ამით შერს იძიებს, მაგრამ მეორე და მთავარი პრობლემა მაინც გადაუჭრელი რჩება, დროთა შორის ისევე ისე დარღვეულია კავშირი და თუმცა ბედმა პაპლესს „დაეკისრა მისი შეცდომა“, მან ამ პრობლემის გადაწყვეტიერ მოახერხა. პაპლესის ტრაგედია შექსპირის

დროინდელი ქმნიანობის ტრაგედიაა: ისინი ამხედრებულნი იყვნენ საზოგადოებაში ფესვგადგმული ბოროტებისა და უსამართლობის წინააღმდეგ, მაგრამ გამოსავალს ვერ ზედადგნენ, ვერ პოულობდნენ იმ ძალას, რომელიც საზოგადოებას იხსნიდა ამ საშინელი სენისაგან. მიუხედავად პაპლესის ცხოვრების ტრაგიკული დასასრულისა, პაპლესი უძველესობაში როდი კვდება, მას სჯერა, რომ ერთხელაც არის ბოროტებას მოეღებება ბოლო:

ოჰ ჩემო კარგო პოპაიო, რა საშინელ სახელს დაეკრებ, თუ კი ეს ამბავი არ გამკლავდება. მაშ თუ ოდესმე გყვარებივარ, ჩამდინე ხნით განმარადი მედამის ნეტარებას, ტანჯვით

იცხოვრე.

და ამ კრულ შიშის მიმოფენი ჩემი ამბავი.

და აი სიკვდილის წინ პაპლესი ყველს ძალს აძლევს თავის ზმას, ძალს, რომელიც ფორტინაბრასში უნდა განასახიეროს. თვითონ ფორტინაბრასშიც იცის პაპლესის ფასი:

მას რომ ზღმწიფედ ტახტზე ჯდომა

დასცალბოდა,

ეჭვი არ არის, განაგებდა დიდებულებით.

პაპლესმა იცოდა, რა საშინელი ბოროტებები ზდებოდა ტახტზე. დამნაშავეთა ყოვლად საზოგადოარ ხროვას, უსარცხილო და უნამუსო მკვლელობას ნადას რომ ეყარა სახელმწიფო ტახტი, მითაცებული უსათნოესი და უღირსეულისი აღმამისაგან. სწორედ ამიტომ მიმართავდა დედამისს შემდეგი სიტყვებით:

ის ავბავი, კაცის მკვლელო, უმსგავსი მონა, შენის პირველის მეუღლისა ფრწილის არღობის, მეფე-მასხარა, სახელმწიფო ტახტის მპაჩავი, გიბეს ჩამდები უძვარფასეს დიდებლისა...

მთელი შინაგანი განცდა, შინაგანი ტრაგედია პაპლესისა, ამ ალორმინების დროის პუშკინისტი აღმამისა, რომელსაც ძალა არ ყოფნის გაანადგუროს ვარსმოგარული უსამართლობა და ბოროტება, მაგრამ რომელიც ამხედრებულია მის წინააღმდეგ, თუმცა ერთგვარად ყოველმხრივ კიდევ — პაპლესს მას თუ არა, — მოეცემოდა პაპლესის შენაშინავ მონოლოგში (ყოფნა? არყოფნა? !).

პაპლესმა იცის, რომ მატყუარებითა და გაიმყვრებითა მთელი ქვეყანა სავსე, იცის თუ რა საშინელი და სისხლიანი ბოლიე მიემართება სამეფო ტახტისაგან, თუ რა ჯოჯოხეთური საშუალებებით — ავადკობითა და დაბნელებით, მლიქვნელობითა და ორპირობით, მესხანათობითა და ბოროტებით, ფიცის გატეხითა და ორგულობით, მტარელობითა და ზოცვა-უღებრით — ჩაგდო ზღში სამეფო აღმამისა სისხლით უძღვმა ტირანმა.

შექსპირის ტრაგედიებში განსაკუთრებულად დიდ როლს უჭირავს „მეფე ლირს“. ლირი ინგლი-

სის მორკმული და ზედადი მეფეა, მაგრამ აი, მან სამეფო თავის ორ ქალიშვილს გადასცა და სამეფოც დაკარგა და სიყვარულიც. ოდესღაც მოქმენელობითა და ფარისევლობით გარშემოტყმულ ღირს ქვეყნიერება სამოთხედ ეწვეწებოდა, მაგრამ მეფური ძლიერების დაკარგვისთანავე ისევე ჩამოსცილდა უსრისცივლო პირმოთნეთა გროვად, რაგორც ტომან ათენელს და დედების ამოუებისაგან საბოლოოდ განძარცვულმა მეფემ მეფური სამოსიცი შემოიძარცვა და გაიშვლბული სხეულობისა და სულით იგრძნო პაროტებისა და ვერაობის, პირმოთნეობისა და გაუტანლობის, სულმდაბლობისა და აღვირახსნილი ეგოიზმის პატრონობის სუსხი. ძლევამოსილი მეფე გადიქცა არარაობად. რეგანების, გონერალებისა და ედმუნდების ქვეყანაში ლარისათვის ადვილი აღარ დარჩა. თვალვებდომხრილმა გლოსტერმაკ ახლად დინახა სიმართლე.

„მეფე ღირსი“ უდიდესი ოსტატობითაა ნაწვეწები ტრაგედია ადამიანისა, რომელიც თავისი გარემომცველი სამყაროს არსში ჩაწედა. ტრაგედიაში ხალხური სიმბრძნის მატარებელია მისხარა, მისი აზრით.

„ბედი სწორედ უნამუსო ქალაა, ღარიბი სძაგს, მდიდრის ეშხით მთვრალია“...

ღირსი მიერ ტანისამოსის შემოძარცვას ერთგვარი გადატანითი მნიშვნელობადა აქვს. გარეგნული ბრწყინვალეობა შემოძარცვთ თუ არა, მას მლიქვნელების ხროვაც შემოსიცილდა და ის ზედმეტი შეიქმნა მათთვის, ისე რომ თვით მისსაც შეილებმაკ, სათნო და სამართლიან კორდელისა გარდა, მასზე აღმართეს თავიანთი ეერაგად და სისხლიანი ზელედი. ოდესღაც ძლევამოსილი მეფე ახლა ბუნების სტიქიას შესხოვეს უსამართლობითა და გაუტანლობით მოცული ქვეყნიერება სულ ერთიანად მილენ-მოლენის:

იზუზუნე და იქროლუ შენ, ქარო მსუსხავო, უბერე, ვიდრე ღაწენი ზედ არ დაგასკდებიან! გადმოენთხიეთ წყლისა ღვარნი, და შენი,

გრიგალნო, წამოღებრე, წამოღებრე ზვირთნი ზღვიანნი და სრულად შთანთქე ეს ქვეყანა ძირით

თხემამდე!
(თარგმნილია ივ. მანაბლისა და
ი. ჭავჭავაძისა).

ტრაგედიის გმირი ედმუნდი, რომელიც გულქვა და ბოროტი ადამიანია, და რომელიც თავისი ბედნიერებისათვის მზად არის ყოველგვარი მსხვერპლის გაღორო, რაკი ამხედრებულა თვითონ ბუნების წინააღმდეგად, ერთგვარად ჩამოგავს შექსპირის რინარდ III-ს. ამ დესპოტად დაბადებულ მონარქს, რომელიც არავითარი სულმდაბლობისა და ეერავობის წინაშე არ დაიხეცს, ოღონდ შერი იძიოს მისისათვის, რომ ბუნებაში იგი მახინჯი გაანინა.

ტრაგედიაში — „ოტელო“ ოტელო და დეზდემონა მაღალადამიანური თვისებების მატარებელი ადამიანები არიან. ოტელო მეჩვეულებურად მობილი სარდალია. ის არც სილაშხით ბრწყინავს და არც ენამახვილობით, მაგრამ მისი უბრალო, ადამიანური ენით მოყოლილი თავგადასავლები ხიზლავს სათნოებით აღსავსე დეზდემონას და იგი მამამისის სურვილის აშკარა საწინააღმდეგოდ შეიყვარებს ამ გულწრფელ და გულმთილ მავრს, შეიყვარებს მთელი არსებით. ოტელო ენდობოდა დეზდემონას, მაგრამ იავს მიერ აღძრულმა ექვეშა ეს უდიდესი ნდობა და სიყვარულიც კი დაანგრია, ოტელოში ჩაქცდა რწმენა ადამიანთა შორის თვით ყველაზე სათნო და სანდო ადამიანის — დეზდემონას მიმართ, და ამ რწმენის დაკარგვამ კიდევაც წარმოშვა სამინელი ტრაგედია.

ერთხანს ოტელოს ტრაგედიას თვლიდნენ ექვიანობის ტრაგედიად, მაგრამ ყველაზე სწორად ეს საკითხი ახსნა პეშენმა, რომლის აზრითაც „ოტელო“ ბუნებით ექვიანი არ არის, პირიქით, მიმწელობია და მისი ტრაგედია — „გაცირებულნი ნდობის ტრაგედიაა“.

ისტორიულ ქრონიკებში შექსპირი ვასალიარი ოსტატობით უწვეწებს, თუ რა დამღუპველია ქვეყნისათვის ფეოდალური გათიშულობა, რომელიც ყოველთვის იწვევს შინაომს და უბრალო ზოცვა-ჟღერას. გენიალური დრამატურგი მთელი ძალა-უფლების განათლებული მონარქის ზელში თავმოყრას მოითხოვს. ცხოვრების ბნელი მხარეები, რაც ესოდენ მაღალმხატვრულად და სისავსით ასახა შექსპირის ენობილ ტრაგედიაში, პირველი პერიოდის პიესებსა და ისტორიულ ქრონიკებშიაც იხენდა თავს. მათში შექსპირი შეუბრალებულად ზდიოდა წილას სისხლისმსმელ მეფეებს, ვერაგ კარისკაცებს, თალით და გაუტანელ მოხელეებს, ორბრი და გაიმქვრა ადამიანებს, რომელთა მიერ გაბმულ ქსელში სღუპებოდნენ ათასობით ალაღმართალი და სრულიად უდანამართლო ადამიანები, ლატყდებოდა ქვეყანა, იშლებოდა და ნადგურდებოდა მეურნეობა. მაგრამ, არ შეიძლება არ შევინშნოთ, რომ აქაც კი, ამ ქრონიკებშიაც, ასახულია შექსპირის თანამედროვე ინგლისი. დრამატურგი თავისი თანამემამულეების თვისებებს მაწერს ისტორიული ქრონიკების გმირებს. შექსპირი ნილას ზდის და სამარცხვინო ბოჭე აქრავს ტირან მეფეებს და იძლევა იდეალური მეფის, ხალხისათვის თავდადებული პეშენური მეფის — პენრი V-ს სატეს. პენრი V არ ეძებს პირად დიდებას. ის მთელი თავისი ზალხისა და არმიის ღიღუბისათვის იბრძვის. ის პირდაპირი ადამიანია. „შენ რომ უკეთ ფლობდე ინგლისურ ენას, მაშინ ნახავდი, რომ ძალიან უბრალო მეფე ვარ და იფიქრებდი, რომ გვირგვინის საყიდლად ფერმა გამიყიდია. მე არ მეზრებება დახვეწილი სიტყვებით სიყვარულის ასხნა — მე, შენ მიყვარხარ, მიპისუხე: გაწყობს თუ არა ეს და საქმე

განაჩნულია. რას იტყვი, ლედი? — ეუბნება იგი ფრანგ პრინცესას.

შექსპირი ისტორიული ქრონიკებისათვის სიუჟეტებს იღებდა პოლნაშედისა და სტრუს ქრონიკებიდან და, რამდენადაც ზერხდებოდა, ცდილობდა არ გადაეხვია ისტორიული სინამდვილისათვის. მის ქრონიკებში ისტორიული პიროვნებების, ნამდვილად არსებული პიროვნებების გვერდით მოცემულია შექსპირის ფანტაზიით შექმნილი გმირები. ყველაზე ნათელი და შესანიშნავი სახე მათ შორის არის სერ ფოლსტაფი. სერ ფოლსტაფის არსებობის უთუოდ საკვან მკითხველს, ჩაღვანაც იგი მოქმედებს ისტორიულად ცნობილი ადამიანების გვერდით. შეიძლება თქვას, რომ ამ გამოფონილი გმირების მოცემა ისტორიული გმირების გვერდით შესაძლებლობას აძლევდა შექსპირს ნაკლებად ელალტა ამა თუ იმ ისტორიული სინამდვილისათვის და აესაზა იგი სწორედ ისეთი, როგორც მას წარმოედგინა იგი ზემოხსენებული ქრონიკებისა და ხალხური ზეპირი გადმოცემების მიხედვით.

სონეტი ინგლისში შემოიღეს უატიმ და სერგიმ XVI-ე საუკუნის პირველ ნახევარში, მაგრამ ვერ მოასწრეს დაემკვიდრებინათ იგი.

მე-16 საუკუნის 90-იან წლებში სონეტი, როგორც პოეტური ფორმა, შეტად ვაერცელდა. შექსპირის სონეტები გამოქვეყნდა 1609 წელს. სონეტებში მოქმედებს სამი პიროვნება: პოეტი, მისი მეგობარი და „მეიტუბა დამა“. სონეტებში გადმოცემულია სხვადასხვა განწყობილება შექსპირისა, რაც მას სხვადასხვა ვითარებაში ჰქონდა. ყოველი სონეტი თავისებურია და თავისებური ფერადობით ხასიათდება. პოეტური ფორმაშია ნათლად გამოშვლავნა შექსპირის გენიალობა, მისი ამოუწერავი პოეტური პოტენცია. სონეტები შექსპირის ერთადერთი ლირიკული ნაწარმოებია, ამიტომაც შექსპირის, როგორც პიროვნების, გასაგებად მათ ფასდებულზე მნიშვნელობა აქვს. ის სიღრმე, რაც შექსპირის ღრმაპტული თხზულებებისთვისაა დამახასიათებელი, დამახასიათებელია აგრეთვე მისი სონეტებისთვისაც. შექსპირის სონეტები, ისევე როგორც ტრაგედია „რომეო და ჯულიეტა“, ამკვეთებით სავსეა მისი მრავალ უქმნილი პიმინი.

შექსპირის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი ხალხს უკუიარსებს. უნდა აღინიშნოს, რომ ჰემპარიტად კეთილი და გამტარი ადამიანები შექსპირის სწორედ ხალხის წრიდან, უზარალო ადამიანების წრიდან გამოიყვანს. შექსპირის მთელ შემოქმედებაში წითელ ზოლად გავლებული აღორძინების დროის მთაზროვნეთა შორის გამატონებული აზრი, რომ ადამიანები თანასწორი არიან, რომ თუ მეფესა და დიდებულს ნათავილებთ ვარკვენილ ბრწყინვალეობას და ძალა-უფლებას, ისინიც ისეთივე ჩვეულებრივი ადამიანები გახდებიან, როგორც დანარჩენები.

ხალხისა და ცალკეული გმირების ურთიერთ დამოკიდებულების საკითხია გარჩეული შექსპირის

რის „იულიუს კეისარი“. კეისარი აქ წარმოადგენილია, როგორც შორსმჭვრეტელის მკაცრებული შერიანი ეგოისტი, უზღრფის მატარებელი რეალობით შეპყრობილი ადამიანი, რომელსაც არ უყვარს კასიუსი თუნდც მხოლოდ და მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ იგი „პირახელია“. კეისარი განუხსავლად და წინადადებდად მოქმედებს და ვერ გრძნობს აშკარა და დამღუპველი საფრთხის მთახლოებას.

სინამდვილეში კი კეისარი, როგორც ისტორიული პიროვნება, სიმამაცის განსაზღვრება იყო და სულაც არ ყოფილა წინადადებანი და განსჯელი. იგი ლმობიერი გულის პატრონი იყო. მან რამდენიმეჯერ აპატია ბრუტუსს და კასიუსს მის წინააღმდეგ გალაშქრება.

შექსპირის კეისარი არ არის ისეთი ძლიერი პიროვნება, მაგრამ გენიალურ დრამატურგს უნდა თვალნათლი დაინახოს მაყურებელს თუ მკითხველს, რომ მოქმედებული იდეა უთუოდ გაიმარჯვებს, მიუხედავად იმისა, ძლიერი პიროვნება იქნება მისი განსაზღვრებული თუ სურსა. კეისარისთვის იდეა მოქმედებულია და, თუმცა კეისარი მოკლეს, ბრუტუსისა და კასიუსის საქმე, ე. ი. რესპუბლიკელების საქმე წაგებულია.

ბრუტუსი, რომელიც კეისარის საპირისპიროდაა ტრაგედიაში გამოყვანილი, კეთილშობილების განსაზღვრება, მაგრამ იგი განწირულია დასაღუპავად, ვინაიდან ის ისეთი იდეისათვის მებრძოლია, რომელსაც არ უწერია გამარჯვება. ბრუტუსის კეთილშობილებას და სათანოებას აღიარებს მისი დაუპინძელი მტერი ანტონიუსი.

თვითონ ბრუტუსი ასე ამართლებს თავის მოქმედებას კეისარის წინააღმდეგ. „მე კეისარი ნაკლებად არ მიყვარდა, მაგრამ რომი მიყვარდა მეტად. კეისარს შე ვუყვარდი და ამისათვის მას დავსტრეი. იგი ბედნიერი იყო და ეს მე მიზარდა. იგი იყო მამაკაცი და ამისათვის პატებს ვცემდი. მაგრამ მედიდური იყო და ამისათვის მოკალი იგი“. ბრუტუსი დაიღუპა იმიტომ, რომ მას ხალხმა არ დაუტორა მხარი, იმიტომ, რომ ხალხის სურვილებს საწინააღმდეგოდ მოქმედებდა.

„იულიუს კეისარი“ ხალხის როლი წინა პლანზეა დაყენებული. მასში ნათლადაა ნაჩვენები, რომ საბოლოოდ მხოლოდ ის იდეა იმარჯვებს, რომელსაც ხალხი უჭერს მხარს, რაც სასარგებოა და, მაშასადამე, მისაღებია ხალხისათვის. ხალხის ღირებულება მხოლოდ ისინი იმარჯვებენ, რომლებიც ადლოს უღებენ ხალხის ნებასურვილს, ხალხის მისწრაფებას და ისტორიულად მოქმედებულ ვითარებას.

შექსპირის პოლიტიკური კრედოს გასარკვევად დიდი მნიშვნელობა აქვს ტრაგედია „კორიოლანოს“. თუ „იულიუს კეისარი“ ბრძოლა წარმოებს რესპუბლიკელებსა და მონარქისტებს შორის, „კორიოლანოსში“ ბრძოლა არისტოკრატისა და დემოკრატის შორისაა გამართული. აქ ხალხი-

საერთოც თავის ინტერესებს გამოხატავდა და დამცველად გამოდის. ხალხი აქ იბრძვის საერთო უფლებების დასაცავად, რომელთა ხელყოფას ცდილობენ კორიოლანოსი და მენენიოს აგრძელებს. ხალხი აჯანყებულია იმის გამო, რომ მას „შემოწმის სიყვდილი ურჩევია“. ხალხის სამართლიანობად გამოდის უკიდურესი ინდივიდუალისტი და ეგოისტი კორიოლანოსი.

შექსპირის აზრით, მონარქიის მთავარი მოვალეობა ისაა, რომ მან ხალხის კეთილდღეობისათვის იზრუნოს. თვითონ მეფე ღირს, რომელიც თავის დროზე შეუბრალებელი დესპოტი იყო, ბოლოს და ბოლოს რწმუნდება თავის დინამიკულად და წარმოუქმანს:

ტაღო ოხერნო, უბედურნო, შიშველ-ტიტყელნო, რას შვრებით მაშინ, რას მოგისწრებთ ასეთი ღამე?

მშვიდ-მშვიდვალნი, უმოსელნი, უსახლკარონი ნეტა ვით იტანთ ამისთანა ვაი-ვაგლახს? ვით რომ ესდენ ცოტა თქვენზე მე მიზრუნვია. (თარგმ. ივ. მაჩაბლისა).

პამლეტი უბრალო ხალხის სიყვარულითა და მხარდაჭერით სარგებლობს. მისი საუკეთესო და ერთგული მეგობარი ჰორაციო ღარიბი სტუდენტი. „პამლეტი“ უბრალო ადამიანები უფრო გააძნა და კეთილშენებოვან ადამიანებად აზიან გამოყვანილი. კომედიაში — „როგორც გენებოთ“ უბრალო ადამიანები სიკეთის ნიმუშებად და პიჩნეული. ასეთია, მაგალითად, ადამის სახე. ასევე საკეთისა და ერთგულების განსახიერებაა ტრაგედიაში „ტიმონ ათენელი“ ფლავეუსი, რომელიც თვით კაცთმოძულედ ქცეულმა ტიმონმა კი აღიარა ადამიანად. შექსპირის სიმშაოთა ყოველთვის ხალხის მხარეზეა.

მართალია, შექსპირის მიერ ხალხის როლის გაგებაში არის ერთგვარი შეზღუდულობა, მაგრამ ეს გასაგებია, რადგანაც შექსპირის დროს შეუძლებელიც იყო ხალხის როლის სრული განჭვრეტა; თუმცა ინგლისი შემდგარი იყო კაპიტა-

ლიზმის გზაზე, მაგრამ პროლეტარიატი, როგორც კლასი, ჯერ კიდევ არ ჰყოფილა. **შექსპირისა**

შექსპირი განსაკუთრებით შეიყვარა საბჭოთა მკითხველმა და მკვლევარებმა. იშვიათად თუ ნახავთ რომელიმე მნიშვნელოვან თეატრალურ კოლექტივს, რომელსაც არ ეცადოს შექსპირის ამა თუ იმ დრამატული ნაწარმოების განსახიერება. შექსპირის 37 პიესიდან 22 განსახიერებულია საბჭოთა თეატრების მიერ. ისინი დაიდგა და იდგმება რუსულ, უკრაინულ, ბელარუსულ, ქართულ, აზერბაიჯანულ და სხვა ენებზე. „ოტელო“ თარგმნილია საბჭოთა კავშირის ხალხთა 30 ენაზე. ამ უკანასკნელ წლებში „რომეო და ჯულიეტა“ დაიდგა ბრეტანში, ელადიფოსტოკში, ოსკოში, თბილისში, ასკოვსა და სტალინგრადში, „კორიოლანოსის მოჩვენება“ — ორჯონიკიძეში, კალინინში, ასტრახანში კიშინიოვში, ტაშკენტში, სარატოვში, მაგნიტოგორსკსა და სემიპალატინსკში, „პამლეტი“ — მოსკოვსა და ტაშკენტში. საბჭოთა კომპოზიტორებს დაწერილი აქვთ მუსიკა შექსპირის პიესებისათვის („პამლეტი“, „აურზაური არაფრის გამო“, „უინძორელი მზიარული ქალები“, „რომეო და ჯულიეტა“ და სხვ.). საბჭოთა კინომატოგრაფიაც არ დარჩენილა ვალში შექსპირის მიმართ. თავისი სიყვარული გენიალური დრამატურგისადმი მან იმით გამოხატა, რომ ეკრანზე განსახიერა მისი ქმნილებები. ასე, მაგალითად, უკანასკნელ წლებში გადაღებული იქნა „ოტელო“ და „მეთორმეტე ღამე“.

გენიალური დრამატურგის უ. შექსპირის გაზიარებულია 340 წელზე გინელო. მისმა ქმნილებებმა ბრწყინვალედ გაუძლო დროის გამოცდის და ისინი ახლაც, სამ საუკუნეანახევრის შემდეგაც, შეუწულებელი ინტერესით იკითხება.

განსაკუთრებული სიყვარული და დაფასება ზედა წილად შექსპირს ჰყვას ქვეყანაში, სადაც განხორციელებულია კაცობრიობის საუკეთესო შეილთა დიდი პუშკინისტური იდეალები.

შალვა აღმაშენებელი



ჰენრიკ იბსენი

(გარდაცვალებიდან 50 წლის შესრულების გამო)

ნორვეგიის სატატო ქალაქ ოსლოში იბსენის საფლავის ძეგლზე გამოხატულია ჩაქუნი. ერთი შეხედვით, უცნაურად მოგვეჩვენება: შერალი-დრამატურგი და ჩაქუნი! მაგრამ, თუ გავითვალისწინებთ იბსენის ერთ-ერთ ლექსს, სადაც შერალი თავის თავს „მადნის მთხრელს“ უწოდებს, ვასაგები იქნება, თუ ნორვეგიელმა ხალხმა რატომ გამოსახა თავისი დიდი შერლის ძეგლზე ჩაქუნი. მართლაც, იბსენი მადნის მთხრელით თავისი შერლური ჩაქუნიტ გზას იკვლევდა ადამიანის სულის სიღრმეში. ალექსანდრე ბლოკის საზოგადო თქმით, „მეგროსკოპით და სკალპულით შეიარაღებული“ იბსენი ადამიანის სულიერი ცხოვრების ანალიზის საშუალებით, საზოგადოების წყურღუბის გამოიშვებოდა, თავის შემთხვევაში გვიჩვენებდა ადამიანის მთელი მისი ღირსება-ნაკლავებებით და გვიჩვენებს, რომ ბურჟუაზიული საზოგადოება დამყარებულია სიცრუესა და ორპირობაზე, თვალთმაქცობაზე და თავმოთვითაზე. მადნის მთხრელივით იბსენი სწვდებოდა ადამიანის სულის ყველაზე ფარულ და მყუდრო კუთხულებს. აქაც კი, სადაც თითქმის ყველაფერი რაგზეა, ნორვეგიელი დრამატურგი ხედავდა და ააშკარავებდა სიღამ-პლეს, რომელიც თურმე გარედან ყოფილა მხოლოდ დაფარული; მაგრამ, როგორც ყოველთვის ხდება, ამ შემთხვევაშიც დიდი შერლის მიმდევრებმა იბსენის დრამების ფსიქოლოგიური ანალიზი ავადმოყოფერ თვითანალიზამდე დაიყვანეს და ადამიანის სულის სიღრმეში ჩახედვა კი სულში ჩიჩქნად გადააქციეს. სტანისლავ შკინი-შევსკიმ და მორის მეტერლინკმა ბურჟუაზიის დეკადანის ხანაში იბსენის რეალისტური დრამა მოდერნისტულ და სიმბოლისტურ დრამად შეცვალეს. იგივე ილ. ბლოკი, რომელიც, ვლ. ნემი-როვი-დანინკოვთან ერთად, იბსენის დიდი ათავისმსცემელი იყო, წერდა, რომ მეტერლინკი ცდილობდა „შემენებდა სოლნისის“ ერთ-ერთი დიალოგის საიდუმლოების გახსნას და მაინც ვერ შეძლო.

უნდა ითქვას, რომ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც იბსენი გამოვიდა სამშერლო ისპარეზზე, ევროპულ დრამატურგიასა და თეატრში გაიმეფებოდა იყო სკრბისა და სარდუს მელოდრამები, აგრეთვე ილ. დიუმ-შეის „თეზისური“ დრამები. სკრბის შესახებ მშვენიერად აქვს ნათქვამი ბალზაცს: „სკრბი იცის ხელობა, მაგრამ მისთვის უცხოა ხელო-

ნება, მას აქვს ნიჭი, მაგრამ არა აქვს დრამატურგიული გენია“. მართლაც, სკრბი დრამის ბრწყინვალე ტექნიკოსია და იბსენმა უთუოდ აითვისა მისი ტექნიკა, მაგრამ ნორვეგიელმა დრამატურგმა ეს ტექნიკა გამოიყენა დიდი იდეებისა და მწვევე პრინციპების გამოსახატავად. კუპენაგენის თეატრის მსახიობი ემილ პაულსენი გადმოგვცემს იბსენის აზრს სარდუს შესახებ: „იგი მხატვარი კი არაა, არამედ ლიტერატურულ საქმეთა ხელისანი“. იბსენმა ახალი სისტემით გააჯანსაღა ერთფეროვანი და შაბლონური ევროპული დრამა, რომელიც მანამდე აღიღებოდა თეატრით საზრდოობდა. ევროპული დრამის დატენიებისა და დაცემის ხანაში იბსენმა განაგრძო შილერისა და ბიუგოს ტრადიციული დრამატურგიის ტრადიციები, თანაც თავისი იდეური დრამატურგიით იბსენმა ნიადაგი მოამზადა დასავლეთ ევროპაში ტურგენევისა და ჩეხოვის, ტოლსტოისა და გორკის დრამატურგიის ასათვისებლად.

იბსენი ადრე გაეცნო თეატრალურ საქმეს. ჯერ კიდევ 23 წლის ახალგაზრდა მიწვევის იგი ახალდარსებულ ნორვეგიულ ნაციონალურ თეატრში ქალაქ ბერგენში (1851 — 1857), შემდეგ შუშოპოდა ოსლოს თეატრში (1857 — 1864). თუ არა ეს ცამეტი წელიწადი ვერ მიიღწევდა დრამატურგიული ტექნიკის იმ სრულყოფას, რომელსაც სამართლიანად აღნიშნავენ კრიტიკოსები. სწორედ აქ, ამ თეატრებში, დაიბადა იბსენი-დრამატურგი და ამავე დროს ნორვეგიული თეატრმა მიიღო შალვაზაისისოვანი ლიტერატურული ნაწარმოებები. ანტონ ჩეხოვი მუდამ ოცნებობდა თეატრში შუშოპოზე. იგი წერდა სტანისლავსკის: „მე რომ მოსვამოდა ეცხობო, ვეცდებოდი თქვენთან აღმისმისო-კიამო შესვლის, თუნდაც კარსკიკის სახით“. მთელი წვენი ძალ-ღონით უნდა ვეცადოთ, რომ სკენა საზავლოს ხელიდან ლიტერატურულ ხელში გადავიდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში თეატრი დაიღუბებოა“, ამბობდა ჩეხოვი. ახალგაზრდა იბსენმა ოთხი შიგას დაწერა ბერგენის თეატრისათვის, რითაც მან შეძლო თეატრისა და დრამატურგიის იდეურ და ესთეტიკურ მისწრაფებათა ერთიანობის განხორციელება.

ცნობილია, რომ ნორვეგია 1397 წლიდან ჯერ დანიის, 1814 წლიდან კი შვედის ნაწილი იყო და მხოლოდ 1905 წელს შეძლო ნორვეგიის ხალხმა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის

შოპოვება, რაც ვ. ი. ლენინმა აღნიშნა როგორც დადებითი ფაქტი „უაღრესად აღფრახსნილი იმ- პერიალიზმის ხანაში“ (ტომი 23, გვ. 50). ნორვე- გელი პროგრესული ინტელექტუალის სხვა წარ- მომადგენელთან ერთად, იბსენი ჩაღვა ნაციონა- ლურ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის ავანგარდ- ში და ის პიესები, რომლებიც მან პერგენის თეატ- რისათვის დაწერა, სწორედ ამ პრავალსაუკუნო- ვანი ბრძოლის ანარეკლი იყო. ხშირად ზღუბა, რომ ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ საბრძოლო განწყობილების შესაქმნელად მუშრობა მიმარ- თავს თავისი ერის ისტორიას და წარსულიდან სესხელობს გამამხნეველ მაგალითებსა და მი- საბამ სახეებს. ასე იყო, მაგალითად, ჩვენის, როდესაც ქართულმა თეატრმა, 1879 წელს, ზელ- ახალი აღდგენის შემდეგ, ნაციონალურ-გამათავი- სუფლებელი ბრძოლის განაღებისათვის მიმართა ისტორიულ-პატრიოტული პიესების დადგმას („სამშობლო“, „კონსტანტინე ბატონიშვილი“ და სხვ.). იბსენმა ვაკუცხლა ახლადდაარსებული ნორვეგიული თეატრის სცენაზე (მანამდე დანიუ- რა თეატრი არსებობდა) ძველი საგების ეციონ- გები და ისტორიული პერსონაჟები. ასე შეიქმნა შესანიშნავი დრამები: „ინგერი ენსტრომიდა“ (1855), „ნარდლოვითის გიმინი“ (1858) და „ტაბ- ტის მაიფლები“ (1863). იბსენი ამ პიესებში შექსპირის ისტორიული ქრონიკების სიძლიერე- დე აღწევს. შილერის „ვალენშტაინის“, პუშკინის „ბოროს გოდუნოვის“ და შერინგის „ეკერის“ შემდეგ იბსენის „ტაბტის მაიფლები“ საუკუ- თვის ისტორიულ დრამად ითვლება მე-19 საუ- კუნის ევროპულ დრამატურგიაში.

ლიტერატურისმოყვარეობაში. საერთოდ შილე- ბულია იბსენის შემოქმედების სამ პერიოდად დაყოფა. ეს პერიოდებია: ნაციონალურ-რომან- ტიკული, სოციალურ-ყოველსუფრებობით და სიმ- ბოლური. მაგრამ ეს დაყოფა მეტად ზელოვნე- რია. თვითონ იბსენი წერდა 1898 წელს: „თუ ჩემს ნაწარმოებებს განიხილავთ, როგორც ერთ განუყოფელ მთლიანობას, მაშინ შეიძლება გა- მითხროთ ის მთავებდობა, რომლის გამოწვე- ვაც სურდა ავტორს“. ალ. ბლუკმა იგრძნო ასე- თი დაყოფის ნაშალადგობა: „იბსენის „ზღვის ქალი“, „ჰედა გაბლერი“, „სოლნესი“ რომ არ ყოფილიყვნენ, ჩვენ ვერ დავაფასებდით იბსენის პრადსა და იბსენის მტკიცებას“. 24 დრამა, რომელი იბსენმა დაწერა მთელი თავისი ცხოვრ- ბის მანძილზე, მართლაც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ერთი მთლიანი აღმართური კომპლექს- ბალზაის დიდებულ ნაწარმოებთა კრებულის შესავალი, იმ განსხვავებით, რომ ბალზაის ტი- პები (მაგალ, რასტრინიკი და სხვ.) ერთი რომა- ნიდან მეორეში გადადიან, იბსენთან კი ერთი და იგივე სახე ან ტიპი სხვადასხვა პიესაში სხვადა- სხვა სახელსა და გვარს ატარებს (მაგალ, ეიკინ- ვა ჰუნარი „ჰედა გაბლერი“ ლებტოლბს ტეს- შანის სახეს, თვითონ ჰედა, როგორც ერთმა კრიტიკოსმა აღნიშნა „კონსტანტინე ვალერიას“

და სხვ.). თუ არა რამდენიმე აღმართული ისტო- რიულ-პერიოდიული დრამა, იბსენის პიესების უმ- რავლესობა თანამედროვე თეატრზე დაწერად. არც ლიტერატურაში, არც სიმბოლიზმი, როგორც გარკვეული მიმდინარეობა და მსოფლმხედვე- ლობა, იბსენის დრამატურგიას არ ახასიათებს. იბსენის ანალიტიკური, პრობლემური, იდეური დრამა სრული ანტიპოდია ნატურალისტური დრამისა. მართალია, იბსენის კრიტიკული რეა- ლიზმი ხშირად დიდ განზოგადებამდე, სიმბოლო- მდე აღწევს, მაგრამ ა. ლენინარსკის სიტყვით რომ ვთქვათ, „между типом и символом раз- ница только в объеме захвата“ (ტიპი-სიმ- ბოლია, ლენინარსკის აზრით, პრობლემა, პამლე- ტი და სხვ.). თვითონ იბსენი აღნიშნავდა, რომ სიმბოლო უნდა სკვალავდეს „მთელს ნაწარმოებს უხილავი ძლიერით, ისე როგორც ევრცლის ზო- ლი მთის წიაღს“. მაქსიმ გორკი ამბობდა ზეო- ვის შესახებ, რომ მისი პიესები „დრამატული ზელოვნების ახალი სახეა. აქ რეალიზმი ღრმად მოფიქრებულ, სულსაანაზღვრ სიმბოლიზმდე აღ- წევს“. იბსენის „როსშერსკოლი“ და „ზღვის ქალი“ — რეალიზტური დრამებია. როდესაც ანდრე ანტუანმა პირველად დადგა პარისის „თა- ვისუფალ თეატრში“ (1891 წ.) „გარეული იხვი“, კრიტიკოსი ფ. სარსე წერდა: „რა არის ეს გა- რეული იხვი, რა აქვს მას საერთო პიესასთან, რას ნიშნავს იგი?“ ამაზე იბსენის თავყანსმცე- მელი ერთ ლემეტი უპასუხებდა, რომ გარეუ- ლი იხვი პიესაში დახასხებული, კაობისებური ცხოვრების სიმბოლია, ფრინველის ბედი აქ სიმ- ბოლირად წარმოგვიდგენს ადამიანის (ამ შემთხ- ვევაში პიესის გმარის — იალმარ გელდის) ბედს, იმ რჯახის ბედს, სადაც ფრინველმა იშოვა თავისი სამყოფელი. ამიტომ ამ პიესაში არაფე- რი გაუგებარი და უცნაური არ არის.

იბსენის აზრით (ეს მან დამტკიცა კიდევაც თავისი დრამატურგიული პრაქტიკით), თანამედ- როვე დრამა უნდა იყოს ზასიათის დრამა და არა სიტუაციისა (როგორც ეს სერბთან და სარ- ლუსთანაა). ამავე დროს, ზასიათის დრამა იდეის დრამაა, რადგან ზასიათი იდეის მატარებელია, იდეა განზოკიელებას პოლიტობის ზასიათში. მაგ- რამ იდეა უნდა იხსნოდეს დრამაში პირველი მოქმედებიდან ბოლომდე თანდათანობით და არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იყოს მოცემუ- ლი განწყენებულ, ფილოსოფიურ ფორმაში. დრა- მატულმა მოქმედებამ უნდა გვიჩვენოს ზასიათი თავის განვითარებაში, მოქმედებამ უნდა ჩაიყუ- ნოს ზასიათი ისეთ პარობებში, რომლებშიც მას შეუძლია გამომავლენის ყველა თავისებურება. იბსენი წერს: „ჩემთვის ამოსავალი წერტილია ყოველთვის ესა თუ ის ზასიათი; დიალოგი, სცე- ნურობა, დრამატული ანსამბლი მეერ მოვა თა- ვისთავად, და ეს მე სრულიადაც არ მიწუბებს, თუკი საუკუნიტ დავუფიქრებ გმარის ზასიათის მთელი მისი ადამიანური თავისებურებებით. გა- რეგნობითაც იგი მთლიანად, უკანასკნელ დილა-

დღე, უნდა იდგეს ჩემ თვალწინ, უნდა ვიყოდე, როგორ დავის იგი და დგას, როგორ იქცევა, უნდა მესმოდეს მისი ხმა. ამის შემდეგ მას ვეღარ გაუგებებ ჩემი ხელიდან, სინამ არ აღსრულებდა მისი ზედი. მაშასადამე, იმსენის მთავარი საზრუნავია ხასიათის შექმნა. ფ. ენგელსმა გენიოსურად აღნიშნა, რომ იმსენის პიესების გმირებს „ჯერ კიდევ გაანია ხასიათი“. მართლაც, იმსენმა შექმნა მთელი გალერეა ცოცხალი ადამიანური ხასიათებისა, ამ ხასიათების საზოგადოებასთან კონფლიქტის ქმნის ტრაგიკულ მდგომარეობას. დრამატურგიის „ამოცანა“, გვიჩვენებს, თუ როგორ გახდა ხასიათი ისეთი, როგორც ის ამჟამად არის. მაგრამ იმსენი გმირის წარსულს არ გვიჩვენებს დამოუკიდებელი სცენების სახით. მაგალითად, ნორას მიერ უაღრესად საბუთის (თამაშების) გაკეთება, ის, რაც ჩვეულებრივს დრამაში ეწერება სიტყვით და „მომენტები“ მომენტურ იქნებოდა, იმსენის დრამაში ფარდის ახდამდე ზღვრა. იმსენს აინტერესებს ამ ამბავის შედეგი და არა თვითონ ამბავი. ამიტომ თითქმის ყველა მისი დრამა, შეხედრე უკანასკნელი დროისა, წარმოადგენს ამა თუ იმ გმირის ცხოვრების ეპილოგს, ტრაგიკულ ფინალს, პირველ მოქმედებამდე შეკრული კვანძის გახსნას, კატასტროფას. იმსენის გმირებს, მეტადრე ქალებს, სცენაზე გამოვლამდე დიდი წარსული აქვთ განვლილი. ასეთებია ელენე ალენგა („მომენტებიანი“), ჰედა გაბლერი, გინა ევალდი („გარეული იხვი“), რებეკა ვესტი („როსმერსპოლმი“) და სხვ.

ცნობილია, რომ რომანტიზმმა დამსხვრია ელსაციტურები დრამის სამი ერთიანობის პრინციპები. მე-19 საუკუნის დასაწყისში ამ ლიტერატურულმა ბრძოლამ უთოვლ პირველადი როლი შეასრულა ევროპული დრამატურგიის „შექმნისპირისპირის“ თვალსაზრისით. იმსენიც თავის ისტორიულ პიესებში რომანტიკული დრამატურგიის ტრადიციებს აგრძელებს. მაგრამ თანამედროვე ცხოვრების ასახვისათვის იმსენმა უარყო დრამატურგიაში როგორც ლექსადური ფორმა, ისე რომანტიკული სიუჟეტის ქაოსურობა. დრამატურგიული ტექნიკის დიდი ოსტატი არ შეუშინდა კლასიკურ სამი ერთიანობის აღდგენას თავის დრამებში. მაგალითად, „ჰედა გაბლერის“ ოთხივე მოქმედება ერთსა და იმავე ოთახში წარმოებს ორი დღის მანძილზე, „ინგერში“ დრამის მთელი მოქმედება ერთი დღის მანძილზე მიმდინარეობს ინგერის ობზე-დარბაზში. ასევე აგებული „ნორა“, „ბოქსინი“, „როდის აღდგებით მკვლევით“ და სხვა პიესები.

იმსენი დიალოგის აღიარებული ოსტატია მსოფლიო დრამატურგიაში. მის მრავალ პიესაში დიალოგის ტექნიკა ვერტუოზობამდე აყვანილი. ამპროვო სანიმუშოა „ჰედა გაბლერი“. აქ მოქმედები პირები ვერც ტრადიციულ და მონოლოგებს არ წარმოთქვამენ, რეპლიკები მოკლეა და ლაკონური, მაგრამ მრავალსმეტყველი, ბუნებრივი და დინამიკური. ზოგი რეპლიკა ადამიანის ფიზიკურ

კერძოდ შეგებას წააგავს, დიალოგები რეპლიკები ხან ერთმანეთს ეჯახებიან, ხან სრული შემოხრებას ქვეთავენ. ამავე დროს, „გარეული იხვი“ სიტყვით თითქმის დაუდევრად და შემთხვევით თქმული, საუცხოოდ მოდიფიცებულია და მტკიცედ ჩამჯდარი დრამის მთელ აგებულებაში“ (ფ. მერინგო). სიტყვებით მასალით ძუნწი ეს რეპლიკები საოცრად მდიდარი არიან შინაარსით, აზრით. მაგრამ ამ დიალოგებში არა მარტო პირდაპირი, არამედ შინაგანი აზრითაა მოცემული, უფრო ღრმა, ის, რასაც ახლა კვებეტსტის უწოდებენ დრამა საშუალებას იძლევა ადამიანის ფსიქოლოგიას და მოქმედების შინაგანი აზრის გახსნისათვის.

ბერნსონის თქმით, „გარეული იხვი“ „არც ერთი ზედმეტი რეპლიკა არაა, თვითმოდ სიტყვას თავისი მნიშვნელობა აქვს, ზელოვნების ნამდვილი სასწაულია“. მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კვებეტსტი, როგორც გერმანიისა და აზრის პოეტური გამოთქმელობა, პირველად შეიქმნა არა იმსენმა და ჩეხოვმა, არამედ ტურგენევმა, რომლის დრამების ლირიკული ტონალობა შედევრდ ღრმად ათვისდა ჩეხოვმა. იმსენმა — ტურგენევის შემდეგ, — მაგრამ მისგან დამოუკიდებლად, შეიქმნა სიტყვის, რეპლიკის მეორე პლანი, რომ მას, ტექსტუალური პირდაპირი მნიშვნელობის გარდა, აქვს ღრმა ფსიქოლოგიური კვებეტსტი, რომელიც დრამის მხოლოდ ანალიტიკურ კომპონენტში ცნობილია.

ანალიტიკური დრამა, რომელიც გერმანიაში ჯერ კიდევ კლასიციზმის და ფრიდრიხ ჰებელის შემოქმედებაში ჩაისახა, იმსენმა განავითარა და დიდ მხატვრულ სიმაღლემდე აიყვანა. გერმანული რეისიზმი ოღო ბრამი წყარად „ჰებელის სიკვდილის შემდეგ გერმანიაში არაფერი იყო, ვისაც შეეძლო ეჩვენებინა დრამისათვის „გზები, შეიქმნა უნდევნი სიკეთე, სინამ ჩრდილოეთიდან არ მოვიდა მხსნელი“. 1879 წლის („ნორა“) შემდეგ იმსენის ყოველი ახალი დრამის გამოვლენა იწვევდა აზრით ჭაყვლა-გამოცეცას და ცხარე კამათს. საყურადღებოა, რომ ერთ-ერთ კამათში პაულ ერნსტის გამოწვევით მოწოდებულია მიიღოს ფრ. ენგელსმა (1890 წლის ცნობილი წერილი), რომაც სამკოთა ლიტერატურის-მცოდნეობის დოქტორა ფსიქოლოგიული სახელმძღვანელო მითითებანი როგორც ნორვეგიის საზოგადოებრივ-განათლებლური ცხოვრებისა, ისე კერძოდ იმსენის დრამატურგიის შესახებ.

„ვიწყებ ჩემი საუკუნის და ჩემი თანამედროვეების დაბატვას, — წერდა იმსენი ბერნსონს, — გამოვიყვან მათ ერთი მეორის მიუღებლობით“. და 1877 წლიდან იმსენმა ზედიზედ, გამოიყვანა თავის პიესებში ბურჟუაზიული „საზოგადოების ბურჯი“: ადვოკატი სტენსგორი, კონსული ბერნკი, ბანკის დირექტორი პერმერი და ბრაჟინი, პასტორი მანდრესი, ბურჟუაზიული სტოკმანი და სხვები. ნორვეგიის ბურჟუაზიული საზოგადოება, რომელსაც იმსენი კარგად იცნობდა,

მისი შემოქმედების რეალურ საფრენად იქცა. მაგრამ ნორვეგიული ცხოვრების მასალაზე იბსენი აყენებდა და წყვეტდა დიდ სოციალურ და პოლიტიკურ პრიციპებს, რომლებიც ერთნაირად აღელვებდნენ მთელ იმდროინდელ ევროპელ საზოგადოებას. სტენსგორი („ახალგაზრდობის კავშირი“) სინდისგარეშებით და ყბები ბურჟუაზიული პოლიტიკოსის ტიპური სახეა, კონსერვაციული ბერნიკი — თანამედროვე ტარტიუსი. პეტრუზიული საზოგადოება აღმოჩნდა, როდესაც სცენიდან გაიშა ქალის, — დედისა და მეუღლის, — გაბედული ხმა, რომ ის „უწინარეს ყოვლისა ადამიანია“ („ნორა“). კიზერულ გერმანიაში მოთხოვნიდნენ პიესის ფინალის შეცვლას. იბსენმა დაწერა ახალი დრამა და საზოგადოებას უჩვენა, თუ რა იქნებოდა „ნორა“, რომ არ წასულიყო ჰელმერისაგან. ელენე ალენკი — ეს ხომ ნორაა, რომელმაც ვერ შეძლო ქმრის ოჯახის დატოვება და ოსვალდი, მისი შვილი, ხომ სიცრუეზე აყენებული ამ ოჯახის ადამიანურად ნაყოფიერა („მოჩენებანი“). იბსენი უფრო შორს წავიდა: შეშვდომის დრამაში იგი ამტკიცებს, რომ მთელი ბურჟუაზიული საზოგადოება დაფუძნებულია ტყუილსა და სიცრუეზე („ექიმი სტოკმანი“). „ჰედა გაბლერი“ გვიჩვენებს, თუ რა შედეგი მოჰყვება, როცა ფორმალური (ტესტამენტი) ცოლად ეყოლება ვენიკიანი, ენერგიული და თავისუფალი ქალი (ჰედა). თავის რეალისტურ დრამებში იბსენმა გვიჩვენა ბურჟუაზიული საზოგადოების გამოშრობის შეუძლებლობა. „Большая жизнь так невозможна“, აცხადებს ჩეხოვი თავის ერთ-ერთ ნაწარმოებში. იბსენის საუკეთესო დრამებიც ასეთ დასკვნას იძლევიან, მაგრამ არც იბსენმა და არც ჩეხოვმა არ იცოდნენ, თუ ვინ იყო ბურჟუაზიის მესაღწევე. ამიტომ იბსენის უკანასკნელ დრამებში იგრძნობა ერთგვარი პესიმიზმი, რომელსაც, ცხადია, არაფერი აქვს საერთო მილდრენსტების პესიმიზმთან. ფ. შერინგის სამართლიანი თქმით, იგი „მებრძოლი პესიმიზმია“.

იბსენის ყველაზე ცნობილი და პოპულარული დრამებია „ნორა“, „მოჩენებანი“ და „ექიმი სტოკმანი“ — „დრამატული შედეგები, რომელნიც ყველაზე მეტად უზრუნველყოფენ იბსენის სახელის უკეთესობას“ (ფ. შერინგი). ამ პიესისთვის დროზე დიდი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური რეზონანსი ჰქონდა. ეს პიესები ახლაც იდგმება, მეტადრე „ნორა“, როგორც სამართალი კავშირში, ისე საზღვარგარეთ. ის პრაქტიკული, რომლებსაც იბსენი აყენებდა, იმდროინდელის მართაც მწვავე პრობლემებს წარმოადგენდნენ (ქალთა საკითხი, ხელოვანისა და ცხოველების, პიროვნებისა და მისი ურთიერთობის საკითხები და სხვ.). ამჟამად ჩვენთვის იბსენის დრამატურგიაში ბევრი რამ საკამათოა და ზოგჯერ მიუღებელიც. პლესანოვმა სამართლიანად აღნიშნა, რომ იბსენის თითქმის ყველა დრამაში სქემატიზმისა და განყენებულების ელემენტებია.

მაგრამ თავის დროზე იბსენის რეალისტური დრამა თითქმის რევოლუციურ მართლმსაჯულებას გასმოცდა სცენიდან. ანდრე, მავალი, „ექიმი სტოკმანის“ დადგმა სამხატვრო თეატრში (1900 წ.). „იმ შემთხვევაში პოლიტიკურ დროს — პირველ რევოლუციამდე, — წერდა კ. სტანისლავსკი, — საზოგადოებაში ძლიერი იყო პროტესტის გრძნობა. ელედებოდნენ გმირს, რომელიც გაბედვდა თამამად და პირდაპირ მოაგრობდა თავისი უღმრთო სიმართლის თქმას. საკუთარი რევოლუციური პიესა — და „სტოკმანი“ გადიოდა ასეთად... სტოკმანი პროტესტს აცხადებს, სტოკმანი გაბედულად სიმართლას ამბობს — და ეს საკუთარი იყო, რომ იგი პოლიტიკური გმირი გამხდარიყო“. თითქმის ასევე მიიღო ქართულმა საზოგადოებამ „ექიმი სტოკმანის“ დადგმა ქართულ სცენაზე (1903 წლის 27 ნოემბერს). „ძლიერ გველურსა აზრობასა მია“ სტოკმანის შესახებ: „სიმართლისათვის თავდადებული ექიმი სტოკმანი“, „პატარასანი მიმდევარი სიმართლისა“. ვახუთი ასვლას: „სიცრუეზე და უსიყვარულოზე აგებული საზოგადოება უნდა დაიარღვეს და დაიშალოს“. მეორედ დადგმის შემდეგ (1903 წ. 21 დეკემბერს) „ივერია“ (№ 274) წერდა: „მოხმამულ ტრადიციებზე აგებული ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება უნდა დაიარღვეს“, იბსენის პიესა, „ეს პროტესტი, ყალბი ცხოვრების მიმართ გამოცხადებული, თანაგრძნობისა და აღტაცების გამოწვევებს ჩვენს ბედში შეყოფი საზოგადოებისას“. თითქმის ასეთივე გამოხატულება „კვალში“ (1903 წ. № 32): „ძლიერ ერთი იდეური პიესა, ძლიერ ელერსა საზოგადოებას ჩვენის სცენიდან ნამდვილი ცხოვრების სურათები დაეხატა, ისეთი სურათები, რომელნიც ახლა ხედებიან გულს და სულს, წვდებიან მის სიღრმეში, აღვიძებენ იქ აზრს, გრძნობას, აღელვებენ მას და თქვენ სრულიად ენათესავები გამოიხატოთ თეატრადან, რადგან გრძნობთ, რომ ცუდად არ დაგვიკარგეთ იქ გატარებული წუთები, იქ თქვენ ბევრი რამ საუკრადოდ და საგულბსმო ნახეთ და გააოგნეთ“, და ბოლოს დასკვნა: „საქართველო, და ათასჯერ სიპირო ასეთი პიესები ზნობად იდგმებოდეს ჩვენს სცენაზე“. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ „ექიმი სტოკმანი“ თბილისში იდგმებოდა დიდი წარმატებით მუშათა რაიონებშიც: ნაძალადეგში, ავჭალის აუდიტორიაში და ავლაბარში.

ჰინე წერდა ედ. კინის შესახებ: „იგი ჯერ კიდევ ღვას ჩემ წინაშე, როგორც შეილოვი, ოტლო, რიჩარდი, მაკბერი და ამა ერთი ბნელითმოცული ადგილი ამ პიესებში ამისხნა თივისი თამაში“. კინის თამაში უფრო მეტს ეუბნებოდა ჰინეს, ვიდრე შექსპიროლოგის — ფრანც ბონის ოთხმოცეული კომენტარები. ბელისკი წერდა მოსკოლზე: „ესივე სურს შექსპირის პარტიტის გაგება, მან უნდა შეისწავლოს იგი არა წიგნებით და აუდიტორიებში, არამედ

პეტრეს თეატრის სცენაზე. ასევე ცალმხრივი და ნაკლოვანი იქნება იბსენის დრამატურგიის შესწავლა იბსენის თეატრის გარეშე. დიდი მსახიობი არა მარტო მსახიობია, არამედ თავისებური ინტერპრეტატორი და კომენტატორი დიდი დრამატურგისა.

თითქმის ყველა ქვეყნების პროგრესული თეატრები დგამდნენ იბსენის დრამებს, განსაკუთრებით, მე-19 საუკუნის დასასრულს და მეოცე საუკუნის დამდეგს. გერმანიის თეატრებში, ბრაზის ინტერპრეტაციით, იბსენის გმირს, რომელსაც „ინიციატივის გამოჩენის და დამოუკიდებელი მოქმედების უნარი აქვს“ (ენგელსი), „გერმანული უბადრუკი მეშინიის“ სახით წარმოადგენდნენ. ფრ. ენგელსი იცავდა იბსენს როგორც პრაქსის, ისევე თეორიის მიერ მისი პიესების იდეური შინაარსის დამახინჯებისაგან. ნამდვილი იბსენი განახორციელებს რუსეთში სამხატვრო თეატრმა მოსკოვსა და ვერა კომისარევსკაიას თეატრმა პეტერბურგში. მსოფლიო თეატრის ისტორიაში შევიდა აგრეთვე სხვა ქვეყნებში ცალკეულ მსახიობთა მიერ იბსენის პიესებში შექმნილი სახეები. ესენი იყვნენ იტალიელი ელეონორა დუზე (ნორა, ელიდა, გაბლეა, რუბეკა, ალვინგო), ფრანგი რეიანი (ნორა), უნგრელი იოზეფ კაიჩი (ოსვალდი), აღბანელი სანდრო მოსი (ოსვალდი), ფინელი იდა ალბერგი (ნორა, გაბლეა, რუბეკა, ელიდა), დანიელი ბეტი ჰენინგსი (ჰედვიგა, ნორა), იტალიელი ერმეტე ცაიონი (ოსვალდი), ფრანგი ანტუანი (ოსვალდი) და სხვ.

სამხატვრო თეატრმა 1899 წლიდან 1912 წლამდე იბსენის ცხრა პიესა განახორციელა. ყველაზე დიდი წარმატება ჰქონდა კ. სტანისლავსკის ექიმ სტოპანს (1900 წ.) და ვ. კაიხაიშვილის ბრანდს (1906 წ.). ელ. ნემსოვიჩი-დანიენკომ კოტე მარჯანიშვილთან ერთად დადგა ამავე თეატრში 1912 წლის 9 ოქტომბერს იბსენის „პერ გიუნტა“. ამ პიესისათვის მარჯანიშვილმა გამოიყენა ღილი ნორვეგიელი კომპოზიტორის — ედვარდ გრეივის მიერ დაწერილი მუსიკა, რომელსაც ახლაც საორკესტრო სოლიტის სახით ასრულებენ ჩვენს კონცერტებზე. ოსვალდის შესანიშნავი შემსრულებელი იყო რუსეთში აგრეთვე პ. ორლენიევი. ვ. კომისარევსკაიმ იბსენის სამ პიესაში შექმნა მაღალმხატვრული სახეები: ნორა (1904 წ.), გილდა (1905 წ.) და ჰელდა გაბლეი (1906 წ.). აღ. ბლოკი აღტაცებული იყო მისი თამაშით: „Она была — вся мятеж и вся весна, как Гильда, и право, ей точно было 15 лет“, წერდა იგი. თავისი პიესის ეპიგრაფად ბლოკმა აღო სოლნესის სიტყვები: „Юность — это возмездие“. მახსოვს: როდესაც კოტე მარჯანიშვილი აპირებდა კორმის თეატრში „სოლნესის“ დადგმას, მისი მოსკოვში წასვლის წინ შეეცაობო, თუ რატომ მაინცდამაინც „სოლნესის“ დადგმა გადაწყვიტეთ და არა იბსენის სხვა პიესა-მეოტი. კოტემ მიპასუხა: „მთელი ზემი

თეატრალური შემოქმედება, ახალგაზრდობის პიში იყო და მინდა ამითაც [დემოკრატიულ] შემოქმედება. „სოლნესი“ ხომ [შემოქმედება] ცხელგანთიანა“. კოტე მარჯანიშვილმა დადგა მოსკოვში „სოლნესი“ 1931 წლის 23 მარტს, და როდესაც იმავე წლის მაისში საგასტროლოდ ჩამოსულმა კორმის თეატრმა ზოთაგერ უჩენა იბსენის მარჯანიშვილის „სოლნესი“ (მარგულად 25 მაისს), მიუხედი, რომ კოტე მართალი იყო და მომავლად ბლოკის ეპიგრაფი. მართლაც, „სოლნესი“ კ. მარჯანიშვილის უკანასკნელი სიმღერა იყო (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ დაუმთავრებელ „ღონ კარლს“ და „ღამურას“).

მეორე თეატრმა იბსენის რეპერტუარიდან ყველაზე კარგად განახორციელა რომანტიკულ-ვიზიული ტრაგედიები: „ჩრდილოეთის გმირნი“ (1892 წ.) და „ტახტის მძიმებელი“ (1906 წ.), სადაც ლენსკიმ შექმნა ნიკოლაის ბრწყინვალე სახე.

საქართველოში იბსენით დაინტერესება დაიწყო 1897 წელს. ყოველ შემთხვევაში, ჯერჯერობით ამაზე ადრე ცნობები ჩვენ არ მოგვეპოვება. ამ წელს „კეაღის“ № 19-ში მოთავსდა იბსენის პორტრეტი და პატარა წერილი, სადაც, სხვათაშორის, სწერია, რომ იბსენის დრამებში „ცოცხლობს მაღალი მხატვარი და ამ სოფლის ეთარებაზე ღრმად დაკვირვებული ფილოსოფოსი“. 1898 წლის 20 დეკემბერს პირველად ქართულ სცენაზე, ქუთაისში, დაიდგა „ნორა“ ნუცა ჩხეიძის (ნორა) და ლადო მესხიშვილის (მელმერი) მონაწილეობით. „ივერია“ (№ 279) გამოცხადება არ დადგმას: „ვ. მესხიშვილს მშვენიერი ალბო აქვს პიესების არჩევისა და მუდამ ისეთი აზრისა პიესებს სდგამს სათაშაშოდ, რომელიც დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვთ საზოგადოებაზე. მოსმენა ასეთი პიესებისა უწყველად დაფიქრებს ყველას, ვისაც დაფიქრების ნიჭი აქვს, ჩაახედებს ცხოვრების ცუდსა და კარგს თვისებაში, რომელიც ისეთი დიდებული ნიჭით არის დაბადებული, როგორც ჰენრიკ იბსენის „ნორაში“. 1900 წელს „კეაღში“ (№ 44, 46 და 48) დაიბეჭდა წერილი — „ქალის ბრძოლა უფლებისათვის“ (ქართული თეატრი ქუთაისში), სადაც გარჩეულია მადლა (ზუდერმანის პიესიდან) და ნორა. გაზეთი წერს: „ჩვენმა ქალებმა უნდა გაიხადონ ისინი წინამძღოლ ვარსკვლავთ, და თამაშად წავიდნენ წინ სინათლისა და თავისუფლებისაკენ“ (№ 48). 1903 წელს ქუთაისის შემდეგ თბილისშიაც პირველად დაიდგა „ნორა“ (20 მარტს) ა. ცაგარელის თარგმანით, იბსენის დაბადებიდან 75 წლის შესრულებასთან დაკავშირებით, ნუცა ჩხეიძის მონაწილეობით. „ივერიის“ № 66-ში დაიბეჭდა ვალ. გუნიას სიტყვა, რომელიც მან წარმოთქვა წარმოდგენის წინ. საყურადღებოა, რომ ამავე წლის „ცნობის ფურცელში“ „კეაღის“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა წერილი „საზოგადოებრივი პიესები იბსენისა“ (ცქვის ფურცლი, № 2101-2144), სადაც დეტალურად

გარეული „საზოგადოების ბურჟნი“, „გარეული იზგი“, „ნორა“, „ელადა“, „მოჩვენებანი“ და „მტკვანი“. აღსანიშნავია, რომ „ნორას“ დადგენა თბილისში დიდი კამათი გამოიწვია 1903 წელს „ცნობის ფურცლისა“ და „ივერიის“ ფელეტონისტთა შორის. „ცნობის ფურცელი“ წერს: „ნორას არ შეუძლიან ოჯახის განაღდება, რადგან ჯერ თვითონ ესაჭიროება განაღდება, და თუ ღარა სახლში, კვლავ ისევ შეედარი, ისევ მძინარე უნდა დარჩეს თვითონაც. არა, ნორა უნდა წავიდეს! უნდა წავიდეს ყოველი ქალი, რომელიც ნორასათვის შეიგნებს თავის მადლობას. ჯერ თვითონ უნდა შეიქმნეს აღმართი, მაშინ შესაძლებელია მხოლოდ სხვა ყოველსავე მოვალეობას“. „ივერია“ კი აღნიშნავდა: „ნორას რომ გონების თვალი უჭირდეს, იგი დანახავდა, რომ მისი განვითარებისათვის საჭირო ასპარეზი და სკოლა თვით მისი ოჯახითა“.

1903 წლის 27 ნოემბერს თბილისში პირველად ქართულ სცენაზე დაიდგა „ექიმი მტკვანი“ აკაკი წერეთლის რეჟისორებით. მტკვანს თამაშობდა კოტე მესხი, რომელსაც თურმე იმდენი გრიმი ჰქონდა გაცემებული. პიესა თარგმნა ივანე პოლემარდენი (1875-1952). ამ პირველ დადგმაში მონაწილეობდნენ: ელ. ჩერქეზიშვილი (მტკვანის მეუღლე), კოტე ყიფიანი (ქარხნის მებატონე მორტენ კილი), ვ. შალივაშვილი (გზუთის რედაქტორი), ალ. იმედაშვილი (ბილინგი) და სხვ. ქუთაისში „ექიმი მტკვანი“ დაიდგა 1904 წლის 5 თებერვალს. ლადო მესხიშვილი ასრულებდა ექიმ მტკვანის როლს. „ივერია“ (№ 35) წერდა: „მესამე და მეოთხე მოქმედებაში, თითქმის ყოველ სიტყვის შემდეგ, ტანს უკრავდნენ, რადგანაც ყოველი ქვეშაობიტი სიტყვა ექიმის მტკვანისა ადამიკელი იმით სულსა და გულს. მესხიშვილი ნაიმედოდა გამო-მზატველი იყო პატიოსანი, სიმართლით აღჭურვილ კაცისა, რომელსაც არ ეშინიან მტრისა და არც მისგან მოზღაფრებულ შედეგებისა“. ექიმი მტკვანის როლი ვალ. გუნიამაჟი თამაშა (1904 წ.), მაგრამ ვერც კოტე მესხი და ვერც ვალ. გუნია ამ როლის შესრულებაში მესხიშვილის სიმალღმედ ვერ ამაღლებულან. 1906 წლის 17 ივნისს თბილისში პირველად ქართულ სცენაზე — იმდენი სპონსორის აღსანიშნავად (იმდენი გარდაიცვალა 1906 წლის 23 მაისს) — დაიდგა „მოჩვენებანი“ ია ვეალამის (1872-1933) თარგმანით. ოსვალდის როლს ასრულებდა ვალ. გუნია, ელენე ალენიგისა — დესპინე ივანიძე (1871-1914), ენესტარანდისა — ვასო აბაშიძე. წარმოდგენის დამუშავებელ იმდენის შესახებ მოხსენება წაიკითხა შიო ჩიტაძემ (1874-1906). ამავე დროს, „ივერიაში“ (1906 წ. № 12) დაბეჭდია მიხეილ აღმაშვილის (მხ. ჯავახიშვილი), მეტად საინტერესო წერილი, რომელშიც გარჩეულია უმთავ-

რესად იმდენის სამი პიესა: „მოჩვენებანი“, „ექიმი მტკვანი“ და „ნორა“. წერტილს წერდა: „მოჩვენებანი“ ტრაგედიაა, „საბუთი“ და „ნორა“ — რაზე ტრაგედიაა, რომელიც დრამატუზმით არ გამოეყარება არც „მეფე ედიპოს“, არც „მავტეტს“ და არც „ჰამლეტს“. წერილი თითქმის აჯამებს იმ კამათს, რომელიც ნორას გარშემო გაჩაღდა: „ნორას არ შეუძლიან ცოლობა, რადგან იგი საიდუმლოდ მომზადებული არ არის და ჯერ აღამიანად უნდა გადაიქცეს და მერე ზელშორედ დაიწყოს დედობაც და ცოლობაც“. დიდი წარმატება ხელა წილად ოსვალდის როლში ლადო მესხიშვილს. ერთ-ერთ წარმოდგენის შესახებ (1911 წ. 3 თებერვალს, თბილისში) „სახალხო გაზეთი“ წერდა: „მესხიშვილმა თავისი გასაოცარი სიმოქმით სამიწელი სურათი დაგვიჩაჩა ოსვალდის სულისთვისა და ფიზიკური ტანჯვისა. უაზრო, მოღუნებული თვალები, შეშლილი გამომეტყველება სახისა და სამარისებურია, ყრუ ამოძახილი სიტყვებისა: „მზე... მზე...“ აფიქრებდა საზოგადოებას და თრთოლავდა მოყვარულს“.

გარდა ამ პიესებისა, ქართულ სცენაზე დაიდგა იმდენის ორი პიესა: „ჩრდილოეთის გმირი“ — 1904 წლის 21 ნოემბერს ქუთაისის თეატრში, ლადო მესხიშვილის (სიგურდის), ვ. გამყრელიძის (ერნსტის), ბარბარე ბონელის (იორდის), ნ. დავითაშვილის, ი. ზარდალიშვილის და ნ. გვარამის მონაწილეობით — და „საზოგადოების ბურჟნი“ (ალ. იმედაშვილის თარგმანი) თბილისში 1914 წლის 10 დეკემბერს (რეჟ. მ. კორსელის). ამრიგად, ქართულ სცენაზე დაიდგა იმდენის ხუთი პიესა: „ნორა“, „ექიმი მტკვანი“, „მოჩვენებანი“, „ჩრდილოეთის გმირი“ და „საზოგადოების ბურჟნი“.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს 1937 წელს სან-ჯელტერის თეატრში დადგმული „მოჩვენებანი“ (რეჟ. შ. ახსაბაძე), რომელშიც ნუცა ჩხეიძე დიდი ტრაგიკული ძალით განახორციელა ელენე ალენიგის როლი.

1877 წელს სტოკჰოლმში წარმოთქმულ სიტყვაში იმდენი ამოხატა: „გამყოფილი ვიქნები ჩემი ცხოვრების შრომის შედეგებით, თუ ეს შრომა გამოდგება იმისათვის, რომ მოამზადოს განწყობილება ზეალმდელი დღისათვის“. და მართლაც, რა არის იმდენის მთელი დრამატურგიული მოღვაწეობა, თუ არა „ზეალმდელი დღის“ მომზადება, თუცა იმდენმა, ისე როგორც მისმა უმცროსმა თანამედროვემ — ჩეხოვმა, არ იცოდა, თუ როგორი იქნებოდა ეს „ზეალმდელი დღე“. მიუხედავად ამისა, როგორც კლარა ცერკინმა სამართლიანად აღნიშნა, „იმდენი-შეამოხ; აცოცხლებს, სანამ არსებობს ბურჟუაზიული საზოგადოება; იმდენი-მხატვარი და აღმზრდელი ერთი დიდხანს იცოცხლებს“.

საერთოდ ფილოსოფიის ისტორიისა და, კერძოდ საბჭოთა კავშირის ხალხთა ფილოსოფიური აზრის ისტორიის წითელ ზოლად გასდევს მატერიალიზმის ბრძოლა იდეალიზმის წინააღმდეგ, როგორც თავისებური ფორმა საზოგადოებაში არსებული კლასთა ბრძოლისა.

ამ კანონის შესაბამისად ვითარდებოდა ქართული ფილოსოფიური აზროვნება. იგი თავის ისევე აგრეთვე ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობაში სოლ. დოდაშვილისა, რომელმაც გასული საუკუნის 30-იან წლებში ჩვენს ქვეყანაში პირველმა შეასხა ქება ბეკონის უდიდეს დამსახურებას მსოფლიო ფილოსოფიური აზრის წინსვლაში.

აქედან გამომდინარე უბიძგის პირებს „ნარკვევებში“ მოთავსებული სტატიის ავტორი სოლ. დოდაშვილის გნოსეოლოგიურ კონცეფციას კანტის აგნოსტიციზმს და სავსებით მართებულიდ მიაღწის იმ დასკვნამდე, რომ შესანიშნავი ქართული მოაზროვნის დამოკიდებულება ფილოსოფიური მატერიალიზმისადმი პრინციპულად დადებითი იყო. უმეტესად, რომ ამის დასაბუთებით „ნარკვევებში“ დიდი სამსახური გაუწიეს სოლ. დოდაშვილის ფილოსოფიური შეხედულებების სწორად გაგების საქმეს.

ესაბიძგა, ამის აღიარება იმას არ ნიშნავს, თითქმის სოლ. დოდაშვილი თავის შემოქმედებაში არავითარი ხარკს არ უხდიდა იდეალიზმს. ამიტომ უნდა მივიხილოთ სწორად „ნარკვევებში“ გამოთქმული ის აზრები, რომ, მატერიალიზმის ელემენტების არსებობის მიუხედავად, სოლ. დოდაშვილმა ვერ მოაგერხა ბოლომდე დაეძლია მის მსოფლმხედველობაში შემორჩენილი იდეალისტური გადმონათხები.

გასული საუკუნის 40 — 50 წლები ბატონყმობისა და ცარიზმის წინააღმდეგ მიმართული სახალხო გამოსვლების ხანა იყო საქართველოში. ამან შეუქმნა ერთგვარად ნაღავი ჩვენი ქვეყნის სამართიანი წლების იმ იდეურ მოძრაობას, რომელსაც „თერგდალეულთა“ ზღაღი, — ილია ჭავჭავაძე მეთაურობდა დიდი ტემპერამენტითა და გამჭრიახობით.

დამტკიცებულია, რომ ილია ჭავჭავაძე რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეების პირველი პროპაგანდისტი იყო ჩვენს სამშობლოში. ამიტომ სავსებით სწორია „ნარკვევებში“ წარმოდგენილი მტკიცება იმის შესახებ, რომ ი. ჭავჭავაძე წამოწვევები და ხელმძღვანელი იყო იმ მწვევე პოლიტიკურა და ლიტერატურული ბრძოლისა, რომელიც 60-იანი წლების დასაწყისში გაიშალა საქართველოში ბატონყმობის, ცარიზმისა და მათი იდეოლოგიური დამცველების წინააღმდეგ.

ამ ბრძოლის პირველ ეტაპს ის შეუპოვარა და საოკრად გახედული იერიშები წარმოადგენდნენ, რომლებიც ჭაბუკმა ილიამ „ცისკარის“ ფურცლებიდან მიიტანა ქველი სამყაროს იდეოლოგია წინააღმდეგ.

ახალსა და ძველ შორის დამყებულნი ეს შეტაკებები ნამდვილ პოზიციურ ომად გარდაიქმნა 1863 წლიდან, როდესაც ი. ჭავჭავაძემ „საქართველოს მოამბეს“ ჩუყარა საფუძველი.

ამ ეტრნალის გარშემო შემოკრება და გაერთიანება „თერგდალეულთა“ მეთაურმა ჩვენი ქვეყნის იმდროინდელი რევოლუციური და დემოკრატიული ძალები და წარუძღვა მათ მტრის შესაბამისად. „1863 წელს ილია ჭავჭავაძემ დაიწყო „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა. — წერდა ნ. ნიკოლაძე „კრებულში“. ვის არ ახსოვს ეს წელიწადი, როცა, ერთის მხრით, ჩვენი ცხოვრება თავის უწინდელ კალაპოტს ცვლიდა და ახალში შესვლის აპირებდა ან, უფრო სწორედ რომ ვთქვათ, არ აპირებდა, მაგრამ მაინც უნდა შესულიყო, და როცა მეორეს მხრით ატყდა სასტიკი ბრძოლა ახალგაზრდობისა ესე იგი ახალი ცხოვრების, და ძველ კაცობის, ესე იგი ძველ წესს და სჯულს შუა?.. რაც კი რამე იყო ჩვენში ახალგაზრდა, მხნე, ახალი წესის და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატიოსანი მომავალი დროში, რომელიც მხნედ გვაჯავილ. ჭავჭავაძეს. ძველმა წესმა, ძველმა კაცობამ ილია შეაფარა „ცისკარში“ და ამნათად იმ ბრძოლაში, რომელიც გაიმართა „საქართველოს მოამბესა“ და „ცისკარს“ შუა, სწრაფად ის ნამდვილი და ძლიერი ბრძოლა, რომელიც იმ დროს სდებდა ძველსა და ახალს შუა ჩვენს ცხოვრებაში“ 1.

„საქართველოს მოამბეში“ იმეკიდებოდნენ არა მარტო ქართველი მწერლები. თარგმანების მეშვეობით ეტრნალი ქართველ მკითხველს აცნობდა და აყვარებდა ზეღინკის, დობროლუბოვის, ლერმონტოვისა და სხვა რუსი მწერლების უკანონო შემოქმედებასაც.

ცნობილია გაელენა, რომელიც გერცენმა, დობროლუბოვმა და განსაკუთრებით, ჩერნიშევსკიმ მოახდინეს ი. ჭავჭავაძის სოციალ-პოლიტიკურ და ფილოსოფიურ-ესთეტიკურ შეხედულებათა ფორმალაზე.

მაგრამ ილ. ჭავჭავაძეს არა მარტო იდეური კავშირი და ნათესაობა ჰქონდა ჩერნიშევსკისთან. დამტკიცებულია, რომ მის მკიდრო პირადი ურთიერთობა და კავშირიც ჰქონდა რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიების ბელადთან და მისი ჯგუფის აქტიური წევრი იყო.

როგორც მეცნიერები ე. გ. ბასაკოვი წერს თავის ახლანდელ გამოქვეყნებულ საინტერესო შრომაში, გასული საუკუნის 60-იან წლებში ჩამოყალიბებულა რუსეთის რევოლუციური მოძრაობის ე. წ. პეტერბურგის ცენტრი, რომლის უშუალო ხელმძღვანელი და მეთაური ნ. გ. ჩერნიშევსკი

1 ნ. სკანდელი (ნ. ნიკოლაძე) „ჩვენი მწერლობა“, ეტრ. „კრებულში“ № 10-11-12, გვ. 151—152.

იყო ამივე ბასკაკოვის განცხადებით, „პეტერ-ბურგის ცენტრის შექმნის შემდეგ ჩერნიშევსკის ბინა თავისებურ არალეგალურ რევოლუციურ შტაბად იქცა“¹. აი, ამ „არალეგალურ რევოლუციურ შტაბთან“ იყვნენ დაკავშირებული პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტები (ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, ნ. ვ. ლოლობერიძე, დ. ე. ლოლობერიძე, ბ. ლ. ლოლობერიძე და სხვ.) ამ ქართველ სტუდენტებს პეტერბურგში 1861 წელს შეუქმნიათ არალეგალური რევოლუციური ჯგუფი, რომელსაც ჩერნიშევსკის უახლოესი თანამესაგერ, მისი ბინის მფლობელი სტუდარი — ი. კავკაძე შეთავაზობდა. კავკაძის რევოლუციურმა ჯგუფმა, რომელსაც შემდგომში „პირველი დისი“ ეწოდა, პეტერბურგის რევოლუციური ცენტრის მთითოებრივი შესიბამისად გაშალა თავისი გაცხოველებული მოღვაწეობა საქართველოში².

ეს ფაქტი საკვებით გასაგებს ზღის ჩვენ მიერ შემოშტაბილ ნ. ნიკოლაძის განცხადებას იმის შესახებ, რომ „რაც კი რამე იყო ჩვენში ახალგაზრდა, მხნე, ახალი წესისა და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატიოსანი მომავალი დროშა, რომელიც მხნედ ეკავა ილ. კავკაძეს“.

მაგრამ დიდი ილიას გარშემო შემოყრებილმა ახალგაზრდობამ არა მარტო ის „პატიოსანი მომავალი დროშა“ იცნო. მან იცნო და იმ დროს თავის მეთაურად აღიარა აღამიანი, რომელსაც დამყვებული დიდი მოძრაობის დროშა ეცირა ხელთ. ეს იყო ილია კავკაძე. ამას გვიდასტურებს ნიკო ნიკოლაძეც, რომელიც ილიას მეკლდობიდან წაწილს შემდეგ წერდა: „სახლგარეგანურად რა დაბერებული (1867 წ.) და ქართული ეურნალისტის გაცხოველება განვიზრახე... ჩემი პირველი ნაბიჯი ის იყო, რომ ყველა მაშინდელი ახალგაზრდის მომზრევი შევარჯიშე და დაეჯერე — დღეშეშე ავიდეთ, ილია კავკაძე მოვიყვანეთ და ისევ ქართულ მწერლობას დაეუბრუნეთ, ქართული საქმეების სათავეში ჩავყენეთ მეთქი. ამ აზრით და მიზნით 1871 — 1873 წლებში ხუთჯერ მიინე ავსტრიულ დუშეთს „გრივით“ ქართული მწერლობისა და ლიტერატურის მოტრფიალნი... და ბევრჯერ დიკტირებინა: მეთაურად გავიხიდი, გვეწინამძღვრეთ, გვიმსახურეთ თქო... ჩვენ („დროშის“) წრეს საერთოდ და მე განსაკუთრებით, სრულიადაც არ გვსურებია რამე ეკრძო, ახალი წრის... დაარსება უწინდელის (ე. ი. ილიას მიერ შექმნილი „პირველი დისის“ — ე. ზ.) წინააღმდეგ... გვსურდა, რაც რამ ძალა არსებობდა იმ დროს ჩვენში, შეგვეერთებია და ერთი უღელში შეგ-

ვება, საერთო, საერთო (ე. ი. ერთიანი ე. ზ.) საქმის საკეთებლად“³.

ასე ნათლად და დამაჯერებლად ჩატყვის, ნიკოლაძე ილია კავკაძის გარშემო საქართველოს XIX საუკუნის 60 — 70-იანი წლების მოწინავე ძალთა იმ კონსოლიდაციის, რომელსაც გადაჭრით მოითხოვდნენ მაშინ ჩვენი ქვეყნის სწორად გაგებული საარსებო ინტერესები.

ნ. ნიკოლაძის ზემოთყვანილი სიტყვები, ცხადია, ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქმის იმ დროს ქვეყნის მოწინავე ინტელიგენციის შიგნით ყველაფერში სრული თანხმობა არსებულებო და მრავალ ძირითად საკითხში აზრთა სხვაობასა და კიბილას ადგილი არ ჰქონებოდა. არა, აზრთა სხვაობა და კიბილი ამ ჯგუფის შიგნით არსებობდა. ამას გვიდასტურებს იგივე ნ. ნიკოლაძე რომელიც ზომიერებისადმი (რ. ფანცხვასაძემ) გავაზიანო ზემოხსენებულ წერილში შენიშნავდა: „...რასაკვირველია, ჩინებულად მესმოდა, რა დიდი ვანსხვავება არსებობდა ილიკოს, აკაკის, შესხის, გიორგის წერეთლის და ჩემს მიმართულებებს შუა; რო ბევრი მათი აზრი ჩემის წინააღმდეგ იყო; მარა ნათლად იმას ვგრძნობდი, რომ ჩვენს სიცოცხლეში, ჩვენს მამულში ვერ მოვეწირვებოთ ისეთი ხანის დადგომას, როცა ჩვენი აზრების წინააღმდეგობა ჩვენს შორის რეალური ბრძოლის ატეხას გამოიხშობს. წინააღმდეგობა იყო მაშინ — მარტო ნატერის სხვადასხვა ფერბაში. სადავო გვექონდა მარტო ის საკითხი თუ რომელიც ნატერა ახლოდობა ი: ილიას, აკაკის, გიორგის წერეთლის, სერგეი შესხის თუ ჩემი? ნანატრელი ყველას სხვადასხვანაირი გვექონდა. მარა, რაც არც ერთის ჩვენგანის ნატერა სიცოცხლეში არ განზორობილუბოდა, ვფიქრობდი — დაე, ყველამ, რაც უნდა ის ინატროს, ნამდვილ ცხოვრებაში კი, საქმიანობაში, ისეთ საგნებში, რომლის განზორობილუბა ჩვენს სიცოცხლეში მოსალოდნელია, ყველა, რასაკვირველია ერთი და იმავე აზრის და გრძნობის ვიყავით“⁴.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე გარკვევით მიუთითებს, რომ, თუმცა საბოლოო იდეალის გაგებაში იგი უპირისპირდებოდა ზოგიერთ თანამებრძოლს, მაგრამ ისეთ აქტიურ საკითხში, როგორსაც იმ დროს ცარიზმისა და ბატონყმობის გაღმონამოების წინააღმდეგ ბრძოლა წარმოადგენდა, „თერგდალეულნი“ ერთ რაზმში იყვნენ გაერთიანებულნი.

როგორც ზემოთ ითქვა, გასული საუკუნის 60-იან წლებში ილია კავკაძე პეტერბურგის რევოლუციური ცენტრთან დაკავშირებული რე-

¹ В. Г. Баскаков, Мировоззрение Чернышевского. М., 1956 г., стр. 150—151.

² იქვე, გვ. 151.

³ ზომიერი (რ. ფანცხვას), ჩვენი ახალი ლიტერატურის ისტორიიდან. ნიკო ნიკოლაძის წერილი ზომიერებისადმი. ეურ. კვანთილი, 1915 წ. № 8, გვ. 21.

⁴ იქვე, გვ. 21 — 22.

ვოლუციური ჯგუფის ზელმწიფანელი იყო სა-
ქართველოში. ეს, ცხადია, განაპირობებდა მის
იმდროინდელ სოციალ-პოლიტიკურ და ფილო-
სოფიურ შეხედულებებს. ამიტომ საესებოთ ლო-
გოვრად უნდა ჩითვალოს ფაქტობრივი მსა-
ლის ანალიზით „ნარკვევებში“ წარმოდგენილი
დასკვნა, რომ, ილიას იმდროინდელი რწმენით,
ხალხს თავისუფლება და დამოუკიდებლობა ცა-
რისმისა და სხვა მზავრელთა წინააღმდეგ სას-
ტიკი შეიარაღებული ბრძოლითა და რევოლუ-
ციით უნდა მოეპოვებინა.

იმ ძალად, რომელსაც, მოწინავე ინტელიგენ-
ციის მეთაურობით, იარაღით ზელში უნდა ებრ-
ძოლა ცარიზმისა და ექსპლუატატორთა გასანად-
გურებლად, ი. ჭავჭავაძის გზაობა მიიწინა. სა-
თანადო მასალა „ნარკვევებში“ ნათელყოფი-
ლია, რომ, ილიას აზრით, „თავისუფლების დამც-
ველთა სისხლით უხდებოდათ და მოუხდებოდათ მო-
მავალშივე გზის გაკაფვა სანეტარო წყობილე-
ბისაკენ“.

თავისუფლება მიიწინა ი. ჭავჭავაძის ჩაგრულ-
თა და ტყვეობის ციხეებში. ამის შეგნე-
ბით იყო გამოწვეული ის დიდი განცდები, რომ-
ლებიც პარიზის კომუნისადმი მიძღვნილ თავის
შესანიშნავ ლექსში ჩაქსოვა პოეტმა.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ თავისუფლება
ილიას წარმოდგენა შრომის ისეთ სასუფეველად,
სადაც ადამიანის მიერ ადამიანის ჩაგვრა სამუ-
დამოდ აღკვეთილი იქნებოდა. სწორედ ამზე
შეტყველებს მისი „ანარქიკი“, რომელშიაც გე-
ნიალურადან ნაწინასწარმეტყველეთ ძველი სამ-
უარის დამპყრობისა და „შრომის შელის“ გამარჯ-
ვების ბუცილებლობა.

ამ მსჯელობათა საფუძველზე „ნარკვევებში“
სამართლიანად რეზუმირებული, რომ გასული
საუკუნის 60—70-იან წლებში ი. ჭავჭავაძე
„ენერგიულად ებრძოდა არა მარტო ბატონყმო-
ბას“, არამედ, „ჩმას იმპერლებდა კაბიტალიზმის
წინააღმდეგ“.

ადამიანთა თავისუფლებისათვის ბრძოლის
დიდ ამოცანას ილია ემსახურებოდა არა მარტო
თავისი სოციალ-პოლიტიკური იდეებით, არამედ
ამ უკანასკნელთან შეთანხმებულ მოწინავე ფი-
ლოსოფიური, ეთიკური და ესთეტიკური შეხე-
დულებებითაც, რაც მეცნიერულად სწორად და
დამაჯერებლად გაშუქებული „ნარკვევებში“.

„ნარკვევებში“ დამაჯერებლად გაშუქებული
ილიას მატერიალისტური აზრები ბუნებაზე, მი-
სი ბრძოლა აგნოსტიციზმის წინააღმდეგ; მითი-
თებელია პოეტის ნაზრევში არსებული დია-
ლექტიკის ცალკეულ ელემენტებზე, თუმცა იქვე
ხაზგასმულია, რომ განვითარების დიალექტიკა-
რი თეორიის სიმადლეზე ილია ჭავჭავაძე არა-
სოდეს არ ასეულობს.

„ნარკვევებში“ საბრტყელად გახსნილი ი. ჭავ-
ძის ეთიკური და ესთეტიკური შეხედულების
მატერიალისტური ხასიათი.

10. „მნათობი“, № 6.

ამასთანავე, სწორადია შენიშნული ისიც, რომ,
ყველა მესამოციანელის მსგავსად, ი. ჭავჭავაძეც
ისტორიული პროცესის გაგებაში, იდეალისტი
იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ცალკეულ შემთხ-
ვევებში იგი ამ საკითხში სწორ მეცნიერულ
თვალსაზრისსაც უახლოვდებოდა.

გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან დაიწყო
„ჭავჭავაძის რევოლუციურ-დემოკრატიული იდე-
ებიდან ბერეუბილ დემოკრატიზმზე გადასე-
ლა და კლასობრივ-წოდებრივი ინტერესების
ქადაგება“, მაგრამ, „მიუხედავად ასეთი ევო-
ლუციისა, იგი სიციოტლის დასასრულამდე დარ-
ჩა ცარიზმისა და სოციალური უსამართლობის
შეორიგებელ მტრად“ (გვ. 708).

ამის საბუთია ილიას ბრწყინვალე სტატია —
„XIX საუკუნე“, რომელშიაც დიდი მწერალი
ამტკიცებდა: XX საუკუნე უნდა მოსპობ ის წი-
ნააღმდეგობა მდიდრებსა და ღარიბებს შორის,
რომელიც XIX საუკუნეში გაშუქავდა.

სწორად სახედა რა ჩვენი საუკუნის ძირითად
ამოცანას, ი. ჭავჭავაძე, — მართებულად შე-
ნიშნული „ნარკვევებში“ — „ვერ შეძლო დენი-
ხა ამ მისიის განმახორციელებელი ძალა, პრო-
ლეტარიატი“.

გასული საუკუნის მეორე ნახევარში ჩვენი
ხალხის მიერ წამოყენებული სოციალური და
ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის
ერთ-ერთი მეთაური, ილია ჭავჭავაძისთან ერთად
ახალი ქართული ლიტერატურისა და სალიტერა-
ტურო ენის ფუძემდებელი, ხალხის საუკრავი
პოეტი აკაკი წერეთელი იყო.

რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიულმა
იდეებმა თავის დროზე აკაკიზედაც მოახდინეს
გავლენა. პოეტმა, როგორც დიდმა პატრიოტმა
და ხალხის მსახურმა, პირველივე ლექსებით
გაილაშქრა ბატონყმობისა და მისი მახინჯი
გაღმანათლების წინააღმდეგ.

როგორც ძველის მტერი და ახლის მეზობელი,
აკაკი უდიდესი აღტაცებით შეეგება 1905 წლის
რევოლუციას და ხალხში სიმღერებად გასულ
თავის ლექსებით თვითმპყრობელობის დასაღე-
წად ამხედრებდა ახალგაზრდობას.

მოწინავე სოციალურ-პოლიტიკური იდეა-
ბის შესაბამისად, აკაკი ზელოვნების, მწერლობის
დანიშნულებას ხალხის ინტერესების დაცვაში
ხედავდა. ამასთან იყო დავაწმარებელი მისი
ბრძოლა „წმინდა ზელოვნების“ წინააღმდეგ და
ზელოვნებაში იმ რელიგიური პრინციპის დამ-
კვიდრებისათვის, რომელიც „ნარკვევებში“ გა-
მოთქმული სწორი აზრის თანახმად, გარესინამ-
დელის „მატერიალისტური პლქმისაგან გამომ-
დინარობდა“.

აკაკის პატრიოტიზმი სოციალურად დემოკრა-
ტიული იყო. ამიტომ, პოეტის ნამდვილი პატ-
რიოტიზმი წარმოშობა ხალხისადმი საუყვარულის
გარეშე ვერ წარმოედგინა.

იმ დროისათვის ეს იყო ახალი და პროგრესუ-
ლი თვალსაზრისი, რომელიც პატრიოტიზმის გა-

გებაში შექმნა არა მარტო აკადემიის, არამედ თითქმის ყველა „თერგდალეულს“.

„ნარკვევებში“ კუშმარტების შესაბამისად ნათელყოფილი ის აზრი, რომ, როგორც დემოკრატი-პარტიოლი, აკადემიის უთვისტომი კოსმოპოლიტიზმის დაქმნებული მტერი და ხალხთა შორის მშური კავშირისა და მეგობრობის დაუღალავი პროპაგანდისტი იყო, სწორად და მითითებული იმაზედაც, რომ ხალხთა თავისუფლებისათვის ბრძოლაში დიდ დამხმარე ძალად პოეტის თვლიდა „ახალგაზრდა რუსეთს“, რომელთანაც ერთად, ამბობდა იგი, „გვსურს ზღლიელ ჩაკიდებული სიარული არა მარტო გზაზე, არამედ საცობრივ იდეალების განსახორციელებლად, იმ იდეალებისა, რომელთაც ეწოდება მშობა, ერთობა, თანასწორობა“.

გიორგი წერეთელი სამოციანი წლების ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო ჩვენი. ცნობილია, რომ ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში მისი სახელი დაკავშირებულია გახუტ „დროების“ გაჩენის შემოკრებილ იმ ახალგაზრდობის საქმიანობასთან, რომელსაც თვით წერალი „მეორე დასს“ უწოდებდა.

იდეურად ნ. გ. ზერინიშვიტის წრეში ჩამოყალიბებული გ. წერეთელი ადრე უტოპიური სოციალიზმის შექმნის მიზნით იყო, ხოლო სიცოცხლის მიწურულს ბერეჟიანი დემოკრატიზმის პრინციპების დამცველად გამოდიოდა.

მრავალფეროვანი იყო გ. წერეთლის მოღვაწეობა და ლიტერატურული შემოქმედება, როგორც ერთიანი ფილოსოფიური პრინციპითაა გასაქმავალი. მსოფლმხედველობით გ. წერეთელი მატერიალისტი იყო. მას სწამდა ბუნების ობიექტურობის, ადამიანის შემეცნებისაგან დამოუკიდებელი არსებობისა და მისი შეცნობადობის.

ამასთანავე „ნარკვევებში“ სწორად შენიშნულია, რომ, მიუხედავად მწერლის ნაბეჭდი არსებული დიალექტიკის ცალკეული დებულებებისა, გ. წერეთელი მექანიცისტური მატერიალიზმის დამცველი იყო.

როგორც სოციალ-დემოკრატის, გ. წერეთელს ისტორიული პროგრესის მთავარი ძალად განათლება მიაჩნდა და ამიტომ იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების ერთ-ერთ ძირითად სოციალურ ფაქტორად ინტელიგენციას თვლიდა.

ეს იდეალისტური სოციალიზმური კონცეფცია გ. წერეთელს ხელს არ უშლიდა, რომ როგორც ეს შემთხვევაში ითქვამს, ფილოსოფიაში მატერიალისტური პოზიციის დამცველად გამოისულიყო. სწორედ ეს მატერიალისტური განსჯის სოციალური პოზიცია განაპირობებდა მის უტილიტარიზმს ხელისუფლებაში, რომლის ძირითად დანიშნულებად გ. წერეთელს ხალხის სამსახური, მშრომელთა მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის ბრძოლა მიაჩნდა.

ასეთია გ. წერეთლის შემოქმედების დახასია-

თებისათვის „ნარკვევებში“ წამოყენებული ის დებულებები, რომლებიც მწერლის იდეურ-მეცნიერების სწორ ანალიზს ედგა ზეგნებამდე.

გასული საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილ ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა შორის მეტად ავლასაჩინო და სამატიო ადგილი უჭირავს საზოგადო მოღვაწეთა-დემოკრატიული მოძრაობის ერთ-ერთ აქტიურ მონაწილეს, დიდ მოაზროვნეს, პუბლიცისტს, ლიტერატორს, ნ. გ. ზერინიშვიტის პირად და იდეურ მეგობარს — ნიკო ნიკოლაძეს.

ნ. ნიკოლაძე, დიდ ილიასთან ერთად, გასული საუკუნის მეორე ნახევრის სოციალური და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი უთვისაჩინო მოღვაწე და უნივერსალური წარმომადგენელი იყო. სწორედ ამიტომ სწერდა მას ი. ჯავახიშვილი: „მე, ჩვენი რაზმის ფალანგად გვეგულებო“.

ნ. ნიკოლაძე იყო ის შესამოკიანელი, რომელმაც საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში პირველ პლანზე სოციალური მომენტები წამოსწია. „როცა ქართულ მწერლობაში ჩავედით, — წერდა ნ. ნიკოლაძე, — მის თარს მარტო ერთი სიმი ემა, შავ მარტო ერთი, დიხა სწორი, მაგრამ ერთად ცალმხრივი, დედა-აზრი სუფევდა. ჩვენს განვითარებაში ის (ცინიკოსი კეისარს!) 1830 წლის მოძრაობას შემოეცანა და გრიგოლ ორბელიანს დაეყარა: დედა-ენის დაცვა. 1860 წლის მოძრაობამ ამ საქმეს ახალი მსახურები მიამეცა: სტამბა, სკოლა, სახელმძღვანელო. ჩემმა დამხმარებამ დედა-ენა მიხსნა და არა, მარტო ერთი იარაღიდან მარცხენა ერის კეთილდღეობისა, მესმოდა, არა მარტო ერთი იდეებიდან ხალხი... არც მარტო ენა აღადგენს ამ ეროვნების მეთქი. საჭიროდ ვთვლიდი შემეძრა ის ცხოველყოფი ძალები, რომლის მოქმედება და ურთიერთობა ერს ზრდის, ამაღლებს, აძლიერებს. შევხეი ეკონომიკის, კრედიტის, მრეწველობის, მშენებლობისა და თვითმმართველობის“.

ამის შესაბამისად, უკავშირებდა რა სამშობლოს სამსახურის მაღალ იდეას სოციალური სამართლიანობისათვის ბრძოლას, ნ. ნიკოლაძე წერდა: „...გაუღვივოთ ხალხს სხვისთვის შრომისაგან თავის დაღწევა, გამოიყენეთ ის უსაქმო კაცები მშრომლისაგან, მწერ და მომწოდებელი და შექმნათ მშრომლისაგან დაიხსენიონ, ან ისწავლონ, თუ რა გზით დაიხსენიონ თავი; სასარგებლო, გამოსადგომი რჩევა აძლეთ, სიკეთე, ნამდვილი რეალური სიკეთე მოუტანეთ მას ჩრევით ან საქმით, და მშენი ნახეთ, რომ მწერ ამნაირი საშუალებით ყოფილა შესაძლებელი, როგორც ერთობის დაარსება, ისე ხალხის წილის მოპოვება... აი, მარტო მაშინ დამატკიცებთ, რომ მამულიც

1 ნ. ნიკოლაძე, ჩემ პოლიტიკაზე, 1913 წ., გვ. 31 — 32.

ვერებთან და მისი მსახურება ეკონომიკით¹.

ძლიერი, გაბედული, შეუპოვარი იყო ქართველ მესამოციანელთა ბრძოლა ქვეყნის შიგნით არსებული სოციალური უსამართლობისა და ცარიზმის დიდმპყრობელური პოლიტიკის წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში, როგორც ითქვა, ერთი „პირველი ფალავანთაგანი“ ნ. ნიკოლაძე იყო, რომლის მდიდარ ლიტერატურულ შემოქმედრობაში ერთმანეთს სამართალი ადგილი უქირავს როგორც პუბლიცისტის, ისე ფილოსოფოსის, სოციოლოგის, ესთეტიკის, ლიტერატურული კრიტიკის, სამართლისა და პედაგოგიკის საკითხებს.

შემოქმედების ეს მრავალფეროვნება ნ. ნიკოლაძის პირადი ენით როდი იყო გამოყვეული. მისი ენციკლოპედიზმი საგსებით უბასხებდა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების იმდროინდელ მოთხოვნებს და ამითვე იყო განაპირობებული.

ჩვენ ეთქვით, რომ ნ. ნიკოლაძე რევოლუციურ-დემოკრატიული მოპოვების აქტიური მონაწილე იყო გასული საუკუნის თანამოციან წლებში. ამ დროს იგი, ჩერნიშევსკის იდეების ერთ-ერთი უძლიერესი პროპაგანდისტი იყო არა მარტო საქართველოში, არამედ რუსეთსა და საზღვარგარეთაც.

ნ. ნიკოლაძე, როგორც რევოლუციურ-დემოკრატი, ილაშქრებდა ცარიზმის, ლიბერალიზმისა და საღვთო რწმუნების იმ მხარცეულური ხასიათის წინააღმდეგ, რომლის ოსტატური და ღრმად შეცნირული ანალიზი მოგვცა მან გერცენის „კოლოკოლა“ მოთავსებულ მებრძოლ სტატიამ — „გლუხთა განათვისებულება საქართველოში“.

„ნარკვევებში“ საგსებით სწორადაა აღნიშნული, რომ „ნ. ნიკოლაძემ 60-იან წლებში წამოაყენა ქვეყნის დემოკრატიზაციის, მშრომელი გლეხობისათვის მიწის გადაცემის, წოდებრივი პრივილეგიების გაუქმების, ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლუატაციის მოსპობის, საყოველთაო განათლების შემოღების, ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლების პროგრამა“.

გასული საუკუნის სამოციან წლებში ნ. ნიკოლაძემ სათაემო მიწათმფლობელობის იდეის პროპაგანდისტად გამოდიოდა ჩვენმა და სწორედ „ამაში იჩენდა თავს მისი უტოპიზმი“, როგორც ეს ნათქვამია „ნარკვევებში“. ქართველი მესამოციანელის რწმენით, ამ იდეის განხორციელება ჩვენმა შესაძლებელი გახდებოდა მხოლოდ რუსეთის დახმარებით. ამიტომაც მოითხოვდა იგი, რომ საქართველოს თავისი მომავალი დეკავშირებინა ახალგაზრდა, რევოლუციურ რუსეთთან. ჩვენთვის ესოდენ მტკივნეული ქრონოლოგიური საკითხის სამართლიან გადაჭრასაც, პუბ-

ლიცისტი რუსეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ძირეულ ცვლილებებზე უკვე შიგნითა.

„ნარკვევებში“ დამატებრივად ნათელიყოფილი, რომ ნ. ნიკოლაძემ თავისი სოციალ-უტოპისტური პოზიციებიდან ლიბერალურ-ბურჟუაზიული იდეებისაკენ გადახრა გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებიდან დაიწყო.

ნ. ნიკოლაძე, ფილოსოფიაში მატერიალიზმის წარმომადგენელი და დამცველი იყო. იგი „მკვეთრად აკრიტიკებდა იდეალისტებს, განსაკუთრებით კი სუბიექტურ იდეალისტებს, რომლებიც უარყოფდნენ ბუნების ობიექტური კანონების არსებობას და მას თავზე ახევენდნენ აპრიორულსა და მისტიკურ იდეას“.

სწორად „ნარკვევებში“ კატეგორიულად გამოთქმული აზრი იმის შესახებ, რომ ნ. ნიკოლაძე დეტერმინისტი და ანტივოლუნტარისტი იყო. აღიარებდა რა ბუნების ობიექტური კანონების არსებობას, იგი ამტკიცებდა, რომ ამ კანონთა შეცნობა და დაუღწეა ადამიანის უადვილებს ბუნების დამორჩილებას და მისი ძალეობის ქვეყნის საკეთილდღეოდ გამოყენებას.

ნ. ნიკოლაძე სინამდვილის შეცნობადობაში დარწმუნებული მატერიალისტი იყო, რაც „ნარკვევებში“ სამართლიანადაა აღიარებული მისი გნოსეოლოგიის ძლიერ მხარედ.

საშუალოდ, ნ. ნიკოლაძემ, ისე როგორც ყველა „მესამოციანელმა“, ვერ შეძლო ფილოსოფიური მატერიალიზმის პრინციპების გაერცელება საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაზე და ამიტომ, „ზემიდან“ იგი იდეალისტად დარჩა, თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში პუბლიცისტის ისტორიულ პროგრესზე შეცნირულად სწორად აზრებდა აქვს გამოთქმული (მაგ., ხალხის როლზე ისტორიაში და სხვ.).

ნ. ნიკოლაძის მატერიალისტური გნოსეოლოგიური კონცეფციიდან გამომდინარეობდა, მას შეესაბამებოდა პუბლიცისტის ესთეტიკური შეხედულებანიც. „ნარკვევებში“ სწორად გამოთქმული აზრის თანახმად, მწერლობაში ხალხთაობის პრინციპის დამცველი ნ. ნიკოლაძე იდეალისტური ესთეტიკის შეფრთხელები მოწინააღმდეგე იყო და ამიტომ მწერლობისა და მწერლის ძირითად დანიშნულებად იგი ხალხის სამსახურს თვლიდა.

„ნარკვევებში“ სამართლიანად და ობიექტურადაა შეფასებული ნ. ნიკოლაძის არა მარტო აღმინდელი მოღვაწეობა, არამედ ის ღვაწლიც, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების დროს დასალო მან ჩვენს ქვეყანას.

გენიალური ქართველი პოეტი ვაჟა-ფშაველა ცარიზმთან სამკდრო-სასიცოცხლოდ შერკინებული, შეუპოვარი მებრძოლი იყო. ამიტომ შეეგება იგი ასეთი აღტაცებით 1905 წლის რევოლუციას, რომელსაც, მისი რწმენით, ჩვენმა ხალხისათვის უნდა მოეტანა ესოდენ საოცნებო სოციალური და ქრონოლოგიური თავისუფლება.

¹ ნ. ნიკოლაძე, მამულის სიყვარული და მსახურება, 1914 წ. გვ. 101 — 102.

ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში დიდხანს გაშეფხუებული იმ აზრის საწინააღმდეგოდ, თითქმის ვაჟა პანთისტი ყოფილიყო, „ნარკვევები“ ნათლად და დამაჯერებლად გვაცნობენ უკვედავ პოეტს, როგორც პრინციპულ მატერიალისტს. აღიარებდა რა სინამდვილის ობიექტურ, ადამიანის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელ არსებობას, ვაჟა ამტკიცებდა, რომ ეს სინამდვილე მატერიალურია და ბუნების გარეშე არ არსებობს არაფერი. პოეტის შეხედულებით, ბუნება არის *calusa sui* და განახლება მისი მარადული კანონითა. ვაჟასათვის ბუნების მოვლენები ურთიერთდაკავშირებულნი არიან. პოეტი ხაზგასმით აღნიშნავდა ბუნებისა და ადამიანის ერთიანობას. მისთვის ადამიანი ბუნების ნაწილია და მის კანონებს ემორჩილება.

მაგრამ ბუნების და ადამიანის ერთიანობა, როგორც ეს სწორადაა „ნარკვევებში“ აღნიშნული, ვაჟასათვის მათი იდენტურობის მომასწავებელი არ არის. ცნობილია, რომ სწორედ ბუნებისა და ადამიანის ამ გაიგივების გამო ებრძოდა პოეტი სპენსერის ორგანულ სოცოლოგიას და მის რეაქციულ დისკვნას ცალკეული ხალხებისა და ერისშენებთან აუცილებელი გადამყვანების შესახებ.

ვაჟა თავისი დროის უდიდესი პემაწისტი იყო და ამიტომ მოეწოდებდა იგი ასეთი მგზნებარებით ქვეყნის ქეშმარტ, გულწრფელ მოქმადხელებს, რომ მთელი მძლერებით ამხედრებულიყვნენ ადამიანთა ყოველგვარი ჩაგვრისა და სოციალური უსამართლობის დასათრგუნავად.

პოეტის რწმენით, საფოველთაო სამართლიანობასათვის ბრძოლის მოწინავე ხაზზე, უპირველეს ყოვლისა, მწერლობა უნდა იდგეს, რადგან ხალხის ბედი, მისი მომავალი, მწერალს უნდა აღუვებდეს.

ამის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენდა პოეტის მტკიცებანი ლიტერატურის ტენდენციურობისა და ამის შესახებ, რომ ნამდვილი მწერალი უეჭველად პატრიოტი და ხალხთა მეგობრობის მედროშე უნდა იყოს.

ასეთია დიდი პოეტის შემოქმედების შესახებ „ნარკვევებში“ სხარტად, სიუჟარულითა და საქმის ცოდნით გამოთქმული სწორი აზრები, რომლებიც ბევრ რამეში თავისი სიახლით იქცევენ მკითხველის ყურადღებას.

ვაჟას სოციალ-პოლიტიკური, ფილოსოფიური და ლიტერატურულ-ესთეტიკური შეხედულებების ამ ზოგადი მიმოხილვით შეადგენება „ნარკვევებში“ შესული ვრცელი, დასაბუთებული სტატია საქართველოს XIX საუკუნის მოწინავე სოციალ-ფილოსოფიურ აზრის ამ წარმომადგენლებზე, რომელთა შემოქმედებას წითელ ზოლად ვახდევს ბრძოლა ძველი, რეაქციული იდეოლოგიის დანგრევისა და ახლის, პროგრესულის გამარჯვებასა და დამკვიდრებისათვის.

ცხადია, გასული საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილ ქართველ მოღვაწეთა სიის „ნარკვევებში“ წარმოდგენილ ადამიანებით შემოფარგლსწორი არ იქნებოდა. კანონიერია სინანულის გრძნობის იწყვის მაგალითად, კირილე ლორთქიფანიძის და ა. გოგებაშვილის სახელების გამოტოვება. სათანადო ყურადღებას მოითხოვდნენ ქართველი ხალხისნებაც, უფრო ფართოდ უნდა ყოფილიყო გაშუქებული აკაკის მრავალფეროვანი მოღვაწეობა, „საქართველოს მოამბის“ როლი რევოლუციურ-დემოკრატიული სოციალ-ფილოსოფიური და ესთეტიკური პრინციპების პროპაგანდაში, ილია ჭავჭავაძის რევოლუციური ჯგუფის საქმიანობა რუსეთსა და საქართველოში, მისი კავშირი ნ. გ. ჭერნიშევსკისთან, პეტერბურგის რევოლუციურ ცენტრთან და სხვა.

გაუგებარია, აგრეთვე, თუ რატომ გამორჩა აეტორის შედევლიდან ნ. ბარათაშვილი, რომელზედაც სოლ. დოდაშვილის შეხედულებათა გავლენა საცხებით გარკვეულ ისტორიულ ფაქტს წარმოადგენს.

საშუუხაროდ, „ნარკვევებში“ გაპარულია კორექტურული შეცდომებიც (718-ე გვერდზე, „1868 წლის“ ნაცვლად, დაბეჭდილია 1866 წ. ბოლო 722-ე გვერდზე ნ. ნიკოლაძის მიერ გერციენის „წერილების“ გაცნობის თარიღად, 1862 წლის ნაცვლად, 1863 წელია აღნიშნული).

ადვილად გამოსასწორებელი ეს ნაკლი, ცხადია, ოდნავადაც არ ჩრდილავს „ნარკვევებში“ ქართული საზოგადოებრივი აზროვნებისადმი მიძღვნილი სტატიის ღირებულებას, სტატიისა, რომლის მიზანია საბჭოთა მკითხველს გააცნოს ის დამსახურება, რომელიც მიუძღვით XIX საუკუნის შესანიშნავ ქართველ მოღვაწეებს ეპოქის მოწინავე იდეების პროპაგანდისა და სამშობლოს წინსვლის დიდ საქმეში.



მემორიის მოგონება

ლევან ასათიანი და მე მეგობრები ვიყავით. მისი სიკვდილის შემდეგ განსაკუთრებით ვიგრძენი, რომ ის მე მიყვარდა. ამ ერთი წლის განმავლობაში იგი ხშირად მომგონებია, მასთან შეხვედრა და საუბარი მომნატრებია. მიგრძენია, რომ მაყვალა მისი მომაჯადოებელი საღამო, რომლითაც ყოველ შეხვედრისას მეგვებოდა. მის მიერ ნათქვამ „გამარჯობას“ ყოველთვის უსწრებდა ღიმილი, მთელ სახეზე ნათელივით გადაფენილი. მე მწამდა, რომ ეს ღიმილი ჩემი ნახვით გამიწვევდა სიხარულის თავისებური გამოხატულება იყო. ჩემს დამსახურებას მივაწერდი ამ ღიმილს და მიხაროდა, მით თავი მომწონდა.

ალბათ სხვა მეგობრებსაც ასევე ეგებებოდა ლევანი, მაგრამ მე ვტიქობდი, რომ სხვებთან შეხვედრები ჩემდამი განკუთვნილი ჰქონებოდა განსხვავდებოდა. ჩემთვის უჩვეულოა საკუთარ თავზე წარმოდგენის გახევილება, მაგრამ ამას ზომაგონებდა მეგობრის საოცარი ინტიმიზმით გამთბარი, გაღიმებული თვალების გამოხატულება მოსაღმებისას, რომლითაც იგი თავის გულისნაღებს საიდუმლოდ მიზიარებდა.

წელიწადმა განვლო, რაც ლევანი არ არის, ზოლო მისი დაუფიქრარი ღიმილი ისე ბრწყინავს ჩემს მოგონებაში, როგორც ოდესღაც სიწმინდედღესში. ჩემთვის ის დარჩა გარეშე წითი-სიოფლის წარმავლობისა ისევე, როგორც ლევანის შემოქმედება, სათნოება და სისხეტაცე, რომლებითაც სიცოცხლე მარად უბირისპირდება სიკვდილს ჩვენს შეგნებაში.

ლევანი უმოთხრესად კრიტიკოსი იყო. მაგრამ არა ნაკლებ ბრწყინვალეა მისი შემოქმედების მეორე მხარე. ეს არის ლევანის მეცნიერულ-ლიტერატურული კვლევა-ძიება.

კრიტიკა და მეცნიერული კვლევა-ძიება ხელიდან ჩაკიდებულნი ავლენებენ ჩვენს წინაშე ლევანის ნების ძალას და ზნაობას. ამას ბიოგრაფიის მისი შესანიშნავი წიგნი „ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები“. ეს წიგნი უტყუარი მარჯვენაა იმისა, თუ რა გაქანების მწერალი იყო ლევანი, რა შეუძლებელი სიყვარულით იყო გამთბარი მისი ყოველი სიტყვა-ლიტერატურასა და სამშობლოზე და რა მკვეთარი, ნათელი და ღრმა იყო მისი აზროვნება, როცა ის მშობლიური მწერლობის საკიბრბოტო საკითხებს შეეხებოდა.

ლევან ასათიანის მეცნიერულ ნარკვევებში განსაკუთრებით გამოირჩევა ცნობილი მონუმენტური მონოგრაფია აკაკი წერეთლის ცხოვრება-

სა და შემოქმედებაზე. ამ ბედნიერ ნაშრომს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მთელ ქართულ ლიტერატურაში. მან დიდი სახელი მოუხვეჭა ავტორს. სხვა კეთილ მხარეებთან ერთად ლევანმა ამ შრომაში სხვა თვისებებიც გამოავლინა: მეცნიერის დამახასიათებელი ფაქტების ზუსტ-ანალიზზე დამყარებული საფუძვლიანი მსჯელობა და ნამდვილი ხელოვნების პასუხისმგებლობისა და მხატვრული ზომიერების უტყუარი გრძნობა.

ამ გამარჯვებით და მოპოვებული გამოცდილებით დამივადებული ლევანი შეუდგა მეორე ასეთსავე მონუმენტურ მონოგრაფიაზე შემოთბას — ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლას. რამდენიმე წელიწადი იმუშავა მან მხოლოდ მასალების თავმოყრას, შავად დაასრულა კიდევაც ეს ახალი თვალსაჩინო შრომა. მე იგი მინახავს ერთ დიდ წიგნად შეკრულ-შეკინძული, გადამიფრცალავს, ზოგიერთი ადგილი ამომიკითხავს და გამკვირვება, რომ ლევანი ავციანებდა მისი გამოქვეყნების დაწყებას. „დასრულებამდე კერძო კადრებზეგანსაშუალო“ — უთქვამს ჩემთვის მეგობარს, რომელიც კარგად გრძნობდა, თუ ქართული კულტურის რა დიდად მნიშვნელოვანი მწკვეთი ეროვნულ-სოციალური პრობლემების ისტორიის ასახვის წინაშე იდგა იგი, როცა ილია ჭავჭავაძის რთული ეპოქის სრულყოფილი ამტკველება ჰქონდა მიზნად დასახული.

სიკვდილმა არ დაიკალა მეგობარს ამ დიდი შრომის დამთავრება. მან ადრე მოგეტაცა დაუღალავი მუშა ქართული კულტურისა, შემოქმედით და მკვლევარი, მებრძოლი პატრიოტი მშობელი ქვეყნისა და კეთილშობილი, სათნო ადამიანი.

ლევანი ისე წავიდა ჩვენგან, რომ სიკვდილის წინ არ მინახავს, არ გამოვთხოვებოდა. მაგრამ ეს ჩემი ბრალი არ იყო. საყვარელმა მეგობარმა თვითონ არ ინება გამოვთხოვებოდა, დღეს კი ვიცი, თუ რა იყო ამისი მიზეზი: იმ საბედისწერო წუთებში ლევანმა უთუოდ ავტორი, რომ მოახლოებული სიკვდილის ღანდი დაუწრდილავდა ღიმილს, რომლითაც ის ყოველ შეხვედრისას მესალმებოდა. ზოლო მას არ უნდოდა დამრდილული მომგვებოდა. ამკობინა, ჩემს მხედველობით მესხიერებაში სამუდამოდ აღბეჭდილი დარჩენილიყო მხოლოდ ის, რაც მის სიცოცხლეში მახარებდა ნათელი ცისკრის დანახვასაგით.



საგრო კლიაშვილი



შთაბორონებული ხედოვანი

ბაგინეთის გათხრების დროს, როგორც ვიცით, სხვა მეტად საკულისხმო ნივთებს შორის, აღმოჩნდა ძველი ქართული ქანდაკების რამდენიმე ნიმუში. ამ აღმოჩენამ საბუთი მოგვცა ვიფიქროთ, რომ შორეულ დროში ჩვენ გვქონდა ხეროთომოდერებისაგან, დამოუკიდებელი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სამოქალაქო ხასიათის ქანდაკება.

საქართველოში რომ უცხო არ ყოფილა ქანდაკება, ამის საბუთის გვაძლევს კიდევ „ქართლის ცხოვრება“, სადაც აღწერილია არმაზის სამი ეკრბი.

მემტკიანის მოწმობით, ეს ქანდაკებანი დიდი ხელოვნებით ყოფილა შესრულებული. ამ სიტყვების სიმართლეში ეპვი არ უნდა შეგვიღიღეს, ვინაიდან იმდროინდელი და უფრო ადრინდელი პლასტიკური ხელოვნების ნიმუშები უფლებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ ჩვენმა ოსტატებმა კარგად იცოდნენ ლითონისა და ქვის გაოცებლების საიდუმლო.

არმაზის ეკრბების აღწერილობა მოწმობს იმაზე, რომ ეს ქანდაკებანი მიბაძვის შედეგი კი არაა, არამედ დამოუკიდებელი ქართული მხატვრული აზროვნების ნაყოფია. ეს ეკრბები, რომელნიც ლმურთებს გამოხატავენ, სრულად არ მოგვაგონებენ ეგვიპტის კოლორებს, საბერძნეთის, რომის ან ინდოეთის ღვთაებათა გამოსახულებას და სულ სხვა პრინციპზე არიან აღმოცენებული.

დრომ და, განსაკუთრებით, აზიის ველურმა ურღებმა მოსახეს და გაანადგურეს ჩვენი პლასტიკური ხელოვნების მრავალი ნიმუში. მაგრამ იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ზოგი რამ მაინც გადარჩა და საბოლოოდ არ დაკარგულა. ისე, როგორც მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნის მეცნიერებამ აღმოაჩინა ეგვიპტის, საბერძნეთის, რომისა და სხვა ქვეყნების უდიდესი ხელოვნების ნიმუშები, რომელნიც მაინცდ მხოლოდ გადმოცემებში და ლეგენდებში არსებობდნენ, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ ჩვენი მეცნიერება მზის სინათლეზე ამოიტანს საქართველოს მიწაში ჩაფლულ ხელოვნების დიად ნაწარმოებებს.

წარსულში ქართველი ერის გენიას პლასტიკური ხელოვნების დარგში ჯერჯერობით უფრო ხეროთომოდერებით ვიცნობთ.

თითქმის ჩვენს დრომდე საქართველოში ქანდაკება ხეროთომოდერების სამსახურში იყო. ქანდაკება მხოლოდ დეკორატიულ ფუნქციას

ასრულებს, ხოლო, როგორც დამოუკიდებელი ხელოვნება, არ არსებობს.

ორნამენტი და მთელი ის დეკორატიული სისტემა, რომელიც მორჩილებაში ჰყავს ხეროთომოდერებს, ცხადად მოწმობენ, რომ ქართველ ხალხს გააჩნია უდიდესი ნიჭი — მისივე ქვის სიკოცხლე და თავისი ფიჭბი და გრძნობა ქვისა და ლითონის საშუალებით გამოხატოს.

ქართული ორიგინალური ქანდაკების ახალი ისტორია მხოლოდ რამდენიმე ათეული წლით აღირიცხება. ის აღმოცენდა ჩვენს თვალწინ დემის დამწვევბა იაკობ ნიკოლაძე.

დიდმა ტრაგედიამ, რომელიც განიცადა ქართველმა ხალხმა ილია ქავჭავაძის მოკვლის გამო. ნიკოლაძეს ხელში აიღებინა წალკატი...

აქალის ქანდაკება, რომელიც გამოხატავს მგლოვიარე საქართველოს, იაკობ ნიკოლაძის პირველი ნამუშევარი იყო, რომელმაც პაპულარული გახადა მოქანდაკის სახელი.

ნიკოლაძის ეს ქმნილება ერმა თავისი ფიჭბისა და გრძნობის გამოხატულებად მიიჩნია. ჩვენმა ქვეყანამ გულთან ახლოს მიიღო მოქანდაკის ქმნილება და მამინვე ირწმუნა ისიც, რომ იაკობ ნიკოლაძის სახით ნამდვილი შემოქმედი მოველინა.

ეს რწმენა ნიკოლაძემ საეხებით განამტკიცა და დღეს, როცა მას ვახსენებთ, ჩვენს შეგნებაში წარმოდგება ბრწყინვალე ოსტატი-პროფესორი.

ჩვენ ჯერ კიდევ საეშარისად არ ვიცნობთ იაკობ ნიკოლაძის შემოქმედებას. აქამდე მისი ქანდაკებების სრული გამოფენა არ გვინახავს. არც რაიმე საფუძვლიანი შრომა გაგვჩინია მოქანდაკის შემოქმედებაზე.

სახელმწიფო მუზეუმის ერთ დარბაზში გამოფენილა ნიკოლაძის რამდენიმე ქანდაკება. ყოველი მათგანი დიდ შთაბეჭდილების ტოვებს და ნათელ წარმოდგენას იძლევა მოქანდაკის ოსტატობაზე.

ქანდაკებათა ამ კრებულში არის ილია ქავჭავაძის პორტრეტი. სახე თითქმის პირდაპირ ამოდის ლოდინად. მოქანდაკემ ილია გაათავისუფლა ყოველგვარი დროული სამოსელისაგან. და ბუმბუჩაზი ადამიანის გამოსაძერწად საჭიროდ იცნო მხოლოდ თავი. ილია წარმოგვიდგება აქ როგორც უძლიერესი ინტელექტი.

შესანიშნავია თეთრი მარმარილოს — „ჩრდილოელი ქალი“, საეხე ლირიზმით, დიდი დახვეწილობითა და სიფაჭიზით გამოძერწილი, და აგრეთვე პატარა ბრინჯაო — „ქარში“, ეს ნამდ-

ვილი შედეგები. ნიკოლაძე აქ აქანდაცებს თანამედროვე ადამიანს თანამედროვე ტანსაცმელში და, თუმცა დღევანდელი სხეული, მისი პლასტიკური ექსპრესია მაინც ცხადად იგრძნობა.

საკმაოდ ცნობილია ნიკოლაძის ქანდაკება „ლენინი“. აღარ გავიმეორებ, თუ რა ოსტატობითაა გამოძეწილი დიდი ბელადის სახე.

იაკობ ნიკოლაძის ბოლო წლების ნამუშევარში აღსანიშნავია ჩახრუხადის ქანდაკება. ამ ქმნილებაში სამართლიანად დამსახურა დიდი მოწონება და ცხოველი ინტერესი გამოიწვია მთელ საბჭოთა კავშირში. მართლაც რომ ბრწყინვალე ნაწარმოებია! ამ ქანდაკებით ნიკოლაძემ აღამაინა, როგორც მთაწარმე, ახალ სიმაღლეზე აიყვანა.

ერთხელ მე ვესტუმრე იაკობ ნიკოლაძეს მის ატელიეში. ვერ ვიტყვი, რომ იაკობს ბრწყინვალე სახელოსნო ჰქონდა.

თბაშირი, ქვა, მარმარილო, დამთავრებულ და მუშაობის პროცესში მყოფი ქანდაკებანი, მრავალი ესკიზი, — ყველა ეს განხორციელებული და ჯერ კიდევ ხორცესხმული განზრახვა, არეული იყო ერთმანეთში და ფანტასტიკურ სანახაობას წარმოადგენდა. უცბადვე დაინახავდით, თუ რამდენი რამ ჩაუფიქრებია შემოქმედს, დაინახავდით იმ სამყაროს, რომელშიაც მხატვარი ცხოვრობდა.

ფანტასტიკური და სასიამოვნო სანახაობა იყო და როცა ამას ემატებოდა ნიკოლაძესთან საუბარი — იაკობი ხომ შესანიშნავი მოსაუბრე იყო — თქვენ იგრძნობდით ნამდვილ სიამოვნებასა და კმაყოფილებას.

იაკობ ნიკოლაძის აზრით, ქართული მარმარილო და ზოგჯერ თიხაში ქვისა უნაყოფო მასალაა ქანდაკებისათვის.

როცა ის ამ ქვებს ჩამოთვლიდა და მათ ღირ-

სებაზე ლაპარაკობდა, მე დავაწყმუნდი, რომ ჩვენი მოქანდაკე ძლიერად ვერტიკალი და გრძნობდა ამ თითქმის უსიცოცხლო საგანს.

იაკობისათვის ქვა არ წარმოადგენდა გეოლოგიური მოქმედების შედეგსა და მკადარ ბუნებას. მის წარმოდგენაში ქვა მხოლოდ ტყვედ ჰყავდა ბუნებას და საჭირო იყო მხოლოდ გაათავისუფლო იგი იმ ტყვეობიდან, ჩამოაცალი, ზედმეტი რაცა აქვს, და თქვენ მიიღებდით ქანდაკებას. ასე იტყოდნენ დიდი მოქანდაკენი და ასე თქმის უფლება ჰქონდა იმ ადამიანს, ვინც გრძნობდა ქვაში სიცოცხლის დიდ უნარს.

მოქანდაკემ ძალიან საინტერესოდ მითხრა, რომ ძველი ეკლესიის ქვებს სხვა ფერი ჰქონდათ, როცა კედლები ახლად იყო აგებული და რომ დროთა ვითარებაში მიიღეს სხვა, უფრო კეთილშობილი, ფერი და, ამასთანავე, სიბოროს იმით აიხსნებაო, დასძინა იაკობმა, რომ ეკლესიებში მყოფ მლოცველებს თავისი ხმებით, ლაღადისით არ შეეძლოთ გავლენა არ მოეხდინათ ქვაზე, რომ ქვის ფერი ადამიანთა ხმების ანარეკლია, ერთგვარი თინათინიაო.

მე არ მიგრძნობია ეს სიტყვები პარადოქსად, პირიქით, მივიღე და განვიცადე, როგორც სიმართლე. ეს სიმართლე შეეძლო გაენდო ჩემთვის მხოლოდ იმ ადამიანს, რომელმაც იცის ქვის არსების საიდუმლო.

იაკობ ნიკოლაძის შემდეგ უკვე თამამად შეგვიძლია ქართველ ქანდაკებაზე ლაპარაკი. ამ სიხარულს ისიც უნდა დავემატოთ, რომ ნიკოლაძემ რომელმაც ჩვენში დაიხსნა ქანდაკება მორჩილებისაგან და მას დამოუკიდებელი არსებობა მიანიჭა, თავისი ღვაწლით მკვიდრ ნიადაგზე დააყენა ეს ხელოვნება და დღეს მარტო კი აღარაა იაკობი, არამედ მის გზას განაგრძობს მისი აღზრდილი ნიჭიერი პლეადა ქართველი მოქანდაკეებისა.

პროფ. ს. დანელია



მოგონება მოსკოვის უნივერსიტეტზე

(უნივერსიტეტის დაარსებიდან ორასი წლის შესრულების გამო)

იმ წლებში, როდესაც მოსკოვის უნივერსიტეტში ვსწავლობდი (1908—1911), პროფესორის მნიშვნელოვანი ნაწილი პროგრესულად იყო განწყობილი, და ეს განწყობილება სტუდენტობაზეც ვრცელდებოდა. პროფ. ს. ა. შეროშევი, პროფ. პ. გ. ვინოგრადოვი, პროფ. ა. ა. მანუილოვი, პრივატ-დოცენტი ა. ა. კიზნევერევი, პრივატ-დოცენტი ს. ა. კოტლიარევსკი, პროფ. ე. ნ. ტრუბეცკოვი, პროფ. პ. ი. ნოვოკოროდცევი და ზოგი სხვა პროფესორი და დოცენტი თავიანთ ლექციებში ლბეჩალოდ იდგნენ ატარებდნენ, ზოგიერთი კი (მგავალიად, პრივატ-დოცენტი პ. ნ. საკულისი და პრივატ-დოცენტი ვ. შ. ფრინე) მარქსისტად იყო ცნობილი. უნივერსიტეტის პროფესორებს შორის იყვნენ კონსერვატორებიც. მაგალითად, პროფ. გ. ი. ჩელპანოვი, რომელიც კითხულობდა ლექციების კურსს ფსიქოლოგიასა და ფილოსოფიაში, არ თანავერძნობდა ლიბერალიზმს. ასეთივე იყო რუსეთის ისტორიის პროფესორი მ. კ. ლუბასკი, რომელმაც 1911 წელს შეცვალა პროფ. მანუილოვი რექტორის თანამდებობაზე. თორიდიველ ფაქტობრივად სამოქალაქო უფლებების კურსს კითხულობდა ცნობილი რევოლუციონერი პროფესორი ლ. ა. კასი, რომელიც 1910 წელს სტოლიპინმა განათლების მინისტრად დაინიშნა.

ის წლები, რომლებიც მე გავატარე მოსკოვის უნივერსიტეტში, შეიძლება დავახსიანოთ, როგორც სწავლის გაინტენსივების წლები. ამ გაზომვების ძალიან შეუწყო ხელი ე. წ. „სავნობა-როგ სისტემაზე“ გადასვლა. წინათ უნივერსიტეტებში დაკანონებული იყო „კურსობრივი სისტემა“. ეს სისტემა ძალიან ამსვავსებდა უნივერსიტეტის გინაზიზისთან, ზოლო უნივერსიტეტის სტუდენტს — სამუშაო სკოლის მოწაფესთან, რომელიც ზანტად გადადის კლასიკად კლასში და უხალისოდ ათავენს მთელ კურსს. სავნობა-როგმა სისტემამ მეტი თაოსნობა მიანიჭა სტუდენტობას სწავლის საქმეში, მეტი თვითმოქმედებისთვის მისცა იმპულსი: სტუდენტს მიეცა სამუშაოება თავისი ინიციატივა გამოეჩინა მეცნიერების შეთვისების პროცესში.

მოსკოვის უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიურ ფაქტობრივად ათი განყოფილება (1. რუსული ენის, 2. რუსული ლიტერატურის, 3. სლავური ფილოლოგიის, 4. კლასიკური ფილოლოგიის, 5. დასავლეთ ევროპის ლი-

ტერატურის, 6. რუსეთის ისტორიის, 7. მსოფლიო ისტორიის, 8. შედარებითი ენათმეცნიერების, 9. ზელოვნებისა და არქეოლოგიის, 10. ფილოსოფიურ მეცნიერებათა). სტუდენტს შეეძლო აერჩია ის განყოფილება, რომელიც მის უფრო ინტერესებდა. ეს იყო წინგადადგმული ნაბიჯი რუსეთის უმაღლესი სკოლის ისტორიაში და ამ ნაბიჯმა, ცხადია, მოითხოვა სასწავლო საგანთა გამრავლება და, ამის შესაფერისად, მასწავლებელთა რიცხვის გადიდება. სანამეშოდ დავასახელებ, რა და რა კურსი იკითხებოდა და რა სემინარები ტარდებოდა მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტობის 1910 წელს ფილოსოფიურ განყოფილებაზე: 1. ფილოსოფიის შესავალი, 2. აბალი ფილოსოფიის ისტორია, 3. ლოგიკა, 4. სემინარი ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში, 5. სემინარი თეორიულ ფსიქოლოგიაში, 6. კანტის ფილოსოფია (კითხულობდა პრივატ-დოცენტი დ. ვიქტორივი), 7. პედაგოგიურ იდეათა ისტორია, 8. სემინარი პედაგოგიურ ფსიქოლოგიაში, 9. პროსემინარი აბალ ფილოსოფიაში (ტერკლი და იემი), 10. სემინარი ანტიკურ ფილოსოფიაში (მლატონი, მისი წინამორბედები და თანამედროვეები), 11. კანტი და მისი მომდევნები (კითხულობდა პროფ. ლ. ლაპტინი), 12. სემინარი ლიბანიციის ფილოსოფიაში, 13. მათემატიკის ისტორია (კითხულობდა ფიზიკო-მათემატიკის ფაქტობრივად პრივატ-დოც. ე. ე. ბობანინი), 14. ანტიკური ფილოსოფიის ისტორია, 15. პედაგოგიური პათოლოგია, 16. სემინარი ანატომიკურ ბავშვთა ექსპერიმენტულ-ფსიქოლოგიურ გამოკვლევაში (ზელმელ-ნელოვმა პრივატ-დოცენტი გ. ი. როსალინი), 17. ესთეტიკური მოძღვრებანი XIX და XX საუკუნეებისა, 18. ადამიანის ფიზიოლოგიის საფუძვლები (კითხულობდა პრივატ-დოც. პ. გ. სტატკევიჩი), 19. ეთიკის ისტორია, 20. ლოგიკის პრაქტიკები.

ისტორიულ-ფილოლოგიურ ფაქტობრივად 1910 წელს ასწავლიდა 71 კაცი (12 სტუდენტზე მოდიოდა 1 მასწავლებელი), ამათგან 20 პროფესორი იყო, 51 — პრივატ-დოცენტი, ლექტორი და რეოგები მოწვეული მასწავლებელი. მარტო ფილოსოფიურ საგნებს ასწავლიდა 11 მასწავლებელი, ამათგან 2 პროფესორი იყო, დანარჩენი 9 — პრივატ-დოცენტი. ესენიც ცნობილი მეცნიერები იყვნენ. პრივატ-დოცენტი ალექსანდრე ვლადისლავის-ძე კუბიციკი ზელ-

მძღვანელად სემინარის ანტიკურ ფილოსოფიაში და გავყრანება რეფერატებს პლატონზე და მის წინამორბედ ფილოსოფიებზე (რეკლამაციის შემდეგ კუბიკი დაინიშნა მოსკოვის უნივერსიტეტის პრაქტიკორად. მან თარგმნა რუსულად არისტოტელის „მეტაფიზიკა“. პრივატ-დოცენტი ივანე ვასილის-ძე პოპოვი გვიყვითხება პატრისტული ფილოსოფიის კერის, გრიგოლ ივანეს-ძე როსოლიშო — პედაგოგიურ პათოლოგიას, ატარებდა სემინარსაც ამ საგანში. უნდა ითქვას, რომ რუსეთის არც ერთ სხვა უნივერსიტეტში არ იყო იმ დროს ფილოსოფიის სწავლება ისე ყარად დაყენებული, როგორც მოსკოვის უნივერსიტეტში. თუ სხვა უნივერსიტეტებში ფილოსოფია ისწავლებოდა მომეტებულ შემთხვევაში პირველ კურსზე (როგორც პრომდეგირელო საგანი), მოსკოვის უნივერსიტეტს ჰქონდა სპეციალური ფილოსოფიური განყოფილება, რომლის სტუდენტებს ფილოსოფიურ დისციპლინებს უკითხავდნენ მთელი ოთხი წლის განმავლობაში და, გარდა ამისა, აშუადღებდნენ სპეციალურ ფილოსოფიურ სემინარებში.

ფსიქოლოგიურ სემინარს ზღმძღვანელობდა პროფ. გ. ი. ჩელპანოვი, რომელიც თვალუფრის აღევნებდა რუსული და ევროპული ფილოსოფიური აზროვნების იმდროინდელ ვაჟარებას, ამ მეცნიერების განვითარების საქმის კერსში იყო.

როგორც ლექტორს, ჩელპანოვს წუნი არ დაეღობა, მაგრამ როგორც სემინარების ზღმძღვანელს, ბევრი რამ აცლდა. სემინარების შთაბერი დანიშნულებაა მიაჩიოს სტუდენტი დამოუკიდებელ კვლევა-ძიებას, მაგრამ სწორედ ამას ნაკლებად აღწევდნენ ჩელპანოვის სემინარები. ამის ერთ-ერთი მიზეზი ის იყო, რომ ჩელპანოვი ახლოს არ იცნობდა სტუდენტებს. მას ყველაზე მეტი პირი ჰყავდა დატოვებული პროფესორის წოდებისათვის მოსაზრებულად, მაგრამ მთა შორის მხოლოდ მცირე ნაწილშია მიაღწია პროფესორობას. მიუხედავად დიდი პოპულარობისა, ჩელპანოვი უფრო გიმნაზიის მასწავლებელს ჩამოჰგავდა, ვიდრე მეცნიერსა და მკვლევარს. ცენტრალური მუშენტი მის მიერ წარმოებული აუკლემიური მუშაობისა იყო ლექციის კითხვა და სტუდენტების გამოკლა. თვით ეს გამოკლა რაღაც სახეში ხასიათს ატარებდა. სტუდენტს გაზეპირებულ იქნა ჰქონოდა სახელმძღვანელოს ფორმულები. ჩელპანოვის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ მისი თანხმობით დაარსდა მოსკოვის უნივერსიტეტთან ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი, პირველი ასეთი ინსტიტუტი რუსეთში. მაგრამ აქაც უფრო მეტად გამოჩნდა ჩელპანოვის პრაქტიკული მიზერხებულება, ვიდრე თეორიული კვლევა-ძიების უნარი.

ფილოსოფიის ისტორიის კერის გვიყვითხება

რუსეთში ყარად ცნობილი პროფესორი, ელადიპარ სოლოფოვისა და სერგეი ტრუბეტკოვის მეგობარი, ეურნალის „Вопросы философии и психологии“ რედაქტორი ლ. მ. ლოპატინი. ის იმ დროს მოხუცებული იყო, ლექციებზე ნახევარი საათის დაგვიანებით მოდიოდა და კითხულობდა მომავლზევლად. ამოიღებდა უბიდან დაწვეული რეველს და ჩასცქეროდა გაყვითლებულ ფურცლებს. სამაგიეროდ, ლოპატინი, როგორც ფილოსოფოსი და მოაზროვნე, უფრო ჰალა იღვა, ვიდრე ჩელპანოვი. თავისი წიგნით — „Положительные задачи философии“ მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა რუსულ ფილოსოფიურ აზროვნებაში. ჩემი საყანდლიტო ნაშრომი „Гносеология Декарта“ მე სწორედ ლოპატინს წარვედგინე (1911 წელს).

რუსული ლიტერატურის ისტორიაში ლექციებს გვიყვითხავდნენ პროფესორი მიხეილ სპირანსკი (ძველი რუსული ლიტერატურა) და პრივატ-დოცენტი პავლე საყულინი (ახალი და უახლესი რუსული ლიტერატურა). საბერძნეთის ისტორიას გვიყვითხავდა გამოჩენილი მეცნიერი რიზერტ ვიპერი. ბერძნულ ენას გავსწავლიდა ცნობილი ჰელინისტი, პროფესორი სერგეი სოხოლევი, რომელმაც კინალამ ჩამჭრა სახელმწიფო გამოცემაზე, ზოლო აკაკი ფლავას (ამჟამად პროფესორს, ცნობილ თეატრალურ მოღვაწეს) პირდაპირ სიცოცხლე გაუშწარა თავისი პენდენტიზით. რომელიც ლიტერატურას გვიყვითხავდა პროფ. ა. აგრუშკა, ფრად საყვარელი პიროვნება. განსაკუთრებით მაგონდება მისი წარმტყი ლექციების კერსი ლუკრეციუსზე.

რუსეთის ისტორიას გავსწავლიდნენ პროფ. კლუნეცკი და პროფ. ლუბავსკი. სტუდენტობა უფრო ბრანებოდა კლუნეცკის ლექციებს. იმ დროს იგი ძალიან მოხუცებული იყო. „საღვთისმეტყველო აუდიტორია“ (ჩვენს ფაულტეტზე ყველაზე უფრო დიდი აუდიტორია, რომელიც 600—700 კაცს იტევდა) ყოველთვის სავსე იყო. როდესაც იქ კლუნეცკი კითხულობდა ლექციის.

კლუნეცკი არ იყო შემარჩენე პროფესორი, მაგრამ ზოგჯერ ისეთ აზრებს გამოთქვამდა რუსეთის მეცნიერებზე, რომ რევილუციონერად განწყობილ სტუდენტებსაც შეეძლოდ ამ მოხუცი პროფესორისაგან ზოგი რამ გადმოეღოთ. განსაკუთრებით მაგონდება კლუნეცკის მიერ წაკითხული ლექციები ელისაბედ მეფისა და პეტრე მესამის შესახებ. კლუნეცკი შეეცა, სხვათაშორის, ელისაბედის კერას ცხოვრებას და აღნიშნა მისი ვენბიანი სიყვარული ალექსი რაზუმოვისასდში, „за которым она ухаживала с бешеным замоскворецкой купчихи!“ (sic!). მაგონდება აგრეთვე, თუ რა გატაცებით უსმენდა სტუდენტობა კლუნეცკის მოთხრობას 1730 წლის შემოქმედებაზე, რომელსაც კლუნეცკი ახასიათებდა როგორც კონსტიტუციური წესწობილების დამყარებას პარველსა და უშმედვო ცდას რუსეთში.

საერთოდ, როგორც ზემოთ აღინიშნა, მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორთა წრეში ლიბერალური განწყობილება პარზობდა. შეიძლება ითქვას, რომ მოსკოვის უნივერსიტეტი ითვლებოდა იმ წლებში რუსეთის პროგრესული აზროვნების კერად, მოწინავე საზოგადოებრიობის ბურჟუაზი. თუ პეტერბურგი იყო მეფის რეზიდენცია და რუსეთის ბუროკრატების ცენტრი, მოსკოვში კარგად იგრძნობოდა ანტიბუროკრატიული სულისკვეთება: იგი იყო რუსეთის საზოგადოებრივი აზრისა და საზოგადოებრივი მოძრაობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საერთო, რომელიც ოპოზიციამ იცავდა თვითმკაცრებელურ-ბუროკრატიულ სისტემას და მოითხოვდა პოლიტიკური სახელმწიფო წესწყობილების შეცვლას უფლებრივი პოლიტიკური წესწყობილებით. პირველი სახელმწიფო სათაბიროს თავმჯდომარე ს. ა. მურომცევი მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი იყო და ყველას მოეხსენება, რა როლი შეასრულა ამ სათაბირომ თვითმკაცრებლობის წინააღმდეგ მიმართული საზოგადოებრივი მოძრაობის განვითარებაში. გასაგებია ისიც, რომ სტალინის რეპრესიის გამარჯვებამ ცუდი გავლენა მოახდინა მოსკოვის საუნივერსიტეტო ცხოვრებაზე. 1907 წელს რუსეთის სახალხო განათლების მინისტრად დანიშნეს მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი ლ. კ. კასო, რომელმაც არ დაზოგა თავისი კოლეგები და მოაწყო მოსკოვის უნივერსიტეტის წამდელი დარბევა: ეს იყო ცარიზმის გლახება რუსეთის ანტიცარისტული ინტელიგენციის ერთ-ერთი მოწინავე რაზმის წინააღმდეგ. მოსკოვის უნივერსიტეტის რექტორი ა. ა. მანკოვი (1920 წელს იგი მოღვაწეობდა თბილისის პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში) თანამდებობიდან გაათავისუფლეს, ზოლი მის მავთურად დანიშნეს მემარჯვენე პროფესორი ლუბავსკი. მთავრობის ასეთი მოქმედების წინააღმდეგ პროტესტის გაშლისათვის მოსკოვის უნივერსიტეტის ბევრი მოწინავე პროფესორი (ვ. ა. ტიმიოზოვი, პ. ნ. ლეზინსკი, ნ. დ. ზელანსკი, ა. ა. ჩაპლინოვი და სხვ.) წავიდა სამსახურიდან, ამან კი ძალიან ააღელვა სტუდენტობა: მოეწყო მოსკოვის სტუდენტობის დემონსტრაცია, მეფის მთავრობა იძულებული შეიქნა გაეწია ამისათვის ანგარიში. მაშასადამე, თუ როგორც ავსო უნივერსიტეტის ეზო მოზოვას ქუჩაზე პოლიციელებით და როგორც ცდილობდა მოსკოვის „გრაფონაპლენიკს“ თანაშემწე — პოლკოვნიკი მოდლი დაეწინაურებინა აღუდგებული სტუდენტობა. სტუდენტები გაემართნენ ნიკიტას ალაფიუსკენ რევოლუციონური სიმღერებით. მხოლოდ შეიარაღებული ძალით მოხერხდა დემონსტრაციის დაშლა, ძალიან ბევრი სტუდენტი დააპატიმრეს, კიდევ უფრო მეტი გააძევეს უნივერსიტეტიდან და მოსკოვიდანაც კი გაასახლეს. დასჯილთა შორის ქართველი სტუდენტებიც იყვნენ.

მოკლედ რომ ითქვას, ამ პერიოდში მოსკოვის უნივერსიტეტი გამოირჩეოდა თავისი პრინციპურობისა და სტუდენტობის მძლავრი ანტიცარისტული სულისკვეთებით. რუსეთის არც ერთ სხვა უნივერსიტეტში 1906 — 1911 წლების განაწილებაში არ ჰქონდა ადგილი ასეთ ენერგიულ კოლექტიურ გამოსვლებს ცარიზმის წინააღმდეგ.

მოსკოვის უნივერსიტეტში ღირსეული ადგილი ეკუთვნის ქართულ სათვისტომოს („Грузинское землячество“), რომლის სხდომებს არაიშვითად ესწრებოდნენ არაქართველი სტუდენტებიც.

ქართული სათვისტომო ბევრ სასარგებლო საქმეს აკეთებდა: აგრეთებდა სამშობლოდან სწავლის მისაღებად მოსკოვში ჩამოსულ სტუდენტებს, აკეთებდა მათ ქართულ საზოგადოებრიობასთან, მუშაობდა ქართული კულტურის პროპაგანდისათვის... ამასთანავე მოსკოვის უნივერსიტეტში არსებობდა „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“ („Общество любителей грузинской культуры“). მის სათავეში ედგა ცნობილი მეცნიერის — თეოდორ დანიას შვილი, რომელიც იმ დროს იურდიული ფაკულტეტის სტუდენტი იყო.

ქართველი სათვისტომო ატერებდა მნიშვნელოვანი მატერიალური დახმარებას კი აღმოჩენილი ღარიბი სტუდენტებისათვის. ამ მიზნით ეწყობოდა ე. წ. „ქართული საღამოები“. განსაკუთრებულ ენერგიას და მოხერხებულობას აჩენდა ამ საღამოების მოწყობაში იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტი სილოვან გრიგოლისავე გაბუნია, რომელსაც ბევრი ნაცნობი ჰყავდა მოსკოვის გამაგნილ მოღვაწეთა შორის; პირადად იცნობდა სახელოვან მსახიობს სუბათაშვილი-ივნიშვილს, პროფესორ ალექსანდრე ხაჩანაშვილს, ექიმ ზორავეს და სხვ. 1907 წელს სილოვან გაბუნიას თაოსნობით მოწყობილი ქართული საღამო ისეთი წარმატებით ჩატარდა, რომ მოხერხდა რეგულარული სტიპენდიების დანიშვნა ზელანსკის სტუდენტებისათვის, ეს, რა თქმა უნდა, პატარა საქმე არ იყო.

სილოვან გაბუნია ემხრობოდა სოციალისტ-ფედერალისტების ჯგუფს, რომელსაც წინააღმდეგობას უწევდა სოციალ-დემოკრატების ჯგუფი (გრიპა ეკუთვნოდა, ნოე ცინცაძე, საშა გამბაროვი, ვანოკა ალიბეგოვი, კოსტა ჰანელი, ვანო ატიანგულიანი, შიშა დაჟაღოვი და სხვ.). ბრძოლა ერთ-ერთ მწვევე საგნად სოციალისტ-ფედერალისტ სტუდენტებსა და სოციალ-დემოკრატ სტუდენტებს შორის იქცა ალექსანდრე ხაჩანაშვილის „ისტორია“. ალექსანდრე ხაჩანაშვილს ეკუთვნის მოსკოვის უნივერსიტეტში პრივატ-დოცენტის თანამდებობა. იგი კითხულობდა ქართულ ენას, ქართული ლიტერატურისა და საერთოვლო ისტორიის კურსებს და ხელმძღვანელობდა შოთა რუსთაველის სემინარს. მის ლექციებს მხოლოდ ქართველი სტუდენტები ესწრებოდნენ, და ისიც მცირე რაოდენობით; იმ-

ვითად თუ დაინახავდით ხახანაშვილის აუდიტორიაში 2—3 კაცზე მეტს, რაც, ცხადია, ლექტორის სისუსტით როდი უნდა აიხსნას. მას, როგორც უნივერსიტეტის თანამშრომელს და ქართული ენის *доффицио* მცოდნეს, მთავრობამ მისცა წინადადება გადაეთარგმნა ქართულიდან რუსულად რაღაც საბუთები, რომლებიც პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის საშარათაში მიცემულ პირებს შეეხებოდნენ. ხახანაშვილმა ვერ გაბედა უარი ეთქვა ამ წინადადების შესრულებაზე (რადგან მაშინ მას თვითონ მოელოდა არა მხოლოდ სამსახურის დაკარგვა, არამედ დაპატიმრებაც; ეს ხომ სტალინის დიქტატურის ეპოქა იყო). ამ გარემოებამ აღაშფოთა სოციალ-დემოკრატიული ნაწილი ქართველი სტუდენტებისა, რომლებმაც იერიში მიიტანეს ხახანაშვილ-

ზე. მას გამოექომაგნენ სოციალისტ-ფედერალისტი სტუდენტები. ატყდა ცხარე *კამათე ფრენა* მათს შორის.

შენიშვნა

1908 წელს მოსკოვის ქართველმა სტუდენტობამ უნივერსიტეტის ძველი კორპუსის დარბაზში გამართა აკაკი წერეთლის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი საღამო. საღამოს დიდძალი ხალხი დაესწრო — არა მხოლოდ ქართველები, არამედ რუსებიც. იურიდიული ფაკულტეტის I კურსის სტუდენტმა კონსტანტინე პანეევმა (ფანიაშვილმა) წაიკითხა აკაკი წერეთლის ლიტერატურული მოღვაწეობის შესახებ მოხსენება. მოხსენებამ, რამდენადაც მახსოვს, სუშმათაშვილი—იუვენის ღილი მოწონება დაიმსახურა.

ასეთია მოკლე ზემი მოგონებები მოსკოვის უნივერსიტეტზე.



მსოფლიო პრემიუმები

ჩვენი დროის მნიშვნელოვანი მოვლენათა რიგს უთუოდ განეკუთვნება ესთეტიკის დარგში გაცხადებული კვლევები. როგორც ყოველ ბუნებრივ პროცესს, მას თან ახლავს გარკვეული წინააღმდეგობანი, ნაკლებობები თუ შეცდომები. შეცნობრება სხვათაგან ვერ განვითარდება, მას ყოველთვის ექნება საკმარისი წინააღმდეგობის, სინაქსების გადასახვევით, ზოგიერთ შემთხვევაში — შეცდომებთანაც.

მეცნიერების წარმატებას ყოველთვის ხელს უშლიდა დადებითი საქმის მშობლივ ნეგატიური თვალთ დახევა. სწორედ ამ თვალსაზრისით გვიჩნდა მეთოდების უწყობაღმდეგ მივლასთან წერაზე — „ნაშრომი ესთეტიკის შესახებ“, რომელიც ჟურნალ „მნათობი“ მიმდინარე წლის პირველ ნომერში დაიბეჭდა. წერლის ავტორი, ნ. ჰეველი, განიხილავს წიგნს — „ხელოვნება და სინამდვილე“, მ. კ. ლ. დ. აღნიშნავს მის დადებით მხარეებს, შემდეგ კი ვრცელად ეხება ნაკლებობებს, და ზოგიერთ ისეთ მცდარ დებულებას აყენებს, თანაც ისეთი თვითდაჯერებით, ისეთი ირონიული ტონით, რომ შეუძლებლად მიგვაჩნია მას დუმილით შევხედეთ. ამავდროს, ჩვენი წერლის მიზანი იქნება ხელს შეუწყოს ესთეტიკის ზოგიერთი საკითხის სწორად გაგებას და, ამდენად, მას ესთეტიკური პრობლემების როლი უფრო დაეკისრება, ვიდრე მიეკისრებოდა შენიშვნებზე პასუხის გაცემა.

ეს შენიშვნები ბევრ შემთხვევაში იმითა გამოწვეულია, რომ რეცენზენტი ზოგან წიგნს დაჯერებულად არ კითხულობს, იოლად ცდილობს ლოგიკური წინააღმდეგობანი აღმოაჩინოს და ხელოვნებისა თუ ლიტერატურის საკითხური საკითხების ბუნდოვანი კოდნა ამით მიჩვენალოს. ცხადია, ასეთი „მეთოდით“ კუმშვარტება ვერ გაარკვევა, ვინაიდან ელემენტარულ მოთხოვნას წარმოადგენს საკითხის დრად შესწავლა, მისი ყოველმხრივ გაანალიზება. რეცენზენტი რომ ამ საუბარებულად წესს მიჰყვოდეს, მაშინ მისი პირველი შენიშვნა, რომელიც მშობლივ გაუგებრობაზე აღმოცენებულ კერიონს წარმოადგენს, მთლიანად მოიხსნება.

მივმართოთ ფაქტებს. პირველი შენიშვნა ეხება „მასალის განლაგებას წიგნში“, თითქმის ეს განლაგება „არ ეყრდნობა მკაფიო და ზუსტ მეთოდს“. მაგრამ ამით რეცენზენტი თვითონვე გვიდასტურებს, რომ

წიგნი ვერ გაუგია, წინასიტყვაობა კი დაკვირვებით არ წაუკითხავს, თეორიისა და ისტორიის საკითხები ერთმანეთში აურევია. რეცენზენტს ოდნავი დაკვირვება რომ გამოეჩინა, მიხედვით: ჩვენი მიზანი იყო „ხელოვნების განმარტება არ შემოგვეფარგლა მარტოდენ უახლოესი საუკუნეების თეორიისათა ნაშრომებით და გვეცადა წარმოგვედგინა იგი ისტორიულ განასერში, ისე, რომ ისტორია მტკიცედ დაგვეკავშირებინა თეორიასთან, და პირიქით, თეორიას ფართოდ გავდო ჩვენთვის ისტორიის კარები“ (იხ. „ხელოვნება და სინამდვილე“, გვ. 5). თუ ამას გაიგებდა, მაშინ რეცენზენტი აღარ დააყენებდა ახარებულ კითხვას: „რატომაა ლაპარაკი ჯერ ჩერნიშევსკის, ხოლო შემდეგ ჰეგელის შესახებ?“ ეს კიდევ არაფერი, მაგრამ, როცა სერიოზულად გვიმტკიცებენ — ჰეგელი წინ უსწრებდა ჩერნიშევსკისა, თითქმის ამაში ვინმეს ეჭვი ეპარებოდა, იმას მოწმობს, რომ რეცენზენტმა თვით წიგნი სარჩევის წკითხვითა და ტექსტის ზოგიერთ ადგილზე ზერელე ჩათვალერებით გაიყნო; ვერ მიხვდა, რომ ჩვენი წიგნი არ არის ისტორიული ხასიათის ნაშრომი, იგი მშობლივ ძირითადი პრობლემის თეორიული გარკვევა ისტორიულ ფაქტებზე დაყრდნობით. ამიტომ საკითხის თეორიული ანალიზის დროს ისტორიული ფაქტები ხშირად მოტანილია არა წარმოადგენს თანმიმდევრობით, არამედ მათი ხასიათის მიხედვით. ასე იქცევა ჯგულის თეორიის, და სხვანაირად შეუძლებელია. ასე ვიქცევით ჩვენც და ამიტომ აღვნიშნავთ, რომ ჩვენი წიგნი „არ არის ესთეტიკური არზონების ისტორია“ (იხ. „ხელოვნება და სინამდვილე“, გვ. 5). ასეთი ამოცანა ზგურის არ დაუსაზავს“ (იხ. „ხელოვნება და სინამდვილე“, გვ. 6). მაშასადამე, ჩვენი წიგნი მშობლივ ძირითადი პრობლემის — ხელოვნებისა და სინამდვილის ურთიერთმიმართების თეორიული განახლების ცდაა და რეცენზენტი უხეშად იღებს, როცა აცხადებს: „ხელოვნება და სინამდვილე“ არ წარმოადგენს ესთეტიკის სისტემატიკურ ეურსს“ („მნათობი“, გვ. 138). რა შეიშია აქ „ესთეტიკის სისტემატიკური ეურსი“, როცა თვით წიგნის სახელწოდებდან ჩანს, რომ იგი არის ერთი ძირითადი პრობლემის სისტემატიკური ანალიზის ცდა, ამდენად სისტემატიკური ნაშრომი, და არა „ესთეტიკის სისტემატიკური ეურსი“; ან როგორ შეიძლება წიგნი იყოს „ესთე-

ტივის სისტემატიკური კურსი", როცა იგი ეძღვნება მხოლოდ ზელოვნებისა და სინამდვილის ურთიერთმიმართების გარკვევას.

რეცენზენტს ვერ გაუგია, რომ წიგნის პირველი თავი განიხილავს ზელოვნებას, მის არსობას და ფუნქციას, მოყვებულ ძველი, ანტიკური ხანებიდან. ამ თავში დახასიათებულია პლუტარქეს ცნობა პოლიკლეტის შესახებ, პათარგორელების პარამონიის თეორია, და ის უდავო ფაქტი, რომ თვით ძველ საბერძნეთში ზელოვნების განსაზღვრას სირთულეს წინაშე აღმოჩნდა. მაგრამ თავისთავად ზელოვნების განსაზღვრა ან მეცნიერებად ზელოვნების შესახებ ვერ წარმოიშობა, ვიდრე არ იყოს წარმოშობილი თვით ზელოვნება. თუ საგანი არ არის, მისი მეცნიერებად არ შეიძლება იყოს. ამიტომ, ვიდრე ზელოვნების შემსწავლელი მეცნიერების დახასიათებას, განსაზღვრას ან განხილვას შეუძლებელია, რაც წიგნის III თავშია წარმოდგენილი, ჩვენ I და II თავი, მთელი 334 გვერდზე მოგვინდომეთ ზელოვნებას, მისი არსობისა და ფუნქციის დახასიათებას, I თავში ისტორიული ასპექტით, ხოლო II თავში ევკლედ ზელოვნების, მისი არსობისა და ფუნქციის მარქსისტულ-ლენინური გაგებისათვის საჭირო ფაქტები, მასალები და არგუმენტები წარმოგვედგინა. ამით დაყენებული საკითხი მოახლოე იქნა მთავარი კონტრუბუტით, შემდეგი თავი კი ბუნებრივად მიედგინა უკვე თვით ზელოვნების მეცნიერების—ესთეტიკის დახასიათებას, ტერმინის გარკვევას, ესთეტიკის ისტორიულ გაზრებას, ესთეტიკის ძირითადი ცნების საკითხს, და ყოველივე ამასთან დაკავშირებით ჩერნოშევსკის, როგორც ჰეგელის იდეალისტური ესთეტიკის მატერიალისტური კრიტიკის უაღრესად მნიშვნელოვანი წარმომადგენლის, განხილვას. აი, რატომაც ნახსენები ჯერ ჩერნოშევსკი, ხოლო შემდეგ ჰეგელი. რეცენზენტი კი „ლოგიკის“ კანონებით გვეუბნება: ჯერ ჰეგელი იყო და შემდეგ ჩერნოშევსკიო. მართლა ბარაქლა მის „აღმოჩენას“.

მაგრამ მივყავთ ისევ ჩვენს მსჯელობას. რაკი წიგნის III თავში ესთეტიკის ძირითადი ცნების საკითხი დაისვა, ამან ბუნებრივად მოითხოვა მისი მეცნიერული ანალიზი, რაც მოკმეფილი გვაქვს IV თავში — „პრობლემა ბუნებისა და ზელოვნების მშვენიერებისა“. მაგრამ ესთეტიკას ჩვენ ვაცხადებთ არა მარტო მშვენიერების შესახებ მოძღვრებად, არამედ ვფარგლობთ მის საზღვრებს, ვუწოდებთ ეს მის შემოქმედების თეორიას, რომლის მიზანია შემოქმედების ზოგადი კანონების აღმოჩენა, ანალიზი და დადგენა, რითაც იგი განსხვავდება კრიტიკისაგან, როგორც ვერძოსაგან, და ამიტომ საესტეტიკო ბუნებრივად ისმება საკითხი ესთეტიკისა და კრიტიკის ურთიერთმიმართების შესახებ. ამ საკითხს ეძღვნება წიგნის მთელი V თავი, რომელშიც გარკვეულია ესთეტიკისა და კრიტიკის მსგავსება-განსხვავება, ზოგადად შენიშნული ჯერ კიდევ ბაუმგარტენის

პირ მე-18 საუკუნეში. წიგნის ამ ხუთი თავით ჩვენ შევეცადეთ დავუგებოთ მისი სინამდვილი საკითხი: 1) ზელოვნება, 2) მისი ფუნქცია; 2) ესთეტიკა, როგორც ზელოვნების შემსწავლელი მეცნიერება და მისი ძირითადი კატეგორია — მშვენიერება. ამის შემდეგ უნდა შევდგომოდით ზელოვნების თეორიის სპეციალური საკითხების გარკვევას და ჩვენი ნაშრომის I წიგნში ამ საკითხებიდან მოთავსდა მხოლოდ ერთი — ზელოვნების თემატიკის საკითხი, რომელსაც მივძღვნა VI თავი — „თანამედროვეობა ზელოვნებაში“.

ასე განიხილავს „ზელოვნება და სინამდვილე“ დაყენებულ საკითხებს და ახლა თქვენ განსაჯეთ, რამდენად მოკლებულია ჰუმანიტეტის რეცენზენტის შენიშვნები, რომლებიც მხოლოდ იმის შედეგია, რომ წიგნის ეს ძირითადი მომენტები რეცენზენტი ავტორს ვერ გაუგია, ან პათოვით გვერდი აუტყევია.

ეს კიდევ იქიდან ჩანს, რომ რეცენზენტს მარტოდონდ სარჩევის გადთავალიერებით წაოყუენებია პარადოქსალური შენიშვნა: „თავები შიგნით მასალის დალაგება კიდევ უფრო ნებისმიერი“, და, როგორც ჩანს, ისევ სარჩევიდან ამოუწერია იმ მოაზროვნეთა და შერჩაალთა გვარები, რომელთა შეხედულებანიც გარჩეული გვაქვს „ზელოვნება და სინამდვილის“ I თავში: მხოლოდ ერთ ადგილზე ჩვენი დასათაურება: „სიტყვა, როგორც მასალა და ერთიანი ლიტერატურული ენა“ შეუცვლია ისე, თითქმის ჩვენ „საენათმეცნიერო მოაზრება (I) და ერთიანი ლიტერატურული ენის საკითხი“ გვკონდეს განხილული. ეს უხეშად დამახინჯება, ვინაიდან არავითარ საენათმეცნიერო მომდებრებს ჩვენ არ ვანიხილავთ, ვეხებით მხოლოდ „სიტყვას, როგორც მასალას“ და ერთიანი ლიტერატურულ ენას“, ისიც დავავშირებთ წინა საკითხთან — ზელოვნების წარმოშობას, რადგან გვექნა და გვჯერა, რომ ზელოვნების წარმოშობა მჭიდროდაა დაკავშირებული ენის წარმოშობასთან. საკითხისადმი ასეთი მიდგომა რეცენზენტს აზიარებულად ესმის და „ნებისმიერობად“ მიიჩნია. იგი აქვს არ დაჰკვირვებია, რომ I თავში ყველა საკითხი ერთბაშისაგან გამოიღინძარება, თანმიმდევრული განხილვის წესს ექვემდებარება და „ნებისმიერი“ იქ არაფერია. ეს რომ ასეა, ჩანს შემდეგიდან: I თავში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საკითხის დაყენების შემდეგ ვეხებით ზელოვნების წარმოშობის საკითხს, ვინაიდან მიგვჩინია, რომ ვიდრე ზელოვნება არ წარმოიშობოდა, მისი თეორიაც ვერ იარსებებდა. ამდენად, ზელოვნების წარმოშობის საკითხმა ჩვენს წიგნში ბუნებრივად დაიკავა განხილვისათვის პირველი ადგილი. ვამოკლებიართ რა იქიდან, რომ ანტიკური ლიტერატურას ზელოვნების წარმოშობის შესახებ ისეთი ძვირფასი არაფერი მოუცია, როგორც ლუტარციუსს, ჩვენ ჯერ ვეხებით მის თვალსაზრისს, აღვნიშნავთ მისი გულუბრყვილო

მატერიალისტური მოძღვრების ნაკლოვანებებს, შემდეგ ვეხებით ლუკრეციუსის უმცროს თანამედროვეს პოპაიუსს, და მივდივართ, რომ „ლუკრეციუსისაგან განსხვავებით პოპაიუსს არ აინტერესებს ზელოვნების წარმოშობის პრობლემა. ის უმთავრესად ზელოვნების არსობის გამოკვლევა და დადგენით ემყარებოდა“ (გვ. 45). რაკი ანტიკურმა ესთეტიკამ მეცნიერულად ვერ გადაწყვიტა ზელოვნების წარმოშობის საკითხი, ჩვენ ვაყენებთ კითხვას: „როგორღა უნდა განვიზილოთ ზელოვნების წარმოშობის საკითხი?“ და ვეხებით პლეტანოსს, ვინაიდან მიგვაჩინა, რომ კარლ ბიულერთან კამათის დროს „უშისამართო წერალებში“ „ზელოვნების წარმოშობის საკითხი პლეტანოვმა მატერიალისტურად გადაწყვიტა“...

მსჯელობისა და ანალიზის ამ საეხებით თანმიმდევრულმა წესმა, რომელსაც რეცენზენტი ყურადღებას არ აქცევს, ის გამოიწვია, რომ ჩვენ ჯერ პლეტანოსს შევხებით, შემდეგ ლუკრეციუსსა და პოპაიუსს, ისევე როგორც, ვინც დემოკრიტესა და ეპიკურეს ნატურფილოსოფიას შეეხება, თუ ის მარქსიზმ-ლენინიზმით ზღმძღვანელობს, ჯერ მარქსიდან დაიწყებს, საეხებით გასაგები მიზეზების გამო, შემდეგ კი თვით დემოკრიტესა და ეპიკურეს განიხილავს. რა არის აქ „ნებისმიერი“? მგონი არაფერი. პირიქით, იგი აუცალკეველია, ვინაიდან ეს ანალიზის საეხებით ბუნებრივი გზაა. მაგალითად, პლეტანოვი ჯერ ბიულერს ეხება, შემდეგ კი ბიულერის წინამორბედებს, მაგრამ პლეტანოსისათვის არავის უსაყვედურებია — „რომელი პრაბლემის ლოგიკამ მოითხოვა საუკუნეების წინ და უკან ზტომა — ესეც გაუგებარია ჩვენათ“.

მას შემდეგ, რაც ჩვენ დავახსიათთ ზელოვნების წარმოშობის პრობლემა, საშუალება მოგვცა მსჯელობა დავიწყოთ უკვე წარმოშობის არსობასა და ფუნქციაზე. ეს საკითხი გარკვეულია ჯერ ანტიკური ფილოსოფიის (სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე), შემდეგ კართული ლიტერატურის (რუსთაველი, ფეშანგი, თეიმურაზ პირველი, არჩილი, მამუკა ბარათაშვილი, თეიმურაზ მეორე, იოანე ბატონიშვილი), დასავლეთ ევროპის ფილოსოფიისა და ლიტერატურის (ბუალო, დიდრო, ლესინგი, კანტი, ჰეგელი), შემდეგ რუსული ლიტერატურის (ლომონოსოვი, ტრეტიაკოვსკი, სუშაროვი, ჩერნიშევი-მარ-ლინსკი, ვიაშნევი, ბელინსკი, ნიკოლაევი, დობროლუბოვი, პისარევი, ზაიცევი, ტაიოვი) მაგალითზე. სად არის აქ „საუკუნეების წინ და უკან ზტომა“? მასალა გადმოცემულია ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით, როცა საკითხის ისტორიული განხილვა მოცემული, მაგრამ რეცენზენტი სარჩევიდან, ცხადია, ვერ გაიგებს, თუ რატომღა ზელოვნების წარმოშობის შესახებ განხილულია ჯერ პლეტანოვი, ხოლო შემდეგ — პოპაიუსი. საუკუნით პლეტანოვზე უფრო ადრე მცხოვრები ლუკრეციუსი ან პოპაიუსი. ცხა-

დია, ისე ვერ გაიგებს, რატომღა III თავში მოხსენიებულია ჯერ ჩერნიშევი, ზელოვნების შემდეგ. რა შეიძლება ვუთხრათ რეცენზენტს, როცა კურონულ შეკითხვას სერიოზულად გვიყვანებს: „რითაა ნაკარნახევი ამ III თავის მასალის გამოტანა I თავიდან, რატომღა საჭირო ერთსა და იმავე ადამიანებზე (დააკვირდით — ადამიანებზე და არა საკითხებზე, გ. ჯ.) არსებითად ერთი და იმავეს ლაპარაკი ორ განცალკევებულ თავში“ („მნათობი“, გვ. 139). ეს ბრალდება პირდაპირ გაუგონარი ახივებაა. ვინც წიკითხავს ჩვენი წიგნის I და III თავს მაინც, დავვიდასტურებს, რომ „ზელოვნება და სინამდვილის“ სხენებული თავები სრულიად სხვადასხვაა, იქ სხვადასხვა მასალა, საკითხებიც სრულიად სხვადასხვაა, თუმცა ადამიანთა სახელები იგივეა, მაგრამ პირველ თავში ისინი მოხსენიებული არიან ზელოვნების არსობისა და ფუნქციის საკითხთან, ხოლო III თავში იგივე სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე, პლატონი, რუსთაველი, ჩერნიშევი და კიდევ მრავალი სხვა — ესთეტიკის, როგორც მეცნიერების დახასიათებასთან და ანალიზთან დაკავშირებით.

საეხებით ანალიზიურ მდგომარეობასთან პაექვს საქმე, როცა რეცენზენტი გვეუბნება: პირველი თავი და შესაძლო თავის მეოთხე პარაგრაფი ერთი და იგივეა, ვინაიდან „იქივე ხომღა პარაგრაფი ჩერნიშევის შესახებ“. თუ ჩერნიშევის სახელი ახსენე სადმე, გათავდა, შემდეგ ევლარ ახსენებ, განმეორება იქნება, მაგრამ ნუ-თუ რეცენზენტი მართლა სერიოზულად სჯერა, რომ I თავში ჩერნიშევის განხილვა ზელოვნების არსობისა და ფუნქციის საკითხთან დაკავშირებით იგივეა, რაც ჩერნიშევის განხილვა ესთეტიკის, როგორც მეცნიერებისა და ესთეტიკის ძირითადი ცნების ანალიზის დროს?

ასეთივეა ჩერნიშევის განხილვის შესახებ რეცენზენტის შენიშვნა, ვინაიდან თუ მას არ ესმის, რომ ამ დღი რაზნოზინის განხილვის გასაგებად გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს თვით ჩერნიშევის სიტყვებს: „Уважение к действительной жизни, недоверчивость к априорическому, хотя бы и приятному для фантазии гипотезам— вот характер направления, господствующего ныне в науке“; ან კიდევ ჩერნიშევის, როგორც მოქალაქის, რევოლუციური მოღვაწეობას, მაშინ ძნელია დავარწმუნოთ რეცენზენტი, რომ ის სასტიკად ეღებოდა. ორში ერთი: ან რეცენზენტი განზრახ არ ეძილოს გათვალისწინებული აზრი, ან მას განხილვა უაზრად ესმის, რაშიც ჩვენი წიგნი არაფერად არ არის დამწმენი.

ჩვენი წიგნის 411-ე გვერდზე (მოკლებული 407-ე გვერდიდან) ლაპარაკია იმის შესახებ, თუ რა არის მშვენიერება და ახალი აზრებიდან განხილულია მშვენიერების ერთ-ერთი ძველი გაგება. საკითხი იმას ეხება, რომ „... ძველთაგანვე იყო ტენდენცია მშვენიერება გაგონათ, როგორც

აიხტორიული, მარადიული და უცვლელი“ (სხელოვნება და სინამდვილე, გვ. 411). საილესტრაციოდ მოტანილია არა მარტო ძველი შეხედულება, რომელიც მე-18 საუკუნის რუსულ ლიტერატურულ კრიტიკა და ესთეტიკურ მეცნიერებაში აღექმნა და სუბტაქსივმა განაითათა, არამედ შემდგომი პერიოდისაც სტრანსის მიხედვით, შეხედულება, რომელიც პლუტონოვმა გაავრცელა, მაგრამ არასრულად. ამის მიზეზს ჩვენ ვეძებთ და იმით ვსაბუთებთ, რომ „მშვენიერების ცნების ანალიზში თვით პლუტონოვი მოექცა იდეალიზმის გავლენის ქვეშ“. მაგრამ ეს იმის არ ნიშნავს, რომ თვით პლუტონოვს სწორად არ გაეცრთებინოს, სტრანსის გარდა, სხვა იდეალისტური შეხედულებანი მშვენიერების სათქმომი. ამის მაგალითად მოტანილი გვაქვს ლუწაჩანსკის იდეალისტური შეხედულება, რომელიც პლუტონოვმა სწორად გაავრცელა.

შემდეგ ვაერთიანებ ჩვენს აზრს და აღვნიშნავთ, რომ „პლუტონოვმა დაარღვია იდეალისტური ესთეტიკის მრავალი დებულება. საილესტრაციოდ შეიძლება დავასახელო ბუნებაში მახინჯის ხელოვნებაში მშვენიერებად გადაქცევის პრობლემა. იდეალისტური ესთეტიკა ამტკიცებს, რომ არამშვენიერი ბუნებაში, შესაძლებელია მშვენიერებად იქცეს ხელოვნებაში. პლუტონოვს ღრმად სწამდა, რომ „წვერიანი მოხელის მშვენიერად დაბატვა არ ნიშნავს მშვენიერებას, ე. ი. ღრმად მოხელის დაბატვას“ (იხ. ჩვენი წიგნი, გვ. 412).

მთელ ეს მსჯელობა, რომელიც გარკვეულ თანმიმდევრულ წესს ექვემდებარება, რეცენზენტს გამოცხადებული აქვს, როგორც იმის საბუთი, თითქმის ჩვენი წიგნის „განხილვისას არ შეიძლება ავტორს (ე. ი. გ. ჯიბლაძეს) კვალდაკვალ მიჰყურო“ („მნათობი“, გვ. 139). განა ეს მეთოდების მოტრულება არ არის? პლუტონოვის სიტყვები წვერიანი მოხელის შესახებ რეცენზენტს ისე მოსყავს, თითქმის ჩვენი იყოს (შეიძლება ჩვენი ჰგონად) და სასაილოდ იღებს, არ იცის რა, რომ ეს სიტყვები ესთეტიკის ერთ-ერთ ურთულეს პრობლემას — ბუნების არამშვენიერის და მახინჯის ხელოვნებაში მშვენიერებად გადაქცევის ეხება. ეს უკვე არასერიოზულობაა, რაც კიდევ იქიდან ჩანს, რომ რეცენზენტი სულ უაღრესად ატრიალებს ჩვენს სიტყვებს. როგორც მივითითეთ, ჩვენი წიგნის 411-ე გვერდზე განმარტებულია მშვენიერების ერთ-ერთი ძველი გაგება და აღნიშნულია, რომ „... ძველთაგანვე იყო ტენდენცია მშვენიერება გაეგათ როგორც აიხტორიული (დაავიწროვით: აისტორიული. გ. ჯ.), მარადიული და უცვლელი“. რეცენზენტი სულ საწინააღმდეგო რამეს მოგვამყვებს: ჩვენი სიტყვები — „აისტორიული“, „მარადიული“, „უცვლელი“ მის ვერ გაუგია და სულ გადაუსტავდებოდა: „ავტორის (ე. ი. ჩვენი, გ. ჯ.) აზრთა მსუელულობა 411-415 გვ. გვ. სქემატურად (საერთოდ რეცენზენტს ძალიან უყვარს სქემები და ზოგადი მი-

მოხილვები. გ. ჯ.) შეიძლება წარმოვიდგინოთ ასე: ძველად მშვენიერება „ისტორიულად“ (ეს-მოდათ, მაგალითად სუმატკას — სუმატკას, გვ. 139). სად, როდის ეთქვათ ჩვენ — „აისტორიულად“ ესმოდათ, პირიქით, აღვნიშნეთ, რომ „აისტორიულად, მარადიულად და უცვლელად“. ეს ხომ სრული გაუგებრობაა, მაგრამთ ორი შეცდომის დაშვება? ვინ არის ეს სუმატკა? ასეთ მოაზროვნეს ჩვენ არ ვაძინებთ.

გაეგარძელოთ მსჯელობა იმავე საკითხიდან, ვინაიდან ჩვენ მთერ განხილულ დებულებაში სხვა გაუგებრობანიც გვხვდება.

ეს დებულება რეცენზენტს სიტყვასიტყვით ასე აქვს ჩამოყალიბებული: „მერე იმ საბაბით, რომ პლუტონოვი ამა და ამ საკითხის განხილვისას ღრმადინს აღმოჩენებს ემყარებოდა, გამოარკვეულია დარგინის როლი ესთეტიკაში, რის შემდეგაც ავტორი უბრუნდება სტრანსის და მის „უხრწელი სილამაზის“ თეორიას“ („მნათობი“, გვ. 139. ხაზი ჩვენი. გ. ჯ.).

აქ კი იძულებული ვართ, უარი ეთქვათ ჩვენი ასეთი დამსახურების აღიარებაზე. რეცენზენტი პოგავაწერს, თითქმის ჩვენი წიგნში „გამოარკვეულია დარგინის როლი ესთეტიკაში“. ამას ჩვენ ვერ შევიძლებდით და ეს არც გვიცდია. ამ საკითხს ჩვენ ვერ გაეგარკვევდით, იმიტომ, რომ პლუტონოვთან დაკავშირებით მოტანილია დარგინის თერთმეტსიტყვიანი ერთი დებულება და რკასიტყვიანი მეორე დებულება. ცხადია, ამ ორი დებულებით ვერაფერ ვერ გაარკვევდა „დარგინის როლის ესთეტიკაში“, მით უფრო, ჩვენ არ შეგვეძლო ეს გაგვეგებებინა, ვინაიდან ეს ძნელი საქმეა, შეიძლება ითქვას, შეუძლებელიც. მაგრამ თუ რეცენზენტი ასე იოლად ეჩვენება და ჩვენიც ასე იოლად მოგვამყვებს დაუშვებულ დამსახურებას, აქ ჩვენ არაფერ შევაში ვართ. გარდა ამისა, შეიძლებელი მიხედვით, რომ, თუ სტრანსის „უხრწელი სილამაზის“ თეორიას ეხებათ წიგნის 411-ე გვერდზე და შემდეგ მას ისევ უბრუნდებით 415-ე გვერდზე, როგორც რეცენზენტს ამ შემთხვევაში სწორად გამოუთვლია გვერდების რაოდენობა, მაშინ ძალიან თანმიმდევრულ მსჯელობასთან უნდა გვქონდეს საქმე, რაჟი 411-ე გვერდზე დაწვებულ მსჯელობას 415-ე გვერდზე დაუბრუნდით. მერე და რატომ მოხდა ასე? იმიტომ, რომ პირველ შემთხვევაში გარკვეულია პლუტონოვის დამოკიდებულება სტრანსის დებულებისადმი, ხოლო მეორე შემთხვევაში, 415-ე გვერდზე, უკვე ჩვენი საკუთარი შეხედულება წამოყენებული, ზანერძლივ მსჯელობის შემდეგ, იმის შესახებ, რომ სტრანსის თეორია თავისი არსებით წარმოადგენს მშვენიერების აბსოლუტურობის დაცვას და, ამავე დროს, ძველთაგანვე იდეალისტური თეორიის განმეორების ახალ პირობებში“. ნათე ეს ერთი და იგივეა? რეცენზენტს ერთი და იგივე ჰგონია.

ანალოგიური ზერეულ მიდგომით უნდა ახსნას აგრეთვე წენიშენა, რომელიც ასეა ჩამოყა-

ლობებულ: „წიგნის 22-ე გვერდზე ნათქვამია, რომ სოკრატეს თხზულებები კაცობრიობას არ მოეპოვება „იმიტომ, რომ სოკრატე საერთოდ არ ამჯერებდა თავის თხზულებებს“. შეითხველს შეუძლია იფიქროს: სოკრატეს თხზულებები უწერია, მაგრამ არ გამოუქვეყნებიაო. ნამდვილად კი ცნობილია, რომ სოკრატეს საერთოდ არაფერი დაუწერია“ (მნათობი, გვ. 140).

ამ შენიშვნამ ისევ გაამძაფრა რეცენზენტის უარყოფითი თვისება: სადღაც წაუციტხავს, რომ სოკრატეს არაფერი დაუწერიაო, მაგრამ ღრმად არ ჩაუხედავს ლიტერატურულ წყაროებში, მიმდგარა და ჩვენი დებულება — „არ გამოუქვეყნებია“, სადავოდ გაეხსნა. ჩვენ კი შეგნებულად დაუწერეთ „არ გამოუქვეყნებია“, და აი, რატომ: შემონახულია ცნობები, რომ სოკრატეს პრაქტიკოსიანი მოწაფეები იჭერდნენ თავიანთი მასწავლებლის საუბრებს, კერძოდ, დიოგენე ლაერტის ნაწარმოებში — „ცხოვრება და მოღვაწეობა აღამანებისა, რომლებმაც ფილოსოფიაში თავი ისახელეს“ აღნიშნულია, რომ სწორედ ასე იქცეოდა ქსენოფონტე ათინელი. ანალოგიური ფაქტი, რომელიც სოკრატეს მოწაფე ვეკლადეს შეეხება, მითითებული აქვს პლატონს. „В Платоновом диалоге „Файет“ (143 А) Евклид сообщает о своих записях одного разговора Сократа, который сам делал к нему дополнения и исправления“¹. მაშასადამე, სოკრატეს თვითონვე გაუწერებდა თავისი საუბრის ევკლადისგულ ჩანაწერი, მაგრამ ეს ნაწარმოები ჩვენამდე არ მოღწეულა. რატომ? იმიტომ, რომ სოკრატე არა მარტო თვითონ არ წერდა თხზულებებს, — ეს საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია, — არამედ თავის მოწაფეებსაც უკრძალავდა გამოუქვეყნებიათ ამ უკანასკნელთა მიერ ჩაწერილი მისი საუბრები, თუნდაც ისინი, რომელთაც თვითონვე გაასწორებდა და, ამგვარად, რედაქციას გაუყუთებდა. ეს მომენტი გვეკონდა მხედველობაში, როცა ჩვენ სიტყვა „არ აქვეყნებდა“ ვიხსენიებთ, მაგრამ, ეტყობა, ასეთ სიზუსტეს და ასეთ ნიუანსებს რეცენზენტი არც კი აშინავს.

საერთოდ რეცენზენტი სოკრატეს ესთეტიკის კავებაში უხეშ შეიღოშმებს უწეებს. არცოდნა-არცოდნა, მაგრამ როცა აღამანი ჯიუტობა, ეს უკვე მითტრებულა. ოცდაათი საუკუნეა სოკრატეს ესთეტიკას სწავლობენ, მაშასადამე, არსებობდა და არსებობს მისი ესთეტიკური თეორია, რომლის ერთ-ერთი, ყველაზე დიდი მიმდგარი, ისევე როგორც ფილოსოფიაში, პლატონი იყო: რეცენზენტიც გვეკამათება — სოკრატეს ესთეტიკა ასე უნდა გაეფიქროს, შემდეგ კი დასძენს: „სოკრატე ზელოვნების არავითარი თეორიის ფუძემდებელი არ ყოფილა“ (მნათობი, გვ. 140). ეს, მოკრძალებით რომ ითქვას,

არცოდნაზე მეტია. ეტყობა, რეცენზენტის ავტორია არ იცნობს ქსენოფონტე ათინელის „სოკრატულ ნაწარმოებებს“ (განსაკუთრებით „მოკინებებს სოკრატეზე“ და „ლხინს“, პლატონის „ლხინს“ და „პიანის დიდს“, აგრეთვე პრაქტიკულ ნაწარმს სოკრატეს ესთეტიკის შესახებ. სოკრატეს დიალოგები ისეთ გამაზნებელ ფერმწერლებთან, როგორიც იყვნენ ზევსილი და პარასი, მოქანდაკე კლავტონთან, თავი რომ დაეანებოთ მრავალ სხვა დიალოგს, ცხადად მოწმობენ, რომ სოკრატე ზელოვნების გარკვეული თეორიის ფუძემდებელია, ვარდა ამისა, ამ თეორიას რეალისტური ზასიათი აქვს, თუმცა გახვეულია სოკრატეს იდეალისტური ეთიკის სამოსელში. ამდენად, საყვანილ მართალია ვ. ფ. ასმუსი, როცა წერს „მშვენიერებისა და ზელოვნების შესახებ სოკრატეს, პლატონის, არისტოტელეს, პლატონის მიერ შექმნილი მოძღვრებაში აღმოცენდნენ საზოგადოებაში, რომელიც აშენდა მწერლის შრომის საფუძველზე.“ (см. В. Ф. Асмус, „Классики античной эстетики“, стр. VI. ხაზი ჩვენია. გ. ჯ). საყუთრივ სოკრატეს ესთეტიკას რაც შეეხება, იგი, როგორც ასმუსი წერს, თავისში შეიცავს „ზელოვნების ეთიკური და პედაგოგიური მიმართულების შეერთებას თვით გამოსახულების რეალისტურ მეთოდთან“ (იქვე, გვ. XXVII, ხაზი ასმუსისა).

მაგრამ ეს მარტოდენ ასმუსის აზრი როდია. დღემდე არავის უფიქრია განცხადებინა — „სოკრატე ზელოვნების არავითარი თეორიის ფუძემდებელი არ არისო“, ვარდა ჩვენი რეცენზენტისა.

სად აზრს მოკლებულია რეცენზენტის განცხადება იმის შესახებ, რომ „სოკრატეს მშვენიერება გამოყენებიდან და სარგებლიანობიდან კი არ გამოიყვანდა, როგორც ამას ჯიუტად ამბობს იმავე გვერდზე, არამედ სიკეთის ცნებას უქვემდებარებდა მას (ან, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ვერ ასხეავებდა მშვენიერებას სიკეთისაგან)“. ჯერ-ერთი, ჩვენ მითითებული გვაქვს, რომ სოკრატე, ისე როგორც ბევრი ანტიკური პოზიტიონი, მშვენიერებას სიკეთის ცნებას უკავშირებდა. ეტყობა, წიგნის ეს ადგილები რეცენზენტს ვანზრახ დაუფიქრებია, მაგრამ ჩვენ, როგორც ავტორს, ზომ არ შეიძლება დავავიწყდეს? აკრატეს რომ მშვენიერება სიკეთისა აქვს დაკავშირებული, აღნიშნულია ჩვენი წიგნის 461-ე გვერდზე, სადაც ვკითხულობთ: „რა მიანია მშვენიერად სოკრატეს? სიკეთე, ძალა, სიბრძნე, სარგებლიანობა, ტუბობა, კმაყოფილება“. მაშასადამე, მშვენიერებას სოკრატე რომ სიკეთეს უკავშირებდა, ჩვენ ამას აღვნიშნავთ, მაგრამ რეცენზენტს ვერ გაუგია, რომ სოკრატე თავის მსჯელობაში არისტოტელთან, განსაკუთრებით ეფთიმოთან, აკრატეტებს სიკეთის ცნებას, უკავშირებს მას სარგებლიანობას, გამოყენებას და ამ მსჯელობით ცდილობს განსაზღვროს მშვენიერისა და მშვენიერების არსება. აი ეს აღ-

¹ Ксенофонт Афинский, „Сократические сочинения“, 1935 г., стр. 17.

გილიც ქსენოფონტე ათინელის წიგნიდან — „მოგონებები სოკრატეზე“:

„განა მშვენიერი არ არის გამოფენვით ყოველი საგანი იმისათვის, რისთვისაც ის სასარგებლოა?“

რასაკერძეულია, უპასუხებდა ევფიდემი.

არის კი მშვენიერი თვითველი საგანი რაიმე სხვისთვის, თუ არა იმისათვის, რისთვისაც ის მშვენიერად გამოსაყენებელია?...

მამასადაძე, სასარგებლო მშვენიერია იმისათვის, რისთვისაც ის სასარგებლოა?

მე მგონია — კი, უპასუხებდა ევფიდემი¹.

მაგრამ სოკრატემ მიანიც ვერ შეძლო დაეყენებულა პრობლემის გადაწყვეტა და ამიტომ ჩვენი წიგნის 456-ე გვერდზე ვწერთ: „მამინ საღლა გაქრა თვით მშვენიერება, რომელიც სოკრატეს გამოფენვით და სასარგებლოდ გამოყენებულა? ამ კითხვამ თითქოს არა ჩანს პასუხი სოკრატეს ესთეტიკაში, მაგრამ ეს პასუხი მოცემულია დიאלოგში თავის მოჰაფე არისტოთან“. აი, ამ რთულ საკითხზე ჩვენი მსჯელობა, რომელიც ტექსტებსა და წყაროებს ეყრდნობა, რეცენზენტი ზეღადებით უარყოფს და დაუკეარებლად აყენებს თავის უსაფუძვლო დებულებას.

პირდაპირ ლიბლის მომგვრელია შენიშნა, რომ ჩვენ პლატონი თერთ ისე გვაქვს განხილული, „შეკითხვას ვგონებ“ — პლატონი ესთეტიკაში მატერიალისტი ყოფილა“. მაგრამ ამ სტრუქტურის დაბეჭდვის შემდეგ დიდი უხერხულობა თვითონ ავტორს უგრძნობია, არ დამოკიდებენ, ასე რომ ვერცხობ, და „შეცდომების გასწორებაში“ შენიშნა შეუტრიალებია: მატერიალისტი გაუწივრებია დეტგარულ მატერიალისტად.

რაც შეეხება შეკითხვას — რის საფუძველზეა გამოთქმული დებულება, რომ პლატონისათვის „მებაძეა უბრალო ტექნიკური და მექანიკური პროცესია“, ამ საკითხის თვით დაყენებით რეცენზენტი აშკარად ეხმარება, რომ იგი არ იცნობს პლატონის „სახელმწიფოს“ მეათე წიგნს, სადაც პოეტის მიერ ბუნების წარმოსახვა გათანაბრებულია არაკის მიერ სინამდვილის წარმოსახვასთან (აბა რა არის ეს, თუ არა „უბრალო ტექნიკური და მექანიკური პროცესი“?), არ იცნობს აგრეთვე პლატონის წიგნს — „იონს“, სადაც პოეტის შემოქმედებითი უნარი შედარებულია ცითონის იმ ნაკვეთთან, რომელსაც მაგნიტი ეხება, ამავედროს, აძლევს მიზიდვის ძალას, მაგრამ ეს ძალა მაგნიტის მოშორების შემდეგ ლითონის ნაკვეთს ეკარგება. მხატვრული შთაგონების — მუშოს გათანაბრება მაგნიტთან, რაც პლატონმა საკმაოდ ვრცელი დიალოგის სახით მოგვცა „იონში“, რა არის, თუ არა იმის დამტკიცების ცდა, რომ მისთვის „მებაძეა უბრალო ტექნიკური და მექანიკური პროცესია“?

ასევე ყალბი და მთლიანად მცდარია რეცენზენტის შენიშნა არისტოტელეს ესთეტიკის შესახებ. რეცენზენტი გვეუბნება, რომ ჩვენ არისტოტელეს „პოეტიკას“ არ ვინახავთ, არ ვცნობთ „პოეტიკაში“ აღმრულ „ტიპიურის ცნებას“, არც კათარსისს, სამაგიეროდ, რამდენიმეჯერაა ნათქვამი, რომ არისტოტელემ ესთეტიკის საკითხები განიხილა სხვათაშორის თავის შრომებში — „ფიზიკა“ და „მეტაფიზიკა“ და ზოგიერთი ადგილი ამ შრომებიდან მოთხრობილიც კი არის („მნათობი“, გვ. 140). ამის შემდეგ რეცენზენტი გაბედულად აცხადებს, რომ არისტოტელეს „ფიზიკას“ და „მეტაფიზიკაში“ ესთეტიკის საკითხები არ განხილავს! ნამდვილად კი არისტოტელეს როგორც „ფიზიკაში“, ისე „მეტაფიზიკაში“ ესთეტიკის საკითხები განხილული აქვს. ეს საკითხებია: ზელოვნებისა და მეცნიერების არსობა და ურთიერთმიმართება (ზელოვნებაში არისტოტელეს ესმის პოეზიაც და ისეთი ღარგები, როგორიცაა: მათემატიკური ზელოვნებისა, საექიმო ზელოვნება და ა. შ. ეს ვრცელი საკითხია და ახლა აქ მისი განხილვის ადგილი არ არის), მშვენიერება, გრძნობიერი აღქმა და სხვ. სწორედ „მეტაფიზიკაში“ იხმარა არისტოტელემ ცნებები: „ყველა ზელოვნებანი“ და „შემოქმედებითი დისკონიენები“, მშვენიერების შესახებ კი ძალიან საუერადლები მთელი რიგი დებულებანი წამოაყენა. „ფიზიკას“ რაც შეეხება, ამ ნაშრომში არისტოტელე იხსენიებს ისეთ დიდ პოეტ-ტრაგიკოსს, როგორიც ევრიპიდეს, განიხილავს რა ზელოვნებისა და ბუნების ურთიერთმიმართების საკითხებს, აგრეთვე საკმაოდ ვრცელად ეხება ფორმის საკითხებს და მის რაობას ზელოვნებაში. არისტოტელე წერს: „Поэтом и смешно, когда поэт, увлекаясь, дошел до того, что сказал: Нашел кончину, ради которой родился“ (Эврипил, Фрагм. 93⁷). მამასადაძე, არისტოტელეს „მეტაფიზიკასა“ და „ფიზიკაში“ განხილული ჰქონია ესთეტიკის საკითხებიც და ამის შემდეგ როგორ უნდა შევფასოთ რეცენზენტის სიტყვები: „ეს სრულიადაც არ იწინავს იმას, რამ არისტოტელემ „ფიზიკას“ და „მეტაფიზიკაში“ ესთეტიკის საკითხები განიხილა“, თუ არ სრული უცოდინარობა და ელემენტარული ფაქტების გაუგებება. არანაღლებ კერიოზულია, — არ ვიცით, რას მივაწეროთ, — რეცენზენტის განცხადება, თითქოს არ ვეხებოდეთ არისტოტელეს „პოეტიკას“, მის ესთეტიკურ ტრაქტატს, ტიპიურის ცნებას, კათარსისს, და მხოლოდ „ფიზიკას“ ან „მეტაფიზიკას“ ვეხებოდეთ. მთელ წიგნში არისტოტელეს „პოეტიკა“ რამდენიმე ადგილას არა მარტო მოხსენიებულია და საკითხების მიხედვით განხილულია, არამედ 75-ე გვერდიდან 78-ე გვერდამდე მხოლოდ არისტოტელეს „პოეტიკაზე“ ლაპარაკი იწყება რა ეს მსჯელობა შეზღუდვი სი-

¹ Ксенофонт Афинский, „Сократические сочинения“, 1935 г., стр. 171.

11. „მნათობი“, № 6.

⁷ Аристотель, „Физика“, 1936 г., стр. 26-27.

ტყუებით: „რა არის არისტოტელესათვის პოეზია და ხელოვნება?

„პოეტიაში“ განმარტებულია, რომ „ეპიკური და ტრაგიკული პოეზია, აგრეთვე კომედია და დიოთარამული პოეზია, აელუტრიკისა და კიფარისტრიკის დიდი ნაწილი — ყველა ეს, ზოგადად რომ ითქვას, მიმბაძველობით ხელოვნებაა...“ („ხელოვნება და სინამდვილე“, გვ. 75). შემდეგ ვეხებით პოეზიის განვითარების ისტორიას „პოეტიაში“ მიხედვით, მიმბაძვის არისტოტელეს სრულ გავებას „პოეტიაში“ მიხედვით, არისტოტელეს მატერული ასახვის თეორიას „პოეტიაში“ მე-9, მე-15 და 25-ე თავების შიშითებით, იქვე სქოლიოში ვაკეთებთ შენიშვნას, რომ მკითხველმა იხილოს ჩვენი მეორე წიგნი — „მატერული შემოქმედების ნარკვევები“, გვ. 195-196, წიგნი, სადაც არისტოტელეს „პოეტია“ განხილული გვაქვს კათარსისის ცნების ირგვლივ არსებულ თეორიებთან დაკავშირებით, შემდეგ ვეხებით არისტოტელეს „პოეტიაში“ მოცემულ ტიპიურობის თეორიას და ჩვენი წიგნის — „ხელოვნება და სინამდვილე“ 77-ე გვერდზე ვწერთ: „მაგრამ ეს მიმბაძველობა არისტოტელესათვის სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ პოეტმა მონურად წარმოასახოს სინამდევდებოტის“ შედეგად შექმნას და მოგვეცეს საბეჭები, რომლებიც შესაძლებელია სინამდვილეზე მფლავ იდგნენ და დაბლა. არისტოტელე თანაშაა მოხდეს ტიპების იდეალიზაცია, ამავე დროს, გამოთხადებ იქნას სინამდვილის ნეგატიური მხარეები. არისტოტელემ მოითხოვა ტრაგიკის მიემაძა პორტრეტისათვის, ენადად პორტრეტისტი არა მარტო რაიგინალის მსგავსს ზატებს, არამედ ორიგინალზე უკეთესს. არისტოტელე კიდევ უფრო შორს მიდის: მისი აზრით, პოეტს უფლება აქვს გამოატაროს შეუძლებელი, ვინაიდან „შეუძლებელი ზოგჯერ შესაძლებელი ხდება“. თუ შეუძლებელს აქვს თვისება ზოგჯერ გახდეს შესაძლებელი, ცხადია, ის გადმოქცევი პოეტური შემოქმედების საგნად“ („ხელოვნება და სინამდვილე“, გვ. 77).

ესაა არისტოტელეს ტიპიურობის თეორია „პოეტიაში“ მიხედვით.

მაშასადამე, ჩვენ განვილული გეჟონია არისტოტელეს „პოეტია“, ტიპურის ცნებაც, და ამის შემდეგ გვაქვს თუ არ უფლება ვთხარაო რეცენზენტს, რომ იგი ცილს გვწამებს, ანდა სწორა აზრად შეგვიძლია თუ არა მივიზნოთ შენიშვნა, თითქმის ჩვენ „პოეტიაში“ კი არ ეხილათ, არამედ, „ფიზიკას“ და „მეტაფიზიკას“, ზოლო არისტოტელეს „ტიპიურის ცნება“ განხილული კი არა გვაქვს? რეცენზენტს არა მარტო ეს ადგობს „გამორჩენილი“ ჩვენი წიგნიდან, არამედ, 50-ე, 51-ე გვერდებიც, სადაც არისტოტელეს „პოეტიაში“ მე-19, 20, 21-ე და 22-ე თავებს ვეხებით, სიტყვიერ გამოთხატულებათა საკითხს განვიხილავთ და ვახასიათებთ არისტოტელეს შეხედულებებს მეტაფიზიკისა და გლოსას შესახებ

ისევ და ისევ „პოეტიაში“ მიხედვით. არისტოტელეს „პოეტია“ ჩვენს წიგნში, გვერდ 58-59-სადაც არის განხილული.

ასევე ვერ გავუთა რეცენზენტს არისტოტელეს ის ადგილები, რომლებიც მოგვეყავს. ჩვენ ვწერთ: „...ყველგან, სადაც არისტოტელე ღაპარაკობს ბუნების, როგორც ფორმისა და მატერიის შესახებ, პირველ რიგში ახსენებს ფორმას, ზოლო შემდეგ მატერიის, ვინაიდან გოფორმების იდეა მთავარი და ძირითადია არისტოტელეს მიერ ფილოსოფიისა და ესთეტიკისაში. იმის ნათქვამად, რომ ხელოვნებაზე და მეცნიერსაც საქმე აქვს ბუნების როგორც ფორმასთან, ისე მატერიასთან, სხვა მრავალ მაგალითთა შორის არისტოტელეს მოგვყავს სახლის მშენებლის მაგალითი. სახლის მშენებელმა რომ შენობა აავსოს, მას ესაჭიროება და მოეთხოვება ცოდნა არა მარტო მისი ფორმისა, არამედ თვით იმ მასალისა, რომლითაც შენდება სახლი. სახლის მშენებელმა უნდა იცოდეს ზე, რომლისაგანაც შენდება სახლი, ფორმა — როგორადიც იგი უნდა აშენდეს. ამით არისტოტელე სძლევს პლატონის ფილოსოფიის ერთ-ერთ უპირატეს მტკიცებულ მხარეს — მატერიისა და ფორმის გათიშვას, ფორმისა და შინაარსის გათიშვას. არისტოტელესათვის არ არსებობს როგორც უშინაარსო ფორმა, ისე უფორმო შინაარსი. ეს არისტოტელეს ესთეტიკის უღაგოდ პოზიტიური ნაწილია“ („ხელოვნება და სინამდვილე“, გვ. 79).

ახლა ნახეთ, რა შენიშვნას აკეთებს რეცენზენტი ჩვენი წიგნის ამ ადგილის მიმართ: „ნუთუ გ. ჯიშელაძეს ჰგონია, რომ სახლის შინაარსი აფერებია?“ როგორც იტყვიან, ასეთ შენიშვნაზე შევდარსაც კი ვაეცინება. განა საჭიროა იმის ვამარტება, რომ ჩვენ ვახასიათებთ არისტოტელეს მომღერებას ფორმისა და მატერიის შესახებ, როგორც სრულიად დამირისპირებულს პლატონისადმი? არისტოტელემ ამით დასძლია პლატონის იდეალიზმი და სწორედ ეს იყო, სხვა საკითხებთან ერთად, იდეალიზტ არისტოტელეს მატერიალიზმი, რასაც ლენინი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა. სად არის აქ საფუძველი აზრობის — „სახლის შინაარსი აფერებია“, როგორც რეცენზენტი ფიქრობს? სავალალო ის არის, რომ რეცენზენტი არ სცნობს არისტოტელეს ფილოსოფიასა და ესთეტიკაში მატერიალისტური შეხედულებების არსებობას და ჩვენს აზრს, რომ მშენებლების ობიექტურობის საკითხში არისტოტელე იდეალიზმს ვაგმობს, მატერიალისტური შეხედულება წამოაყენა, უარყოფს შემდეგი სიტყვებით: „ცხადია, ძალიან აასიათიერია იქნებოდა, რომ არისტოტელეს მშვენიერება მატერიალისტურად ვაგო (თუნდაც უზუსტად მატერიალისტურად), მაგრამ ეს სრულიად არ გვაძლევს უფლებას მიეფეროთ (ზედავით) მივაწეროთ. გ. ჯ.) არისტოტელეს ისეთი აზრები, რომლებიც მის არ გამოთუქვამს და ვერც გამოთქვამდა“, იმით, რომ არისტოტელე

რეცენზენტს მხოლოდ იდეალისტად ჰყავს წარმოდგენილი და მის მატერიალისტურ ტენდენციებს უარყოფს. ეს ელემენტარული კემპარიტების დაიწყებაა. საყოველთაოდ ცნობილია არისტოტელეს მერყეობა იდეალიზმში და მატერიალიზმს შორის. ისიც ცნობილია, რომ იდეალისტები, ეკლესიის მამებთან ერთად, ყოველნაირად ცდილობდნენ მიეჩქმალათ, დაეფარათ, გვერდი აეღოთ, ყურადღება არ მიეციათ არისტოტელეს მოძღვრებაში მატერიალისტური ტენდენციებისათვის. კერძოდ, ასე მოეცუენ არისტოტელეს ტერტულიანე და ავგუსტინე, თომა აკვინელი და ბეგელი, რომელსაც ლენინი ამის გამოც აბაერთვხის აკრიტიკება. გავიხსენოთ ლენინის სიტყვები: „Идеалист Гегель,—წყერის ლენინი,—трусливо обошел подрыв Аристотелем (в его критике идей Платона) основу идеализма; „Излагая полемичку Аристотеля с учениками Платона об идеях, Гегель скрывает ее материалистические черты“¹. მაშასადამე, სწორედ იდეალისტები ცდილობდნენ მიეჩქმალათ არისტოტელეს „მატერიალისტური შეხედულებანი“, და ეჭვი ზომ არ ეპარებოდა ჰენის რეცენზენტს, რომ მისი კატეგორიული მტკიცება — მშვენიერებაა არისტოტელეს მატერიალისტურად, თუნდაც უხეშ მატერიალისტურად არ შეეძლო გავიგო, ვერც გაიგებოდა — სწორედ იდეალიზმია, რასაც მარქსიზმ-ლენინიზმი ბრძოლას უცხადებს? ჰენი რეცენზენტია სულ უარყოფს მატერიალიზმის რაიმე ნასახის არსებობას არისტოტელეს ფილოსოფიაში, მაშინ როცა ლენინი გვასწავლის, რომ არისტოტელე მერყეობდა, იდეალიზმსა და მატერიალიზმს შორის, რომ „Аристотель вплотную подходит к материализму“².

რაც შეეხება იმ საკითხს, რომ ჰენი „უცნაური დებულება“ წამოგაყენებ არისტოტელეს შესახებ, როცა მიუთითებ — „არისტოტელე მშვენიერების ობიექტური ყოფიერების არსის მთავარი ფორმების განხილვისას იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ სწორედ მათემატიკური მეცნიერებანი გამოხატავენ, ყველაზე უფრო მეტად, მშვენიერების ფორმებს“, რასაც რეცენზენტმა თავისი გაკვირვება მიუძღვა — „ვფიქრობთ, რომ არაფერ არისტოტელეს, თვით მათემატიკოსებსაც კი არ ექნებათ ასეთი პრეტენზია“ — საკითხის სრული გაუგებლობაა. რეცენზენტმა არ იცის, რასაც არისტოტელე თავის „მეტაფიზიკაში“ წერს, არც ის, რომ მშვენიერების ფორმებს მათემატიკურ მეცნიერებებს უცავშირებდნენ არა მარტო არისტოტელეს ეპოქაში, არამედ, თერაპიკა საბუნების შემდეგაც კი ისეთი დიდი ფერმწერლები და მოაზროვნენი, როგორიც იყ-

ნენ ლეონარდო და ვინჩი, ალბრეხტ დიურერი და კიდევ მრავალი სხვა. არისტოტელე მიუთითებდა რა იმის შესახებ, რომ სიკეთე ყოველთვის გამოხატულია მოქმედებაში, ხოლო მშვენიერება უმოძრაო საგნებშიც არის, იქვე დასძენდა: „ამიტომ ისინი, რომელთა სიტყვებითაც მათემატიკური მეცნიერებანი არაფერს არ ლაპარაკობენ მშვენიერებაზე ან სიკეთეზე, შეცდომაში არიან შეყვანილი“¹. სწორედ ისე, როგორც ჰენი რეცენზენტი, რომელსაც ჰენის მაგიერ, როგორც ვხედავთ, არისტოტელემ გასცა პასუხი. რატომ ფიქრობდა ასე არისტოტელე? იმიტომ, რომ მის სწამდა: „მშვენიერების ყველაზე მთავარი ფორმები — ესაა წესრიგი (სივრცეში), თანაბრობიერება და განსაზღვრულობა, — და მათემატიკური მეცნიერებანი ყველაზე მეტად სწორედ მათ გვიჩვენებენ“². მშვენიერების ფორმებთან მათემატიკური მეცნიერების კავშირზე ლაპარაკობდა ლეონარდო და ვინჩი თავის „ტრაქტატში მხატვრობის შესახებ“, დიურერი თავის წერილებში ფერწერაზე; ამავე დროს, ცნობილია, თუ სანამდე მივიდა ეს გენიალური იდეალიზმი, როცა მათემატიკა, კერძოდ, გეომეტრია აღიარა სილამაზის გავრცელებისათვის აუცილებელ გზად, ხოლო შემდეგ იგი შეცვალა ზუნების შესწავლის კიდევ უფრო წიშ წამოწყევით.

რეცენზენტი ფილოსოფიაში მუშაობს და არა ხელოვნებისა და ლიტერატურის დარგში. მაგრამ, სამწუხარო ის არის, რომ ფილოსოფიაზეც მის, როგორც უკვე ვნახეთ, ბევრ შემთხვევაში დაუწყობელი წარმოდგენა აქვს. ასე რომ არ იყოს, მაშინ ის არისტოტელესთან ღმერთის საკითხს იდეალისტურად არ გადაწყვეტდა, ეცოდინებოდა, რომ სწორედ არისტოტელეს „ღმერთის“ შესახებ ლენინი წერდა: „Идеализм Аристотеля Гегель видит в его идее бога. (Конечно, это — идеализм, но он объективнее и отдаленнее, общее, чем идеализм Платона, а потому в натурфилософии чаще — материализму)“³.

ასეთ ფაქტებს ჰენი რეცენზენტი გვერდს უვლის, არ ვიცით, იმიტომ თუ მართლა არ უსწავლია, რომ „ღუალისტი დეკარტე“ მატერიალისტურ შეხედულებებსაც ქადაგებდა, რომ რელიგიასთან მისტიკური კავშირის ძიების მიუხედავად, პასკალი „დეკარტეზე უფრო შორს წავიდა“. პირდაპირ გაუგებარია უარყო დეკარტეს ფილოსოფიის მატერიალისტური ელემენტები და გაკვირვება გამოსტყვა: „ეს ღუალისტი (ე. ი. დეკარტე, გ. ჯ.) რატომღაც მატერიალისტადა მონათლულია“. ჰენი წიგნის 124-ე გვერდზე, რენე დეკარტესთან დაკავშირებით, ლაპარაკობს იმის შესახებ, რომ მისი ფილოსოფია, რომელიც

¹ Ленин, философские тетради, 1934 г., стр. 288. ხაზი ყველაზე ლენინისა, გ. ჯ.

² იქვე, გვ. 292.

¹ Аристотель, „Метафизика“, XIII, 3.

² Аристотель, „Метафизика“, XIII, 3.

³ Ленин, Философские тетради, 1934 г., стр. 288. ხაზი ლენინისა.

კარტეზიული მატერიალიზმის სახელთაა ცნობილი, გველენას ახდენდა ზელოვნების თეორიაზე. რეცენზენტი გვეუბნება — დეკარტე დუალისტი იყო და მატერიალისტი არ ყოფილა. მაშინ სად გაქრა ან რას წარმოადგენს კარტეზიული მატერიალიზმი თავისი მრავალრიცხოვანი მატერიალისტი მიმდევრებით, როგორიც არიან კამანისი, ლამეტრი და სხვ.? რეცენზენტს არ ესმის, რომ დეკარტეს მეტაფიზიკა თუ იდეალისტურია, მისი ფიზიკა მექანიკურ-მატერიალისტურ ხასიათს ატარებს; მან არ იცის, რომ მარტო, ენგელსი და ლენინი დეკარტეს ფილოსოფიაში, პირველ ყოვლისა, მის მატერიალისტურ ელემენტებს აფასებენ. რეცენზენტმა არც ის იცის, რომ „დეკარტეს ფილოსოფიის მატერიალისტური ელემენტები მოგვევლინენ იმ ახალ, ცხოველმყოფელ ნაწყისად, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა XVII-XVIII საუკუნეების ფრანგული მატერიალიზმის განვითარებაში, საერთოდ მატერიალისტური მსოფლმხედველობის განვითარებაში“¹. აი, ვინ არის დეკარტი, რომელსაც არა მარტო ძველი მატერიალისტები, არამედ, პირველ ყოვლისა, თანამედროვე საფრანგეთის პროგრესული ძალები „ნამართლიანად მიჰყენებენ ნაციონალური მატერიალისტური ფილოსოფიური ტრადიციის დამწყებად“² რეცენზენტი კი დეკარტეს მატერიალიზმს უარყოფს და ამით მალბრანსისეულ ადელაზმში ვარდება.

რეცენზენტი კანტის ესთეტიკასაც უყურადღებოდ არ ტოვებს და ჩვენს დებულებას ტრანსცენდენტალურის შესახებ სწორად მიიჩნევს, თუ განვლევინთ სიტყვები — „ექსპერიმენტულისა“ და „ექსპერიმენტის“. მაგრამ, ჩვენ ამის გაკეთება არ შეგვიძლია, ვინაიდან მაშინ ადელაზმში გადავარდებით. კანტის ესთეტიკა მისივე ტრანსცენდენტალური გნოსეოლოგიის „ანალოგიას“ რომ წარმოადგენს, ამას რეცენზენტი თვითონვე აღიარებს, თუმცა აქ სიტყვა „ანალოგია“ ძალიან უხერხულია. მაგრამ აზრი მაინც გასაგებია — მათ შორის რაიმე პრაქტიკული განსხვავება არ არსებობს. თუ ასეა, მაშინ კანტის ტრანსცენდენტალური გნოსეოლოგიის ძირითადი პრინციპი — შემეცნების აპრიორული პირობები რაიმე სახით ხომ უნდა გამოვლენილიყო ესთეტიკაშიც, კერძოდ, მშვენიერებისა და ზელოვნების შესახებ მოძღვრებაში? ცხადია, აუცილებლად ისე უნდა ყოფილიყო და ელემენტარული მიხედვითა საჭირო, რომ ვთვალო — კანტს მშვენიერების ანალიზი არ დაუშორებია თავისივე სახელგანთქმული აპრიორისაგან. გარდა ამისა, რეცენზენტი ვერ ამჩნევს, თუ რა გამოვლელ წინააღმდეგობაში ვარდება, როცა წერს, რომ

„ტრანსცენდენტალური ესთეტიკა“, კანტის განმარტებით, გნოსეოლოგიის ფუნქციონირება, რომელიც მათემატიკის შესაძლებლობებს აპრიორულ პირობებს იკვლევს და ამას მშვენიერებისა და ზელოვნების თეორიასთან აბავითარი კავშირი არა აქვსო („მნათობი“, გვ. 142). თუ ასეა, მაშინ სადღა გაქრა „შემეცნების აპრიორული პირობები“? რეცენზენტმა ხომ თვითონვე აღიარა, კანტის ესთეტიკა „ესთეტიკური განცდის აპრიორულ პირობებს იკვლევს“, და ბოლოს დავევებულად მივითითე ყველაფერი ეს სწორია, მაგრამ კანტის ესთეტიკის „მონათვლა ტრანსცენდენტალურად, სულ ცოტა, არაზუსტი იქნებოდა და მხოლოდ გაუგებრობებს დამადებდა“ („მნათობი“, გვ. 142). რატომ დაადებდა? ამის საშიშროება სრულებით არ არსებობს, მაგრამ იმის, საშიშროება კი ნამდვილად არსებობს, რომ რეცენზენტის „თეორიას“ მართლაც დიდ გაუგებრობათა წარმოშობა შეუძლია.

აიღეთ მეორე მაგალითი.

როცა პისარევის ნიალიზმს ვეხებით, კერძოდ, წერიალი — „ესთეტიკის დამხმარეა“, „ბუჟინი და ბელისი“, ჩვენ აღვნიშნავთ, რომ „ორივე ამ ნაშრომში განსაკუთრებით იგრძნობა მოლეროვის, ბიუნერისა და საერთოდ მექანიკური მატერიალიზმის ცალმხრივობა, მისი მეტაფიზიკა“ (იხ. „ზელოვნება და სინამდვილე“, გვ. 225). მაშასადამე, ჩვენი დებულებას სხვა-ნაირად გაგება წარმოუდგენელია, გარდა იმისა, რომ სთქვა: პისარევის ორივე ზსენებულ წერიალი იგრძნობა როგორც მოლეროვისა და ბიუნერის, ისე საერთოდ მექანიკური მატერიალიზმის ცალმხრივობა, რომ მექანიკური მატერიალიზმის მეტაფიზიკა ჩანს პისარევის ნიალიზმში, რომ პისარევის ნიალიზმი არა მარტო მოლეროვისა და ბიუნერის, არამედ, საერთოდ მექანიკური მატერიალიზმის ცალმხრივობას განსაკუთრებით გვაგრძნობინებს. ამას იმიტომ ვამბობთ, რომ პისარევის მექანიკური თვალსაზრისი უნდა აიხსნას არა მარტო ევლგარულ მატერიალისტების — მოლეროვისა და ბიუნერის, არამედ, საერთოდ მექანიკური მატერიალიზმის ცალმხრივობით. ევლგარულ მატერიალისტებს, კერძოდ, მოლეროსა და ბიუნერს, ცხადია, მექანიკური თვალსაზრისი აბსოლუტით, მაგრამ პისარევის მექანიკური ცალმხრივობა მარტო ამით კი არ უნდა აიხსნას, არამედ, საერთოდ მე-17 და მე-18 საუკუნეების მექანიკური მატერიალიზმის კონფუციითაც. ამას იმიტომ ვამბობთ, რომ თვით პისარევი არა მარტო ევლგარულ მატერიალისტებს — მოლეროსა და ბიუნერს — იყენებდა, არამედ მე-17-18 საუკუნეების მექანიკური მატერიალისტებსაც, რომლებიც გაბედულად ემართდნენ იდეალიზმს და იმდამს ხდიდნენ რელიგიურ ცრურწმენას (საკმარისია გავიხსენოთ თუნდაც მარტოოდენ პოლ პოლბახი თავისი წიგნებით: „სალი აზრი“, „მხილებული ქრისტიანობა“, „ბუნების სისტემა“).

¹ Рене Декарт, Избранные произведения, 1950 г., стр. 7, статья В. В. Соколова — „Философия Рене Декарта“. ხაზი ჩვენია გ. ჯ.

² იქვე, ხაზი ჩვენია. გ. ჯ.

რეცენზენტს ეს აზრი ვერ გაუგია და მოუყვარებია ისეთი რამ, რისი წარმოდგენა ზღერ სიზმარ-შიაც არ შეგვეძლო, რომ თითქმის ზღერს წიგნში „მოღუპილი და ბიუზნერი მგანასტ მატერია-ლისტებად არიან მონათლული“.

ტექსტის ასეთი „წყაბიჭვა“ მთელს რეცენზია-ში აშკარად იგრძნობა. მომდევნო შენიშვნაც ამ საფუძველზეა გაკეთებული და შეეხება პლუზა-ნოვის შემკვიდრების პერიოდიზაციას. ზვენი წიგნის 256-ე გვერდიდან, დასაბუთებაში — „მარქსისტული ლიტერატურული კრიტიკა რუ-სეთში. პლუზანოვი“ ლაბარაკია პლუზანოვზე, როგორც მარქსისტული კრიტიკის წარმომადგე-ნელზე, და აღნიშნულია მისი მოღვაწეობის ორი პერიოდი — 1903 წლამდე და 1903 წლის შემ-დეგ. რეცენზენტს, მიუხედავად საკითხის ასე ნათლად დაყენებისა, პლუზანოვის, როგორც მარქსისტის, ლიტერატურული შემკვიდრების საკვებით სწორი პერიოდიზაცია იურეგია საერ-თოდ პლუზანოვის მოღვაწეობის განვითარების პერიოდიზაციასთან, რომლის შესახებაც უკვეა სახელმძღვანელო და ენციკლოპედიაში მითი-თებული, და შენიშვნა გაუკეთებია: „ნამდვილად ცნობილია, რომ პლუზანოვის მოღვაწეობაში სამი პერიოდი განირჩევა: ნაროდნიკული (1875-1883), მარქსისტული (1883-1903) და მენშევიკური (1903-დან)“. აბა, რა შუაშია აქ „ნაროდნიკუ-ლი“? როგორც ხედავთ, ხსენებული შენიშვნაც იმავე წესითაა შედგენილი, როგორც ზემოხა-მოთვლილი შენიშვნები. ასეთივე ხასიათისაა შე-ნიშვნა სიტყვა „თავისზე“, რომლის საფუძველ-ზედაც ეს კურთხული აზრია გატარებული, რომ პარკენის რომანი ენგელსის ნაწარმოებად ცხად-დება, ხოლო „თეორიები“ ნაცულმა, „თეორია“ ნამდვილად კორექტურული შეცდომაა, ისევე როგორც ლენინადო და ვინჩის „საიდუმლო სე-რობის“ მიგებრ ტიტანის „კეისრის დინარში“ ფარისეველის ნაცულად ითვალა მოხსენებული. მაგ-რამ გავეჩვენებას იწვევს შენიშვნა, რომელიც კრძალავს ფეიერბაჰის ფილოსოფიის შესახებ „გამჭიანული იდეოლოგიის“ მოხსენიების დროს მარტო მარქსის დასახელებას, იმ მორტივით, რომ ეს წიგნი მარქსმა და ენგელსმა ერთად დაწერეს. „გამჭიანული იდეოლოგია“ რომ მარქსისა და ენგელსის ერთობლივი ნაშრომია, ეს საყოველ-თაოდ ცნობილი ფაქტია; მაგრამ რეცენზენტს, ეტყობა, ხელთ არა ჰქონია მარქსისა და ენგელსის IV ტომის 1933 წლის გამოცემა, რო-მელიც ზედწაწეზა ილუსტრაციებითაა კი ნათ-ლად წარმოგვიდგენს, თუ რა ეკუთვნის საკუთ-რივ მარქსს, კერძოდ, ფეიერბაჰის ფილოსოფიის გავების მხრივ. სხვათაშორის, არა მარტო ზვენი, პროფ. ი. მ. ბარსთაკიცი თავის წიგნში — „История античной литературы“, მე-10 გვერდზე ციტირებას ასე ახდენს: „К. Маркс. Немец-кая идеология“, соч., т. IV, 1933 стр. 12-13. მაშასადამე, ავტორი გარკვეულ საკითხთან ამ

წიგნში მარტოოდენ მარქსს იხსენიებს, მაგრამ ამის გამო მისთვის შენიშვნა არაგვს გაუკეთებია.

სამწუხაროდ, რეცენზენტს სუსტა წარმო-დგენა აქვს მე-16-17 და მე-18 საუკუნეების ქარ-თული ლიტერატურის როგორც ხასიათზე, ისე კონკრეტულ ნიმუშებზე, არ ესმის რეალიზმი, მას ჰგონია, რომ რეალიზმი მარტოოდენ მე-19 საუკუნის მოვლენაა, არ გაუგია, რომ რეალიზმი იმდენგვარია, რამდენიც თვით ხელოვნების ხა-სიათი; რომ არსებობს, მაგალითად, ანტიკური რეალიზმი, შუასაუკუნეების რეალიზმი, რენესან-სის რეალიზმი, მე-17—18 საუკუნეების რეა-ლიზმი, კრიტიკული რეალიზმი, როგორც რო-მანტიზმის ანტიოთხა, სოციალისტური რეა-ლიზმი. ისტორიულად რეალიზმის კიდევ რამდენი სახე არსებობს! ყოველივე ეს ზვენი რეცენზენტს არ ესმის, გასაგებია არაა, ვინაი-დან მას ლიტერატურის ისტორია სპეციალურად არ უსწავლია. ამიტომაც, რომ რეცენზენტი პირ-დაპირ კურთხულ შენიშვნას აკეთებს, ასახე-ლებს რა „მეაფიო მგალითად“ იმას, თითქმის ზვენი „რეალიზმის ცნების გაუბრალებას“ ვახ-დენთ, როცა „რეალისტურ კონცეფციას“ ვხე-დავთ „მართლის თქმის“ პრინციპში, რომელიც ფეშანგამ, არჩილმა და თეიმურაზ მეორემ წა-მოაყენეს.

ზვენი წიგნის 24-ე გვერდზე რეცენზენტს წი-თიკობაჲს სიტყვები ანტიკურ საბერძნეთში ფი-ლოსოფიისა და მეცნიერების ერთიანობის, შემ-დეგ პოლიკლეტის ქანდაკებების მნიშვნელობის შესახებ, კერძოდ, იმის შესახებ, რომ „ამ პერიო-დის ხელოვნება თვითონ განასახიერებდა ესთე-ტიკურ სისტემას, რასაც ძალიან მკაფიოდ მოწი-მობს სახელგანთქმული მოქანდაკე პოლიკლეთი, რომლის ქანდაკებებში, მაგალითად, ქანდაკებამ „დიადილენი“ (ეს სახელწოდება რეცენზენტს შეეშალა, ცხადია, არცოდნის გამო), როგორც უკვე იყო მოხსენიებული (სიტყვასაც რეცენზენ-ტი დამახინჯებულად იწერს ზვენი წიგნიდან), შეჰქმნეს არა მარტო ხელოვნება (ქაჯე რეცენზენ-ტი სწორად არ ახდენს ციტირებას), არამედ შეინიერება ხელოვნების შესახებ“. შემდეგ კი ლამტყნა: „როგორც ჩანს, აქ ესთეტიკური იდეა-და, რომელიც მართლაც ყოველ მხატვრულ ნა-წარმოებშია განსახიერებული, არაუღია ესთე-ტიკურ თეორიასთან, მეცნიერებასთან“. რეცენ-ზენტის ამ სიტყვებში მართლაც ყველაფერი არეულია. ჯერ-ერთი, მას ვერ გაუგია, რა იყო უკვე მოხსენიებული „ეფრო იდრე, კერძოდ, მე-18 გვერდზე, სადაც ზვენი პლანოვის შესხედ-ლება მოგვყავს პოლიკლეტის შესახებ და ეწერით: „პოლიკლეტმა ხელოვნების ნაწარმოებით შეჰქმნა თვით ხელოვნება, როგორც მეცნიერება, ე. ი. იმდენი რამ სიქვა თავისი ქანდაკებით, რომ მას ხელოვნების მეცნიერების მნიშვნელობა მიეცა. ყველა დამაინათვან მხოლოდ მან (პოლიკ-ლეტმა. გ. ჯ.) ხელოვნების ნაწარმოებით შეჰქმნა თვით ხელოვნება, როგორც მეცნიერება“. რე-

ეცნენ ვერ გაუგია, რომ ეს უკანასკნელი აზრი, ციტატად მოტანილი, პლინიუსს ეუფუნის, ჩვენი ჰგონებია და ასე აურევია ყველაფერი ერთმანეთში. ეს კიდევ არაფერი. ვერ გაუგია თვით პლინიუსის განმარტება, რომ პოლიკლეტმა „დიადუმენის“ და მახვლისაანი ყმაწვილის გარდა, შექმნა ქანდაკება, რომელსაც მხატვრები „ქარონს“ უწოდებენ, ცდილობენ რა მიიღონ მისგან, როგორც გარკვეული ნიმუშისაგან, სახელმწიფოებრივი მითითებანი თავიანთი შემოქმედებისათვის. ამის შემდეგ პლინიუსი დასძენს, რომ „ამგვარად, აღიარებენ, რომ ყველა აღმანიანთაგან მხოლოდ მან (ე. ი. პოლიკლეტმა) ხელოვნების ნაწარმოებით შექმნა თვით ხელოვნება, როგორც შეცნიერება“. სად არის აქ ესთეტიკური იდეალისა და ესთეტიკური თეორიის „არევა“, ლაპარაკი ხელოვნების ნაწარმოებში განსაზღვრებული შემოქმედებითი პრინციპების თეორიულ განვითარებაზე, რაც რეცენზენტს ვერც ძველი პოეტების ლექსებში, კერძოდ, ჰომეროსის შემოქმედებაში, გაუგია და ბრინჯის საყინდ გაუგია ის უცილობელი ფაქტი, რომ ესთეტიკური აზროვნების ისტორია რომელიმე მხატვრული გამოხატულებით პოეტის აღტაცებაშიც მოულოდნელ მასალას ძველი დროის ესთეტიკური იდეალის გასარკვევად და ეს ნამდვილად არის ესთეტიკური შეცნიერების შესწავლის საგანი. რაც შეეხება „ჰომეროსის აღტაცებას“ ნესტორის თაოსნ მშვენიერებით, რეცენზენტს ციტირება იქ შეუწყვეტია, სადაც დამწერლებით არის ნათქვამი ამის შესახებ და მითითებულია, რომ „ჰომეროსის დამწერლებით აქვს გადმოცემული ნესტორის თაოსნ ლამაზი ნაწილები, თქვით მომედილობა, ხოლო „ილიადაში“ კიდევ უფრო დამწერლებით იმდენი აქილევსის ფარის აღწერას, რასაც ის მიუძღვნის არა მარტო ცალკე ნაწყვეტებს, არამედ მთელ ლექსებსაც. ასევე იქვეა ძველი დროის დიდი პოეტი ჰესიოდის, რომელიც ჰერკულესის ფარის დაწერალებით აღწერს და მის ბრწყინვალე ელემენტარულ აღწერებს“. ყოველივე ეს რეცენზენტს არ შეაქვს „ესთეტიკის“ სფეროში, „თავისებურ გაგებას“ უწოდებს, მაგრამ ამით ჭეშმარიტება როდის ირღვევა ან ესთეტიკას როდის ერთვება უფლება განავრცობს ამ მიმართულებით კვლევა-ძიება და ანალიზი.

ახლა რამდენიმე სიტყვა უნდა ითქვას ფერწერის შესახებ, ვინაიდან ფერწერაში რეცენზენტის შენიშვნები, მეტი რომ არა ვთქვათ, პირდაპირ სამაგალითოა. რეცენზენტს არ მოსწონია ერთი ადგილი ჩვენი წიგნიდან და ფანტაზიისათვის სრული სილღე მოუცია. ჩვენს სრულიად უწყინარ დებულებას, რომელიც ასეა გამოთქმული: „ან ადრეთ რიბერას თანამედროვე დიეგო დე სილვა ველასკესის შემოქმედება“, რეცენზენტმა „სპობს“ და „ანადგურებს“. იგი წერს: „უხერხულად ელერს, ატრეფო, გ. ჯიზელასის ასეთი გამოთქმა: „ან ადრეთ რიბერას თანამედროვე დიეგო დე სილვა ველასკესის შე-

მოქმედება“... რიბერა დიდი მხატვარი იყო, მაგრამ ველასკესი უფრო დიდი მხატვარი“ [ეს ფრაზა იმის ტოლფასია, ვინმემ „რომ სტეფანს, „ნახარებათ თანამედროვე შოთა რუსთაველი“ („მნათობი“, გვ. 143). ეს უკვე მოჭარბებული ფანტაზიის ნაყოფია. სხვა შემთხვევაში ქორეოლოგიური თანმიმდევრების მომთხოვნის ახლა ქორეოლოგის სულ იფიქრებს, ვინაიდან ახლა ასე სჭირდება; ამიტომ დაეიწყებოდა აქვს, რომ რიბერა ველასკესს წინ უსწრებდა, დაიბადა 1591 წელს (გარდაიცვალა 1652 წელს), ხოლო ველასკესი დაიბადა 1599 წელს (გარდაიცვალა 1660 წელს). ამიტომ ვიხილავთ ვერ რიბერას, შემდეგ კი ველასკესს, და არა იმიტომ, თითქმის რიბერას ველასკესზე მაღლა ვაყენებდეთ. ფერწერის ყველა ისტორიკოსი ვერც რიბერას ვანიხილავს, ხოლო შემდეგ ველასკესს, მაგრამ დღემდე არავის არავითარი შენიშვნა ამის გამო არ გვაუწყებია. ჩვენი რეცენზენტის შენიშვნა კი ამ მხრივ პირველია და, ამდენად, მხოლოდ მისი „დამსახურებაა“. რეცენზენტს ალბათ არ წაეცითაზნა ილია ჭავჭავაძის სიტყვები — „გრ. რიბერაინის თანამედროვე იყო ნ. ბარათაშვილი“, თორემ მასაც თხრობდებოდა — ბარათაშვილი მეტი იყო, ამიტომ გრ. რიბერაინა მისი თანამედროვე და არა პირიქითა. ცხადია, ეს ახირბება!

ასეთივეა შენიშვნა მენესის შესახებ. ჩვენი წიგნის 589-ე გვერდზე შევნიშნავთ, რომ გერმანელი მხატვარი „ანტონ რაფაელ მენესი (1728-1779) პორტრეტისტი, რეალიზმის მიმდევარი“. შემდეგ განვიხილავთ მის შემოქმედებას, პორტრეტული თანარის ნაწარმოებებს, კერძოდ, ნაშთილილი გვაქვს სასახლის მხატვარ ალექსანდრე ტილეს მუროლს, კურფიურსტ ფრიდრიხის, ფონ გოლშანის, ავგუსტ III, ფრიდრიხ სრისტიანის მუდლის მარბას, მომღერალ კატერინა რეგინა შინგელის, მხატვრის მამის — იზმაილ მენესის პორტრეტები და აქვე მითითებულია ამერისა და მარიამ მაგდალინელის პორტრეტები, იმ გასაგები მიზეზით, რომ მენესი პორტრეტისტი და, როგორც ფერწერის ამ თანარის წარმომადგენელი, იგი ყველა „თემას პორტრეტულ გამოხატულებას აძლევს.

ამ ელემენტარული აზრის გამო რეცენზენტს ისევ აკრძალნიტ გამოწვეული შენიშვნა ვაუკეთებია: „...გ. ჯიზელაზე გვარწმუნებს: მენესმა ამერის და მარიამ მაგდალინელის პორტრეტები (I) შექმნა (იხ. გვ. 589). პორტრეტი ზომ რეალური აღმანიის სურათს ეწოდება“ („მნათობი“, გვ. 143). განმარტავთ, რომ მენესის სურათები „აპური“ და „მონაზე მარიამ მაგდალინელი“, პირველ ყოვლისა, ძვირფასია, როგორც პორტრეტული თანარის ნაწარმოებები, როგორც პორტრეტები. ამის დასამტკიცებლად რეცენზენტს უნდა მოევათ ერთი ადგილი ფრინგე წიგნიდან პორტრეტული თანარის შესახებ, რომ მისი შენიშვნის უაზრობა თვითონვე შეიგნოს. ფრინგე წერს: „პორტრეტი, როგორც აღმანიის მიმსაგ-

სებული გამოსატრევა, ჩნდება მხოლოდ საეკ-სინაღლი", გვ. 589). შავსადაზე, ჩვენ ვიცხ-
რო კაპიტალიზმის ეპოქის ხელოვნებაში, აღორ-
ძინების ხელოვნებაში. მაგრამ აქაც თავდაპირვე-
ლად პორტრეტი არსებობს არა როგორც რელი-
გიური სურათის ელემენტი. კვატრასენტოს ეპო-
ქის, ე. ი. XV საუკუნის იტალიის ხელოვნებაში
მრავალი ამის მაგალითი: „ფლორენსის ლიბიშ პრან-
ტოს სამოციქულო ფრესკოებში მოცუკვე ხა-
ლოშის ხაზით თავისი ხატრფო ღვარცხია ზუტი
დაჰატა, ზოლო წმ. ხტრფანს დატარების ხტე-
ნისი თავისი სურათის გვერდით თავისი თანაშემ-
წის და აგრეთვე ტაძრის წინამძღვრის კარლო
მედიჩის სურათები მოათავსა. ბენეცო გოცოლიმ
ფრესკოში „საბასთა დედოფალი სოლომონის
წინაშე“ პიზას სასაფლაოზე გამოჰატა თავისი
თავი, ფილონოფოს მარხილი ფიჩინო და მრავ-
ალი სხვა ცნობილი პირი. პორტრეტების მთელს
გალერეას წარმოადგენენ გირლანდაოს ფრეს-
კოები ხანტა მარია წოველაში და ბენეცო გოცო-
ლის ფრესკოები მედონების სასახლეში ვენეცია-
ში“ (რ. ზინიკი, „იტალიური აღორძინების ადამ-
იანები და ხელოვნება“). იგივე მოვლენა გვხვ-
დება ქანდაკების დარგში. დონატელოს ქანდაკე-
ბანი, რომელნიც ზბზდიურ პირივნებათ გამოჰატ-
ტვენ, მისი დავითი, ე. წ. Zuccone (გოგია),
მისი იერემია და იოანე ნათლისმცემელი ფლო-
რენციის „კამპანიალზე“ მხოლოდ ამა თუ იმ
ფლორენციელის პორტრეტს წარმოადგენენ¹.

ფეჭკობით, ნათელია, თუ რატომ მოვიხსენიეთ
მენგის პორტრეტთა შორის მარია მადლინე-
ლი და ამერი.

ასევე, პირდაპირ თითებიდან არის გამოწვე-
ლი შენიშვნა, რომელშიც განიჭული სიტყვა
„ექსპრესიონალისტებია“ ხმარებული, სიტყვა,
რომელიც რეცენზენტს შეცდომით მოუსხენებია
და ფიცხლად გაუსწორებია („ექსპრესიონალისტე-
ბი“ უნდა იყოს), მაგრამ საქმეში ღრმად არ
ხანტდება, და ვერ მშფავდება, რომ იქ სულ არ
არის საჭირო არა მარტო „ექსპრესიონალისტე-
ბი“, არამედ „ექსპრესიონალისტები“. ეს იქიდანაც
ჩანს, რომ ჩვენ ვჭერთ: „დეკადანსმა თავისი
ღალი დასევა არა მარტო ლიტერატურას, არამედ
ხელოვნების ყველა დარგს, მათ შორის ფერწე-
რასაც ყველა ეტბიშმ თუ ექსპრესიონიზმი
ფორმალნიზმის განშტოება იყო ფერწერაშიც და
ზინის მეტი მას არაფერია მოუტანია, გარდა
მისა, რომ მსხვერპლად შეიჭირა არა ერთი ნი-
ჭიერი ხელოვანი. ამ თვალსაზრისით, თავიდან
ზოლომდე სტილიზებული, უფრო სწორად, ფორ-
მალისტური პოლ გოგენის (1848-1903) „ორი
ტაიტელი“, თუმცა ეს სურათი გაცილებით უფ-
რო კარგია, ვიდრე კლოდ მონეს (1840-1926)
„ნატურმორტი ატმებით“ და „სენის ნაპირი ლა-
ვაკურთან“. მონეს ორივე სურათი ფორმალის-
ტური და ნაკლებმეტყველი“ („ხელოვნება და

ღმბთ, რომ გოგენისა და მონეს სურათები, დრე-
ზენის გალერეაში წარმოდგენილი, ფორმალის-
ტურია, რეცენზენტი კი გვეუბნება: გოგენსა და
მონეს გ. ჯიბლაზე „რატომაც კუბისტებად თუ
ექსპრესიონალისტებად“ (შეცდომების გასწორე-
ბის შემდეგ: „ექსპრესიონალისტებად“) ნათლავსო.
საიდან? როგორ? ეს ხომ ყველაფრის აიუე-და-
რევაა. ჩვენ ვამბობთ, ფორმალისტურია როგორც
გოგენის „ორი ტაიტელი“, ისე მონეს „ნატურ-
მორტი ატმებით“ და „სენის ნაპირი ლავაკურ-
თან“. გოგენი და მონე რომ ფორმალისტები
არიან, ეს საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია. სად
არის იქ რაიმე შეცდომა?

პირდაპირ გაუგონარ ცილისწამებას წარმოად-
გენს რეცენზენტის ირანიული შენიშვნა, თი-
თქოს პოლანდიური სკოლის მხატვრებს ფლამან-
დური სკოლის ფერწერლებად ვაცხადებდეთ,
თანაც წიგნის გვერდებია მითითებული მეთხვე-
ლის მოსტყუებლად. ვაცხადებთ, რომ მოხსენიე-
რულ გვერდებზე ჩვენ არავითარი ამის მსგავსი
არაფერი გვაქვს. აი, თვით რეცენზენტის სი-
ტყუები: „...ნატურმორტის პოლანდიელი ოსტი-
ტების (მგ. იმავდ პეენის) გამოცხადება ფლამან-
დური სკოლის პეიზაჟისტებად, როგორც ამბ.
გ. ჯიბლაზე ავითებს თავისი წიგნის 584-ე და
586-ე გვერდებზე, უკვე აიარც გემოვნების საქ-
მეა და აღარც გადაპარებაა („მნათობი“,
გვ. 143). ჯერ-ერთი, 584-ე გვერდზე ჩვენ ვეხე-
ბით მხოლოდ ტიციანს და დომენიკო ფეტის,
პირველი იტალიური სკოლის წარმომადგენელია,
ხოლო მეორე — იმავდ იტალიური სკოლისა, მა-
შასადაზე, ისინი არ არიან არც პოლანდიური და
არც ფლამანდური ფერწერის წარმომადგენლები.
ამვე 584-ე გვერდზე მოხსენიებული გვაქვს
ადრთან ვან უტრეხტი და ფრანს სნეიდერსი. რე-
ცენზენტი გვეუბნება, რომ ჩვენ 584-ე გვერდზე
პოლანდური სკოლის პეიზაჟისტებს ფლამან-
დური სკოლის მხატვრებად ვაცხადებთ, მაშა-
სადაზე რეცენზენტი გვიმტკიცებს, რომ უტრეხ-
ტიც და სნეიდერსიც პოლანდიური სკოლის
ფერწერლები არიან. ჩვენ კვლავ ვამბობთ,
რომ 584-ე გვერდზე მოხსენიებული ორივე
მხატვარი უტრეხტი და სნეიდერსი ორივე ფლა-
მანდური სკოლის წარმომადგენლები არიან და
მათი პოლანდიური სკოლის ფერწერლებად გა-
მოცხადება დღემდე არც ერთ მკვთაოყფელს
აზრადც არ მოსვლია. რეცენზენტი თვითონ ვერ
ერკვევა ასეთ ელემენტარულ საკითხებში და
სხვას უკიენებს; ხომ არ ფეჭკობს — საზოგა-
დრებას გაეკვირვებ დონ ბაზილიოს წაბაფითო?

ახლა ვნაზათ, თუ რა ხდება 586-ე გვერდზე.
იქ გრძელდება ჩვენი მსჯელობა, 585-ე გვერდი-
დან, პოლანდიელ რემბრანდტის შესახებ და
აღნიშნული გვაქვს, რომ „საერთოდ, რემბრანდ-
ტის მთელი შემოქმედება სულ თანამედროვეო-
ბის ფერწერული გამოხატულება იყო“. შემდეგ
იწყება აზრით, სადაც მითითებულია, რომ „ეს

¹ გ. მ. ფრინე, „ხელოვნების სოციოლოგია“, 1931 წ., გვ. 129-130, ხაზი ყველან ჩვენი. გ. ჯ.

მისწრაფება" (მამსაღამე, პოლანდიური მხატვრობის მისწრაფება თანამედროვეობის გამოხატვისა), „იასახა ფლამანდური სკოლის პერიზაციტთა ნაწარმოებებშიც, რომელნიც არამწველუბივი სილამაზითა და სიცოცხლის გრძნობით სუნთქავენ“, როგორც ეს ჩვენ გუჩვენებთ უტრეხტისა და სნიიდერის მავალითზე, ცნობად 584-ე გვერდზე. პოლანდიური ფერწერული სკოლის — ვივუერმანისა და იან ღავთის ღე გვემის სურათების მიხედვით ეს უდავო დებულება ცხადდება, მაგრამ ჩვენ სინანდლით აღვნიშნავთ, რომ ფლამანდური სკოლის პერიზაციტებიდან მხოლოდ აღჩიან ეან უტრეხტი და ფრანს სნიიდერი მოიგისენიეთ (584-ე გვერდზე), სრულებით არ შეეხებოდათ რა ისეთ ფლამანდიელ პერიზაციტებს, როგორიც არიან ნაიკლას ვან ვერენდალი, დავიდ ტენის უმცროსი, იან ფეტრი, ლუკას ვან უდენი და სხვ., თუმცა სხვა ძანჩის ფლამანდიელ მხატვრები მითითებული გვაქვს, როგორც მავალითად, ანტონ ვან დეიკი, იაკობ იორდანსი, პეტერ პაულ რუბენსი და ა. შ. როგორც ვხედავთ, რეცენზენტს თვითონ არცაა ერთმანეთში პოლანდიური და ფლამანდიური სკოლებიდან გამოსული მხატვრები, ერთმანეთისაგან გერ გაურჩევია და აქედ გვედევება.

ჩვენი დებულება, თუ რა მანძილიდან უნდა ვუყუროთ „სიქსტის მაღონას“, რეცენზენტს გულუბრყვილი „თეორიად“ ეჩვენება, არ ესმის, რომ ანტიკური ფერწერიდან მოყოლებული — დღემდე პერსპექტივისა და მანძილის საკითხი სერიოზული კვლევა-ძიების საგანია, ხოლო რენესანსის ეპოქის ფერწერებლებმა — ლეონარდო და ვინჩი, დიურერმა, მიქელ ანჯელომ ამ საკითხებს სპეციალური ნაშრომებით კი მიუძღვნეს. ალბათ ჩვენი რეცენზენტი გულუბრყვილობას შესწამებდა ლეონარდო და ვინჩისა, რომელიც სპეციალურად არკვევდა, თუ რა მანძილზე უნდა დამდგარიყო მხატვარი იმ ობიექტისაგან, რომელსაც ხატავდა, რა მანძილზე უნდა დაემდგარიყო სურათიდან, რომ იგი უკეთ დაგვეჩვენა; ველფლინი კი თავის წიგნში — „კლასიკური ხელოვნება“ ამტკიცებდა, რომ, თუ „სიქსტის მაღონა“ მაღალ არ იქნებოდა დაიდებული, ისე შთაბეჭდილება უფრო სუსტი იქნებოდა. ყოველივე ეს ჩვენს რეცენზენტს „გულუბრყვილობად“ მიაჩნია. მაგრამ, მგონი, მისი გულუბრყვილობა აქ ყოველგვარ მოლოდინს აჭარბებს, ისევე როგორც მას სასაცილოდ ეჩვენება დებულება: „შემეცნებება შეიძლება აღქმულ იქნას ან ცალკე ერთი გრძნობით, ან გრძნობათა დიდი ნაწილით“. მაშინ სასაცილოდ უნდა ავიღოთ გენიალური დიურერიც, ვინაიდან იგი ამბობდა: „ყველაფერი, რასაც შენ ხედავ, უფრო ადვილი ჩასაქმდობია, ვიდრე ის, რასაც ისმენ. მაგრამ თუ ჩვენ ერთსა და იმავე დროს კიდევაც ვისმენთ და ვხედავთ, მაშინ უფრო ძლიერად ვითვისებთ და ამით მას უფრო მტკიცედ აღვქმევით“. აი, რა მნიშვნელობა აქვს

გრძნობათა დიდი ნაწილის მონაწილეობას შემეცნებას აღქმას, მაგრამ, ყოველგვარ ენს ჩვენს რეცენზენტს პირველად ესმის, გაქვარქმევდება და ამ საკითხს... კულისჩარიის სფეროში ათავსებს (არ გავგეინოთ, ვინაიდან რეცენზენტი სერიოზულად წერს: „ამ გზას რომ გავყევით, მაშინ ხელოვნებას უმაღლეს დარგად კულისჩარია უნდა გამოგვეცხადებინათ“). ჩვენ მოგვეწონა რეცენზენტის სიტყვები ტორტის შესახებ და გვგონია, რომ მის რეცენზიამ განსაკუთრებით ტორტის ანალიზი საყურადღებო, ვინაიდან სწორად აღმოგვჩინა, რომ თორმე ტორტის (უკველვად მოგვყავს რეცენზენტის სიტყვები), მავალითად, მხოლოდ ის „მინუსი“ აქვს, რომ იგი ზმას არ გამოსცემს, თორემ დასაზავადაც კარგია, გემოც შესანიშნავი აქვს, სენიც, შეხების გრძნობისთვისაც არაა ცუდი“. მკითხველმა არ იფიქროს, რომ ჩვენ რაიმე მიუაზრებო რეცენზენტს, რათა უხერხულ მდგომარეობაში ჩაგვეყენებინა. არა, მან თვითონვე ჩაიყენა თავისი თავი უხერხულ მდგომარეობაში, რადგან ჩვენს მიერ მოცემული ციტატა შეგვიძლია იხილოთ „მნათობის“ 144-ე გვერდზე. ზომ დავეუთანებებით, რომ, რაც რეცენზენტმა ტორტის შესახებ თქვა, „სრული სიმართლეა“, მაგრამ იგი წუხს, რომ ტორტს ერთი „მინუსი“ აქვს — „ზმას არ გამოსცემს“, მაგრამ აუ რეცენზენტი თავის შეუპოვარ კვლევა-ძიებას ისე თავგამებულად გააგრძელებს, ეჭვი არ არის, ამ „მინუსის“ გამოსწორებასაც შეძლებს და „ტორტიც ზმას გამოსცემს“. მაშინ კელანარა უთუოდ გაშიღვრდება „მინუსი ტორტებით“. ბუნებრივია, რომ ასეთი თეორიული ინტერესების მქონე რეცენზენტს ჩვენს წიგნში თავი მუსიკის შესახებ, „ზოგადად სწორია“, როგორც თვითონვე ამბობს, არ აკმაყოფილებს. ეს უკვე მისი პირადი საქმეა. მაგრამ უკვე პირადი საქმედ“ ვერ მივიჩნევთ რეცენზენტის მტკიცებას, როცა იგი ხელოვნების ფუნქციის ჩვენს განმარტებაში, რომელიც ცალ-ცალკე დებულებების სახით სწორად მიაჩნია, ერთმანეთში არეულად აცხადებს ფუნქციებს, იმ მოტივით, რომ თორმე „შემეცნებითი ფუნქციისათვის მიწერილია ესთეტიკურ-ემოციური ფუნქციის განმარტება“. მაგრამ ამით თვით რეცენზენტი რომ შემეცნების ფუნქციას თმავს ესთეტიკურ-ემოციური ფუნქციისაგან, რაც იდეალიზმია, მას არც კი აფიქრებს. ჩვენ ვიძლევიტ ხელოვნების ფუნქციის ზოგად განმარტებას, რომლის მიხედვითაც შემეცნება ორი ასპექტისაა გააჩრდილი: თვით ხელოვნების სფეროში (სინამდვილის შემეცნება) და ზემოქმედების სფეროში (ხელოვნების ფაქტორ, როგორც შემეცნების ობიექტი). ეს ელემენტარული რამ რეცენზენტს ვერ გაუგია, და მოთხოვნას ვიყენებ: „ხელოვნების ფუნქციების მკაფიო განსაზღვრა მაინც არ არის მოცემული“, ვინაიდან ისინი ერთმანეთშია არეული და არ ჩანს, რომელია შემეცნებითი ფუნქცია და რომელი „ესთეტიკურ-ემოციური“. ეს შენიშვნა

ისეთივე ხასიათისა, როგორიც იქნებოდა, მგავლითადა, საყვედურო მათემატიკოსისადაში, მისთვის რომ გვეთქვას: თქვენ მართოდ ხართ, როცა გვეუბნებით — ორჯერ ორი თოხია, მაგრამ ორხეხი ხომ ერთიც შედის, სხვანაირად ის ორი ვერ იქნებოდა, და რატომ ამ ერთს არ იხსენიებთ? თუ თქვენ შეგიძლიათ „ორჯერ ორი თოხია“ ისე გამოთქვათ სატყვეიერად, რომ ეს ერთეულიც გამოირჩეოდეს, მაშინ ყველაფერი სწორი იქნება და მივიღებთ „ფორმულას“: ორჯერ ორი თოხია, თვითეული ორი ორი ერთეულისაგან შედგება, რახანში ორი ორი ანუ თოხი ერთეულია. აი, ეს განმარტება სწორი იქნებოდა, მაგრამ უაზრობაში რომ გადადივარდებით, ეს თურმე არაფერია.

მომდევნო შინაშენადაც ელემენტარული სწორი აზრის სრულ გავრცელებას მიწიშობს. ეხასიათება რა პლუხანოვის ლიტერატურულ შეხედულებებს, ზეენ მივითითებთ, რომ მაქსისტული მატერიალიზმის თვალსაზრისით პლუხანოვი განიხილა „ხელოვნებისა და ლიტერატურის საკითხები, გააკეთა ბევრი რთული პრობლემა აღნიშნა, რომ ლიტერატურაში, ისე როგორც ხელოვნებაში ხდება ზოგადი იდეის კონკრეტისა, ანუ, რომ საჭიროა ხელოვნებაში, მხატვარში „...გაინდივიდუალუროს ის ზოგადი, რაც შეადგენს მისი ნაწარმოების შინაარსს, როგორც ეს მითითებულია წერილში ა. ლ. ვოლფსკის „რუსი კრიტიკოსები“ შესახებ. პლუხანოვის ხსენებული დებულება არსებითად იყო მითითება მხატვრული სახის კონკრეტულობაზე. რაც ხელოვნებაში შინაარსს, იდეას ანიჭებდა აბსტრაქტულ, წამყვან როლს“. უნდა გაივიწიოთ და განვმარტოთ, რაკი რეცენზენტს ვერ გაუგია, რომ ეს ნიშნავს, პლუხანოვი მოითხოვდა მწერალს გავინდივიდუალუროს ზოგადი იდეა, რაც მისი ნაწარმოების შინაარსს შეადგენს, ე. ი. მიეცა მისთვის კონკრეტული მხატვრული სახე. ეს ამას ნიშნავს, რომ პლუხანოვი ამბობს: თუ მწერალს სურს, ფიქვთ, გვიჩვენოს ბურჟუაზიული საზოგადოების წინადასრუტულობა, ეს ზოგადი იდეა, რაც მისი ნაწარმოების შინაარსი იქნება, მან უნდა გვიჩვენოს კონკრეტულ მხატვრულ სახეებში, აღამაინთა ურთიერთობით, როგორც, მავალითად, ტოლსტოიმ „კრუცერის სონატაში“. ამას ნიშნავს პლუხანოვის დებულება — ხელოვნება უნდა „...გაინდივიდუალუროს ის ზოგადი, რაც შეადგენს მისი ნაწარმოების შინაარსს“, რეცენზენტი კი ასეთ ეჭრითულ კითხვას აუენებს: „როგორ უნდა გავიგოთ ამ მსჯელობის ლოგიკა? ინდივიდუალური მხატვრული სახე პირიქცეებაა და ზოგადი იდეა ხალხთა მასები?“ ვითომთო მაინც: რა შუაშია აქ „ხალხთა მასები“ ან საიდან გამოჩნდა აქ ეს „ხალხთა მასები?“ მართლაც უცნაურია, აშკარა აბორუტულობასთან გავქვს საქმე და გვიდად არ დავიჯეროთ, რომ რეცენზენტი ამას სერიოზულად ამბობდა.

მაგრამ მომდევნო შენიშვნა ისეთ მსუბუქ ხა-
ლიათს ატარებს, რომ ყოველგვარი ეჭვი შეიძ-

ლუბა გაიფანტოს. ეს იმასთან არის დაკავშირებული, რომ წიგნის 610, 611, 612 გვერდებზე წამოყენებული ვაჟებს შემოჭმედებითი პროცესის სამი მომენტი, სამი ეტაპი. რეკონსტრუქციისთვის დაშლასიათვადელი ხელშეშობით ფიქრ გავუშვარლოვებია, მაგრამ ბოლოს მაინც მიუჩნევია სიმართლედ, თუმცა ჩვენს დებულებას, რომელიც მას სწორად მიუჩნევია, ჩვეულებრივად შენიშვნას მაინც უკეთესს: «ცხადია, ყველაფერი ეს მართალია, მაგრამ ამის წაყიბოვა არაფის არ მოუშვარტებს ცოდნას შემოჭმედებითი პროცესის შესახებ». ერთიც ვეკითხები: თუ მართალი და სწორია, მაშინ კატორი არ მოუშვარტებს? ეს ზომი ლუბის თაფალიაო დაჟიქნება?

თავდადგირა ღვთის რეცენზიაში მშვენიერების პირობებზე, რეცენზენტს ვერ გაუგია ჩვენი დებულებანი ბუნებისა და ხელოვნების მშვენიერებათა არსობის, მშვენიერების აბსოლუტურობისა და რელატიურობის, მშვენიერების ობიექტობისა და რასებულობის შესახებ და საკუთარი ცოდნა ჩვენთვის მოუწერია — ეს „საეჭვოა, რომ თვითონ მის ავტორს ესმოდესო“. ცხადია, საესეებით ბუნებრივია, რომ ჩვენი აზრი მშვენიერების შესახებ ვინმემ არ გაითიზაროს, მერე რა უფუთო, ეს თვითთელი ადამიანის სრული უფლებაა, მაგრამ ის კი არ არის უფლება, რომ ასეთი „არგუმენტებით“ საჯაროდ თავი გაიზოთ. ჩინს, რეცენზენტს მშვენიერების სხვადასხვა განმარტებანი ერთმანეთში აბეჭდია, თავი და ბოლო ევლარ უნებას, თვითონაც წინააღმდეგობაში გადავარდინლა, და ის ელემენტარული რამეც კი დაგვწყვიტია, რომ მის მიერ კატეგორიული ტონით წამოყენებული დებულება — მშვენიერება „არავითარ შემთხვევაში არ იქნება ცალკე საგანი, მოვლენა (ასეთი რამ მხოლოდ პლატონის ტიპის იდეალისტურ თეორიაშია დასაშვები), არამედ საგნების, მოვლენების თვისება იქნება“, პირდაპირ უბიწო იდეალიზმია, საგნისა და მისი თვისების გათიშვა, რაც სწორედ იდეალიზმს, ყრძოდ პლატონს ახასიათებს.

ვიმეორებთ, რეცენზენტს ვერ გაუგია მშენებარების შესახებ ჩვენი მსჯელობა, რომელიც 180 გვერდს მაინც შეიცავს, და ამ მოკლე წერილში როგორღა ვაგაგებინებთ?

გადავიღეთ მომდევნო შენიშვნაზე, რომელიც ზიკინგენს შეეხება. რეცენზენტს ლფესუსად მიაჩნია წვნი გამოქმემა: „1523 წელს ზიკინგენი რევილირუცას ახდენდა, და თვითდაჯერებულად გვარუშესა: „ილაკესუღ პირფენგებუნი რევილირუცებს, ცხადია, ვერ მოახდენინა“. მაგრამ რეცენზენტს დაფიქვებია, რომ ჩვენ მარქსისა და ენგელსის მიერ ლასალის „ზიკინგენს“ გაზრდვის შესახებ ვლამაზაკობთ და მათ აზრებს გადმოვიცემთ, შეცდომა, ცხადია, არაფრის შეგვეძლო, ყინაიდან ჩვენ ყოველთვის ევბრძოდიდთ იმას, ვინც მარქსის შეცდოლას ცდილობდა. მარქსი კი ყოველთვის ხმარობს გამოქმემა: „ზიკინგენს აჯანყება“. „ზიკინგენის მიერ მოხდენილი აჯანყება“.

ყება", მაგრამ განა ეს იმას ნიშნავს, რომ ერთი პიროვნება აჯანყებას ახდენს? მარქსი სწერდა ლასალს: „Бальтазар, конечно, может вообразить, что если бы Зикинген не выдавал свой мятеж за рыцарскую расприю, а выкинул знамя борьбы против имперской власти и открытой войны с князьями, он победил бы“¹. მეორე ადგილზე მარქსი სწერს: „ის (ე. ი. ზიკინგენი. გ. ჯ.) აჯანყებას იწყებს რაინდული მტრობის სახით“²... ასე ლაპარაკობს მარქსი ზიკინგენისა და მისი ღრის „ნაციონალური თავდადნაურული რევოლუციის“ შესახებ, რაზედაც ჩვენს რეცენზენტს, ეტყობა, ძალიან სუსტი წარმოდგენა აქვს.

სულ გაუგებრობაზეა აგებული, მგალითად, რეცენზენტის შენიშვნა „მონების რევოლუციის“ შესახებ. ეს გაუგებრობა იმით არის გამოწვეული, რომ რეცენზენტი ამეღავენებს როგორც გვაროვნული საზოგადოების დაშლის, ისე მონათმფლობელური საზოგადოების წარმოშობისა და ხასიათის უტოლანაობას, მისი შენიშვნა: „მონები“ აჯანყებულან (სად იყვნენ ნეტაჲ?) — თანასწორობა და თავისუფლება არ გვიღდა, მონობა გვიჩვენებია“ („მნათობა“, გვ. 147), ფაქტების სრული აღრევა, იმით, რომ რეცენზენტს ჰგონია, თითქოს მონები გვაროვნულ საზოგადოებაში „თანასწორად და თავისუფლად“ ცხოვრობდნენ. ეს ზომ უხეში შეცდომა და ისევ არცოდნაა. გარდა ამისა, რეცენზენტს ჰგონია, თითქოს მონებს არავითარი მონაწილეობა არ მიუღიათ გვაროვნული საზოგადოების წინააღმდეგ რევოლუციებში, რომლებიც ორი საუკუნის მანძილზე სხვადასხვა დროს ხდებოდა ძველ საბერძნეთსა და რომში; რეცენზენტმა არ იცის, რომ ჯერ კიდევ ჰესიოდემ, გვაროვნული წყობილების დაშლის ეპოქის უდიდესმა პოეტმა, გვიჩვენა არა მარტო გულგების, არამედ მონების უმსიმეღე მღვთაპატივად, რომ იმდროინდელი მონები მონაწილეობდნენ გვაროვნული საზოგადოების წარჩინებულთა წინააღმდეგ რევოლუციებში, ყველა იმ ახლადწარმოშობილ კლასებთან ერთად, რომლებმაც არსებობათ ბოლო მოუღეს გვაროვნულ წყობილებას.

მონები რომ გვაროვნული წყობილების დაშლის დროისათვის არსებობდნენ, შეცნობადი არის დავას არ თქვეს³. ჰესიოდემდე თვით ჰომეროსს

აროს „ილიადასა“ და „ოდისეაში“ მოხსენიებული ჰყავს მონები, რომლებიც მძიმე სამუშაოს ასრულებენ. გაიხსენეთ „ოდისეას“ XVII სიმღერა, რომელშიაც აღწერილია ოდისეს ერთგულ მეუღლეს პენელოპას საქმროებისათვის სამოვრებიდან პირეტეის (თებებისა და ცხერების) მოყვანა ნადიმის მოსამზადებლად. მომდევნო XVIII სიმღერაში ჰომეროსი აღწერს ათინას მიერ კეთილი განზრახვით მათხოვრად ქვეულოდისეს შებრძოლებას მეორე მათხოვართან, რომელიც მას ვაერების, ხოლო მონებს დავალებული აქვთ მას გაქცევის საშუალება არ მისცნ. რეცენზენტი კი შენიშნავს: „მონები“ აჯანყებულან (სად იყვნენ ნეტაჲ?)“. როგორც ვხედავთ, მონები გვაროვნული საზოგადოების დაშლამდე, თვით ამ საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე მის წიაღში იყვნენ, საქმოდ შესამჩნევი რაოდენობითაც, მაგრამ ამ ფაქტებს რეცენზენტი არ იცნობს. ხოლო თუ იცნობს და მაინც ჰგონია, თითქოს გვაროვნული წყობილების დროს მონებისათვის „თანასწორობა და თავისუფლება“ იყო, და ამიტომ ისინი გვაროვნული წყობილების წინააღმდეგ რევოლუციებში მონაწილეობას არ მიიღებდნენ, ეს უკვე ისტორიის სრული დამახინჯებაა და ზერელობითაა გამოწვეული. კორექტურული შეცდომა — „მისების“ მაგიერ მხოლოდ ერთ ადგილზე „მონების“ ჩმარება რეცენზენტმა გააზავადა. მართალია, ის ასე მოიქცა, მაგრამ ჩვენ მაინც დიდ მადლობას ვუხდით მის ყოველივე ამისათვის. როდეს ვართ ისეთი, შეცდომის აღმოჩენა არ დავაფასათ, მით უფრო, რომ 624 გვერდიან წიგნში ასეთი უნებელი კორექტურული შეცდომა არ შეიძლება ავტორს არ გაეპაროს. წიგნის ტექსტიდან ზომ ამჟამად ჩანს ეს კორექტურული შეცდომა.

სად იყვნენ მონები? — კითხვობას რეცენზენტი, და ჩვენ ძილებული ვართ მოვაპოროთ, თუ ზემოთ დასახელებულ ფაქტებსაც არ დაიჯერებს, გვაროვნული წყობილების დროს მონების არსებობის შესახებ მარქსისა და ენგელსის შეხედულება. მარქსმა და ენგელსმა სერიოზული ყურადღება მიაქციეს ამ საკითხს და ამიტომ იყო, რომ „საყოფრების პირველი ფორმის“ ანალიზი მათ ორგანულად დაუკავშირეს არა მარტო შრომის განაწილებას, არამედ ამ საფუძველზე მონების არსებობასაც. „გერმანულ იდეოლოგია-

¹ იხ. ე. მარქსის წერილი ფ. ლასალსადმი, 1859 წლის 19 აპრილს, წიგნში: K. Маркс и Ф. Энгельс, Об искусстве, 1938 г., стр. 172. ხაზი ჩვენი გ. ჯ.

² იქვე, ხაზი ჩვენი. გ. ჯ.

³ ბერძნული კულტურისა და ლიტერატურის ერთ-ერთი საკეთესო მკვლევარია. ე. უაუტზინ-შეილი წერს: „კლასიკური ფორმა მიიღო მონობა საბერძნეთისა და რომში. საბერძნეთში ის გავრცედა ჯერ კიდევ გვაროვნული წყობილების

დაშლის ეპოქაში, რომელიც ჰომეროსის პოემაშია ასახული“ (იხ. ს. ყაუხიშვილი, „ბერძნული ლიტერატურის ისტორია“, ტ. I, 1950 წ., გვ. 32, ხაზი ჩვენი. გ. ჯ.) შემდეგ ავტორს იქვე მოჰყავს ენგელსის ცნობილი მითითება, რომ იმ დროს „**მონებისა და მონება** უკვე მიღებული იყო“, და დასძინს: „**ლამპრობათა დროს დატყვევებული მონება** აქცედდნენ ხოლმე“ (იქვე, ხაზი ყველგან ჩვენი. გ. ჯ.)

ში" კეთილშობილად: „На этой стадии разделение труда развито еще очень слабо и ограничивается дальнейшим расширением существующего в семье естественно возникшего разделения труда. Поэтому общественное расчленение ограничивается лишь расширением семьи: патриархальные главы племени, подчиненные им члены племени, наконец рабы. Имеющееся в скрытом виде в семье рабство развивается лишь постепенно с ростом населения и потребностей и с расширением внешних сношений в виде войны и меновой торговли“¹.

საქიოთი ისე ნათელია, რომ მსჯელობის გაგრძელება სრულიად ზედმეტად მიგვიანია.

რეცენზენტის მიერ საქიოთის შეუსწავლელობით აიხსნება აგრეთვე განცხადება, რომ ჩვენი დებულება — „თუ პარველყოფილი თემური წყობილების იდეოლოგია მითოლოგია იყო, იხალ, ე. ი. მონათმფლობელურ საზოგადოებაში მის ადგილს მეცნიერება იკავებს“ („ხელაღილება და სინამდვილე“, გვ. 19; „მნათობი“, გვ. 147) პოთქის უცნაური იყოს. მაგრამ შენიშვნის აგრეთვე არ ამბობს, თუ რა არის აქ უცნაური. ეს დებულება საფუძვლით სწორია, თითქმის ანბანური ჰუმანიტეტება, ანტიკური ხანის ყველა მკვლევარი ამ დებულებას დავერდებოდა, ვინაიდან მითოლოგია ისტორიულად ნამდვილად წარმოადგენდა გეოგრაფიული წყობილების იდეოლოგიას, ზოლო მისი ადგილი ასევე ნამდვილად დაიკავა მეცნიერებამ.

ფაქტებსა და ისტორიულ წყაროებზე დამყარებული ეს დებულება რეცენზენტს უცნაურობად მიაჩნია. დავიმოწმებთ ანტიკური ლიტერატურის ისეთ სერიოზულ მკვლევარს, როგორც არის პროფ. ი. ბ. ტრონსკი, რომელიც თავის წიგნში — „ანტიკური ლიტერატურის ისტორია“ ამ საკითხის გრძელი მიმოხილვის შემდეგ წერს: „Как основная форма идеологического творчества в доклассовом обществе мифология является той почвой, на которой

впоследствии вырастают и науки и искусства“¹.

საკიოთი ამოწურულად მოგვხატა

როგორც ვხედავთ, რეცენზენტი ჩვენს წიგნში აღბრუნდა მრავალ პრობლემას შეეხო, არ დავიწყა ენაც და მადლობელი ვართ, რომ მიუთითა — „ხელაღილება და სინამდვილე“ საერთოდ კარგად ენიჭა დაწერილი, თუმცა იქვე, ჩვეულების მიხედვით, რამდენიმე უადგილო შენიშვნა მაინც გააკეთა.

დასასრულ, კმაყოფილებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ „მნათობი“ თვითონვე გაასწორა ჩვენი რეცენზენტის მიერ დაშვებული შეცდომები, თუმცა ავტორის მოუხსენიებლად. კერძოდ, მიუთითა, რომ 139-ე გვერდზე მე-17 სტრიქონში ზემოდან უნდა იყოს: „ხელაღილება“; 140-ე გვერდზე მე-14 სტრიქონში ქვემოდან უნდა იყოს: „უფლადარული მატერიალისტის“; 142-ე გვერდზე მე-14 სტრიქონში ქვემოდან უნდა იყოს: „დიადუშენი“; 143-ე გვერდზე 26-ე სტრიქონში ზემოდან უნდა იყოს „ექსპრესიონისტიზმად“. მაგრამ, რაკი შეცდომების გასწორებაზე მადგა საქმე, უნდა გასწორებულიყო რეცენზენტის სხვა შეცდომებიც, მაგალითად, 143-ე გვერდზე „ექსპრესიონისტიზმის“ ფრაზაში ვან-გოგის მაგიერ შეცდომით დამეჭვილი „ვინ ვიცი“, „ტომის“ მაგიერ „ტომი“ და ა. შ. მაშინ კიდევ უფრო ზედმეტად ნათელი გახდებოდა, რომ რეცენზენტმა თავის 10-გვერდიან წერილში იმდენი შეცდომა დაუშვა და იმდენი პარადოქსალური აზრი განავითარა, რომ მისი დამეჭვიანოების რეალური საფუძველი არ იყო.

ჩვენ ყოველთვის მივესალმებით კრიტიკას, რომელიც კეთილი მიზნებითა და ჰუმანიტეტის გაკავების დაუცხრომელი ინტერესებით ხელმძღვანელობს. მაგრამ მიკერძოებულ კრიტიკას ასევე ყოველთვის ვებრძოდით და პარადოქსალური მოუხსენიებლობის სახელით.

¹ Проф. И. М. Тронский, „История античной литературы“, 1947 г., стр. 25, ხაზი ჩვენია. გ. ჯ.

რედაქციისაგან

გ. ჯიბლაძის ზემოაღნიშნულ წერილთან დაკავშირებით ეურნალ „მნათობის“ რედაქციის საჭიროდ მიაჩნია განაცხადოს შემდეგი.

ნ. ჰაველიანის რეცენზია გ. ჯიბლაძის წიგნის — „ხელაღილება და სინამდვილე“ შესახებ, რომელიც დაიბეჭდა ეურნალის მიმდინარე წლის № 1-ში, მიუთითებდა წიგნის დადებით მხარეებზე, მაგრამ, ამავე დროს, შეიცავდა კრიტიკულ შენიშვნებსაც წიგნის საერთო სტრუქტურის,

ცალკეული თეორიული დებულებებისა და ზოგიერთი ფაქტობრივი ცნობის გამო.

რედაქციის აზრით, გ. ჯიბლაძე თავის საბასუხო წერილში რეცენზენტს ეყაბთება ზოგიერთი მართლაც სადავო საკითხის გამო (მაგალითად, წიგნში მასალის განლაგების პრინციპის, სოფრატის ესთეტიკური შეხედულებების, ევლადარული და მეტანისტური მატერიალისტის საკითხის, ველასკისა და რობერას მნიშვნელო-

ბის შესახებ, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში იგი გვერდს უვლის რეცენზენტის შენიშვნების არსებით მხარეს და კამათს სწავ მიმართულებას აძლევს.

ასე, მაგალითად, რეცენზენტი აკრიტიკებს გ. ჯიბლაძის მტკიცებას, რომ „მონების რეპოლიტიკა... საფუძველს უდრის ახალ მონათმფლობელურ საზოგადოებას“. გ. ჯიბლაძე კი გვერდს უვლის ამ შენიშვნას და კამათობს იმის შესახებ, იყვნენ თუ არა მონები გვაროვნულ საზოგადოებაში, თანაც გვარწმუნებს, რომ მის წიგნში დაშვებულია კორექტურული შეცდომა: „მონების“ ნაცვლად უნდა იყოს „მასები“. ცხადია, რომ საქმეს ესეც არ ცვლის: არც მონებს და არც „მასებს“ არ შეუძლიათ მოახდინონ რეპოლიტიკა მონათმფლობელობის დასაწყარვლად.

ან კიდევ: რეცენზენტი ზედმეტ უფიქრობას მტკიცებაში, თითქოს პასკალი „ეძებდა მისტიკურ კავშირს რელიგიასთან“ და, ამავე დროს, „დეკარტზე უფრო შორს წავიდა“ რაციონალიზმის გზაზე. გ. ჯიბლაძე გვერდს უვლის ამ შენიშვნასაც, კამათობს დეკარტის მოძღვრების ხასიათზე და ბრალს დებს რეცენზენტს, თითქოს იგი „უაზროვნად დეკარტის ფილოსოფიის მატერიალისტურ ელემენტებს“, თუმცა ამ საკითხში რეცენზენტი მხოლოდ იმას შენიშნავდა, რომ დეკარტე მოხსენებული უნდა უფიქროვო ფალსტად და არა მატერიალისტად, რაც შეეძება გ. ჯიბლაძის მსჯელობას კარტეზიული მატერიალიზმის შესახებ, ეს არაფერს არ მშაბტებს მის არგუმენტაციას, რადგან, თუ ლამერტ-რიმ და კანტისმა მართლაც განავითარეს დეკარტის ფალსტური მოძღვრების მატერიალისტური მხარე, კარტეზიანელების იდეალისტური ფრთა (ელაფორტი, მალბანში, ოკაზიონალისტები) დაეყრდნო სწორად დეკარტის იდეალისტურ მერტაფიზიკას.

რეცენზენტი შენიშნავს, რომ გ. ჯიბლაძე შეცდომას უშვებს, როდესაც აბსტრაქტულს მოძღვრებას ფორმისა და მატერიის ურთიერთობის შესახებ აიგუვებს ფორმისა და მინაარსის ურთიერთობასთან ხელოვნებაში. გ. ჯიბლაძე გვერდს უვლის ამ შენიშვნასაც და მსჯელობს იმის თაობაზე, რომ აბსტრაქტულ თავის მოძღვრებას ფორმისა და მატერიის შესახებ უპირისპირებს პლატონის კონცეფციას.

რეცენზენტს საკითხის მერტისმად გაუბრალოებად მიიჩნია გ. ჯიბლაძის მტკიცება, რომლის თანახმად ფერწერული ნაწარმოების გენიალურბა დასტურდება იმით, რომ „იგი ყველა წერტილიდან გენიალური ჩანს“. მაშინ როდესაც ჩვეულებრივ ნაწარმოებებს „დასინახავად უოველთვის ერთი წერტილი გაჩნია“. გ. ჯიბლაძე აცხადებს, რომ რეცენზენტს „არ ესმის, რომ ანტიკური ფერწერიდან მოყოლებული — დღემდე პერსპექტივისა და მანძილის საკითხი სერიოზული კვლევა-ძიების საგანია“. ცხადია, ეს შენიშვნაზე გვერდის ავლა — პერსპექტივის საკითხის არავითარი. კავშირი არა აქვს კამათის სა-

განაან, რეცენზენტი სრულიადი არ უგულო-ბელოვს ფერწერული ნაწარმოებებს დასინახავი მანძილის მნიშვნელობას და ცხადმხატვრობაში მხოლოდ და მხოლოდ მის მიერ წამოყენებული გენიალურობის კრიტერიუმის გამო.

ზოგიერთ შემთხვევაში გ. ჯიბლაძე საყვებით უფროაღლებოდ ტოვებს რეცენზენტის შენიშვნებს.

ასე, მაგალითად, გ. ჯიბლაძე სრულიად უვლის გვერდს რეცენზენტის შენიშვნას თავის ერთობ საოკუმანი და მუნდოვან ფორმულაზე, რომლის თანახმად „მშვენიერება აბსოლუტურბა თავეის რელატურბაში და რელატურბა თავეის აბსოლუტურბაში“, და ამ ფორმულის ასევე საოკუმანი საილუსტრაციო მაგალითზე ანტიკური და თანამედროვე მონადირეების შესახებ.

ასევე უფრადლებოდ ტოვებს გ. ჯიბლაძე რეცენზენტის შენიშვნას იმის შესახებ, რომ, მისი მტკიცების საწინააღმდეგოდ, „იდეალიზმისათვის სრულიად არ არის უცხო ხელოვნების შემეცენტილი ფუნქციის აღიარება“ და რომ „ხელოვნების შემეცენტილი ფუნქციის უაზროვნად აღვალისტური ესთეტიკის მხოლოდ ერთი ნაყადი — კანტიანური ტრბის ფორმალისტური ესთეტიკა“.

არაფერს ამბობს გ. ჯიბლაძე რეცენზენტის იმ შენიშვნის მიმართაც, რომელიც შეეხება მის მიერ შემოღებულ ლარიკელისა და ეპიკურის ფორმულებს ($1 \rightarrow 1 \leftarrow 1$), რომელთა „მიყენება მხატვრულ შემოქმედებისადმი“, გ. ჯიბლაძის აზრით, „ყველგან ნათელ სურათს“ გვაძლავს.

ზოგჯერ გ. ჯიბლაძე პირდაპირ უაზროვნად რეცენზენტის ამა თუ იმ ფაქტობრივი ხასიათის შენიშვნას, თუმცა მისი წიგნის სათანადოდ აღვლები ამის საფუძველს არ იძლევა.

ასე, მაგალითად რეცენზენტი აღნიშნავს, რომ გ. ჯიბლაძის წიგნში პოლანდიელი მხატვრები, ალბათ უნებლო შეცდომის გამო, გამოცხადებულ არიან ფლამანდელ პეიზაჟისტებად. გ. ჯიბლაძე კატეგორიულად უაზროვნად თავის წიგნში ამ შეცდომის არსებობას, მოვიყვანოთ ციტატა გ. ჯიბლაძის წიგნიდან:

„ეს მისწრაფება აისახა ფლამანდური სკოლის პეიზაჟისტბა ნაწარმოებებშიც, რომლებიც არაჩვეულებრივი სილამაზობა და სიოცბლის გრძნობით სუნთქავენ. საეპარისია ითქვას, რომ ასეთ შთაბეჭდილებას ახდენენ ვაფფერმანის ოსტური სურათები. იმის დამატებად, რაც ჩვენ ზევით აღვნიშნეთ იან დავითს დე ვეემის შესახებ, უნდა ითქვას, რომ მისი „ნატურმორტი ზიტის ბუდი“ პირდაპირ გენიალურბა; უაზრბის კავლები ისეა დახატული, ზედვით ანასა და წყენსაც, სურვილი გებადებთ ქიმური ანალიზი პოახდინოთ, თუ რისგან შესდება ეს მშვენიერი წყენი ასეთ შთაბეჭდილებას რომ აქდენს. მაგრამ ჩვენ ვერ შევძლებთ გადვრბის დოვალიერბის დროს ფლამანდიელი პეიზაჟისტებისათვის მერტი ურადლება მიყენება, უფრო დაწერილე-

ბით გაგვეჩლია, ვინაიდან ისინი ძალიან მრავალადა წარმოდგენილი, ერთმანეთზე უკეთესია და ვიცოდით, ყველაფრის ნახსია თუ აღწერის ვერ მოვასწრებდით. ამიტომ გული გვეწყებოდა, რომ ფლამანდელ პეიზაჟებს გავუქმეთ, მეტი დრო ვერ დავუთმეთ, გვეგონა ისე გავგვიტყუებოდა, სხვა სურათები მხედველობიდან გამოგვჩნებოდა. ამიტომ გადაწყვეტიეთ სინანული გამოგვეთქვა და მათთვის მიგვემართა შემდეგი სიტყვებით: — გვაპატიონ ფლამანდელმა პეიზაჟისტებმა! ჩვენ ყოველთვის მათი პატივისცემულნი ვიყავით, ვინაიდან ისინი ბუნების ყოველ ნივთსანი აღმანიშნის ბედადნენ და პერმანენტს ჰქონდადნენ, ჩვენც ხომ გული ყოველთვის ღია გვაქვს აღმანიშნისა და პერმანენტისათვის (გვ. 586).

ამ ციტატიდან სასეუბით ნათლად ჩანს, რომ გ. ჯიბლაძე განიხილავს ვალუატიანსა და დე პეიზს ფლამანდელ მხატვართა რიგში. ამიტომ სწორი არ არის გ. ჯიბლაძე, როდესაც საპასუხო წერილში აცხადებს, რეცენზენტის შენიშვნა „პირადიორ ვალუატიან ცილისწამებას წარმოადგენს“.

თავი მეორედაც, როდესაც გ. ჯიბლაძე უარყოფს რეცენზენტის შენიშვნას იმის გამო, რომ „ხელოვნება და სინამდვილეში“ პოლ გოგენი და კლოდ მონე „უბნისტიებისა თუ ექსპრესიონისტების“ რიგში არიან დაყენებული. კვლევაგვეს ამონაწერი გ. ჯიბლაძის წიგნიდან: „ყველა კუბიზმი თუ ექსპრესიონიზმი ფორმალისმის განხრება იყო ფერწერაში და ზიანის მეტი მას არაფერი მოუტანია, გარდა იმისა, რომ მსხვერპლად შეიწირა არა ერთი ნიჭიერი ხელოვანი. ამ თვალსაზრისით (მაზი ხელობა — რედაქცია), თავიდან ბოლომდე სტილიზებული, უფრო სწორად, ფორმალისტური პოლ გოგენის (1848 — 1903) „ორი ტაბლეტ“, თუმცა ეს სურათი გაცილებით უფრო ქარგია, ვიდრე კლოდ მონეს (1840 — 1926) „ნატურმოტივი ატმებით“ და „სენის ნაპირი ლავაქრთან“ (გვ. 589).

ამ ციტატიდან ნათლად გამოსკვივით, რომ, გ. ჯიბლაძის აზრით, „კუბიზმისა თუ ექსპრესიონიზმის“ ფორმალისტური ხასიათის გამო და სწორედ „ამ თვალსაზრისით“ ფორმალისტურია პოლ გოგენისა და კლოდ მონეს დასახელებული სურათები.

საპასუხო წერილში გ. ჯიბლაძე წერს: „რეცენზენტი უხეშად ცდება, როცა აცხადებს: „ხელოვნება და სინამდვილე“ არ წარმოადგენს ესთეტიკის სისტემატიკურ კერსო... რა შეუშია აქ „ესთეტიკის სისტემატიკური კერის“, როცა თვით წიგნის სახელწოდებიდან ჩანს, რომ იგი არის ერთი ძირითადი პრობლემის სისტემატიკური ანალიზის ცდა, ამდენად სისტემატიკური ნაშრომია, და არა „ესთეტიკის სისტემატიკური კერის“.

გ. ჯიბლაძის მსჯელობიდანაც ჩანს, რომ რეცენზენტი სრულიადაც არ განიხილავს მის წიგნს,

როგორც ესთეტიკის სისტემატიკური კერის, უფრო მეტიც, რეცენზენტი კი არ განიხილავს მის წიგნს, პირიქით, მივალდება ამ გარემოებას, რომ რეცენზენტი ავტორის ჩანაფიქრს წიგნის პროფილისა და ხასიათის შესახებ. აი რას წერს ამის შესახებ რეცენზენტი: „ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ „ხელოვნება და სინამდვილე“ წარმოადგენს ესთეტიკის სისტემატიკურ კერს, მას არცაა აქვს იმის პრეტენზია“, და მეორე ადგილას: „ავტორი თავისი სწორად მოქცეა, როცა დააკონკრეტა და შეზღუდა თავისი ამოცანა“.

გ. ჯიბლაძის საპასუხო შენიშვნების ნაწილი აგებულია რეცენზიაში დამუშავებულ ზოგიერთ კორექტურულ შეცდომაზე, რომლებიც გასწორდა რედაქციის მიერ ქუჩაღის შემდეგ ნომერში. მართალია, გ. ჯიბლაძე თვითონვე აღნიშნავს ამ შეცდომების გასწორების ფაქტს, მაგრამ, მით უმეტეს, გაუგებარია, თუ რად დასტურდა მას ამ კორექტურების წინააღმდეგ პოლემიკა. ეს იმპროვიზაცია გასაყვია, რომ წიწრაღ თვით გ. ჯიბლაძე „ხელოვნება და სინამდვილეში“ დამუშავებულ კორექტურულ შეცდომებზე მითითებით ცდილობს უპასუხოს რეცენზენტის შენიშვნებს. მაგრამ, თუ „მნათობში“ გაპარული შეცდომების დანახვა შეუძლებელი თვლითაც კი იდვილია, იმდენად აშკარა ხასიათისა არიან ისინი, მის ჩვენ ვერ ვიტყვით გ. ჯიბლაძის მიერ მითითებულ უპასუხობზე „ხელოვნებასა და სინამდვილეში“. ასე, მაგალითად, ძნელად მისახვედრია, რომ კორექტურულ შეცდომასთან გაქვს აქვე იქ, სადაც, თვით გ. ჯიბლაძის აღიარებით, „ლენარტო და ვინის „საიდუმლო სერიაში“ მავარი ტიციანის „ქეისრის დინარში“ ფარისცელის ნაცვლად იუდაა მოხსენებული“.

ჩვენ მოვიგვანეთ მხოლოდ რამდენიმე მაგალითი ამ გ. ჯიბლაძის საპასუხო წერილის დასაბამიდან. ამ მაგალითების რიცხვის გაზრდა თვისებულად შეიძლებოდა.

ჩვენი ღრმა რწმენით, ყოველ ავტორს უნდა მიეცეს საშუალება თავი დაიცვას უმართებულო და განამკიქებელი კრიტიკისაგან. მაგრამ, თუ კრიტიკა მხოლოდ იმას ისახავს მიზნად, რომ დაეხმაროს ავტორს თავისი ნაწარმოების ნაკლოვანებათა გამოსწორებაში, ყოველად გაუმართლებელია ასეთი კრიტიკის მიჩენვა მტრულად და შეურაცხყოფლად.

„მნათობის“ რედაქცია შეძლებისდაგვარად იბრძვის ჩვენი ლიტერატურული აზროვნების ღრნის ამაღლებისათვის, იბრძვის პრინციპული, ჯანსაღი და ევალუაციური კრიტიკისათვის, რათა აღმოიფხვრას ჩვენს შეწრლობაში საკმარისი ფეხმოკიდებელი პრიმიტიულობა, ბუნდოვანება და მანერულობა. ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ ამ პრიმიტიუმი გაიზრდეს ჯიბლაძე, როგორც ქართული საბჭოთაო მწერლობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი, მოწინავე მებრძოლის როლს შეასრულებს.

პროფ. მიხეილ ჩიქოვანი



კვლავ ამირანის შესახებ

(პასუხი დემნა შენგელაიას)

დემნა შენგელაია ამ წელზე მეტია აქვეყნებს ფოლკლორისტულ ნარკვევებს. ისინი გამოირჩევიან თვალსაზრისის სიახლით, საკითხების განხილვის სიფართოვითა და სიმპლადრით. ამ მხრივ დამახასიათებელია ახლახან გამოცემულ კრებულში („წერილები“, 1955) წარმოდგენილი ნაშრომები: „სამი სენელი“, „ამირანის გარშემო“, „ქართული თეატრის ხალხური საწყისები“, „ირმის ნახტომი“ და „ეპოპეა“, ავტორის ფოლკლორისტული წერილები აქ მთლიანად არაა თავმოყრილი.

დემნა შენგელაიას წერილებში მრავალი საკითხია აღძრული. ამ მთავარი უტრადლემა ეთნობა ძველ ქართულ ეპოსსა და მითოლოგიას, განსაკუთრებით კი უკანასკნელს. სიყვარულითა და ენთუზიაზმით იკვლევს დემნა შენგელაია ქართულ მითოლოგიას ეპოსის მსალაზე. მწე-

რალი არ კმაყოფილდება ერთნულ ნაწარმოებთა აღგილობრივი მასალით, შედარების მიზნით მას უხვად მოაქვს მაგალითები ბერძნული, ინდური, ეგვიპტური, კავკასიური მითოლოგიიდან.

საკითხთა ფართო პლანში დასმას ზოგჯერ თანახლავს პირობებები, წილსვლები, რომლებიც არაა გამაგრებული სათანადო ფაქტობრივი პონაქებებით.

დემნა შენგელაიას წერილების ცენტრალური თემა ამირანის სახეა. ამირანს ეხება ის არა მარტო სპეციალურ ნარკვევში, რომელიც ამ კრებულში განსხვავებული რედაქციითაა შეტანილი, არამედ სხვა საკითხებზე დაწერილ ნარკვევებშიც (მაგ. „ირმის ნახტომი“). ჩვენი ამ წერილში მხოლოდ ამირანსა და მასთან დაკავშირებულ საკითხებს განვიხილავთ.

წყაროების საკითხი და კვლევის მეთოდი

ამირანის მხატვრული სახის ირგვლივ მსჯელობა, ისე როგორც ყოველგვარი სამეცნიერო მსჯელობა, პირველყოფისა, საყვლედი მასალის სრულფასოვნობასა და მისი გამოყენების სიზუსტეს მოითხოვს. ამგვარი პირობის დაცვა მოეთხოვება ყველას, ვისაც კალამი აღელა და რაიმე ახალი აზრის გამოთქმას, ან უკვე არსებული შეზღუდვების დასაბუთებას ეძიებდა.

თუ ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ დ. შენგელაიას წერილებს, უნდა ვიღიაროთ, რომ ამ მხრივ ყველაფერი სასურველ მდგომარეობაში არ არის და, მაშასადამე, ლოგიკური მსჯელობის აუცილებელი პირობები დაზღუდულია.

საილუსტრაციოდ რამდენიმე მაგალითზე მივუთითებთ.

1. „ამირანის გარშემო“ მსჯელობისას დ. შენგელაია ერთდღერთ ავტორს, რეისნერს იმოწმებს და იმასაც არა სწორად. დ. შენგელაია წერს: „მოვავრებ მის. ჩიქოვანის ასეთივე ევგენტური ლეოთებას ეგვიპტური მითოლოგიიდან, — ისორისის ძე, გორი, რომლის გამო (ხაზი ჩვენია, დ. შ. რ. ერთ ცნობილ მანუსკრიპტში წერია: „შე ვამარტოვ ხორბალი, შეტრფოდი ქეტის ღმერთსა და ნილოსი იყო მოწყალე ჩემიო“, და შემდეგ: „ღმერთი მარცვლისა გვაძლევს ჩვენ მსოფლიო მარცვლოვანსა და საზრდოსაო“ (წერილები, გვ. 190). მწერლის ცნობით, რეისნე-

რის წიგნის 37-ე გვერდზე უნდა ვეძიოთ ის წინადადებები, რომლებიც ლეოთება გორის შესახებ არის აქ მოტანილი. სამწუხაროდ, ასეთ რამეს მითითებულ გვერდზე ვერ ვიპოვით, სამაგიეროდ, 36-ე გვერდზე ნახათ მეორე ციტატას შემდეგი სახით: „Бог зерна дает всемирный свой знак и пищу“. უფრო ძნელი მისაწახვია პირველი ციტატა, იგი მხოლოდ მე-40 გვერდზე შეიძლება ვიპოვოთ: „Я умножил пшеницу и любил бога ячменя. Нил был благосклонен ко мне“.

ციტატებში მოცემული აზრები სხედასხვა შემთხვევის გამო არის გამოთქმული. ერთგან საუბარია ისორისის შვილზე (გვ. 36), მეორეგან ლეოთება გორი კი არ ლაპარაკობს თავის თავზე, როგორც ამას დ. შენგელაია იწმუნება, არამედ ფარაონი, ეგვიპტის მპყრობელი და მზარქნებელი (გვ. 40).

როგორც გვხვდათ, აქ დ. შენგელაია წყაროს არასწორად ასახელებს და ფარაონის თვითქმებას ლეოთება გორს მიაწერს.

2. „წერილებში“ ვითხოვლობთ: „ეპ. კატიონისა და გრ. ყიფშიძის ვარიანტი...“ (გვ. 189). ამ ვარიანტის მიხედვით დ. შენგელაია თქმულების ციტირებასაც ახდენს (გვ. 190) დასახელებული ზანაწერი არც ეპისკოპოს კატიონს გვეუფნის და არც გრ. ყიფშიძის. სინამდვილეში ის ეპოპეა ჩინ-

ჩალამისეული ვარაიანთა, რომელიც სოფ. პრეტ-ში არის ჩაწერილი და პირველად 1888 წელს გამოქვეყნდა „ივერიამი“. კირიონისა და ყიფშიძის ქრესთომატიკაში ის გადაბეჭდილია მხოლოდ წყაროს დაუსახელებლად.

3. 1947 წელს დ. შენგელია წერდა: „დროა ქართულ ფოლკლორს ვიწვევდეთ არა საგმირო ეპოსით, როგორც ამას სჩადის მისი. ნიქოვანი, არამედ მითოლოგიით“ (წერ., გვ. 193) ავტორს მკითხველი შეცდომაში შეჰყავს, რადგან ქართული ფოლკლორის ისტორია არასოდეს არ დაგვიწყია, და არც ვიწვევთ, საგმირო ეპოსის განხილვით, მხატვრული შემოქმედების ასეთი მაღალი საფეხურის ანალიზით. დ. შენგელიას წერტილის ეჭრნად „მნათობში“ გამოქვეყნებამდე გამოვიდა ზვენი „ქართული ფოლკლორის“ ორი, 1938 და 1946 წლებს, გამოცემა, და არც ერთ შემთხვევაში ქართული ხალხის მხატვრული შემოქმედების ისტორია საგმირო ეპოსით არ არის დაწვეებული. რატომ ავიწყდება დ. შენგელიას, რომ იმ წიგნში, რომლის ციტირებასაც თვითონ ახდენს (წერ., გვ. 186), საგმირო ეპოსზე ადრე ათზე მეტი ჟანრი განხილული?

რაც შეეხება სპეციალურ მონოგრაფიას ამიერანის შესახებ, იქ მითოლოგიის არაერთი საკითხი განხილული და შეძლებისდაგვარად გადაწვეებული. აქ იმავე შრომაში სწერია: „მონოგრაფიის შეუძლია დადასტურების ჩვენში ამიერანის ეპოსზე წინადადება მათთვის არსებობა“ და სხვ. („მიჯაქველი ამიერანი, 1947 წ., გვ. 265).

4. დ. შენგელია კატეგორიულად უარყოფს ამიერანიში იამანის პერსონის არსებობას. ის ზედო გასაგნად გაიბნა: „ვაცხადებთ (და უველაზე ადრე მისი. ნიქოვანის საყურადღებოდ), რომ არავითარი იამანი, როგორც პერსონა, ამიერანი (I) არ არსებობს. მის წყაითხვა უნდა და გაგება“ (წერილები, გვ. 214). მართლაცა წაკითხვა და გაგებაა საჭირო! პირველყოვლისა, გულდასმით წაკითხვა უნდა შეიღ ათუელზე მეტ ეარიანტს, რომლებიც შენგელიას წარკვევს წერის დროს სხვადასხვა ეჭრნად-გაზეთსა და სიძველეთსაცემი იყო გაბნეული, და ამდენად ნაყლებად ხელმისაწვდომი!

ამართლებს, თუ არა ზალბური გადმოცემები ღენმა შენგელიას განცხადებას? ნეთუ ამიერანის თქმულებაში „არავითარი იამანი“ არ არის

და მის ჩვენ ცალკე პერსონის სახით ეახსიანთ?

შესამოწმებლად მივმართავთ სენურ თქმულებას, სენურს, რადგან აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის აზრით, „სენურ თქმულებაში უკეთ არის შენახული მოთხრობის უძველესი ხასიათი“ (ქართული ერის ისტორია, I, 1928 წ., გვ. 139). იწინაოს თუ არა სენური გადმოცემა იამანის სახეს? დიხა, იცნობს.

1887 წელს „ივერიამი“ გამოქვეყნდა სენური „ამიერანი“, რომელიც, როგორც საყურადღებო ეარიანტი, ხშირად იბეჭდებოდა ქართულ და რუსულ პრესაში (იხ. თავისუფალი სენანის „სენური ზღაპრები“, 1893; „ამიერან დარეჯანიანის“ ზ. ჭიჭინაძისეული გამოცემა, 1896 წ.; ზემი „მიჯაქველი ამიერანი“, 1947 წ.). სწორედ ამ უძველეს ვერსიაში იწინა თავს იამანის პერსონა სრული სახით. ქალღმერთი მონადირის ავალებს: ზეილი ყრმა „აკვანში ჩააწივინ, აყვინიანი წილედ და იამანისა (კაცის სახელად) წყაროზედ დადგია“. ცნობილი ფოლკლორისტი და მონოგრაფი ზეს. ნიქარაძე ტექსტშივე განმარტავს: იამანი კაცის სახელით (უველაზე ადრე დ. შენგელიას საყურადღებოდ). იამანის სახელი მართო ერთხელ არ გვხვდება. სენური ვარიანტებში იგი ხშირად იხსენიება: „მიიტანა აკვინი იამანის წყაროზე“, „იამანის წყაროზე გამვლელ-გამომცელი მოლიოდა“, „იამანს უამბეს“, „იამანს ამ ამბავზე გული მოუვოდა“, „იამანის ცოლს გაუბარდა“, „იამანის ცოლი ძროხების მოსაწველად წავიდა“, „იამანი და მისი ცოლი სიხარული აღარ არიან“, „იამანის სთხოვეს რკინის შეიღ-ისარი ეშოვნა მათთვის“ და სხვ. (მიჯაქველი ამიერანი, გვ. 357-358). როგორც ზანს, იამანი კონკრეტული სახის მქონე პერსონა არის და გარკვეული სიუჟეტური ფუნქცია აკისრია.

ზემოთ ნაჩვენები მაგალითების მიხედვით გვაქვს საფუძველი, შენგელიას სიტყვებითვე, დავასკვნათ: ღენმა შენგელიას განმარტებით ამიერანის შესანიშნავი ეპოსი ქარგავს თავის მრავალფეროვნებასა და იმ დიდ სოციალურ მნიშვნელობას, რაც მის ისტორიულად გააჩნია. ცხადია, ესა თუ ის მოსაზრება იმდენად არის ანგარიშგასაწევი, რამდენად მისი ავტორი თვითონ უწევს ანგარიშს რეალურ ვითარებას და სანდო ფაქტებს ემყარება.

საგმირო თუ მითოლოგიური?

დავა ამიერანიანის განსაზღვრას, მის ხასიათს ეხება. ჩვენ ეს ზალბური ნაწარმოები საგმირო ეპოსის ნიმუშად მიგვაჩნია, ამაზე მოუთხოვს ზვენი სალიტერატო ნაშრომის სათაურები: „ქართული გმირული ეპოსი (ამიერანიანი)“ (1945 წ., 457 + 0358 გვ.).

სალიტერატო შრომას აქ ეახსენებთ იმის გამო, რომ მის ირგვლივ პრესაში შესჯელობა ღენმა

შენგელიამ დისერტაციის დაცვის ორი კვირის თავზე გაამართა (იხ. „მნათობი“, 1947 წ. № 6, გვ. 149; „წერილები“, გვ. 186). მკითხველს აქ ისიც უნდა მოეახსენო, რომ მაშინ, დაცვის დროს, მონოგრაფია „მიჯაქველი ამიერანი“ სტამბიდან გამოსული არ იყო, თუმცა მისი ბეჭდვა უკვე მოაერღებოდა.

დ. შენგელია ცდილობს დამტკიცოს, თით-

ქოს ჩვენ ამიერიანს ეპოსი აღარ მიგვანინია საგმირო ნაწარმოებად. ეს არ არის მართალი. იგივე შეხედულება განვითარებული გვაქვს არა მარტო „ლიტერატურული ძიებანის“ პირველ ტომში 1944 წელს გამოქვეყნებულ 1942 წელს მოხსენებად წაითხლელ ნაშრომში, არამედ უფრო ადრე, და შემდეგაც — 1947 წელს „მიჯავრებულ ამიერანში“, ხოლო 1952 წელს „ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორიაში“ (გვ. 444—494). დ. შენგელაია უშედეგოდ ცდილობს მოწაზოს „მღვ. ჩიქოვანის შეხედულებებში ამ მოკლე ხანში“ მომხდარი ძვრები ამ. ჩიქოვანის მითოლოგიურ ნაწარმოებად აღიარების მხრივ.

ჩვენ დღესაც დაუჯერებლად მიგვანინია მტკიცება თითქმის, ამირანის კვებტატორი ლეოთაბა“ (წერ., გვ. 189), რომ „ამირანის ასტრალური ლეოთაბა ყოფილა“ (იქვე, გვ. 215).

ამირანის საგმირო ეპოსის ნიშნულად მიჩნევა ოდნავადაც არ ნიშნავს ამ შესანიშნავი ეპოსის გაყალბებას ამ ქართული წარმართობის ბნელ საყიბოთა უფრო დაბნელების, როგორც ამის დ. შენგელაია გვწამებს (წერილები, გვ. 192). პირიქით, ჩვენი მონოგრაფიის საშუალებით გაირკვა მრავალი მნიშვნელოვანი პირობა, რომელთა შესახებ ადრე ამ არავითარი კვლევა-ძიება არ წარმოებდა, ანდა საკითხი ტენდენციურად იყო გაშუქებული.

მთავარია, როგორ გაეიყვებოთ ეპოსს, რა მიმართებაში დაეყენებოთ მითოლოგიასთან და როგორ გაეიყვებოთ ფოლკლორის განვითარებას მხატვრული შემოქმედების უმარტივესი ფორმებიდან მაღალ-სახეებისაკენ.

დ. შენგელაია ფიქრობს, რომ ქართული ფოლკლორი მითოლოგიით იწყება და ამის გამო ფოლკლორის შესწავლაც მითოლოგიიდან უნდა დაიწყოს (გვ. 193). ამგვარი ნეომითოლოგიური თეორიის განხილვებამ შეუძლებელია. ეს იწინებოდა ფოლკლორისტიკის თანამედროვე მიდრეკილებებზე ზღვრის აღება და უკან დახევა გრიმების თეორიისაკენ. თუ ამ გზას გავყევით, იძულებული ვიქნებით შევდარებით აღვადგინოთ ხალხური სიტყვიერების სამ პერიოდულ (მითოური, საგმირო და ისტორიული) დაყოფის დრომოქმედი თეორია, რაც ჩვენ ჯერ კიდევ 1938 წელს უკუვაგდით (ქართული ფოლკლორი, I, 1938 წ., გვ. 23). დ. შენგელაიას კონტრეფიქსი თანახმად საკირო იქნება დაუდებარუნდელი ალ. ხახანაშვილის სქემას, თუმცა ამირანის ეს უკანასკნელი საგმირო ნაწარმოებია შორის განიხილავდა როსტომიანის, ეთერიაშის და ბატონყაშვილის წინააღმდეგ შემბრალე ვიკიტების გვერდით (ქართული სიტყვიერების ისტორია, 1904).

მხატვრული შემოქმედება არ იწყება შიშველი მითოლოგიით, ამდენად იგი ფოლკლორის უშუალო საფუძველსაც არ წარმოადგენს. მითოლოგიისა და ფოლკლორის საფუძველი არსებული სინამდვილეა, რასაც რომეც მტკიცედ ემყარება, მაგრამ არა ისე, რომ ფოლკლორი

უშუალოდ მითოლოგიის ბაზაზე ვითარდებოდეს და პირველყოფილ საზოგადოებაში ეფუძნებინა სინამდვილეს მხოლოდ მითის პრეჟიჟი სტრუქტურა. წმინდა სახით მითოლოგიური შემოქმედება რეალიზირებული შემოქმედებაა, იგი დიდი მანძილით არის დაცილებული კვმარტებებს და თავისი არსებით აფერხებს ადამიანის გონებრივ დაწინაურებას, ბუნებაზე გამარჯვებას. ამის გამო პირველყოფილ-თემურ წყობაში ვითარდებოდა არამითოლოგიური შინაარსის, შრომასთან და ყოფიერებასთან დაკავშირებული, სიტყვიერება, რომელიც მეტნაყლები სიზუსტით ასახავდა ადამიანთა მიწიერ ცხოვრებას, მათ საზოგადოებრივ იდეალებს.

ეპოსის ჩამოყალიბება ყოველი ხალხის ცხოვრებაში კვმარტად ისტორიულ მოვლენას წარმოადგენს. ეპოსში, როგორც მხატვრული შემოქმედების ფორმის, აისახება ხალხის მრავალსაუკუნოვანი სულიერი სიმდიდრე, მისი კულტურა, მორალი, საზოგადოებრივად სასიცოცხლო ძალე, მთელი მასის სამეურნეო და საომარი გამოცდილება, მისი ზნე-რწმუნება და რელიგია, მსოფლმხედველობა. ეპოსი სინთეტური მოვლენაა. მასში გამოხატულების პოეზიის ხალხის ყოველი ნიშანთვისება, შინაგანი და გარეშე ურთიერთობა. ეპოსი, რა თქმა უნდა, ცარიელ ნიადაგზე არ წნდება. იგი ხალხური შემოქმედების განვითარების მაღალი საფეხურის წარმონაქმნია. დღემდე ცნობილი ხალხების ეპოსი არც ერთ შემთხვევაში არ წარმოადგენს მის შემქმნელთა პოეტური მოღვაწეობის პირველ ნაბიჯს, ფოლკლორის საწყის მდგომარეობას. არა, ფოლკლორი ეპოსით არსად არ იწყება, ისე როგორც შექრლობა რომანთან და ეპოპით არ დაწყებულა. ეპოსი ისტორიულად შემოქმედებულია. იგი იქმნება მაშინ, როცა ხალხის ცხოვრებაში ადგილი აქვს დიდ მოვლენებს, ძლიერ პარტიკილებს, საგტაო ხასიათის სოციალურ გარდაქმნებს, ტომის, ხალხის თუ ერის სასიცოცხლო ძალთა დამახულობას, პროგრესულ შემოპრტუნებას. ასეთ ვითარებას თითოეული ხალხის წარსულში ვიპოვებ, მაგრამ სხვადასხვა მასშტაბისა და სიღრმისა. რაც უფრო დიდია ისტორიული მოვლენის სიღრმე და გავრცელება, მით უფრო ფართო და ესთეტურაა მასების შემოქმედების ნაყოფი, მით უფრო საკაცობრიო ხასიათი აქვს თაბათა კოლექტიური თანამატრობით შემქმნილ ნაწარმოებებს. ამგვარი საშინაო და საგარეო ვითარებით აიხსნება ის ფაქტი, რომ არა ყველა ხალხს მოეპოვება საკაცობრიო შნიშვნელობის ეპიკური თხზულებანი, რომ ხელშეწყობის ნორმის ღონეში მიღწეულ ნაწარმოებთა რიცხვი განსაზღვრულია.

ეპოსი მხატვრული შემოქმედების რთული სახეა. იგი წინასაფეტურის ეანრებისაგან განსხვავდება როგორც წარმოქმნით, ისე შემადგენლობითა და საგომბრივი აზროვნებით, ამიტომ არ უნდა გვეუცხოვოს როცა ეპოსზე მსჯელობის

დროს, სულ ერთია იგი ქართული იქნება თუ უცხოური, ხაზს უსვამენ ეპოსის შედგენილობის რომელიმე მხარეს, მის წიაღში შესულ არა ყველა კომპონენტს. ქართული კლასიკური ეპოსის, ამირანისა და ეთერანის მითოსამდე ჩამოქვეითება არ არის უბრალო შეცდომა, ის ხალხური მხატვრული პროცესის იდეალისტური-რომანტიკული გაგებას ემყარება და მას საბარგებლო არაფერი შეუძლია მოეტანოს ფოლკლორის შემსწავლელ მეცნიერებას.

დღენა შენგელია თავგამოდებით ამტკიცებს, რომ ამირანია მითოსია, თქმულების ცენტრალური ფიგურა გმირი კი არა, ღვთაება არის. ზანგრძლივი მსჯელობის შემდეგ იგი ასკვნის: „როგორც ვხედავთ, ამირანი ასტრალური ღვთაება ყოფილა და არა გმირი, „ამირანიაიცი“ მითოსს ყოფილა და არა საგმრო ეპოსი“ (წერილები, გვ. 215).

ამირანის მითოსად გამოცხადება არ არის ახალი, და, მაშასადამე, დ. შენგელიას თეორიაც არ ახალია, ძველია. ამ გზას ადგა ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის 90-იან წლებში შვედარი გმირ-გ. წერეთელი. პირინაბულდ დ. შენგელია თქმულების პოეტურ-სიმბოლურ გაგებას გუთავაზობს, რასაც გ. წერეთელი ემყარებოდა სიმოცი წლის წინათ. მაგრამ უსამართლობა იქნებოდა არ დავენება განსხვავება გ. წერეთლის შეხედულებას და დ. შენგელიას კონცეფციას შორის. განსხვავებას ქმნის ის, თუ ვინ გულისხმობენ ამა თუ ამ პოეტურ სიმბოლოში, რომელი ღვთაება გახვეული ეპიკური გმირის სამოსელში და რა სახით.

როგორც უკანასკნელი ამონაწერიდან ჩანს, დ. შენგელიას აზრით ამირანი ასტრალური ღვთაებაა (წერ. გვ. 215). ეს იმას ნიშნავს, რომ ქართული ეპოსის მარადიული გმირი ღვთაებად აღიარებულ რომელიღაც ცის სხეულის განსახიერებას წარმოადგენს. სახელდობრ, რომელი ასტრალური ღვთაება უნდა ვთვლიდნოდით ამირანის სახით, ეს გაურკვეველია. ასეთია დღენა შენგელიას მსჯელობის ერთი ასპექტი. მაგრამ, მწერალმა ამ ღებულების კარგად გამოანსკვაც ვერ მოასწრო და მეორე — პირველის საპირისპირო — მოსაზრებას გუთავაზობს იმავე საგანზე. ამირანი ახლა ევგეტატიური ღვთაებაა. „ამირანი ევგეტატიური ღვთაებაა“, ვითხელობთ ერთ ადგილას დღენა შენგელიას წერილებში (გვ. 189); „ამირანი მონადირეთა ევგეტატიური ღვთაება“, იმაგებებს მეორე ადგილას (გვ. 225); „ამირანი ევგეტატიური ღვთაება იყო და იგი ქვეყანას ყოველ განაფხულს ფასკუნჯის შემწეობით მოეწოდებოდა ზოლმე სამარსი (!) ქვესკნელად და დედამიწა ჰყავოდა“, განმარტავს მესამე შემთხვევაში (გვ. 232). ჩანს, ევგეტატიური ღვთაების თეორიას უფრო სიმართლიერად ეპყრობა მწერალი, რაკი ასე ზნირად ახსენებს მას. ცხადია, ბუნებრივად კითხვა იბადება: რომელ დღენა შენგელიას დაეუგეროთ, 12. „ნათობი“, № 6.

იმას რომელიც ამირანს ასტრალურ ღვთაებად გვიხატავს, თუ იმას, რომელიც ამირანს ევგეტატიურ ღვთაებად წარმოგვადგენს, ამ კითხვებზე ჩვენი პასუხი ასეთია: არც ერთს და არც მეორეს.

ამირანის თქმულების ქართული საგმრო ეპოსის ძველად მიჩნევა ნიშნავს თუ არა ქართულ მითოლოგიასთან ამირანის კავშირის უარყოფას? არა, არ ნიშნავს. დღესდღეობით ამირანის თქმულება მრავალპლასტოვანი ნაწარმოებია. მასში თავს იჩენს სხვადასხვა ეპოქისა და კულტურის დანაშთი, ამის გამო თქმულების თავდაპირველი სახე კვლავ აღმადგენი და სამიგებელია. ეს პრობლემა ამირანოლოგიის დღესწესრიგში კარგა ხანია დგას და ვერ გადაწყვეტილა. პროფ. შალვა ნუცუბიძის ცდამ პრობლემა გამამაფრა და უფრო ხელშეახებელი გახდა.

შეცდომას უშვებენ, რაკი ეპოსი მითოლოგიის გაგრძელებად მიანიათ. დ. შენგელიას კონცეფციით, ამირანია უშუალოდ მითოსია (წერილები, გვ. 215). ავტორი ჩვენ გვითვინებს, ათიქოს განსხვავებას ვერ ვამყარებდეთ მითოსსა და საგმრო ეპოსს შორის (გვ. 188), და ამის გამო მიგანჩნია ამირანია საგმრო ნაწარმოებად. ჩვენი აზრით, „უფრო უპირიანი და ზამართლიანი“ იქნება, თუ ამ საუვედურს მის ავტორს დაეუბრუნებთ და მოეახსენებთ, რომ თვითონ დღენა შენგელია ვერ ასხვავებს კარგად მითოლოგიას ეპოსისაგან, რომ იგი ცალკეული მოტივების მიხედვით წყვეტს საკითხს ასე ვრცელ სოციალური ტილოს შესახებ. ამაზე ითქმის სწორედ: ტყეში ზე კი სდგას, მაგრამ ეულად მდგომარ ხე, თუნდაც იგი მუხა იყოს, ტყეს არ წარმოადგენს.

მითოლოგია პირველყოფილი საზოგადოების იდეოლოგია არის, ეპოსი კი ამ იდეოლოგიის სპირიტუალური მოვლენა.

ამირანის ეპოსი არ არის თავისუფალი მითოლოგიისაგან. ამირანია, როგორც მატრიარქატის დროინდელი მხატვრული ძეგლი, მინიმუმ ლოგენად არის დავალებული ძველი ქართული მითოლოგიისაგან, რაც მას წინ უსწრებდა და ნიადავს უმზადებდა. ვარლ მარქსი 1858 წელს მითოლოგიას შემდეგნაირად ახსიათებდა: „ყოველი მითოლოგია ძლევის, იმორჩილების და ავილიბებს ბუნების ძალებს ფანტაზიაში და ფანტაზიის საშუალებით; მაშასადამე, იგი ისმოზა ბუნების ამ ძალებზე ნამდვილ ბატონობასთან ერთად“ (ვ. მარქსი, პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, გვ. 296). ცნობილია, რომ ბუნების ძალების დამორჩილებას დიდი დრო დასჭირდა. ამისდა შესაბამისად მითოლოგიამაც დიხანს იარსება; იგი კვლავ ინახავს თავს როგორც გაღანამთი, აღამიანთა პრიმიტიული საზოგადოების ატრიბუტი. მითოლოგია თავისი ნებით არ ჩამოსულა ტარტიდან, იგი, ასე ვთქვათ, ძალით გაიყვანეს სკენიდან. ამ პროგრესულ საქმეში თვლსაწინაო როლი ითამაშა ეპოსმა,

მარქსი მითოლოგიას მაღალ შეფასებას აძლევს და ხელოვნების საფუძვლად აცხადებს მას: „ბერძნული მითოლოგია შედგენდა ბერძნული ხელოვნების არა მარტო არსენალს, არამედ მის მიმდევარს“ (იქვე, გვ. 296). მარქსი ამ შემთხვევაში ხელოვნების, მწერლობისა და მხატვრების შესახებ ლაპარაკობს. აქედან გამომდინარე, ქართული გვირგვინი ეპოსის წინამძღვრია ქართული მითოლოგია წარმოადგენს, ისე როგორც „ბერძნული ხელოვნების წინამძღვარს წარმოადგენს ბერძნული მითოლოგია, ე. ი. ბუნება და თვით საზოგადოებრივი ფორმები, უკვე გადაშენებული“ (შეთუნობელ-ხელოვნებითი წესით ხალხური ფანტაზიის მიერ“ (იქვე, გვ. 296).

ხალხური სიტყვიერებისა და მითოლოგიის ურთიერთობა ჩვენ ამავე პლანში გვაქვს განხილული 1938 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში, რომელიც პირველი ცდააგანი იყო ქართული ფოლკლორის მითოლოგიის შესწავლის დარგში (ქართული ხალხური ზღაპრები, I, გვ. LXIII).

დ. შენგელაია ცდილობს დამტკიცოს, რომ ამირანიაში მითოლოგიური ელემენტების არსებობას ჩვენ უფროდღება გვიან მივაქციეთ, ვერძოლ 1947 წელს სადისერტაციო პაქტების შემდეგ და აქედან დაიწყო თერზე „გადათარღვრა“ (წერილები, გვ. 186). აქ სრული გაუგებრობაა. ჩანს, ჩვენი მოკამათე თვალყურს არ ადევნებს ფანტასკელი დროის გამოცემებს, თორემ 1952 წელს ჩვენი „ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორიაში“ ამოკითხავდა იმავე აზრსა და სიტყვებს, რასაც ის „ლიტერატურული ძეგლის“ 1944 წ. ტომის მიხედვით იცნობდა და რასაც 1947 წელს ცეცხლითა და შახვითი ტერმითა (იხ. „ლიტ. ძეგლები“, II, გვ. 63 და ქართ. ხალხ. სიტყვ. ისტორია, გვ. 446). ჩანს, არც სადისერტაციო კამათს და არც „მნათობში“ 1947 წელს დაბეჭდილ წერილს არ მოუხდენია ისეთი ეფექტი, როგორსაც „წერილების“ ავტორი ვარაუდობს. მკითხველს თვითონ შეუძლია გაითვალისწინოს, თუ რატომ არ შეეძლო მოგზადინა დ. შენგელაიას გამოსვლას ასეთი გავლენა.

პლასტების საკითხი

დემნა შენგელაია ხშირად მსჯელობს ამირანის პლასტებზე და არაერთხელ მიგვათხოვს, რომ ჩვენთვის ეს საკითხი უცნობია. ეტყობა, დ. შენგელაიამ პლასტების არსებობა ამირანიაში 1947 წელს აღმოაჩინა და ისე მოეწონა ეს ფაქტი, რომ მაშინვე მის პოპულარიზაციას შეუდგა. ჩვენს სახელოვან მწერალს აქ აშკარად დაეწივნება, რომ ამირანიაში პლასტების-შენაკადების არსებობა ჩვენ მანამდე ვიცოდით, სანამ მისი წერილი დაბეჭდებოდა „მნათობში“. დემნა შენგელაიას წერილის გამოქვეყნებამდე თობი წელით ადრე ეწერდით: „ჩვენამდე მოღწეული ვარიანტები უცბად არ აღმოცენებულან. სიუჟეტმა მრავალი ცვლილება განიცადა... დღეს-დღეობით მოთხრობაში ბევრი შენაკადია

ამირანიაში მითოლოგიური ელემენტების არსებობა ჩვენ იმთავითვე გვაქვს დაშვებული. პერსონაჟების განხილვის დროს უნდად წარჩენილია, რომ ამირანის დედა მატრიარქატის დროინდელი ნაღობის ქალღმერთია, ხოლო „ქაჯობატონი“, ამირანის მთავარი მოწინააღმდეგე და მიმჯავებული, ტაროსის ღვთაებაა. ორივე პერსონა სიუჟეტის განვითარებაში გადამწყვეტ როლს თამაშობს, მათ გარეშე ამირანი არც ღვთისური გმირია და არც თავისუფლებისათვის მებრძოლი. მიუხედავად ასეთი ვითარებისა, ამირანიაში მითოლოგიური ნაწარმოებზე გამოცხადება მიზანშეწონილად მაინც ვერ ვსცანით, რადგან მას საგვირო ეპოსის ყველა სპეციფიკური ნიშანი მოეპოვება.

შეიძლება გავთხიან, რომ ამირანიაში საგმირო ეპოსის ნიშნად მინევა შეუძლებელია იმიტომაც, რომ იმ შორეულ ხანაში, ე. ი. სამი ათასი წლის წინათ, როცა ამირანიაში შექმნა ივარაუდება, ქართველებს საგმირო ეპოსი არ შეიძლება ჰქონოდათ; მათი იმდროინდელი ფოლკლორი, ამირანიაში ჩათვლით, უფოლ მითოლოგია იყო. ქართული საგმირო ეპოსის ისტორიის ასეთ შორეულ ხანაში გადატანის შესაძლებლობა არ არის რეალურ საფუძველს მოკლებული. ქართველი ხალხი ადრეულ ანტიკურ პერიოდში წარმოადგენდა ძლიერს, კომპაქტურად დასახლებულ, შემინდგრების მქონე კულტურისაა ხალხს, რომელიც თავისი სამხედრო ძლიერებით არ ჩამორჩებოდა მახლობელი აღმოსავლეთის მოწინავე ხალხებს. ეს პერიოდი ქართველი ხალხის ცხოვრებაში იყო ნამდვილი გმირული ეპოქის ხანა, რომელი საფხურიც, ენგელსის სიტყვით, სხვადასხვა დროს გაიარეს ბერძნებმა, იტალიელებმა, გერმანელებმა და ნორმანებმა (ე. მარქსი და ფრ. ენგელსი, ჩი. ნაწერები, II, გვ. 216). სწორედ ამ ეპოქაში ხდება ბარბაროსობიდან ცივილიზაციაზე გადასვლა. ქართველებმა ცივილიზაციის ხანაში თითქმის ყველა იმგვარი მონაპოვარი გადმოიტანეს, რაც ბერძნებს ახასიათებდათ.

შერეულა, როგორც სიუჟეტის, ისე პეტრის სიტყვის შრიც“ („ამირანის სიუჟეტის აღდგენის პრობლემა“, გაზ. „ლიტერატურულ საქათველო“, 12 მაისი 1943 წ., № 12). 1944 წელს დაბეჭდილ ნაშრომში დაწერილებით გვაქვს განმარტებული, თუ რა ნიშნავს ვაწნა ამირანიაში ეს ახალ-ახალი ფენები. „ასეთი დანამატი კი ერთ სიუჟეტურ ფენას არ მიეკუთვნება, ის სხვადასხვა საზოგადოებრივ საფეხურსა და მდგომარეობას ასახავს“ (ლიტერატურული ძეგლები, II, გვ. 64).

პლასტებმა ცდუნებამი შეიყვანა მწერალი. 1947 წელს დ. შენგელაია განმარტებით გვახსენებდა ისეთი პლასტების შესახებ, რომელთა არსებობა მას მხოლოდ ჩვენი ადრინდელი წერი

ლებით შეცვლა გავიო. 1947 წელს „მნათობში“ დ. შენგელაია წერდა: „მის. ზაქარია უნდა მოვგონო, რომ ეს დიდებული ძეგლი სამიოთხს წელზე მეტია, რაც ქართველი ხალხის შეგნებაში უოფიერობს (!) და ამ არცთუ ასე მცირე დროის მანძილზე მას დიდი ცვლილებანი განუცდია, ზედ მრავალი პლასტი დაუქოილა ტოტემიზმისა, ვარსკვლავითაყვანისმცემლობისა, კერპთთაყვანისმცემლობისა, მახადიანობისა, მატრიარქატისა და მონადირეობის ყოფის გადანათვისის სახით“ (ზ. 6, გვ. 151). უკანასკნელი ფრაზა „წერილებში“ ახალი რედაქციითაა დაბეჭდილი, მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ჭეშმით.

ახლა მივყვით კვალდაკვალ პლასტიკზე მსჯელობისას დემნა შენგელაია დუმილით უფლის გვერდს მათ აღმოჩენით და საკუთარ დამსახურებელ წარმოგვიდგენს ამირანოლოგიის ამ უდავო თვალსაჩინო მიღწევას.

1. 1913 წელს ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „თუმცა ეს ხალხური თქმულებებიც ამირანზე ყველაზე შეცვლილი არიან შერმინდელ, თანდათანობით შექსოილ, სხვადასხვა ხალხური და მწიგნობრული თხზულებებიდან ამოღებული ცნობებით: ზოგს მათგანს ქრისტიანობის კვალი ეტყობა, ზოგს კიდევ მაჰმადიანური, სპარსულ-არაბული ელფერი ადევს“ (ქართული ერის ისტ., 1, 135). დ. შენგელაიას მიერ დასაბუთებული პლასტიკის ერთი ნაწილი (მახადიანობა, კერპთთაყვანისმცემლობა, ვარსკვლავითაყვანისმცემლობა) აშკარად ივ. ჯავახიშვილის „საქართველოს ისტორიამი“ იღებს სათავეს.

2. მეტად სპეციფიკურია ამირანთან დაკავშირებით მატრიარქატისა და მონადირეობაზე ლაპარაკი. ამირანის მატრიარქატთან კავშირი მხოლოდ და მხოლოდ ჩვენს შრომებში გვხვდება. ამ გარეობისათვის ზღერე ყურადღება არავის მიუძღევია. ასე, 1942 წ. ჩვენ ვამტკიცებდით:

„ამირანის ეპოსი მონადირეობა-წრეზე ქალისა, მისი მთავარი გმირიც მონადირეა“ (ლიტერატურა, 11, გვ. 66); „ამირანის დედა ნადირობის ქალმშობი დალი არის, მამა კი უცნობი მონადირე“ (იქვე, გვ. 68); „თავისი მშობი დალი დედამთავრული ოჯახის ღვთაებაა“ (იქვე, გვ. 69). ამასთანავე, დასახულ იქნა ჩვენში მონადირეობის ღვთაებათა განვითარების რთული გზა: „თავდაპირველად ყველა ნადირის უფროსი ქალმშობი იყო (დალი), რომელიც მატრიარქატის ხანაში შეიქმნა და დამკვიდრდა; როცა დედამთავრული ოჯახი დაიშალა, მისი ადგილი კაცულეობამ დაიკავა“ (მოკლავებული ამირანი, გვ. 62).

ჩვენ გვესიამოვნა, როცა „მნათობში“ ამოვიკითხეთ, რომ დ. შენგელაია ყოველგვარი შენიშვნის გარეშე იზიარებს მოსაზრებას ამირანის მატრიარქატის ეპოქაში წარმოშობისა და მისი მონადირეობა შორის შექმნის შესახებ (წერილები, გვ. 226). გასაცვირი აქ მხოლოდ ისაა, რომ მწერალი ჩვენ მიერ შემოტანილ ცნებებს ჩვენვე გვაწყავლის!

1955 წელს დ. შენგელაიამ „მატრიარქატისა და მონადირეობის ყოფის გადანათვისები“ კიდევ უფრო განაზოგადა და „მატრიარქატულ-მონადირეობის კოსმოგონიის“ სახით წარმოადგინა (წერ., გვ. 191). მაგრამ ამას არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან, როგორც პირველ, ისე მეორე ფორმულირების ერთი და იგივე წყარო აქვს.

3. არც ამირანის საში ათასი წლის ზნობა ჩვენთვის მოულოდნელია; აქი საცვლევია ძეგლის დათარიღების გამო ეწერდით: „ამირანის ეპოსის შექმნა მეორე ათასწლეულ წელს უნდა მიეკუთვნოს ჩვ. წ-მდე“ (ქართული ეპოსი, 1945 წ., გვ. 154; მოკლავებული ამირანი, 1947 წ., გვ. 88).

დენარჩენი საკითხები

1. მწერალი ბეტრს წერს ტაბუს თაობაზე. მისთვის გაუგებარია, თუ რა შენაში ტაბუ, როცა ქართულ ეპოსზე ლაპარაკობთ (წერ., გვ. 187). პასუხი ამაზე გაცემულია „მოკლავებული ამირანის“ იმ თავში, რომელსაც „სახელის ტაბუ“ ეწოდება. ძველთა ძველი ხალხური რწმენა, მასთან ეროდ ტაბუ, თავის გამოსატყულებას პოულობდა არა მარტო მითოლოგიაში, არამედ საგმირო ეპოსშიც. მითოლოგია ემყარება რწმენას, წარმართული წარმოდგენები და რწმენა მითოლოგიის საფუძველს შეადგენს, მაგრამ ეპოსში, კერძოდ საგმირო ეპოსში, რწმენა აღარ წარმოადგენს მხატვრული აზროვნების საფუძველს, ნაწარმოების დასაყრდენს; ეპოსში რწმენა, ამ შემთხვევაში ტაბუ, აისახება ყოფითი რეალიტეტის სახით. ამიტომ ის, რაც ნადირობისა და ბარაქის მითებს ეგრე ახასიათებდა, მხატვრული შემოქმედების ამ ახალ საფეხურზე მითიანად არ გამოჩნდა, გადანათვისის მდგომარეობაში გადავი-

და. ამირანისში მოიპოვება ასეთი გადანათვისები, მაგრამ მათ საფუძველზე ნაწარმოების ერთიანად მითოლოგიის გედროში გადატანა შეუძლებელი ზდება. ჯერ უნდა გავარკვიოთ, რა ადგილი უჭირავს გადანათვისს და მეტი მის კვალობაზე ვაიხსენება თვითონ ნაწარმოების ხასიათი.

შევეხოთ ქალმშობი დალის. ჩვენი მონოგრაფიის გამოსვლამდე დალის შესახებ შედარებით მცირე ცნობები მოგვეპოვებოდა. ახლა უფრო გარკვეულია მისი ბუნება და განვითარების გზები. დ. შენგელაია მართალია როცა წერს: „დალი იგივე ოქროსმთიანი აღაა“ (წერ., 188). ეს საკითხიც ჩვენს ნაშრომში გარკვეულია. „ნადირობის ქალმშობი (სახეზედ მას პირობით, სენური მასალების მიხედვით, დალი ვეწოდოთ) ზოგ რაიონში ნაწილობრივ კვლავ შეინარჩუნა ძველი ფუნქცია (სვანეთი), ზოგან კი სრულებით გარდაქმნა და ტვის მუენე სულად იქცა (აღა)“ (მოკლავებული ამირანი, გვ. 62).

დ. შენგელაია ფიქრობს, რომ ნადირობის ქალღმერთის სახელი აფსათია და ამირანის დედა დალი აფსათი, ე. ი. ღმერთი აფსათი უფროა (წერ., 221). ქართული მითოლოგიის მიხედვით გარკვეულია, რომ აფსათი კაცლეთაბაა. ჩვენ მიერ შეკრებილი ახალი მასალების გარდა, ივ. ჯავახიშვილი ჯერ კიდევ 1913 წელს წერდა: აფსად „მამრობითი სქესის ღვთაება“ (ქართ. ერის ისტ., 1, გვ. 89). ამავე მკვლევარს საეჭვოდ არ მიაჩნია, რომ დალი „ოქროს ნაწნავთან მშვენიერ ქალადა ჰყავთ წარმოადგენილი“ (იქვე). ცხადია, ასეთ ვითარებაში აფსათის ქალღვთაებად გამოცხადება შემდეგ უნდა ჰქონდეს. ჩვენ საგანგებოდ შენიშნული გვაქვს ა. საგანზე: „ამის გამო დალისა და აფსათის გაიგივება არ შეიძლება“ (მოკაპტული ამირანი, გვ. 93). როცა ამას ეწერდით, მხედველობაში გვჭონდა მკვლევარი პ. ინგოროყვას 1939 წელს დაბეჭდილი ნაშრომი დავით სასუნციის შესახებ, სადაც აფსათი დალის მონაცვლედ არის მიჩნეული. პ. ინგოროყვას ამ შრომიდან, დ. შენგელაიამ წამოიღო მოსაზრება ა-ე (ა) სათის გეომოლოგიური კავშირისა ფასის მათთან (იხ. პ. ინგოროყვა, დავით სასუნცი, 1939 წელი, გვ. XXVII; დ. შენგელაია, წერილები, გვ. 209).

ენგელსის შეხედულებათა შესაბამისად ნაჩვენებია ქალ და მამაკაც ღვთაებათა მონაცვლეობის სურათი საქართველოში. „...ქალღვთაება დალი პირველი პერიოდის ღვთაებაა, ხოლო აფსათი — კაცლეთაბა შემდეგ ჩამოყალიბდა პატრიარქატის განმტკიცების პერიოდში“ (მოკაპტული ამირანი, გვ. 93). ამავე მოსაზრებას — პატრიარქატის ქალღვთაების პატრიარქატის დროინდელ კაცლეთაბით შეცვლის დავაობას — ავტორიც (გვ. 210).

3. როგორც ზემოთაც ვნახეთ, დ. შენგელაიას თავისებური პოლემიკური მეთოდი აქვს შემუშავებული: მოეწინება თუ არა რომელიმე მოსაზრება, შეუცვლის მის სახეს და შემდეგ დაუწყებს ამ შეხედულების სხვადასხვა ფორმით სწავლებას იმ ავტორს, რომელსაც თვითონ დაესხება. ამ ნადავ ზეარის მიმართაც ის ტოტემიზმის საკითხში.

დ. შენგელაია ამბობს, თითქმის ჩვენ ზერეულად განვიხილავთ ცხოველთა ეპოსის მშვენიერად გამოცემული ქართული ზღაპრების წინასიტყვაობაში (წერ., გვ. 235). რატომ არის მწერალი შენგელაია განრისხებული? ალბათ იმის გამო, რომ ჩვენი მოსაზრება ჩვენვე უნდა გვასწავლოს და ამ უმაღლესი საქმისათვის სათანადო ფორმა ვერ მოუწახვებს.

რა სახესა ეს ჩვენი მოსაზრება და როდის გამოგვიტყვამს იგი? ავიღოთ, დ. შენგელაიას შეფასებით, 1938 წელს მშვენიერად გამოცემული „ქართული ზალხური ზღაპრების“ პირველი ტომი და ვნახოთ, რა სწერია მის წინასიტყვაობაში. ქართული ზღაპრული ეპოსის კლასიფიკაცია

კლასთან დაკავშირებით იქ ნათქვამია: „ცხოველთა ეპოსის წინა რიგში დაყენებას, ჩვენ გვჯერა ნახებს ის ღებულება, რომლის მიხედვითაც ამ ეპოსის სიძველეა აღიარებული. სანამ პირველყოფილი აღმართი აღმართის სასწაულებრივ გარდაქმნას წარმოადგენდა, მანამდე მის ცხოველური ტოტემი უნდა შეეცნა, რომლის მხატვრული-დღოლოგიური ანარეკლს წარმოადგენს ფანტასტიკური მოთხრობები ცხოველების შესახებ... ზალხურ შემოქმედებას უნდა აესაზღაოთ აღმართის ტოტემური წარმოშობა და მისი ცხოველ-ტოტემთან დამოკიდებულება. ეს გარდასახვა, მრავალმხრივ საგულისხმო მომენტო ქართულ ეპოსში თვალნათლივ მოსჩანს“ (გვ. XLIV). მეორე, უფრო გვიანდელ, თუმცა შენგელაიას წერილის გამოქვეყნებამდე დაბეჭდილი, ნაშრომში ჩაწერილია: ცხოველთა ეპოსის „სათავე ტოტემიზმსა და ანიმიზმში უნდა ვეძიოთ“ (ქართული ფოლკლორი, 1946 წ., გვ. 287). აი, წიკითხა რა მსგავსი მოსაზრებანი, მწერალს მოეწონა ცხოველთა ზღაპრებში ტოტემიზმის არსებობის იდეა და თავის მხრივ დაასკვნა: „ცხოველთა ეპოსი (ზღაპრები, იგავ-არაუბები, განმარტავს იგი, მ. ჩ. ერთ დროს ღრმა მითოლოგიური აზრით იყო აღსავსე... სანამ წარმართული ღმერთები აღმართის სახეს მიიღებდნენ, ზოომორფული, ე. ი. ცხოველთა სახით იყვნენ წარმოდგენილი, ისინი ტოტემს წარმოადგენდნენ“, და ა. შ. წერ., გვ. 235). 1947 წლიდან სულ რაზმა წელში გაწვლილ და შენგელაიას კვლავ მიეცა საშუალება შეგანებისა. იგი დიდი ხალხით იყენებს მომენტს და აღფრთოვანებული აცხადებს: „რადგან სიტყვა ტოტემური ცხოველთა გამო ჩამოგვიყარდა, არ შემოიღო აქვე შემოთხვევით არც ისარგებლა და არ თქვა“...

და აი ჩვენმა სახელგანთქმულმა მწერალმა ისარგებლა შემოთხვევით და თქვა ის, რაც ადრე სხვებთან ერთად არაერთხელ გვიტყვამს: „ამ ეპოსის გმირები ერთ დროს ტოტემური ღვთაებანი, ღმერთები იყვნენ“ (წერ., გვ. 255). არაერთი მოსაზრება შენგელაიამ 1938 წლის „წინასიტყვაობიდან“ გაიზარა. ასეთია, მაგალითად, სამი სქენისა და მათ დამაკავშირებელ მითითურ არსებობა ტრანსფორმაციის პრობლემა. 1938 წელს ნაჩვენებ სქემას: ფას-ქუჩა (სიმურღო) — აზრები (არბი) — მიტი (ცინკრაქა) გულმოდგინედ იყენებს დ. შენგელაია სხვადასხვა დროს: 1944 წ. („სამი სქენი“), 1945 წ. („არბის ნახტომი“), 1947 წ. („ამირანის გარშემო“), მაგრამ ყოველთვის დემილით უკლის გვერდს წინა მკვლევართა დასახელებას.

დაბო, ასე იცის მშვენიერად გამოცემულმა წიგნმა, იგი თავსაც შეგავარებს და თემასაც გაიგნის!

4. ამირანის ღვთის, ნადირობის ქალღმერთის, ღმრთისათვის დროს ჩვენ ნათქვამი გვაქვს: „დალს ზნეთა ჰქონია კივილი. მონადირე მი-აღწია მის სამყოფელზე და მზეთუნახავს შეუერ-

თდა" (ლიტ. ძიებანი, 11, გვ. 66). დ. შენგელია ამის გამო წერს: „დაღს „ჩვეულებად“ სრულიად არ ჰქონია წივილი, როგორც ამის გვიხსნის მხ. ჩიჭვანი. იგი ავხორცი ქალღმერთი იყო და თავის მიჯნურს ენებათაწინ წივილით ეძახდა“ (წერ., 224).

კიკელი დაღის ერთ-ერთი ატრიბუტია. ამ ზმით იცნობენ მას ქალღმერთის ადგილსამყოფელსა მონადირეები კივილის საშუალებით აგნებენ. დაღის ამგვარი ზნის თუ ჩვეულების უარყოფის ნების არ გვაძლევს სვანური თქმულებები, სადაც არაერთხელა ვახაშვი ქალღმერთის ეს თვისება. დაღის ზმა ქალის კივილის ზმის ჰგავს, მაგრამ იგი არაა ჩვეულებრივი კივილი; იგი ჩვენ რისტიკ გვირის უძლეურეს ზმასა და რუსული ბილინების სოლოვეი რაზმონიავის ველურ სტეფნის მოგვაგონებს. დაღის ზმა მომავლენებლად მოქმედებს ცოცხალ ბუნებაზე. დაღის „ძლიერი კივილი“ (მიჯნურობა ამირანი, გვ. 375) ისეთია, რომ აღმაინებს მის გაგონებაზე ცალმხრობა უხმებთან. დაღი ასე კივის ყოველ ცხრომის კვირას. ამიტომ მოგვიჩინა იგი ჩვეულებად, ზნით. „აი ამ კლდის თავში, იღებს (ამამს) რაღაცა ყოველ ცხრომის კვირას (მახა მისულად) იმგვარ კივილს, რომ მისკენ რომელი თემიც გვექნება, ის ყველას შემოგვახმება ზოლში. ამიტომ, საცოდავებს, ყოველ ცხრომის კვირას მხოლოდ გამხმარი თქმითა გვაქვს იქითკენ, კლდისაკენ მიქცეულა“ (იქვე, გვ. 364). ამგვარად უხსნიან სოფლები თავიანთ მძიმე მდგომარეობას უცნობ მონადირეს და დახმარებას სთხოვენ.

დაღის ავხორციბა, მისი მონადირეებთან ტრფილა, რაზედაც დ. შენგელია ლპარაკობს, ჩვენ სიგანებოდ გვაქვს განხილული მომდევნო გვერდზე („ლიტ. ძიებ.", 11, 67). მაშ, რაზე საუბრობდა მწერალი? რა ახალი მოტივი აღმოაჩინა მან დაღის საშინელ კივილში?

ასეთია ჩვენი შენიშვნები ღმნა შენგელიას ნაშრომის შესახებ. როგორც ჩანს, ამ ნაშრომში უფრო რამ სიდავია, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ამ ღვაწლთა თავისი დაღებითი მხარე აქვს, — იგი რელს უწყობს ამირანოლოგიის პრობლემის დაძლეულებას.

ამირანის სახელს თავისი არსებობის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში დიდი ცვლილებანი განიცადა. მოუხდევად ამისა, მისი თავდაპირველი ინდივიდუალობა ძირითადად მაინც შენარჩუნებულია ზეპირსიტყვიერებაში. ამირანის სახის გავრცელებაში აზრთა სხვადასხვაობა შეიმჩნევა თვით ხალხში. თქმულებებში ამირანი სტადასტავარად არის წარმოდგენილი, ამირანი ხან ღვთისურჩი გვირია, ხან გაზვიადებული და ამაყი ღმერთიკაცი, ანდა მზეთუნახავის მამიებელი ზღაპრული გვირია. საგვარეულო-ტომობრივი ფორმაციიდან მოყოლებული მონათმფლობელურ

და ფეოდალურ საზოგადოებაში მიჯნურობა ტიტანის სახეს თავისი ინტერესებისა და შემხატების ინტერპრეტაციას აძლევდა თანამოქალაქის საზოგადოებრივი ფენა თუ კლასი. ამიტომ არის ამირანი ხან ნაღვრობის ქალღმერთის შვილი, ხან უმანკოდ ჩასახული გვირი, ხან გლეხის ქოშში აღზრდილი ყრმა, ხან კიდევ უსატყუარ მონადირის პეტერული სიყვარულის ნაყოფი. ნაირნაირი ინტერპრეტაციისა და მიუხედავად ამირანის მაინც ყოველთვის რჩეულია, მასთან მუდამ ხალხის საუკეთესო სურვილები და იმედია დაკავშირებული. ეპიკურად გაზარებული გვირის მისი შემქმნელი ხალხის იდეალურის მატარებელია, არა მხოლოდ იდეალუბის და მომავლის რწმუნისა, არამედ მასში თვითონ ხალხი იქნეს თავის თავისი ყოფით, ფიზიკური და სულიერი აღნაგობით, ისტორიული ბედით. ამის გამო ამირანიანში თვით ქართული ხალხი მოჩანს, ის ძველი ქართული ხალხი, რომელმაც განვითარების გარკვეულ საფეხურზე დღევანდელი ქართული ტომები მოგვცა და საძირკველი გავსცნა ორ ზღვას შორის კავკასიონის კალთებზე. ამირანის სახის საფუძველი რეალური ადამიანია, თვისებებითა თავისუფლებისათვის ბრძოლა სახელგანთი გვირი, მამაკური თვისებებით გამორჩეული და დაწინაურებული მეთაური რომელიც, დროთა ვითარებაში დასახა რა ხალხმა თავის იდეალად, კოლექტიური შემოქმედის გენიალურა ხელოთ მარადიულ გვირად გამოაქანდაცა. მიგრებოლიზაციისა და იდეალიზაციის კანონის ძალით ამირანმა მხატვრული სრულყოფის გზაზე მრავალი ზეპუნებრივი თვისება შეიძინა, რაც ზოგჯერ მას ღმერთა რანგადიც ამაღლებს, მაგრამ ეს სრულებით იმას არ ნიშნავს, რომ ამირანი ნამდვილი ღვთაებაა.

ეპოსში ღვთაება არასოდეს არ გვევლინება იდეალური ადამიანის განსახიერებად, ხალხთან მყოფ და მისი კეთილდღეობისათვის მებრძოლ გვირად. ამირანიანში მომავლება პერსონიფიკირებული ღვთაებათ, მაგალითად, ასეთია ყაშირის მამა, ხალხის საყვარელი გვირის მიმჯავველი არსება, მაგრამ თვით ამირანი, შრომელთა ბედის გამზარებული და მარადტარებული ღვთისურჩი გვირი არ არის ღვთაება.

ქართული ეპოსი, რომლის კლასიკური ნიმუშებს ამირანიანი და ეთერიანი წარმოადგენს, დიდი მოვლენაა ეპიკური შემოქმედების ისტორიაში.

შორეული საუკუნეებიდან გადმოცემა თანამედროვე საზოგადოებას ეს დიდი კულტურული მემკვიდრეობა. ამის გამო მისი ყოველმხრივი შესწავლა, განვითარების საფეხურების აღფრენა და ფართო სამეცნიერო ასპარეზზე გატანა საბჭოთა ფოლკლორისტიკის გადარღმულ ამოცანას წარმოადგენს.

დავით ჩაპჩავაძე



ისტორიული ძეგლი უკიმერიონის გორაზე

ქვის საფეხურებიან მაღალ კიბეებს რომ აივლით, მადგებით კირქვით ნაშენ ძველ გალავანს. იგი დიდ ტერიტორიას ეფლება. „უკიმერიონის გორა“ — ასე უწოდებენ ქუთაისლები ამ მიდამოებს. ამ სიტყვის ეტიმოლოგიის ისტორიული საფუძველი აქვს: იგი საექმო-სადღესასწაულო ადგილს ნიშნავს.

მართლაც რომ საზეიმო-სადღესასწაულო განწყობილებას ქმნის უკიმერიონის გორა! ჩრდილოეთით მჭიდველობის არე მთავრდება კაცასიონის შორეულ მწვერვალებზე, რომლებიც ცის კიდურებში შეტყორცნილან და ლამაზ არსებებს უკეთებენ მას. მოპირდაპირე მხარეზე გურიის მთები აღმართულან. დაბლაზე მიედინება მრავალი დროების მომსწრე მდინარე რიონი, რომლის ზედაპირი ვერცხლივით ლაპლაპებს. ამ ადგილებიდანვე მთლიანად მოჩანს დღევანდელი ქუთაისი.

აღმათ ამ მოხდელიმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამაც მოაფიქრებინა ჩვენს წინაპრებს აუშენებინათ სწორედ ამ მიდამოებში თავისი სიდიდითა და მშვენიერებით განთქმული ტაძარი, რომელიც ამაჟამად ნანგრევების სახითაა შემორჩენილი.

ზაგრატის ტაძარი აგებულ იქნა მე-10 საუკუნის დასასრულისათვის, ზაგრატ მესამის მეფობის დროს. ცნობილია, რომ ამ პერიოდში საქართველო საქმად მომძლავრდა, ქვეყანა ძირითადად გაერთიანებული იქნა, ამ გაერთიანებამ თავისი გაგლეხა იქონია ქართული ხელოვნების შემდგომ განვითარებაზე.

მეათე საუკუნის დამლევისათვის დიდ წარმატებას მიაღწია ქართულმა ხეროთომოდერებასაც. მეთერთმეტე საუკუნიდან მეტი ყურადღება ეთპობა შენობის მოცულობის გადიდებას; ნაგებობის გარეგანი სამკაულის, განსაკუთრებით, ჩუქურთმის უხვად გამოყენებას. საეკლესიო არქიტექტურაში მთავარი ადგილი უჭირავს ისეთ ტაძრებს, რომლებსაც წაგრძელებული ფორმა აქვს და შენობის შუა თავისუფალშეგომარე სვეტებზე დაყრდნობილი გუმბათი. ამ მხარე თავისი მნიშვნელობით, მოცულობით, შინაგანი სივრცის მხატვრული გაფორმებით გამოირჩევა სამი უდიდესი ტაძარი: ალავერდის, მცხეთის „სვეტიცხოველი“ და ქუთაისის ტაძარი.

ამ ეპოქის მნიშვნელოვან არქიტექტურულ ძეგლთაგან ცნობილია სამთავისის, ბედიის და ნიკორწმინდის ტაძრები, რომლებიც თავისი არქიტექტურული სახით ქმნიან განსაკუთრებულ ჯგუფს.

ჩამოთვლილი ტაძრები შემკობილია საუცხოო ჩუქურთმით. ჩუქურთმა მეტწილად ამოკვეთილია ქვაზე ღრმად, რაც სინათლისა და ჩრდილის მკვეთრი შეპირისპირების საშუალებით აძლევს ზედაპირის რელიეფურ სახეს. ამ ძეგლების მიხედვით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ორნამენტი უფრო მეტად მდიდრული გახდარა, იგი კედლების უფრო დიდ ნაწილს ფარავს. შენობის შინაგან შემკულობაში დიდი უკრადლება ეთმობა კედლის მხატვრობას.

ყველა ზემოდასახლებული ძეგლი ქართულ არქიტექტურაში წარმოადგენს ხელოვნების დიდ ნაწარმოებს, მაგრამ, როგორც ირკვევს, ზაგრატის ტაძარი უმდიდრესი და უმშვენიერესი ყოფილა. „საქმარისია მოვგონოთ ერთი საგულისხმო ამბავი: ვინმე არაბი მოგზაური პოეტი გუზომ მოუხიზლავს ქუთაისის ტაძრის მშვენიერებას, რომ თეთრ ქვან ლეჟსად ამოუკრია ტაძრის მშენებელთა მაჟებ-მადიდებელი სიტყვები. აქ ორი რამ არის საინტერესო: არაბეთი ხომ ხეროთომოდერების განვითარებით მაღალ დონეზე იდგა, არაბი მოგზაურის გინცვიერება კი არქიტექტურული ძეგლით არც ისე ადვილი იყო. გარდა ამისა, მამადიან პოეტს საჩუქროვბრივმა ტენდენციამ ზელო არ შეუშალა, ქრისტიანული ტაძრის ხილვის გამოწვეული აღფრთოვანება ლეჟსად გამოეხატა.

ტაძარში ინახებოდა დიდი სიმდიდრე. მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში რუს ელჩებს — სტოლინიკი ტოლჩანოვსა და დიკი ივლევეს მოუხდენიათ ტაძრის საგანძრის აღწერა. ტაძრის აღწერილობა შესრულებულია დიდი ყურადღებით, მრავალი რამ ამ აღწერილობიდან უთოოდ უნდა იქნეს გათავალისწინებული ტაძრის პირვანდელი სახის დადგენისათვის. ზაგრატის ტაძრის შესახებ დაწერილ წიგნში ისინი აღნიშნავენ: ქუთაისის ტაძარი თავისთავად სასწაულოა.

ამასთან ერთად, ქუთაისის ტაძარი ფლობდა მამულებს, რომელთა შემოსავალი ნაწილდებოდა

ტაძრის მსახურთა და მლოცველთა შესანახავად (შემონახულია შემოსავალ-გასავლის ანგარიშები).

ტაძარი საეკლესიო ადმინისტრაციული ცენტრია იყო. აქ იჯდა მიტროპოლიტი, რომელიც განაგებდა იმერეთისა და გურიის ეკლესიებს.

ბაგრატის ტაძარი დაუზიანებლად იდგა შეიდი საუკუნის განმავლობაში, ე. ი. მე-17 საუკუნის დასასრულამდე. 1691 წელს მთელსავე ტფილისის დასაზიანებოთ თურქებმა მოახერხეს ქუთაისის ციხის ხელში ჩაგდება. თურქმა ბარბაროსებმა სასტიკი ბრძოლების დროს ააფეთქეს და დაწვეს ტაძარი. შემდგომში იმერეთის სამეფოს არ გააჩნდა ტექნიკური და ნივთიერი საშუალებები ტაძრის აღსადგენად.

სამი საუკუნის განმავლობაში ტაძრიდან დარჩენილი ნანგრევები უპატრონოდ იყო მიტოვებული. დიდუბა მრავალი ჩუქურთმა, წვიმამ და თოვლმა ჩამორყევა კედლებზე შერჩენილი მხატვრობა, ზოგიერთი კერძო პირი ძვირფას ქვებს იტაცებდა პირადი საკუთრებისათვის.

1912—13 წლებში ქუთაისის საზოგადოებრიობამ მიიღო ერთგვარი ღონისძიება ძეგლის შემდგომი გაპარტახებისაგან დაცვის მიზნით: ჩატარდა ტაძრის გალავნის აღდგენითი სამუშაოები, მაგრამ ეს საკმარისი არ იყო.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ამ შესანიშნავ ძეგლს. ტაძრის დაფინანსება მიეცა ამ შესანიშნავ ძეგლს. ტაძრის დაფინანსება მიეცა ამ შესანიშნავ ძეგლს. ტაძრის დაფინანსება მიეცა ამ შესანიშნავ ძეგლს.

1936 წელს ჩატარებულმა პირველმა გათხრებმა დადასტურეს, რომ ტაძრის ძირითადი ნაწილი ნაყარისა და მიწაში იყო ჩამალული. ეს კი ერთმა გარემოებამ თვალსაჩინო გახადა: ტაძრის ნანგრევების გალავანთან არის შემორჩენილი პატარა ზომის სამრეკლო კოშკი. ამ კოშკის ფუძესთან პეტრე ჭაბუკიანის მიერ შემსწავლ იქნა გაცვეთილი ზღერბლი, როგორც შემდეგ გამოითქვა, 2 მეტრი სისქის ნაყარით იყო დაფარული. ზღერბლი გაშვინდენ და გაიხსნა ალაყადის კარი, რომელიც აგრეთვე ამოქოილი და დაფარული იყო ნაყარით.

ტაძრის ტერიტორიის გაშენებისა და გათხრების ჩატარების გარეშე შეუძლებელი იყო მისი სრულფასოვანი შესწავლა. 1939—40 წლებში ტაძრის ნანგრევები გაშენილი იქნა საუკუნოვებით დაგროვილი ნაყარისაგან. ამის შედეგად სპეციალისტებს საშუალება მიეცათ სწორი წარმოდგენა შეემთხვევინათ ტაძრის ზომებსა და აგებულებას.

ახალი მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ ბაგრატის ტაძრის ჰქონია სამი საუცხოოდ გაფორმებული კარიბჭე. მთლიანად არის შემორჩენილი სამხრეთის კარიბჭე, რომელიც დღევანდელ ქალაქს გადმოჰყურებს. კარიბჭის თალი სამხრეთის მხრიდან დაყრდნობილია ორ მოზრ-

დილ სვეტზე. ეს სვეტები და თალი გაფორმებულია წმინდა ქართული სტილის ორნამენტებით. პირველი სვეტის ჩუქურთმის შემსწავლენად განსხვავდება მეორისაგან, ხოლო თალის მარჯვენა მხარის გაფორმება—მარცხენისაგან. ეს სხვადასხვაობა ქმნის ერთ მთლიან, განუყოფელ, ესთეტიკურად მშვენიერ ანსამბლს. სამხრეთის კარიბჭე შედგენილია საზივრა შესასვლელი ყოფილა. ამ შესასვლელშია შედგ გიორგი I-ის საფლავი, რომელსაც გვერდის ვერ აუღლით, ზედ უნდა გადააბიჯოთ ტაძარში შესვლისას. შედგენილია ასეთნაირად დაკრძალვა თავისებური საარწმუნოებრივი მისამართებით უნდა აიხსნებოდეს; დიდკაცება და მდაბიოთა შორის მხოლოდ ამქვეყნიდან განსხვავება, სიიფის კი ყველა თანასწორიად დეთი აღმაშენებელი დასავლავებელია გელათის გალავნის მთავარ შესასვლელში.

სამხრეთი კარიბჭის მარჯვენა ეკედერის პატარა ეკლესიის ნაშთია. ტრადიციულად დიდ ტაძრებთან მიაშენებდნენ ხოლმე პატარა ეკლესიებს, რომლებშიც დასაფლავება შეეფთავადა და წარჩინებულ სასულიერო პირთა ზეგდრი იყო. თუ ვის ეკუთვნოდა ეს ეკერო, დიდგენილი არ არის, და არც წარმოადგენს განსაკუთრებულ ინტერესს. აქ უფრო საინტერესოა ის, რომ სამხრეთის მარჯვენა კედლის სულ ქვედა ნაწილში ქვაზე ასომთავრულად არის წარწერილი „ოქროპირა“, რაც ტაძრის ერთ-ერთი მშენებლის სახელი უნდა იყოს. აქვეა სამი სვეტის ნაშთი, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ თაღებიანი არქადა ყოფილა. აღსანიშნავია აგრეთვე ნაშთი ბუზრისა, რომელიც გვიან ხანას ეკუთვნის.

დასავლეთის კარიბჭე დიდად დაზიანებულია და ამიტომ არა სრული საბითაა წარმოდგენილი, მაგრამ იგი ყველაზე მდიდრულად ყოფილა გაფორმებული. შემორჩენილია დიდი ოსტატობით პოზუქურთმებული ორი სვეტის, აგრეთვე თაღის, ფრაგმენტები, შესასვლელის მოჩუქურთმებული კამარები ამკობდა ტაძრის ფსადს. ამ კარიბჭესთან წარწერაა: „ზაქარბერ თურმანიძე“. ეს უნდა იყოს ერთ-ერთი დიდოსტატის, ტაძრის პირველი მშენებელი ხუროთმოძღვრის, გვარი და სახელი.

ტაძრის ჩრდილოეთი მხარე ასეთნაირად წარმოდგენილია: სვეტებიანი გალერეისა და ორი ეკედერის ნაშთები, უზარმაზარი ქვევრები, კარიბჭე, რომელიც შედარებით საღად ყოფილა გაფორმებული, მაგრამ ამჟამად იმთაა საინტერესო, რომ მის თაღზე დარჩენილია ღვთისმშობლის ფრესკა, რომელიც ერთადერთია ტაძრის მხატვრობიდან შემორჩენილი (წვიმა ვერ უშენს) ჩრდილოეთის კედელზე ყველაზე მნიშვნელოვანი წარწერაა: „ოდეს განმტკიცდა იატაკი ქორონიკონი იყო 223“ თუ „იატაკის განმტკიცება“ ტაძრის მშენებლობის დამთავრების ნიშნავს, მაშინ ეს ძეგლი 1003 წელსაა აშენებული. საგულისხმოა, რომ „223“ არაბულად სწერთა

(780+223=1003). აღმოსავლეთის მხრიდან ტაძარებს შესასვლელი არ უკეთებოდა. აქაც მხოლოდ საკმარისიანი კედელია.

ტაძრის შიგნითაა 8 უზარმაზარი სვეტი, რომლებსაც ტაძარი ეყრდნობოდა, ეს სვეტები ჩვეულებრივი ცილინდრული ფორმისა კი არ არის, არამედ სრულიად ორიგინალურია. ტაძარში დაცულია სვეტების ფრაგმენტების სხვადასხვა ზომა. დიდი ოთხი მრგვალი სვეტი წარმოადგენს გუმბათის მთავარ საყრდენს. სართულები დიდად განსხვავებულია ერთმანეთისაგან; თუ პირველი ქვის დიამეტრი 2 მეტრია, მეორისა უკვე ნახევარი მეტრით მცირდება და ა. შ. სხვაობა ქვების სიმაღლეშიც. ყოველი სვეტი ბევრად განსხვავებულია დანარჩენისაგან, ისე რომ ესოტერიკური მთლიანობა არ ირღვეოდა, ეს სვეტები შენობის სხვადასხვა ნაწილს განეკუთვნებოდნენ. აღსანიშნავია სვეტის თავების მხატვრული გაფორმება.

დარჩენილია, აგრეთვე, პატარა, მრგვალი მწკნე სვეტები—ფრაგმენტები. ეს სვეტები შარშარილოს კანკელთან ყოფილა დადგმული. ტაძრის შიდა ტერიტორია ნანგრევებითაა მოფენილი. რაწაირი ჩუქურთმით გაფორმებულ ქვას არ ნახავთ მათ შორის! ამ ნანგრევებთანაა დასავლეთის კარიბჭის თავები ბარელიეფური გამოსახულებებით (ფრთოსანი ცხენი, არწივები და სხვ.). ეს ფაქტი ქრისტიანული სარწმუნოების ქართულ თავისებურებაზე მიუთითებს; სწავგან მითოლოგიური მომენტები იღვევებოდა, საქართველოში კი არა, აქ ზელოვნება არ იყო შებოჭილი რელი-

გიური შაბლონით. იგი ვითარდებოდა ზალხური შემოქმედების საფუძველზე.

ტაძრის კედლების შიგნით ზაიდუმლო ოთახები ყოფილა. პირველი სართულის ოთახიდან საიდუმლო კიბე აღიოდა ზემო სართულების ოთახებში. ბაგრატიის ტაძართან შემდგომ მიღშენებით სამსართულიანი კოშკი. პირველ სართულზე უზარმაზარი ბუხარია, რომელშიც შეიძლება, მაგ., ხარის მთლიანად შეწვა.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ამ ტერიტორიას გარს ერტყმის ძველი გალავნები, რომლებიც საერთო იყო ქუთაისის ციხისა და ტაძრისათვის. ფიქრობენ, აქ მიწისქვეშა ოთახები და თავშესაფრები უნდა ყოფილიყო ჯერ იგი გათხრილი და გამოვლინებული არ არის.

ამჟამად ბაგრატიის ტაძარზე ფართო მასშტაბის აღდგენითი სამუშაოები მიმდინარეობს. უახლეს ხანში დამთავრდება ტაძრის კედლების კონსერვაცია, რითაც იგი დაცული იქნება დანგრევისაგან. გაიწმინდება ეზო ასეული წლობით დაგროვილი ნაყარის და ნაგავის ნარჩენებისაგან. ამრიგად, ტაძრის ეზოს დაუბრუნდება ძველი სახე. გათვალისწინებულია სამხრეთის კარიბჭის აღდგენა პირვანდელი სახით, ტაძრის კედლების რესტავრაცია და სხვ.

აღმოჩნდა ახალი ჩუქურთმისანი ქვები, გათლილი ქვები, სვეტების ნაწილები, ტაძრის საკუთარი გალავნის ნაშთი და სხვ.

ათასობით ექსკერსანტმა და ტურისტმა ინახულეს ეს საუცხოო ძეგლი. ვაკილებით საინტერესო გახდება იგი აღდგენითი სამუშაოების ჩატარების შემდეგ.

მელა კახიძის ლექსები

★

ცნობილია თქმა: სიყვარულს ყველა ასაკი უპირანილებათ. მაგრამ სულ სხვაა ის ცეცხლი, რომელიც შხოლდ ახალგაზრდა გულს ახასიათებს. მისი უდიდესი ჯილდო, ნაწიერება — ეს არის სიყვარულის უმანკო, შეუღებავი გრძნობა. მე მინდა მხოლოდ იმ პირველ შთაბეჭდილებაზე ვთქვა ორიოდე სიტყვა, რომელიც შედეგ კახიძის წიგნმა ჩემში გამოიწვია.

პირველი, რაც ჩემი, როგორც მკითხველის ყურადღება მიიპყრო, ის არის რომ ავტორი საკმაოდ თავისუფლად, ლაღად გრძნობს თავს საერთო ლექსში. პოეტს უმეტეს შემთხვევაში ძალადუნებულად, ბუნებრივად გაღმავლებულ იმ წმინდა, ამაღლებულ და ფხიზელ გრძნობას, რასაც პირველი სიყვარული ეწოდება.

ავტორის შეიძლება ითქვას, პოეტურ ნიჭიერებას უნდა შევეუროს ის, რომ წიგნის წაკითხვისას, მიუხედავად იმისა, რომ თითქმის ყველა ლექსი ერთ თემაზეა აგებული, მკითხველი მოწყენას ნაკლებად გრძნობს. ძალადუნებულად გაეცემა ჩემს მესხიერებაში ბერძნული პოეზიის მგაო მერის საფოს ცნობილი ფრაგმენტი:

Я негу люблю,
Юность люблю,
Радость люблю
И солнце.

მთელ წიგნში ავტორი სწორედ ამ ახალგაზრდობას, მიწიერ ნებეგრძნობას, სიბარულს, მზეს და ყოველფე ამის დამაფიერებელ სიყვარულის საღამაზეს უმღერის.

შემთხვევითი როდია, რომ ლექსების ლირიკული გმირი მზით არის ყოველთვის დამწვარი, რომ ის მზის ტალღებს შორისა ყოველთვის მოქცეულია. ავტორი გატაცებულია ღია, ხალისიანი ფერებით. იგი სინამდვილეს აღიქვამს როგორც სიბარულის დაუმტრე წყაროს. მის ლექსებში მკითხველი გაიგონებს შრიალს სევდის ფერფლისა, კეშანსაც — ივების ნადავზე რომ აღმოცენებულია. მაგრამ კუმარატი სიყვარული და ცხიერი ივები ხომ მარადი თანამგზავრები არიან.

მელა კახიძე. სიყვარულის ასაკი. „საბჭოთა წერალო“. 1955.

წიგნის თითქმის ყოველ ლექსში ყვავილები — და ბალახის, ჯეჯილებისა და ნაწივარ მიწის, კახური ყურძნისა და ხილის არომატი იგრძნობა. ავტორი რაღაც ინტიმურ ურთიერთობას აწყობს ბუნებასთან. ავტორის პოეტური ხილვანი ყოველთვის მშობლიურ პეიზაჟებს უკავშირდება.

მელა კახიძის პოეტური სახეები, მეტაფორები, საერთოდ სახეებითი საშუალებანი — იქნება ეს მეტყველების ზატოვანება, ლექსის ინტონაცია თუ რიტმიული ელემადობა, უმეტეს შემთხვევაში თავისებურია. პოეტს ფერწერით ზატვის რამდენიმედი ორიგინალური პოეტური შედარებების მოსაწონი უნარი ახასიათებს.

შეიძლება ითქვას მთელი წიგნის გასაღებს წარმოადგენს ორი სტრიქონი ერთი ლექსისა „რა იქნებოდა“: რა იქნებოდა, რომ

არ შემოფრინდეს მერცხალი
ზემსავით ხალისიანი.

ყოველ ლექსში ავტორი მართლაც ისე წარმოგვიდგება, როგორც ხალისიანი მერცხალი. ავტორი შორსაა მშრალ პერიტინიზმისაგან. მისთვის ორგანული და აბლომულია ყველაფერი ის, რაც სიცოცხლის მარად ნაკადულთან არის დაკავშირებული. მართალია არის შემთხვევები, როცა იგი „ივების ფაციტში ფართალებს“, მაგრამ საბოლოო ანგარიშში მის სრულადაც არ სურს „თვალეში უმზირის კავშანს“.

წიგნის კითხვისას ყურადღების იპყრობს ის გარემოება, რომ ავტორი საკმაოდ მდიდარი პოეტური ფანტაზიით, საფუძველში ნათელი ფანტაზიით არის დაჯილდოებული. იგი გრძნობს, რომ „ჩვენში მუდამ გაზაფხულია“, რომ ის „სიბარულში იძირება“. ავტორს ეხერხება ცხოველი პოეტური სახეებით აზროვნება, ამითვე აზრის გრძნობადი სახით გაღმოცემა. პირადად ჩემში წიგნმა საკმაოდ ძლიერი და ორმა ემოციები აღძრა, გრძნობები და ფიქრები მოიყვანა მოძრაობაში.

იმის საილუსტრაციოდ თუ რა მოზრებულ პოეტური სახეებით წარმოგვიდგენს ავტორი სინამდვილის ამითივე მოგონებას — მოვიყვან რამდენიმე მაგალითს. საერთოდ უნდა აღინიშნოს,

რომ მედია კახეთის ლექსებს ახასიათებს საგნობრივად, ადვილად წარმოსახავი შედარებები.

როგორც არაბები მოჭრილან ქარები
მინდვრებზე ზათვით და ზარით —

წერს იგი ერთ-ერთ მშვენიერ ლექსში „ზამთარი“. ამავე ლექსში „მზე ნისლში იცინის ზარმაცად“, ავტორი ასეთი კარგი პოეტური სტრიქონებით წარმოგადგენს გეაღვას სოფელში:

... გეაღვა სოფელში
ჩაჯდა გულარბინი,
როგორც თათრის ყვინი.
მხრებზე წამოიხურა
ცეცხლისფერი ფარაჯა,
სოფლის ცივი წყარონი
წამოკრთა ხარაჯად.

ეს სტრიქონები მკითხველში შესაფერის ისტორიულ ასოციაციებსაც იწვევს.

ანდა ასეთი ხატოვანი სტრიქონები, რომლებშიც ავტორის მიერ მოვლენის ცოცხლად წარმოსახვის უნარი მელაჩნდება:

ზეცა წვიმის საყენით
გამზარ მიწას აბურებს
მე ამაოდ დატყვნი
სველ მიწაზე სამყურებს.

პოეტისათვის ქარი „მინდვრის ფირალაა“. მას შეუძლია მოახვიოს „ნისლის თევზალი წვიმის ფონებიანი“; მისთვის აუჯავალბელი ნუშები „ზეციდან ჩამოფრენილი პარაშუტები“, „ბერკუბა ზევისბერით დგას“, „გაზაფხული კვირტებიდან იზადება“, „მეწიწევილის სარკველა ძველებურად ტრამპიობს“, „ზღვის ტალღები ცხელ ქვიშაზე გაიშლება გარშინებით“ და ა. შ. მე იმის თქმა მინდა, რომ მისი პოეტური სახეების უმრავლესობა კონკრეტული და ხილვადია.

განსაკუთრებით კარგი შთაბეჭდილება დატოვებს ჩემზე ლექსები, რომლებიც აღადგენენ პოეტის მოგონებას წარსულზე, უკან მიტოვებულ დღეებზე. ეს ლექსები კარგი პოეტური განწყობილებებით არის შესრულებული. ავტორი პოულობს სიტყვებს, რომლებიდანაც მათ ცოცხლებელი სითბო გამოკრთის. ასეთია მაგალითად, ლექსი „ბები“, რომელშიც ასეთი წრფელი სტრიქონები გვხვდება:

მე ბავშვობა შენს კალთაში დამრჩა, ბები
დღვის შემდეგ საღ ვეძებო, საღა.

პოეტის თქმა: „ქალი ვარ ომახიანი, თინა წილენლის ჯიშისა“ — საყვებით ბუნებრივია, საყვებით შეეხამება მთელი წიგნის პოეტური სამყაროს, მის ერთგვარ აწეულ, რომანტიკულ გან-

წყობილებას. ამდენად მხოლოდ ერთგვარი პოეტური სიკვლეოთი გამოწვეულ ტრახალ მომეჩვენა თქმა: „ვარ მოსსლენილი ტალღა და უაღწრო გემი“, ვინაიდან ამ წიგნის ავტორი სრულიად არ მოგვაგონებს გემს, რომელიც უგზო-უკვლოდ, გაუკავებელი გზით დამორიბლობს ზღვაში.

პოეტი იმ მიზნით, რომ ლექსს მეტი მუსიკალური ელვადობა მიანიჭოს მიმართავს ალტერაციას:

ფიქვების ქალაში დამხვდები
მზისგან შეტორფილი ბიჭი.

მის პოეზიაში ასევე ხშირად იკრება ხალხური თქმები, რაც შესაფერ კალორიტს აძლევს ლექსს:

მიუვარხარ შენა სიციცხლემ
ჩემი ქალბის მზემა...

... თვალმა თვალა, მგერამ მაინც ვერ
... დათვალა.

ხანდახან დროულად და მოხერხებულად შეაქვს ლექსში ხალხური ლექსებიდან აღებული სტრიქონები, როგორც მაგალითად:

ცამ ვარსკვლავები ბავშვითა
ნისლის უბეში დამალა,
ცა ქუდად არ მიმანინა
და დედამიწა ქალმანად.

საერთოდ კარგი ლექსი, როგორიცაა „ისევ მომნატრებია“, რომელსაც მართლაც ღრუბლისფერი ხაზოთუას სიტყბო დაკრავს, ხალხური ინტონაციით გამოირჩევა:

ქიდაობა მწადარ,
ყოულონინა ბიჭები
წრეში სახრით დადიან.
ანდა

— ძიძგი, ძიძგი, მამალა,
შენ იცი და მაგანა:
ქიდაობას რა უნდა,
წამოკიდება უნდა.

ამ რკალის ლექსები კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებენ ალბათ იმიტომაც, რომ ისინი ავტორის ბიოგრაფიიდან უნდა მომდინარეობდნენ, მის ბუნებას უნდა გამაზნაყდნენ. ომახიანი ხმა, ღრუჭის ხევიით მოდიდება — პოეტის შინაგანი ბუნება უნდა იყოს. ამიტომ გაისმის ასე ორგანულად და გულწრფელად მისი მაღალ რეგისტრზე აყვანილი ხმა:

მეი, სიყვარულო,
შენი ტარივი ვარ,
შენი ტარივი ვარ
რად უნდა დაემალო.

ეს სტრუქტურა წარმოადგენს ერთგვარ კამერტონს, რომლითაც აწყობილია მთელი წიგნი.

ლექსში ხალხური ინტონაციის შემოტანისთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში ავტორს მეტი დავიერება და ზომიერების დაცვა მართებს, რათა იგი სტილიზაციის გზამკვლელოს. ეს სახიფათო გზა პოეტისთვის და ამიტომ ჩვენმა ავტორმა მეტი პოეტური თავდაუპოვანე უნდა გამოიჩინოს.

არ მაქმყოფილებს წიგნში შეტანილი ზოგიერთი ლექსი, რომლებშიც ღრმა გულწრფელი გრძნობა ერთგვარი მიაძრევით, ზერელობით არის შეცვლილი. არ მაქმყოფილებს, როცა ავტორი გაუმართლებელ პერსონაჟს იჩენს და მდლიან ხეივანში მოსულ ზეგარტლასაც კონცის და ეალერსება. არ მომწონს თუნდაც ასეთი სტროფები: „სულში შემოწმონთ დარბები“, ანდა „ჩვენ ამ შევცქეროდით როგორ მოღელავდა ზღვა მოხნულ დედამიწის ბელტებად“, რასაც მის კონკრეტულ პოეტურ სახეებში ერთგვარი დისონანსი შეიქცა. შეიძლება შევეკამათოთ პოეტს იმაშიც, რომ გადუქარბებული მღერეობა ხალხური ლექსის ზომისადმი ერთგვარი ერთფეროვნების შთაბეჭდილებას ტოვებს. პოეტმა უნდა იბრძოლოს ლექსის ფორმის სიმტკიცისათვის, იგი უნდა მიიღტეოდეს რთულ პოეტურ ფორმების დაუფლებისაკენ, რომ შიშველი გრძნობების სფერო გამდიდრდეს აზრის სიღრმითა და შექით, გამოიჩინოს მეტი ინტელექტუალური ინტერესი, გაამდიდრდეს ენობრივად ფართო საზოგადოებაში უცხო ენებზე და სხვა. შეგვიძლია ვუთხადოთ ავტორს, რომ მისი წიგნის თემატიკა ვიწრო, სუბიექტური სამყაროთი არის შემოზღუდული, რაც მის ერთფეროვნებას ქმნის, რომ მის ლექსებში ნაკლებად გრძნობა თანამედროვეობის* მაჟისცემა.

მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ჩვენს ხელთაა პირველი წიგნი. შეიძლება უაღვილო რწევა-დარიგებით ავტორს გზა დავუზღოთ, რაც, სამწუხაროდ, არ წარმოადგენს გამონაკლისს ჩვენს ლიტერატურულ კრიტიკაში. უნდა აღინიშნოს, რომ მედია კახიძე უფრო თავისუფლად გრძნობს თავს ინტელექტუალური ლირიკის სამყაროში: კიდევაც უნდა იმუშაოს ამ გზით. რამდენადაც მრავალფეროვანი იქნება ჩვენი პოეზია, მით უკეთესია. მთავარია ის, რომ წიგნი ამოღავნებს ავტორის პოეტური განვლი უნარს, პოეტურ მღერეობას. ავტორმა უნდა იმუშაოს საკუთარ თავზე, პოეტური ოსტატობის დაუფლებაზე, თემატიკის გამდიდრებაზე. მონაცემები, რომლებიც ავტორმა გამოამჟღავნა ამ წიგნში, იმედს გვაძლევს რომ იგი სწორედ ამ ძნელი, რთული, მაგრამ მანც მადლიანი გზით წავა.

შალვა აფხაიძე

ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი

ყოველ ენაში უზუად მოიპოვება უცვლელი სიტყვათშემაშენი, ფრაზეოლოგიური ერთეულები. რომელიმე ენის ლექსიკური შედგენილობა არ შეიძლება საფუძვლიანად იქნეს შესწავლილი, თუ სათანადოდ არ არის გამოვლენიებული მისი ფრაზეოლოგიური ერთეულები, მათ შორის — იდიომები.

სარეცენზიო შრომაში, ფრაზეოლოგიური ერთეულების გარდა, დიდი ადგილი აქვს დამოუკიდებელი სიტყვებს, რომელთაც ისტორიულად ესა თუ ის გადატანითი მნიშვნელობა აქვთ დამკვიდრებული. ამგვარი სიტყვების აღწერსვა საინტერესოა ქართული ლექსოლოგიისათვის, ამასთანავე, ასეთი წიგნი მდიდარ მასალას აწვდის ქართული მხატვრული სიტყვის ისტორიას.

ფრაზეოლოგიური ერთეულები სრულფასოვანი ლექსიკონის შექმნა მრავალმხრივ არის საყურადღებო; ის აუცილებელია ენის ლექსიკური შედგენილობის სრულად შესწავლისათვის, სტი-

ლისტიკის საყრდენების დამუშავებისათვის. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ იდიომებისა და, საერთოდ, ფრაზეოლოგიური ერთეულების უდიდესი ნაწილი ხასიათდება ექსპრესიულობით, ემოციურობით, სტილისტიკური შეფერილობით.

ჩვენი დიდი მწერლები და პოეტები ყოველთვის უზუად სარგებლობდნენ ხალხში გაბნეული იდიომებით და ხალიტერატურო ენის კეთენილებად აქცევდნენ მათ.

ფრაზეოლოგიის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისითაც. როგორც ცნობილია, ენის ლექსიკა დაკავშირებულია ადამიანის ყოველ საქმიანობასთან, ამიტომ ის უნდა შევისწავლოთ საზოგადოების ისტორიასთან განუყოფელ კავშირში. ეს მით უფრო ითქმის იდიომებისა და, საერთოდ, ფრაზეოლოგიური ერთეულების შესახებ. მათში ჩვენ ვმოკლავთ საზოგადოების წარსული ცხოვრების, მისი ისტორიული ბედის, მისი უფლებრივი, პოლიტიკური, ფილოსოფიური, რელიგიური შეხედულებების ანარეკლს. ამდენად, ფრაზეოლოგია უკავშირდება სათანადო საზოგადოების ისტორიასა და ეთნოგრაფიას.

თედო სახოკია. ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი. 1 (მ. ძიძიგურის წინასიტყვაობით და რედაქციით). 11 — 111 (გ. ზიტაიას რედაქციით).

ზემონათქვამიდან ცხადი უნდა იყოს, რომ თ სახოკიას ნაშრომი მნიშვნელოვანი შენაძენი იქნებოდა იმ შემთხვევაშიც კი, მასში რომ მხოლოდ ფრაგმენტული ერთეულები სია ყოფილიყო მოცემული: მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ავტორის დიდი შემოწმა გუეწევია ქართული ენის სხვადასხვა დიალექტში არსებული გამოთქმების გამოსავლიანებად. ამ შრომის მნიშვნელობა მით უფრო დიდია, რომ მისი ავტორი არ დაკმაყოფილდა მარტოოდენ ფრაგმენტული ერთეულებით, გამოვლენებით, სცადა მათი მნიშვნელობის განმარტება, დაურთო სათანადო ილუსტრაციები და ფართო კვლევებითა აწარმოვა ამ თქმების ეტიმოლოგიის გარკვევისათვის.

ქართული იდიომების დიდ ნაწილს საფუძვლად უდევს რაიმე ისტორიული ფაქტი ქართული ხალხის ცხოვრებიდან, რწმენა, ჩვეულებები, გადმოცემანი, ეპიზოდები ლატერატურულ ან საეკლესიო თხზულებებიდან, ხალხის ცხოვრების გამოცდილება და ა. შ. დაედგა თუ არა რომელიმე მათგანი საფუძვლად იდიომის წარმოშობას, გამოთქმა კარგავს კონკრეტულ-პირდაპირ მნიშვნელობას და იღებს განზოგადებულ-გადატანილ შინაარსს და ამ მნიშვნელობით მკვირვრება ეწინაა. იდიომი დროთა ვითარებაში მთლიანად ან ნაწილობრივ სწყდება თავის წარმოშობ საფუძველს. იდიომის წარმოშობის ახსნა მოათხოვს ამ საფუძვლის ამოშიფრვას, ამისათვის კი საჭიროა მისი შემქმნელი ხალხის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის საფუძვლიანი ცოდნა. მხოლოდ ამ გზით არის შესაძლებელი იდიომების დიდი ნაწილის წარმოშობის ახსნა. აქედან ცხადია, რა სიძნელეებთან არის დაკავშირებული ქართული იდიომების ეტიმოლოგიის გარკვევა.

ავტორი ზნორ შემთხვევაში წარმატებით სძლევა ამ სიძნელეებს. ქართველი ხალხის ისტორიის, მისი ადამიან-ჩვეულებების ცოდნის წყალობით თ. სახოკია ქართული იდიომების დიდ ნაწილს სამართლიანად აკავშირებს საზოგადოების ისტორიულ წარსულთან და იძლევა მათი წარმოშობის სწორ, დამაჯერებელ ახსნას. ასე, მაგალითად, იდიომის „თავზე ლაფის დასხმა“ (მნიშვნელობით: გალანძვლა, შერცხვენა, დამცირება, შეურაცხყოფა) წარმოშობა შემდეგნაირად აქვს ავტორს ახსნილი. „ძველად ადამიანის ადამიანეულებათა კანონების, ზნეობის პრინციპების დაუცველობისათვის მთელი სოფელი ასამართლებდა. სოფლის მიერ მისჯა ამა თუ იმ სასჯელისა და ამ განაჩენის უაქვეაღმდეგ ასრულება ერთი იყო თვით სოფლის მიერვე.“

სასჯელის ერთი სახე იყო დამანაშავისათვის თავზე ლაფის ანუ ტალახის დასხმა“ (ტ. 1, გვ. 141). ამ გარემოებას დაუკავშირდა, თ. სახოკიას აზრით, იდიომის — „თავზე ლაფის დასხმა“ წარმოშობა. ვფიქრობთ, აქ სწორად არის პონახელი გამოთქმის წარმოშობის ისტორიული

საფუძველი. ასევე მართებულად შეიძლება ჩაითვალოს მთელი რიგი სხვა იდიომების წარმოშობის თ. სახოკიასეული ახსნა. ასეთებია, მაგალითად, კედელს ნახშირი, თრიალქის გაცილება ვისიმე, კაკას ხიდის გავლა, ჩილღლის წყალი დალა, ვირზე შესმა, ანგელოზმა ჩამოაჩა, აბრამის ბატანი (ტ. 1); მანდილის მოხდა, მარილზე წასვლა, მარილზე გაგზავნა აღზევანს, ნატურის თვალი, ნაკარში ჯდომა, ნიერის ფასად, ნოეს მტრედი, ნოეს კიდობანი, ულავის მოპარსვა ვისთვისმე (ტ. 1); ქადაგად დაცემა, ქალის მანდილის დახურვა, ქუდი არა გვზურვია, თუ... ყურებზე ხახვი არ დამატრა (ტ. 11) და პრავალი სხვა.

სარეცენზო ნაშრომს ახლავს ზოგიერთი ნაკლებადი მხარცე.

მართალია, თ. სახოკიამ სწორად ახსნა ბევრი ქართული იდიომის წარმოშობა, დაუკავშირა რა ისინი რაიმე ისტორიულ ფაქტს, მაგრამ მის მიერ იდიომების წარმოშობის ახსნა ზოგჯერ გულუბრყვილო შთაბეჭდილებას ტოვებს და „ხალხური ეტიმოლოგიის“ ხასიათს ატარებს. ამას ადგილი აქვს განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც ეს ახსნა ხალხურ გადმოცემებსა და გააზრებას ემყარება, როგორც ამას საშრომისადად აღნიშნავს პირველი ტომის რედაქტორი შოთა ძიძიგურიც წინასიტყვაობაში. საქმე ისაა, რომ თ. სახოკია ზოგჯერ ამა თუ იმ გამოთქმის წარმოშობის ახსნისას უკრიტიკოდ იღებს ხალხურ გააზრებას, გადმოცემებს, ლეგენდებს და მათ ისტორიული ფაქტის უფლებას ანიჭებს, მაგ., მეტად საეჭვო და დაუსაბუთებელი ჩანს გამოთქმის — „თავზე ქვა დაიგრა“ (მნიშვნელობით: ახიზრა რამე, არ უნდა გადათქვას ნათქვამი, თავისი უნდა გაიყვანოს) წარმოშობის აშკარა ახსნა: „ეს თქმა გაჩენილია ერთი ახირებელი და ჯიუტი ადამიანის სატყუარის გამო. რაღაც უსაფუძვლო აუხირობია და თავის ნათქვამის დასამტკიცებლად ქვა აუგდია, თავი შეუშევრია და უთქვამს: ეს ქვა, რომ დამეცეს ყოველ, არაფერს მიწაში. ხოლო თვითონ თქმა, თავზე ქვა დაიგრა, გამოშხატულია ჯიუტის, თავისნათქვამი ადამიანის სატყუარისა.“ (ტ. 1, გვ. 144).

თ. სახოკია ამ შემთხვევაში უყოყმანოდ ემყარება ხალხურ გადმოცემას და მას მეცნიერულ საბუთად მიიჩნევს, რაც, რა თქმა უნდა, მეტად საეჭვო და არადამაჯერებელია. ასეთი ხალხური გადმოცემები, ჩვეულებრივ, არ არის სანდო და მათ ყოველთვის კრიტიკულად მიდგომა ესაჭიროებათ.

ახლოდგორა ინტერპრეტაციები ნაშრომის სამივე ტომში გვხვდება, რაც საყატხის გაუბრალოებას იწვევს.

არის შემთხვევები, როცა გამოთქმათა წარმოშობა ძალიან შორეულ წარსულშია გადატანილი, თვით პირველყოფილი ადამიანის დროინდელ ეპოქაშიც კი, რაც ნაყლებად სარწმუნო და ზნე-

რად სრულიად შეუძლებელია ჩანს, მაგ., გამოთქმა „თავის ზღა ქვისათვის“ (მნიშვნელობით: დარღის განენი, გაუხეხურება, მწუხარება), თ. სახეობის აზრით, დავაგმირებულია პირველყოფილი აღმართის ცხოვრებასთან. ის წერს: „შველად ჩვენი პირველყოფილი წინაპრისათვის ქვა იყო ერთადერთი მაგარი და აღვილად ხელმისაწვდომი იარაღი, რომელსაც სხეულის როპელსამე ნაწილზე, უფრო თავზე, დარტყმით შეეძლო შვევით ტყვილი და სიმწარე, თვით სიკვდილი გამოეწვია იმისი, ვისაც დარტყმოდა. მასწალამე, ქვას ზმარობდნენ მოწინააღმდეგის, მტრის დასახიზრებლად, მისთვის სიცოცხლის მოსასპობად. ქვამე ირტყამდნენ თავში საკეთარ დარღ-ნალევის გასაქარებლად, როცა უკიდურესად გამწარებული თავი სასიცოცხლოდ არ ეშვებოდათ“ (ტ. 1, გვ. 153). აქედან წარმოშობილად მიმართა ავტორს გამოთქმა „თავის ზღა ქვისათვის“.

ვერცერთი, მწელი დასაჯერებელია, რომ დარღის გასაქარებლად ყოფილიყო ჩვეულება — საკეთარ თავზე ქვის ცემა. მეორეც, ჩვენი აზრით, შეუძლებელია ეს გამოთქმა იმდროინდელი იყოს, როცა ჩვენი წინაპრები პირველყოფილი აღმართები იყვნენ.

ვეჭრობთ, ამ გამოთქმამი არ უნდა ვეძიოთ რამე ისტორიული მოვლენის განზოგადება, ისევე როგორც ილიომში — „გულზე ცეცხლი მეკიდება“. შეუძლებელია ცოცხალ აღმართს გულზე ცეცხლი მოეცოდოს, მაგრამ ასეთი რამის დაშვებაც კი ცხადყოფს, რომ მას შეუძლია გამოიწვიოს უდიდესი ტყვილის, უსამოვნების, გამწარების გრძნობა. ამიტომ ამ გამოთქმის გადატანითი მნიშვნელობით ზმარების შედეგად მივიღეთ მისი მნიშვნელობა: გაბრაზება, გამწარება, გაეცხლება. ვფიქრობთ, ანალოგიური მდგომარეობა გვაქვს ფრაზეოლოგიურ ერთეულში — „თავის ზღა ქვისათვის“. თავის ქვისათვის ზღა მტკიცეული იქნებოდა და გამწარების გამოიწვევდა პირველყოფილ საზოგადოებაშიც, ამჟამადაც და გამოიწვევს მომავალშიც. ამის გამო ამ გამოთქმის გადატანითი მნიშვნელობით ზმარების შედეგად მივიღეთ მისი ილიომატური მნიშვნელობა. ანალოგიური წარმოშობისაა ქართული ილიომების დიდი ნაწილი.

დაახლოებით იგივე შეიძლება ითქვას ისეთი გამოთქმების წარმოშობის თ. სახეობისეულ ასხნაზე, როგორიცაა: ათასი თოვიდან გამოშტკარა, კუდილ დაბმა ვირისა, ორ წყალს შუა (დღეში ან ყოფნა), ქვის მიგდება და ზოგიერთი სხვა.

არის იშვიათად შემთხვევები, როდესაც ესა თუ ის გამოთქმა არ არის სწორად შეტანილი

წიგნში, ან ილიომის მნიშვნელობა არ არის სწორად განმარტებული, ან კიდევ ეს განმარტება არ არის ზუსტი. მაგალითად, წიგნში „განმარტება“ მოთქმა „ამერაიის მზოვნელი“ მნიშვნელობით — რისამე აღმოჩენი. ჩვენი აზრით, ეს ქართული-სათვის არ არის ბუნებრივი გამოთქმა, ამიტომ მისი ადგილი უნდა ეკავოს ილიომს „ამერაიის აღმოჩენა“ („ახალი ამერაიის აღმოჩენა“), რომელიც, მართალია, ნასესხებია, მაგრამ ქართულში უკვე დამკვიდრებულია. „ახალი ამერაია აღმოჩენილია“ ირონიულად იტყვიან იმაზე, ვინც საყოველთაოდ ცნობილი არა გაიმეორა, ვისაც ახალი არაფერი უთქვამს, რამეთუ აღმოჩენილია და არა იმაზე, ვინც მართლა რამე აღმოაჩინა. ილიომის „მწყერის შეწვა“ მნიშვნელობა წიგნში განმარტებულია ასე: განსაკუთრებული სიამოვნება და გულის მოგება ვისიმე, პარტისციში, გულმოსულის დამშვიდება (ტ. 11, გვ. 53). ეს არ არის სწორი განმარტება, რადგანაც ამ ილიომის მნიშვნელობა არის ავტორის მიერ მოცემული განმარტების საპირისპირო: ვერაფერს (ან არაფერს) ვასიამოვნებ, ვერაფერს (ან არაფერს) ვაუწყებ, მის სურვილს არ შევასრულებ. მწყერის შეწეწვა, იტყვიან (ირონიულად) არა იმაზე, ვისაც თანაგრძნობას უწყევნ, არამედ, პირიქით, იმაზე, ვინც თანაგრძნობას არ იმსახურებს, ამას მოწმობს თვით თ. სახეობის მიერ საილუსტრაციოდ მოყვანილი მაგალითიც: „გული მოეცა, თორემ მწყერის შეწეწვა!“ საქმე ისაა, რომ ამ გამოთქმის მნიშვნელობა წარმოშობილია კონტრასტის გზით (იგულისხმება, რომ მწყერს არ შევუწყვე, ამგვარი წარმოშობის ილიომები ზმარია სხვადასხვა ენაში. ანალოგიური შემთხვევები, თუმცა იშვიათად, მაგრამ ნაშრომში სხვაგანაც გვხვდება.

ლექსიკონში შეტანილია ისეთი გამოთქმები, რომლებიც ქართულში დამკვიდრებული არ არიან და, ამდენად, მათ ზელოფერობის დღი აზით, სამაგიეროდ, ზოგიერთი ტაბიური ილიომატური გამოთქმა წიგნში ფიქსირებული არ არის. მაგ., ნაშრომში არ გვხვდება ისეთი ვაგრცელებული ილიომები, როგორიცაა: უყარე კაკალი, წერილი წაიღო, მეორედ მოსვლა, ბედის ვარსკვლავი, ძე ზორიკი, საზარბაზნე ზორიკი, გულის სუნევე, სისხლის გაშრობა, მიაყურდა ნიბუხი, და სხვა.

მიუხედავად ზემოაღნიშნული ნაყოფანებისა, თ. სახეობის ნაშრომს შეუძლია დიდი სარგებლობა მეოტანოს ქართული ენის ლექსიკონში შედგენილობის შესწავლას. იგი სამატიო ადგილს დაიჭერს ქართულ ლექსიკოლოგიაში.

მეიხვეწილობანი მეცნიერული გამოკვლევა

უძველესი ქართული მეტალურგიის ისტორიის საკითხები ყოველთვის იმკობდა მკვლევართა ყურადღებას, მაგრამ ამ უკანასკნელ ხანებში ეს ინტერესი უფრო მეტად გააცოცხლდა. როგორც ჩვენში, ისე უცხოეთში ამ საკითხს მრავალი მეცნიერული შრომა მიეძღვნა. უახლესი ფაქტობრივი მასალების საფუძველზე გამოჩენილი და დაზუსტებულია ბევრი, მანამდე გაურკვეველი, პრინციპული ხასიათის პრობლემა. აღსანიშნავია, როგორც სასიამოვნო მოვლენა, რომ ქართული მეტალურგიის ისტორიის პრობლემების დამუშავებაში აქამდე აქტიურად მონაწილეობენ ქართველი ქართული ისტორიკოსები, არქეოლოგები, ეთნოგრაფები და ფოლკლორისტები, ისე ტექნიკის დარგში მომუშავე მეცნიერი მეშვეები. საერცენიო შრომა ამის საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს.

ჩვენში მეტალურგიის არსებობისა და მისი განვითარების შესახებ ზოგადი ცნობები მოიპოვება უძველეს უცხოურ ლიტერატურულ წყაროებში, საიდანაც ირკვევა, რომ ეს დარგი განვითარებული ყოფილა მთელ საქართველოში. ესპილემ უძველეს საქართველოს „კაინის დღეაჲ ქვეყნაჲ“ შეარქვა. როდოსელმა კათოლიკეების უძველესი ტომის (ბალიზების) სამეურნეო მოღვაწეობაში მხოლოდ რკინის წარმოება შენიშნა, ხოლო დსევდო არისტოტელეს გადმოცემით, ბალიზებმა იცოდნენ დნობაში ე. წ. „აღვლიობრივი ქვის“ გამოყენებით მალაჩაზარისაგან — უკანგავი რკინის დამზადება.

საერცენიო წიგნის ავტორები ვრცლად იხილავნ ქველ საქართველოში მეტალურგიის განვითარებას. კიდევ ერთხელ ნათელი ხდება, რომ ძველ ქართული მეტალურგები ფლობდნენ არა მარტო მადნებიდან მარტივი ლითონების გამოღობის ოსტატობას, არამედ კარგად იცოდნენ აგრეთვე ლითონების ფიზიკო-ქიმიური თვისებები და, ამის საფუძველზე, ლითონდამუშავებაში საპირაპი ნარჩის გამოყენება.

შრომაში ფართოდ არის განხილული ის ხერხები და ტექნიკური საშუალებები, რომლებითაც დამზადებულია არქეოლოგების მიერ მოპოვებული ზოგიერთი ლითონური ნახელები. ამ მიზნით მკვლევარებს დეტალურად შეუსწავლიათ თრიალეთში აღმოჩენილი უმდიდრესი კოლექციის მხოლოდ ერთი ნაწილი — კეთილშობილი ლითონებისაგან დამზადებული რთულფორმის ნახელები: ვერცხლის გულზედამპირიანი უორნამენტო ფილა, ვერცხლის თასი რიტუალური სცენებით, ოქროს ფილა, — ალფიკაციებითა და ფილიგრანით მოკჭილი ძვირფასქვეთიანი ოქროს თასი. ქართული ხელოვნებისა და მკვლევ-

ბის ეს იშვიათი ნახელები არქეოლოგების მიერ დათარიღებულია მეორე ათასწლეულის შესაფერეებით (ძვ. წელთაღ.).

ცნობილია, რომ თრიალეთი წარსულში წარმოადგენდა ქართული კულტურის ერთერთ თვალსაჩინო კერას. აქედრი ბრინჯაოს ნახელები არ ჩამოვარდებოდნენ კულტურული აღმოსავლეთის ნიშნულზე. პირველად ამ კუთხეშია შენიშნული ლითონის წრთობის პრაქტიკა და შემთხვევითი რადია, რომ ქართულმა ხალხებმა პოეზიამ ვრცლად ასახა თრიალეთელი მეღლითონების ნახელების მაღალი ღირსება: „აღვლითა მდამო მთელ ქვეყნის სამეფდურაჲ... თუ სადმე ხმალი მძლობდეს, უსიტყუთა აქადრია“. თრიალეთის მდამოვებშია ნაპოვნი აგრეთვე ისეთი ღირსშესანიშნავი ძეგლი, როგორცაა უძველესი მსომეეტლის ბორბლები, რომლითაც ეეცნობით იმდროინდელი ტყვითხილვისა და მეთუნეობის პრიმიტიულ მექანიზაციას, რამაც ნიადაგი მოუმზადა ლითონის დამუშავებისათვის სახარატო ჩარხის შექმნას.

არქეოლოგიური გათბრებით მოპოვებული ზოგიერთი ლითონური საგნის გარეგანი ნიშნების შესწავლის მხედვით ისტორიკოსები და არქეოლოგები ვარაუდობდნენ წარსულში სახარატო ჩარხის არსებობას ლითონის დამუშავებაში, მაგრამ ეს სწორი მოსაზრება დღემდე ექსპერიმენტულად დამოწმებული არ იყო და სარეცენიო შრომის მთელი ღირსება ისაა, რომ ეს შეცნირული ვარაუდი ამჟამად ექსპერიმენტულად დადასტურებულია.

მკვლევართა მიერ შესწავლილი ნახელები მიეკუთვნებოდა ერთბა რთული ფორმის ღრტანიანი საგნების ჯგუფს. მათი დამზადება ჩვენს დროშიც კი დიკავშირებულია მეტად რთულ საქარმოთა ოპერაციებთან. ამიტომ ასეთი საგნების დამზადების უძველესი ხერხებისა და საშუალებების დადგენას უარესად აქტუალური მნიშვნელობა აქვს როგორც თანამედროვე სამრეწველო პრაქტიკისათვის, ისე ზოგადი ისტორიის დამუშავებისათვის.

საკითხი რთულ ფორმისანი ლითონური ნახელების დამზადების უძველესი წესებისა და ხერხების შესახებ მრავალჯერ წამოჭრილა სამეცნიერო ლიტერატურაში, მაგრამ იგი ზოგადი მსჯელობის ჩარჩოებს არასოდეს გასცდებოდა. მაგალითად, მეტალურგიის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი დ. პერსი, ემყარებოდა რა პლინიუსის ცნობებს, წერდა, რომ სახარატო ჩარხი ჯერ კიდევ მე-5 საუკუნეში (ძვ. წ.) გამოიყენებოდა ლითონების დასამუშავებლად და ამის ცხადსაყოფად მიუთითებდა იმდროინდელ ლითონურ საგნებზე კონცენტრული წრეხაზების არსებობაზე. მაგრამ დ. პერსი ფიქრობდა, რომ მამინ სახარატო ჩარხს იყენებდნენ ყალბებში ჩამოსხ-

ბელი საგნების დასამუშავებლად, უფრო სწორად მოპირკეთებისათვის. შას შეედგებოდა შიპინდა ბრინჯაოს ხანაში რაიმე სახარატო ჩარხის არსებობა მხოლოდ იმ მოტივით, რომ ბრინჯაო პოკლებულია ჩარხზე დამუშავებისათვის საჭირო ფიზიკურ თვისებებს. იგი ცდილობდა ეს თავის მოსაზრება იმითავე დაემტკიცებინა, რომ წინაუღინური ხანის საბერძნეთში უცნობი იყო როგორც ბრინჯაო, ისე რაიმე ჩარხით და ამიტომ არც სხვაგან შეიძლება ისინი ყოფილიყვნენო. ლითონის დამუშავებაში სახარატო ჩარხის გამოყენებას პლინიუსი მიაწერდა თედორე სამოსელს, ხოლო ფელდაუზი — უკვლევს ეგვიპტეს. გ. ჩაილდი ფიქრობდა, რომ სახარატო ჩარხი ხუთი ათასი წლის წინათ არსებობდა ახლო აღმოსავლეთისა და ინდოეთის ცივილიზებულ საზოგადოებებში. საბჭოთა მეცლევარის რ. შმედტის აზრით, სახარატო ჩარხები გამოყენებოდა ლითონის სარკეების გასაპრიალებლად. არც ერთ ზემოაღნიშნულ მეცლევარს ეს საკითხი კონკრეტულად არ გამოუკვლევია, —მათი მოსაზრებანი გამოდინარობდნენ ლითონური ნახელების მხოლოდ ვიზუალური შესწავლიდან. რაც შეეხება სახარატო ჩარხებზე ფურცლოვანი ლითონის გაწევიით ნახელების დამზადებას, იგი, ტექნიკის ისტორიის მრავალი მეცლევარის აზრით, აღმოცენებულია მხოლოდ მე-18-19 საუკუნის ბოლოდან და ისიც ფრანგი ან ინგლისელი ოსტატების მონაპოვად არის მიჩნეული.

შრომში ყველა ეს მოსაზრება განხილულია და ექსპერიმენტული მონაცემებით უარყოფილი. ქართული მეცლევარების ცდებით არცყვია, რომ თრიალეთელი ოსტატები ჯერ კიდევ ძველი წელთაღრიცხვის II ათასწლეულის შუა საუკუნეებში ურთულესი ფორმის ლითონური ნახელების დამზადებას აწარმოებდნენ სახარატო ჩარხზე ფურცლოვანი ლითონის გაწევიით (выдавливанием). ავტორებს ეს დასკვნა შეუმუშავებიათ ორიგინალური ექსპერიმენტების საფუძველზე. უპირველეს ყოვლისა მათ დეტალურად შეუსწავლიათ თრიალეთში ნაპოვნი ვერცხლისა და ოქროს ნახელები, მათი დამზადების ტექნიკა, ამის საფუძველზე ვსრულდით აღუდგენიათ იმ დროს თრიალეთელი ოსტატების მიერ გამოყენებული იარაღები (ფარგალი, საწრები), სახარატო ჩარხი და აღუდგინეს ფურცლების გაწევიით დამუშავებით თრიალეთის საგნების სრული ანალოგიური ნახელები.

ამიჯად, გაცილებით ადრე (ძვ. წ. მე-15 ს.), ვიდრე უცხოური მეცლევარები ფიქრობდნენ, თრიალეთელი მეღიაურები ლითონის ჩამოსხმა-შედნობა-რქილვასთან ერთად კარგად ფლობდნენ იუველირულ ტექნიკას, ლითონის ტუდვას, ტუფრას, პლასტიკას და, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, სახარატო ჩარხს ლითონდამუშავებაში.

ჩატარებული ექსპერიმენტებიდან ნათელი ხდება აგრეთვე მეორე მნიშვნელოვანი გარემოე-

ბა: კერამიკულ წარმოებაში დამკვიდრებული ხერხების გამოყენება ლითონის დამუშავებაში და აქ დიდი წარმატებების მფლობელები იყვნენ კეთესი ნიმუშის წარმოადგენს ორმაგკედლიანი ოქროს თასი. იგი განსაკუთრებული ვირტუოზობით, მაღალმატყრული გემოვნებითა და ოსტატობით არის დამზადებული. თასი დამზადებულია ერთი მთლიანი ფურცლისაგან, წარმოადგენს თითქმის ცალ-ცალკე დამზადებულ, ერთი-მეორეში ჩადგმულ, ორ ტერცელს, რომელთა ყედლებს შორის დატოვებულია თითქმის პარალელური სოფრე (ღრბი). სწორედ ამას მდგომარეობს ამ საგნის დამზადების ტექნიკური სიძნელე. ასეთი ურთულესი ფორმის ღრუტანინი ტერცელის დამზადება მარტო ზელით შეუძლებელია, რაზეც დახელოვნებულიც არ უნდა იყოს ოსტატი. თასზე შემორჩენილი კონკრეტული წერხაზები პრიალა გარეზღადილია და შიდა პირის ზოგჯერაინაზა თავისთავად მივითითებენ, რომ ტერცელის დამზადებაში გამოყენებული ყოფილა ჩარხი, რაც დამტკიცებულია ექსპერიმენტებითაც.

თრიალეთის ლითონური ნახელების გარდა, მეცლევარებს შეუსწავლიათ არმაზის ხევში, ზაგნეთში, სოფ. ბორასში და სტალინოში არქეოლოგიური გათხრებით ნაპოვნი ლითონური ნახელები, რომლებიც უკვე გაუშჯიბესებული ტექნიკით არიან დამზადებული თრიალეთში შემუშავებული ხერხებისა და საშუალებების საფუძველზე.

ამიჯად, ძველ აღმოსავლეთ საქართველოში ქართულ მეღიაურებს გამოუყენებიათ სახარატო ჩარხი და ფურცლოვანი ლითონის წესი. ამ ფაქტს უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს კაცობრიობის კულტურის ისტორიისათვის.

მეცნიერული ცვლვის ეს მნიშვნელოვანი შედეგები არსებითად პირველი ნაბიჯია ზოგადი მეტალურგიის ისტორიის დამუშავებაში და სასურველია ეს წამოწყება შემდგომში უფრო მეტად გაღრმავდეს.

ერთი შენიშვნა. წყაროები ქართული მეტალურგიის წარსულის შესახებ მცირეა და ისინიც დაზღვეულია არ არიან ამა თუ იმ ზასათის ხარვეზისაგან ან თავი ავტორის მიზნით, ან უხეირო თარგმანის გამო. ამიტომ საჭიროა წყაროების კრიტიკულად გამოყენება. მაგალითად, ფსევდო არისტოტელეს მოგოვება ფრიად საყუარადღებო ცნობა ხალხური და ამისოური რკინის ღრისებისა და ტექნოლოგიური საიდუმლოების შესახებ, ეს ცნობა სხვადასხვანაირად არის თარგმნილი, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში დამაბნელებულად. გ. ლატიშევის თარგმანით, არისტოტელე ვადმოგვეცმა: „этот род железа (т. е. халки) и да теснокопий и да амископий. а. к.) горяда лучше прочих, и если бы оно плавилось не в одной печи, то кажется, не отличалось бы от серебра“. (ტერ. „Вестник древней истории“ № 2 (20), 1947 წ., გვ. 327-328).

ასევე უთარგმნია თ. ყაუხჩიშვილს ქართულად მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ „**Православие**“ — დნობის ნაცვლად „**იწვებოდეს**“ გამოუყენებია (ხელნაწერი, გვ. 31), ზოლო აკად. ი. ტოლსტოის რედაქციით გამოცემულ კრებულში არისტოტელეს ცნობის ეს ადგილი მაქსიმოვს უთარგმნია დამახინჯებულად: „... არაფრით არ იქნებოდა განსხვავებული, რომ გამოდნობით არ იყოს მიღებული“ (აღნიშნული ტექსტი, გვ. 28). ეს ტექნოლოგიური ლაფსუსია. სარეცენზო შრომაში სწორედ ეს არასწორი თარგმანია გამოყენებული, თუმცა სხოლოში მითითებულია ვ. ლატიშევი. სხვათა შორის, მაქსიმოვის თარგმანი შეიცავს სხვა მრავალ შეცდომასაც, რომელთაგან აღვნიშნეთ მხოლოდ ერთს: ვ. ლატიშევისა და თ. ყაუხჩიშვილის თარგმანებით, არისტოტელე გადმოგვცემს: ზღიბები და ამისიელები მადნის დნობისას ურევენ ე. წ. ცეცხლამღელ ქვას, რომელიც მათ ქვეყანაში უხვად მოიპოვებოდა, ზოლო მაქსიმოვს ამ ქვის სიფხვე ეჭვის ქვეშ დოუყ-

ნებია და ეს ადგილი ასე უთარგმნევს: „...**მოდებოდა**“ უხვად მოიპოვებოდა“.

ამ არასწორი თარგმანით სარგებლობის შედეგი უნდა იყოს ისიც, რომ ფსევდო არისტოტელეს ეს ცნობა სრულიად არ არის მოტიანილი, აქ ავტორი შემდეგ საგულისხმო გარემოებას ვაღმოგვცემს: „ამგვარი შენადნობის (იგულისხმება მაღალხარისხოვანი და უფანგავი ჩაინა. ა. კ.) გამოყენებული არავის უხსნის თავის საიდუმლოებას“. ეს ცნობა უფრო მეტად განამტკიცებდა ავტორების მიერ შრომაში წამოყენებულ დებულებას უძველესი ქართული მეტალურგიის მაღალი თვისებრივი მდგომარეობისა და მისი თვითმყოფადობის შესახებ.

მაგრამ ეს შენიშვნა ოდნავადაც არ ამცირებს სარეცენზო შრომის ღირსებას, იგი წარმოადგენს ახალ მეცნიერულ-ექსპერიმენტულ სიტყვას მეტალურგიის საერთო ისტორიის დამუშავებაში.

ალ. კოხლავაშვილი.



რედაქტორი ს. ჩიქოვანი

სარედაქციო კოლეგია:

დ. ბენაშვილი, ლ. კალანდაძე (პ/მგ. მდივანი), კ. ლორთქიფანიძე, პ. რატიანი, ა. ქუთათელი, ს. შანშიაშვილი

რედაქციის მისამართი: თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. № 6. ტელეფონი 3-23-42

ხელმოწერილია დასაბუდლად 30/VI წ. ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 12 ანაწილები
ზომა $7\frac{1}{4} \times 12\frac{1}{2}$ ქაღალდის ზომა 70×108 . ტირაჟი 6000. შეკვ. 329 უე 03848

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს მთავარბიბლიოთეკაში მოქმედების
ბეჭდვითი სიტყვის კომპინატი, თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. 5.

Комбинат печати Главполиграфиздата Министерства культуры Грузинской ССР
Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5.

ფასი 8 ლ.

884/03



ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

„МНАТОБИ“

ГОСИЗДАТ ГРУЗИИ